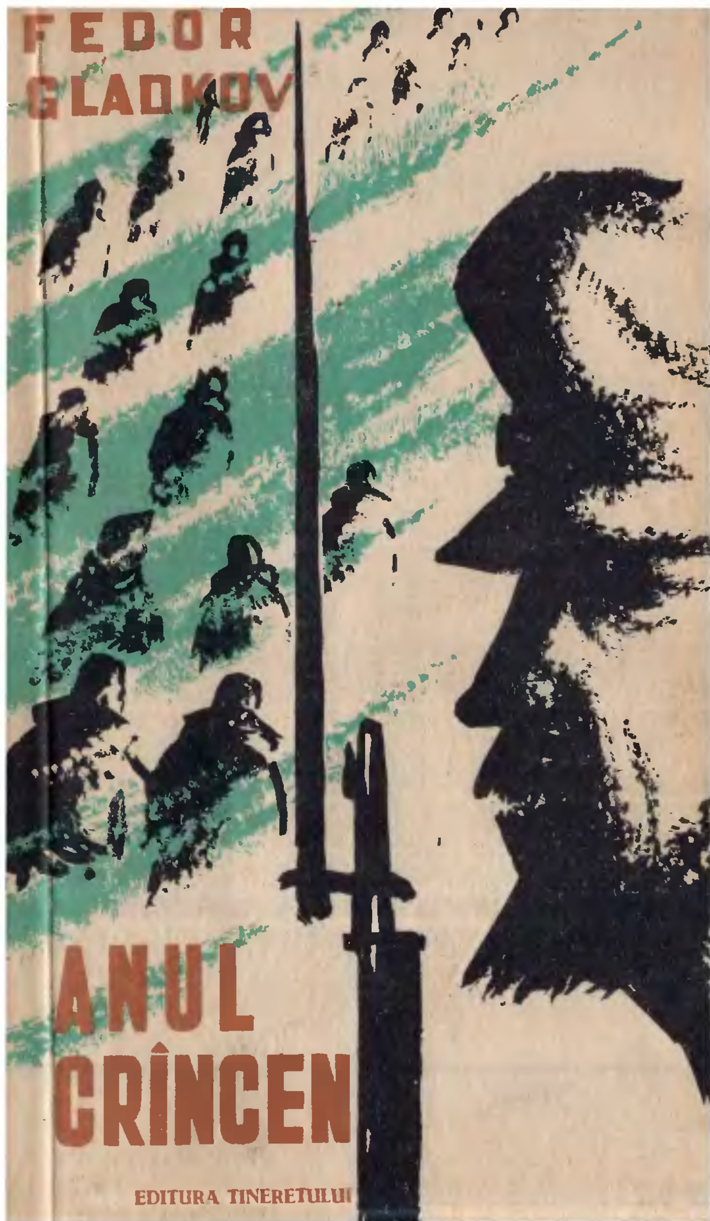

FEDOR GLADKOV
ANUL CRÎNCEN
EDITURA TINERETULUI

FEDOR GLADKOV

ANUL CRÎNCEN

In romîneşte de *CEZAR PETRESCU*
şi *ANDREI IVANOVSCHI*

1957
EDITURA TINERETULUI

Coperta: NICORESCU TIBERIU

ФЕДОР ГЛАДКОВ
ЛИХАЯ ГОДИНА
Советский Писатель
Москва
1954

I

Din primăvară, nu mai picase un strop de ploaie și semănăturile se pîrjoliseră pe lanuri. Paiele rare și scurte erau zbîrlite ca miriștea; spicele chircite și seci sunau ca ciucurii uscați. Floarea-soarelui abia își ridica deasupra pămîntului tipsiile ei mici și galbene pe tulpini subțirele, cu frunzele sfarog de dogoare. Lanurile, pretutindeni pustii, păreau că, bolnave, gem chinuite de dureri. Cerul de foc spuzea ochii cu văpăile lui. Aerul încins tremura într-o pîclă fumurie și înăbușitoare, iar la orizont jucau, ca niște limbi de flăcări, amăgitoare vedenii. Ciori sure și stoluri de stăncuțe se lăsau istovite pe iarba veștedă, cu aripile desfăcute și cu pliscul larg căscat.

Noi veneam de la Saratov în căruța unui țăran care se întorcea acasă, prin satul nostru. Țăranul ducea nu mai știu ce marfă pentru prăvăliașul de la el din sat, iar noi, cu chiu cu vai, ne-am înghesuit lucrușoarele noastre sărmane printre lădoaie și saci. O pereche de căluți costelivi trăgeau cu opinteli în ham; într-o zi și o noapte, făceam cîte trei popasuri, din zece în zece verste. Mergeam mai mult noaptea, din pricina arșiței care ne tăia răsuflarea, cu toată ființa apăsată de această drumeție, scuturați în căruța scîrțîitoare, prin bezna sinistră și roșiatică, fiindcă văpăi

de îndepărtate incendii tremurau pe-alocuri deasupra orizontului, tulburîndu-mi cugetul cu presimţiri nelămurite.

— Pun foc şi iar foc, ăia !... Pun foc la boieri... — bolborosea ţăranul, năuc. Mare jale, numai jale peste tot...

Ţăranul era tehui de cap şi prăfuit, în cămaşa lui tare ca scoarţa, de murdărie şi de sudoare, cu şapca lui mototolită şi îndesată pînă la rădăcina nasului. De sub cozoroc abia i se ivea nasul jalnic şi cojit de vînt, bărbuţa cărămizie şi zbîrlită. La întrebările pe care i le punea tata, răspundea cu întîrziere şi în silă, rostind aceleaşi şi aceleaşi cuvinte grele într-un fel de vaier : „Ja-ale ! Numai ja-ale !" N-avea nici grîne, nici bani, iar sacul cu ovăz pentru cai îl căpătase la Saratov, de la un negustor pentru care adusese marfă nelucrată de la stăpînul său, băcanul... Argăţea la dînsul şi făcea cărăuşie pentru el, cu mîrţoage ţărăneşti. Cît a ţinut drumul, noi l-am hrănit şi el aproape că plîngea, doborît de umilinţă.

Ocoleam toate satele de pe şleaul cel mare, căci ţăranii de strajă, cu pumnii încleştaţi pe pari noduroşi, ne goneau de la o rohatcă de sat la alta. Într-acest chip era păzit pe atunci poporul de urgia holerei.

Îndeobşte, tata păşea pe lîngă car ori dormea cu capul între saci. Mama stătea în neclintire, toropită de gînduri şi de durerea ei mută. Din cînd în cînd, îşi apleca fruntea pe umărul meu, dacă mă aflam alături, şoptindu-mi cu glas abia auzit :

— Unde mergem, Fedenka, şi de ce ? Şi ce-o să ne facem ? Că ne întoarcem iarăşi în întuneric, la cea mai neagră sărăcie. Nevoia, numai nevoia ne mînă... Of, să am aripi, ce-aş mai zbura înapoi la vatagă [1], la volniţa [2] noastră. Ce oameni, ce oameni erau acolo, puiule ! Parcă am lăsat sînge din sîngele nostru cînd

---

[1] „Ceată", uneori : „gloată" ; aici cu înţelesul de „întovărăşire" sau „colectiv". (n t.)

[2] „Lume liberă", „oameni slobozi şi independenţi". (n.t.)

ne-am rupt de ei!... Şi de uitat, nu se pot uita niciodată...

Sufeream şi eu, la fel cu mama. Nici vataga şi nici Astrahanul nu-mi erau dragi : traiul de ocnă de la vatagă, barăcile murdare şi cu aerul lor înăbuşitor, sălbăticia cu care erau asupriţi şi batjocoriţi oamenii, chipul în care erau storşi pînă la ultima picătură de vlagă ucideau adesea nu numai pe muncitoarele plăpînde şi pe muncitorii firavi, ci nu o dată şi pe cei mai căliţi. Dar acolo am cunoscut şi bucurii, şi răscoliri de cuget. Acolo ne-am înfrăţit de nădejde cu atîtea suflete tari care ne-au învăţat să pătrundem viaţa şi oamenii cu alţi ochi şi să ne împărtăşim din fericirea luptei dusă de oamenii muncii pentru un trai mai omenesc. În acel răstimp de un an, am crezut amîndoi şi am descoperit un mare adevăr nou. Dar acum, ce ne aştepta în satul nostru, în familia bunicului supusă orbeşte asprimii vechilor rînduieli ? Iar aceşti ţărani scofîlciţi de foame, care ne goneau din preajma satelor pînă la haturile cu pelin înalt şi ţeapăn, îmi păreau nişte duhuri sinistre, vestitorii urgiilor şi prigoanelor din părţile noastre de baştină.

Am izbutit să intrăm în satul nostru numai după îndelungă tocmeală şi gîlceavă cu ţicnitul Vanka Iulionkov care se prefăcea că nu ne cunoaşte. Iar în gura hudiţei, ne-a oprit convoiul celor duşi la îngropăciune : treceau ţăranii, cărînd pe braţe trei coşciuge, unul după altul. Nu se auzeau nici hohote de plîns, nici bocetele datinilor de altădată şi nici alaiul mulţimii nu-i petrecea pe cei seceraţi dintre vii.

Bunicul şi bunica ne-au ieşit întru întîmpinare în poartă, urmaţi de Tit şi de Sioma. Bunica a izbucnit în plîns, iar bunicul, cu părul verzui şi zbîrlit, păşind arcuit din genunchi, se răsti ascuţit, cu un zîmbet acru pe buze :

— Ehei, care va să zică ni s-au înfiinţat acasă hoinarii ! Maică, unde mi-e cnutul, că merită o sfîntă de bătaie, să nu rătăcească iarăşi pe aiurea, cumva !

Eu înțelegeam însă că se burzuluiește în glumă și mi-am dat seama că nu mai avea nimic înfricoșător în înfățișare: parcă era, nu știu cum, mototolit și frînt. I-a îmbrățișat și sărutat dintru-ntîi pe tata și pe mama; apoi mama a rămas un timp încleștată de bunică, cu capul pe umărul ei, zguduite amîndouă în icnete de plîns înăbușit. Bunicul se întoarse spre mine; o luminiță poznașă îi scînteie în ochi.

— Da' pe tine cin' te-a tuns așa de tîmpit? Ți-au jumulit perciunii și căpățîna ți-e ca o oală. Te pomenești că te-ai ticăloșit și că te-ai spurcat cu rău-credincioșii. Ia poftește și-mi fă o plecăciune pînă la pămînt.

Îmbufnîndu-mă însă cu încăpățînare, m-am tras departe de el: mă dezobișnuisem să mai fac temenele pînă la pămînt. Această poruncă a bunicului mi se părea acum josnică și jignitoare.

— Aha, nu mai asculți de bunic! Te-ai stricat acolo, la vatagă, derbedeule? Hai, Titka, Siomka, ia aduceți-mi chinga de la șa!

Dar Siomka rîdea strîngîndu-mă în brațe; iar Tit cerceta iscoditor, cu ochi curioși, pe tata și pe mama în straiele lor orășenești, bolborosind cu dezaprobare:

— N-are obraz!... S-a întors fără volosnik[1]...

În izbă, tata și mama s-au închinat la icoane, precum cerea obiceiul, făcînd apoi adînci plecăciuni și bunicului și bunicii. Bunicul s-a așezat în capul mesei, la loc de cinste, iar tata, la celălalt capăt. Tit a luat loc pe laviță, ceva mai la o parte, eu și cu Sioma, copiii, tot pe laviță, mai departe de bunica și de mama, în fața dulăpiorului cu ceștile de ceai. Sioma mă ghionti în coastă, șoptind:

— Grozav de caraghios te-ai mai făcut, parcă ești scurtat de coadă! De ce ți-ai retezat perciunii? Tu și cu mă-ta v-ați întors cu totul altfel, dintr-altă lume.

Bunicul îl muștruluia cu strășnicie pe tata, ciocănind cu degetul în masă:

---

[1] Volosnik — tichiuță de postav pe care o purtau sub basma femeile măritate și văduvele, în vechea Rusie țaristă. (n.r.)

— De hrănit, n-am să te hrănesc. N-avem nici un pic de mîncare pentru guri de prisos. Văzut-ai cum pedepseşte Dumnezeu norodul cel păcătos, lipsindu-l de pîinea cea de toate zilele? N-o să culegem nici un bob. Nevoia ne sileşte să ne milogim la Mitri Stodnev, să ne dea cîte ceva pentru pînză şi fire de tort, de parcă i-am cere de pomană; iar cu bani, el ia şapte piei de pe ăi care îi cad în gheare. De pildă, celor loviţi de holeră, le ia şi lotul, şi locul de casă, şi izbele zălog pentru un pud de făină.

Bunica se ivi din cămară, în mînă cu o bucată neagră ca mangalul, căinîndu-se:

— Priviţi ce bunătate de pitişoară mîncăm! N-o tăiem cu cuţitul, ci spargem cu toporul piatra asta de bălegar uscat...

Tata pălise şi, descîlcindu-şi barba cu degetele pe care nu şi le mai stăpînea, rosti cu tremur în glas:

— Ascultă, tătucule, noi n-o să-ţi fim povară; ne-om face singuri rost de o bucată de pîine şi nici nu-ţi cerem un loc de adăpost în izbă. Blagosloveşte-mă cu îngăduinţă să trăiesc despărţit de tine.

Cu fiecare vorbă rostită de tata, bunicul îşi îndrepta puţin cîte puţin spinarea, ridicînd capul; vedeam cum sîngele îi năvălea în obraz. Înlemnind de spaimă, mă aşteptam să-l văd sărind în picioare şi izbindu-l cu pumnii pe tata. Dar el, pesemne, nu se îndura să strice datina din vechime, păstrînd stăpînirea de sine şi bună-cuviinţa în întîlnirea cu feciorul însurat, după un lung răstimp de la despărţire. Şi mai era încredinţat, fără îndoială, că tata nici n-avea să-l lase a ridica braţul asupra lui. Toţi aveam sentimentul că numai aşa s-ar fi întîmplat. Tit, uluit, se trăsese mai spre un capăt de bancă, Sioma îşi holba ochii miraţi la tata, în vreme ce bunica se bocea printre suspine:

— Nu cădeţi în păcat, barem acuma cînd staţi omeneşte de vorbă... Tată! Vasenka! Mai bine închinaţi-vă... Fiţi cu sufletul mai aproape de Dumnezeu...

Bunicul aruncă o privire spre icoane şi se încovoie de umeri. Cu mîna cuprinsă de tremur, îşi încleştă

degetele în barbă, dar lăsă îndată pumnul să-i cadă pe masă.

— Cu alte cuvinte, iată! Hoinărişi prin părţi străine şi te-ai făcut păgîn! Iar nevestica şi-a pierdut volosnikul... Bine, nu-mi mai încarc sufletul cu păcate, că şi aşa am destule. Ne-a pedepsit Dumnezeu cu lipsa de roadă, de n-ai să îmblăteşti un sac din tot ce-i pe cîmp. Vă las deci să vă trăiţi traiul cum vă taie capul: vezi-ţi de drum, cu cele ce-ai adus cu tine. Cătaţi-vă singuri de-ale gurii! Nici o împărţeală: n-am din ce să-ţi dau partea ta... La Mitri Stodnev, hambarele de grîne gem; din ce-a plătit o copeică, se alege cu cîştig de-un altîn [1].

Mama sări de la locul ei şi o zbughi în tindă. Iar bunica, cu mişcări greoaie, se ridică de pe bancă şi, scoţînd un geamăt, se duse spre cămară. Dar la uşă se opri; umerii se zguduiau de plîns şi îşi acoperi obrazul cu şorţul.

Trecea vădit prin clipe de cumplită durere sufletească. Cu ochii întunecaţi, tata se uita la dînsa şi vedeam cît îi era de milă, după cum ofta din tot adîncul fiinţei, cu fruntea încruntată. Şi numai în acea clipă mi-am dat seama de netrebnica înfăţişare a izbei, murdară şi neprietenoasă; abia atunci l-am văzut pe bunic, cît de amarnic îl gîrbovise bătrîneţea, parcă zăcuse de-o boală grea şi nu mai dădea semne să se mai întremeze vreodată; nu se mai simţea în el puterea dîrză de altădată şi toată vlaga i se împuţinase, strivită de sărăcie. Katia nu mai era în casă, iar fără ea, totul părea acum plictisitor şi pustiu.

Bunica se apropie de mine şi-mi strînse capul, alipindu-l de ea.

— Ne-ai venit, nepoţelule, şi uite, parcă o steluţă s-a aprins pentru noi. Glăsciorul tău cum îmi sună în inimă! Ce dor mi-a fost de tine! Iar acum, cînd te-ai întors la noi, n-am ce să-ţi dau: nici caşă, nici lapte. Niciodată nu ne-a bîntuit atîta sărăcie. Mereu mă

---

[1] Altîn — veche monedă de aramă valorînd 3 copeici. (n.t.)

gîndesc şi nu mă dumeresc, pentru care bucurie i-o fi trăsnit prin cap bunicului să vă cheme înapoi. Că voi, cel puţin, tot ne-aţi mai fi trimis de-acolo ceva bănuţi, pe cînd acum nu ne mai rămîne decît să ne băgăm singuri în coşciug.

Bunicul, ca şi altădată, se răsti la dînsa, clempănind furios din barbă :

— N-na ! Că ai şi dat drumul la căţea să n-o mai potoleşti ! Nu purta de grijă altora, fiindcă de azi pe mîine ne-aşteaptă soarta lor. Uite ce de coşciuge se cară, face prăpăd holera în dreapta şi-n stînga ! Arhip şi Mosei nu mai dovedesc cu îngropăciunile.

Şi, deodată, ne ului cu o neaşteptată schimbare la faţă : arătîndu-şi dinţii tociţi într-un zîmbet jalnic, se milogi cu glas neputincios, de bătrîn :

— Vasenka, nu te-nduri tu să-mi dai măcar vreo trei rubluşoare ?... Aş lua un pic de făină de la Mitri ori de la Pantelei...

Zguduit la auzul acestei milogeli, tata se ridică şi, ducînd palma la piept, îngăimă :

— Vai, tătucă, mai era nevoie să-ntrebi ? Oare nu sîntem de-un neam şi de-un sînge ?

Barba îi tremura, îl podidiră lacrimile. Se grăbi să-şi scoată punga din buzunar şi, întinzîndu-se peste masă, o împinse către bunicul :

— Iată, tătucule !... Tot ce am, al tău e...

Bunicul luă punga, o răsuci cercetînd-o pe-o parte şi pe alta, apoi scutură pe masă banii dinăuntru. Mărunţişul se rostogoli clinchetind, alături de cîteva biete hîrtii. Bunicul prinse a număra cu o lacomă încordare şi clădi movilíţă gologanii de aramă şi banii de argint. Tata îl privea, cu obrajii cuprinşi în palme şi cu coatele rezemate pe masă.

Bunica şopti, sughiţînd de plîns, într-un scîncet :

— Uite în ce hal a ajuns bunicul ! Urgiile l-au făcut neom !...

Tit se apropiase de masă, uitîndu-se şi el cu lăcomie la mîinile bunicului care dezmierdau bănuţii. Iar Sioma, ghiontindu-mă cu cotul, începu a se lăuda :

— Dacă n-aş fabrica eu tot soiul de lucruşoare şi dacă taica nu le-ar vinde la conac, la boieri, ori dacă nu le-ar împărţi pe la alţii ca să le vîndă pe piaţă, la Petrovsk, de mult ne-ar fi înghiţit pămîntul.

Mama intră buzna pe uşă, cu un teanc de daruri în braţe, şi le puse pe laviţă, lîngă mine. Despături o cămaşă de un roşu aprins, cu miros iute de stambă, şi i-o întinse bunicului :

— Primeşte darul acesta, din toată inima, tată !... Nu pentru preţul în bani, ci pentru dragostea cu care m-am gîndit...

Bunicul privi chiorîş la cămaşă şi la mama, apoi se răsti mînios :

— Pune-ţi volosnikul pe cap ! Cum intri ca o păgînă în casa omului ?... Ia cămaşa, maică !

Mama nu se sperie cîtuşi de puţin, parcă nici n-ar fi auzit stropşeala de ocară a bunicului. Cu o smerită plecăciune, trecu cămaşa în mîinile bunicii ; pe urmă, luă de pe laviţă un tulpan mare, siniliu, şi-l desfăşură.

— Pentru tine, măicuţă, din toată inima.

Copleşită de înduioşare, bunica izbucni în plîns :

— Cum să-l port ?... Cine mai cutează să se arate în ochii oamenilor cu asemenea scumpeturi cînd pretutindeni e numai moarte şi jale ?

Dar mama, cu scînteieri de bucurie în ochi, trecu de zor la Tit şi la Sioma, punîndu-le pe umeri cîte o cămaşă de stambă. Tit înşfăcă darul, îl încleştă în pumn, ca şi cum s-ar fi temut să nu i-l smulgă cineva, şi o zbughi afară, iar Sioma, după vechiul lui nărav, mugi surd :

— Hristos să te răsplătească, cumnată !

Băgai de seamă că bunicul împinsese punga spre tata împreună cu o parte din bani, lăsînd înaintea lui cinci hîrtii de cîte o rublă şi mărunţişul.

— Ia ! Că ţi-o fi trebuind şi ţie, pentru ale casei ! Iar cît priveşte ceea ce mai ţii ascuns, nu te-ntreb : judece-te Domnul Dumnezeu !

Tata s-a sculat și, înălțînd sprîncenele, rosti solemn :

— Eu, tătucă, pun tot ce am înaintea ta. Intotdeauna ți-am purtat respect și o să-ți port mai departe. Rogu-te, fii bun să ne blagoslovești, pe mine și pe Nastasia, cu povața ta și cu binecuvîntarea de părinte.

Bunicul mormăi îngăduitor :

— Dumnezeu să vă blagoslovească ! Trăiți așa cum vă e vrerea.

Iar bunica gemu :

— O-of, tată, tată, dar deschide-ți o dată inima pentru un dram de bunătate omenească ! Știi doar că moartea umblă din casă în casă și seceră...

Eu și cu Sioma o tulirăm afară din ogradă și acolo am dat peste un convoi de coșciuge. Toate erau purtate pe năsălii, de cîte doi oameni. În urma lor, orbecăia un cîrd de babe și de moșnegi.

— Holera ! se îngrozi Sioma, trăgîndu-mă îndărăt. S-o luăm la goană, că ne mîntuie și pe noi, ca pîrjolul !

Ne-am întors gîfîind în curte și am trîntit portița la loc. Mă oprii să privesc printr-o crăpătură, dar nu la coșciugele galbene și legănate pe năsălii deasupra capetelor păroase și bărboase de țărani, ci la rîndunelele care săgetau văzduhul în zbor iute ca fulgerul, ciripind deasupra drumului și a coșciugelor. Și, ciudat, nu mă tulbura decît negura înecăcioasă, acea pîclă fumurie, care împînzea văzduhul pînă la cer, de-ai fi crezut că tot pămîntul arde mocnit și se preface în tăciune. Prin această perdea de funingine, soarele părea mort și înnegrit, ca fierul încins cînd se răcește.

— Dar unde-i Katia ? întrebai eu, căci fără ea izba mi se părea lipsită de viață.

Sioma mormăi dojenitor :

— Da' cum, nu știi ? Au venit în pețit Kiseliovii, încă de astă-iarnă. S-a încurcat cu Iașka, iar tătucul, care voia să-i tragă o mamă de bătaie ca s-o țină

minte, pînă la urmă i-a fost şi lui teamă să nu se afle prin sat şi să ne mai pomenim cu poarta mînjită de păcură. Numai cu atîta s-a ales de pe urma fetei, că a stors de la Kiseliovi douăzeci de carboave. Acum, la ei în casă, parcă ea e soacra, nu altceva!

Deodată izbucni în rîs:

— Iar Sîgneika e şi el ceva la un ciubotar. Să vezi ce meşter a ieşit din el! La toamnă îi vine rîndul la tuns, trebuie să-şi facă armata.

— Ar trebui să-l văd pe Kuzear.

— O să vină curînd şi el, Kuzear al tău. Duce acum pe umeri toată gospodăria: Kuzea-Mazea s-a prăpădit de holeră, iar Grunia nu se mai ridică din pat: se tot vaietă de burtă.

Uluit de toate astea, Sioma îşi plesni palmele de şolduri:

— Auzi minune: tat-su a fost om zdravăn, iar maică-sa boleşte mereu de s-a uscat ca o surcică. Uite, pe ea a ocolit-o holera, iar pe Kuzea-Mazea l-a secerat într-o singură zi! Dar de tuşa Maşa de ce nu-ntrebi? adăugă el mustrător, ca unul bucuros să-mi dea el cel dintîi o noutate despre ea. Cînd pe Filka l-au înhăţat la cătănie, ea l-a părăsit pe Maxim şi s-a aciuat în chilioara bunicii, şi de atunci a ieşit mereu la boieresc. Maxim voia s-o aducă înapoi cu arcanul, dar ea s-a ascuns la Larivon. El, după dînsa. Însă Larivon să vezi că e deştept, i-a tras o mamă de bătaie, că l-a muiat. Eu, zicea el, nu ţi-am vîndut-o pe băutură ţie, ci am vîndut-o lui Filka. Al meu e păcatul, eu răspund de ce-am făcut. N-am s-o las, zicea, ca s-o necăjească fitecine. Şi dacă te mai prind pe la noi în rohatcă, să ştii că-ţi scot şi celălalt ochi.

Sioma urla, ţipa, dădea mînios din mîini, maimuţărind şi în vorbă şi în gesturi pe Larivon şi pe Maxim care se ciorovăiau şi rîdea grozav de istoria asta.

Cînd raclele s-au mistuit în dosul magaziilor lui Mitri Stodnev, Sioma a deschis portiţa şi m-a ghiontit afară. Lunca întinsă, veştedă, cu iarba pîrjolită de soare, era pustie, iar izbele şi hambarele de dincolo,

din deal, păreau cufundate în ceață. Pretutindeni lîncezea o tăcere moartă, nu se vedea țipenie de om; nu era însă o liniște somnoroasă, domoală: se simțea cum oamenii, înțepeniți de groază, se ascundeau prin izbe, prin tindele lor. Glasul îndurerat al bunicii Ana îmi răsuna în urechi: „Pentru păcatele noastre ne trimite Domnul năpasta cea mare pe meleagurile noastre..." Și tot nu-mi venea să cred că sînt din nou la mine-n sat: satul era ca mai 'nainte, cu aceleași izbe și cu lunca, cu colnicele de dincolo de rîu și cu răchitele despletindu-se peste el cu verdeața lor bogată, dar totul era umbrit de o îngrijorare mută și cernită. Iar această holeră spăimîntătoare, mi-o închipuiam ca pe o umbră tainică ce cutreiera satul, semănînd în urma ei molima neîndurată. Dar Sioma nu se lăsa copleșit de griji: el era mereu preocupat de invențiile lui și se părea că nu se gîndește decît la ele. Holera nu-l înfricoșa mai mult decît buhaiul obștii, care nenorocește cu coarnele pe cei ce-i pică întîmplător în drum: nu te îndepărta din ograda ta, nu umbla hoinar pe la prieteni, nu sta cu gura căscată cît șura cînd se perindă coșciugele prin fața ta, și așa scapi de holeră: nici nu te bagă-n seamă. El nu vorbea nici de molimă, nici de cei răpuși, nici de pacostele care se abătuseră asupra țăranilor; acestea îl interesau prea puțin, deoarece toate erau de nepătruns, și ciudate, și se lăsau greu pe suflet. În schimb, el nu se interesa decît de cei vii, cu trebușoarele lor obișnuite, și de ceea ce meșterea el.

— Anul ăsta, nici nu țin minte cîte lucruri deosebite am făcut. Și pe toate le-a vîndut tata. Țin toate nevoile casei cu meșteșugul meu.

Rîse mulțumit de sine.

— Acum am să-ți arăt ce-am mai născocit. Nu-i pe lume nimic mai dulce decît să-i vezi pe toți minunîndu-se de tine. În clipele acelea, parcă ți-ar suna clopotele Paștilor în suflet.

Trecurăm amîndoi în tindă, apoi coborîrăm pe o potecuță povîrnită, într-un fel de beci întunecat, unde

se păstrau, pe prichiciuri, straie şi găteli, iar pe poliţe, tot felul de lucruşoare de-ale gospodăriei : dîrmoane, ciururi, hamuri, cîlţi de anul trecut, cărţi bisericeşti şi fiare mîncate de rugină. Copleşit de zăpuşeală şi de soarele de afară, la început m-am cufundat în bezna răcoroasă a beciului ; după aceea însă m-am obişnuit cu întunericul împurpurat de o rază şi am văzut pe jos aşchii, butucei de lemn, scule de dulgherie, iar în mijlocul lor un cărucior lucrat cu multă îngrijire, un fel de tarantas. Avea roţi subţirele, cu obezi de fier, cu butuci şi spiţe frumos cioplite. În faţa băncii, erau ţepenite două pîrghii de fier. Sioma pipăi şi mîngîie cu drag căruciorul, apoi îl trase lîngă butucul gros, unde rămăsese înfipt toporaşul. Cele două pîrghii se puseră în mişcare înainte şi înapoi, una după alta, iar micul tarantas lunecă răpăind şi nechezînd metalic, cu roţile pe podeaua stricată. Sioma rîse de bucurie, apoi îmi aruncă o privire întrebătoare :

— Ei, frate? Ei, ce zici ?

Admiram, vrăjit, minunăţia din faţa ochilor mei ; de mirare, nu eram în stare să scot o vorbă.

— Păi asta e, frate ! Ştiam că ai să vii şi m-am gîndit să meşteresc o căruţă care să umble singură. Uite, fără cai şi totuşi aleargă. Are braţe omeneşti în locul cailor. Dacă alcătuieşti o căruţă mare după modelul acesta, nici nu mai ai nevoie de cai. Aştia cer mîncare, iar pe o vreme ca asta nici n-ai ce să le dai. Bagi doi oameni într-însa şi dă-i drumul ! Poţi să cari orice cu ea şi pe deasupra ai plăcerea să te mai vadă şi alţii. Numai nişte roţi dinţate să-i mai fac şi poţi să încarci în ea un car vîrfuit, că-l duce uşor.

Mă împinse spre uşă şi-mi spuse dojenitor :

— Acum nu se cuvine să ne primblăm cu ea, prin faţa coşciugelor !

Am ieşit în hudiţă şi am alergat spre rîpă. Aveam o vie dorinţă de a privi apele pîrăului şi chilia bunicii, unde locuia acum tuşa Maşa. Casa de rugă-

ciuni nu se mai afla pe locul ei de odinioară, unde zăceau acum mormane de moloz şi de cărămidă fărîmată; în schimb, vechea izbă în care fusese arestul, hîită într-o rînă, încă se ţinea, cu un lacăt mare, ruginit, la uşă. Mai încolo, remiza de pompieri se întindea, lungă, în dosul izbei. Pretutindeni tăcere mută, apăsătoare, atît în partea opusă, la deal, cît şi pe ţărmul nostru. Nici cocoşii nu mai cîntau, nu mai cotcodăceau găinile. Şi am văzut îndată, la marginea de sus a satului, ferestre bătute în scînduri vechi, sparte, şi coperişuri prăbuşite; căpriorii zborşeau în afară, ca ciolanele jupuite de piele şi de carne.

— Dar casa de rugăciuni ce s-a făcut? am întrebat nedumerit. Unde-s oamenii? Uite, pînă şi ferestrele sînt bătute în stinghii...

Sioma mi-a explicat fără să se tulbure şi cu un aer plictisit: casa de rugăciuni a fost dărîmată pentru şcoală. O clădeşte zemstva [1]. Dar oamenii? Unii au dat ortul popii; alţii au fugit de urgiile foametei şi de frică; în sfîrşit, alţii s-au ascuns în ghearele holerei. Dacă n-o iei din loc, nu scapi de năpastă. Aici, numai la foame ţi-e gîndul, de-ţi vine să te-nfigi cu dinţii în garduri...

Am alergat cît m-au ţinut picioarele pe lîngă şandrama, spre biserică; dincolo de ogradă, am zărit o căsoaie de bîrne fără acoperiş, iar pe crestele ei, călări pe bîrne, doi ţărani lovind cu topoarele. Am uitat totul — holera, pustietatea apăsătoare, pe Sioma; alergînd, bucuria îmi tăia respiraţia: în sfîrşit, s-a împlinit visul meu — voi învăţa carte în loc să bolborosesc rugăciuni!

Clădirea se ridica pe o temelie înaltă de piatră, ceva mai încolo de biserică, pe un cap de dîmb ce se lăsa domol în vale, spre pîrău. Această coastă, ca şi lunca de la poalele ei, se acoperea pînă tîrziu în toamnă, cu o iarbă proaspătă; dar acum, pîrjolită de

---

[1] Zemstvă — administraţie locală, care avea în seama ei mai ales şcolile, spitalele şi drumurile. A existat pînă la 1917. (n.t.)

secetă, arăta ca cernută cu cenuşă. Odinioară, acolo păşteau cai şi viţei ; acum nu se zăreau decît stoluri de ciori sure şi de stăncuţe bătînd stăruitor în pămînt cu ciocul. În faţa casei, se lăţise un morman de lemnărie veche cenuşie, de şindrilă proaspătă şi stive de cercevele pentru ferestre. Tot acolo, un şir de racle noi, una lîngă alta. Sus, pe casă, bocăneau cu topoarele lor pompierul Mosei şi Arhip ologul. Ei clădiseră odinioară casa de rugăciuni, iar acum, tot ei, făceau şcoala. Am privit îndelung, de la distanţă, această casă şi pe cei doi bătrîni şi nu puteam pricepe ce rost aveau acolo coşciugele. După aceea, mi-am adus aminte de vorba bunicului : Arhip şi Mosei nu mai dovedesc cu munca, făcînd coşciuge pentru cei răpuşi de holeră.

O tulburare stăruitoare mi-a năbuşit toată bucuria. Nu m-am putut stăpîni ; am fugit din răsputeri înapoi acasă.

Din partea opusă, călcînd domol, cu un băţ în mînă, venea Paruşa, în rochie de stambă chinezească. Mi-a strigat de departe, cu glasul ei de bas cantabil :

— Cît mi-ai crescut, cît te-ai 'nălţat, inişorule verde ! Ia vino-ncoa', spiculeţul meu de aur, îmbrăţişează-mă !

M-am repezit la ea şi, cum ea se aplecase mult spre mine, i-am cuprins cu putere gîtul cu braţele.

— M-am gîndit mereu la tine, bunicuţo Paruşa.

— Drăguţul meu ! Dragostea de copil e mai curată decît un izvoraş ! Dar pe unde ţi-ai prăpădit zulufii, puiule ? Altădată îţi jucau inelele pe cap ca nişte clopoţei, iar acum capul tău e neted ca o cepşoară ! Ei, nu paiele sînt podoaba harmanului, ci grăunţele. Hai să intrăm în izbă, s-o văd pe maică-ta, să-i dau bineţe. Şi la ce năpastă, auzi, v-a chemat bunicul aici ? Uite ce grozăvie bîntuie pe la noi : şi molimă, şi foamete, şi durere... Umblă Maica Domnului ca să vadă chinurile oamenilor...

Şi porni alături de mine, vînjoasă, sigură pe ea. Nu arăta de loc flămîndă sau chinuită de dureri su-

fletești. Fața ei mare, cu mustăcioara spelbă, era încruntată și îngîndurată, dar ochii isteți, tinerești mă cercetau iscoditori.

— Pe noi ne ține Domnul în paza lui: trece boala pe lîngă izbă. Nu se oprește decît la murdărie și la împuțăciune. Iar la mine-n casă n-au cu ce trăi nici muștele: ferestrele au obloane și au perdele de pînză. Merindea o ținem în beci, la loc curat. Apșoara de băut e curățică, proaspătă, de la puț. Așa ar trebui să se ferească fiecare de holeră. Și pe deasupra ne mai seceră și lungoarea înfometării[1]: răsar năprasnele ca din mocirlă, una după alta. Pămîntul, dragul de el, a ars, scrum s-a ales din el.

Ea intră în izbă cu o demnitate autoritară și, după cele trei închinăciuni de datină, tună cu o voce groasă, înciudată:

— Vai, ce murdărie e la voi, Ano, ce putoare! Și ce muscărie; roiurile astea te omoară, astea poartă molima cu ele... Cum vă cruță Dumnezeu? Trebuie să speli izba, s-o ții curată, să ți-o dichisești ca pe o casă de rugăciuni...

Cu lacrimi în ochi, mama se repezi la ea, deschizînd larg brațele, și rămase încleștată, cu trupul zguduit de plînsul bucuriei. Parușa o îmbrățișă și-i mîngîie părul; lăcrima și ea.

— Ei... a zburat păsărica în voie... iar fericirea zboară și ea, slobodă ca vîntul...

Cu o mișcare moale, Parușa se desprinse de mama și cu un zîmbet șiret, țintui cu o privire pe tata. Acesta se ridică de la masă și-i făcu o plecăciune adîncă. Dar ea, cu un gest poruncitor, zise:

— Ei, acum, Vasili, pune-te cu nădejde pe gospodărie. Prin părțile pe unde 'ai umblat, cred, ți-ai mai agonisit ceva minte. Că noi, bătrînii, numai la ale noastre ne gîndim, la suflet, și la păcatele noastre.

Bunicul rămăsese tot în capul mesei, ghemuit, cu părul slinos, cărunt, iar bunica se rezema de margi-

[1] O formă specifică de febră tifoidă, favorizată de inaniție. (n t)

nea laviței, icnea dureros ca o bolnavă și-și vărsa prin aceste gemete bucuria, văzîndu-ne întorși acasă din afurisitele străinătăți, ajunși din nou la vatră. Mama rămăsese în fața Parușei și nu-și dezlipea de ea privirile scînteietoare de bucurie. Parușa părea a nu fi băgat de seamă schimbarea ce se produsese în înfățișarea mamei, deși știam că ei nimic nu-i scapă... Pesemne, nu voia s-o rușineze pe mama și voia s-o ferească de mînia bunicului și a bunicii.

— Dar pe bărboșii tăi, văd că nu-i dai afară din izbă — se amestecă bunicul, usturător. Cu vecinii, știi, e mai ușor să faci pe grozava, mai ales cu bîta-n mînă.

Cu o veselie cumpătată în ochi, Parușa își ridică privirile:

— D-apăi la mine în izbă, se găsește oricînd o fărîmă de pîine pentru altul. Pe bărboșii mei n-am nevoie să-i dau afară, o să plec eu singură de la ei și-am să locuiesc într-o chilie. Eu, la bătrînețea mea, mi-am împlinit sorocul, mi-a sosit vremea să mă odihnesc, iar cei tineri vor trăi după voia lor. Mă laud, Foma: vouă, tuturor, vi s-a pîrjolit ogorul, fiindcă, în loc să-l munciți cu îngrijire, așteptați totul de la mila Domnului. Dar la mine, spiculețul, cît o fi de mărunt, e plin cu boabe. Noi am hrănit ogorul și l-am adăpat, drăguțul de el. Cît gunoi am cărat din rîpă, cîte buți de apă am vărsat acolo! E-eh, Foma! Vouă, bătrînilor, vi s-a tocit și vi s-a calicit mintea cea isteață. Adu-ți aminte de Mikitușka, bătrînul acela drept! Nu se stinge în veci dreptatea lui: fără într-ajutorul tuturor, fără grija tuturor pentru pămînt, n-o să fie nici noroc, nici bucurie, ci numai procopseala lui Mitri Stodnev și a lui Serioga Ivaghin.

Cuvîntarea asta și-a grăit-o cu convingere, ca pe o învinuire, dar în glasul ei tremura o blîndă durere și o compătimire de femeie cu cap.

Bunicul își necăjea barba, se zvîrcolea în loc, mormăia surd, dar se prefăcea, ca și cum vorbele Parușei nu l-ar fi privit și n-ar fi fost decît niște trăncă-

neli muierești. Știam de mult că se temea de ea : nu se stropșea niciodată la Parușa, ci se strecura cu glume, întorcîndu-și privirea de la ea și netezindu-și barba. Și de data asta, el se feri cu o întrebare glumeață :

— Ia spune, Parușa, te-ai tocmit cumva vătăfiță la Dumnezeu, de umbli prin izbe si învoiești lumea la boierescul dumnezeiesc ?

Parușa se așeză lîngă bunică, își propti cîrja în podea și-l lămuri cu o seriozitate nu lipsită de haz :

— Mie mi-a poruncit stăpîna cerurilor să mă port ca Bova [1] față de cei fără de minte.

Tata ședea la masă și își privea cu multă luare aminte degetele. Mama trebăluia în cămară, la samovar.

II

Intr-o seară, cînd soarele de culoarea racului fiert se stingea în negura fumurie, ne aflam pe marginea malului rîpos și priveam chilia babei Natalia : așteptam să treacă tușa Mașa, venind de la boieresc, ca s-o salut de departe cu mîna.

Doi studenți în cămăși albe cu cusături, cu șepci cu vipuști albăstrii, coborîră repede de pe deal cu droșca boierească și trecură pîrăul. O cotiră apoi spre puțul nostru, iar căluțul lor roib, nălțîndu-și mult capul pe gîtul mlădios, se opri semeț la poalele coastei năpădită de brusturi și de podbal. Un student, acela care ținea hățurile, feciorul cel mai mare al lui Izmailov, strigă pe unul dintre paznici, pe Vanika Iulionkov, și-i porunci cu străşnicie :

— Ia leapădă-ți toroipanul, Ivane ! Ține calul !

---

[1] Erou al ciclului medieval „Mărețele fapte ale viteazului Bova Crăișorul", producție literară foarte răspîndită în ediții ieftine, în păturile de jos ale poporului rus, chiar pînă la primul război mondial. (n.t.)

Vanika, cu o mutră slugarnică, se grăbi să-şi zvîrle parul şi luă cu sfială căluţul de frîu, privindu-l cu ochi plini de duioşie. Celălalt paznic, Mikolka, feciorul pompierului Mosei, flăcău de aceeaşi vîrstă cu Sioma, stătea proptit în par şi, rînjind, se uita atent la studenţi. Am coborît în fugă priporul mult prăvălit şi am alergat iute pe potecuţa dintre răchite, spre puţ. Sus, printre crengile dese, croncăneau din răsputeri stăncuţele speriate de sosirea unor necunoscuţi. Zîmbetul viclean, îngăduitor al lui Mikolka arăta că el avea dispreţ pentru boieri şi că-i socotea ca pe nişte proşti înfumuraţi şi ca pe nişte trîntori.

Studentul Izmailov avea trupul istovit de oftică, dar era frumos, mîndru, cu o bărbuţă de tînăr, cu mustăcioară, cu ochii mari şi aprigi ca ai lui tătînă-său. Celălalt student era vînjos, cu capul mare, cu faţa bălaie, simplă, de ţăran, cu obrajii şi bărbia năpădite de o lînă roşcată. Zîmbea mereu, dar în clipa cînd dăduse bună ziua celor doi paznici, îşi scosese şapca şi-şi scuturase părul lung, bălan, rîzînd :

— Dar pe cine păziţi voi aici, băieţi ? Şi chiar aşa cu parul... Doamne, ce grozăvie !

— Păi, păzim lumea de holeră... — se înciudă pe neaşteptate Vanika Iulionkov, fără să-şi ia ochii de la botul calului. Starostele ne-a trimis aici. Dacă se strecoară careva, zice, cu căldarea ori cu botul la puţ, sfinţiţi-l cu parul peste şale. Porunca asta, zice, au dat-o doftorii din prea multă minte...

El sughiţa de rîs, luînd în răspăr prostia medicilor. Mikolka bătea în loc din picior şi, rînjind şiret, cimpoia pe nas ca un bondar :

— Pe la noi, mai mult muierile cîrtesc că le băgăm în nămol, la jgheab. Jgheabul, îl vezi cît e de lung ! Ei, nu le place să frămînte noroiul.

Studentul izbucni în rîs şi obrazul său rotund deveni deodată foarte atrăgător :

— E adevărul cel mai sfînt, băiete : inima nu se-nvoieşte cu noroiul, ea trăieşte prin curăţenie şi se îndobitoceşte de murdărie. Aveţi un puţ pe izvoare, apa

se curăță necontenit. Lăsați femeile să ia apă chiar din puț. Nu le mai alungați. Iar noroiul și smîrcul ăsta le vom stinge noi cu var. Holera să știi că nu locuiește-n puț, ci în noroi.

Mikolka se rezemă cu cotul în par și, hlizindu-și dinții știrbi, întrebă cu subînțeles:

— Dar pe doftori pentru ce-i omoară la Volga? Unii zic din prostie: cică ei stîrpesc oamenii.

Izmailov își săltă capul lățos și-și propti în el niște ochi aprinși de mînie:

— Așa pălăvrăgesc nerozii, iar tu, nătărăule, faci pe deșteptu' și, pe deasupra, ai mai pus și mîna pe par. Ei, pentru cine ți-ai pregătit parul?

Studentul, vesel, era pesemne o fire blajină; el își trase șapca pe ceafă, făcu lui Mikolka cu ochiul și rîse:

— Auzi, Dmitri, ăsta se apără de muște cu parul, nu cu coada. Nu-l speria!

Dar Mikolka nu se lăsă speriat și, cu același surîs prostesc, i-o întoarse:

— De muște poți să scapi și c-un strănut, dar omul mai stă de vorbă și cu altul cîteodată; și numai cu parul în mînă se mai pot înțelege.

Studentul, mucalit, parcă ar fi înțeles din vorbele lui Mikolka cine știe ce lucru deosebit și surprinzător, rîse din nou și, întorcîndu-și capul cu o uimire plină de admirație, strigă lui Izmailov:

— L-auzi, Dmitri, pe deșteptul ăsta? Ăsta, frate, are experiență de luptă. Ce vîrstă ai, filozofule?

Mikolka răspunse voios, glăsuind subțirel, ca un pehlivan ce era:

— Ar fi tocmai timpul să mă-nsor, boierule, dar uite că nu mi-a mijit încă barba. Ce să-i faci!

Semăna mult cu Mosei, cu tătîne-său.

Tînărul Izmailov continua să se-mbățoșeze boierește, dar după cuvintele din urmă ale lui Mikolka, își trădă un zîmbet de-abia stăpînit.

— Pe la noi, Antoane, țăranului îi place să se joace cu vorba, să facă pe istețul cu cîte un cuvînt bine ticluit — rosti el, cu un glas ce semăna cu al lui Mitri Stodnev, sonor și frumos. El, deocamdată, n-are să se apropie de tine, ci te va dibui de la distanță, ca să-ți pătrundă firea. Seminție de vicleni, deși sînt cu toții niște neisprăviți.

Deodată, Ivanka Iulionkov izbucni printre rîsete, tușind :

— Ai spus adevărul, conașule. Te împing oamenii la toate vrerile lor. Pentru ei, pînă și oala e bună de clopot, iar căpățîna și-o bagă fără nici un rost în nămol...

Speriat de izbucnirea lui entuziastă, calul își săltă capul sforăind și se trase îndărăt.

— Ptrr, prostănacule ! Nu te teme ! Oamenii fug de mine, dar cu vitele sînt prieten. De mine fuge pînă și holera !

Și pe neașteptate, își holbă ochii plini de mînie la studenți :

— Dar dumneavoastră, boierașilor, cu ce treabă ați venit pe-aci, pe la izvorul nostru ? Numai așa, ca să aruncați var în noroi ? Uite ce-au mai născocit, auzi ! Poate că aveți în sac și niscai otravă, în chip de var. Că holera nu s-a ivit așa, din senin. Prin toată Raseia, boierii otrăvesc poporul. Și cu ce scop ? Ca să nu se prăsească oamenii și să nu ia pămîntul de la boieri, nu de altceva !

Studenții ascultau cu luare aminte palavrele lui Ivanka Iulionkov ; erau vizibil tulburați, îi urmăreau atent mișcările și se uitau chiondorîș la Mikolka. Se părea că Izmailov, înfuriat, era gata să se repeadă la Iulionkov : nările gălbui îi palpitau, iar mîna care ținea cnutul tresărea în răstimpuri. Doar studentul cel vesel, cu fața rotundă, pe care Izmailov îl numise Anton, zîmbea mereu, cu sprîncenele ridicate a mirare. Mikolka, nemișcat, cu aceeași nepăsare, bîțîind un genunchi și scuipînd printre dinți, părea că-și bate joc de ei amîndoi — și de student, și de Iulionkov.

— Cine ți-a povestit năzbîtiile astea? întrebă sever Izmailov, sulițînd pe Iulionkov cu niște priviri arzătoare.

— Năzbîtii, nenăzbîtii, uite, la Ciumaki, niște țărani au înșfăcat doi inși la fel cu voi și i-au pus la prubă în fața lor: au dat apă unui cîine și cîinele a murit.

Izmailov, cu obrazul pălit de furie, amenințător, făcu un pas înspre Iulionkov, dar deodată se întoarse către Mikolka și, cu un gest scurt din mînă, îi făcu semn să se apropie:

— Și tu, Nikolai, crezi în toate aceste scorniri neroade?

Mikolka, zîmbind cu două înțelesuri, ridică din umeri, apoi rosti printre dinți:

— Păi, cin' să-i știe... Asta vă-ndrugă verzi și uscate... Caută bătaia cu lumînarea, ca să-și verse turbarea. Întreabă-l de la cine n-a mîncat bătaie...

Iulionkov, cu niște priviri într-adevăr de cîine turbat, țipă ridicînd brațul:

— Dar la Cerkasskoe, dar la Volhonka? Dar la Saratov? Tot năzbîtii și pe-acolo? Cîți otrăvitori au căzut pe-acolo, spune! La Saratov, auzi, s-a pus foc spitalelor, iar pe doftori i-au aruncat în foc...

Calul, neliniștit, se trăgea îndărăt, tîrînd pe Iulionkov după el, iar omul, împotrivindu-se, țipa: „Ptrr! ptrr!" și-l smucea de căpăstru. Izmailov se apropie de el, îmbrînci ușor pe Iulionkov și, vorbind cu blîndețe calului, îi mîngîie gîtul:

— Pînă și calului îi e scîrbă de omul prost.

Vanika își apucă grăbit parul și, aruncînd în jur priviri răzbunătoare, făcu o săritură de fricos îndărăt la puț.

— Cei bogați sînt totdeauna și deștepți, iar cei săraci sînt toți niște proști! Eu, așa cum mă vedeți, sărac, flămînd și gol, și desculț, dar paza o împlinesc cu cinste. Boieri oți fi, dar tot n-am să vă las la jgheab, cu otrava voastră, cît oi fi în viață.

Se părea că lui Mikolka i-era ruşine înaintea boierilor de Vanika şi, pesemne, i-era şi scîrbă să se amestece în sfadă; el aruncă parul jos, printre urzici şi brusturi, şi, fără prefăcătorie, se apropie voios de cal:

— Lasă-mă să-l ţin eu, Mitri Mitrici, iar dumneata vezi-ţi de treabă.

Iulionkov, cu ochii umezi şi injectaţi, se înfurie rău:

— Nu-l las! Eu nu-mi cruţ viaţa! Am să-i asmut pe ţărani!

. Îşi ţinea parul gata să lovească şi, probabil, se credea foarte impunător, gîndind că studenţii, îngroziţi, se vor grăbi să spele putina, înapoi la conac. Dar el, scund, slăbănog, zdrenţăros, era atît de caraghios şi scotea nişte ţipete atît de pline de deznădejde răutăcioasă şi de furie plîngăreaţă, încît nici tînărul Izmailov nu-şi putu stăpîni rîsul. Rîdea şi Mikolka, iar studentul Anton rîdea cu hohote, bălăbănindu-şi braţele. Rîdeam şi eu în voie. Stăncuţele din răchite rîdeau şi ele. Din rîpa burduşită de bălegar şi de gunoaie, năpădită de urzici dese, se ridicau aburi iuţi de mraniţă şi de verdeaţă.

Anton se înfrînă şi se duse la droşcă, unde lăsase sacul cu var. Îl dezlegă repede, scoase din el un pumn de praf alb, făinos, se întoarse şi i-l întinse lui Izmailov:

— Varsă-l în jgheab, Dmitri! Priveşte, Ivane! Tu zici că e holeră, dar am să beau eu. Dacă e molimă, aşa cum crezi tu, trebuie să crăp eu cel dintîi.

Jgheabul străvechi, cioplit dintr-o bîrnă întreagă, acoperit de mucegai de un verde viu, era lung. Prins de puţ cu partea mai groasă, el se sprijinea cu celălalt capăt pe un butuc de lătunoi, tot aşa de lung şi cioplit dintr-un copac secular. Se spunea că această construcţie ar fi fost alcătuită astfel, înainte de „slobozenie“ [1]. Noroiul negru, cleios şi gras, bolborosea

---

[1] E vorba de manifestul ţarului Alexandru al II-lea, din 1861, prin care iobăgia a fost desfiinţată în mod oficial. (n.t.)

de apă și se scurgea spre pîrîu, iar mai sus de jgheab, dispărea sub podbal și sub o buruiană mițoasă, cu un pojar de flori mărunte, albe. Nu te puteai apropia de jgheabul din care se prelingea o șuviță sticloasă de apă, decît trecînd prin noroiul ce-ți ajungea pînă la genunchi.

Anton vărsă varul în palmele lui Izmailov, pe urmă, scuturîndu-se, se urcă în droșcă, își scoase ghetele și ciorapii, își suflecă pantalonii mai sus de genunchi, apoi se îndreptă rîzînd domol spre jgheab. Cufundîndu-se în noroi, el strigă înfiorat de plăcere:

— Ah, ce rece-i noroiul! Și moale ca puful! Mitea, varsă încet, cîte puțin. Iar tu, Ivane, privește încoa', să vezi cum am să beau eu apă cu var!

Și pentru că-și suflecase pantalonii, așa de simplu ca și cum n-ar fi fost neam de boier, și călcase strigînd vesel, în mîlul lipicios, și-și lipise buzele de capătul jgheabului, toate astea îmi plăcuseră foarte mult. Mikolka nu-și lua ochii de la el. Dmitri vărsase varul din palme chiar lîngă puț și apa se scurgea acum repede prin jgheab înspre Anton, lăptoasă-albăstruie. Anton își potrivi palmele făcute căuș sub șuvița de apă tulbure și le duse apoi la gură. Ivanka îl privea zăpăcit, plin de neîncredere, și rînjea cu un aer de dojană, la Anton.

— Ei, Ivane, ce mai zici? rîse Anton. După părerea ta, noi am adus holera; acum, dacă am băut boala o dată cu apa, nu-i așa că trebuie neapărat să mă-mbolnăvesc? Ei, ai să vezi că nu mă-mbolnăvesc, ba am să fiu mai zdravăn decît tine. Pulberea asta, frate, arde holera și orice molimă. Ai văzut-o cum fierbe în apă? Ei, asta e! În puț n-am s-o vărs, că puțul are, și fără asta, apă curată și sănătoasă, dar am să presar mîlul cu praf de var, ca să fiarbă putreziciunea. Hai, spune: să vărs ori ba?

Ivanka tăcea, încordat, schimonosindu-și buzele, și privea năuc, cu ură, la cei doi boieri. Se distingea întotdeauna prin pornirea lui prostească și răzbunătoare, mereu pus pe scandal, pentru orice lucru de

nimic, totdeauna gata să se ia de păr, iar oamenii îşi băteau joc de el şi nu era unul în sat care să nu-l fi croit măcar o dată. Toată lumea îl socotea ca pe un om sanchiu şi de prisos.

După ce sătenii pătimiseră atît de rău, după năvala samavolnică asupra pămîntului boieresc, el se ţicnise de-a binelea: sărea mereu la bătaie cu flăcăii; la adunare, ţipa de se spetea tot felul de prostii fără înţeles, iar în zilele de sărbătoare, umbla ca un zevzec prin sat, se agăţa de bătrînii tolăniţi pe prispe şi zbiera cu aceeaşi mînie, ameninţînd că are să dea foc conacului şi caselor lui Mitri Stodnev. Mi-era deopotrivă teamă şi milă de el. Nevasta îi murise, prăpădita lui văcuţă crăpase şi ea, iar el, flămînd şi flenduros, arăta mai rău decît un vagabond. Îi înţelegeam pornirea de răzbunare împotriva boierilor şi împotriva lui Stodnev; nu se putea aştepta la nimic bun de la ei, în afară de şolticării, şi credea că boierii şi lipitorile satului numai una voiesc şi visează: să stîrpească pe ţărani şi să pună mîna pe pămîntul lor. Ogorul i-l luase de mult Mitri Stodnev, iar el argăţea acum pentru o bucată de pîine pe la uşa vecinului său, starostele Pantelei, şi tot în socoteala acestei bucăţi de pîine Pantelei îi luase şi locul de casă. El nici nu mai vorbea ca toţi oamenii, ci ţipa ca un ieşit din minţi, căşunîndu-şi desperarea şi răutatea nestinsă, pe pisici şi pe cîini: cînd prindea animalele prin dosul caselor, le spînzura sub şopron la el. Pentru copii, era un adevărat gîde: îi fugărea cu chiote sălbatice şi le smulgea părul. Îmi aduc bine aminte cum iarna punea piedică, cu pîslarul, săniuţelor care lunecau de pe colnic la vale, iar copiii se răsturnau de-a berbeleacul în zăpadă. De cînd mă lovise pe derdeluş, mi-era frică să mai dau ochii cu el şi-l socoteam foarte primejdios. În sat era dispreţuit, socotit ca un trîntor şi batjocorit în fel şi chip. Ţăranii de la noi, cu toate că duceau un trai greu încercat şi cu anevoie îşi mai păstrau jumătăţile de sferturi de deseatină şi bietele lor gospodării, nu erau de loc de partea celor blegi,

slăbănogi, sperioşi şi proşti, ba chiar îi năpăstuiau ca pe nişte ciini răpănoşi. Chiar şi acum, pînă şi acest Mikolka, flăcău destul de isteţ, ca şi tatăl său, îşi bătea joc de Iulionkov; vedeam din privirile sale că, numai de dragul poznei, ar fi fost dispus să-l asmută împotriva boierilor.

— Ştii, Vanea, leapădă parul, c-o să-şi închipuie boierii că ai de gînd să-i atingi la mir! Ia ţine colea căluţul, Mitri Mitrici, să beau şi eu apă cu var. Nici Vaneatka nu mai poate veni aci, că şi-a speriat calul; vezi ce grozav e!

La început, i-am privit şi eu cu neîncredere pe cei doi studenţi, după ce trecusem prin grozăviile de la Nouă Picioare[1] pe mare; dar, aducîndu-mi aminte de Mariika şi de Nataşa, care primiseră cu voie bună şi neînfricate să îngrijească de holerici, împreună cu doctorul, am dat fuga de pe colnic, devale, şi am strigat cu îndrăzneală:

— Ăsta e crud numai cu băieţii şi cu pisicile e un laş! Am să beau şi eu, vărsaţi praf! Am fost la Nouă Picioare, am fost la Astrahan, am trecut prin toate! El se teme de doctori şi muştele au să-i vină de hac! Vărsaţi praf!

Iulionkov îşi săltă parul pe umăr şi porni la deal pe potecuţa de pe marginea rîpei. După spinarea sa gheboşată, ca şi după graba mare care dădea neastîmpăr picioarelor lui desculţe ca nişte copite, călcînd cu nădejde, se vădea că nu fugise numai ca să nu intre în păcat, ci cu gîndul ascuns de a răzvrăti oamenii. Ajuns sus, el o luă la goană de-a lungul zaplazului de hotar. Mikolka nu mai zîmbea, ci privea în sus, cu teamă.

— Ştiţi ce zic eu, Mitri Mitrici, lăsaţi-mă să dau eu varul — spuse el, cu chibzuinţă, studenţilor. De la prostul ăla, să nu vă aşteptaţi la nimic bun. Duce-

---

[1] E vorba de un episod din cartea „Volniţa" de acelaşi autor (povestea despre carantina holericilor, de pe un convoi de vase, din canalul marin, adînc de 9 picioare). (n.t.)

ţi-vă, că am să împrăştii eu singur praful, pentru ca lumea să nu se tulbure.

— Aşadar, te-ai speriat, Nikolai?

— Mie, ce-o să-mi facă?... — zîmbi Mikolka, neliniştit. Dar să nu vă căşune vouă vreun necaz. Acum, oamenii nu sînt în minţile lor: e nenorocire în tot jurul. Ei sînt în stare de orice, ca orbeţii.

— N-are să fie nimic — rosti cu asprime tînărul Izmailov, fără să-şi slăbească zîmbetul. Nu te teme!

Încălecă apoi leagănul droştei, prinse hăţurile şi, dînd din cap, făcu un semn lui Mikolka să se dea la o parte din faţa calului.

— Ia sacul de-aici, Nikolai.

— Dar dacă se scoală ţăranii, cu parii? se nelinişti Mikolka, privind zăpăcit înspre deal.

— Cu atît mai temeinic n-o să plecăm.

— E drept, Mitea! strigă Anton. Nikolai, adu varul. Şi tu, băiete, ziceai că te-au ţinut la Nouă Picioare? Ciudat! Să-mi povesteşti neapărat despre asta. Dar cum ai nimerit acolo?

Tînărul Izmailov rămăsese în droşcă, cu hăţurile în mîini şi, cu un sentiment de nemulţumire, îl zorea pe Anton. Nu se uită nici o clipă la deal: probabil, socotea mai prejos de cinstea obrazului său să dea vreo atenţie unui prăpădit ca Vanika Iulionkov.

Mikolka lăsase săculeţul în ţărînă, iar studentul împrăştia cu o lopăţică varul, peste noroiul de la butuc şi de la puţ, de-a lungul jgheabului. Şi înteţea prietenos vorba cu Mikolka:

— Ştii carte? Şi-ţi plac cărţile? E-hei, frate, leapădă toţi Franţilii şi Georgii[1]! Treci pe la mine, o să-ţi dau eu cărţi mai bune. Zici că avem cîini răi la conac? Ei, atunci urcă deseară pînă la noi pe coastă, c-am să-ţi ies în întîmpinare. Şi-atunci o să stăm noi de vorbă despre tot felul de lucruri...

Mikolka, măgulit de atenţia studentului, primi invitaţia, fără mofturi, şi rîse bucuros:

[1] Eroi ai romanelor medievale care, pe vremuri, se bucurau de mare popularitate în Rusia. (n t)

— Eu, ştiţi, nu sînt ca ceilalţi ţărani ai noştri: niciodată n-o să cred că doftorii şi boierii omoară oamenii. Totuşi, să vă păziţi: Vanika s-a dus să răzvrătească lumea. Vin diseară. Pot să mai aduc cu mine un băiat sau doi?

— Sigur, adu-i!

— Dar eu am voie? întrebai sfios pe Anton. Şi eu citesc cărţi: Puşkin, Lermontov, Kalţov...

— Oho, ce prieteni aveţi!...

Un pescar pe altul îl îmbie:
— S-azvîrlim năvodul, măi frăţie,
Cîteva babuşte-om prinde poate.
Şi-au chemat vecinii — din păcate
N-au avut din peşte ce alege,
Dar prieteni au găsit pe lege!

Iar prietenii la nenorocire se cunosc. Iată, o să stăm şi noi de vorbă, să chibzuim în ce chip să gonim din sat afurisita asta de holeră. Învăţ şi eu, că vreau să mă fac medic, şi sînt trimis aci de zemstvă. Iar tu, ca om citit şi ca flăcău încercat, ai să ne istoriseşti ce-aţi păţit voi la Nouă Picioare...

— Bine, dar noi n-avem îngăduinţa să trecem dincolo de rîu, nici cei de dincolo să treacă la noi... — reaminti sfios Mikolka.

Studentul ridică sprîncenele încurcat.

— A, da, ai dreptate... De altfel, mă aştept s-o păţesc şi eu cu domnii Izmailovi; a fost trimis aici un medic care să lupte contra holerei, iar el aduce holera în casă!

Studentul acesta m-a cucerit repede; totul în fiinţa lui era atrăgător: şi simplicitatea lui veselă, şi vorba lui liberă, şi gesturile lui largi. Mi se părea că pînă şi şapca-i de student îi rîdea pe capul păros, iar obrajii săi rumeni, cu barba aurie şi cu nasul cîrn, erau plini de viaţă şi neumbriţi de vreo grijă. Molima holerei din sat şi îngrijorarea posomorîtă a ţăranilor

păreau să nu-l fi tulburat în nici un chip. Studentul Izmailov se ţinea deoparte, boiereşte, şi arăta o făţişă nemulţumire pentru purtarea tovarăşului său: probabil, nu-i plăcea căldura cu care ne vorbise.

— Hai, Antoane, am plecat, ajunge! strigă el, pierzîndu-şi răbdarea şi strunindu-şi calul pişcat de muşte. Mai ai treabă şi cu bolnavii... Uite că pe deal se adună ţăranii...

Într-adevăr, sus, chiar pe culmea malului de unde şerpuia o potecuţă în trepte, se opriseră, umăr la umăr, cinci ţărani bărboşi, cu pari şi cu furci de fier. Se uitau la noi, pe gînduri, tăcuţi şi nemişcaţi. Anton ceru lui Mikolka să-i aducă săculeţul la droşcă şi strigă ţăranilor cu asprime:

— Spuneţi muierilor voastre că pot să scoată apă cu găleţile din puţ şi să nu mai frămînte noroiul! Noi am dat cu var pe-aici. Atîta grijă s-aveţi: apa să n-o ţineţi prea mult în casă; să nu se lenevească: să se care mai des apă proaspătă şi rece!

Amîndoi săriră în droşcă şi calul porni în pas măsurat şi mlădios, pe coastă, spre pîrău. Droşca oacheşă şi lucioasă părea uşoară, iar hulubele curbate, elastice, şi dugaua[1] mică, la fel de subţiratică ca şi neagră, erau foarte arătoase. Căluţul plinuţ, mătăsos, cu gîtul încordat, alerga jucînd pe picioare iuţi.

Ţăranii rămăseseră pe creastă, rezemîndu-se în furci şi în pari, privind droşca şi urmele făinoase de var de pe mocirla întunecată din faţa jgheabului lung. Numai Ivanka Iulionkov se zvîrcolea pe dinaintea lor, se lăsa pe genunchi, arătînd cu degetul în jos şi în lături şi, clămpănindu-şi bărbuţa, ţipa furios. Mikolka privea la ţărani, cu un rînjet care-i dezvelea dinţii. Schimonosindu-şi tot obrazul de rîs, el strigă:

— Hei, v-aţi tîrît pîn-aici, deştepţilor! Altă treabă n-aveţi...

---

[1] Duga — arc de lemn în formă de potcoavă ce uneşte, pe deasupra gîtului calului, cele două capete ale hulubelor. (n.t.)

III

De la răsăritul soarelui şi pînă la căderea nopţii, se tîrşeau pe uliţe înfometaţii veniţi din alte părţi. Se apropiau de fiece izbă, gemeau şi se tînguiau pe la ferestre. Unii erau îngrozitor de slabi, ai fi putut să crezi că ai înaintea ta numai saci de piele moartă, lipită de ciolane: alţii, umflaţi, vineţi la obraz, de-abia călcau şi tăceau îndobitociţi, încordîndu-şi mîinile întinse. Şi, lucru ciudat: copiii nu plîngeau; păreau şi ei pe jumătate morţi, ca nişte umflaţi de dropică Chiar şi ferestrele priveau uluite, negre şi necuvîntătoare, iar dacă un moşneag sau o babă scotea capul afară, se cutremura alungîndu-i cu un gest, fără vorbe, ori le arăta o bucată de pîine neagră ca smoala, clătinînd dureros din cap. Mai apoi, paznicilor de la hotarul satului li se porunci să nu-i mai lase pe înfometaţi să pătrundă în sat, aşa încît aceştia rătăceau acum pe cîmp şi, ca nişte lăcuste, rodeau spicele seci. Se spunea că drumurile şi haturile erau acoperite de leşuri omeneşti şi că urmau să fie îngropate pe loc. Iar unele erau roase pînă la os de cîinii fără stăpîni, uneori, poate, de lupi. Se puteau zări de departe şoimii şi corbii încăierîndu-se în văzduh pe deasupra lanurilor, iar oamenii, cu cazmale, se duceau cu rîndul la corvoadă, spre sfîşietorii de hoituri care se cioroväiau fioros.

Aşa ne-a întîmpinat satul, în vara aceea groaznică.

Cu Katia nu m-am putut întîlni multă vreme, din pricina holerei, iar pe Maşa am văzut-o o dată, de pe malul nostru rîpos şi înalt, pe cînd se întorcea de la boieresc, la mica izbă a babei Natalia. Era acum îmbrăcată ca o femeie măritată, în sarafan larg roşu, iar capul ei, legat cu tulpanul alb, părea că are două corniţe: erau nodurile de la tichiuţa pe care o purta dedesubt. Arătă ceva cu mîinile, apoi alergă pe clinul verde la vale, spre pîrău. Am sărit jos, pe o treaptă de pămînt năruit şi, fără să mă gîndesc la primejdia de a mă prăvăli cu capul înainte, pe poalele malului

surpat, înalt şi drept, şi a-mi frînge gîtul, săream inconştient de pe un muşuroi galben de argilă pe altul; şi aşa am ajuns în fugă la malul jilav, acoperit cu frunze mari de podbal. Maşa îmi întinse braţele, rîzînd şi plîngînd totodată. În anul care se scursese, ea crescuse mai 'naltă şi mai trupeşă şi devenise, din fata de odinioară, o femeie coaptă, în toată legea. Chipul ei care semăna uimitor cu al unchiului Larivon era atrăgător şi duios cînd zîmbea şi avea ceva îndărătnic, răutăcios, în buzele ei strînse şi în colţurile gurii lăsate în jos. Numai arşiţa îi umbrise uşor pielea.

— Fedea-a! strigă ea, cu melodie în glas, alergînd spre mine. Ia uite ce mare mi-ai crescut! După 'nălţime, nu te-aş fi recunoscut niciodată. Se vede că eşti umblat prin lume, c-ai învăţat şi-ai pătimit...

— Păi dacă am fost la vatagă! mă lăudai eu. Dar acum am venit şi parcă aş fi nimerit în maidanul satului, pe bălegar.

— Dar unde-i maică-ta? Ce, iar au înhămat-o la muncă, iar o chinuiesc? Aş trece peste pîrău, la tine, dar nu e voie; pasămite, aşa se cară holera de pe un mal pe celălalt.

— Prostii! strigai eu, cu convingere. Holera asta vine numai din murdărie şi din ape împuţite. Că nu e chip să împiedici muştele de a zbura.

Ea rîse cu o ironie răutăcioasă.

— Aici, la noi, numai muştele sînt slobode, iar oamenii sub cnut şi în arcan. Pe Filka l-au luat la oaste, iar eu am fugit de la socru. Trăiesc singură în chilia băbucăi. Chiorul voia să mă scoată de-acolo, să-mi lege mîinile cu hăţurile şi să mă mîie dindărăt cu prăjina în mînă, dar m-am apărat de el cu cocioarba.

— Văd că volosnikul tot ţi-l porţi... — i-am spus cu dojană. Mama de mult l-a lepădat.

Maşa se aprinse la faţă, sări spre mine şi nici nu mai băgă de seamă că intrase cu picioarele desculţe în apă. Se uita ţintă la mine; în privirile ei stăruitoare tremura rîsul, împreună cu o răutate arzătoare.

Pînă atunci nu văzusem pe obrazul ei frumos atîta mîndrie răzbunătoare.

— Aha, ce deştepţi v-aţi făcut de atita voie slobodă, prin părţile pe unde v-aţi înstrăinat !

Cu o mişcare involuntară, ea îşi împinse pe ceafă tichiuţa împreună cu tulpanul.

— Ei, şi mie tot mi-a dat în clocot inima, cu toate că eu n-am lipsit de-aici : am învăţat să lovesc şi în socru, şi în oricine vrei ! Mie, totuna mi-e acum : ori îmi croiesc singură soarta, ori să m-arunce la cîini. Tat-tu şi cu maică-ta, ştii, n-or să rămînă la bunic — a încheiat ea pe neaşteptate. Acum sînt cu mîinile dezlegate, ştiu să-mi apăr singură viaţa slobodă, cu pumnii, cu dinţii, cu un crop în obrazul cui mă-nfruntă. Am firea lui Larika : sînt blîndă cu cei buni, dar lupoaică cu vrăjmaşii.

Îmi vorbea ca unui om mare : simţise pesemne că nu mai eram copilul acela căruia ea îi dădea odinioară un ciot de creion sau o carte ferfeniţită şi-mi gîngurea ca unui copilaş. Mă iubea şi, după unele semne de care nu eram conştient nici eu, îşi dădea limpede seama de schimbările ce se făcuseră în mine, în anul din urmă. Maşa avusese parte şi de silnicii neomenoase, şi de batjocură, şi de robie. Sălbatica samavolnicie a lui Larivon şi tirania socrului nu i-au frînt cerbicia, ci au avut darul să aţîţe în sufletul ei flacăra mîniei nepotolite.

— Şi eu aşteptam mereu o scrisorică de la tine : stăteam şi-mi ziceam : „Lasă, o să-mi trimită Fediuşka o veste despre el, ca să văd şi eu o steluţă pe cer." Dar tu, poate că nici nu ţi-ai mai adus aminte de mine.

Am făcut un semn cu mîna, că mă simţeam vinovat.

— Am fost pînă la capătul lumii eu şi cu mama : nici pasărea n-are să ajungă pîn-acolo. Roboteam din zori pînă-n noapte : şi pe plută, şi la covăcie ; dar pe urmă am fost răpus de lungoare şi-am zăcut de n-am mai ştiut de mine.

— Vai, Doamne ! se îngrozi ea. Cum, şi pe tine

te-au chinuit cu munca lor blestemată? Acum înţeleg de ce arăţi peste vîrsta anilor tăi... iar prospeţimea noastră ai pierdut-o... s-a dus ca luată de vînt.

Încurajat de vorba ei, am lămurit-o:

— Erau acolo şi oameni buni: cîte n-au văzut ei! La noi aci au fost Mikituşka, Petea Stodnev şi cu Volodimirici, iar acolo, Grişa dogarul, Hariton, pescarii Kornei şi Karp Ilici... Iar Gavruşka, un băiat de o seamă cu mine, e mai deştept decît Kuzear. Şi la Nouă Picioare, puţin a lipsit ca să ne prăpădim: am fost prinşi de mare şi am fost tîrîţi pînă la tabăra de holerici. Cu greu am scăpat de-acolo. Am venit aici, şi uite, holera seceră oamenii.

— Oof, Fedea! Destul despre asta! Ce-i mai rău e că mor tinerii. De moşnegi şi de babe nu se atinge holera, pe copilaşi îi mai cruţă, dar doboară pe cei în putere. Pe mine n-are să mă înhaţe, că nu mi-e frică: mă trudesc să trăiesc în curăţenie. Numai pe maică-ta să n-o prindă boala: ei îi place să grijească de bolnavi şi de nenorociţi. Ei, du-te acasă că uite, ne-ameninţă paznicul cu parul.

O porni pe nisip şi prin ierburile de pe mal, înaltă, dreaptă, cu capul sus. Era tot ea, Maşa, pe care mă obişnuisem s-o văd aşa cînd era încă fată: semeaţă, neclintită, samavolnică.

Covăceria se afla tot pe locul ei, neagră de fum, dar părăsită de Potap şi de Petka. Oamenii spuneau că mama lui Petka murise de holeră şi că Potap şedea acum singur-cuc în izbă şi trăgea fără istov la bragă, iar Petka vedea de toate rosturile gospodăriei. In zilele acelea, n-am izbutit să dau ochii cu el.

Vreme îndelungată nu m-am putut întîlni nici cu Kuzear, iar cînd i-am spus lui Sioma că aş vrea să mă reped pînă la el, Sioma m-a sfredelit cu o privire fioroasă şi mi-a arătat pumnul:

— Încearcă numai! După Kuzea-Mazea, s-a cuibărit în casa lor holera. Nici Kuzear nu iese din ogradă. Acum, ca şi Petka covaciul, el duce toată povara casei.

Dar într-o zi, după ce am suit coasta rîpei presărată cu mușuroaie de argilă roșiatică zdrumicată și am ajuns pe luncă, m-am pomenit în fața mea cu Ivanka. Cu răsuflarea întretăiată de bucurie, m-am aruncat de gîtul vechiului meu prieten.

Pe obrazul său slăbuț, scorojit de suflarea vînturilor secetoase, a tremurat un surîs îndoielnic, iar în ochii lui aprinși au scînteiat candelele mirării amestecate cu bucurie. De la hardughia pompierilor, călcînd lătăreț, venea înspre noi lunganul Mikolka, cu mîinile în buzunarele pantalonilor soioși, și striga cu o groază prefăcută :

— Ei, Fedeașka, pîn-aici ți-a mers, ești pierdut ! Holera a îndrăgit casa lui Kuzear și s-a cuibărit acolo. I-a răpus părintele, iar pe Vaneatka l-a acoperit cu mucegai. Uite, acum te-ai molipsit și tu de la el. Hai cu mine iute, la remiză, să te mînjesc cu praf de var.

Kuzear mă privi cu ironie, cercetîndu-mă pe toate fețele :

— Ce caraghios arăți tuns ! Ai crescut mai înalt decît mine. Dacă v-ați întors voi acasă tocmai de la Astrahan, înțeleg eu că n-ați dus-o prea bine acolo. Eu n-am să plec nicăieri din sat : după ce-am pierdut pe taica, toată gospodăria a rămas pe seama mea. Atîta necaz s-a brodit la mine : pe taică-meu, cît de zdravăn a fost, l-a luat holera, iar maică-mea, plăpîndă, zace într-una, fără istov. S-o fi înșelat și holera, chioara.

Simțeam că se petrece ceva nou în el. Acest Kuzear, odinioară flăcăuaș bun de glume și de sfadă, devenise acum gospodar de-a binelea. Petka covaciul era și el un muncitor încercat, dar, alături de Kuzear, îmi părea întotdeauna cam tare de cap. Amîndoi au fost loviți de năprasna rea : unuia i-a murit mama, iar tatăl, frînt de durere, a luat darul beției ; celuilalt, i-a murit tatăl, iar mama, neputincioasă și bolnavă, i-a rămas, ca o povară în casă. Și unul, și celălalt au primit de la soartă jugul grijilor gospodărești și al răspunderi-

lor pline de îndatoriri, potrivite numai cu puterile unor bărbaţi. Dar nici unul dintre ei nu s-a speriat, ci şi-au însuşit povara ca un lucru ce li se cuvenea şi nu putea fi ocolit în viaţa lor. Atîta numai că nu s-au purtat la fel faţă de viaţă : Petka, cu o linişte de piatră, chibzuit şi fără să-şi trădeze gîndurile ; Ivanka Kuzear, cu o nemulţumire nervoasă şi, pesemne, înlăcrimat de mînie. Eu care îi cunoşteam năravul nu mă îndoiam că el nu se putuse stăpîni şi rostise vorbe de ocară despre tatăl său care murise, şi se stropşise la maică-sa bolnavă care urla de durere şi de desperare. Probabil, cu aceeaşi mînie năvalnică, el se apucase a doua zi să trebăluiască prin bătătură.

Mikolka făcea glume de măscărici :

— Eu am tot satul sub ochi : sînt tulumbagiu, iar ca tulumbagiu trebuie să văd tot ce se petrece în casa fiecăruia şi în ogradă. Sînt pîndar ziua şi noaptea. În jur, peste tot, vezi noaptea văpăi de focuri. Şi nimeni nu-şi dă seama de lucrul ce-l fac eu. Uite, holera seceră lumea, oamenii se petrec la ţintirim coşciug după coşciug, iar flăcăii cad cu dragostea peste fete, pe la arii şi pe sub sălcii. Acum e rost de dragoste : toată lumea se ascunde prin izbe şi prin cămări, de speriată ce e, iar flăcăii petrec în voie cu fetele. Cei din casa Paruşei mă îndoapă cu varză murată, iar eu, pentru a doua oară, le dau în timpul nopţii şi pompa, şi sacaua.

Mikolka se înfăţişa ca un flăcău bun de însurat, în timp ce noi amîndoi arătam ca nişte neisprăviţi pe lîngă acest tînăr spătos. Cu toate acestea, el nu preţuia tovărăşia flăcăilor de seama lui şi, nu ştiu de ce, ne îndemna mereu, pe mine şi pe Kuzear, să venim la el la remiză. Cînd l-am întrebat de ce nu trăieşte pe lîngă prietenii de vîrsta lui, ca Tit şi Sioma, el mi-a răspuns cu glas supărat, subţirel şi dogit ca al lui tătîne-său :

— Dă-i încolo !... Ei altă vorbă decît despre fete n-au şi sug la bragă cu refenea. Se culcuşesc prin arii. Joacă rişca ori joacă-n cărţi de se rup. Lor nu le trece

prin cap nici un gînd mai ca lumea, în afară de nerozii: cum să spargă geamurile pe la casele femeilor fără bărbaţi ori cum să prăbuşească gardul vecinilor. Dar cu voi, cel puţin, poate omul să mai schimbe cîte o vorbă omenească. Vouă vă place să citiţi, iar cartea îmi place şi mie. Fedeaşka, uite, a călătorit şi prin meleaguri străine, iar tu, Vanea, te pricepi să născoceşti multe şi alese.

În fiecare zi după prînzişor, pe cînd ai noştri dormeau, eu şi cu Ivanka dădeam fuga la hardughie. În această magazie încăpătoare, cu un şir de pompe albastre şi roşii aşezate pe căruţe rablagite, ne rostuiam un loc pe patul de lătunoaie şi vorbeam despre toate cele ce se petreceau în sat şi în împrejurimi, iar eu le istoriseam totdeauna isprăvile văzute şi trăite de mine la vatagă. Ei păreau mişcaţi, mai ales de răzvrătirile de la cherhanale. S-au minunat de povestea lui Razin, reprezentată pe scenă de dogari, în frunte cu Grişa şi cu Hariton, şi mărturiseau o patimă deosebită pentru cele petrecute aievea cu Ivan Buianîci, ca şi pentru grozăviile luptei cu furtuna, dusă de pescari, despre care ne povestise Karp Ilici. Dar lui Ivanka i-au plăcut, mai mult decît orice, focile care ţîşneau din valuri, ca să asculte armonica lui Hariton. Rîdea cu hohote şi întreba nerăbdător:

— Dar de jucat, focile nu jucau? Auzi: făceau tumbe şi cîntau cîntece... Mare minunăţie: nişte cîini care trăiesc în apă ca peştii! Poate că tu ne minţi, aşa cum te minţeam eu pe tine şi pe Naumka. Ei, fie: o fi fost aşa ori ba, dar frumos e! La noi, aci, nici o întîmplare cu haz! Nici de scornit n-ai ce scorni: e o plictiseală de moarte. Holera ne-a adus numai împuţăciune şi molimă. Zadarnic, de atîtea ori am înjugat la plug nişte muieri, pe jumătate despuiate[1], şi am tras în jurul satului brazdă împotriva holerei! Bo-

---

[1] Pe vremuri, ţăranii superstiţioşi încercau să se apere împotriva bolilor, trăgînd în jurul satului o brazdă cu plugul la care înhămau femei îmbrăcate foarte sumar sau de loc. (n.t.)

leşniţa asta parcă turbase, nici nu voia să ştie, dădea buzna în sat, secerînd pînă şi muierile.

Mikolka lămurea sentenţios :

— Asta-i curată prostie să creadă cineva că holera ar colinda satele ca o stafie bălană.

Noi vorbeam însă despre holeră, despre cei răpuşi de ea şi despre foamete, mai puţin decît despre orice altceva. Tăcerea sinistră din sat, arşiţa înăbuşitoare, cumplitul soare stacojiu care părea că se încenuşează în văzul nostru nu mai aveau nimic înfricoşător: tustrei împreună ne simţeam oarecum uşuraţi şi ne petreceam astfel tot timpul liber trebăluind. Din cînd în cînd, Kuzear mai dădea cîte o raită pe acasă ca să-şi îngrijească mama şi calul. Dispărea neobservat dintre noi şi revenea tot pe neaşteptate. Iar Mikolka, zilele şi nopţile, le trecea în şir la hardughie.

— Tata şi cu Arhip ologul n-au ridicat toată viaţa lor decît case pentru cei vii, iar acum, cu aceleaşi mîini, fac sicrie pentru răposaţi. Ştie taica nişte cîntece şi se vaietă într-una: „Aşa mi-a fost scris, zice el, să primesc oamenii în casă nouă şi să-i petrec în raclă". Toată viaţa lui a fost un ţicnit şi a înveselit lumea, dar boierul şi ispravnicul nu i-au băşicat spinarea cu nuiele, ci le-a fost de laudă în ochii lor: „Bravo ţie, Mosei, eşti un dobitoc viclean. Tu şi cînd ai să fii în coşciug, ai să dai oamenilor cu tifla".

IV

Se împietrise în gospodăria noastră o tăcere apăsătoare, de parcă s-ar fi aşteptat toată lumea la o nenorocire neprevăzută. Tit se aşeza ades în ungherul din fund, dedesubtul icoanelor, şi citea fonfăind psaltirea: „Miluieşte-mă, Dumnezeule, după mare mila ta". Bunicul pleca tehui pe cîmp, unde zăbovea îndelung, apoi, sleit de puteri, se întorcea îndurerat, împleticindu-se pe picioarele-i şovăielnice, ca un bolnav. Se cocoţa pe

cuptor, gemînd și oftînd surd; zăcea acolo bodogănind fără noimă gînduri nelămurite care-l frămîntau. Iar bunica Ana trăgea cu urechea la descîntecile lui și icnea, cu niște priviri pline de tulburare și de o așteptare resemnată ca o tortură. În schimb, tata se simțea în voie: devenise sprinten și dichisit și dispărea tot mai des pe la vecini, de unde revenea în izbă, semeț, cu o căutătură scînteietoare și stăpînită, ca unul cu gînd ascuns. Sîgnei nu venea acasă decît seara; cu un șorț murdar dinainte, se uita pieziș la sobă, apoi, șăgalnic, îmi făcea semn cu ochiul, alt semn lui Sioma și tatii altul, dacă-l găsea în izbă. Își scutura voinicește chica, își lepăda șorțul și dispărea numaidecît din izbă. Tit îl petrecea din ochi, răutăcios, și-și întrerupea citania, mozolindu-și vorba de jale și de osîndă:

— Uite-l... iar a luat-o din loc... parc-ar fi un armăsar fără frîu... E numai năpastă-n jur și lacrimi, e pedeapsă de la Dumnezeu, iar el bate berbunca cu bețivii, cu recruții... nici de taica nu se teme...

Cu toate că era încă un flăcău neîmplinit și fără bărbuță, arăta mai în vîrstă decît Sîgnei. Chiar din primele zile de la sosirea noastră, el a ținut să se arate străin față de noi; tăcea, punînd zăbală tainelor sale, și mi se părea că față de tata nu-și ascundea un dispreț dușmănos. Pesemne, Tit se socotea un țăran și un vrednic gospodar, în timp ce tata era pentru el un derbedeu fără căpătîi. Cu o bădărănie setoasă de răzbunare ne potopise cu ura lui, de parcă ne-am fi pripășit în izba lui ca niște venetici și ca niște trîntori. Tata rîdea pe înfundate și-și bătea joc de el:

— Tit ăsta dospește-n lenevie și n-are astîmpăr dacă nu-i rost de furat...

Tit mormăia, uitîndu-se chiondorîș în jur:

— Vezi mai bine de tine și de nevastă-ta, care n-aveți alt rost în viață decît să hoinăriți pe unde a-nțărcat dracul copiii, ca să vă țineți numai de blestemății. Mulțumește lui Dumnezeu că nu te-a cules de pe-acolo tătuca cu poliția.

Tata îl măsura pieziş, cu scîrbă, şi-i răspundea cu o glumă blîndă:

— De-ai avea şi tu, Titok, tot atîta cap ca să poţi hoinări prin meleaguri străine aşa cum am făcut-o eu...

Şi, cu prefăcută bunătate în glas, îl întreba:

— Ia spune, Titok: cîtă avere ţi-ai rostuit tu? Te pomeneşti că nici nu mai ai pe unde s-o ascunzi...

Tit se ghemuia şi nu scotea un cuvînt de frică.

Cu puţin înainte de întoarcerea noastră, unchiul Larivon dispăruse din sat. Starostele a trimis nişte ţărani de pe malul nostru şi de dincolo de pîrău, să-l caute. L-au căutat vreo două zile prin arii, pe cîmp, în crîng, dar nu l-au dibuit nicăieri. Se spunea că prin cotloanele de pini şi de zmeură, prin pădurile fumurii din depărtare, mult mai încolo de sat, se iviseră lupii şi se hîrjoneau în haite prin împrejurimi, atacînd vitele înfometate ale ţăranilor. Vînătorii călări, în frunte cu Izmailov însuşi, ieşeau la goană cu o ciurdă de cîini şi se întorceau cu pradă bogată. Se mai spunea că vînătorii descoperiseră în pădure, acolo unde Larivon şi cu tată-său trăiseră pe vremuri, nişte boarfe ferfeniţite, dar le fusese scîrbă să le aducă cu ei în sat. Unii susţineau că Larivon, fiind băut, se rătăcise în străfundurile codrului şi fusese mîncat de lupi. Alţii, dimpotrivă, erau de părerea că el îşi lepădase haina ponosită şi ruptă în pădure, ca să înşele oamenii, lăsîndu-i să-şi închipuie că fusese sfîşiat de lupi, cînd, de fapt, fugise din sat cine ştie încotro. Tatiana, nevasta lui Larivon, l-a bocit puţin, dar pe urmă a redevenit, ca întotdeauna, năucă şi nepăsătoare ca o netoată.

Într-o zi, ne-a sosit Evlaşka, băiatul tuşei Paşa din Danilovka, pe un cal roib, tînăr. Băiatul, bălan şi dolofan, a descălecat chiar în faţa mea, a rîs, apoi numaidecît a izbucnit în plîns.

— Pe maică-mea a cuprins-o holera — bîigui el, sughiţînd de plîns. Trage să moară şi s-a schimbat de n-o mai poţi cunoaşte. E rece ca o moartă. „Fugi în

grabă, Evlaşa, zice, la băbuca Ana şi spune-i să vină să mă vadă pe patul morţii, să-mi iau rămas bun de la ea." Tăticul urlă ca un buhai. El s-a dus după doctor, iar eu am alergat aici. Vai de mine, Fedea, moare mămica... Cum o să mai trăiesc fără ea ?

Mi s-a aruncat de gît şi a izbucnit în hohote de plîns. Mama apăru ca o nălucă în capul scărilor şi, cu ochii lărgiţi de mirare, se apucă să coboare tiptil treptele putrede, ca pe furiş.

— Evlaşenka ! scînci ea, cu un glăscior subţirel şi tremurător. Ce-ai păţit ? S-a întîmplat vreo nenorocire ?

Evlaşka se smulse de lîngă mine, sări la mama şi-şi ascunse faţa la pieptul ei.

— Tuşico Nastia... ştii, maică-mea... s-a îmbolnăvit de holeră. Moare mămica... Am venit s-o iau pe bunicuţa Ana. Puneţi calul la căruţă, să plecăm fără zăbavă.

— Dar o să ne lase să venim la voi ? Peste tot stau ţărani de strajă, cu parii.

— La noi nu-s paznici.

— Dar cum ai ajuns pînă la noi ?

— Păi nici la voi n-am văzut paznici, numai lîngă izlaz, după un gard, am zărit un ţăran care dormea. Ţinea parul în braţe şi sforăia.

Îi veni şi lui să rîdă, însă lacrimile i se rostogoleau pe obraz.

Bunicul nu se afla în izbă : ca de obicei, el hoinărea pînă la chindie pe cîmp, tolănindu-se pe haturi şi privind cu ochii îndureraţi lanurile de secară şi de ovăz pleşuvite de arşită.

Cînd l-am adus pe Evlaşka în izbă, bunica a tresărit din tot trupul, a ţipat desperată, presimţind că băiatul Paşei venise cu o veste înfiorătoare. Evlaşka s-a rezemat de tăblia patului aflat lîngă prag, cu obrazul ascuns în palme. Bunica şi-a venit în fire şi, fără gemetele ei obişnuite, porunci :

— Noro, du-te în ogradă şi spune-i lui Titka ori lui Siomka să pună calul la căruţă. Şi dă fuga în odaie,

scoate-mi scurta de sărbătoare, bluza, broboada și ghetele. Siomka o să mă ducă acolo și o să se-ntoarcă acasă neîntîrziat.

Mama strigă, rugînd-o:

— Mamă, vin și eu, nu te las singură! Am s-o îngrijesc pe Pașenka, ziua și noaptea...

— Dar acasă cine rămîne? Casa fără femeie e ca ușa fără cheie!

— O chem pe băbuca Lukeria: ei îi place să vecuiască prin vecini. Dacă n-o văd pe Pașenka, înnebunesc. Iar dacă mă duc s-o văd, poate c-o scap.

Bunica era mișcată de inimoșia sacrificiului mamei și reîncepu să se vaiete:

— Nici bunicul nu-i acasă... și Vasenka cine știe pe unde-o fi... Fugi, noro, spune să pună calul la căruță. Mi s-au muiat brațele de tot... tare m-am speriat. Ascultă, Fedenka, dă fuga pînă la Lukeria, să vadă ea de gospodăria noastră. Doamne, ce năpastă! Evlașenka, nepoțelule, n-are ce să-ți dea bunica: nici lapte, nici castraveciori, nici ciorbiță...

Se cutremură din nou, în hohote de plîns.

— Ce vorbești de mîncare, bunicuțo! țipă Evlașka printre lacrimi. Trage să moară mama! Să plecăm cît mai iute! Fără măicuța, nu mai pot trăi.

Sioma înhăma la căruță pe Gnedko, pe costelivul nostru năpîrlit, și-l întreba cu îngrijorare, uitîndu-se atent la botul lui:

— Ce zici, Gnedko: ajungem noi pînă la Danilovka ori ba? Ei lasă, nu te speria: în drum, ai să mai paști niscai buruieni. Ori ne prinde noaptea pe toți în cîmp...

Brusc, tresări înviorat:

— Tii, dar cum nu mi-a trecut prin cap? Să pun în ham, ca lăturaș, și calul lui Evlașka. Fără ajutorul lui, mi se-nțepenește Gnedko la mijlocul drumului.

Bunica și mama care nu mai vedeau de atîta plîns plecară fără să mai aștepte pe bunic și pe tata. Sioma s-a întors acasă noaptea, iar mama și bunica au ră-

mas la Danilovka. Au venit de acolo după vreo trei zile, tot în lacrimi. Tuşa Paşa murise în braţele lor. Se părea că moartea Paşei nu făcuse nici o impresie asupra bunicului şi tatii. Bunicul şi-a făcut semnul crucii, cu ochii la icoane, şi a rostit cu o resemnare indiferentă :

— Ce să-i faci ? Dumnezeu a dat, Dumnezeu a luat. Că lut este omul, şi-n lut se va întoarce.

Apoi se urcă pe cuptor, iar eu nu mă puteam dumeri : pentru ce se tot întinde el pe cuptorul cald cînd afară e atîta dogoare şi năduf ? Dar el se culcuşea acolo, lesnicios şi plăcut. Şi de data aceasta, ca întotdeauna, moleşit de căldură, el mormăi cu glas plin de evlavie, căptuşit de povaţă :

— De azi înainte, Vasili, Titka şi Fedenka, veţi citi fără încetare, cu rîndul, cafismele psaltirii [1], iar în fiece seară vom sta la priveghi, după rînduiala cinului cel mare : cîte patruzeci de mătănii cu plecăciuni pînă la pămînt.

Deodată însă se smulse ridicîndu-se într-un cot şi strigă asurzitor :

— Privegherea n-o facem de-a valma, la un loc ! Vasika cu nevasta şi cu băieţaşul s-au înstrăinat de noi, iar Nastasia s-a păgînit de tot. Fără volosnik, eu n-o las la priveghere. Mai întîi să-mi cadă la picioare şi să plîngă pînă se va pocăi !

Bunica gemea de întristare, iar mama, tulburată, se uita cînd la tata, cînd la mine. O zbîrcitură ascuţită îi dezbina fruntea între sprîncene, deasupra rădăcinii nasului. Îi înţelegeam împotrivirea : m-am răzvrătit şi eu împotriva samavolniciei asupritoare a bunicului. Pe vremuri, el, mai abitir decît un patriarh dătător de legi, fusese pentru noi o pricină de poticnire peste care nu se putea trece, nici barem a-i răspunde, iar noi rămîneam fără grai în faţa lui ; acum însă această cobe autoritară stîrnea numai potrivni-

---

[1] Cele douăzeci de capitole în care se împarte psaltirea. (n.t.)

cie ascunsă, atît în mine, cît şi în inima mamei. Ea nu-şi punea povoinikul[1], iar tulpanul şi-l înnoda în felul celor de la vatagă, uşor şi lărguţ. Aceasta îi dădea obrazului un aer surîzător, fără surîs, şi lumina în izba mohorîtă ca o luminiţă pîlpîitoare. Ea căuta să nu mai dea ochii cu bunicul; împreună la masă cu el, nu ne-am mai aşezat; ne-am adăpostit în cămară şi am mîncat separat. Mama a adus o legătură de ceapă uscată din care a dăruit jumătate bunicii, iar restul l-a răsădit în dosul casei. A udat-o în fiecare zi, iar cînd ceapa a început să dea tulpiniţe verzi, ea le reteza pentru masă şi pentru cină. De dimineaţă şedeam în magazioara noastră, bînd ceai negru cu pîine. Destul de des, Sioma se furişa pînă la noi şi se îndestula cu fiertura cafenie. Tata nu prea stătea acasă, ci mai mult prin vecini, şi se întorcea pe la prînz şi pe la cină, cu un aer de mulţumire:

— Să nu-ţi baţi capul prea mult cu-ale casei, Nastenka! Să fii mai drăguţă cu bunica. În ce priveşte pe bătrîn, ăsta e în stare să te bage-n pămînt pentru un volosnik.

Şi rîdea mulţumit de sine:

— Dar... uite, că tot nu-l lasă lăcomia. Un singur gînd îi tropăie în cap: cum să-şi strecoare mai bine mîna în buzunarul meu. În felul ăsta, se poate sta la tocmeală chiar şi cu Dumnezeu: credinţa e credinţă, dar banul e bun şi pentru suflet. Las' că ne despărţim noi curînd. Numai să mă-nţeleg cu notarul de plasă. Tare e apucător, hoţomanul: vrea acuma cizme noi. Voia să mi le ia pe ale mele din picioare, nu altceva. Ce coţcar! A trebuit să iau tot materialul şi, chiar în faţa lui, să dau comanda tot la ciubotarul lor. Auzi, tîlharul! Ca să-l facă pe om slobod, bestiile, caută mai întîi să-l lase şi desculţ, şi în pielea goală, şi muritor de foame. Numai că de data asta şi-au găsit naşul:

[1] Un fel de broboadă neagră, fără de care o femeie măritată n-avea voie să iasă din casă sau să fie văzută de bărbaţi. (n.t.)

am eu ac de cojocul lor, chiar de-ar fi ei rudă cu Dumnezeu!

Ochii mamei, neclintiţi, se întunecau, iar buzele i se strîngeau de suferinţă: ea nu putea suferi lăudăroşenia tatii.

Şi iată că într-o zi, pe cînd noi, afară de Signei, ne aflam cu toţii în izbă şi, tăcuţi, ne aminteam îndureraţi de Paşa, ascultînd gemetele şi bocetele bunicii, mama se ridică brusc de pe laviţă şi strigă cu o înviorare nervoasă:

— Mamă! Ce murdărie e aici la noi! Curată molimă! Trebuie să curăţim podeaua cu răzuitoarea, s-o opărim cu un crop, s-o frecăm cu nisip! Eu, mamă, dau fuga s-aduc apă. Fedea, Sioma, veniţi cu mine să aduceţi nisip de la pîrău.

Glasul ei legănat, răsunînd aşa pe neaşteptate, şi inimoşia ei plină de ardoare au răspîndit o lumină vie în toată izba. Tata a îndreptat spre ea o privire îngrijorată şi speriată, apoi cătă pieziş spre cuptor. Pe urmă, s-a ridicat de la masă şi şi-a luat şapca din cui. Bunica s-a desprins cu anevoie de pe laviţă şi, gemînd fără istov ca o bolnavă, s-a îndreptat cu paşi greoi spre cămară:

— Poate că-ţi vine să mai şi joci de atîta necaz, noro! În suflet e numai întuneric-beznă, iar pe pămînt numai scrum şi arşiţă. Zău, aş vrea să cad să nu mă mai ridic şi să-mi dau aşa sufletul în mîinile Domnului.

Bunicul, pe cuptor, bolborosea vorbe de osîndă:

— Să ne pocăim, să plîngem cu lacrimi de sînge, să ne rugăm pînă ne vom prăbuşi, ca să ne ierte Domnul păcatele noastre. Nu mai ştiţi de frica lui Dumnezeu, v-aţi răzvrătit împotriva legii omeneşti! Aţi hălăduit, aţi umblat fără frîu prin meleaguri străine, iar acum, cînd nu mai ştiţi încotro s-o apucaţi, v-aţi întors ca nişte păcătoşi în casa părinţilor voştri.

Mama încremeni în mijlocul izbei, ca o stană de piatră, cu obrazul adumbrit de mînie. Iar tata, morocănos şi îmbufnat, îşi învîrtea şapca şi o mozolea în-

tre degete. Sioma îmi făcu semn cu ochiul şi porni pe furiş spre uşă. Mama oftă adînc şi, stăpînindu-şi tulburarea ce o zguduia, rosti cu tremur în glas:

— Noi, tată socrule, cu toate că am trecut prin multe rele, noi după pomană n-am umblat: am trăit din munca noastră şi în faţa nimănui noi n-am făcut temenele pînă la pămînt...

Tata păli de această ieşire îndrăzneaţă a mamei; cercetă cu o privire mirată chipul ei de ceară, vlăguit, mîinile ei tremurătoare; pe urmă, spuse şi el:

— N-ai de ce să ne mustri, tată. Nu trebuia să ne chemi aici şi să ne ameninţi cu poliţia. Dacă mi-ai fi făcut rost de acte, eu aş fi continuat să-ţi trimit şi mai departe cele trei ruble ale tale.

Mama ieşi din izbă, cu un pas zvelt, de fată. Obrazul îi ardea, ochii înfierbîntaţi îi străluceau. Gusta, probabil, plăcerea îmbătătoare pe care i-o produsese izbucnirea unui curaj atît de copleşitor. Tata a continuat, demn şi oarecum ţanţoş:

— Noi, tată, am trăit printre oameni buni. La oraş, fiecare trebuie să ştie să se apere. Acolo nu poţi umbla cu volosnik şi cu opinci: oraşul te vrea curat şi arătos. Iar femeia mea a muncit la cherhana; acolo lumea ţine la tovărăşie; de unul singur, n-o duci bine.

Spre mirarea mea, bunicul n-a făcut nici o mişcare pe cuptor. S-a mărginit să ragă cu un glas de boleac, cobitor ca de duh rău:

— Ieşiţi afară, smintiţilor! Cine stă la rugăciune alături de smintiţi se molipseşte de sminteala lor. N-ai loc la mine-n casă, Vasika. Te-ai rupt de noi.

Bunica, supusă şi îndurerată, gemea în odaie:

— Vasenka, fii supus şi ascultător! În numele lui Hristos, prosternă-te la picioarele tatălui tău. Uite, tatăl tău e cu totul copleşit... Mai bine v-aţi aşterne împreună sub picioarele lui Dumnezeu şi v-aţi împăca între voi...

Dar bunicul mugea, moleşit:

— A devenit vorbăreţ! Asta s-a făcut cîrdaş cu pungaşii de la canţilerie.

Tata deveni alb ca varul şi tot corpul i se cutremură. Abia stăpînindu-se, el răspunse prin vorbe tremurătoare, dar hotărîte :

— Eu, tătucule, te-am cinstit întotdeauna şi te cinstesc şi acum. Dar ca să trăiesc tot aşa cum am trăit după voia şi orînduiala ta, asta nu mai pot: acum e altă vreme, sînt alţi oameni. Nu-mi trebuie nimic de la tine. Braţe şi cap să am, că ieşim noi la capăt pînă la vremuri bune. Iar dacă, la nevoie, o să plecăm iarăşi pe meleaguri străine, nu ne e frică.

Cu şapca-n mînă, gata să şi-o salte-n cap, ieşi cu pas apăsat din izbă.

— Maică Ano! bîigui bunicul, deznădăjduit. Ai auzit tu unde am ajuns noi, hai? Totul s-a năruit, s-a prăpădit! Să ştii, trebuie să murim, maică... da, ne-a venit vremea să murim...

V

În aceeaşi zi, mama a fost doborîtă de holeră. O ajutam să curețe cu răzuitoarea murdăria de pe podeaua săturată de apă, iar mama o spăla cu nisip şi o ştergea cu o pînză de sac. Bunicul se lăţise pe cuptor, aşa cum făcea totdeauna, nemişcat. Pesemne că nu dormea, fiindcă nu sforăia ca de obicei. Bunica, oftînd adînc, trecuse în odaie, cred, pentru că nu voia să ne stingherească pe mine şi pe mama. Sioma dispăruse şi el pe undeva, iar Tit se însingura prin locurile numai de el ştiute. Dibace şi sprintenă ca totdeauna, mama spălase şi frecase duşumelele care arătau acum galbene ca ceara. Eu isprăvisem de curăţit geamurile de praf şi de urmele lăsate de muşte şi toată izba arăta acum ca luminată sărbătoreşte.

Cînd am ieşit pe scară, afară, la ligheanul de lut ars, spînzurat de o sfoară, ca să ne spălăm, mama

s-a oprit în loc, ascultînd parcă la ceva dinăuntrul ei. Apoi s-a apropiat cu pas șovăielnic de spălător și, dibuind ca o oarbă, a început să caute săpunul ce se afla pe o tinichea bătută în cuie la un par. Se spălă tot orbește și se părea că nici nu-și dă seama că se spală. Deodată, obrazul ei a luat o paloare de moarte, ca și cum s-ar fi acoperit de colb. Mi-a zîmbit jalnic și a șoptit :

— Nu mi-e bine, puiule. Mă duc să mă culc în izbă, iar tu du-te pe afară. Parcă-s amețită sau sleită de puteri. Și mi-e greață...

Clătinîndu-se, a trecut cu greu pragul înalt, în tindă. Sprijinindu-se cu mîna de perete, a ajuns în umbra tindei, pînă la ușă, dar nu se simțea în stare să mai dibuie clanța. M-am oprit lîngă prag speriat, înmărmurit : mă gîndeam că s-ar putea afla din nou în chinurile deochiului [1], cum mai fusese nu de mult. S-a clătinat iar, și-a întins brațele înainte într-o mișcare neputincioasă, pieptănînd aerul cu degetele, și s-a prăbușit. Pierzîndu-mi cumpătul, m-am repezit la ea, am apucat-o de subsuori ca s-o ridic, dar ea mi-a șoptit cu o voce de-abia auzită :

— Nu mai pot, Fedea... mor...

Mi s-a părut că trupul i se moleșise, turtit și lipsit de vlagă. Cum o susțineam așa de subsuori, capul îi căzu pe piept, iar mîinile zvîcneau înspre bărbie. Pe urmă, ea s-a smucit din brațele mele, s-a prăbușit jos și a început să se zvîrcolească în neștire. Mi se părea că-i aud oasele pîrîind. Nu m-am putut stăpîni ; am zburat glonț afară. Înecîndu-mă în lacrimi, am năvălit în cămăruță și am strigat, părăsit de nădejde :

— Bunico ! Vino ! Mama a căzut de holeră ! Trage să moară !

Glasul bunicii, ciudat de jalnic și îndepărtat, a gemut :

---

[1] E vorba de accesele de epilepsie de care suferea mama lui Fedea. (n.t.)

— M-am îmbolnăvit, nepoţelule, nici nu pot să-mi ridic capul. Să ştii că şi pe mine o să mă puneţi curînd în colţul din fund [1]...

Sioma nu se afla în cămăruţă.

Am alergat în goană, în hudiţa dogoritoare şi, hohotind de plîns, l-am strigat pe tata, dar pretutindeni era pustiu, nu era nimeni, şi în rohatca noastră ca şi în cea mare parcă s-ar fi prăpădit toată lumea. Nici barem Mikolka nu se zărea la remiză. Iar deasupra izlazului galben, pîrjolit de arşiţă, plutea o negură ruginie, iar soarele tulbure, sîngeriu atîrna sinistru, sus, deasupra satului. În această pîclă de zăpuşeală, ciorile zburau cu pliscurile larg căscate, cu penele zbîrlite, iar porumbeii se înghesuiau pe streaşina izbei, deasupra ferestrelor şi gîngureau drăgăstos. Numai rîndunelele săgetau zările vijelios, aproape de pămînt şi ciripeau de zor.

În faţa casei lui Mitri Stodnev, poposise un şir de care lungi, iar caii deshămaţi îşi mestecau ovăzul. Mi-am adus aminte, fără să mă gîndesc, că Mitri Stepanîci se mutase la tîrg şi că acum îşi muta tot acolo întreaga casă mare de lemn.

Am alergat la ciobotarul Filaret, după Sîgnei. Izba lui Filaret, afundată în pămînt, se proptea în dreptul rîpei, deasupra casei lui Mitri Stepanîci.

Am intrat în grabă în tinda întunecoasă, în aerul îmbîcsit de mirosuri de dohot şi de piei cizmăreşti ; am desluşit vorba iute a tatii şi rîsul subţirel, voios, al lui Sîgnei. Vocea de bas a lui Filaret, mînios, tuna surd. Un prunc plîngea amarnic, iar o femeie îi murmura vorbe dezmierdătoare. M-am oprit în pragul uşii deschise şi, stăpînindu-mi lacrimile, am strigat :

— Veniţi, tată şi Sîgnei ! S-a îmbolnăvit mama ! S-a prăbuşit în tindă... zace acolo în nesimţire...

---

[1] În „colţul din fund" (numit şi cel „de frunte" sau „de cinste"), în dreptul uşii de la intrare, se aflau icoanele. După vechea datină, muribunzii şi morţii erau expuşi în acest loc din odaie (n.t.)

Tata nu şi-a putu opri o exclamaţie ciudată, înghiţindu-şi vorba, şi a sărit de pe laviţă. Sîgnei se uita la mine şi la tata cu un surîs de mirare.

— Cine, Mihailovna? Să ştii că a ajuns holera şi pe la noi... Mama trebuie să fi căzut de spaimă.

— S-a îmbolnăvit şi bunica! strigai eu, înecîndu-mă. Zace în odaie. Iar bunicul, pe cuptor...

Filaret întindea cu cleştele pielea pe calapod, iar cu ciocanul bătea dibaci cuişoarele. Cu spinarea mult încovoiată, el era numai încordare, îi vibra fiecare muşchi la lucru. Degetele lui vinete jucau pe zbîrciturile pielii, o frecau, îi netezeau marginile, vîrful, ştaiful, branţul, apucau cuţitul şi retezau într-o clipă umflăturile, săltau cizma în sus, o învîrteau în toate chipurile. Barba lui neagră tremura ca un smoc de lînă, ca şi cum ar fi participat şi ea la munca lui.

...Mama nu se mai afla în tindă; m-am oprit în prag, uluit de lipsa ei. Tata, smulgîndu-şi şapca de pe cap, s-a oprit şi el; pe urmă, a deschis fără grabă uşa şi a trecut pragul înalt. Jos, pe o cergă, zăcea mama, acoperită cu o pînză de sac. Obrazul i se colţurase, umbrit de suflul morţii. Avea ochii stinşi, cu privirile în tavan, cu o încordare nemişcată. A ridicat uşor mîna, învineţită ca de ger, într-o mişcare de-abia simţită pentru mine. Am alergat la ea şi am îngenuncheat. Am văzut prin ceaţa de lacrimi zîmbetul ei de adio şi chinul din ochi. Ea a mişcat buzele ce începeau să înţepenească şi i-am auzit şoapta răguşită, de nerecunoscut:

— Mor, puiule... Tu rămîi orfan... Nu-l uita pe Grişa... Dragul de el... pe Praskoveia... Pe Raisa... fii om...

În clipa aceea, nu numai cu gîndul, ci cu toată făptura mea mi-am dat seama că moartea răpune tot ce-mi este mai de preţ în lume: nădejdile, bucuriile, visările şi viitorul. Mă simţeam ca trăsnit de o putere căzută din necunoscut şi, strivit de ea, nu puteam nici să ţip, nici să fac vreo mişcare.

Tata m-a luat de mînă, m-a ridicat şi m-a scos afară pe scară. Am băgat de seamă că avea obrazul boţit într-un chip cu totul ciudat. Se părea că era gata să izbucnească în plîns şi el, dar se silea din răsputeri să-şi biruie zvîcnirile din gît.

— Eu, puiule — îmi spuse el cu glas tremurător şi tuşind — o să dau o fugă pînă la conac. Acolo se află un doftor tînăr... un student... El umblă prin izbe şi doftoriceşte oamenii. Iar tu ia o căldăruşă şi aleargă la puţ, adu apă proaspătă şi pune-o lîngă mama. De va cere de băut, ia apă-n căuş şi dă-i să bea.

Era fără îndoială zguduit de înfăţişarea mamei: parcă fusese ca ieri de cînd o văzusem sprintenă, plină de voie bună; spălase şi dereticase prin izbă, se uitase la podeaua frecată cu nădejde, la pereţi, la ferestrele sclipitoare. Iar acum, uite-o: zace ca moartă mică, slăbuţă, înţepenită de frigul dinaintea morţii.

Am zorit împreună cu tata prin ograda din dosul casei, spre mal şi ne-am coborît în desişul de sălcii. El călca repede, clătinîndu-se în lături, dînd din mîini şi tuşind de parcă l-ar fi usturat ceva în gîtlej. Lîngă puţ, mi-a luat căldarea şi a umplut-o cu apă.

— Să nu pleci de lîngă maică-ta. Eu mă-ntorc îndată. Poate că vin chiar cu droşca boierească împreună cu studentul.

Şi, cu ciudă, a mai adăugat:

— Vai de zbuciumul ei! A purtat de grijă Paşuhăi, şi uite, s-a molipsit şi dînsa. De nu s-ar prăpădi, Doamne fereşte... Ce ne-am face fără ea?

Cu o revoltă deznădăjduită, el mai făcu cîteva gesturi smucite cu braţele şi grăbi pasul spre uliţa Orfanilor. N-avea cum să treacă pîrăul: pe ambele maluri străjuiau paznici cu pari. Probabil, tata plănuise să urce malul în sus, pînă la iazul boieresc, şi de acolo să treacă peste stăvilar, nestingherit de nimeni. Găleata, plină cu apă rece, curată, era mare şi foarte grea. Mă opream des în drum, ca să schimb mîna, dar nu mă odihneam: nu simţeam nici o oboseală şi um-

blam ca ameţit de durere. Nici n-am observat cum am ajuns sus, luînd priporul pieptiş. Ajuns la un locşor mai neted pe lîngă gardul nostru, am lăsat găleata jos pe iarba uscată. Nişte greieri săriră de lîngă mine în toate părţile, ca stropii de apă. Ei ţîrîiau într-una în aerul înnegurat de arşiţă.

Totodată, mi-a răsărit în minte întrebarea uluitoare: cum ajunsese mama în izbă întinsă pe jos? Cine o cărase din tindă unde căzuse în nesimţire? Această întrebare m-a tulburat mult, fără să ştiu de ce, şi, nedumerindu-mă, am adus găleata pînă la scară, iute, pe nerăsuflate, aproape în goană. Iar cînd am lăsat-o din mînă la căpătîiul mamei, ea a întins mîna spre apă, dar n-a atins-o şi a încremenit din nou, nemişcată. I-am ridicat capul, i-am dus căuşul la buze. Ea a prins buza căuşului şi a sorbit cu nesaţ toată apa.

— Mai dă, mai da...

A băut două căuşe pline; apoi a înţepenit iar ca moartă. N-am observat cum între timp intrase în izbă bunicul cu Lukeria, vrăciţa. Ea s-a închinat cu evlavie la sfinţii din icoane, a făcut un ocol în jurul nostru, uitîndu-se atentă la mama, cu nişte ochi mici, foarte ageri, pe sub marginea broboadei negre. Bunicul, desculţ, stătea deoparte şi privea cu smerenie pe Lukeria, ca pe o dreaptă. Şi-a încruntat sprîncenele cărunte şi m-a pironit cu ochii lui cenuşii, sfredelitori:

— Cară-te de aici! îmi porunci încet, dar cu asprime. Ce cauţi tu aici, fără rost? Şi taică-tău pe unde umblă, haimanaua?

Dar Lukeria, cu o mustrare blîndă, îl potoli:

— Nu-l mai necăji, moşule! Nu vezi cîtă grijă poartă maică-si? Dar unde-i Ana? Ar trebui să luăm spuză caldă de la gura cuptorului, s-o punem într-un săculeţ şi să încălzim puţin bolnava. Hai s-o culcăm pe laviţă, Foma, la icoane.

— Mi s-a îmbolnăvit şi baba — rosti bunicul, cu năduf. Să ştii că-şi trimite Dumnezeu osînda şi peste noi, pentru păcatele noastre.

Drept răspuns, Lukeria îl dojeni cu blîndeţe:

— Nu vorbi cu păcat, Foma; Dumnezeu, tatăl nostru, e mare, iar oamenii sînt mărunţi şi lăsaţi de capul lor. Omul este acela care face omului rău şi osîndă, din supărare şi ca să se răzbune. Dar în ce chip poate omul, care-i atît de neputincios precum se vede, să-l supere pe Dumnezeu? Tu să nu judeci după firea ta, Foma: nu eşti aidoma cu Dumnezeu.

Ea trase pînza de sac de pe pat, o întinse cu grijă şi fără grabă pe laviţa largă, iar masa o trase înapoi. Puse la căpătîi un cojoc întors cu blana în afară, luat tot de pe pat; pe urmă, îşi făcu semnul crucii şi, cu un gest poruncitor, îl chemă pe bunic. Acesta, supus, veni lîngă mama, o luă în braţe şi, fără sforţare, ca pe un copil, o întinse pe laviţă. Mama nu simţea nimic; capul i se bălăbănea ca al unei moarte, iar picioarele îi înţepeniseră şi nu se mai îndoiau. Şi atunci mi-am dat seama că tot el, bunicul, aşternuse cerga pe jos, în izbă, şi-o adusese pe mama din tindă. Pentru întîia oară m-am mirat să găsesc la el milă: purta mamei de grijă, călca mărunt, cu picioarele desculţe, înclinat asupra ei, ca şi cum i-ar fi fost teamă să nu-i pricinuiască vreo durere. Sprîncenele lui mitoase i se ridicau şi-i cădeau peste ochi, parcă era mereu gata să izbucnească în lacrimi. Era vădit însă că se ruşina să-şi arate bunătatea faţă de toată lumea, aşa că bombănea nemulţumit:

— Au hălăduit, auzi... pe meleaguri străine... pînă şi chipul lor omenesc l-au pierdut... s-au spurcat cu cele ale lumii... dar Dumnezeu vede toate şi arată cu degetul lui...

Lukeria îi îndreptă vorba, cu aceeaşi dulceaţă în glas:

— Nu judeca, Foma, ca să nu fi judecat. Înaintea lui Dumnezeu, toţi sîntem deopotrivă: atît făcătorul de minuni, cît şi desfrînatul. Dar moartea nu se lipseşte de nimeni dintre noi; o fi omul plin de cele lumeşti ori o fi sfînt, în faţa morţii toţi sîntem iarbă omenească. Numai cel viu judecă pe cel viu în fel şi

chip şi-l măsoară cu măsura lui. Dar sînt măsuri şi măsuri : la Mitri Stodnev, vezi şi tu, măsura este împodobită cu slovă dumnezeiască, dar dracul tot nu se teme de ea ; iar pe ea, pe Nastenka, n-ai cum s-o potriveşti după măsura ta. Uită-te la ea, mucenica asta, că arată leit ca o lumînare de ceară.

Vorbea potolit ca la o rugăciune, trebăluind pe lîngă mama : îi îndreptă perna, îi aşeză mai lesnicios mîinile, îi scoase fusta, o înveli cu pătura. Iar bunicul şedea la picioarele mamei, cu capul plecat şi cu coatele proptite pe genunchi. Lukeria îndeplinea totul cu multă chibzuinţă, fără zor, ca şi cum această osîrdie i-ar fi făcut o adîncă plăcere. Ochii ei mici şi buni îşi păstrau zîmbetul cald şi toată înfăţişarea ei, de schitniţă, căpătase o frumuseţe sărbătorească, întocmai ca la casa de rugăciuni. Trecu domol în odaie, zăngăni portiţa cuptorului şi începu să tragă afară cenuşa de la gura cuptorului. Cu o surcea, zvîrli afară, repede şi cu dibăcie, cărbunii aprinşi, apoi vărsă cenuşa în şorţul ei. Iar cînd veni lîngă mama, îmi spuse să-i dezleg şorţul de la spate :

— Ia, Fomo, dă-te mai încolo. Şi tu, Fedenka ! Eu o să-i pun cenuşă la picioruşe, ca să-i lunece sîngele mai în voie.

M-am tras deoparte mai spre prag şi m-am rezemat de spătarul patului, iar bunicul a ieşit din casă.

Lukeria oblojea cu cenuşă picioarele mamei şi tot şoptea adormitor nişte vorbe neînţelese. Dar mama se topea văzînd cu ochii, atît de ciudat şi de groaznic, că odată cu viaţa se stingea în ea tot ce fusese al meu, iubit şi preţuit, şi căldura tremurătoare a inimii, şi gingăşia sufletească, şi firea ei înflăcărată, plină de voioşie, pe care le simţisem întotdeauna la ea, ca pe un vis de fericire.

Deodată, o văzui pe mama silindu-se să se ridice în coate, dar ea nu mai era în stare să-şi adune puterile. A bîiguit cu glas jalnic, de copilă :

— Arde sufletu-n mine... Apă rece ! Nu mă chinuiţi ca pe Paşenka...

Am sărit la ea, am luat din găleată un căuş plin cu apă. Dar cînd i-am ridicat capul şi i-am dus căuşul la gură, nu m-am mai putut stăpîni şi-am izbucnit în hohote de plîns. Mama se zvîrcolea în mişcări dezordonate, chinuită de greaţă.

Lukeria a schimbat de mai multe ori oblojeala de cenuşă de la picioarele mamei şi-i freca necontenit braţele cu palmele ei scorojite, iar după fiecare îngrijire, ea citea cu glas cîntat nişte psalmi pe care îi cunoştea pe de rost.

Tata a intrat ca o furtună în izbă, urmat de acelaşi student care-l însoţise pe tînărul Izmailov la fîntînă. Fără sfială, studentul a cercetat cu ochii iscoditori toată izba şi a zîmbit larg :

— Îmi place ! Ce curăţenie s-a făcut aici ! Se cunoaşte numaidecît că gospodina nu suferă murdăria.

S-a apropiat de masă, a aruncat o privire spre mama, apoi spre Lukeria :

— Minunată întîlnire ! Ştiinţa şi medicina populară. Dar pe tuşa Lukeria o respect : ea lecuieşte mai mult cu ierburi ; aşează bolnavii pe aburi şi le pune oale [1]. Uite, acum o să ne apucăm amîndoi de treabă.

Şi-a îmbrăcat într-o clipă un halat lung, alb, s-a aplecat asupra mamei, i-a luat mîna, a tras cu urechea la răsuflarea ei, tot vorbind fără istov :

— Aşa, minunat ! Tu, băbuţo dragă, pregăteşte-mi două găleţi : una s-o goleşti la gropniţă şi acolo s-o speli cu var apos, iar pe cealaltă s-o laşi aici. Varul îl găseşti pe scară, într-un săculeţ. Mişcă-te mai cu viaţă, băbuţo, că eu o să dau bolnavei o doctorie. Şi mi-ar mai trebui puţină apă caldă de la cuptor.

La început, Lukeria privea cu parapon şi cu teamă pe student ; se retrase ceva mai departe de el, tocmai la celălalt capăt al mesei. Pesemne, ea, fire domoală de anahoret, s-a speriat şi s-a mirat de acest flăcău străin şi vorbăreţ, atît de deosebit în înfăţişare ca şi

---

[1] Ulcele folosite în medicina populară în loc de ventuze, uneori cu rezultate regretabile. (n t.)

în vorbire, care năvălise pe neaşteptate în cuibul durerii, fără nici o sfială. Cum ? Aici, sub icoane, zace o bolnavă, gata să-şi dea obştescul sfîrşit, iar el, ca un duh necurat, se poartă ca un măscărici, îşi pune giulgiu alb şi, fără urmă de cinstire faţă de casa orînduită după legea veche, dă porunci ca la şezătoare ? Dar mie-mi plăcea. M-am simţit atras de el încă din ziua aceea cînd el împrăştiase varul la puţ şi făcuse, fără să-i pese, glume pe seama ţăranilor care, cu parii în mîini, străjuiau sus pe culmea dealului şi-l urmăreau cu o curiozitate ursuză.

El se uită la căldare şi trase cu degetul peste tinicheaua aburită.

— Apa trebuie adusă de la puţ, cît mai des, să nu ţineţi apă veche. Truda asta rămîne în sarcina ta, Vasili.

Tata îl înţepă c-o vorbă veninoasă.

— Dar la Danilovka doctorul nu dădea apă răposatei Paşuha ; a îngăduit să i se dea în gură cel mult o bucăţică de gheaţă, şi asta rar. Ei, şi s-a topit muierea.

Studentul îl lămuri cu un aer blajin :

— Gheaţa e bună, dar, după mine, nu-i de ajuns. Eu prefer să avem apă proaspătă de la puţ. Las-o pe bolnava noastră să bea cît pofteşte şi să-şi cureţe stomacul.

Prinse apoi să se frămînte iar :

— Hai, băbuţo dragă, adu aici apă caldă de la cuptor ! Iar tu, tinere — continuă el întorcîndu-se spre mine, cu un zîmbet — adu sticlele încoace. Le găseşti în sac, lîngă var.

Dădu pătura la o parte şi îl văzui plăcut surprins :

— Ah, ce doctoriţă excelentă eşti, Lukerio ! N-ar strica să mai învăţăm de la tine şi noi, începătorii. Picioarele nu i le-ai frecat încă ? Trebuie s-o faci chiar acum. Uite, şi tu, băiete, ai să fii de folos. Cum te cheamă ? Caută numaidecît, Fedea, nişte ciorapi sau mănuşi de lînă şi adu-mi-le aici. O să frecăm cu ele picioarele şi mîinile mamei. Tuşă Lukerio, mai

bine aprinde samovarul... ori poate nu aveţi nici un lemnişor în casă. De apă fierbinte o s-avem nevoie în tot timpul.

Pe neaşteptate, Lukeria zîmbi, dar vorba îi răsună cu nemulţumire şi cu obidă :

— Învăţat poţi să fii, dar eşti totuşi prea tînăr ca să-mi dai porunci! Ei bine, eu nu mă supăr : te-ai ostenit mult pentru bolnavă.

— Ei, tuşă Lukerio, nu mă certa! Îmi bat capul cu bolnava nu numai fiindcă asta mi-e datoria, ci şi din fierbinţeala inimii. Cum se poate să lăsăm să piară o femeie atît de tînără!

În loc să alerg să aduc sticlele, am sărit la el şi i-am apucat mîna :

— Fără mama îmi pierd viaţa şi eu — am strigat bîlbîind de o deznădejde unită cu speranţă şi m-am înecat în lacrimi. Fă tot ce vrei din mine, numai pe maică-mea s-o faci sănătoasă!

Anton mi-a lipit capul de halatul său şi a rîs, mişcat :

— Îmi dau silinţa, îmi dau silinţa, drăguţule. Aşa sau altfel, tot o punem noi pe picioare, cu puteri unite.

Tata fugi la puţ după apă, iar Lukeria îşi făcu de lucru la samovar. Am adus sacul cu sticlele clinchetind şi am dat fuga în odaie, după ciorapi groşi.

Zvîrcolindu-se, braţele şi picioarele mamei se răsuceau îngrozitor şi ea se chinuia din tot corpul, zguduită de greaţă. Anton îi turnă pe gît o doctorie tulbure.

Cînd a intrat bunicul, el l-a salutat pe student cu o plecăciune şi s-a aşezat pe laviţă.

— Împotriva voinţei Domnului n-ai ce să faci, conaşule — a rostit el, resemnat şi blînd. Sîntem cu toţii sub oblăduirea lui... Uite, a căzut de boală şi baba mea, zace şi geme în odaie. Să n-o cheme Dumnezeu şi pe ea la dînsul...

— Mai este şi o altă vorbă înţeleaptă în popor : cu nădejdea-n Dumnezeu şi cu braţul meu! O să trec şi pe la băbuţă. Şi să mai afli că eu nu m-am născut

boier. Tatăl meu e mecanic de locomotivă și nu s-a lăsat de ea nici pînă azi, deși nu e mai prejos de tine cu căruntelile lui. Numele lui e Makar, iar pe mine mă cheamă Anton.

Bunicul îi aruncă o privire străină și, zîmbind cu două înțelesuri, își trecu degetele prin barbă.

— Dar, uite, ai biruit știința și te-ai făcut doftor. N-ajung să fie învățați cei de neam de calici. Lumea de rînd e făcută ca să-și rupă spinarea muncind, iar cu știința se-nvîrte boierimea și negustorimea.

Cu amîndouă mîinile, Anton freca picioarele mamei și vorbea cu poftă:

— Și știința, moșule, ca s-o dobîndești, tot trebuie să-ți rupi șalele. Uite, eu am flămînzit, am răbdat de frig și am întîmpinat tot felul de greutăți. Dar, trecînd prin toate astea, mă făceam tot mai aspru și mai cutezător. Acum, oamenii de rînd smulg cu îndrăzneală această știință, de la nobili și de la cei bogați, cu toate că aceia o țin încuiată, dar ai noștri, treptat, tot dau jos lacătele.

Vedeam bine că bunicul nu-i credea nici o vorbă, dar își ascundea cu bună-cuviință potrivnicia lui de țăran. Nu recunoștea nici o muncă, în afară de truda gliei, cea cu brațele, și chiar pe țăranii care plecau în alte părți, în orașe, el îi socotea ca pe niște oameni pierduți, ca pe niște derbedei, care, ca toți orășenii și boierii, mănîncă pîinea țăranului și duc o viață de trîntori.

— De s-ar face toți învățați, atunci cine să mai țină de coarnele plugului, să treiere? Cei învățați trag la boieri, iar de țăran se feresc, le e scîrbă de lumea celor de jos.

Lui Anton îi picurau de rîs nările și ochii; totuși, bunicului i-a răspuns cu modestie și cu gravitate:

— Eu îi învăț carte pe copiii Izmailovilor. Și trăiesc la o parte de ei, într-o casă de slugi. Iar pe mine m-a trimis aici zemstva, ca să lupt cu holera. Flăcăi ca mine sînt mulți trimiși prin sate.

Bunicul îl privea cu aer străin și batjocoritor:

— Cred că vă plătește o leafă bună. Banii, știi, nu se tem de holeră!

— Ba nu, moșule dragă, sîntem de bună voie, fără plată. Iar banii de mîncare mi-i capăt de la Izmailov, pentru învățătura ce-o predau boiernașilor săi.

— Mă, doftore, nu te bărbieri înaintea mea! Care-i prostul care să se bage pe degeaba drept în ghearele holerei?

— Ei, atunci află că eu sînt unul dintre cei proști. Și aici la voi, precum și la Marevka, am izbutit să pun pe picioare mulți oameni, nu unul singur. La Marevka, n-a lipsit mult ca să fiu bătut cu parii, dar cu firea mea veselă, am intrat în gloata oamenilor, la braț cu cei tămăduiți de mine.

Rîse, trase jos pătura de pe mama și strigă poruncitor:

— Hei, moșule, fă-te-ncoace, dă-ne o mînă de ajutor! Tușă Lukeria, nici de tine nu ne putem lipsi: la treburile voastre de femei, ai să te-nțelegi mai bine cu Nastia. Iar tu, Fediuk, fugi de-aici! Să nu te mai văd în izbă!

Aceste dispoziții fulgerătoare aveau o înrîurire mai puternică asupra Lukeriei și asupra moșului, decît un ordin sau un răcnet din partea celor de la stăpînire. Iar căpeteniile acelea, începînd cu starostele, îl asupriseră întotdeauna pe bunic, stăpîn în casa lui, reducîndu-l la o stare de resemnată îndobitocire. Fără nici o urmă de supărare, cu zîmbet luminos, Anton Makarîci răspundea cu glume la întrebările viclene puse de bunic și-l dezarma prin dezinteresarea lui, prin îngrijirea volnică pe lîngă bolnavii de holeră, fără să-i fie cîtuși de puțin teamă de a se molipsi și el de la ei. Îi dădeam crezare fiecărei vorbe și simțeam că, față de bunic, el se purta cu îngăduință și că-i citea toate gîndurile. Nu sărea la ceartă cu el și-și vedea de treabă cu spor, fără nici o scîrbă.

În izba noastră, pe care bunicului îi plăcea s-o numească în chip amenințător „chinovie“, Anton se simțea tot atît de nestingherit ca și lîngă puț. Pe-

semne şi în alte izbe cu holerici, el se purta tot atît de slobod ca aici : lîngă bolnav, era stăpîn şi dădea porunci fără să se sinchisească de cineva, fără nici o sfială. Fiind obişnuit din fragedă copilărie să ascult de bunic, băgam de seamă cu mirare cum Anton, cu boiul său blajin, îl silea să-i ajute, iar bunicul se supunea fără cîrtire. Dar această tărie stăpînitoare a lui Anton nu era o putere samavolnică de boier, ci o putere de om lipsită de poîta cîştigului, care venea în ajutorul mamei, ca s-o salveze de la moarte.

Tata intră cu o căldare plină cu apă proaspătă, o puse pe masă, iar pe cea veche voi s-o scoată afară ; Anton se gîndi la ceva şi-l opri :

— Mai stai cu apa, Vasili. Acuma ai altă treabă.

Îi porunci ceva la ureche şi termină cu glas tare, arătînd cu degetul spre podea :

— Ai să stai aici, lîngă tuşa Lukeria. Iar tu, tinere, du-te după apă proaspătă. Dar să nu te mai văd în izbă.

Am ieşit ascultător afară şi am simţit dureros că sînt singur, ca un orfan, că pentru mine nu mai rămîne loc nici în izbă, nici în odăiţa unde zăcea bunica bolnavă, nici măcar în cămara cu iz de boarfe şi de putregai.

VI

Studentul Anton Makarîci venea în fiecare zi cu droşca şi, ajutat de Lukeria şi de tata, punea multă stăruinţă pentru însănătoşirea mamei ; îi dădea să bea doctoria, îi freca de zor picioarele şi braţele cu ciorapi de lînă şi nu se scîrbea nici atunci cînd bolnava se muncea, chinuită de greaţă ; ba tocmai atunci el se arăta parcă mai vesel şi striga bucuros şi cu fermitate :

— Vezi, aşa ştim noi să dăm holera afară ! Bem apşoară de la izvor, ne spălăm din belşug mărunta-

iele; peste o zi-două, Nastenka, ai să revii la viață și ai să te simți fericită, iar viața o să ți se pară frumoasă, cu toate că e plină de tot felul de ticăloșii!

Tata îl conducea pînă la droșcă, cu un zîmbet cuviincios și recunoscător, cu capul aplecat ușor într-o parte. Iar Lukeria se uita la el prin fereastra deschisă, cu o înduioșare evlavioasă. Anton Makarîci trecea în odaia de jos, unde zăcea bunica și cu Sioma care se zbătea prididit de lungoare, și ieșea de acolo, însoțit de bunic.

— Mare e Dumnezeu, Foma Seliviorstîci, dar nici brațul tău nu e de disprețuit! rîdea el, apărînd iute în gura chepengului. În ale vieții, n-ai să te lipsești de ce-i al tău, n-ai să-l cedezi fără luptă. Dar aici, sînt suflete vii de oameni, neam din neamul tău. Ei, cum să nu lupți pentru ei, cum să nu-i smulgi de la moarte? N-o să te prea laude Dumnezeu, pentru că arunci toate năprasnele tale pe seama lui. Eu cred că omul se face plăcut lui Dumnezeu nu prin smerenie și răbdare, ci luptînd pentru dreptul său legal de a trăi și croindu-și soarta fiecare în felul său. Doamne, ce înrădăcinată este în tine frica ta de sclav, în fața boierului stăpîn! Toată viața ta n-ai cunoscut altceva decît supunerea și cruzimea. Dar acum viața este altfel, oamenii sînt și ei altfel. Așa că, moșule, nu-i mai împiedica să și-o trăiască după vrerea lor.

Ne vizita astfel de două ori pe zi; pe urmă trecea în goană cu droșca pe ulița mare, iar de-acolo, peste pîrău.

Mama se întrema văzînd cu ochii; a fost mutată de sub icoane, pe patul de la peretele din fund. Obrazul ei supt de boală și gălbejit era luminat acum de un zîmbet de-abia presimțit și ochii ei păreau mari și plini de raze cînd și-i deschidea.

Bunica s-a ridicat grabnic din pat, vindecată de neputințele ei, și acum gemea din nou cu plăcere, în cămăruță la ea. Sioma zăcea de lungoare în odaia de jos. Tit nu se mai arăta: se mutase la arie, în șura de pleavă. Umbla cu un ifos de gospodar și,

plin de pleavă, nici nu știa de ce să se apuce. Sîgnei ședea neclintit la ciubotar și seara se strecura grăbit în cameră, își schimba haina și, cu aceeași pripă și fereală, se mistuia în amurg, prin dosul hambarelor, cîrlionțat, isteț, cu sprîncenele stufoase. E de la sine înțeles că se bucura de privilegiul său, ca recrut, de a nu se mai îngrijora de nimica-n lume. Alți flăcăi ca el erau socotiți pe jumătate soldați și, după obicei, puterea neîndurată a tatălui și a familiei asupra recruților nu le mai tulbura orele de petrecere. Ades, năzbîtiile lor trezeau tot satul. Prefăcîndu-se beți, străbăteau ulițele de pe malul nostru și de dincolo de pîrău, zbierau strigături în sunetele armonicii, jucînd în mers, și uneori, fără nici un motiv, săreau să desfacă gardurile țarcurilor, speriind vacile și oile. Vitele mugeau, behăiau și se împrăștiau pe uliță.

Intr-o zi, l-au atras pe ipistatul Grișka Șustov, momit de băutură, ca unul care fusese și el soldat, și care a petrecut cu ei pînă la cîntatul cocoșilor, lăudîndu-se înaintea flăcăilor cu cruzimea lui de plutonier. Dar cînd Grișka s-a prăbușit pe uliță, ei l-au dezbrăcat de cămașă și de nădragi. Intîmplarea a fost îndelung descusută în fiece izbă, în hohotele de rîs ale mulțumirii răutăcioase. Dar cînd el și-a venit în fire, stînd acasă, nu s-a răzbunat pe nimeni: îi era frică să nu-l dea afară superiorii din slujba sa aducătoare de respect și de foloase.

In anul acela erau trei recruți în sat: Sîgnei al nostru, Olioha Nabrin, acela care urcase sacii pe umerii orbului, și Mișka Kantonistov, un flăcău cu părul roșiatic și cu obrazul stropit de pistrui, din cea mai nechivernisită familie din sat.

In aceste nopți sinistre, cînd și izbele se ghemuiau la pămînt într-o tăcere de gropniță, flăcăii care trăseseră sorții recruției hălăduiau prin sat și, cu cîntece hazlii, în sunetele armonicii, speriau fetele care dormeau pe iarbă, în fața izbelor lor. Aceste plimbări nesăbuite de-a lungul și de-a latul satului, cu armonica și cu strigături haiducești, jigneau îndurerata

linişte în clipele acelea cînd erau atît de puţine izbe fără chinuri şi fără năpastă şi stîrneau pretutindeni numai plîngeri duşmănoase.

Capete cărunte se iveau în rama ferestrelor şi glasuri bătrîneşti dojeneau recruţii. Dar ei răspundeau cu glume năstruşnice, dănţuind ca nişte draci. Pentru recruţi, nu existau nici un fel de piedici şi de margini: ei treceau dincolo, unde străjuiau paznicii, le smulgeau parii pe care-i zvîrleau în pîrău, iar pe aceştia îi goneau acasă.

Seara, de obicei, eu şi Kuzear ne duceam la hardughie şi jucam popice cu Mikolka. Lunganul ăsta de Mikolka arunca bila cea grea în mijlocul popicelor, cu îndemînare şi cu putere, şi popicele zburau rostogolindu-se departe, în lături, iar eu şi Kuzear, deşi ne rupeam braţele, tot pierdeam partida în favoarea lui Mikolka. Mulţumit, el ne privea printre pleoapele strînse cu o mutră de învingător şi îngîna surd un cîntecel nelămurit. Kuzear se prăpădea de ciudă şi se răzbuna necruţător cu vorbe veninoase:

— Prostul se laudă cu labele, nu cu mintea. Chiar şi calul cugetă cînd trage la soha[1], dar prostul trăieşte numai din trîndăvia lui, uite, ca tine, aici lîngă hardughie. Hai mai bine să te măsori cu mine la un joc de dame: ţie-ţi place să stai la cuşcă[2].

Adevărat: Kuzear muta cu dibăcie şi siguranţă pionii pe eşichierul pestriţ, întindea curse potrivnicului şi-l silea pe Mikolka să joace pionii care nu mai aveau altă mişcare cu putinţă, pentru ca apoi să dea în schimb cîte doi-trei deodată şi să orbecăiască de-a binelea prin fundături. Faţa slăbuţă a lui Kuzear devenea colţuroasă şi răutăcioasă, ochii lui negri, aprinşi, săltau ager pe eşichier, iar degetul său osos ochea cu lăcomie ba un pion, ba altul. Mikolka, îngîndurat, îngîna surd cîte un cîntecel, chibzuind pe îndelete, calm, fiece nouă mutare. Îşi ridica apoi

[1] Plug primitiv de lemn. (n.t.)
[2] Termen folosit de jucătorii de dame, pentru a desemna situaţia de mat, fără ieşire. (n.t.)

ochii galeşi spre Ivanka şi-i făcea cu ochiul ştrengăreşte. Mie mi se părea că el îl urmăreşte cu tot dinadinsul pe Kuzear, căutînd să-l surprindă, cu un aer de nevinovăţie şi de şagă blajină. Mikolka ne arăta mereu superioritatea lui de flăcău în toată firea, iar drept răspuns la vorbele cutezătoare ale lui Kuzear, zîmbea, tăcut, ori silabisea blînd şi îngăduitor :

— Auzi, Vanea, proştii se fudulesc în văzul lumii, dar deştepţii nu se laudă cu mintea lor : ei mînă oamenii pe unde vor, în tăcere şi fără gălăgie. Uite, bunăoară, Mitri Stepanîci Stodnev umblă prin toată împrejurimea, călărind pe cei deştepţi.

Şi cu aceste vorbuliţe pline de miez, degetele lui jucau pe eşichier, mutau pe neobservate figurile şi, spre mirarea lui Kuzear, îşi încheiau jocul cu biruinţă. Turbat de furie, Kuzear mătura cu mîna piesele de pe tablă şi urla :

— Eşti un pungaş, nu eşti un tovarăş ! Jocul ăsta l-aş fi cîştigat eu, dar tu ai mutat damele într-un chip care nu-ţi face cinste.

— Hoţul neprins, Vanea, e negustor cinstit. Unde ţi-s martorii ? Poate Fedeaşka ? Dar cine să-l creadă ? El îţi ţine isonul.

Nu o singură dată băgasem de seamă isprăvile lui Mikolka la jocul de dame şi-l urmăream mai mult pe el decît jocul. El însă nu mă alunga, cu toate că se ştia urmărit, dar căuta să mă înşele şi pe mine, şi pe Kuzear, cu cîte o scornire proaspătă.

— Auzi, Fedea ! ţipă el deodată, speriat. Cine o fi ăla care fuge spre hardughie ?

Fără să vreau, mă lăsam înrîurit de strigătul său plin de îngrijorare şi ieşeam repede din magazie. Bineînţeles, pe luncă nu era nimeni, iar eu, ruşinat, făceam cale întoarsă. Kuzear strecura printre dinţi vorbe de dispreţ :

— Dacă dai crezare nebunului, ca el ajungi ! Vai de capul tău ! Şi mai spui c-ai stat la vatagă ! Păi el voia să te tragă pe sfoară, dar nu i-a mers, că l-am prins eu !

Iar Mikolka miorlăia cu o mirare prefăcută:
— Cum, nu era nimeni la hardughie? Mi s-a părut că... Şi întrebă cu compătimire: Te pomeneşti, Vanea, că nici azi n-ai mîncat de loc?
— Eu n-am mîncat? Kuzear îşi înălţa semeţ capul. Sînt mai bogat decît toţi: am vînat destul prin împrejurimi.
Într-o zi, scoase din buzunarul pantalonilor un trupşor de păsărică, calicit şi prăjit, fără căpşor şi fără picioruşe. Mikolka avu un fel de tresărire:
— Ce-mi pui în palmă?
— O vrabie. Prind vrăbii în fiecare zi cîte vreau. Şi porumbei. Cu coşul. Proptesc coşul într-o surcea, cu o aţă legată de ea; vrăbiile dau năvală cu stolul, iar eu le prind sub coş. Altă mîncare mai bună decît vrabia şi decît porumbelul n-ai să găseşti pe lume. Eu şi mama ne hrănim numai cu bunătăţile astea. Ea, la început, scuipa şi se căina, dar pe urmă şi-a vîrît minţile-n cap şi acum nici n-o mai poţi opri. Mănîncă şi varsă lacrimi amare. „E păcat, Vanea, zice. O să ne strivească păcatul, că ne-am spurcat". Dar eu o liniştesc: „Lasă, mamă, mănîncă, nu te necăji. Am să duc eu pe umeri toate păcatele tale şi-am să le dau de rîpă".
Mikolka se mînie, că era ispitit de focul dorinţei de a smulge din mîna lui Kuzear păsărica friptă, cu toate că nu-şi putea birui dezgustul faţă de acest vînat: la noi în sat, lumea socotea că a ucide vrăbii şi porumbei e un mare păcat, iar a mînca din carnea lor era un lucru oprit, prin datina străveche. In cele din urmă, el respinse mîna lui Kuzear, dar ochii săi sticleau de foame şi-i lăsa gura apă:
— Mănînc-o tu! Vezi numai să nu-ţi rupă coastele ţăranii...
— Pe dracu'! Nu-ţi dai seama ce vorbeşti — spuse Kuzear, îndreptîndu-se din şale, cu un aer sfidător. Foamei nu te poţi împotrivi: cînd n-ai încotro, mănînci şi şoareci.

I-am smuls păsărica din mînă şi-am dus-o la gură, deşi mi-era şi mie scîrbă de mîncarea asta oprită. Voiam numai să-i arăt lui Mikolka că această vrabie friptă era ceva nespus de gustos; că eu, băiat trecut prin atîtea, nu mă sinchiseam de loc de superstiţiile de la ţară. Dar de îndată ce am început să rod oscioarele subţirele, această păsărică gingaşă mi s-a părut foarte gustoasă. Kuzear mă privea mulţumit şi învingător. El mai scoase o păsărică din buzunar şi se lăudă:

— Eu n-am să crăp de foame. Moartea nu-i răpune decît pe proşti înainte de sorocul lor. Dar eu scuip pe coasa ei!

Mikolka nu-şi ridica ochii hulpavi de la vrăbiuţă şi se lupta cu pornirea lăuntrică de a o smulge din mîna lui Kuzear care o apucase cu nădejde.

— Ei, Kuzear, văd că ai trecut cu trup şi suflet de partea celor pierduţi! Nici de păcat nu te mai temi.

— Se teme şi de umbra lui acela care fuge de păcat. Dar mie-mi place să fac păcate: trebuie să încerc totul, să cunosc totul. Eşti ditai namila, dar vezi şi tu că sînt mai deştept decît tine.

Mikolka nu se mai putu stăpîni: îi smulse vrabia din mînă şi-i făcu vînt în gură. O mestecă cu oscioare cu tot şi-o înghiţi cu plăcere.

— E gustoasă, măi! Ah, Vanea, ce bună e! Să ne aduci în fiece zi.

Era buimăcit de această trufanda neaşteptată şi se uita la Kuzear cu nişte ochi atît de flămînzi, încît am pufnit de rîs.

La puţ, la orele cînd se adăpau vitele seara, lîngă hardughie, în preajma hambarelor goale, ţăranii au început să se adune în grupuri mici. Stăteau de vorbă între ei, în felul lor blajin, despre tot soiul de lucruri, cercetîndu-se cu atenţie unul pe altul, aplecîndu-şi urechea; pînă la urmă se înflăcărau, se pripeau la

gîlceavă şi se împrăştiau care încotro, uitîndu-se în jur. Pe malul nostru, ţăranii se grămădeau în dosul arestului, lîngă rîpă.

Viclean şi pătrunzător, Kuzear ştia pentru ce se strîng ţăranii în taină şi despre ce vorbesc. Cu toate poruncile de oprire, el se strecura pînă în hudiţele de sus, de pe malul dimpotrivă, şi trăgea cu urechea la vorbele de răzvrătire ale ţăranilor. Mikolka tăcea rumegîndu-şi gîndul în taină. Dar cînd ţăranii izbucneau gîlcevindu-se, acolo, lîngă arest, ca la o adunare obştească, el ne făcea semn cu ochiul şi dădea din cap în direcţia de unde se auzeau glasurile: „Priviţi, băieţi, s-a descumpănit rău norodul..."

Dar Kuzear care rînjea a laudă de sine i-o reteza scurt :

— Numai vorbă lungă, iar treabă de loc. Oamenii-şi dau drumul gurii, ca limbii unui clopot, dang-dang, dar toţi fug de întovărăşire.

Vorbea ca un om întreg, chibzuit şi serios. Increţituri subţiri îi liniau fruntea, iar ochii îi scînteiau fierbinte de indignare.

Rumeneala înserării se stingea mistuindu-se în negura fumurie; cerul, deasupra izbelor de pe malul opus, ardea neostoit de văpaia sîngerie, tulburînd sufletul cu o presimţire nelămurită, iar deasupra izlazului de luncă plutea o spuză de colb încins. Aerul era de ceaţă viorie, fierbinte şi înăbuşitor ; izbele, hambarele şi magaziile se contopeau cu fumul şi păreau de-abia închipuite. Biserica încremenise parcă îngenuncheată, închinîndu-se trist licăririlor în stingere. Dar cînd se întuneca de-a binelea, pe sub zări nemegieşe, departe de sat, alte văpăi tremurau în amurg: erau, pesemne, incendii dănţuind undeva, la mare distanţă de noi. Poate că ardeau cătune şi sate ori lanuri fără boabe în spice, uscate pînă la rădăcini, şi iarbă veştedă. In satul nostru n-au fost niciodată pîrjoluri şi nimeni nu se temea de izbucnirea lor, la noi : nu

numai staroverii,[1] ci şi mirenii, cu excepţia lui Arhip Ukolov, socoteau „duhănitul cu luleaua" ca pe un păcat şi un joc primejdios, iar chibriturile erau ascunse prin locuri de taină bine alese, ca să nu ajungă pe mîna copiilor. Totuşi, în înserările fără stele, fără nici o luminiţă în izbe, în afară de aceste izbucniri tremurătoare de lumini sîngerii îndepărtate, această tăcere sinistră se înfăţişa ca o forţă vie şi înfricoşătoare.

Şi numai în răstimpuri, pe uliţa mare sau sus pe coama de peste rîu, armonica trăia în ţipete sfîşietoare, iar glasurile celor ce se prefăceau ameţiţi de băutură răsunau nelalocul lor, ca o pîngărire aţîţătoare.

Cu toate că în multe izbe încă nu amuţiseră bocetele oamenilor jelindu-şi morţii, pe uliţe ieşiseră bătrînii, ca şi tinerii, necăjiţi de treburile lor gospodăreşti. Bătrînii se soboreau adeseori undeva pe lîngă hambare sau pe prispă la cineva şi îşi împărtăşeau acolo amarul lor. Iar seara, fetele şi flăcăii se adunau sfioşi la locul unde odinioară de obicei se juca hora şi-şi cîntau încetişor cîntecele. În cursul verii, multe racle fuseseră duse la cimitir ; bucatele de pe cîmp îşi dăduseră sufletul, mistuite de secetă, iar foametea ameninţa cu prăpădul pe supravieţuitori. Oamenii umblau ca nişte arătări cenuşii, umflaţi, cu ochii îndobitociţi. Dar viaţa vînjoasă şi veşnic răsăritoare aducea peste tot aminte de ea : în jocurile gălăgioase ale copiilor, în adunările de la chindie ale fetelor şi flăcăilor şi în vorbele neostoite ale ţăranilor care se trăgeau lîngă hambare.

---

[1] Staroveri („cei de credinţă veche") — denumire dată după 1667 unei mari părţi dintre ruşi care n-au acceptat unele reforme bisericeşti, impuse mai ales de patriarhul Nikon. Ei numeau pe acei care le acceptau „nikonieni" sau „mireni". Lupta dintre „staroveri" şi „nikonieni" lua adeseori forme acute, cu urmări grave pentru interesele generale ale poporului şi statului rus. Abia în aprilie 1917, biserica oficială rusă s-a împăcat cu „staroverii". (n.t.)

VII

Una din aceste seri mi-a rămas neştearsă în amintire, căci după ea s-au petrecut în sat întîmplări zguduitoare.

Lîngă arest, se adunau mereu aceiaşi ţărani: Tihon pielarul, un om roşcovan, de o putere neobişnuită, fost soldat; Isai, un ţăran lung şi ciolănos, cu o bărbuţă rară, bălaie şi cu părul vîlvoi, veşnic aprins, arţăgos şi neastîmpărat; venea şi Gordei, care era zgîrcit la vorbă, cu barba lată, cu nasul vulturesc, o fiinţă încuiată şi care, pe cît se pare, nu credea pe nimeni şi în nimic şi se uita veşnic în pămînt, zîmbindu-şi gîndurilor ascunse. Venea gîrbovitul Filaret ciubotarul şi vînjosul Terenti a lui Paruşa, capul unei familii împovărate, amîndoi cu bărbi lungi şi cu oarecare asemănare între ei. Filaret vorbea într-un chip ciudat: pe neaşteptate el izbucnea într-o răbufnire de furie turbată şi zbiera scurt de i se stingea glasul, înecîndu-se de mînie; ochii lui erau aprinşi, asprimea lui ca şi pumnii săi mereu încleştaţi făceau pe oameni să nu se simtă bine în preajmă-i. Pînă şi Tihon, un om voinic şi cu mult sînge rece, se uita ades la el, cu o atenţie plină de fereală. Cu toate că Filaret muncea la Stodnev din zorii zilei pînă în asfinţit, fără să-şi dezdoaie spinarea cocîrjată, din groapa datoriilor tot nu scăpa, şi în vara aceea flămînzea şi el la fel cu alţi săraci. Se pare că pe vremuri el avusese o fire paşnică şi liniştită şi muncea cu stăruinţa meşterului, sigur că astfel nu-şi va pierde bucata de pîine. Dar acum o furtună nestăvilită bîntuia în sufletul său, împreună cu ura răzbunătoare împotriva lui Stodnev. Lui Filaret îi muriseră doi băieţaşi, iar cel de-al treilea, prunc de lapte, ţipa la sînul uscat al mamei sale şi se topea văzînd cu ochii. Tatiana Stodneva nu-i întindea lui Filaret nici un pumn de făină, nici o baniţă de secară şi se stropşea la el ca la un datornic rău de plată.

De vreo două ori l-am văzut plecînd de la ea înfuriat, gîrbovit, desfigurat, ridicîndu-şi cu nestăpînire pumnii şi suduind cumplit de răsuna toată uliţa.

Terenti, om aşezat şi modest, asculta respectuos vorbele vecinilor şi tăcea fără să încuviinţeze sau să dezaprobe cu părerea lui pe cineva.

Era clar că Tihon devenise căpetenia lor, iar glasul său răsuna cu tărie şi poruncitor. Nu ştiam ce anume se punea la cale şi ce fel de lucruri supunea el judecăţii ţăranilor; pe noi, băieţii, ei ne alungau. Iar Mikolka, singur, nu pleca de la şandramaua lui, cu toate că se uita spre arest, cu un zîmbet şiret, ca unul care ştia ceva. Acest lucru avu darul să-l scoată din sărite pe Kuzear care îl lua pe Mikolka în bătaie de joc:

— Ei bine, hai să zicem că eu şi Fedeaşka n-am ajuns cu capul pînă la burta lui Tihon. Dar tu, Nikolai Moseici? Tu eşti paznic, după felul slujbei. Spune, pentru ce se adună norodul şi ţine sfat? Poate că se-nvoiesc oamenii să dea foc satului... Şi tu stai crăcănat ca un prost şi te scarpini!

Mikolka îi făcu din ochi şi, cu mîinile-ngropate în fundul buzunarelor pantalonilor, zîmbi descoperindu-şi dinţii ştirbi:

— Tu, Kuzear, cu toate că eşti deştept şi viclean, tot nu pricepi nimic. Dar eu văd pînă şi în măruntaiele pămîntului şi am să-ţi desluşesc totul mai bine decît Martîn Zadeka [1], în privinţa celor ce se pun la cale.

Kuzear nu se lăsă mai prejos: mîndria lui nemăsurată de atotştiutor nu se împăca uşor cu o astfel de înjosire. Şuieră ironic şi, cu o mutră dispreţuitoare, dădu de gol tainele lui Mikolka:

— Auzi dumneata, ce grozav secret de găină! Păi dacă găina vrea să scape un ou se furişează spre

---

[1] Autorul presupus al „Tălmăcitorului de vise", carte de o mare popularitate acum 100—200 de ani, la multe popoare, inclusiv ruşii. (n.t.)

cuibar și cotcodăcește. Să știi și tu, foișorule, că eu înțeleg mai bine decît tine clopotele pe care le trag oamenii lîngă hambare. De una mi-e frică: să nu se afle de toată liturghia lor, că au prea mulți clopoței. Dacă prind de veste ipistatul și starostele, au să-i lege burduf pe toți.

Dar Mikolka, împietrit în firea lui, privea de la distanță înspre țărani, surîzînd cu viclenie, parcă ar fi vrut să-și tîlcuiască un zvon surd și nelămurit. Iar cînd Kuzear, măcinat de o curiozitate sîcîitoare, încercă să se apropie pe furiș de țărani, Mikolka, cu o bunăvoință promițătoare de neplăceri, îl prinse de mînecă și-i spuse mîngîios:

— Îți sucesc gîtul, Vaniok, și-ți rup picioarele dacă nu mai poți să rabzi să asculți ce vorbesc oamenii. Dar mi-e urît fără voi: ce-o să mă fac fără tine, flăcău vesel și bun de gură?

Pe Mikolka îl înțelegeam cum nu se poate mai bine, dar Kuzear, care niciodată nu era în stare să-i rămînă dator, îi răspunse tăios:

— Pînă să-mi sucești tu gîtul, Mikolai Moseici, și să-mi rupi picioarele, am să te călăresc eu cît mi-o fi pofta. Să știi că eu am cutreierat și-am mirosit tot satul.

Mikolka nu se dădu bătut, ci-și potrivi o strîmbătură de mirare:

— Știi, Vaniok: mai bine du-te în ulița mare și cîntă acolo cocoșește; ce-ar mai rîde lumea! Nimeni nu știe să spună basme mai frumos decît tine.

Deodată, Kuzear, cu un gest de îngrijorare, spuse sfătos:

— Tu, Mikolka, mai bine dă o mînă de ajutor oamenilor: suie-te pe hardughie și stai de pază, că de-acolo se vede totul ca-n palmă.

Mikolka nu-și putu stăpîni o tresărire de uimire față de chibzuința lui Kuzear; dădu din mîini și se repezi la zidul de jos, din spatele magaziei pompierilor. După un minut, el răsări pe acoperișul de șindrilă,

înclinat, rămînînd încremenit de uimire, mîngîind dintr-o privire satul întreg, rîpele şi văgăunile de pe mal.

Kuzear mă ghionti în coaste şi rîse răutăcios:

— Bine l-am prostit! Acum el stă acolo ca-ntr-un leagăn: mult îi place să se caţăre pe acoperişe ori pe clopotniţe... Era pus de ţărani să facă de pază şi pe noi să ne strîngă de coadă. Iar acum, ca din întîmplare, hai la ei, să vedem a ce miroase şi ce-au de gînd să facă. Dar fii cu luare-aminte, nu-ţi pierde curajul, nu te piti în dosul arestului, ci arată-te făţiş.

Ne-am furişat în fugă, ca duşi pe aripi, de la hardughia pompierilor pînă la clădirea şubredă a arestului, am ocolit-o în goană şi ne-am oprit în spatele a doi bărbaţi de vază, Terenti şi Filaret.

Isai şi Gordei trăiau ca doi vecini şi prieteni buni; micuţele lor izbe, la poarta satului, stăteau una în dreptul celeilalte. Amîndoi îmi păreau mie tot atît de lipsiţi de personalitate ca şi alţii. Toată lumea făcea haz pe seama prieteniei lor, care părea ca o duşmănie arzătoare: şi pe uliţă, şi la adunare, ei erau nedespărţiţi ca doi gemeni. Era însă de ajuns ca unul dintre ei să spună o vorbă, pentru ca celălalt să sară numaidecît să-l contrazică şi să se gîlcevească cu înfocare. Isai, slab şi deşirat, călca grăbit, iute, umbla cu grumazul înclinat înainte, de parcă l-ar fi împins cineva din spate. Iar Gordei, vînjos, greoi, cu capul bărbos, aplecat, mergea cufundat în gînduri, călcînd apăsat.

Kuzear, cu demnitatea lui de flăcău în toată legea, trăgea cu urechea la vorba ţăranilor. Pînă atunci nu-l văzusem niciodată atît de încordat, de preocupat, nu-i observasem încreţiturile aspre dintre sprîncenele încruntate. Obrazul său parcă îmbătrînise subit, pierzîndu-şi vioiciunea lui isteaţă din totdeauna. De data aceea, ţăranii erau foarte tulburaţi şi se iscodeau unii pe alţii, iar în ochii lor aprinşi luceau priviri răutăcioase. Numai Tihon, care trecuse prin multe, stătea netulburat şi, cu mîinile la spate, privea undeva în zare, pe deasupra capetelor ţăranilor. Îndeosebi, Isai

se înfierbînta mai rău decît ceilalți : își bălăbănea un braț nesfîrșit de lung, prinzînd aerul cu degetele, certîndu-se din răsputeri cît îl ținea gura, cu Gordei, care abia îi răspundea, mișcînd disprețuitor o mînă și rînjindu-și dinții mari, sclipitori.

— Magazia are peceți ; să rupi pecetea ori să-i smulgi omului căpățîna totuna e... — sîsîia Isai, bulbucindu-și ochii spăimoși înspre țărani. Păcatul aduce năprasna.

Gordei i-o reteză scurt, împingîndu-l cu umărul :

— Ce tot îndrugi, Isaika ? Din năprasnă se naște păcatul, dar tot din păcat, încurcătura. Dacă nu m-aș fi opus eu, de mult ai fi rupt și pecețile, și lacătele de la magazie. Tu visezi și te-ntrebi acum ce e de făcut ca să faci rost de bătaie cît mai grabnic.

— Nu mă pierde-n păcate, zmeule-balaure ! se înfurie Isai. Că eu am brațe mai lungi decît ale tale ! Nu ești tu ăla care se uită cu jind la căruțele lui Mitri Stodnev ? Mai bine pocăiește-te dinaintea norodului.

Gordei își dezveli dinții lați, bătîndu-l pe Isai prietenește pe umăr :

— Ba mai bine tu, Isai, mărturisește înaintea vecinilor cum cerci mereu să-i înveți să-și care bucatele din magazie. Bucatele nu sînt lăsate pe mîna voastră; toate lacătele sînt pecetluite cu ceară. Și-apoi, nu se-ndură poporul să pună mîna pe magazie : acolo se află secara obștească, acolo e sămînța. Nimeni nu-și sapă singur groapa, iar avutul obștesc e sfînt.

— Nu te mai semeți, Gordei — se smuci Isai. Iar pe mine să nu mă mustri. Crezi că tu ești singurul care a ajuns la credința că numai cu sila vom pune mîna pe bucatele din magaziile lipitorii satului ? Poate ai să-mi spui că nu ți-am vorbit prea mult despre asta : trebuie să punem mîna pe secara lui Mitri. El, Mitri, ctitorul ; bisericosul, și-a umplut toate jitnițele de la fînărie. Dar a cui e secara ? A noastră-i. Cine i-a lăsat-o, pînă la cel din urmă sac, în socoteala datoriei ? Noi. Ale cui sînt holdele pe care a semănat și de pe care a culese roadele ? Ale noastre sînt. Cine și-a rupt

șalele, muncind în sudoarea frunții, ca să-i plătească datoria? Noi și iar noi! Dar acum, încotro cară el tot belșugul ăsta de bucate? La el, în oraș. Aici ne-a jefuit de cel din urmă bob, iar în oraș o să strîngă aurul cu nemiluita.

Gordei, cu privirile în pămînt, zîmbi:

— Nu cu mintea ta, Isai, ai ajuns tu să pricepi istoria asta; trebuie să te fi dumerit niște oameni de bine. Ei, așa cum am hotărît, așa să rămînă statornicit, să nu lăsăm nici făina, nici secara să iasă din sat. Nu e mare ispravă să punem mîna pe bucate, dacă ne strîngem ca un zid de piatră, toți pentru unul și unul pentru toți. Așadar, să rămînem și noi fără grai înaintea obștii: nu ne temem de muncă, dar limbile ni le ținem pecetluite, chiar și fără peceți de ceară.

Gordei îl îmbrățișă pe Isai, îl zgudui prietenește, iar Isai îi îndesă șapca pe ochi și murmură batjocoritor, cuprinzîndu-i mijlocul cu brațul său lung:

— Ai minte multă, dar ai mintea pe dos...

Țăranii îi priveau și se hlizeau; Tihon zîmbea și el. Știau însă cu toții că acest schimb de vorbe usturătoare era, pentru cei doi, o formă deosebită de simțire iubitoare unul pentru altul și de încredere prietenească. Iar dacă vreunul dintre țărani își îngăduia să facă glume pe seama lor, amîndoi săreau pe el și-l batjocoreau, ca să se sature: unul, cu înflăcărare, cu patimă și cu învinuiri, celălalt, liniștit și în silă. Spre mirarea satului întreg, Isai și cu Gordei nu se despărțeau nici la muncă: își arau împreună ogoarele, își treierau secara pe aceeași arie. Și nu s-a întîmplat niciodată ca unul să înșele pe celălalt. Nevestele lor trăiau și ele în înțelegere, ca două prietene bune. În timpul muncilor de pe cîmp, prînzeau și cinau cu toții la un loc, ca o singură familie.

Filaret, desculț și în cămașă fără cingătoare, mormăia și mîrîia indignat, încît nu s-ar fi putut ghici dacă rîde sau sughite:

— Ascultaţi, vecini, am venit aci ca să ne prostim? Nu ne-am săturat tot uitîndu-ne la cei doi măscărici? Vremea trece, nu aşteaptă. Tihon, spune-ne tu ce are de făcut fiecare.

— Ei, atunci ascultaţi, oameni buni — tună Tihon, cu glasul lui gros, sever şi îngrijorat — pe la miezul nopţii, fiecare să se afle la locul său, aşa cum s-a hotărît. Eu sînt soldat. Iar la treaba noastră, nu se poate fără supunere. Să ascultaţi de mine, să mă-nţelegeţi dintr-o vorbă. Fără împotrivire, fără cîrtire. Că pînă acum, tare ne-a plăcut să ne dăm de gol, trăncănind. Isai şi Gordei sînt prietenii mei nedespărţiţi, dar începînd din noaptea asta să nu le mai aud glasul, că sînt şi ei în faţa mea tot ca nişte soldaţi.

Brusc, el se întoarse spre mine şi spre Kuzear, încruntîndu-şi amenințător sprîncenele:

— Dar pe voi cine v-a lăsat aici, copii? ne întrebă el, blînd şi hotărît. Căraţi-vă, căraţi-vă de-aici! N-aveţi ce căuta aci şi ţineţi-vă gura! Haideţi, ştergeţi-o ca să n-o păţiţi mai rău!

— Kuzearionok ăsta e o haimana, ştie toată lumea — se agită Filaret, bălăbănindu-şi braţele strîmbe. O bătaie bună cu cureaua, lui Kuzear şi lui Fedeaşka, li s-ar fi potrivit mai bine.

Kuzear ieşi curajos înainte:

— Nu mă izgoni, Tihon Kuvîrkin; sînt gospodar ca şi tine. Te poftesc să te porţi cu mine după cuviinţă, după starea mea. Am priceput şi eu, tot atît de bine ca şi voi. Iar lîngă tine, nene Tihoane, am să-ţi fiu cel mai neobosit ajutor.

Oamenii priveau cu atenţie la noi, dar nici unul nu rîdea. Vocea lui Kuzear răsunase atît de impunător şi de pretenţios, iar făptura lui slăbuţă se întinsese cu atîta încordare, încît toţi îl priveau cu plăcere, dînd din cap în semn de aprobare. Tihon se gîndi o clipă, apoi zîmbi împăciuitor:

— Da, aşa e... Numai că tu, Vanea, nu te-ai ridicat nici pînă la spicul bărbii noastre.

— Păi, nene Tihoane, vorba lumii: barba crește fără trudă și nu din prea multă minte. Uite, Mitri Stodnev n-are barbă și totuși e deștept și tare. Poate că vreau să-l întrec în putere...

Țăranii izbucniră în rîs, dar Tihon, plin de atenție, se uită țintă la Kuzear, presimțind parcă în vorbele lui arțăgoase mai curînd un avînt nerăbdător spre o faptă curajoasă, decît o ieșire obișnuită de copil glumeț.

— Bine, Vanea, dar cum vrei tu să-l întreci pe Mitri, om în toată firea? întrebă el, zîmbind cu severitate.

— Iată cum... Mitri, vezi, a poruncit Tatianei să care toată făina și secara din jitnițe, fără zăbavă; norocul său e că, între noi și celălalt mal, stă paza. Am aflat însă totul: Mitri a rînduit să se care bucatele numai noaptea. Țăranii sînt loviți de năpasta rea și nu le mai arde de joacă. Le atîrnă barba mai grea decît căpățîna și, după ce i-au lovit holera și foametea, mîinile lor nu mai sînt în stare nici barem să țină lingura. Așa că toată secara poate fi scoasă cîte puțin, în fiecare noapte, fără nici o piedică.

Oamenii ascultau cu multă curiozitate vorbele lui Kuzear. Iar Gordei ridică disprețuitor umerii și mormăi:

— Ajunge, Vanka, lasă-te de scorniri. Ce, ai fost vătaf la Mitri?

Isai îmbrînci pe Gordei la o parte și i-o reteză scurt, cu indignare:

— Gordei, Vaneatka nu minte, tot ce a spus e cel mai curat adevăr. Nici eu nu dorm noaptea și multe care cu secară am văzut plecînd de aici!...

În glasul neguros al lui Kuzear, oamenii simțiră durerea ascunsă a adolescentului chinuit de viață, peste care se abătuseră toate nenorocirile acestui an blestemat: foametea, holera, moartea tatălui său, boala fără leac a mamei sale. Fiecare zi ce venea amenința să-l strivească cu noi încercări și nenorociri. Cu toate acestea, el nu se pierdea cu firea, nu se

văicărea, nu plîngea de deznădejde. Mie mi se părea că el era mai tare şi mai deştept decît oricare dintre cei din jur, fiindcă nu se nelinişte numai pentru sărăcăcioasa lui gospodărie, unde mai avea un căluţ ciolănos şi o vacă bălţată, cu coarnele rupte, stearpă, care mai ieşea la izlaz cu cireada mult rărită, ci urmărea toate cele ce se întîmplau în sat. Ştia ce se petrece la conac, ce fel de capcane viclene mai aşeza Mitri Stodnev în aceste zile de grele încercări, ca să robească ţărănimea, să silească pe cei mari şi mici să muncească pe pămîntul luat în silnicie tot de la ei. Acest băieţaş care nu se lăsa copleşit de năpastă umbla pe furiş, ca o iscoadă, prin tot satul, trăgînd cu urechea la vorbele ţăranilor, se alătura flăcăilor de oaste, făcîndu-i să rîdă de poznele lui, aţîţîndu-i ba s-o sperie în fiece noapte pe Tatiana Stodneva, ca să se scîrbească de viaţă, ba să alunge cît mai departe caii căruţaşilor străini de sat, ba să sperie cocoşii de pe prăjini şi să-i arunce pe fereastră în izba unde dormea Tatiana.

Se lăsa amurgul, dar ţăranii tot nu se împrăştiau: stăteau ciotcă îngrămădiţi şi vorbeau aproape în şoaptă. Pe mine şi pe Kuzear nu ne mai goneau. Chiar şi Tihon îşi punea mîinile pe umerii noştri. Simţeam că ne ţine dinadins lîngă dînsul. Cînd recruţii s-au apropiat de noi, ţăranii schimbară cu aceştia vorbe de haz şi zîmbete. Dar Gordei îi mustră veninos:

— Ce bucurie v-a găsit, flăcăi, de vă arde de armonici şi de şotii? De năprasna ce-a căzut pe capul vostru, se ascunde acum şi mînzul sub iapă.

Sîgnei care bătea în loc, arătîndu-şi nişte cizme de toată frumuseţea şi rîzînd domol, o întoarse în glumă:

— Mînzul, sub iapă, copiii, la babă; dar pe noi, chiar şi durerea ne face să fim veseli. Dacă poporul îşi poartă durerea, tot el şi-o cîntă cum vrea.

Isai cercă să se certe cu Gordei, dar Tihon îl domoli cu o privire severă. Isai se supără:

— Tu, cătană ce eşti, să nu judeci toată lumea după calapodul tău. Şi să nu asupreşti sufletul omu-

lui. Noi, auzi, trebuie să ne înţelegem şi cu recruţii: toate drumurile lor sînt deschise şi fără paznici. Trebuie să le spunem cum să adune în linişte şi-n pace sărăcimea la jitniţe.

Pînă şi nepăsătorul Sîgnei devenise atent, serios şi ascultător. Olioha se afla în fruntea recruţilor şi, tăcut, posomorît, urmărea fiece mişcare a lui Tihon. Kostea, flăcău mai în vîrstă, se alăturase recruţilor, cu toate că se însurase nu de mult. Nu era obiceiul satului nostru: cei însuraţi, trecuţi de vîrsta recrutării, nu făceau tovărăşie cu flăcăii de-abia chemaţi la oaste. Dacă şi lucrul acesta se petrecea aşa, nu încape îndoială că el n-o făcea fără rost. El schimbă cîteva vorbe în şoaptă cu Olioha, se uită la Tihon şi îi zîmbi dînd din cap. Kostea tuşea surd, avea ochii chinuiţi şi aprinşi. Bătrînii săi părinţi muriseră; la boiangerie nu se mai lucra. Fratele lui plecase încă de astă-primăvară; Kostea se gîndise să facă şi el la fel, dar, pe neaşteptate, se însurase cu orfana Fenia, căreia îi muriseră tatăl şi mama, iar Serghei Ivaghin îi luase nu numai izba, dar pînă şi lădiţa cu lucruşoare, iar pe ea o zvîrlise afară.

Uitîndu-se în jur, Tihon dădu cu glas potolit un fel de poruncă pentru fiecare dintre ţărani:

— Aşadar, să ştiţi... dacă unul singur şovăie şi dă înapoi, atunci s-a isprăvit şi cu el, şi cu toată lumea.

Tăcu, cercetă din nou pe fiecare, iscoditor şi atent, căutînd să citească în cugetul fiecăruia. Se întoarse spre recruţi şi îşi opri privirea asupra lui Kostea.

Terenti, care nu ieşea niciodată din voia Paruşei, sări ca ars, scuturîndu-şi furios barba:

— De ce, cătană, ne scoţi sufletul din trup? Ne ducem după furat? Tot ce facem, noi facem cinstit, nu spre folosul unuia, ci spre binele tuturor.

— Auzi, om drept! se răţoi Filaret, răutăcios. In faţa cui te dezvinovăţeşti tu? Te crezi dinaintea lui Mitri?

— Nu ne-nvăța pe noi, că sîntem oameni în toată firea! se răsti Isai. Tare bine ne pricepem să ne cicălim unii pe alții.

Tihon îi puse mîna pe umăr și i-o tăie scurt:

— Talangă de ciurdă, lasă gura!

Isai se rușină și oftă răgușit:

— Împotriva voinței obștești, eu nu merg...

— Ei bine. Ai să faci ce am să-ți spun, iar fără mine, să nu miști un deget.

Se întoarse spre Olioha și Sîgnei și, pe un ton poruncitor, îi preveni sever:

— Voi, băieți, peste puțină vreme o să fiți în front. Pentru voi, supunerea e ca hățurile pentru cal. Raportează, Olioha, cum mi-ați îndeplinit ordinul!

Olioha zîmbi, se lăsă cînd pe un picior, cînd pe celălalt și rosti morocănos:

— S-a făcut precum s-a spus.

Tihon făcu un semn cu degetul către Terenti, către Gordei și Isai și le vorbi ceva în șoaptă.

— Ați înțeles? Nici un pas fără mine!

Mikolka se ținea ceva mai la o parte, ca un străin, cu mîinile înfundate în buzunarele pantalonilor, și trăgea cu urechea. Se părea că Tihon avusese o înțelegere și cu el: îi făcu un semn ciudat cu mîna, dar Mikolka își umflă pieptul și zîmbi.

Kuzear, retras cuminte, asculta foarte atent la convorbirea dintre țărani. Pricepuse, fără îndoială, că un băiat ca el n-avea ce căuta în mijlocul celor mari și că Tihon ne îngăduia pe amîndoi, pe el și pe mine, numai fiindcă ne considera ca pe niște oameni de încredere.

Țăranii începură să se-ndrepte spre casă, iar Tihon, luîndu-ne de umeri pe mine și pe Kuzear, ne conduse spre izba noastră. Kostea, singur, mergea grăbit înaintea noastră: se zorea să ajungă acasă, lîngă tînăra lui nevastă.

— Ascultați, copii, ce-am să vă spun — ne vorbi Tihon, binevoitor. Băieți buni sînteți, dar sînteți cruzi

încă. O să vă vină vremea şi o să vă luptaţi îndeajuns. Aşa că, acum să nu vă amestecaţi în treburile noastre. Iar dacă vreţi să învăţaţi să vă bateţi bine, ca aceia care se bat cu pumnii, e bine să începeţi prin a asculta de alţii.

Nu uitasem nici o clipă întîmplările din viaţa de vatagă şi mă gîndeam cu dor la Grişa dogarul, la Praskoveia, la Hariton şi la Anfisa, la toţi oamenii care mi-erau dragi, la lupta lor unită, la traiul lor de oameni slobozi, visat de ei. Satul mi se păruse strîmt şi cumplit de pustiu : foametea îi istovea pe toţi, oamenii arătau ca nişte prăpădiţi, iar holera îi lăsase paralizaţi de groază şi-i făcuse să caute umbra izbelor şi a cămărilor. Nici chiar Tatiana Stodneva, bine îndopată, care plesnea de mulţumire de sine, care hotăra după bunul ei plac de dulgheri şi de căruţaşi, în mijlocul bogăţiilor, ordonînd să se împrăştie, pe prelate întinse, grîne ispititoare, ademenind parcă pe cei flămînzi şi bătîndu-şi joc de neputinţa şi de sărăcia lor, nici chiar această babă îngîmfată care semăna cu Vasilisia, vătăfiţa de la vatagă, nu mai trezea în sufletele ţăranilor sentimente de mînie şi de revoltă. Numai cei cîtiva oameni din rohatca noastră, care îşi păstraseră în acele zile de deznădejde bărbăţia şi iscusinţa de a vedea această nedreptate strigătoare, ei singuri au luat hotărîrea ca, fără multe mofturi, să pună mîna pe bucatele parazitului, care, asemenea duhului zgîrceniei din basme, le dosea, strînse în uriaşele lui hambare, pentru a le înstrăina în oraş, la preţuri umflate. În fiecare zi, grămezi de secară de aur se prăjeau la soare în faţa magaziilor, iar seara erau vărsate în saci bine umpluţi. În fiecare zi vedeam aceste mormane revărsate, ispititoare ; vedeam căruţaşi vîrfuind şi legînd sacii, aşezîndu-i în rînduri strînse în bătătura din faţa grînarelor. Numai vrăbiile şi porumbeii se repezeau din zbor, în stoluri, asupra vastelor cvartaluri de secară, ciugulind cu lăcomie, dar paznicul, un ţăran dintr-alt sat,

le alunga cu mîna şi se răstea la stoluri, făcîndu-le să-şi reia îndată zborul fîlfîitor, pentru a se aşeza, speriate, pe coperişurile hambarelor. Băieţaşi şi codane, cu obrajii lor mici învineţiţi de foame, se perindau cu sfială prin faţa acestor piramide, se opreau ca vrăjiţi, nemaiauzind strigătele paznicului. Apoi, cu îndrăzeneala desperării, se repezeau la secară, apucau cîte un pumn şi se risipeau în fugă. Tatiana, osînzoasă, care se afla ceva mai încolo, se stropşea cu arţag şi la ţărani, şi la copii, şi la paznic. Iar paznicul, un ţăran zdravăn, ciolănos, cu părul şi cu barba în zulufi şi cu faţa vicleană, avea multe de îndurat din pricina ţipetelor zgîrietoare ale stăpînei :

— Bă, tontălăule ! Pentru ce te-am pus la avutul meu : să-l păzeşti ori să hrăneşti vrăbiile şi porumbeii? Păsările se-ndoapă de plesnesc şi sînt cu miile. De la cine o să-mi scot eu paguba ? Tu mi-o plăteşti ? Pînă şi copiii uite cum îţi fură secara de sub nas...

Cu spaimă prefăcută, ţăranul dădea din mîini şi ţipa cu glas piţigăiat :

— Huş... Huş !... Neruşinaţilor ! Păcătoşilor ! Umblaţi după furat ? Jefuiţi pe bogata mea jupîneasă ? Neam de vrabie, neam păcătos : o păsărică mititică, dar hoaţă !...

Căruţaşii şi dulgherii rîdeau şi aţîţau cearta dintre paznic şi Tatiana.

Dar pe înserat, cînd Kuzear trecea prin faţa întinderii de secară împrăştiată, spre şandramaua pompierilor, unul dintre dulgheri striga :

— Păzea, paznicule, păzea ! Vine băiatul să-ţi ia toată secara, cu poala.

Kuzear se oprea dinadins acolo şi, rînjind cu toţi dinţii afară şi cu un aer de sfidare, îşi sufleca mînecile. Paznicul holba furios ochii la el, scuturîndu-şi barba :

— Marş de-aici, cară-te ! Că mie-mi cade capul de pe umeri, nu ţie !

Kuzear, dîrz şi vesel, îl lua în pinteni :

— Dar unde ţi-ai ascuns sacul ăla plin ? Ce, crezi că nu te-am văzut aseară cum îl cărai pe-ntuneric ?

— Ce fel de sac ? mugi ţăranul, uluit de obrăznicia lui Kuzear. Iţi sparg capul, te fac bucăţi...

— Cred că secară o fi fost în sac... Doar nu eşti copil. Ei, dacă l-ai furat din milă pentru flămînzi şi nu pentru tine, atunci nu mai spun nimănui.

Dulgherii rîdeau cu hohote, iar paznicul se uita neputincios în jur, ghiontindu-şi şoldurile cu pumnii.

— O, doamne ! Auziţi, fraţilor ! Cum mă clevetește lighioana asta !

Dar Kuzear, cu mult sînge rece şi fără teamă, luă un pumn de secară, vînturînd-o dintr-o palmă în cealaltă.

— Bună secară, cu bob plin... Cu-atîta secară, s-ar putea hrăni tot satul pînă la recolta nouă.

Tatiana îşi făcea apariţia, maiestuoasă, de undeva din dosul stivei de bîrne şi de scînduri, văicărindu-se îngrijorată :

— Nu mai poţi să ai încredere în nici un drac. Nu-mi rămîne decît să păzesc singură, nu altceva. Fiecare după asta umblă : să şterpelească, să fure. Spune, Vaniatka, încotro a dus şaitanul [1] sacul acela? Văd că nu minţi.

Kuzear îşi turna în gură cîteva grăunţe din pumn şi răspundea foarte liniştit :

— Ba am minţit, tuşă Tatiano. Nu vezi ce de provizii ai aici ? Mormane întregi. Mai bine le-ai împărţi cu toţi flămînzii.

După aceste cuvinte, el îşi vedea fără grabă de drum spre izlaz. Tatiana zbiera cît o ţinea gura :

— Pui de drac ce eşti, blegule păcătos ! Să nu te mai văd în ochi, că-ţi rup picioarele !

Dulgherii şi cărăuşii se uitau la Tatiana care turbase de supărare şi la Kuzear care mergea netulbu-

[1] Şaitan — drac (cuvînt turcesc). (n.t.)

rat pe drum şi se topeau de rîs. Aceste grămezi de secară de aur străluceau în văzul satului întreg, iar cînd bătrînele şi copiii cu obrăjorii vineţi au început să vină, sfioşi, la Tatiana şi să se milogească înlăcrimaţi, dînsa i-a alungat cu vorbă neîndurată:

— Dumnezeu vă poartă de grijă! Haideţi, duceţi-vă în pace, nu mai zăboviţi pe-aici! Rugaţi-vă lui Dumnezeu şi pocăiţi-vă de păcatele voastre!

Kuzear povesti grăbit toate acestea lui Tihon, iar el clătină uşor din cap şi, mormăind ceva, îşi îndesă şapca pe ochi.

— Da... da-a, frumos am ajuns... Priveşte cum bogăţia schimbă pe om în fiară.

— La vatagă s-ar fi ridicat toată lumea — îi arătai părerea mea, cu o-mpietrită credinţă. Acolo, dacă s-ar fi întîmplat una ca asta, oamenii ar fi fost în picioare toţi ca unul, ar fi luat secara asta cu de la ei putere şi şi-ar fi împărţit-o între ei.

— Aşa-i, Fediuk, bine zici — rosti Tihon, îngîndurat. Acolo lumea ţine la întovărăşire. Pe cînd la noi, fiecare vrea să facă totul după cum îl taie capul. Uite, eu am fost soldat. Acolo, n-ai nici tată, nici mamă, nici casă, nici masă, toţi sînt în front şi toţi ca unul. Dar aici, la noi, atîta ştie omul: să dea cu pumnii.

— Dar ţii tu minte, nene Tişa — se înflăcără Kuzear — cum ţăranii, aproape tot satul, au luat pămîntul boieresc şi l-au arat? Şi cine a condus atunci poporul? Mikituşka şi cu Petruşa.

Tihon i-o curmă scurt:

— Dar pe urmă ce-a mai fost? Au fugit toţi ca iepurii, fiecare în izba lui, iar pe fruntaşi i-au umflat.

Mă grăbii să-i împărtăşesc şi altceva din experienţa mea de viaţă:

— La vatagă, asta nu s-ar fi putut întîmpla niciodată. Acolo toţi sînt pentru unul şi unul pentru toţi;

pe vătăfiță au scos-o o dată afară cu roaba, și cine a mîncat bătaie de la polițist tot ea a fost. Și n-a fugit nimeni, ci oamenii s-au îndîrjit și mai tare și și-au primit dreptul lor.

Nici Kuzear nu rămase dator, ci încercă să-l dezarmeze pe Tihon, cu argumentul său de neînlăturat:

— Spune-mi, nene Tihoane, nu cumva, odinioară, norodul a fost mai deștept decît cel de azi? Uite, Emelea Pugaciov[1]... A ridicat toată Rusia... a luat pămîntul de la boieri, iar pe boieri i-a secerat pe toți ca pe niște buruieni.

Tihon zîmbi și obiectă cu dojană:

— Prostuțule! Păi Emelea Pugaciov a avut oaste; pe toți țăranii i-a făcut cazaci. Trebuie să pricepi asta.

— A avut și Stenka Razin[2] oaste multă — adăugai eu. La vatagă, în fața muncitorilor, s-a jucat în teatru viața lui.

— Păi asta e, băieți! încheie Tihon, povățuitor. Minte ageră aveți, dar crude, necoapte. Nu ne gîndim la răzvrătire. Ce mai răzvrătire, acum, cînd ne crapă oamenii de foame? Poporul atîta vrea: să ridice secara de la chiabur, de la negustorul cămătar, și s-o împartă cu sărăcimea. Și o vom împărți după lege, după învoială în scris. Iar acum, duceți-vă acasă și nici o vorbă nimănui!

Tihon și cu Kuzear își văzură de drum prin fața căruțelor îngrămădite și a stivelor de saci groși, iar eu rămăsei în urma lor, fiindcă ajunsesem lîngă izba noastră. Mama, încă slabă după holeră, suptă și chinuită, ședea pe o lăvicioară lîngă cămară și-mi făcea semn cu mîna să vin la ea.

---

[1] Emelian Pugaciov a organizat răscoala cazacilor din ținutul Uralului de sud și a unei părți din populația ținutului Volgăi de mijloc (1773—1774). (n.t.)

[2] Cazacul Stepan (Stenka) Razin a condus răscoala căzăcimii neînstărite de la Don, împotriva autorităților abuzive (1667—1671). (n.t.)

VIII

Tihon nu s-a lăudat nici cu slujba sa din Gardă şi nici cu faptul că slujise pînă şi la Petersburg, ci, îndată ce a venit acasă, s-a apucat împreună cu tatăl său să argăsească piei. Trăia modest, nu sărea în ochii lumii şi nu se distingea decît prin voinicia sa, cu prilejul luptelor cu pumnii din care ieşea nebiruit. Dar în anul acela de nenorociri fioroase, de lipsă de bucate, de foamete şi de holeră secerătoare, el a devenit în scurt timp cel mai de seamă om din sat. Toată lumea îşi pierduse mintea de groază în faţa năprasnei negre : în fiecare izbă, femei şi bătrîne zăceau leşinate, alături de cei răpuşi de molimă, iar bătrînii lăsau să se prelingă, în bărbi cărunte, lacrimi tulburi, resemnate. Nu se mai făceau nici prohoade, nici pomeniri de morţi. Şi, asemenea unor cîini atraşi de hoit, se înfiinţau lipitorile : Serghei Ivaghin, starostele în persoană, ipistatul cu condica în mîini, pînă şi Maxim Susin, şi inventariau tot calabalîcul oamenilor. Serghei Ivaghin, îmbrăcat într-o scurtă argintie şi cu cizme lustruite, rînjea mulţumit de sine şi striga cu neobrăzare, pe un glas subţirel, de om ghiftuit :

— Domnul Dumnezeu, în înţelepciunea lui, pliveşte toată iarba de prisos de pe pămînt. Vede el că sînt prea multe guri, prea mulţi trîntori, şi-i dă afară ca să nu ne împiedice să gospodărim în voie. La mine stă tot satul la ţarc, ca nişte berbeci rîioşi. Fiecare vierme iese din pielea lui, iar vîntul îi ia pielea. Prin voia Domnului, fără mine, nu s-a dat nici un giulgiu pentru nici un mort. Toţi s-au înglodat în datorii, stau ca în mreje. N-o să le iau nădragii şi tulpanele, că-s om înstărit, dar de un lăcaş în pămînt o să am eu grijă pentru pomenirea sufletelor lor.

Starostele Pantelei şi cu Maxim ridicau însă avutul de la văduve şi de la orfani „conform legii“, prin administraţia de plasă. Femeile urlau de durere, îşi smulgeau părul, bătrînii se îngheboşeau şi mai mult,

se rugau lui Dumnezeu şi se chinuiau, iar ţăranii şi flăcăii ajunşi la vîrsta de recrutare smulgeau parii din zăplaz, înnebuniţi de foame, îngroziţi de vedenia morţii. Asupra acestor lucruri, Tihon a părăsit tăbăcitul pieilor, aduse de alţii. Bătrînul lui părinte îi murise de lungoare; pe nevastă i-o răpusese holera, băieţelul lui se stinsese şi el; Tihon rămăsese singur pe lume, dar tot satul a băgat de seamă că el începuse să colinde izbele, şi nu numai pe uliţa lungă, ci şi prin rohatca de peste rîu. Roşcovan, cu obrazul ciupit de vărsat, înalt şi numai coardă, trecea pe hudiţă, nicidecum sub înfăţişarea unui ţăran gîrbov, cu barba-n piept, ci cu ţinută ostăşească a celor din Gardă. Şi toţi cei care îl priveau de la ferestre, aveau impresia că el se înveselise într-o vreme cu totul nepotrivită.

Oamenii de pe malul de jos nu treceau dincolo pe malul înalt decît rareori şi numai la sărbătorile mari, ca să-şi vadă socrii şi soacrele. Cu toate că în fiecare izbă se aflau întinşi bolnavi sau morţi, iar sufletele tuturor erau muncite de o durere amară şi de un chin apăsător, totuşi viaţa, cu toate grijile casei, îşi continua cursul. Ca şi mai înainte, femeile bîrfeau şi pălăvreau între ele despre tot felul de treburi şi întîmplări: cineva are mortul în casă; altul a părăsit satul; o nevastă a născut cu mortul în casă; oamenii se umflă de înfometare; recruţii se ţin noaptea de petreceri şi fac năzbîtii. Încă ceva: Tihon tăbăcarul a apărut în ochii oamenilor pe neaşteptate, ca unul scăpat din lanţ, umblînd prin toate hudiţele, cu capul sus, cu faţa îngrijorată dar veselă, de parcă ar fi fost beat ori s-ar fi smintit de nenorocirea lui şi s-ar gîndi să pună la cale vreo tulburare.

Într-o zi, ipistatul îl opri pe hudiţa lui şi, ca fost jandarm, îl ameninţă cu o severitate pătrunzătoare:

— Măi soldat, să nu mai umbli ca o haimana pe aci. Ce te-a apucat de te plimbi prin marginea noastră şi de ce intri prin izbele oamenilor? Nu cumva îţi cauţi perechea, ca omul văduv? Vezi, tăbăcarule,

ai grijă să nu cumva să cazi de-a berbeleacu' din vîrful dealului, pînă dincolo de celălalt mal ! Că eu te duc şi la plasă. Eu, frate, îl simt pe fiecare a ce pute...

Drept răspuns, Tihon îl apucă de guler, îl tîrî pînă la malul înalt şi-i răspunse cu linişte :

— În clipa cînd voi fi convins că tu, cutră de poliţist, mă urmăreşti şi-mi sapi groapa, să ştii că te sugrum ca pe un cîine răpănos. Cu mine să nu glumeşti, ca să nu-ţi rişti scăfîrlia. Şi să nu uiţi nici o clipă că cel care a slujit în Gardă la Petersburg nu ştie de frică. Şi acum, ca să nu uiţi ce bună povaţă ţi-am dat, rostogoleşte-te pînă la pîrău, ca să orăcăi acolo cu broaştele !

Fără sforţare mare îl prăvăli de pe coama rîpei, în jos, şi-şi văzu de drum.

Oricît de copleşitoare ar fi fost durerea oamenilor, geamătul sufletului năpădit de spaimele morţii, bocetele femeilor de prin izbe, totuşi răfuiala lui Tihon cu blestematul Grişka Şustov a avut darul să învioreze toată lumea.

Băieţaşi şi codane, plini de viaţă şi neînvinşi de necazuri, au alergat în stoluri ca vrăbiile, din dosul hambarelor şi al cămărilor, ca să privească cu o nesăţioasă curiozitate pe Tihon tîrîndu-l de guler pe Grişka pînă la mal şi dîndu-l apoi de rîpă.

L-au urmărit cu o nespusă plăcere pe ipistatul care se rostogolise peste cap, pe deasupra treptelor şi de-a curmezişul surpăturilor malului, urlînd ca din gură de şarpe. Cu o admiraţie încălzită de iubire, l-au condus pe Tihon pînă la izba lui Olioha, apoi s-au împrăştiat degrabă, fugind pe la casele lor. Isprava lui Tihon a înveselit toată lumea ; pînă şi bătrînii, lovindu-şi şoldurile cu palmele, rîdeau în barbă, iar femeile şi fetele parcă ar fi aşteptat această întîmplare caraghioasă ; ele au rîs cu hohote, la-nceput prin odăi, apoi au dat fuga la vecini, s-au întîlnit cu altele pe uliţă sau la fîntînă şi s-au înveselit cu un potop de vorbe pe seama ruşinii ce păţise Grişka. Tihon nici

nu ajunsese la el acasă, cînd tot satul luase cunoştinţă despre fapta lui.

Nu degeaba intra el prin izbe, călcînd apăsat, cu un aer de convingere neînduplecată ; el ştiuse să cîştige repede pe ţăranii tineri de o seamă cu el şi pe flăcăii chemaţi la recrutare şi-i înjghebase într-o formaţie unită. La căderea serii, ei se adunau lîngă rîpă, în dosul arestului, ori undeva afară din sat, în apropierea colinelor care petreceau malul. Studentul Anton venea să-i vadă, coborînd dealul de la conac, şi rămînea cu ei îndelung împreună, vorbind şi discutînd cu aprindere.

Adeseori Tihon se ducea cu pasul său hotărît, de ostaş, la Kliuci, la Varîpaevka, la Slavkino, sat de mordvini, aşezat la o depărtare de şapte verste, unde ţăranii, după cum povesteau bătrînii, se răzvrătiseră cîndva cu toată obştea, toţi ca unul, împotriva stăpînirii. Această tulburare fusese numită „răscoala cartofului“ [1]. De acolo veneau cu căruţele lor, largi în dricuri, flăcăi cu cămăşi lungi de pînză şi cu opinci şi se sfătuiau, necruţîndu-şi timpul, cu Tihon şi cu prietenii acestuia.

Tata, lipindu-se de zidul cămării, privea de după colţ la şirul de umbre ce lunecau zorite pe drum, prin faţa izbei noastre, spre carele de la grînare. Trecui în fugă pînă dincolo de cămară şi zării o îmbulzeală de oameni. Cineva striga gospodăreşte :

— Nu vă pripiţi, oameni buni ! Nimeni n-o să rămînă fără partea lui ! Cînd nu e rînduială, chiar şi la masa ta poţi să rămîi cu lingura-n mînă şi cu nimica-n ea...

---

[1] Cultura cartofului începe în Rusia în prima jumătate a secolului al XVIII-lea, fiind încurajată de guvern ; faţă de obligativitatea unor măsuri luate de acesta, şi mai ales în urma propagandei ostile dusă de duşmanii inovaţiilor de orice fel, în special de staroveri, ea nu s-a putut răspîndi în toată ţara decît în a doua jumătate a secolului al XIX-lea. În 1842, într-o serie de judeţe ale Rusiei de est, s-a dezlănţuit răscoala ţărănească, împotriva culturii cartofului ; ea s-a soldat cu nenumărate victime, fiind reprimată cu multă cruzime. (n.t.)

Deodată se auzi Tatiana, care zbiera de răsuna toată uliţa. Ţipa şi scheuna ca o căţea. O vedeam cum se zbuciuma, alergînd prin gloată şi printre căruţe, dînd din mîini. S-au auzit totodată unele ţipete răzleţe ale femeilor din mulţime, dar ţăranii se gîlceveau ca la sfatul obştii. Glasul stăpînitor al lui Tihon dădea porunci scurte şi rostite cu tărie.

Tatiana se spinteca strigînd :

— Tîlharilor ! Sînteţi nişte jefuitori ! Mitri Stepanîci o să ducă jalbă la ispravnic...

Căruţele se urniră spre destinaţii osebite, urmate de pîlcuri de oameni. Pe dinaintea izbei noastre au trecut scîrţîind greu, unul după altul, trei care cu saci. Ţăranii păzeau convoaiele din lături şi de la spate, cu mîinile pe marginile căruţelor. Auzii glasul lui Gordei, povăţuitor şi autoritar :

— Unde nu e cap, pînă şi aurul zboară-n vînt, ca praful. Iar bucatele, în nevoia în care ne aflăm, trebuie să le împărţim cu socoteală. Să fim înţeleşi : ascultaţi de aleşii noştri şi nu vă împotriviţi. Ne oprim la pîrleaz, numărăm gurile nevoiaşilor şi, socotind împreună, vom vedea ce parte revine pe cap de om.

Nu i se punea în proptă nimeni ; oamenii călcau agale, de ambele părţi ale carelor, cuminţi şi ascultători.

Pe portiţa noastră, ieşiră bunicul şi Tit şi o întinseră cu paşi grăbiţi spre mulţimea care se îmbulzea lîngă grînare în jurul lui Tihon. Tot acolo, trei bărbaţi aveau de lucru la saci. Oamenii se înfăţişau pe rînd la ei ; Filaret, deşi se stăpînea, striga din cînd în cînd cu glas puternic şi agitat :

— Tu, Tihoane, nu te lăsa amăgit ! Să nu-i crezi nici o vorbă ! De iscălit tot o să iscălească la învoiala asta : îi convine să ne jupoaie pe seama datoriei care o avem. Tu să scrii acolo că nu sîntem datori să-i dăm vreo zeciuială, că altfel ne stoarce Stodnev cîte două puduri pentru fiecare pud. Şi iar o să nenorocească lumea. Las' că ştiu eu cu ce te-alegi muncind

pentru ei: îţi vor scoate pînă şi maţele din tine şi pîn' la urmă tot pe tine te vor spînzura cu ele!

Nu ne-am culcat pînă s-au trezit vrăbiile şi rîndunelele, deşi zorile tulburi, deasupra izbelor de pe malul opus, nu se lămureau de loc. Tata rămăsese neclintit la colţul cămării şi urmărea forfoteala din jurul jitniţelor lui Stodnev. Îl vedeam pe Tihon, cu o hîrtie în mînă, şezînd alături de Tatiana pe o stivă de scîndurărie veche şi bătînd cu degetul în foaia albă. Pe urmă, el scoase din buzunar un şip cu cerneală şi un condei, întinse foaia pe o scîndură şi, lăsîndu-se pe genunchi, se apucă să scrie ceva. La început, Tatiana protestă dînd din mîini şi din cap în semn de neprimire şi mugind ceva; deodată însă ea smulse condeiul din mîna lui Tihon şi, cu toate că era aproape neştiutoare de carte, covîrşită de un simţămînt de îngrijorare, începu să mîzgălească ceva pe hîrtie. Tihon întinse către Tatiana o foaie, iar pe cealaltă o pături cu grijă şi o puse în pungă, apoi strecură punga în buzunar. Cu paşi mari, el se apropie de Filaret şi porunci voios:

— Ei, băieţi, isprăviţi mai iute şi duceţi-vă pe la casele voastre! Totul s-a făcut după învoială şi după lege, cinstit şi frumos. Obştea a hotărît să împartă bucatele celor înfometaţi şi Tatiana Stodneva nu s-a împotrivit obştii.

Filaret fornăia ceva, nevenindu-i să creadă, rotindu-şi capul ciufulit şi bărbos:

— Nu s-a împotrivit obştii, dar a tras-o pe sfoară; ea o să ne jupoaie pielea, tot aşa de cinstit şi de frumos. Fii cu băgare de seamă, Tihoane: să n-ajungem să dăm iar bir cu fugiţii, dacă nu cumva ne-or strînge mîinile cu funia şi ne-or trimite la dracu-n praznic! Am destulă învăţătură, sînt fiert în şapte leşii, iar tu care eşti soldat tot încrezător ai rămas.

Bunicul şi Tit duceau în spinare cîte un sac şi alergau cu nişte paşi mărunţi, şovăitori, de parcă le-ar fi fost frică să nu fie întorşi din drum. Tatiana, umflîndu-şi burta şi pieptul, trecu măreaţă printre căruţe

spre izba ei, strigînd cu glasul aspru al stăpînei, cu arţagul unei negustorese care izbutise nu numai să-şi salveze pielea într-un ceas rău, dar, mai mult, să-şi facă duşmanii de ruşine.

Se întorceau căruţele goale. Căruţaşii rînjeau clămpănindu-şi bărbile. Tihon şi Filaret stăteau în faţa unui morman de saci deşertaţi şi discutau ceva cu aprindere, mai mult în şoaptă. Filaret, istovit de noaptea de nesomn, se frîngea din tot trupul, clocotind de mînie, bătînd în pieptul lui Tihon ba cu o mînă, ba cu cealaltă, căutînd să-l convingă de ceva ; dar Tihon, liniştit, cumpănit, cu mîinile la spate, îl asculta cu un zîmbet lipsit de bucurie. Doi căruţaşi se apropiară de ei şi, întorcîndu-se la strigătele stăpînei lor, începură să le vorbească întrerupîndu-se unul pe altul, iute şi stăruitor. Vorbele lor parcă l-au fript cu fierul pe Filaret ; el se zvîrcolea lîngă Tihon, cu obrazul ponosit de ciudă, bătînd aerul cu mîinile.

— Ei, ai văzut, deşteptule ? Eu nu ţi-am vorbit aiurea, nu ! La Stodnev, toată lumea stă gata la o poruncă. O să ne năpădească relele... Doamne, fereşte-ne şi ocroteşte-ne ! Nici pe frate-său nu l-a cruţat, că l-a băgat la ocnă ; pe noi, pe tine şi pe mine, o să ne taie faţă cu tot norodul... cum şi norodul o s-o păţească rău de tot. Ala ştie să bată cu nuiele sărate şi cu cuvîntul lui Dumnezeu...

Şi cu glasul răguşit de groază, sîsîi :

— Să plecăm, să fugim ! S-o ştergem de-aici... care încotro o vedea...

Dar Tihon îl cercetă atent şi necruţător, se uită şi la cei doi ţărani cu bicele în mîini ; pe urmă îi răspunse liniştit :

— Drept cine mă iei, Filaret ? Mă crezi un mişel ori un palavragiu ? Să ştii că noi n-am glumit şi nu ne-am jucat ; ştim bine la ce mergem şi ce facem.

Se scutură ca de frig şi, privind îndelung purpura văzduhului de foc de la răsărit, deasupra colnicului înalt, unde se vedea mezaninul casei boiereşti, se gîndi şi-şi trase şapca pe frunte :

— Dacă şi alţii îşi vor pierde ca tine capul de frică, atunci se vor ajuta unul pe altul să fie duşi la ştreang. Eu n-am luat nimic, nu m-am ostenit pentru mine, ci numai pentru cei care mor de foame. Ei, după ce-ai jurat să fii în înţelegere cu oamenii, rămîi şi cazi ca un ostaş în front, nu-ţi trăda tovarăşul, păzeşte-l, ca să te ocrotească şi el, la rîndul lui.

Filaret scoase un răcnet şi, turbat de furie, îşi deşertă pe pămînt meiul din sac, aruncînd sacul la o parte.

— Şi eu care m-am luat după tine pentru scîrna asta, am primit să fac o ispravă ca aceea?! Uite, na! Scuip pe ea! ...Nu-mi vînd sufletul diavolului!

Clocotind de nestăpînire, se repezi să calce cu picioarele desculţe meiul şi să-l risipească în lături.

Unul dintre cei doi cărăuşi îşi şfichiui prin aer biciul şi, uimit, dădu din cap şi zise:

— Măi băieţi, sînteţi tare curajoşi! Grozavă ispravă aţi făcut şi fără frică! Mai sînteţi şi cu ţidula la mînă; şi asta e bună. Dar, cu bine, voi tot nu scăpaţi. Credeam, la început, că din prostie vă puneţi capul sub secure, dar pe urmă m-am mirat şi eu mult: pentru o treabă bună, nici pe voi nu vă cruţaţi!

Celălalt ţăran, istovit, cu bărbuţa rară şi cu pleoapele roşii, umflate, rosti cu un tremur în glas, apucînd mîneca cămăşii lui Tihon:

— Vom veni ca martori... cu toţii, cîţi sîntem... vin şi dulgherii. S-a făcut prin învoială... după lege... Am văzut-o cu ochii mei pe lepra aceea iscălind hîrtia...

Tihon, parcă venindu-şi în fire, îşi săltă capul, rîse şi strînse mîinile celor doi căruţaşi:

— Mulţumim frumos, pămînteni! La nevoie şi la nenorocire se leagă oamenii cu prietenie.

Şi, privind spre Filaret, el îşi clătină capul ca pentru o mustrare.

— Te-ai înfierbîntat fără socoteală, ciubotarule. Tu poţi să nu mănînci, dracul să te ia, dar pentru care vină îţi laşi tu copilul bolnav şi pe mama acestuia muritori de foame?

Filaret răsufla greu şi-şi rostogolea mînios ochii la Tihon :

— Dar tu de ce mă scuipi în bot cu dreptatea ta ? Eu n-am luat ! Eu n-am furat ! Am pătimit pentru alții ! Sînt şi eu tot în pielea ta. Ei, şi o să ne mezdrească pe amîndoi în acelaşi fel !

— Hai, nu te mai prosti, țărane ! Strînge-ți meiul şi du-te fără frică acasă — îl sfătui Tihon, cu o prietenie înciudată.

Apoi, cu siguranța omului care săvîrşise o faptă mare, glumi :

— Spune nevestei tale să fiarbă caşă, că viu să mă ospătez la tine. Că la mine, n-are cine să mai fiarbă : toți au murit.

Şi se aplecă să-l ajute să strîngă cu mîinile meiul risipit pe jos. Căruțaşii, rîzînd domol, dădură şi ei o mînă de ajutor să adune în şepci meiul galben şi să-l verse în sacul lui Filaret. Iar acesta, cu fața ruşinată, ținea țuhalul şi nu se mai putea linişti.

Tatiana se urcă greoaie în tarantasul de mlajă împletită, acoperindu-l în întregime cu fusta ei înflorată şi cu şalul ei de lînă numai în culori vii. Cei doi cai bine hrăniți, unul mijlocaş, celălalt lăturaş, cu cozile înnodate, se smuceau 'şi izbeau pămîntul cu copitele. Vizitiul, alt om străin de sat, pesemne un argat de la Petrovka, cu mutra morocănoasă şi slugarnică, potrivea ceva în tarantas şi aşeza acolo unele lucruri, mai grămădite, pentru ca stăpîna să se poată înfoia mai în voie. Iar Tatiana striga năzuroasă la el :

— Bă, momîie, unde ți-au fost urechile ? Ți-am spus să alegi o pernă mare şi să o potriveşti aici ; şi tu ce mi-ai adus ? Crezi tu că o să mă las zdruncinată în rabla asta ? Dă fuga-n izbă şi vino cu perna de pe pat !

Vedeam însă că ea se pripea să dispară : obrazul slinos îi tremura, iar ochii strîmtorați de grăsime priveau cu îngrijorare în jur, de parcă i-ar fi fost teamă să nu fie din nou năvălită de gloata țăranilor şi a femeilor. Probabil, noaptea trecută o zguduise bine ;

cu toate că se rățoia la argat și la muncitori, dîndu-și aere de stăpînă în putere, totuși din fiecare mișcare ce-o făcea, din aceste căutături aruncate cu atîta înverșunare în jur și din glasul ei dogit, se simțea o groază care o copleșea. Această tăcere de amurg fumuriu care se așternuse încă din zorii zilei, lipsa oamenilor plecați buluc în urma carelor păreau sinistre și dușmănoase. Pesemne că această huidumă grasă, care în zilele de foamete și de moarte se îndopa, neobrăzată, cu găini, cu pîine moale și cu ochiuri, a fost apucată de frigurile fricii; întîmplările au găsit-o neputincioasă și stingheră; nici ipistatul, nici starostele nu s-au ivit; aceștia trebuie să fi dormit dinadins pînă tîrziu, ca să nu-și împărtășească nici un fel de răspundere, cu nimeni.

Filaret porni spre casă, cu un mers deșelat, plin de obidă. Își tîra pe jos sacul, stîrnind praful, se gîrbovea și, privit din depărtare, părea cocoșat.

Tihon mai vorbi ceva în taină cu căruțașii, dar aceștia, jucîndu-se cu bicele, îi făceau cu ochiul și tușeau ușor. Din ulița mare și de peste rîu, soseau acum căruțe goale.

Cînd tarantasul trecu pe drumul ce ducea pe lîngă cămara noastră, Tatiana se întoarse și amenință furioasă, cu pumnul:

— Ei, ține-te, Tișka! Ai să mă ții tu minte...

Tihon parcă nici n-ar fi auzit aceste strigăte clocotitoare ale Tatianei; el pornise încet, pe același drum de pe lîngă casa noastră. Trecînd în latura opusă a cămării, mă pomenii față-n față cu tata. Cu teamă în priviri, el îmi porunci cu asprime:

— Cară-te în casă! De ce te bagi acolo unde nu-ți fierbe oala?

Dar Tihon îi strigă în bătaie de joc:

— Vasea! Vasili Fomici! Dar de ce te-ai pitulat după colțișor?

Tata sări grăbit spre ușa dinspre cămară, uitînd de mine. Tihon rîdea și clătina din cap:

— Vai de capul tău, eroule! Să știi că nu ți-a fost

pielea tăbăcită destul, dacă nici acum nu vezi cum se chinuie lumea de nevoi!

Înalt, puternic, el își croi voios drum prin iarba ruginie spre izba lui. Presimțeam nelămurit că omul acesta era sortit unor încercări grele. Avea ceva care-l înrudea cu Trișa și cu Hariton din Astrahan, ceva atrăgător din Grișa dogarul. Fără voia mea, alergai după el și-l apucai de mînă. El se întoarse spre mine, surprins de atingerea mea, și o luminiță de bucurie i se aprinse în ochi. Mîna lui îmi păru foarte ușoară și prietenoasă: ea mă mîngîie pe spate, pe păr, pe umăr.

— Taică-tău, văd, s-a ascuns în cămară și pe tine te-a ținut legat de el. Dar ai vrut, cred, să vezi norodul ridicînd bucatele de la lipitoare. Kuzeariok n-a rămas în urma noastră nici cu un pas: e dat dracului flăcăuașul ăsta! Pe urmă, a pornit cu carele în ulița lui. E bine că nu s-a iscat nici răzvrătire, nici distrugerea muncii agonisite. Ne-am înțeles pe îndelete cu norodul. Acum așteptăm să se repeadă cîinii la noi... Dar ar trebui să-i repezim.

Întorcîndu-mi capul spre cămară, de teamă ca tata să nu-mi descopere lipsa, îngăimai cu un tremur în glas:

— Tu, nene Tișa, trebuie să te-ascunzi! Nu fără rost se frămîntă ciubotarul. Ai văzut-o pe Tatiana cum amenința...

— Fii fără teamă! răspunse Tihon. Nu-s din neamul fricoșilor. Și nu mă las cu una cu două cînd o fi să sară cîinii la mine!

Schiță un zîmbet de îmbărbătare, își scoase șapca și apucă spre hambare, în ulița mare unde locuia.

IX

Ziua se scurse în pace și liniște. Se auzeau de pretutindeni bocăneli și forfotă nelămurită de prin ogrăzi. Îmi dădui seama că era zgomotul pisăloagelor, stri-

vînd grăunțele în piuă. Pîcla, încălzită de dogoare, mirosea acum a pîine coaptă. Tata nu ieșea din cămară, trebăluind la hamul ce și-l cumpărase pentru calul său încă necumpărat. Mama se simțea tot slăbită și zăcea în pat. Iar eu o vedeam cum se chinuia în această cămară prăfoasă și murdară, visînd la ceea ce îmi revenea și mie în minte în fiece zi : la neuitatele zile de la vatagă, la oamenii dragi, la lupta și prietenia lor. Și cînd tata lipsea din cămară, ea mă întreba de iznoavă despre cele ce se petrecuseră noaptea, mă asculta cu un zîmbet de fericire și-mi șoptea :

— Ce frumos e, Fedea ! Ce om chibzuit e Tihon !

În clipa cînd mă pregăteam să mă duc la hardughia pompierilor, tata mă opri brusc, dar cu o vioiciune neobișnuită la el :

— Să nu te duci nicăieri, puiule ! O să aduc acum calul de la Parușa și ne strămutăm dincolo, la noi, în izba bunicii Natalia, că stau să vină tot felul de șefi pe capul nostru de acum încolo și o să fie un tărăboi, de să plîngi de milă !

La căderea serii, trecurăm pe celălalt mal, în mica izbă singuratică, povîrnită dintr-o parte, în coasta dealului. Ograda, ca și în trecut, nu era împrejmuită: zăplazul fusese desfăcut pentru lemne, iar în locul lui, se vedeau numai parii putrezi.

De la Mașa ne rămăsese o măsuță veche, care fusese lăsată acolo încă de pe cînd bunica Natalia mai era printre vii, lampa suspendată a bunicii și policioara cu o iconiță neagră și cu crucea de aramă cu opt brațe. Seara, cînd ne-am așezat la cină, tata, mulțumit de mine, își pieptănă cu degetele barba, desfăcînd-o în fuioare și, dîndu-și ochii peste cap, cu sprîncenele ridicate în chip nefiresc, îngăima satisfăcut :

— Ei, iată-ne, în sfîrșit, la cuibul nostru. Cuibu-i cam prost, dar e al nostru. O să-l mai peticim noi, o să-i mai împlinim ce-i lipsește. În schimb, de azi înainte o să trăim după placul nostru : o să ne conducem așa cum vrem noi. Avem cuvînt în obște, avem lotul nostru de pămînt și ne plătim dajdiile separat.

Am şi pus ochii pe un căluţ şi pe o văcuţă. Acum, la vreme de foamete, fiecare caută să scape de grija vitei din ogradă. Nu te mai necăji, Nastenka, o să ne facem nişte gospodari de-o să ne pizmuiască vecinii. Iar tu, băiete — adăugă el pentru mine, cu o prietenoasă încurajare — poţi să citeşti orice carte, că bunicul n-ajunge cu mîna pînă aici.

Mama, adunîndu-şi puţinele puteri ce-i mai rămăseseră, ştergea geamurile, iar eu o ajutam, dar treaba mergea fără spor: vedeam că ea avea o povară pe suflet. Ea ştia că de la viaţa noastră însingurată nu putea aştepta nimic bun, că tata avea să-şi irosească fără socoteală puţinul ban ce-l mai avea. Sforţările lui pizmătăreţe de a se asemui cu ţăranii înstăriţi şi a se făli cu haină tîrgcveaţă şi cu jiletcă mamei îi făceau numai scîrbă. Dar el nu băga în seamă starea ei sufletească, iar în tăcerea ei tristă, el vedea cu satisfacţie un semn de supunere fără murmur, din partea mamei.

In seara aceea, ea spuse numai atîta, cu o voce bolnavă:

— Nu putem să ne obişnuim cu ţărănimea, Fomici, şi nici să trăim traiul lor. Nici pămînt nu-i, măcar o palmă, şi n-o să avem nici un spor. La boier şi la Stodnev, oamenii îşi rup şalele de pomană.

— Proasto! Ce poţi tu să-nţelegi? răspunse tata, strivitor, rîzînd de nepriceperea mamei. O să trăim în aşa fel, c-o să ne pizmuiască lumea. O să iau, în dijmă, de la boier, vreo patru deseatine, iar de la magazie, seminţe: acum, în anul de foamete, se vor da seminţe tuturor. Azi, femeile înstrăinează pînzeturile pe preţuri de nimica. O să strîng pînză şi preşuri şi o să le vînd în oraş. O să fac ceva negustorie. Fericirea, ştii, nu face casă bună cu alde gură-cască.

Mama n-a mai scos o vorbă toată seara, dar pe cînd aşternea patul pe jos, am văzut la ea ceva ciudat, în mişcările ei mereu întrerupte, şovăielnice: cădea pe gînduri şi rămînea aşa vreme îndelungată. Se părea că nu mai vede şi nu mai aude nimic şi nu răs-

pundea vorbelor tatii, care o întreba dacă preferă să-i cumpere o găină cu un cocoş ori un gîscan şi o gîscă.

Dar în toiul nopţii am fost trezit din somn de un trăsnet, de un vuiet şi de un sentiment de groază: am avut impresia că izba noastră se dărîmă cu un pîriit asurzitor. Speriat, sării în genunchi, orbit de flacăra nepămîntească de afară care răbufnea atotcuprinzătoare şi se stingea în aceeaşi clipă. Îmi dădui seama că se produsese o rupere de nori. Tunetul bubuia rostogolindu-se pe întinderile cerului, făcînd cocioaba noastră să se zguduie, aprinzînd aerul şi pierind undeva în depărtare pe cîmp. În clipele cînd detunăturile încetau şi vuietul se mai potolea, se auzea de afară ploaia care cădea cu nemiluita, iar apa bulbucea la zid, la poala colnicului. Mă suii pe laviţă şi ridicai jumătatea de jos a ferestrei. Un val de răcoare umedă m-a izbit în obraz. Răbufnirile de fulgere spintecau tot cerul şi tulbureala lui căruntă se prefăcea dintr-o dată în şuvoaie sclipitoare, izbind cu putere în iarba veştedă, spărgîndu-se în băşici, în băltoacele argintii din faţa prispei. Din pămîntul reavăn se ridica un miros îmbătător de plăcut, aşa cum se simte numai în timpul ploilor cu furtună. Şi în clipa aceea, aveam simţămîntul deosebit de îmbucurător că pămîntul şi cerul erau vii şi că se treziseră din somnul lor chinuitor, tremurînd deopotrivă în deşteptarea lor plină de vrajă. Se părea că pretutindeni în aceşti nori grei, bubuitori, şi în vîrtejele tulburi de ploaie, se frămîntă şi se avîntă năvalnic undeva mulţimi nesupuse, în ropot de glasuri de alarmă. Poate că erau chiar ecourile închipuite ale larmei de la miezul nopţii trecute, stîrnită de oamenii care alergau din toate hudiţele, să-şi ia tainul din bucatele scoase la împărţeală.

Tata sări din pat şi, cu respiraţia întretăiată de tulburare, rîzînd, strigă plin de bucurie:

— Doamne, ce frumos! Măi, cum plouă... toarnă cu găleata! Ei, acum se va odihni pămîntul. Poate că se mai îndreaptă semănăturile de primăvară...

Mama se ridică şi ea şi strîngîndu-se de mine, îşi întinse mîna prin fereastră, afară:

— Ce mireasmă dulce... E ca primăvara cînd se revarsă apele mari!

Valuri de aer jilăvit, ca de baie, se izbeau în geam şi ploaia ciocănea tăios în pervazul ferestrei.

— Şi tinda e toată o baltă! Şuvoieşte apa prin uşa din afară!

Un fulger orbitor despică cerul, sfîşiindu-l, iar aerul străbătut de sfori de ploaie răbufni în flacăra albăstruie. O explozie de trăsnet se prăbuşi deasupra satului, izba noastră, zguduită, prinse să se clatine, iar ochiurile de geam, lipite cu chit şi întărite cu stinghioare, zăngăniră jalnic, gata să se spargă în cioburi şi să se împrăştie pe prispă.

După ce fulgerele clipeau orbitoare, întunericul devenea atît de negru, de nepătruns cu ochiul, atît de lipsit de depărtări şi de greu, de material şi de fioros, ca o prăpastie fără fund. Nu mai era nici pămînt, nici izbă, iar cerul apăsa cu bubuiturile lui misterioase şi înfiorătoare, răsunînd pretutindeni, aci aproape, aci pînă-n marginile lumii. N-o vedeam pe mama, dar o simţeam strîngîndu-mă de ea, cu atîta iubire nedespărţită.

În spatele nostru, apa începu să picure, mai apoi să şuruie în şuviţe. Mama ţipă speriată:

— Vai, Doamne! A pătruns pînă la noi!

Mă repezii glonţ afară din izbă, supunîndu-mă pornirii năvalnice de a scăpa în goană din lumea fără de sfîrşit, stăpînită de furtună, în bătaia ploii, sub tunetul înfricoşător, de necuprins nici cu închipuirea. Afară, la lumina unei fulgerări, văzui pe tata care săpa grăbit, cu hîrleţul, un şanţ de-a lungul prispei. O băltoacă întinsă fierbea în băşici, în trecătoarea îngustă dintre izbă şi priporul repede. Ploaia mă săgeta cu picături mari cît mazărea, cămaşa mi se udase din prima clipă şi mi se lipise de spinare. Şi cînd uriaşele hori de nouri se despicau în fulgere, în prăbuşirile tunetului, ploaia se dezlănţuia cu o furie sporită. După amar de

vreme de zăpuşeală arzătoare şi de pîclă înecăcioasă, îmi simţeam tot trupul mîngîiat, iar în suflet îmi pîlpîia o bucurie asemănătoare cu fericirea. Probabil, tata, ca şi mine, trecea prin clipe de aceeaşi neînfrînată pornire: muncea de zor, cu patimă, mînuind hîrleţul, şi, pesemne, simţea cu multă mulţumire picăturile grele de ploaie care-i biciuiau spinarea. Părul i se încîlcise ca pîsla pe frunte, pe tîmple, amestecîndu-i-se cu barba, din care apa curgea în şiroaie. Mă repezii spre colţul izbei, unde se strînsese apa, şi mă apucai să scormonesc cu mîinile pămîntul lacom de ploaie, ca să brăzdez un şănţuleţ pînă la coborîşul colnicului. Dar pămîntul încă nu sorbise apă destulă, era tare ca piatra, iar rădăcinile şi tulpinile puternice ale ierburilor tîrîtoare legau cu nădejde glia bătătorită. Tata, cu un glas voios de flăcău, strigă:

— O să tai acum dîmbul ăsta cu sapa! Iar tu, vino repede cu o mătură şi vălureşte apa la vale. Vai, ce apă mare! Pînă mîine de dimineaţă se umflă pîrăul nostru, ca la o revărsare de primăvară.

Alergai bălăcind prin apa clocotitoare din ogradă şi apucai pe dibuite mătura de pe prispă. Tata săpă un şănţuleţ pe lîngă colţul izbei şi apa, clipocind vesel, îşi deschise drum în vale. Ploaia încetă ca şi cum nici n-ar fi fost; luminile tulburi ale furtunii ostenite mai fulgerau departe în sat, iar tunetul huruia surd, ca o saca goală într-o căruţă în drum spre rîu, după apă. Dar şipote mici tot mai susurau şi rîdeau pe ici, pe colo, pe coastele colnicului, prin rîpe strîmte, şi era plăcut să le auzi graiul copilăresc, jocul drag al neastîmpăratelor şipote.

Se crăpa de ziuă; pîcla fumurie dispăruse din văzduhul primenit, limpezit parcă de ruperea norilor şi tămăduit de zăpuşeală şi de chinuitoare neputinţă. Printre norii răzleţiţi, se iveau petice albastre de cer curat, cu mărunţele scîntei sclipitoare de steluţe care se aprindeau şi se stingeau. La răsărit, deasupra culmii de deal, norii, plutind şi horind, se luminau de văpaia trandafirie îndepărtată, iar cerul devenise albastru

şi străveziu ca apa de izvor. Undeva, pesemne în zăvoiul de sălcii, ciorile prinseră să croncănească şi, in aceeaşi clipă, auzii glasuri omeneşti răsunînd desluşit şi din deal, şi de pe malul opus. Mireasma reavănă, puternică, de pămînt şi de iarbă veştedă se răspîndea în aer; aroma îmbătătoare de izmă mă copleşea cu adierile ei. Şi era ca şi cum aş fi simţit, pentru întîia oară în viaţă, deşteptarea pămîntului; mi se părea că-l simt tresărind, întinzîndu-se, zîmbind, deschizîndu-şi ochii; mă aşteptam ca norii de la răsărit să se aprindă numaidecît cu o flacără orbitoare. N-am mai trăit niciodată asemenea clipe de extaz şi de fericire. Apoi, pentru o clipă, căzui într-o ciudată răpire, simţind în mod nelămurit un fel de izbitură moale, care, asemenea unui covîrşitor val de mare, mă acoperi cu totul şi mă zvîrli ca într-o genună. Se petrecea în sufletul meu un lucru osebit, care mă zgudui ca o dezlănţuire neînţeleasă a firii; inima îmi bătea cu însufleţire, şi pe neaşteptate, mă pomenii urcînd în goană coasta dealului, spre creasta cu conacul boieresc. Fără să vreau, privii înapoi şi văzui pe tata care mă urmărea din ochi, uimit, şi rîdea, proptindu-se în coada hîrleţului.

Această ploaie cu furtună parcă avusese darul să spele satul: învăluite în pîcla fumurie, iarba arsă de dogoare, grădinile mistuite de suflul de foc se făcuseră numai cenuşă şi tăciuni, şi izbele, şi holdele. Şi mi se părea că acest zăbranic înecăcios şi duhnitor se ridica din fiece ogradă, otrăvind văzduhul nemişcat cu aburii lui purtători de moarte. Iar acum, în lumina albăstrie a revărsatului de zori, aerul devenise pur, străveziu şi proaspăt, sclipind în unduiri înflorate, sub norii portocalii ai răsăritului. Scuturînd aripile, stoluri de porumbei trecură în zbor vijelios pe deasupra mea; ciorile de cîmp se roteau în jurul sălciilor. Jos, rîndunelele săgetau văzduhul, aproape de pămîntul ud şi negru.

Urcai în goană pe culmea dealului, mă strecurai prin vechiul pîrleaz care despărţea satul de pămîntul

moşierului şi nu mă oprii decît la marginea malului drept al rîpei. Această rîpă adîncă se întindea ca un parapet lung, cu surpături în straturi de gresie, de la ograda conacului pînă la scoborîşul drumului de la noi, cam la o jumătate de verstă, şi de sus, de la această înălţime vaporoasă, satul de jos, de peste luncă, părea foarte îndepărtat, iar izbele, hambarele şi magaziile, foarte mici, ca scufundate în pămînt. Dincolo de sat, în depărtarea viorie, înceţoşată, se zărea lăţindu-se satul vecin, cu clopotniţa lui albă, boltită, iar pe cele două laturi ale aşezărilor omeneşti, se profilau în zare pădurile cernite, iar un brad înalt cu trei creştete domina maiestuos şi mîndru pe deasupra coroanelor rămuroase din pădurea deasă. Jos, pîrăul clocotea năvalnic pe fundul său scăriţat în trepte printre stînci. Inundase malul celălalt şi ameninţa acum depărtările spre dîmburi joase, zbătîndu-se furios în vîrteje spumoase, vuind în praguri de bolovani.

Mă întorsei cu faţa în bătaia vîntuleţului mirosind a cîmp şi a paie ude. Departe, deasupra Dealului Roşu, norii îşi ardeau orbitor marginile şi o lumină trandafirie îi străbătea. Cerul se ivea azuriu printre aceşti nori jucăuşi şi parcă-mi zîmbea mîngîietor şi prietenos. Sus, drept deasupra capului meu, a înflorit de după un nor o stea strălucitoare, prevestind răsăritul soarelui apropiat. Şi, ca speriată de ea, o ciocîrlie a izbucnit în triluri de clopoţei. Am căutat-o îndelung pe bolta de peruzea şi mi se părea că o stea plină de raze, ce nu se stinge nici la mijitul zorilor, sclipea cu vărgături colorate, de curcubeu, în genele mele.

În văgăuniţa adîncă de pe malul opus, cinci oameni veneau încet, la vale, spre pîrău. Vorbeau cu înflăcărare: se opreau în răstimpuri, căutînd să se înduplece reciproc prin gesturi energice. Era acolo şi Tihon, înalt şi calm, şi Isai, sprinten şi repezit, cu părul vîlvoi, iar lîngă el, Gordei, posomorît, ironic şi plin de sine. Îndeosebi însă reţinea atenţia studentul medic, fără şapcă, cu cămaşa albastră brodată, încins cu o curea lată. Studentul nu glumea, nu rîdea, ci-i asculta

pe țărani cu multă luare-aminte, ciupindu-și tuleiele din barba blondă. Într-un tîrziu, el făcu un pas cu hotărîre spre Tihon, îi puse mîna pe umăr și am avut impresia că-i poruncise ceva, cu asprime. După aceea, el a strîns cu putere mîinile țăranilor și a pornit cu pași iuți spre moară.

Dar unde vor fi stat acești oameni, adăpostiți de ploaia cumplită ?

N-am băgat de seamă pe Arhip Ukolov, care venea spre mine, șontîcăind cu piciorul lui de lemn ; îi auzii glasul dogit, sunînd îngrijorat lîngă mine :

— După ce au pornit la atac, la asalt, și l-au dat pe dușman peste cap, nu se mai poate da îndărăt. Tu, Fedeașka, ce te tot învîrți pe-aici, ca o iscoadă ?

— Ba iscoadă nu-s. Noi am dat drumul apei, de la izbă, că s-a revărsat peste noi. Doamne, tare e frumos după ploaie !

Trăgînd din luleaua lui scurtă, Arhip se uita din cînd în cînd pe sub sprîncenele cărunte, spre malul opus, cufundat în ale sale, fără să asculte ce-i vorbeam.

— Trofeele le-am luat noi, dar nu văd puterea care să-i respingă pe dușman. Chiar acum, din clipă în clipă, așteptăm să se repeadă dușmanul din toate părțile și o să ne frece numărul unu. Iar eu, prost bătrîn, ar trebui să fiu alături de ei. Tihon o fi el soldat, și nu dintre cei sperioși, dar oastea lui se ascunde cu nevrednicie prin izbe. Fără disciplină și fără instrucție, nu se face războiul.

Pe neașteptate, el se însufleți, ochii săi căpătară o expresie de prospețime și dădu din cap în semn de încuviințare, de parcă ar fi știut ce anume discutau țăranii atît de aprig.

— Așa e, așa e ! Tihon nici nu se gîndește să dea îndărăt și să se ascundă. Aceștia de pe malul celălalt și eu, în hudița mea, o să ne ducem la oameni. Toți pentru unul ! Nu-ți trăda vecinul, ocrotește-ți capii ! Haide, copilule, du-te acasă ! Du-te, nu te mai învîrti pe-aici, nu încurca oamenii tocmai acum !

El luă calea întoarsă, voios, săltînd pe piciorul-i de lemn şi bodogănind în sinea lui.

Rămăsesem înlemnit de uimire: brusc, Arhip îmi apărea ca un moşneag neobişnuit. În ce chip s-o fi putut el dumeri despre ce le va fi vorbit studentul ţăranilor?

El se mai opri o clipă şi-mi făcu semn cu degetul să mă apropii.

— Tu, puiule, vino la mine, cînd doreşti; am să-ţi descopăr tot felul de minunăţii. Pe Volodimirîci îl mai ţii minte?

— Cum să nu! De-aş putea să-l mai văd o dată...

— Omul acesta nu-şi leapădă arma, colindă lumea, învaţă şi lămureşte gloata: nici şeful zemstvei, nici popa nu se bucură de atîta cinste. Ei, acum vezi-ţi de drum.

Porni repede spre o izbă coşcovită, aplecată într-o parte, împodobită cu un căluţ de scîndură, agăţat de streaşină, şi dispăru după portiţă.

Tata a adus, cine ştie de pe unde, un cal îngrozitor de slab, cu picioarele strîmbe, cu urechile blegite şi cu buza spînzurînd în jos. Avea ochii pleoştiţi, tulburi şi trişti. Tata, mulţumit de ce cumpărase, admira această gloabă şi cugeta astfel:

— Fără cal şi foc în casă, omul nu e gospodar. În gospodărie, totul începe de la cal şi de la căruţă. E un lucru de cinste să fii tu însuţi al tău şi, pe deasupra, cu cal şi cu roţi. O să trăim noi bine, Nastenka, n-avea teamă! Calul ăsta o să-l hrănim, ca să se mai împiciorogească; chiar azi mă duc la boierul Izmailov, să-i supun nevoia mea, şi-am să mă rog de el să-mi dea ceva paie, în schimbul muncii; poate că-mi dă şi fîn.

Mama, tăcută şi îngîndurată, privea cînd calul, care era pe jumătate mort, cînd pe tata, şi simţeam că-i era silă de ifosul de mulţumire de sine cu care acesta

vorbea. Fără să vreau, îi strînsei degetele şi-i întîlnii privirea încremenită de frămîntarea ei lăuntrică şi de deznădejdea ei revoltată. Şi ea, cu multă subţirime, mă înţelegea : probabil că ea găsea în compătimirea mea fără cuvinte, singurul ei reazem.

După viaţa ce dusesem împreună la vatagă, plină de luptă şi de duhul răzvrătirii, după atîtea bucurii trăite de pe urma prieteniei cu oameni dîrji şi sufleteşte bogaţi, ea nu mai era în stare să se tîrască, fără împotrivire, sub puterea apăsătoare a tatii. Ea şi-a ţinut în taină gîndul ei de răscoală, pentru alte vremuri, nutrind în tăcere speranţa că se vor ivi, ca o forţă de neînlăturat, zorile unei zile anume.

În dimineaţa aceea, tata, îngrijorat, ne porunci răstit, mamei şi mie, să nu părăsim izba. Am băgat de seamă că din cînd în cînd el privea cu fereală fereastra ce dădea spre hardughia pompierilor, spre biserică şi spre casa bunicului : îşi tot ciulea urechile şi bolborosea :

— Azi ne calcă negreşit poliţia. Stodnev o să dea plocoane tuturor chiţibuşarilor, iar aceştia o să ne tragă o horă, ca să ne rămînă de pomină. O-of, ne-au băgat în bucluc ; i s-a urît şi lui Dumnezeu de prostia oamenilor.

În faţa tatii tremuram ca de o frică apăsătoare şi mă simţeam strivit, fără grai. Şi aceasta, nu fiindcă la supărare era în stare să mă bată, ci, pesemne, pentru că niciodată nu fusese duios cu mine. Îmi dădeam seama că, în felul său, mă iubea, dar se sfia să-şi arate iubirea, fie numai printr-o vorbă de mîngîiere, printr-o glumă ori printr-un zîmbet. Uneori, era înclinat să se laude în faţa oamenilor, cu dragostea mea pentru carte, dar, în ce-l privea chiar pe el, asta nu-l interesa. Nu ştiu de ce, dar această semeţie lăudăroasă din partea lui mă făcea întotdeauna să mă ruşinez, iar purtarea lui dispreţuitoare cu cei din gloată, cum şi oroarea ce o avea faţă de cei „obijduiţi" mi-l făcea străin. Am văzut destui bărbaţi şi femei, cu înfăţişarea groaznică, cioplită de foamete ; destule

coşciuge ce erau cărate zilnic la cimitir. S-ar fi spus că numai copiii îndurau uşor şi fără grijă flagelul foametei; ei se învîrteau peste tot ; prin rîpele năpădite de buruieni năbuşitoare, pe malurile rîului, prin arii, se depărtau mult, în cîrduri, de sat, în pădure. Culegeau toate neamurile de iarbă şi de tulpini grase, căutînd ca numai verzi să fie şi să arate pline şi zemoase. Dar aceşti copii care trăiau fără grijă aveau mutrişoarele umflate, ca şi cum ar fi fost pline de apă, cu ochişorii cufundaţi în umflături vinete, cu burţile tobă, ca băşicile. Ştiam că mulţi dintre ei „boleau de burtică" şi se stingeau repede. Nu mă apăsa priveliştea celor bătrîni, încovoiaţi de nemîncare, cu chipurile îndurerate ca mucenicii din icoane, dar mă tulbura mai mult chipul femeilor tinere şi al fetelor, umflate de-ai fi zis că erau umplute cu apă vineţie; cu ochii aceia care te îngrozeau, ele umblau fără rost ori se îmbulzeau pe loc.

Intr-o zi, am auzit nişte căruţaşi şi dulgheri de la Stodnev, vorbind pe furiş că prin tot judeţul, pe toată întinderea guberniei au început răzvrătirile ; că unui boier i s-a pus foc moşiei, care a ars, şi că un chiabur a fost legat şi zvîrlit în rîpă ; că oamenii au împărţit între ei grînele chiaburului, i-au luat vacile, i-au tăiat oile şi porcii. Prin locurile acelea, ar fi fost trimişi soldaţii ca să potolească răzmeriţa şi aceştia ar fi tras în oameni.

Pentru mine, era supărător să ascult vorbele răutăcioase ale tatii : el osîndea şi făcea de două parale tot pe ţăranii de-o seamă cu el, cu care crescuse şi muncise la un loc şi în gospodărie, şi pe ogor, iar lipitorile, el le scotea basma curată ; socotea bogăţia lor ca fiind agonisită prin îndemînare şi prin agerimea minţii. Mama şedea la masă, mută, nenorocită ; simţeam însă clocotul de revoltă împotriva tatii, care-i frămînta sufletul.

In ziua aceea, tata a trebăluit fără istov la ale gospodăriei : dăduse fuga la conac, la vechilul Gorohov armonist fără pereche, şi izbutise să-şi facă rost, prin

el, de-o cotigă de paie şi de un sac de tărîţe. Se dusese împreună cu mama la Tatiana, nevasta lui Larivon, şi adusese de la ea o vacă tot atît de jigărită ca şi prăpăditul său de cal. Mama tăcea, tristă, lucrînd în cămăruţă la ale ei, şi se uita ciudat la mine, cu nişte ochi care parcă nu vedeau ori de cîte ori intram în izbă. O dată, o găsii într-o stare cu totul neobişnuită: stătea rezemată cu spatele şi cu capul de peretele despărţitor al cămării şi privea îngrozită pe fereastră, de parcă ar fi zărit ceva înfiorător afară, dincolo de geamul prăfuit. Întotdeauna mă nelinişteau asemenea frămîntări înfricoşătoare ce o zguduiau uneori. Deodată însă ea întinse braţele înainte şi, ca în vis, se apropie de mine, cu pasul moale şi şovăitor.

— Fedenka, ce-o să se mai întîmple acum cu noi, cu mine şi cu tine? mă întrebă ea, cuprinsă de îndoieli. Vaca am luat-o de la Tatiana... Taică-tău, atîta i-a zis: „Tu, Tatiano, şi cu băieţaşul tău, tot nu vă mai ţineţi pe picioare, de atîta foame, şi vaca are să-ţi crape în grajd". Celălalt copil, ştii, i s-a prăpădit. Iar Tatiana zace întinsă pe laviţă şi tace. N-am mai putut scoate nici barem o vorbă, mi s-a făcut negru înaintea ochilor. Nici nu ştiu cum am adus vaca aici, cum am ajuns la izba mea. Iar pe el, îl ştii, tata e vesel... rîde, Fedenka, puiule... de parc-ar fi găsit o comoară! Mai bine m-aş vedea zvîrlită la puşcărie, cu tine împreună, ca Grişa şi ca Oxana... Cu ei, chiar şi la temniţă m-aş simţi mai slobodă decît aici; ca o pasăre m-aş simţi...

Tata, înfierbîntat de grijile lui, dădea fuga prin sat şi se întorcea aducînd ba nişte curele, ba nişte frînghii ori catran într-o cofă; de undeva, el aduse o soha destul de veche, cu brăzdare şi nişte cormane ruginite. Se oprea înduioşat în faţa căluţului şi a vacii şi, nedezlipindu-şi ochii de la animale, el le privea îndelung cum mîncau din paiele ude, tocate şi amestecate cu tărîţe. Pizmuiam aceste dobitoace: hotărît, tata nu aruncase niciodată niciunuia din noi aseme-

nea priviri mîngîietoare, pline de dragoste. Pe urmă, el şi-a înhămat calul la căruţă şi a ieşit din ogradă.

— Mă duc la Neanga, după nuiele de arin! îmi strigă el. Băgaţi de seamă: nici un pas afară din ogradă!

Trăia clipele fericirii unui gospodar care nu atîrnă de nimeni şi care îşi înjghebează un cuib al său. Se aşeză sus, pe baingicul înalt al căruţei, ridicat ca la cărucioarele pe două roţi, şi smuci hăţurile, plesnind cu capetele peste coastele ciolănoase ale calului, dar acesta călca împleticindu-se, chiar la coborîş uşor, icnind şi ciulind urechile. Îmi venea să rîd, privind calul cu picioarele-i strîmbe, năpîrlit, şi pe tata mîndru, plin de simţămîntul neatîrnării. Totuşi, mi-ar fi plăcut să mă duc cu el la Neanga, acolo unde malul înalt dispărea sub verdeaţa desişului de arini şi de plopi verzi, iar pîrăul nostru, strîns pe la noi între sălcii, se revărsa acolo larg, întărit de iazul morii din Varîpaevo. Prin părţile acelea erau multe izvoare cîntătoare care ţîşneau dintre lespezile verzi de gresie. Apă rece, curată ca un cristal, ai putea s-o bei la nesfîrşit! Din jurul lor, se ridica un miros de mîl, de iarbă udă şi de plopi negri cu aroma lor amăruie. În aceste locuri, stăruia veşnic orăcăitul vesel al broaştelor şi se găseau băbuşte argintii care plescăiau ispititor în apă.

Nu trecu mult timp şi-l zării pe Kuzear, sărind şi alergînd dinspre rohatca lui. Încă de departe, el îmi făcea semn cu braţele-i slăbuţe şi răsufla sufocat, poate din pricina fugii anevoioase prin nisip ori a vreunui necaz. Ochii săi de jar nici nu mai clipeau de groază, ca ai unuia fugărit. Alarmat, alergai în întîmpinarea lui; ne-am ciocnit în plină goană şi, îmbrăţişîndu-ne, ne-am învîrtit în loc. Îl trăsei spre izbă, dar el se smulse din braţele mele şi, uitîndu-se neliniştit înspre malul opus, strigă înăbuşindu-se:

— Cum, n-ai auzit clopoţeii?... O haită întreagă... Şefii... uriadnicii... Pe Tihon l-au tîrît... şi pe Filaret ciubotarul... În rohatca noastră, bărbaţii şi femeile

smulg parii din pîrleaz... Nu veneam la tine, alergam sus... ca să chem lumea să-l scape pe Tihon şi pe Filaret. Ăia au venit să ia secara şi făina îndărăt. Las' să-ncerce, că oamenii nu le îngăduie nici să se apropie!

Se puse pe fugă la deal, cîl îl ţineau picioarele, dînd din mîini şi sărind cu o uşurinţă mlădioasă peste şanţurile săpate de apă şi peste hopurile toate. O adevărată furtună îl vînzolea; ştiam că va da năvală din izbă în izbă şi, cu flacăra răzvrătirii, va ridica ţăranii şi femeile.

Această zi a rămas vie în amintirea mea, printr-un vîrtej de întîmplări ca un pojar de foc. Cele ce se petrecuseră la izlaz n-aveau nici o asemănare cu tulburările din primăvara anului trecut, cînd ţăranii, sub conducerea lui Mikituşka şi a lui Petruşa, luaseră hotărîrea de a pune mîna, în chip samavolnic, pe pămîntul lui Mitri Stodnev. Atunci năvala ţăranilor asupra conacului boierului şi pe cîmp a fost redusă la linişte şi la pace, deşi cu multă tulburare de suflete nenumărate. Poliţiştii au risipit atunci oamenii pe la casele lor, fiindcă ţăranii nu erau legaţi între ei, nu luptau uniţi, ci fiecare pe socoteala lui.

Acum însă, purtarea mulţimii era cu totul alta. Aceasta s-ar putea explica prin faptul că lumea flămînzise prea mult şi se întărîtase, încît nu mai putea suferi, iar molima şi lipsa de roade o aduseseîntr-o stare de nepăsare în faţa morţii ; dar în egală măsură se poate spune că, teama de a-şi pierde sacii cu secară şi cu făină, ridicaţi de la lipitoare, unde fuseseră dosiţi prin locuri secrete, închegase ţăranii într-o gloată strîns ferecată, ca la luptele cu pumnii.

Stăteam cu mama în faţa izbei şi ne uitam spre malul dimpotrivă, la locul de lîngă hardughie, unde, de obicei, lumea se aduna pentru corvezi. De undeva, din depărtare, poate de lîngă casa starostelui, se auzeau clopoţeii. Prin intervalele dintre hambare şi magazii se vedeau două troici trecînd în goană pe uliţă, în două direcţii opuse. Clopoţeii de sub dugale clincheteau cu voioşie, risipindu-şi ecoul alarmant şi

sfîşietor. O troică coborî ameţitor de iute coasta din faţa fîntînii, trecu în goană pîrăul cu malurile lui de nisip alunecător şi, ca o vijelie, răzbi pieptiş în drum, pe priporul nostru. Doi uriadnici mustăcioşi se propteau în săbii şi zbierau cu glasuri de beţivi. Unul dintre ei era roşcovan la obraz, cu sprîncenele negre, dese, şi cu mustăţile răsucite; celălalt, ciudos şi ursuz, cu ifose de şef, răcnea fioros, bulbucîndu-şi ochii. În dreptul izbei covaciului Potap, vizitiul a oprit caii, iar uriadnicul cel fioros a pus piciorul pe scara tarantasului. Voia să sară jos, dar în aceeaşi clipă, Potap, negru, cu părul vîlvoi, îndobitocit de beţie, se înfipse ca o ghiulea în el.

Uriadnicul îl izbi scurt cu pumnul în bărbie şi-l zvîrli îndărăt. Potap se .întinse cît era de lung pe nisip. Celălalt uriadnic care se dăduse jos fără grabă din tarantas începuse să-l zdrelească din răsputeri pe Potap, cu vîrfurile cizmelor în coaste. Potap, urlînd de durere şi turbînd de furie, apucă cu mîinile cizma uriadnicului.

— Hultani! Hăitaşi! urla el cît îl ţinea gura. Aţi venit să despoiaţi morţii de giulgiu? Aţi simţit mirosul hoitului...

Uriadnicul nu izbutea în nici un chip să-şi smulgă cizma din labele fierarului şi sărea într-un picior, în jurul lui. Încercă să-şi tragă sabia din teacă, dar arma, ţepenită, nu ieşea.

— Lasă-mă! Îţi rup oasele! Pe tine te căutam. Tu mi-ai nenorocit calul! Ţi-a sosit ceasul să-ţi fac seama.

Celălalt uriadnic se îmbulzi la fierar şi-l lovi din plin cu tocul cizmei în piept şi în obraz. Gemînd, fierarul se lăţi pe nisip şi căzu în nesimţire. Petka, în cămăşuţa-i ruptă, neîncins, sărise afară, ţipînd desperat, şi rămăsese o clipă nemişcat deasupra tatălui său doborît în ţărînă. În clipa următoare, el căzu în genunchi şi izbucni în plîns.

Dintr-un salt, cei doi uriadnici erau în tarantas; vizitiul smuci hăţurile şi troica porni în goană pe drum, la vale, în sunetele clopoţeilor.

— Dar ce se petrece, Fedea? șopti mama, torturată de tulburare. Ce ne facem acum? Ne-am despărțit de turmă și am căzut în seama lupilor...

Fierarul se ridică și, cu obrazul pocit, clătinîndu-se, se îndreptă susținut de Petka spre izbă. Clopoțeii răsunau și pe la noi sus, și în deal, dincolo de rîpa largă, și pe malul din față. Prin rohatca de sus zbierau uriadnicii; pesemne mînau cu sila oamenii într-acolo, spre șandrama. Nu mă scoteau atît din fire aceste răcnete soldățești și clopoțeii de alarmă, cît tăcerea apăsătoare și dispariția oamenilor de pe ulițe. Terenti cobora călare de pe coasta prăvălită a malului, din hudița vecină, de sus, pe o potecuță bună numai pentru a trece cu piciorul. Calul său aluneca pe copite și se proptea des pe picioarele dindărăt, iar Terenti se lăsa pe spate, aproape lipit de spinarea calului. În locul acela, pîrăul făcea o cotitură bruscă spre stînga, iar malul nostru se întindea de acolo pe lunca largă. Călărețul o luă în galop pe luncă. Cu toate că prin apropiere se afla trecătoarea prin vad, iar drumul se împleticea suind prin fața bisericii, spre hardughie, Terenti, cine știe de ce, a preferat drumul lung, pe cursul pîrăului. Îi vedeam foarte deslușit obrazul: stacojiu, schimonosit de groază sau poate de un spasm care semăna leit cu o strîmbătură de rîs. Barba-i roșcată îi flutura pe umeri, iar el împintena cu picioarele desculțe coastele calului.

Văzui pe Kuzear care ajunsese acum dincolo: urca în grabă coasta dealului, de la pîrău, spre șandrama. Avea pantalonii suflecați mai sus de genunchi, iar pe umăr un vintir. Dar de ce trebuise să scoată vintirul din apa adîncă și să-l aducă la hardughie? Nu era de loc greu să dezlegi această cimilitură caraghioasă. Care dintre polițiști sau dintre țăranii nevrednici de încredere s-ar fi putut gîndi că băiatul cu vintirul pe umăr dăduse fuga prin rohatca noastră din deal, ca să-i ridice pe oameni?

Furtuna cu rupere de nori săturase pămîntul de apă și împrospătase aerul de pîclă. Cerul limpezit, gîn-

gaş albăstrui, zîmbea ca o faţă vie, soarele dădător de bucurii flutura pretutindeni, în cer, în genuni adînci, şi plutea în valuri pe pămîntul care respira o mireasmă adietoare de cimbrişor, de pelin şi de izmă. Ce fericire e să alergi pe săturate, într-o zi atît de mîngîioasă, prin iarba umedă de pe mal, să umbli pe fundul nisipos al rîului, apoi să-ţi lepezi, pe nisipul alb, cămăşuţa şi pantalonaşii şi să te joci cu o negrăită plăcere în apa răcoroasă, scăldîndu-te în bulboanele adînci, săpate de vîrtejuri!

Peste tot se simţea însă o nelinişte apăsătoare şi o încordare posomorîtă. Pe lunca pîrjolită de arşiţă, dinspre izba obştii, lunganul de ipistat, într-o haină lungă, alerga spre biserică. El dispăru în dosul clopotniţei şi îndată se auzi dăngănind clopotul cel mare. În lipsa paznicului Lukici, Grişka trăgea singur funia clopotului şi o făcea într-un chip ciudat, nemaipomenit. Două bătăi de alarmă răsunară şi se stinseră ca înecate, după care au urmat alte două şi iar o întrerupere.

Din dosul hambarelor, spre harughie, înaintau prin luncă moşnegi cu cîrji în mîini, călcînd în silă ca nişte bolnavi, oameni tineri, cu pari, şi femei. Pe malul nostru se coborau de pe dealuri unii tineri, alţii mai vîrstnici, tot în silă, mahmuri, ca treziţi cu noaptea-n cap.

Prin faţa noastră trecu un şir de ţărani desculţi. Cu bărbile-n piept, ei vorbeau întrerupîndu-se unii pe alţii, nelămurindu-se şi mîhnindu-se. În urma lor veneau femeile, cu chipuri cioplite de necaz şi de spaimă. Unele dintre ele, privind la noi, rînjeau şi strigau:

— Nastio, nu te mai ţine de poartă, c-o să te scoată uriadnicii şi pe tine, cu gîrbaciul în spate!

Mama se uita la ele cu invidie: ar fi vrut să li se alăture, dar sufletul ei era în luptă cu propria-i pornire.

— Aş merge bucuroasă cu voi, suratelor, dar n-am putere, sînt încă slabă. Şi, pe urmă, Fomici nu mă lasă...

Din cîrdul femeilor, ieşi Uliana, nevasta lui Nikolai Podgornov, femeie înaltă, cu faţa oacheşă, arsă, şi cu ochii chinuiţi şi răi. Ea înaintă spre noi, călcînd întins şi ameninţător, cu toate că din zbîrciturile ce o îmbătrîneau şi de pe buzele ei, ţuguiate într-o expresie de supărare, se desprindea un surîs de încredere. Dar mie nu-mi plăcea nasu-i lung ca un cioc de cioară şi ochii ei ciudaţi, albicioşi, şi care nu clipeau. Dar vocea îi era domoală şi blîndă, prietenoasă, cu accente de duioşie. Privirea ei, cînd o întîlneam, mă tulbura întotdeauna : deopotrivă mă atrăgea şi mă respingea, aş fi vrut s-o şi ascult şi totodată să fug de ea cît mai departe !

— Hai cu mine, Nastio, draga mea ! suspină ea cu resemnare, apucînd-o cu hotărîre de braţ. Doamne fereşte, vă cotropesc duşmanii ăia şi te bagă în mormînt. Hai, vino cu noi, să ne dăm deoparte. Am să te ocrotesc eu.

Oamenii mergeau în pîlcuri mici, spre hardughie, atît cei de dincolo, de pe luncă, cît şi cei de pe malul nostru ; toţi erau desculţi ; mulţi ţărani ieşiseră în cămaşă, fără brîu, cu părul în dezordine, ca şi cum atunci s-ar fi sculat din pat, hămesiţi de foame şi înverşunaţi ; aveau ciomege în mîini ; în schimb, femeile, ca întotdeauna, erau îmbrăcate cuviincios : cu sarafane, cu cămăşi de pînză, cu tulpane legate cu îngrijire, iar bătrînele purtau scurteici sinilii.

Uliana o ducea pe mama de braţ şi-i vorbea cu glas îndurerat :

— Vasea tot nu scapă : o să-l prindă în drum şi o să-l tîrască pîn-aici. Ne-am pomenit cu hapsînii pe cap ! Ce, crezi că te iartă Mitri şi Tatiana ? Pe şeful zemstvei [1] şi pe pristavul de stan [2] i-au ghiftuit de plocoane, ca să bage oamenii în mormînt. Simte inima

---

[1] Şef de zemstvă judeţeană, ales de obicei de autorităţile guberniale dintre „oamenii de nădejde" ai regimului. (n.t.)

[2] Poliţai rural (pînă la 1917) ; un *stan* cuprindea mai multe plăşi. (n.t.)

mea ceva : o să fim chinuiţi toţi, la rînd. Şi pentru ce ? Pentru că ni s-a împărţit cîte un pumn de grăunţe...

Glăsciorul jalnic al Ulianei respira numai linişte, dar în ochii ei întărîtaţi, îndărătnici, se ascundea un zîmbet răzbunător. În această femeie înaltă de stat şi dreaptă, cu boiul întunecat şi lipsit de bunătatea Maicii Domnului din icoană, se îmbinau două vieţi nedespărţite : una era aceasta, resemnată şi înlăcrimată, iar cealaltă, ascunsă, neîmblînzită ; dar fiinţa ei răbdătoare pînă la îndîrjire se cocea moleom, aşteptîndu-şi sorocul de izbăvire. Mai venise de vreo două ori la mama. Nu le auzisem vorbele : totdeauna ele mă pofteau afară din izbă. Totuşi, cînd se ridica să plece acasă, citeam lămurit pe obrazul ei un zîmbet bun ca şi cum mama i-ar fi dezvăluit vreo bucurie tainică.

— Iar tu, Fedea, mai bine ai rămîne la gospodărie — mă povăţui ea cu înduioşare, ca şi cum mi-ar fi cîntat subţirel un cîntec de leagăn. Ca să nu cazi pe laba vreunui cîine turbat, cine ştie...

— Parcă a sosit ceasul înnoirii pentru noi ! îi răspunsei eu. La vatagă am văzut şi noi multe şi de toate...

Uliana mă privi cu luare-aminte şi se nelinişti :

— Fii cu ochii în patru, Nastio. Mă îngrijorez de soarta celor care au fost încercaţi, ca acest copil.

Era ceva de neînţeles în mersul mamei : ba cu băgare de seamă şi cu paşi nesiguri, ba cu capul ridicat şi grăbită.

— Al meu e ca o frunză-n vînt... — suspină Uliana şi dădu din mînă, ca şi cum ar fi voit să alunge duhurile ce n-o slăbeau. Oamenii de pe meleaguri străine nu l-au pus pe calea cea bună...

Mama se strîngea lîngă ea şi o sfătuia stăruitor, cu căldură :

— Tu, Ulenka, ţi-ai căuta mai bine şi singură soarta. Uite, nu e om pe lume mai fericit decît tine, eşti o pasăre slobodă, îţi vei lua zborul încotro ţi-o fi

vrerea sufletului... Dacă aş fi în locul tău, aş zbura ca o porumbiţă şi m-aş face floricică albastră...

Deodată, de undeva din rohatca de sus, se auzi o femeie care începuse să strige şi să urle de parcă ar fi fost bătută sau smulsă de cozi şi tîrîtă pe uliţă. Pe urmă am auzit-o scuipînd ocări scurte, după care ea s-a repezit la cineva, ţipînd sălbatic. Toată gloata s-a oprit o clipă privind în sus, la deal: numai bătrînii, clătinînd din cap, au continuat să se tîrşească înainte. Mama, înfigîndu-şi degetele-n piept, strigă cu durere-n glas:

— Dar cine ţipă acolo, Ulenka? Nu cumva s-au apucat de silnicii? Ah, tîlharii, blestemaţii!

Uliana îşi încruntă sprîncenele şi zîmbi, ca şi cum ar fi înţeles:

— Ce, nu-i cunoşti glasul? E Katerina voastră, ea urlă. Cu cine crezi că se războieşte, dacă nu cu uriadnicii?...

De pe malul drept, de la hardughie, se auzea nelămurit ropotul mulţimii, întocmai ca la adunările de sfat, înainte de sosirea stăpînirii. Pesemne că oamenii se şi strînseseră în număr mare: glasuri bolovănoase răsunau ca răbufnirile vîntului în preajma furtunii. Cînd am ajuns pe colnic, Kuzear mă întîmpină şi mă trase deoparte în dosul şandramalei. Se afla acolo o scară, rezemată de streaşina coperişului de scînduri înclinat, şi ne-am căţărat amîndoi sus. Mikolka, tolănit pe burtă, privea de acolo mulţimea. Kuzear se îmbăta de cuvinte înfocate şi juca în loc de emoţie. Întreg sufletul îi fierbea în ochi, iar mîinile lui, fulgerătoare şi uscăţive, erau mai grăitoare decît cuvintele:

— Of, ce de şefi ne-au sosit pe cap: trei troici! Şi şeful zemstvei, şi pristavul, şi uriadnicii... Şeful zemstvei e o namilă de om cît clopotniţa, şi numai şapca lui e mare cît dîrmonul, şi are o barbă de cîlţi, despărţită în două fuioare... Altădată — mai ţii minte? — pristavul zbiera şi suduia, dar acum stă

nemişcat ca un stîlp şi beleşte ochii. A căzut năpasta pe noi !

Se îmbulzise multă lume şi gloata de ţărani se frămînta, se zbuciuma în faţa hardughiei, gîlcevindu-se în fel şi chip, dar fără certurile aprinse ce se stîrneau mai totdeauna pe la adunări. Era limpede că fiecare se silea să rămînă cu mulţimea şi să se ţină cît mai mult laolaltă. În această grămădeală compactă şi vînjoasă, toţi aveau aceeaşi culoare, acelaşi chip, pînă şi bărbile lor cărunte, negre şi roşcate păreau prăfoase, toate la fel. Flăcăii se aleseseră deoparte, în grupuri mici, iar femeile şi fetele se înghesuiau din ambele părţi ale locului unde se aflau bărbaţii şi se uitau cu spaimă la ei.

Tihon nu se afla în gloata ţăranilor ; în schimb, Isai şi Gordei se iveau şi piereau hojma, de pretutindeni. Isai se repezea în toate părţile, ca îmbrîncit din spate, din coastă şi din faţă. În spatele mulţimii se zbătea Ivanka Iulionkov, într-o cămaşă numai găuri. Mi se păru că era nebun de-a binelea : murdar de sus pînă jos, vînăt, umflat de foame, cu nişte ochi de smintit, el striga sfîşietor, către toţi şi către nimeni :

— Dar de boier oamenii nu s-au atins... L-au cruţat pe boier... Cînd tocmai cu el ar fi trebuit să înceapă... S-au speriat de cîini... Ne-a luat totdeauna un snop din doi... ne-a frînt spinarea la munci... la boieresc ! În ăst timp, ei mîncau şi fierturi, şi fripturi, se scăldau în lapte... Iar la noi, aici, cîtă lume s-a prăpădit de foame ! Vechiul ţintirim e plin, nu mai e loc nici acolo, iar crucile proaspete stau dese ca ulucile zaplazului...

Micul grup de recruţi stătea la o parte : Olioha, din marginea de sus a satului, roşcovanul Kantonistov, cu obrazul ciupit de vărsat, şi Sîgnei. Se-nţoliseră de sărbătoare : în vestoane, cu şepci şi cu cizme, iar Sîgnei avusese timp chiar şi pentru a-şi lustrui carîmbii cizmelor în formă de armonică. Namila de ipistat, cu sabia la şold, umbla călcînd apăsat prin faţa mulţimii şi, cu gîtul întins, urmărea mişcările

oamenilor, ca și cum i-ar fi păzit să nu fugă. Recruții îl luau peste picior, cu vorbe veninoase; Sîgnei se scălîmbăia de rîs, dîndu-i cu cotul lui Kantonistov și lui Olioha.

— Măi, sutașule-fruntașule! îl înțepa Olioha, posomorît. Zadarnic ne păzești și te stropșești la noi ca un dulău. Iuda s-a spînzurat singur de un plop, dar pe tine, suflet vîndut, o să te zvîrlim despuiat în baltă, în mocirlă. Cui faci tu slujba asta, lighioană? Pe cine ai pîrît la mai-marii tăi?

Kantonistov, cu mutra disprețuitoare, făcea haz:

— Las' că muierile și fetele au să-l dezbrace și o să-i lepede cu tîrnurile în smîrcul cu răgălii. Ei, treacă de la mine! Îl conduc eu, cu armonica. Că de crăpat, crapă el singur acolo în bahnă.

Ipistatul se prefăcea că nu aude vorbele lor usturătoare și umbla cu un aer grav, călcînd ostășește. Simțeam însă că se temea de recruți și că n-avea să le uite ușor vorbele hazlii, aruncate în bătaie de joc.

Oamenii, istoviți de înfometare, cruțați ca prin minune de holeră, nu se mai temeau nici de șefi, nici de moarte, nici de molimă. Nu mai era nici sfiiciunea, nici resemnarea de totdeauna în fața puterii străvechi sau dinaintea neînduplecării superiorilor, ci era o înfruntare dușmănoasă, măsurată, proprie țăranilor, ca un mijloc de apărare de nebiruit. Oricît te-ai strădui muncind, ca să nu rămîi cu mîna goală, turbînd mereu sub amenințarea vergilor și sub tot felul de pedepse, tot n-ai să capeți nimic și ai să cazi sleit de rîvna ta!

Pe bunic, nu-l zării în mulțime; desigur, zăcea pe cuptor. Iar Parușa, cu o bîtă lungă-n mînă, se apropie demnă și fără grabă de gloata bărbaților, și cînd ipistatul, călcînd soldățește, trecu prin fața ei, ea își ridică mînios capul mare și-i tăie gospodărește clonțul:

— De ce umbli tu așa, cîine, pe dinaintea norodului? Și de ce-ți mai zăngănești tinicheaua? In fața

obştii să stai mai la o parte, cu capul descoperit, prostule dezmăţat!

Ipistatul se repezi la ea, holbîndu-şi fioros ochii, dar Paruşa rămase pe loc, cu toată liniştea, şi-l respinse cu o privire mînioasă, calmă şi dîrză. Ipistatului i se făcu frică şi, uitîndu-se în jur, ca şi cum s-ar fi aşteptat la o lovitură, bîigui:

— Auzi, tuşă Paruşo, să nu mă-njuri! Eu, al naibii să fiu, sînt la împlinirea serviciului meu...

— Ce-i asta? Care serviciu? Vai de căpăţîna ta făr' de umplutură! N-o să te ierte norodul... Ce-ai să mai poţi răspunde? Să te repezi în norod, ca dulăul, e un lucru mai rău decît să ridici mîna asupra maică-ti. Mama ta, mucenica de ea, se răsuceşte în coşciug, te blestemă, iar pentru norod, eşti un Cain!

Din diferite părţi, bărbaţii şi femeile strigau aprobînd vorbele Paruşei.

— Adevărat, tuşă! Strigă-i mai tare! Cum mai poate ţine pămîntul un ticălos ca ăsta?

Grişka se dădu înapoi ca o fiară încolţită şi se uita în jur, în toate părţile, speriat şi mînios.

— Las' că vin şefii — mîrîi el — ei n-au să vă ierte! O să le raportez eu totul!

Dintr-un grup de flăcăi ţîşni un fluierat de dispreţ, unul strigă voiniceşte:

— Pune mîna pe el, dă jos tinicheaua de pe el!

Doi recruţi, Olioha şi Kantonistov, se repeziră chiuind la ipistat. El se gheboşă şi o rupse la fugă prin luncă, sărind iepureşte cu picioarele-i lungi şi prinzîndu-şi sabia la subsuoară. Mulţimea rîdea cu hohote şi-l huiduia din urmă.

Deodată, toată gloata aceasta de oameni avu parcă o tresărire şi rămase nemişcată, atentă. Pe drum, răsărind din dosul izbei bunicului, venea spre noi o troică de trăpaşi roibi, aducînd un trunchi enorm, îmbrăcat în halat galben, cu o şapcă albă ale cărei margini erau mult ridicate deasupra cozorocului lat şi cu o bandă roşie în jurul şepcii. Şedea singur în tră-

sura neagră, lucioasă, umplînd-o toată, şi părea foarte greoi şi masiv.

— Soseşte şeful zemstvei... — se auzi murmurînd cu nelinişte, de jos. E prinţul Vasilcikov... înalt de un stînjen... trage vreo opt puduri la cîntar. Cică e primit şi la palat, de ţar.

În urma şefului zemstvei, în altă troică, veneau în fugă pristavul mustăcios, în veston alb, cu ochii turbaţi, şi pretorul, un om păros şi trupeş. După ei, galopau patru uriadnici.

Cele două troici, cînd au ajuns în goană în dreptul mulţimii, s-au despărţit una de alta. Pristavul se vărsă jos din tarantas şi se repezi în fugă la trăsura şefului de zemstvă ; un uriadnic sări şi el din şa şi apăru înaintea pristavului. Amîndoi îşi întinseră braţele spre prinţul Vasilcikov şi, cu o puternică încordare, îl sloboziră din trăsură. Şi cînd acesta, uriaş şi gras, gîfîind, se îndreptă din şale în faţa lor, ei deveniră deodată mărunţi şi caraghioşi, departe de a mai fi înfricoşători. Prinţii din cărţi erau luptători, viteji neînfricaţi, conducători de oşti, ca Suvorov, dar prinţul acesta nu semăna de loc cu aceia : rămăsese clătinîndu-se şi mugea surd holbîndu-şi ochii la noi, leit taurul obştii, tot atît de impunător ca grosime şi ca greutate şi tot atît de sinistru. Din dosul hambarelor veneau doi uriadnici albi, escortînd de ambele părţi pe Tihon şi pe Filaret. Ciubotarul se coroiase şi privea în pămînt, dar Tihon păşea larg, de parcă ar fi vrut să se arate, încă de departe, înaintea mulţimii, ca om fără frică, sigur că poporul nu-l va lăsa fără apărare. Mersul său apăsat, îndrăzneala aspră din toată figura lui bărbătească, cu capul sus, erau stritoare şi provocatoare. Ar fi vrut parcă să îmbărbăteze toată suflarea aceea înghesuită, strînsă, să o asigure prin purtarea sa independentă, batjocoritoare, dispreţuitoare, că el nu poate fi prins cu una cu două şi că ei n-au să se teamă de nimic, fiindcă puterea şi dreptatea se află de partea lor.

Şeful zemstvei, în hlamida lui galbenă, lată, ca popa în antereu, veni legănîndu-se puternic, mai aproape de mulţime şi, cu degetul scurt, gros, îşi lovi uşor şapca lîngă ureche.

— Bună ziua, ţărani! mormăi el, cu un glas de bas şi de ocară.

Mulţimea îi răspunse printr-un vuiet surd, nelămurit. Pe alocuri, unii moşnegi îşi scoaseră şepcile. Pristavul, cu o strîmbătură fioroasă, răcni răguşit:

— Descoperiţi-vă!

Acest răcnet avu darul de a convinge mai multe şepci să se dea încetişor jos de pe capetele păroase, dar foarte mulţi ţărani şi toţi flăcăii au rămas acoperiţi.

— Cu cine vorbesc, dobitocilor?! zbieră pristavul, tropăindu-şi cizmele.

Mulţimea se strînse tot mai de nădejde unii în alţii, simţindu-şi umerii. Cineva ţipă veninos:

— Hei, bătrînilor, ce, vi s-au adus icoanele, de staţi cu capul descoperit?

Din altă parte, tocmai din mijlocul gloatei, un alt glas strigă cu răutate:

— S-a dus iobăgia, ca să vă mai bateţi joc de oameni! Ajunge, că destui oameni aţi prăpădit prin foamete şi prin holeră!

Pristavul îşi săltă capul şi plesni din nagaică:

— Tăcere, dobitocilor! Nu vă pripiţi să ajungeţi sub nuiele: fiecare o să le capete, la rîndul lui!

Şeful zemstvei, ţeapăn ca un idol, stătea în faţa mulţimii, mai nalt decît toţi; şapca îi juca pe cap, în toate părţile.

— Va să zică aşa... — vorbi el, cu glas autoritar. Va să zică, v-aţi apucat de samavolnicii, v-aţi pus să jefuiţi bucatele altora. Nu cumva aceşti nemernici şi bandiţi v-au aţîţat să jefuiţi făina şi secara lui Stodnev?

Cu mîna lui grea, el arătă pe Tihon şi pe Filaret.

Olioha, cu obrazul schimonosit de spasm, strigă:

— Noi sîntem nemernici şi bandiţi. dar Stodnev e bun. Bun o fi el, care ne jecmănea? Dar ale cui erau grînele pe care le ducea în oraş, ca să se pricopsească de pe urma celor înfometaţi?

Şeful zemstvei mugi iar:

— O să ţinem minte.

Pristavul se întoarse, se uită la uriadnic şi porunci:

— Puneţi mîna pe ăsta! Ardeţi-l, să-i fie de învăţătură!

Dar şeful zemstvei îl împinse de umăr:

— Aşteaptă, nu te necăji.

Olioha nu se ascunse în mulţime, ci rămase întors într-o rînă spre şefi, încruntîndu-se mai posomorît. E de presupus că se simţea în afară de primejdie, acolo, strîns între trupurile ţăranilor. Pristavul îşi holba la el ochii gălbui, arătînd o mutră fioroasă, ameninţătoare. Dar se stăpînea în prezenţa prinţului Vasilcikov.

Tihon înaintă cu pas uşor şi cu un zîmbet vesel şi sfidător, de parcă n-ar fi fost el cel mînat de uriadnici, ci, dimpotrivă, el i-ar fi tîrît de guler. Filaret privea chiorîş mulţimea, dar parcă nici n-o vedea.

Tihon, ciufulit, cu o vînătaie sub ochi, dădea zîmbind din cap, uitîndu-se la ţărani, şi, fără să se sinchisească de şefi, făcea cu ochiul către mulţime.

Kuzear se ridică în genunchi, se apropie tiptil de streaşina coperişului şi strigă cu glas tremurător:

— Nu-ţi fie frică, nene Tihoane!

Această ieşire cutezătoare mă molipsi şi pe mine: dintr-un salt, venii lîngă Kuzear şi la rîndul meu strigai şi eu:

— Îmbrînceşte uriadnicii, nene Tişa!

Mikolka făcu un „sst" necruţător şi ne smuci de picioare:

— Culcaţi-vă, blestemaţilor, şi nu mai tot scoateţi capul! Cu voi, dracilor, se prăpădeşte omul prosteşte!

Kuzear îi răspunse amenințîndu-l cu pumnul și rînjind veninos.

Îmi făcu semn cu ochiul și-mi dădu cu cotul:

— Ai văzut ce-am aici?

Scoase din buzunarul pantalonilor cîteva pietricele de prund, pestrițe ca oușoarele de porumbiță, și le lăsă să se rostogolească în fața lui.

Mîna lui Mikolka acoperi bombițele și le zvîrli înapoia lui, peste coperișul înclinat. Pentru prima oară îl văzui înfuriat, nu ca pe un copil, ci ca pe un bărbat în toată puterea cuvîntului; părea gata să ne înșface de gît, pe mine și pe Kuzear, și să ne zboare jos de pe coperiș.

— Asculți? Fără prostii, aici, la mine! Eu n-am poftă să ajung sub loviturile nuielelor din pricina voastră. Ce dracu' v-a găsit, neisprăviților?

Dar această explozie de supărare din partea lui Mikolka nu-l făcu pe Kuzear decît să bată din picioare.

Ne-am tîrît pînă pe coama de sus a coperișului și ne-am ridicat cu îndrăzneală capetele de după creastă: simțeam în mod inconștient că nici unul dintre șefi n-o să ne bage-n seamă și că noi, niște copilandri, vom putea să fim martori și să luăm parte la întîmplările ce se desfășurau dinaintea noastră, nestînjeniți de nimeni.

Tihon stătea în fața șefului zemstvei într-o atitudine nesilită, neînfricat, și-l privea țintă în ochii în care nu se citea nimic bun. Probabil, uriadnicii încercaseră să-i tragă o bătaie strașnică: avea ochiul stîng umflat și cămașa zdrențuită. Cred însă că n-au izbutit să-l biruie. Tihon se bucura în sat de renumele unuia dintre cei mai vînjoși luptători cu pumnii.

Pristavul își holba la el ochii înnorați de turbare: era clar că nu-l răbda inima să se-nfrîneze de a-l arde cu nagaica lui scurtă, cu care se pocnea peste carîmbi, dar era stingherit de prezența prințului Vasilcikov. Cu toată statura lui spătoasă, înaltă, Tihon părea, în comparație cu Vasilcikov, un flăcău scur-

tuţ. De sus, mi se păru că mulţimea adunată tremura, zguduită de un freamăt comun, dar toate capetele se întorceau spre Tihon şi se contopeau într-o grămadă uniformă de păr şi de şepci.

Şeful zemstvei parcă nici nu văzuse că fuseseră aduşi sub escortă Tihon şi Filaret şi, bătînd greoi în loc, îşi roti privirea pe deasupra mulţimii. Nasul lui cărnos, stacojiu, mustăţile sure, trase în lături, şi barba lăţită în două aripi îi adăugau, de sub cozorocul lat, îndesat pe ochi, un aer autoritar, ameninţător şi cumplit.

— Aşadar, noi am sosit în satul vostru, oploşit undeva printre rîpe şi pe care aş putea să-l şterg de pe faţa pămîntului cu o singură apăsare de cizmă (el izbi din picior cu o mişcare greoaie), am sosit, fiindcă voi aţi îndrăznit să faceţi jaf, cu toată gloata voastră. Dar nu este numai un jaf obişnuit, ci este o răzvrătire. Aţi prădat cu de la voi putere cerealele din hambare care nu vă aparţineau vouă, ci unui ţăran la fel cu voi.

Un glas vehement din mijlocul mulţimii ţipă :

— E la fel şi nu-i la fel ! E o lipitoare ! Un cămătar ! Jupoaie pielea de pe oameni !

Dar şeful zemstvei, mişcînd numai din şapca lui ciudată, îşi continuă predica :

— Recolta proastă şi foametea nu vă dau de loc dreptul să puneţi mîna pe economiile altuia, pe bunul altuia. Uitaţi-vă, nemernicii aceştia au şi fost prinşi...

Ridică anevoie mîna cu mînecă largă şi, dintr-o lovitură cu pumnul gros, muşcă una în obrazul lui Tihon.

Acesta se trase înapoi din faţa lui şi holbă sălbatic ochii.

— Nu daţi drumul la pumni, Luminăţia Voastră ! mormăi el cu necaz. Trebuie să cercetaţi cazul şi să nu vă purtaţi cu noi ca şi cum am fi nişte puşcăriaşi !

Deodată, pumnul pristavului, izbindu-l cu putere, îl ameţi :

— Scot sufletul din tine !

Înfuriat, Tihon îi apucă braţul şi-l îmbrînci cu atîta putere, încît pristavul sări înapoi.

— Nu mă atingeţi, Înălţimea Voastră — mîrîi Tihon, cu glas surd de bas, clocotind, dar silindu-se mereu să se stăpînească.

Amîndoi uriadnicii se înfipseră în el, încercînd să-i prindă mîinile la spate, dar Tihon se smuci şi-i repezi cît colo. Mai multe glasuri din mulţime izbucniră în strigăte:

— Îl bat pe Tihon... Fraţilor!

— Da' ce înseamnă asta, fraţilor? Sîntem datori să ne apărăm oamenii!

— Domnilor şefi, nu vă atingeţi de ţărani, c-o să se aleagă praf şi ţăndări din voi...

Deodată, şeful zemstvei, hlizindu-se de curajul lui Tihon, îl întrebă blajin, boiereşte:

— Ia uite ce îndărătnic îmi eşti! Se cunoaşte numaidecît că eşti un răzvrătit. Cum ai cutezat tu să te porţi faţă de noi cu atîta îndrăzneală, cu atîta lipsă de respect... să opui rezistenţă autorităţilor întărite de maiestatea sa împăratul? Prin aceasta, tu semeni duşmănie faţă de suveran, în mijlocul consătenilor tăi

Kuzear se răsuci lîngă mine, încleştîndu-şi pumnişorii şi înghiţindu-şi lacrimile, furios:

— Şi ăia de colo de ce stau aşa, gîfîind ca berbecii strînşi grămadă? Să izbească în ei cu toată gloata, să-i zvîrle în lături ca pe nişte cîini!

Mulţimea păstra o tăcere încordată. Il vedeam pe Isai cum se smucea cu nerăbdare înainte, cu grumazul întins, cum îşi smulgea şăpcuţa de pe capul ciufulit şi o arunca la loc; dar Gordei îl apucă cu putere de umăr şi-l trase îndărăt. Isai întoarse capul spre el, cu o protestare furioasă în ochi, dar Gordei privea aiurea, ca şi cum n-ar fi fost el acela care îl strunise. Filaret îşi bulbucase ochii de năuceală şi-şi scutura capul păros, flocăit. Se părea că lui Isai i se urîse de atîta tăcere silită şi de încremenire: îşi ridică braţul în sus şi strigă piţigăiat şi răguşit:

— Voi, şefii, sînteţi buni numai ca să-i plesniţi pe ţărani peste bot şi să le jupuiţi pielea de pe ei. Dar la nenorocire, cînd crapă norodul de foame şi de holeră, iar pe peticele lor de ogoare s-a pîrjolit totul, stăpînirea ce fel de ajutor şi de sprijin a dat ţăranilor? Şi totuşi numai dvorenimea [1] a căpătat ajutoare. Asta n-ai cum s-o ascunzi poporului. Oamenii din popor sînt pentru voi mai proşti decît vitele!

— Tăcere! răcni pristavul. Ieşi, fă-te-ncoa', ăla cu limba lungă! Uriadnici!

Dar dintre uriadnici, cu toate că ei ţineau mulţimea sub o cercetare atentă, gata să umfle pe oricare, nici unul nu cuteză să intre în mijlocul gloatei. Îmi plăcea această lume ţărănească pe care nu puteai s-o atingi: ar fi fost de ajuns ca uriadnicii să se înfigă în oamenii mai din faţă, pentru ca toată mulţimea să se pună în mişcare, înghiţind pe cei prinşi.

Maxim chiorul, care stătea în spatele şefilor ceva mai la o parte, îşi scoase şapca şi, cu paşi mărunţei ca pe furiş, se apropie de şeful zemstvei şi scîrţîi subţirel, plin de respect:

— Luminăţia Voastră, îngăduiţi să vă raportez...

— Raportează, Susin! hîrîi pristavul, plesnindu-şi carîmbul cu nagaica. Te cunosc, ştiu că n-ai să minţi.

— Eu, la bătrîneţe, fug de păcat. Uitaţi-vă, banda asta de păcătoşi a ispitit norodul să se apuce de samavolnicii...

— Cine? Vorbeşte!

— Iacă, ăştia sînt... şi cu derbedeii ăia buni de răcutat... şi li s-au alăturat lor şi unii plugari şi gospodari cumsecade, nicidecum nişte golani... Iată-i!

Se înfierbîntase; se zguduia de răutate şi, văzînd că şefii îl ascultau binevoitori şi cu aere de încurajare, el se înecă de o bucurie răzbunătoare şi dădu din mîini. Pristavul răcni furios la el:

— În faţa cui dai tu din labe? Stai cuviincios!

Dar tocmai în clipa aceea, Kuzear se ridică brusc în genunchi, scoase iute o pietricică de rîu din buzu-

[1] Dvorean — nobil de orice rang. (n.t.)

nar şi zvîrlii cu ea în Maxim ; pe urmă, se întinse la loc pe scînduri. Maxim îşi prinse cu ambele mîini bărbia lovită şi, aplecîndu-se şi bocindu-se ca o muiere, se învîrtea în loc. Nimeni nu băgase de seamă isprava lui Kuzear ; nici urletul de babă al lui Maxim chiorul nu tulburase pe nici unul din mulţime : toţi erau cu ochii la şefi şi la Tihon.

— Uite cum l-am ars ! se-nfoia Kuzear. Dacă n-aş fi eu, ăsta ar duce toată lumea la ştreang !

Mikolka, rîzînd în hohote, îl necăjea pe Kuzear :

— După una ca asta, să ştii că turbează mai tare ; o să plîngi tu şi de pe urma lui...

Şeful zemstvei spuse printre dinţi ceva pristavului, cu autoritate, se întoarse din nou, greoi, în hlamida lui, ca un idol de piatră, încoace, încolo, iscodind mulţimea cu ochii, pe sub cozorocul tras.

— De ce urli, boule ? hîrîi pristavul, sărind la Maxim. Tăcere ! Pe cine vrei să prosteşti ?

— Înălţimea Voastră ! Ăştia aruncă cu pietre... au vrut să mă omoare... Apăraţi-mă, pentru Dumnezeu !

— Ce pietre ? Cine ? Prostule, ticălosule !

Şeful zemstvei ordonă cu asprime :

— Pristavule, interoghează-l... şi să nu se mai zvîrcolească aici !

Scoase din buzunar o zapiscă şi o împinse lui Tihon, sub nas :

— A ta e mîzgăleala asta ? Îţi recunoşti iscălitura?

Tihon aruncă o privire piezişă la hîrtie şi răspunse ferm :

— Eu am scris-o şi tot eu am semnat-o. Dar nu numai eu sînt iscălit acolo, c-a mai fost şi Tatiana Stodneva. Treaba s-a făcut la noi prin bună învoială.

— Da, după ce-aţi jefuit-o, tu i-ai impus hîrtiuţa asta gata ticluită şi ai silit-o prin ameninţări să semneze. Fără de asta, nici ea, nici Dmitri Stodnev n-ar fi făcut nici o reclamaţie. Nu este un simplu jaf, provocat de burta înfometată, ci este la mijloc o neînţelegere dinainte pusă la cale, a unor răzvrătiţi.

— Cum aşa? Credeţi că noi nu ştim că zemstva avea de gînd să hrănească pe cei înfometaţi? întrebă Tihon, cu un zîmbet de ironie. Atîta doar că guvernatorul a interzis zemstvei să împartă ajutoare ţăranilor. Prin urmare, săracului şi flămîndului nu le rămîne decît să intre de bună voie în mormînt? Ei, şi dacă noi, prin bună învoială, la o asemenea năpastă am luat de la lipitoare grînele care îi prisoseau şi le-am împărţit singuri la cei săraci, asta se cheamă jaf? Nu; Dumnezeu însuşi ne-a îndemnat să facem treaba asta. De boieri a avut grijă stăpînirea, banii ţărăneşti au curs cu nemiluita în punga lor, iar pentru noi, numai uriadnici, pumni şi coşciuge!

— Lasă gura, banditule! zbieră pristavul; obrazul i se gogoşea şi-i devenea stacojiu. Tu aţîţi lumea la răzvrătire chiar şi acum, în prezenţa noastră!

Ridică nagaica voind să-l lovească, dar acesta îl apucă de mînă, descoperindu-şi dinţii sub un rînjet:

— Lasă-te de glume, pristavule! Că de nu, ţi-ai găsit beleaua!

Avea o respiraţie agitată; pieptul lui dezgolit, năpădit de un păr roşcat, se umfla şi se dezumfla ridicîndu-i violent umerii.

Deodată, şeful zemstvei se înclină din tot trupul său masiv, ameninţă cu pumnul mulţimea, de parcă ar fi vrut s-o doboare dintr-o singură izbitură, şi porunci:

— În genunchi! Toţi! Vă ordon, în numele maiestăţii sale împăratului! În genunchi!

Nimeni însă nu se supuse; urmă doar o tăcere grea, ca o presimţire apăsătoare. În secundele acelea numărate aveam simţămîntul ameţitor al aşteptării unei explozii de neînlăturat: iată, chiar acum uriadnicii şi cu pristavul se vor năpusti cu sălbăticie asupra mulţimii şi vor începe să croiască cu nagaicile şi cu săbiile peste capetele oamenilor, înghesuiţi într-o gloată încîlcită. Kuzear se strîngea lîngă mine, tremurînd din tot trupul slăbuţ şi şoptind cu respiraţia întretăiată:

— Satanele! Nerozii! Ce mai aşteaptă ăştia ca nişte cîrlani la ţarc?

Mikolka, culcat pe burtă la oarecare depărtare de noi, se uita pe furiş în jos, de pe creasta coperişului.

— Cred că voi nu sînteţi icoane făcătoare de minuni, ca să cădem în genunchi înaintea voastră... — se auzi vocea lui Olioha, recrutul, posomorîtă şi înciudată.

Isai glăsui subţirel şi dogit, ţinîndu-i isonul:

— Sau poate voi credeţi că noi sîntem de la ocnă sau iobagi, să ne tîrîm în genunchi pe dinaintea boierilor?...

— Gura! răcni pristavul. Ticăloşilor! În genunchi, n-auzi! Uriadnici, cu nagaicele pe ei!

Şeful zemstvei, cu o vioiciune neaşteptată, se răsucea în toate părţile, dînd din cap, cu autoritate, făcînd semne de aprobare din şapca lui enormă.

Mulţimea izbucni într-o fierbere clocotitoare, strigînd, dînd din mîini, trăgîndu-se îndărăt, cînd pristavul cu nagaica, gata să lovească, se repezi în ea, împreună cu haitele lui de uriadnici. Dar de-abia nagaicele lor se ridicară fără putere în aer, că degetele ţăranilor se şi înfipseră de nădejde în braţele pristavului şi în ale uriadnicilor.

Tihon, uitat de poliţişti, se repezi în mulţime, zvîrli în lături doi uriadnici şi strigă ca la lupta cu pumnii:

— Nu vă lăsaţi, băieţi! Nu le ajung lor labele, ca să-şi bată joc de popor!

Filaret, ca ameţit, nu se urnea din loc, cu ochii împietriţi. Femeile ţipau, una dintre ele urla ca apucată de ducă-se-pe-pustii; mulţimea grohotea, mîrîia, liniştea era sfîşiată de suspine, de ocări, iar mie mi se părea că aud oasele oamenilor trosnind.

— Băieţi, aţi auzit? strigă Tihon, aţîţînd patimile. Stăpînirea ne-a călcat numai ca să ne supună la caznă, sub nuiele... ca să bage pe cît mai mulţi dintre noi în mormînt!

Ţăranii deveniseră mai îndrăzneţi şi, ca întotdeauna, înainte de-a sări la bătaie, ei au izbucnit în ţi-

pete amenințătoare, toți deodată, urlînd fiecare, fără să mai asculte pe alții. Auzeam strigătele desperate ale lui Isai și ale lui Olioha și țipătul lui Ivan Iulionkov. Bătrînii se retrăseseră pe nesimțite mai la o parte și clătinau din cap, descumpăniți. Dar tulburarea cuprinse și pe femei : mai multe neveste atacară bărbații. În urma lor, venea Parușa care, cu glasul ei groscior, le striga ceva, cu ciomagul în mînă ridicat ; ba mergea după ele, împingîndu-le din urmă, ba se oprea fără să-și ia ochii de la ele. Printre aceste femei tinere, am osebit pe cele două nurori ale Parușei. Liosînka o ținea de braț pe Malașa și zîmbea nedumerită, iar Malașa, palidă, cu ochii larg deschiși, înainta ca o osîndită la cazna.

În prima clipă n-o văzusem pe mama în mijlocul lor, dar deodată ea se ivi în față, alături de Katia. Katia o trăgea îndărăt, dar mama își urma drumul ca și cum nici n-ar fi simțit mîna Katiei. Mă ridicai în genunchi, făcîndu-i semne cu mîinile, și strigai surd, ca pentru mine, cu glas înăbușit :

— Stai locului ! Întoarce-te ! Katia, trimite-o înapoi ! Aici nu-i vatagă ! Aici au s-o bată pînă au s-o lase fără suflare !

Amîndouă au fost săgetate parcă de strigătul meu : Katia o îmbrățișă pe mama, cuprinzîndu-i grumazul, o întoarse spre ea, iar mama își veni pesemne în fire și luă calea înapoi, supusă și ascultătoare.

— Gura, berbecilor ! porunci tunător șeful zemstvei. Vom reține spusele voastre și vom cerceta. Capii voștri sînt în văzul nostru. Le mai rămîne de făcut un singur drum : la pușcărie. Iar voi, turmă de proști, să dați înapoi, fără întîrziere, grînele pe care le-ați jecmănit de la Stodnev.

Lumea prinse iar să fiarbă și strigătele ei înfuriate acoperiră vocea șefului zemstvei :

— N-avem bucate... Pe lipitoare n-ai cum s-o nenorocești, ea ne-a nenorocit pe toți.

— Nu dăm nici un bob, n-avem nici o fărîmă prin izbe.

— Daţi-ne ajutoarele! Unde sînt ajutoarele pentru înfometaţi? Le-au făcut şefii plocon moşierilor; nici acum nu şi-au uitat de punga lor...

— N-avem bucate! Nici dacă mături cu aripa de găină, nu găseşti un bob...

— Bine. Luăm act. Iar acum... Arestatul Tihon Kuvîrkin! Ieşi!

— Nu ieşi, Tişa! Tihon a lucrat în numele obştii, în slujba obştii... Fraţilor, nu îngăduiţi să-l ridice pe Tihon!

Şeful zemstvei porunci de astă dată cu calmul omului sigur de sine:

— Dacă acest Kuvîrkin nu este un laş, atunci el are să iasă singur. Iar după el, şi alţii vor ieşi, ca să aibă cu noi o convorbire care să uşureze sufletul.

Mulţimea se cufundă iar într-o tăcere grea, dar femeile care se apropiaseră ţipau tăios, care mai de care:

— Nu ieşiţi, băieţi! Nici vorbă! Toţi sînt vicleni, vrăjmaşii!

Pristavul, cu nagaica în mînă, se repezi la ele, iar femeile se strînseră iute îndărăt. Un uriadnic se înfăţişă grăbit la el, pe urmă o rupse de fugă peste luncă, spre uliţa mare. Pe drumul de la zăvoi, venea tata cu căruţa. Şedea pe un morman de ariniş, strîns legat cu frînghii, şi biciuia calul cu o nuia verde. Era vădit că se speriase grozav, zărind mulţimea de lîngă hardughie şi hlamida galbenă a şefului zemstvei. Ar fi putut trece prin partea opusă, printre arii, dar drumul acesta, ales de el, era cel mai scurt.

Uriadnicul alerga să-i taie calea, ameninţîndu-l cu pumnii:

— Opreşte-te!

Dar tata îşi biciuia nemilos mîrţoaga, care de-abia se mişca pe picioarele ei strîmbe, şi în fiece clipă mă temeam să nu-l văd prăbuşindu-se de atîta sforţare. Uriadnicul ajunse glonţ la tata, îl izbi în plin cu pum-

nul şi sări pe mormanul verde. Tata se zgribuli şi smuci hăţurile, întorcînd calul pe luncă, spre noi.

— Ei, nene Vasea, aici ai fost bine! exclamă Kuzear. Ai adus singur nuiele pentru ţăranii noştri.

— Astea nu sînt nuiele de bătut! protestai eu. Tata a fost după crengi pentru zaplaz.

— Ei, şi trebuia să le care tot prin rohatca lui — se revoltă cu tărie Kuzear, gata să izbucnească în plîns. Cine dracu' l-a pus să umble pe lunca noastră?

Faţă de acest argument la care nu te puteai opune, mă dădui bătut.

XI

Cînd sosi tata, alb la faţă şi ameţit de spaimă, uriadnicul îl îmbrînci jos din car. Şeful zemstvei tună cu un glas de bas plictisit:

— Dă ordine, pristavule!

Se întoarse greoi spre trăsura lui strălucitoare. Hlamida-i galbenă îi cădea în falduri pînă la pămînt, iar capul lui mare, de sub şapca de dvorean, cu smocuri de barbă dedesubtul urechilor, se semeţi autoritar îndărăt. Pristavul şi un uriadnic se pripiră din urma lui, agitîndu-se slugarnici de ambele toarte ale acestui trunchi de taur. L-au apucat de braţe şi cu greu l-au aşternut în trăsură. Şeful zemstvei înfipse un deget în spatele vizitiului şi troica porni în goană spre uliţa mare.

— Se duce la Izmailov — ne lămuri Mikolka. Se au bine ca prieteni. Amîndoi sînt morţi după cai.

După plecarea şefului, pristavul parcă crescu napristan mai 'nalt şi se făcu tot atît de abraş şi de cumplit ca şi prinţul Vasilcikov. Şfichiuindu-se cu nagaica peste carîmbi, el mîrîi:

— Pretore, unde ţi-s delegaţii? Ipistatule, vino-ncoace!

Ipistatul răsări în faţa lui, în poziţia de drepţi, cu mîna la cozoroc.

— Să se procedeze numaidecît la executarea pedepsei ! Uriadnici, fiţi gata cu nagaicele ! Tu, pretore, şi cu delegaţii izolaţi capii răzmeriţii şi aduceţi-i aici la mine, iar pe ceilalţi să-i încercuiască uriadnicii. Nici un dobitoc n-are voie să iasă din gloată. Iar pe staroste am să-l jumulesc eu de barbă cînd se va întoarce din oraş : ce l-a găsit să spele putina tocmai de la o treabă ca asta ? Pretore, ai auzit ce ţi-am spus ? Executarea !

Pretorul, o lipitoare de la Varîpaevka, după chipul şi asemănarea lui Mitri Stodnev, chiabur cuprins, bărbos, osînzos, cu o scurteică uşoară de postav îmblănit, cu şapca nouţă şi cu cizmele lustruite, se ţinea la început deoparte cu ţăranii, delegaţi de-ai lui, şi privea liniştit în pămînt, mîngîindu-şi cu degetele cîrnăţoase barba lată ce i se revărsa pe piept. Ştiam însă mai de mult că acest chiabur, breaz în toată plasa, n-avea să cruţe pe nici unul dintre ţărani : se avea bine cu Mitri Stodnev ; aveau şi unul, şi altul pe toţi ţăranii în mînă, legaţi, iar corb la corb nu-şi scoate ochii. Delegaţii, nişte ţărani străini de sat, cu cămăşi şi nădragi din pînză de casă şi cu opinci, tot atît de vlăguiţi ca şi cei din calicimea noastră — or fi fost vreodată argaţi ai acestui pretor-lipitoare — se strînseseră ciotcă în spatele lui.

Deodată, el strigă lătăreţ, cu un glăscior neobişnuit de ascuţit :

— Ei, acum, fraţi creştini, să ne apucăm să împlinim judecata lui Dumnezeu ! Ipistat, ia mînă-i la domnul pristav pe toţi nesupuşii şi tulburătorii. Iar voi, uriadnici, osteniţi-vă pentru ţar şi pentru patrie ! Lepădaţi-vă năgăicuţele mai bine, că noi o să frecăm cu ciomegele spinarea răzvrătiţilor noştri. Cine are pari — ia priviţi-i, cu parii au ieşit — puneţi mîna pe parii lor ! Iar de s-or împotrivi, o să le tragem o mamă de bătaie tot cu parii lor...

Ipistatul, sigur de forţa lui şi de neputinţa de a nu fi ascultat, fiindcă avea pe şefi alături de el, porni curajos pe cataligele lui lungi spre mulţime, întinse

brațul pentru a înșfăca pe unul dintre țărani, dar în aceeași clipă își desfăcu brusc brațele și se prăbuși icnind înapoi. Eu și Kuzear, cu un țipăt, surprinși, ne-am ridicat în picioare.

Pristavul se repezi în gloată, biciuind pe țăranii care se aflau în primele rînduri. Fără să vrea, oamenii făcură un pas de-a-ndăratelea, vorbele lor se-nfierbîntară și masa aceasta se clătină în loc, împingînd oamenii din față care li se opuneau. Din cîteva părți se auziră glasuri :

— Pentru ce ? Ce înseamnă asta, băieți ? Aștia se pun din nou cu nagaicele pe noi.

— Tăcere, ticăloșilor ! zbiera răgușit pristavul. Prea puțină școală s-a făcut cu voi ! Las' că vă-nvăț eu de-o să vă apuce pîntecăraia ! Voi mă cunoașteți bine : cu voi, mie nu-mi arde de glumă...

— Las' că nimeni nu te cunoaște mai bine decît noi — răspunse răutăcios cineva din mulțime. Dar de data asta n-ajungi tu cu mîna pînă la noi.

— Tu, pristavule, să nu te-atingi de oameni ! strigă altul. Timpul tău a trecut !

— Uriadnici ! Trageți săbiile ! hîrîi pristavul, ca luat de draci. Fiți cu ochii în patru, nici unul să nu plece ! La cea dintîi împotrivire, plesniți-i ! Șase pe de lături, șase lîngă mine ! Țărane ! strigă el la tata care rămăsese lîngă car. Adu-ți lozia aici !

Dar tata, cu fața ca varul, cu groază în ochi, strîngîndu-se mai aproape de mulțime, lămuri :

— Înălțimea Voastră, astea nu-s lozii, sînt crengi de arin. Voiam să-mi mai dreg zaplazul ogrăzii...

Cineva din mulțime îl mustră batjocoritor :

— Ți-ai dat silință, Vasea, cu nuielele pentru obște... Atîta numai, că arinul nu-i bun la bătaie...

— N-auzi porunca, țărane ! se zborși pristavul la tata. Descarcă totul jos ! Și să-mi rămîi aici, la îndemînă !

Dar tata se zăpăcise cu totul de frică : privea năuc în jur, se strîmba jalnic și nu era în stare să lase hățurile din mîini. Mosei pompierul, fără șapcă, legat la

cap cu un curmei de tei, se strecură iute cu paşi mărunţi lîngă el şi-i luă hăţurile:

— Tu, Vasea, dă nuielele jos, că eu o să ţin călutul să n-o ia din loc şi să nimerească aiurea...

Cu aceste cuvinte, el făcu semn cu ochiul ţăranilor, ca un măscărici, iar pe tată-meu îl ghionti cu cotul în coastă. Cineva din mulţime izbucni în rîs, dar rîsetele amuţiră şi ele îndată.

Tata, cu o sprinteneală cu totul neobişnuită pentru el, se repezi în mulţime, se cufundă repede în gloată şi dispăru în mijlocul ei.

— Ei, ce-i cu bîlciul ăsta ?! Iar faci pe măscăriciul, tîmpitule! Pe tine, cel dintîi, am să te snopesc în bătaie!

Mosei făcu o adîncă plecăciune şefilor şi rosti bicisnic, fără pehlivănie şi fără frică în glas:

— Înălţimea Ta, ai puterea să-ţi verşi năravul tot pe mine. Lasă-mă să pătimesc eu, unul, pentru toţi...

Aruncă hăţurile pe spinarea calului şi se întinse pe pămînt, cu burta în jos. Mikolka se căţără în patru labe pînă la creasta coperişului, apoi se lungi şi el pe scînduri la fel cu Mosei şi-şi cuprinse capul în mîini. Bolborosi tăios ceva nelămurit şi se propti din nou în patru labe. Deodată, obrazul i se-ncreţi de rîs şi-şi privea părintele cu admiraţie, de parcă ar fi ştiut dinainte că Mosei are să facă iar o poznă care îi va strica şefului toată muzica. Dar pristavul începu să şfichiuie din nagaică, plesnind cu ea spinarea lui Mosei, după care îl ghionti cu cizma în coastă şi hîrîi:

— Drepţi, boule! Te ucid în bătaie! Las' că scot cu prostia din tine!

Şi-l luă din nou pe Mosei cu nagaica, izbindu-l din răsputeri cu piciorul. Dar Mosei tăcea, întins în ţărînă, şi doar se zguduia în răstimpuri. Olioha se desprinse din mulţime, îl apucă pe Mosei de subsuori, îl puse uşor pe picioare şi-l trase în mijlocul oamenilor. Dar el piuia subţire, cu părere de rău:

— Lasă-l... să-şi verse ciuda pe mine... Poate că după asta s-ar lipsi de toţi ceilalţi...

Pristavul se arătă însă oarecum încurcat și începu să-și potrivească vestonul alb. Își scoase revolverul și î ridică deasupra capului. Rosti calm, deși cu asprime :

— Ascultați : cine va îndrăzni să mi se opună ori va ataca pe uriàdnici, va primi de la mine un glonț în cap. Ați înțeles ?

Dar în clipa aceea, Ivanka Iulionkov, zdrențăros, cu obrazul umflat, sări ca un nebun la pristav și țipă cu un glas sfîșietor în care clocoteau hohote de plîns, strîngîndu-și și rășchirîndu-și spasmodic degetele :

— Cine m-a nenorocit ? Cine mi-a distrus viața ? Tu ! Tu, ucigașule !

Pristavului pesemne i se păru că Iulionkov vrea să-l ia de piept. Se-ncordă și-l izbi cu revolverul în cap. Iulionkov se prăbuși cu brațele în lături, fără viață. Un oftat de durere străbătu mulțimea ; femeile izbucniră în țipete, toată lumea se repezi asupra trupului lui Iulionkov, nemailuînd în seamă amenințarea pristavului și fără să-i mai asculte strigătele : „Înapoi ! Uriadnici, dați-i îndărăt !"

— L-au omorît ! țipă cineva cu mirare.

Alarma lui se repetă mai departe :

— I-a luat sufletul ! I-a spart tigva ! Țărani ! Uitați-vă, ăștia au venit aici să ne omoare ! Dați în ei, că ne curăță pînă la unul !

Tihon își ridică brațele și porunci :

— Oameni buni, cu toții pe ei să le luăm pușcoacele ! Pentru ăștia, nu e nici o lege !

Mulțimea parcă acest îndemn așteptase : cîțiva oameni se avîntară din mijlocul ei, urmați de o turmă întreagă de țărani care săriră la uriadnici și la pristav, cu parii, cu pumnii ridicați, gata să lovească. Uriadnicii au fost dați peste cap. Pristavul se trase îndărăt, întinzînd în toate părțile mîna tremurătoare în care ținea revolverul și mîrîind :

— Vă împușc ! Înapoi că trag !

Terenti țîșni ca din pămînt și-l răsturnă în țărînă. Pristavul se tîrî în patru labe, pe urmă, sărind în

picioare, se aşternu la drum în goană, spre izba bunicului. Nu mai avea revolverul în mînă.

Dar mulţimea fierbea, zbiera, răzleţind uriadnicii şi frămîntîndu-i, copleşindu-i de pumni grei. Ei se bălăbăneau ca nişte mumii ; obrajii lor cenuşii înţepeniseră de groază, dar ochii le jucau în orbite ca la lupii încolţiţi. Tihon, numai în zdrenţe, cu părul vîlvoi, se smucea în mijlocul gloatei clocotitoare, smulgînd din mijlocul ei cîte un uriadnic şi zvîrlindu-l cu sete la o parte, cu mutra mototolită. Uriadnicii fugeau încotro vedeau cu ochii.

— Destul, băieţi ! Am pus poliţia pe fugă şi gata ! Lăsaţi poliţia să se care de aici !

Isai ţipa tăios cît îl ţinea gura, sărind la Tihon :

— Cum se poate una ca asta ?! Fiarele sînt ucise, dar ăştia-s mai răi decît fiarele ! Să-i tăbăcim zdravăn, ca să ţină minte... să ne ocolească de la o verstă cînd or să ne mai vadă...

Mă simţeam şi eu nemulţumit, văzînd că Tihon lasă uriadnicii să se ducă în voie. Isai se revolta pe bună dreptate : aceştia meritau o învăţătură straşnică, să nu mai facă pe stăpînii în satul nostru, să nu-şi mai bată joc de oamenii sortiţi pieirii prin înfometare şi care trecuseră prin groaznicul an de holeră.

Acum, Kuzear apăruse chiar pe marginea coperişului, dînd din mîini şi strigînd plin de bucurie :

— Izbiţi-i, ca să nu se mai arate pe la noi ! Pe Grişka ipistatul, învăţaţi-l minte ! Vai, a spălat putina cîinele ăsta ! Stîrcul ăsta lung fuge cu sabie cu tot...

Mikolka, culcat pe burtă, bătea scîndurile cu pumnii. Aţîţa pe ţărani şi pe flăcăi, cu chiote voiniceşti.

Mulţimea îşi pierduse elanul şi se retrăgea.

Uriadnicii, pitulîndu-se, fugeau pe luncă, spre hambare. Gloata îi petrecea cu rîsete, cu huiduieli şi cu fluierături. Şepcile lor hărtănite îi ajunseră din urmă, zburînd.

Pretorul răsări din dosul ogrăzii bisericii, împreună cu delegaţii săi, şi acum ocolea, departe de luncă, spre uliţa mare. Moşnegii şi babele se îmbulzeau în jurul

trupului lui Ivanka Iulionkov, proptindu-se în cîrje. Țăranii zăboveau într-un însuflețit schimb de vorbe și se uitau falnici la flăcăii care-i urmăriseră pe uriadnici și se întorceau acuma unul după altul, la hardughie.

Tihon ridică mîna și strigă:

— Și prin alte sate sînt tulburări!

Tata se strecură afară din mulțime, răsări în fața calului, îl apucă de dîrlogi și-l trase din răsputeri pe drumul năpădit de iarbă.

Cineva îi strigă veninos din urmă:

— Nu te necăji, Vasea, că n-ai slujit obștii. Poate că ai să aduci altă dată lozii mai bune și, pe deasupra, o să ai norocul să ne arzi chiar tu cu ele!...

Tata își îndesă șapca pe ochi și, cu nuiaua, începu să bată cu răutate mîrțoaga cocoșată.

Noi, adică eu cu mama și cu Katia, am ajuns la izba noastră înaintea tatii: el, cu carul lui de crengi de arin, s-a împotmolit în nisipul de pe mal și s-a zbătut, zăbovind mai mult acolo.

Katia, cu toate că ne întîlnea pentru prima oară, nu părea să se fi bucurat de loc văzîndu-ne, ca și cum s-ar fi despărțit de noi în ajun. Cu volosnikul pe cap și cu broboadă cum umblă femeile măritate, ea părea îmbătrînită cu cîțiva ani și obrazul ei nu mai reamintea nimic din înfățișarea-i de fată. După ce, împreună cu Iakov, am trecut pîrăul pe malul nostru, Katia îi porunci înciudată bărbatului ei:

— Du-te singur acasă! Am o vorbă cu cumnata.

Iakov a rîs, și-a scos repede șapca de pe cap și i-a făcut o plecăciune:

— Fii pe pace, Katerina Fominișna! Și cu o veselă mîndrie în ochi, se lăudă față de mama: Am o nevastă cumplită, vrea să facă totul după capul ei, dar în schimb e muncitoare și îndemînatică. Pînă nici bătrînii mei nu se mai tînguiesc: ea muncește cîntînd și se luminează toată. Ei, cum să nu asculți de ea?

Katia îl atinse în glumă cu palma peste gură și-i spuse cu o asprime prefăcută:

— Hai, du-te, du-te, guralivule!

Mama îl privi cu admirație, iar Katia îl întoarse de umeri și-l îmbrînci ușor. El porni voinicește pe cărare spre rohatca lui de sus.

— Ce bărbat bun ai! suspină mama. Lîngă tine, parcă s-a făcut alt om.

Avea dreptate: Iakov se schimbase cu totul; parcă se mai înălțase, mersul lui semeț, bărbuța neagră, cuprinzîndu-i în potcoavă obrazul, îl făcea mai atrăgător, iar ochii căprui i se înveseliseră, isteți și mucaliți.

Mama îl mai urmări puțin cu ochii, dar Katia rosti cu glas liniștit și plin de mulțumire de sine:

— Unde este putere și tărie, joacă pînă și calul. Minte și înțelegere să fie; încolo, dă-o satanei de năpastă!

— Pilda Parușei îi e de folos — glumi mama, îngîndurată.

— Eu, cumnată, singură mi-am găsit partea în lume, nu m-am închinat nimănui, mi-am croit soarta cu mîinile mele. Știam unde-mi stă îngropată comoara. Iașa e deștept, și știi, e tare bun de gură. În privința cărților, nu se lasă mai prejos nici de Mitri Stodnev.

Rîse și mîngîie cu palma ei lată broboada mamei:

— N-am crezut, n-am bănuit că ai să te porți cu părul despletit și după căsătorie.

Pe urmă, rosti hotărît, cu ciudă:

— Voi nu puteți să rămîneți aci și într-o bună zi tot o să fugiți pe meleaguri străine. Amîndoi sînteți aici ca niște venetici. Tu, ca și cuscra Natalia, încă de cînd erai fetișcană ți-ai căutat fericirea în altă parte; de altfel, te-ai și născut tocmai la capătul lumii, nu ești sînge de țăran. Iar frățiorului meu îi place mult să se grozăvească. El și cu tăticu nu încap amîndoi la un loc. Și parcă mult bănet ați adus cu voi?

Mama se stăpîni, cu o privire obidită, și drept răspuns oftă.

Katia își întoarse privirea de la ea și porni cu pas întins în întîmpinarea tatii care ieșea din văgăună, ducîndu-și de frîu prăpădita iepșoară, cocoșată de atîta sforțare, trăgînd după ea carul cu crengi de arin. El avea obrazul înroșit de mînie, dar spaima încă nu i se risipise din ochi.

— Ei, halal să-ți fie, frățioare! îl lăudă Katia, ca să-l întărîte. Aceia nici n-apucaseră să pună mîna pe nuielele tale și tu te făcuseși nevăzut! Ai dat mult curaj țăranilor: parcă i-ai împins înainte, cu vergile tale...

Vorbele de laudă mucalită ale Katiei ca și înfățișarea ei neșovăielnică de femeie dîrză și dezghețată făcură pe tata să-și mai vină în fire; își lumină fața cu un surîs și-și îndreptă spinarea.

Katia făcu mamei cu ochiul și înțelesei că ea nu voise decît să-l îmbărbăteze puțin pe tata. Îi cunoștea foarte bine slăbiciunile și știa să-i domolească năravul, printr-o lingușire fără măsură. Mama zîmbea și se uita cu recunoștință la Katia.

Deshămîndu-și calul lîngă zaplazul zdrențuit, tata se răsti la noi cu asprime, dar fără amenințare:

— Neascultătorilor, de ce ați alergat la hardughie? Ce diavol ați căutat acolo? Vi s-a făcut de nagaică, vi s-a făcut de cucui? V-am poruncit să nu vă îndepărtați nici cu un pas de izbă!

Mama i-o întoarse fără frică:

— Păi dacă nu ne-am fi dus noi, uriadnicii ne-ar fi nenorocit mai vîrtos cu nagaicele lor și ar mai fi și jucat pe trupurile noastre, așa cum și pe Potap, vezi și tu, l-au făcut din om neom.

Katia se amestecă din nou în vorbă:

— Ei au sosit ca la nuntă, în goana troicii. Pe care l-a prins acolo, hai cu nagaicele pe el! Ne-ar fi încuiat pe toți, pînă la unul, în hardughie. Pînă și eu care nu sînt dintre femeile supuse, am alergat acolo, și nu numai atît, dar am și plesnit bine un uriadnic peste bot!

Tata, mulţumit de sine, începu să facă giumbuşlucuri batjocoritoare pe seama ţăranilor:

— Zavergiii ăştia prea se cred deştepţi! Holera şi foamea le-au luat mintea. Uite că pe mine nu m-au ispitit sacii altuia şi uite, nici pe tine...

Katia rîse cu dispreţ:

— Ba da, pe mine m-au ispitit. Am şi adus un sac pe umăr. Îmi pare rău că nu le-a venit mai demult gîndul să golească jitniţele lui Stodnev...

Katia rămăsese ca întotdeauna sinceră, pînă la astfel de ieşiri sfidătoare, dar acum, în vorbele ei, răsuna o siguranţă plină de chibzuinţă şi un fel de mustrare pentru tata. Dar nu mă puteam dumeri: de ce se deosebeau atît de mult între ei tata şi ea, prin trăsături sufleteşti şi prin felul de a cuprinde lumea, cu toate că fuseseră născuţi dintr-o mamă şi crescuseră în aceeaşi familie?

Înţelesei însă un lucru: Katia nu venise la noi ca să ne vadă, ci numai pentru a-l împiedica pe tata să-şi verse necazul pe mama şi pe mine, pentru umilinţa îndurată de el. Cu toate că ochii ei îl priveau batjocoritor, tata nu reţinuse decît vorbele linguşitoare ale Katiei, care-i plăceau atît de mult. Înveselit şi mulţumit, mă chemă aproape prietenos, în felul lui, să descărcăm împreună arinişul din car. Mama şi cu Katia au intrat în izbă: eu stăteam pe telegă, aruncînd nuielele jos, şi priveam peste pîrău. Lîngă hardughie nu mai rămăsese nimeni; numai Mosei, cocîrjat, călca aiurea în loc ca lovit de farmece: îşi trăia pesemne durerea, lîngă leşul lui Ivanka Iulionkov.

XII

Cu toate că prin unele izbe încă mai lîncezeau bolnavi cutremuraţi de lungoare, iar din deal, nişte oameni trecuseră prin faţa cocioabei noastre, cu două coşciuge pe năsălii, viaţa se mai învioră în sat, oftînd

cu uşurare şi pare-se cu un început de surîs. Pînă şi stăncuţele din sălcii, pe deasupra pîrăului, cîrîiau cu mai multă voioşie şi totodată şi mai gălăgioase. Numai biserica, brumărie, ca o babă neputincioasă, îngenuncheată, îşi 'nălţa sus turla lungă, sclipitoare, ca invocînd, cu degetul ei de moaşte, ameninţarea pedepsei cereşti. Dar tocmai în zilele acelea, pieriră deodată lăstunii care pînă atunci zburaseră în stoluri bogate, sus, în văzduh, scuturînd nişte aripioare ca suliţele, ca şi cum i-ar fi speriat cineva. De altfel, ştiam că aceste păsărele îşi luau totdeauna zborul pe neaşteptate, nevăzute de nimeni, spre ţări mai calde, la începutul lui august. Iar rîndunelele pesemne nici nu le-au băgat în seamă plecarea: ca şi pînă atunci, săgetau în zbor ras cu pămîntul, ca nişte fulgere albăstrii, şi ciripeau cu voie bună sub streşinile caselor.

De mai multe ori, eu şi Kuzear am încercat să ne strecurăm pe nevăzute, pînă la pîlcul de flăcăi şi de bărbaţi mai tineri care, de obicei, se adunau în serile fără lună, venind cîte unul, cîte doi, mai încolo de vatra satului, pe coasta 'naltă a malului, lîngă o mlaştină năpădită de floare. Umbrele înserării de toamnă făceau să dispară şi dîmburile, şi gropanele, şi depărtările cîmpiei. Mirosea de-acolo a apă stătută şi a pelin veşted. Prin nu ştiu ce simţ tainic, Kuzear aflase din timp despre adunare şi se abătuse înainte de înserat să mă ia cu el.

În bezna rece, ne apropiam pe furiş de ţărani şi ne aşezam pe pămînt, nu prea departe de ei. La început, ei ne alungau, ne ameninţau că „o să ne tragă o păruială bună", dar Kuzear le răspundea ritos:

— De ce vă răstiţi la noi? De ce vă clămpăniţi bărbile, fără nici un rost? Aveţi aici copoi, să vă păzească? Cine să vă stea de strajă, dacă nu noi?

Venea şi Tihon, care ne dăscălea prietenos:

— Bine, copii, aveţi dreptate! Să fiţi cu ochii în patru şi cu sufletele cinstite. Ia pitulaţi-vă colea pe dîmb şi păziţi-ne. Îndată ce simţiţi pe careva umblînd razna pe-aici, fluieraţi.

Ne-am aşezat pe un colnicel, nu departe de ei, ca să le putem auzi vorbele, şi străpungeam bezna cu ochii. De pe malul deluros se cobora studentul Anton Makarîci, fără şapcă, în cămaşa lui de ţăran. Noi ne ciuleam urechile la glasurile surde, nedesluşite, şi ne spuneam unul altuia ceea ce nu se auzea destul de bine. Iakov lămurea ceva ; Tihon îşi zvîrlea vorbele, cu obişnuita lui încredere în sine. Anton Makarîci cuvînta îndelung şi toţi îl ascultau în tăcere, cu luare aminte. Astfel, eu şi Ivanka aflam noutăţi tulburătoare despre zaverile şi răzvrătirile din diferite regiuni şi plase. Iată-le : în gubernia Serdobsk, ţăranii au bătut pe pristav şi pe şeful zemstvei, pentru că aceştia năvăliseră într-un sat, ca să-i snopească pe ţărani. În ajutorul lor s-au năpustit guvernatorul cu cazacii şi s-au răcorit fără milă pe tot satul. Iar ţăranii, drept răspuns, au nimicit conacul moşierului şi i-au pus foc. Toate acestea s-au căşunat asupra oamenilor, pentru că înfometaţii luaseră grînele din hambarele boierului. Aşadar, nu numai la noi fuseseră ridicate grîne şi făină de la bogătaşi. Dar iată şi alta : în regiunea Balaşov, un moşier făgăduise înfometaţilor să le deschidă jitniţele lui, însă pînă la urmă i-a dat afară din conac. Atunci ţăranii împreună cu toată suflarea satului au asaltat conacul, au cărat toate grînele, au scos vitele afară, iar moşia au pîrjolit-o. Moşierul a izbutit cu greutate să-şi scape pielea. Undeva, în judeţul nostru, ţăranii înfometaţi au sărit asupra moşioarelor unor chiaburi bogaţi şi le-au ars, iar grînele le-au dat satului. Înfuriaţi de aceste lipitori, ei le-au stricat treierătoarele, vînturătoarele, semănătoarele şi au căsăpit vitele. Aceste noutăţi fuseseră aduse tot de ţăranii noştri, de prin locuri necunoscute ; tot ştiri asemănătoare împărtăşea şi Anton Makarîci, care-i îndemna pe ţărani să nu se gîndească la astfel de răzvrătiri. El istorisea cum într-un sat mare, ţăranii hămesiţi l-au silit pe moşier să le dăruiască toate grînele şi cartofii strînşi. Şi acolo n-a fost răzvrătire, fiindcă ţăranii au

fost ajutaţi de muncitorii de la fabrica de spirt: ei au făcut cunoscut moşierului, care era şi proprietarul fabricii, că vor opri munca în distilerie şi că nu vor lucra dacă moşierul nu va ceda înfometaţilor rezervele lui de cereale şi de cartofi.

Ţăranii noştri se zbăteau:

— Dar unde ne sînt fabricile? Unde-s astfel de muncitori? La noi, Anton Makarîci, n-o să vină nimeni în ajutorul nostru.

Anton Makarîci îi linişti, arătîndu-le că mai pot spera:

— Haideţi să ne gîndim puţin împreună. Nu vă înfierbîntaţi. O să stau de vorbă cu tînărul Izmailov; el pune foarte aproape de inimă toate năpastele voastre. Pe urmă, mă voi duce la Kliuci, la Ermolaevi, şi o să mai discut şi cu fratele lui Mihail Sergheici, judecătorul de pace, cocoşatul, ca să vedem ce-i de făcut. Iar tu, Tihon Kuzmici, ia cu tine pe cineva dintre prieteni şi du-te cu ei la muncitorii de la conace — sînt şi acolo nişte oameni cumsecade — şi fă o înţelegere între aceştia şi ţăranii de acolo. După cît se vede din toate, o să trebuiască să fie luate grînele de la moşieri, numai că totul trebuie făcut cu pricepere, fără loviri.

În acest chip, am făcut de strajă în repetate rînduri la aceste consfătuiri de noapte. O dată însă, am zărit pe malul opus o mică umbră care aluneca parcă, furişîndu-se pe sub mal. Kuzear şuieră scurt şi sări în picioare.

— N-o fi Şustionok? Au prins de veste, leprele. Să dăm fuga, Fedenka, să-l luăm pe ăsta în primire, să-l zvîrlim în gîrlă.

Din cîteva sărituri am fost pe partea cealaltă şi ne-am pomenit faţă-n faţă cu Petka covaciul. Era, pesemne, hotărît să ne întîmpine ca un luptător: îşi ţinea mîinile pregătite să ne lovească cu pumnii încleştaţi. Vedeam şi prin bezna nopţii cum îşi încrunta ameninţător sprîncenele.

— Ce-ţi faci de lucru pe-aici, potcovăraşule? îl luă la rost Kuzear. Ce cauţi pe aici? Ce, nu mai ai loc la tine-acasă?

Petka îi tăie iureşul, cu acreală:

— Dar voi de ce nu v-aţi culcat pînă acum? Vînaţi broaşte, hai? Eu pot să vă spun că mă duc după taica, trebuie să-l chem la fierărie, să tragă nişte obezi la roţi pentru un cărăuş. Voi, în schimb, umblaţi ca netoţii, fără rost.

Kuzear nu-l slăbi:

— După taică-tău, dar în ce loc? Nu cumva locuieşte pe aici, nu cumva pescuieşte băbuşte?

— Ascultă, Vaniok, nu te mai prosti cu mine. Eu ştiu unde să-l găsesc: mi-a spus el de unde să-l iau dacă va fi nevoie.

Dădui pe Kuzear la o parte şi-l liniştii:

— Petka e de-ai noştri. El n-are să trădeze pe nimeni; de la el n-ai să scoţi o vorbă, poţi să-l omori. Ce, nu-l cunoşti, Vaniok?

— Dar de ce umblă hai-hui, fără rost? Din pricina lui am speriat oamenii. Să nu ne mai facă una ca asta. Nenea Potap merită să-i tragă o săpuneală, altă dată să nu-şi mai dea drumul gurii!

Izbucnirea lui Kuzear n-avu nici o înrîurire asupra lui Petka: lăsase vorbele lui să zboare ca vîntul şi acum privea cu îngrijorare spre tăpşanul unde, cu cîteva clipe în urmă, şezuseră ţăranii. Pesemne ne socotea ca pe nişte derbedei care îşi născocesc, în timpul nopţii, un joc caraghios şi fără minte; fără să ne bage-n seamă, el făcu un pas înainte, îşi duse palmele pîlnie la gură şi strigă necăjit:

— Tătucule!

Dar Kuzear se repezi la el şi-i astupă gura cu palma:

— Taci, diavole! Tu, nătărăule, tu nu ştii de vorbă. Numai cu pumnii mai înţelegi ceva!

— Nu mă înjosi! se răţoi Petka, ursuz şi ameninţător. Ştiu şi eu să răspund la pumn, cu pumnii!

Intrai între ei şi-i îmbrîncii în lături:

— Petea, nu te mai împotrivi — îl lămurii împăciuitor. Noi sîntem aici de pază! Sîntem cu ochii în patru, ca să nu se apropie nimeni de adunare. Copoiul ăla şi cu Şustionok, omul lui, şi chiaburii atîta vor să afle: unde se adună oamenii.

— Şi eu i-am spus lui tătucu să nu se încurce cu tulburătorii: noi avem treabă pînă peste cap.

— Cum, ce fel de tulburători? i-o reteză scurt Kuzear, duşmănos. Prost ai fost, prost ai rămas.

Dar Petka încheie judicios:

— Ziua lucrează el singur la fierărie şi nu dovedeşte să facă totul. Îi mai dau eu o mînă de ajutor, dar numai seara. Să vezi cîtă lume străină trece acum pe drumul mare!

Deodată, o umbră uriaşă, neagră, se îndreptă asupra noastră şi un glas prietenos strigă:

— Tu eşti, Peteaşka? Ce, te-au prins băieţii?

Kuzear răspunse nemulţumit:

— Ei, nene Potap, vezi c-a ieşit treaba pe dos? Am gonit oamenii... Şi din vina cui?

— Ei, ce să-i faci? răspunse Potap, mărturisindu-şi greşeala. Altă dată vom fi mai deştepţi. Dar nu vă necăjiţi: Peteaşka al meu e mut ca mormîntul.

Potap se aplecă spre mine şi şopti:

— Oamenii s-au dus în altă parte, dar voi, duceţi-vă acasă. Nu-i mai căutaţi, nu-i mai speriaţi.

Kuzear, clocotind de mînie, trecu peste pîrău acasă, iar eu îmi văzui de drum, împreună cu Potap şi cu Petka. De departe, vedeam luminiţa galbenă, licărind la ferestruile cocioabei noastre.

XIII

Tihon, Olioha şi Isai s-au dus în satul megieş Kliuci: era destul de aproape, la două verste. Nu se ştie la cine au fost şi pentru ce, dar prin sat s-a răspîndit ca vîntul zvonul că ţăranii din Kliuci l-au silit pe bo-

ierul Ermolaev să-şi deschidă hambarele şi, chiar cu caii boiereşti, oamenii au adus grînele în sat, pentru a fi împărţite celor înfometaţi. În aceeaşi zi, ţăranii din trei sate învecinate, în bună înţelegere cu cei din Kliuci, i-au forţat pe moşieri să-şi deschidă jitniţele. Dar în satul reşedinţă de plasă, moşierul a slobozit puşca de vînătoare, dînd după oameni cu zburătură de plumb. Ţăranii s-au repezit la el, i-au smuls arma şi l-au legat cobză.

De dimineaţă, Tihon, împreună cu Isai, cu Gordei şi cu Olioha s-au dus cu o gloată de ţărani la boierul Izmailov. Se povestea că Izmailov pusese şi el mîna pe armă, dar feciorul său Dmitri, sosit în goană de acasă tocmai în clipa aceea, i-a smuls flinta şi a poruncit vătafului să deschidă larg uşile grînarului şi să încarce sacii în căruţe boiereşti. Tată-său, înfuriat, l-a izbit în piept, dar fiul său i-a prins mîna, gemînd:

— Nu ţi-e ruşine, tată!

Îi ţîşnea sîngele din gură. Bătrînul, adînc zguduit, îl cuprinse în braţe şi chemă medicul. Dar studentul Anton nu era acasă: îşi vizita bolnavii. Izmailov a răcnit la vătaf, bătînd din picior:

— Să cutreieraţi toată Cernavka şi Moreevka şi să-l găsiţi pe doctor! Ţăranii să încarce grînele şi să le care în sat. Este voinţa lui Mitea...

Ziua aceea se mistui în bucurie: grînele au fost cărate prin toate uliţele şi împărţite celor nevoiaşi.

Intr-o dimineaţă, am fost trezit din somn de un sentiment tulbure de nelinişte, ca şi cum cineva s-ar fi oprit lîngă mine: „Scoală-te, Fedea! Scoală-te, e jale!" În izbă nu era nimeni; afară, soarele strălucea cu suliţele lui fierbinţi şi nişte trîmbe de fum albăstrui sclipeau din mijlocul mănunchiului de raze scînteietoare şi tremurătoare. Mirosea a pîine coaptă. Afară, luluiau porumbeii. Probabil, gunguritul lor ca nişte gemete surde mă trezise din somn. Dar scormonul din inima mea rămăsese. Sării de pe cergă şi dădui fuga în ogradă, dar nici tata, nici mama nu erau acolo. Gloaba ciolănoasă stătea în faţa ieslelor, flămîndă şi

tristă. Alergai afară prin portiţa deschisă şi, orbit de zarea scînteietoare, m-am simţit îndată uşor şi fericit ca rîndunelele. Suferinţele şi clipele de spaimă, necazurile şi năpastele, coşciugele mari şi mici, toate se îngropau în uitare; numai aerul ardea, aprins de soare, pîrăul scăpăra orbitor pe pragurile fulgerărilor luminii, iar poieniţa cu iarba deasă înverzea sub picioarele desculţe, ca o horbotă de catifea.

Petka covaciul îmi făcu semne cu mîna de pe dîmbul din faţa izbei lui şi bombănea posac, pe un glas gros:

— Fă-te-ncoa', fă-te-ncoa'... mai iute! Ai scăpat, cărturar somnoros, de la o năprasnă cumplită. Cum, nu simţi că s-a ascuns tot satul?

Privea pieziş malul rîpos, înalt, de dincolo, şi răsufla pe nas cu zgomot şi cu enervare. Acest pui de ţăran cu obrazul bătrînicios trecuse prin multe în cei doisprezece ani ai săi: o încreţitură adîncă îi brăzda fruntea, iar în ochii lui cenuşii, stăruia, neclintită, o îngrijorare de om încercat.

— Au sosit şefii. Au trimis uriadnicii prin toate uliţele. Uite, duc cu sila oameni pe maidan.

Pentru mine, era ceva de neînţeles: de unde aflase el asta? Îl crezui însă fără şovăială, pe cuvînt: el nu pălăvrea niciodată fără rost, ci prefera să tacă, iar cuvintele lui decurgeau totdeauna din fapte. Dacă însă spunea altuia ceva, atunci vorba lui era plină de siguranţă şi de adevăr.

— Hai să alergăm acolo — i-am propus apucîndu-l de mînecă. Ţăranii n-o să-şi predea conducătorii. O să le stea în faţă ca un zid de piatră.

— Nu mă duc. N-am poftă să mă zgîiesc indiferent la fărădelegile lor.

Îşi întoarse faţa de la mine şi cercetă cu privirea posomorîtă şi uliţa noastră de pe coasta dealului, şi lunca de dincolo.

— Numai de oameni îmi pare rău — suspină el, cu spatele la mine. O să-i omoare în bătaie. O să le

scoată sufletul chinuindu-i. Şi de ce se duc acolo ca berbecii la abator?

Se întoarse spre mine, cu un zîmbet de compătimire. Mi se păru că în ochii săi sclipeau lacrămi:

— Nu te duce acolo, Fediuk! Nu e de noi.

Mă mişcase sentimentul ce-l avea pentru mine, dar eram indignat:

— Tu, Petka, tu te ascunzi ca gîndacul în gaură. Ascunşi sau neascunşi, tot îi vor găsi.

— Hai, nu mă lua peste picior! se răţoi el, brusc. Du-te şi te joacă cu Kuzear pe acoperişul hardughiei, muşcă-ţi pumnii de necaz!

Coborî agale de pe dîmb şi o luă în pas legănat spre grădina lui din dosul izbei. Aşadar, acest flăcău era cu ochii pe noi atunci cînd şedeam pe acoperişul şandramalei şi nici acum nu era fără un gînd ascuns. Îi priveam spinarea, cămaşa leoarcă de sudoare şi-l pizmuiam: ce om întreg! Prin cîte nenorociri a trecut şi iată, a rezistat!

Mă uitai înapoi, la izba mea pustie, voiam să alerg dincolo, dar rămăsei înţepenit de uimire: Petka se îndrepta cu pas grăbit spre mine, dînd din mîini şi clătinînd din cap. Obrazul i se încreţea de un plîns stăpînit:

— Mai rămîi o clipă, Fediuk! glăsui el groscuţ, în îndoieli. Mă-neacă durerea, aşa de rău îmi pare de ei... de Tihon, de Olioha şi de Kostea... şi Gordei, şi Isai, toţi la puşcărie. I-au ridicat înainte de răsăritul soarelui, i-am văzut cu ochii mei. O să le sfîşie pielea pînă la os.

Lacrimile îi înecară ochii; el îşi ascunse iute obrazul, dădu violent din mîini ca şi cum ar fi vrut să-şi ogoiască durerea din suflet şi o rupse la fugă, curat copilăreşte, în grădină.

De la vadul pîrăului şi prin dreptul fierăriei, o fîşie lată de nisip alb ca zăpada se întindea departe, pînă la cotul smucit al pîrăului, atingînd poala malului înalt, rîpos. Acest nisip mărunt, scînteietor, amestecat cu prundiş pestriţ, cu plăcuţe sonore de lemn împie-

trit, cu scoici și cu „săgeți de fulger“ [1] mă ademenea din totdeauna cu suprafața lui sidefie. Ce plăcut era să treci pe-acolo, frecîndu-ți tălpile de micile dune catifelate, să vînturi nisipul dintr-o mînă în cealaltă, să-ți afunzi picioarele în căldura lui molcuță, simțindu-l cum se mișcă și cum îți furnică trupul. De data aceasta însă am străbătut cîmpul alb în goana mare și nu m-am oprit decît cînd am ajuns la undele gingașe ale pîrăului, ca să-mi sumet pantalonii. El îmi părea viu, gîlgîind vesel, scurgîndu-se cu susur pînă în vadul morii de la Varîpaevka, iar de acolo, prin depărtări necunoscute — în Uza, în Sura și în Volga. Dar nici de astă dată nu mă putui stăpîni și mă apucai să tulbur cu picioarele albia, în susul apei, și să pîndesc cîrdulețele de porcușori. Ei se ascundeau în grămezile de prundiș, țîșneau la soare ca argintul viu și se risipeau îndată în toate părțile, dispărînd printre răgăliile nesfîrșite.

Urcai poteca ce trecea pe lîngă fîntînă, printre sălcii, pe colnicelul din dosul ogrăzii bunicului și văzui lîngă arest pe lunganul de ipistat cu doi uriadnici. Tînăra nevastă a lui Olioha, mărunțică, arătînd ca o fetișcană, fără broboadă și fără volosnik, se izbea cu capul de zidul arestului și țipa în gura mare:

— Olioșenka, Olioșenka! Ai să-ți pierzi viața, nenorocitul de tine!

Și se bocea în vorbe nedeslușite. Uriadnicul cu mustăți roșii o îmbrîncea îndărăt, iar ea țipa sfîșietor și-l respingea cu mîna în care-și mototolise tulpanul:

— Nu te-atinge de mine! Te plesnesc, diavole!

Alături de ea, stătea Fenia, nevasta lui Kostea, parcă mai liniștită, rezemîndu-se cu umărul de crucea de bîrne din colțul casei. Avea însă fața palidă și aspră.

---

[1] Pietricele avînd forma unui vîrf de săgeată, despre care se credea că apar în locurile lovite de trăsnet; s-a dovedit însă că, de cele mai multe ori, sînt fragmente de arme din epoca neolitică. (n.t.)

Din toate părţile soseau pe luncă, spre hardughie, bărbaţi, flăcăi şi bătrîni, zoriţi şi speriaţi. Pe drumul din dosul izbei bunicului, ţăranii şi femeile se îmbulzeau în pîlcuri strînse şi, umăr la umăr, priveau la arest cu ochii tulburi şi năuciţi.

Flăcăii mai tineri se strîngeau în grupuri mai la o parte ; cei de peste pîrău formau o gloată aparte, iar cei de pe uliţa lungă, de-aici, alta ; dar şi aceste grupuri se desfăceau în grupuri mai mici. Fetele se ţineau şi ele deoparte şi se ghemuiau una într-alta, ca oile zburătăcite. Bărbaţii şi moşnegii se îngrămădeau chiar la zidul hardughiei. Din depărtare, îi puteam vedea bine cum se uitau posomorît înspre uliţa lungă, unde se afla casa obştii şi de unde ajungeau pînă la mine silabele prelungi ale clopoţeilor de sub dugale.

Kuzear veni în fugă la mine pe neaşteptate, ca întotdeauna. Se prăbuşi la pămînt, întins cu faţa în jos, şi muncit de deznădejde, începu să izbească cu pumnii lui mici în ţărîna răscoaptă. Cu glasul înecat în lacrimi, ţipa :

— Uite... vezi ? I-au legat cobză, cutrele, în timpul nopţii... Au adus o puzderie de uriadnici... Iar Grişka ipistatul s-a năpustit cu uriadnicii în izbe, că se simte mare şi tare. Las' că n-are să rămînă el fără răsplată...

Sări în picioare şi, cu obrazul supt, schimonosit de spasm, mă apucă de mînă. Alergarăm la arest. Ipistatul, cu aere de şef temut, maimuţărind pe pristav, zbiera din gaura întunecoasă a uşii date de perete :

— Hai, răzvrătiţilor, tîrîţi-vă afară, unul cîte unul ! Şi glumi veninos, cu acreală : Las' c-o să facem cinste la toată lumea ! V-am adus prospătură tuturor ! Iar ţie, Tişka, o să-ţi dau şi de la mine dar pentru dar. O să vă învăţăm noi cum să mai săriţi altă dată la bătaie, cu poliţia...

Din adîncul negru al arestului, ieşiră Tihon, Olioha, Isai cu Gordei şi Kostea boiangiul. Îmi părură cu toţii ciufuliţi, mototoliţi, ameţiţi, ca şi cum ar fi fost bătuţi acolo, nelăsaţi să doarmă. Dar Tihon se uită la cer, îşi subţie ochii înspre soarele drag şi se lumină

pentru o clipă de un zîmbet. Olioha privea chiorîş, posomorît, iar Isai aruncă un scuipat la picioarele ipistatului şi strigă ascuţit :

— Cutră afurisită ! Lichea ! Iudă !

Dar Gordei îi mormăi cu ciudă ceva în ceafă. Ipistatul, scrîşnindu-şi dinţii, făcu un pas spre Isai şi-l lovi în obraz. Isai se clătină şi, scos din sărite, se repezi într-o clipă la Grişka şi-l izbi cu piciorul desculţ în burtă, jos. Grişka slobozi un urlet şi vru să-l izbească din nou pe Isai, dar, speriat de ceva, se retrase ameninţîndu-l cu pumnul.

Uriadnicii, cu săbiile la umăr, conduseră arestaţii la hardughie. Oamenii se înghesuiau tulburaţi, cu durerea în priviri, şi păstrau o tăcere apăsătoare. Cîteva femei plîngeau deznădăjduite.

Kuzear tremura ca şi cum ar fi fost cuprins de friguri şi, cu obrazul vînăt, sluţit de zbucium, bolborosea :

— Oameni sînt ăştia ?! Ar putea să-i libereze şi să-i facă scăpaţi în mulţime.

— Dar uriadnicii... cu săbii, nu-i vezi ?... — i-o retezai eu. Să crezi că nu i-ar cruţa...

— Tacă-ţi gura, prea multe ştii şi tu ! I-ar da peste cap... Iar ei s-ar face nevăzuţi ca şi rîndul trecut.

Din dosul hambarelor, apărură două troici în galop, croindu-şi drumul drept prin luncă, în clinchetele desperate ale clopoţeilor. În tarantase se culcuşeau aceiaşi vrăjmaşi în vestoane albe şi cu şepci albe. În fruntea lor, gonea ispravnicul, cu favoritele stufoase şi cu bărbia rasă, iar alături de el, proptindu-se în sabie, se proţăpea cine ştie ce fel de şef nou, cu o mutră puhavă. Se ţinea boiereşte, îngîmfat şi greoi ca de piatră. În urma lor, în celălalt tarantas, zdrumicat de goană, veneau pristavul cu pretorul, ca o arătare bărboasă, şi cu starostele, amîndoi în scurteici strînse la cingătoare. În urma lor, tropăia mărunt o pereche de cai costelivi înhămaţi la o telegă. În ea, spate-n spate, şedeau uriadnicii cu nişte ţărani străini de sat, iar la capătul dinapoi al telegii, deasupra roţilor, era

un sac burduhănos din care scăpau în afară vîrfurile țepoase ale unor nuiele verzi.

— Au adus nuielele. Le vezi ? Pentru ei sînt ! Să vedem cum se va învoi norodul să fie bătuți oamenii ?

Kuzear se zvîrcolea ca pus pe foc, țipînd cu îndurerare. Lacrimile îi tremurau în óchi. Le ștergea cu mîna și, ros de deznădejde, simțea nevoia aprigă de a se năpusti în mulțime. Iar eu aveam siguranța că nici Tihon, nici Olioha și nici Gordei nu se vor lăsa răpuși de autorități ; se vădise acest lucru încă de rîndul trecut cînd Tihon se smulsese din ghearele uriadnicilor, iar mulțimea se revoltase și-i pusese pe fugă.

Kuzear, istovit de frămîntare, mormăia :

— Dacă nu cu mîinile, barem cu picioarele apărați-vă ! Nene Tișa, Olioha ! Voi ați răsculat oamenii, pentru ca acum să vă lungiți sub nuiele !

Ne-am repezit cît am putut de iute la hardughie. Mulțimea în tăcere urmărea, vrăjmașă și ursuză, mișcările șefilor. Numai ici-colo se auzeau țipete răzlețe, suspinoase, din rîndul femeilor. Tihon stătea în fruntea prietenilor săi care se îmbulzeau, cu zîmbete totuși îngrijorate și înciudate, în spatele lui. Înconjurați de uriadnici, arestații se ghemuiau unii în alții, iar mulțimea îi privea cu ochii speriați, cînd retrăgîndu-se ca valul de lîngă ei, cînd năvălind din nou spre ei, cu gîndul limpede de a-i atrage în masa ei vînjoasă, făcîndu-i nevăzuți în mijlocul norodului.

Noul șef, plin de el însuși, spuse ceva ispravnicului și acesta comandă răstit :

— Uriadnici, încercuiți mulțimea, nu lăsați pe nimeni să fugă ! Păstrați intervalele de trei pași, de la om la om ! Trageți săbiile !

Cîțiva uriadnici care se țineau în jurul șefilor își scoaseră brusc săbiile din teacă, le săltară la umăr și, unul după altul se deșirară în fugă, împresurînd mulțimea. Unii se opreau, iar alții fugeau înainte. In felul acesta, ne pomenirăm și noi arestați cu toții. Gloata se mișcă îngrijorată, se tulbură zgomotos, iar în rîn-

durile din urmă, femeile izbucniră în țipete. Eu și Kuzear, ca și alți trei băieți de peste pîrău, ne-am pomenit tocmai lîngă ispravnic. Pristavul ne zvîrli niște priviri fioroase și răcni răgușit :

— Ce căutați aici ?! Prăpădiților, pui de guzgani ! Marș de-aici !

Dar ispravnicul îl liniști :

— Lasă-i în pace să stea, pristavule. Să se bucure și ei de ce-o să vadă : o să le-ajungă pentru tot restul zilelor.

Șeful cel plin de sine striga în silă, gîfîind, cu un glas boieresc, cu pauze între cuvinte :

— Vă dedați la dezordini... la samavolnicii... s-a dus vestea despre voi pînă la guvernator... și iată că am sosit... sînt trimis să vă potolesc... să vă mai potolesc nițel... pentru ca, pe viitor, să nu mai uitați legea... Iar capii voștri... pe ăștia... în afară de ceilalți... îi vom judeca noi cu toată strășnicia... Și toate cerealele luate de voi... o să le dați 'napoi... proprietarilor legiuiți... Dar în mod deosebit, pentru nesupunere, pentru că v-ați împotrivit stăpînirii... pentru că ați cutezat să recurgeți la silnicie... pe răzvrătiții ăștia... și încă pe cîțiva pofticioși la bunul altuia... îi vom supune la pedeapsa cu vergi...

Își șterse obrazul cu batista și ordonă ceva ispravnicului, iar acesta, la rîndul lui, făcu starostelui un semn cu degetul și-i porunci, bine dispus :

— Alege din gloată cîțiva țărani care să-i bată pe ticăloșii ăștia. Dacă s-au aflat astfel de eroi în mijlocul vostru, tot vouă vă revine să vă răfuiți cu ei.

Starostele răsuflă greu, își holbă ochii, făcu stîngaci cîțiva pași spre mulțime, legănîndu-se, dar se opri deodată și se posomorî.

— Ei ? Ce mai aștepți, tontălăule ?

Starostele își săltă cu sforțare capul și îngăimă ceva șuierător ca și cum ar fi fost gîtuit :

— N-avem d-ăștia, Înălțimea Voastră. N-are să iasă nici unul.

— Dar ce fel de staroste ești tu, nătărăule, dacă nu ești în stare să-ți impui autoritatea-n sat?

Olioha strigă cu sarcasm către țărani:

— Ei, ați auzit? Șefii voiesc să vă trageți singuri bătaia.

Iar Tihon întări:

— Prieteni, să mulțumiți șefilor: uitați-vă la ei cum luptă pentru cîștigurile lipitorilor și moșierilor! Unii cu cîștigul în buzunar, alții cu arcanul pe după grumaz.

Ispravnicul se cutremură de furie și bătu din picioare:

— Pristavule! Fără milă, astupați gurile acestor lepădături de tîrfe!

Pristavul, cu obrazul îndobitocit de mînie, cu ochii bulbucați, scîrșnind din dinți, sări și plesni cu nagaica spinările și umerii lui Tihon, lui Olioha și lui Kostea boiangiul.

Kostea urlă de durere, se răsuci ridicînd mîinile lui albăstrite, apărîndu-se de nagaică, în vreme ce Olioha se căznea să iasă de sub ploaia loviturilor. Tihon parcă nici nu simțea usturimile nagaicăi; el i-o smulse din mîna pristavului și o zvîrli cît colo. Obrazul lui palid era liniștit și aspru, dar ochii îi jucau în toate părțile; numai bărbuța-i roșcată îi tresărea ritmic. Isai sfîșie liniștea cu țipete asurzitoare, întinzînd brațele spre mulțime:

— Țărani! Obșteni! Ne bat... au venit să bată oamenii noștri... Pentru ce ne schingiuiesc? Scăpați-ne de prigonitori!

Mulțimea se mișcă și începu a fierbe izbucnind în urlete. Dar nimeni nu sări în ajutorul celor arestați, ca și cum toți ar fi prins rădăcini pe loc și fiecare căuta să se ascundă în spatele celuilalt. Doi polițiști înșfăcară brutal pe Tihon, iar unul dintre ei îl lovi peste picioare. Tihon se prăbuși greu la pămînt; doi uriadnici se așezară călări deasupra lui.

Maxim Susin sări sprinten la Isai și la Gordei și le strigă cu un glas pițigăiat de bucurie:

— Ia culcă-te, Isaika, culcă-te! Pătimeşte şi tu pentru obşte! Şi tu, Gordeika! Jos nădragii de pe voi! Las' c-o să mă trudesc eu cu tine, cel dintîi, Gordeika, hoţule nelegiuit...

— Cară-te! zbieră răguşit Gordei, arătîndu-i pumnul. Cînd şi ce ţi-am furat eu ţie?

Maxim răspunse cu un surîs veninos şi cu un aer vesel şi convins:

— Ei, n-ai furat acum, dar odată şi odată tot ai să furi... Grigori, ia vino-ncoace, să ne arătăm hărnicia...

Dar Isai îşi puse nădejdea în pumni şi, orbeşte, luă pe Maxim într-o morişcă de lovituri. Ipistatul îl izbi atunci peste fluiere, prăbuşindu-l, şi se repezi să-l calce în picioare. Gordei se aruncă asupra ipistatului, dar în aceeaşi clipă, Maxim, dintr-o singură măciucă-n cap, îl năuci.

Tihon, ridicîndu-se, zvîrli în lături pe uriadnicii cu care lupta.

— Băieţi, ţărani! strigă el, clocotind. Nu vedeţi cum se poartă ăştia cu noi? Daţi-i afară, nu vă temeţi! Altfel toţi vom fi bătuţi, unul cîte unul...

— Lasă gura, boule! răcni ispravnicul, smulgîndu-şi revolverul din toc. Pristavule! Astupă gura acestor doi nemernici! Pregătiţi-vă armele!

Am ţipat de groază şi, sărind, m-am împiedicat de Kuzear care, fără să mă fi simţit, se zbuciuma şi se răsucea, strigînd desperat:

— Îi omoară, oameni buni! Ce cîrlani sînteţi!

Urlau şi se frămîntau femeile şi fetele.

Ca în vis, aveam dinaintea mea o zarvă haotică clocotind: oamenii se luptau între ei, îşi smuceau mîinile, icneau, mîrîiau. Deodată văzui pe Tihon, cu o dungă de sînge de-a curmezişul obrazului; din cîţiva pumni, el respinse asaltul uriadnicilor care se repeziseră la el, făcînd spume la gură de furie. Îşi arăta colţii ca un lup, iar ochii săi larg deschişi, licărind în toate părţile, ardeau ca focul. Olioha se zvîrcolea

în țărînă, încăierat cu un uriadnic, iar Isai și Gordei, în cămăși sfîșiate, dădeau lupta, tot la pămînt, cu ipistatul și cu Maxim chiorul.

Mulțimea zbiera și clocotea, dar săbiile scoase din teacă o țineau în loc.

Ispravnicul turba și hîrîia :

— Ia întindeți-i ! Jos toate bulendrele de pe ei ! Staroste, pretore ! Aduceți aici pe cei care vor executa bătaia, scoateți nuielele !

Pretorul și starostele, zăpăciți, se urniră rînduind în primele rînduri pe țăranii străini de sat. Unul dintre ei aruncă la picioarele pristavului un braț de lozii.

— Nu vă amestecați aici, cîini ce sînteți ! strigă Tihon, amenințător, suflînd din greu. Mîna pe mine tot n-o s-o puneți. Mă bat cu voi pînă la moarte !

Pristavul îl apucă pe la spate și-l izbi cu revolverul. Se auzi un răcnet, Tihon se clătină, dar dintr-o săritură de fiară asupra pristavului, îi cuprinse mijlocul și-l zvîrli cu toată puterea la o parte. Sîngele îi aluneca în șuvițe pe obraz și pe gît. Olioha, întins pe pămînt, se mai zbătea cu uriadnicii și mormăia :

— Mai bine pier aici, pe loc, decît să scîncesc sub lozii !...

Gloata se strînsese ghem, holbîndu-se uluită și năucită la Tihon și la tovarășii săi. Dar țipătul înăbușit al lui Olioha avu parcă darul să-i zguduie pe toți : oamenii se năpustiră ca un puhoi asupra uriadnicilor, într-un urlet, ridicîndu-și brațele amenințător, dar repede se domoliră în fața revolverelor îndreptate asupra lor de ispravnic și de pristav.

— Înapoi ! zbieră ispravnicul. Vom trage ! Înapoi !

Din mulțime, țîșni Filaret, zdrențuit, cu obrazul devastat, și urlă sfîșiindu-și cu ambele mîini cămașa la piept :

— Na, trage ! Ați omorît pe unul dintre noi... tîlharilor, ucigașilor ! Săteni ! Pînă cînd o să-i mai răbdăm ? Ați văzut c-au ajuns să ne bată cu vergile ! De ce v-ați părăsit oamenii ?

Lumea prinse iar a se nelinişti, a urla, năvălind asupra uriadnicilor înarmaţi, dar în clipa aceea, o împuşcătură trosni şi ţăranii dădură înapoi.

Ispravnicul se speriase parcă şi el de focul pe care-l trăsese. Suflă adînc şi comandă şovăielnic :

— Pristavule, pe zăvozii ăştia care voiesc să capete cîte un glonţ, închide-i la arest ! Fără ei, o s-o scoatem la capăt mai uşor şi-i vom cinsti separat la urmă.

Şeful ăl mare şopti cu parapon ispravnicului ceva la ureche şi făcu un semn cu mîna cuiva, chemînd pe cineva.

Un poliţist din oraş se înfăţişă dinaintea lui şi-i oferi un scăunel pliant. Şeful se aşeză şi scoase din buzunarul de sus al vestonului alb o cutiuţă de argint cu ţigări. Apoi, ispravnicul, pe un ton tăios, porunci din nou :

— Legaţi-i zdravăn ! Pretor, pregătiţi căruţa : ăştia să fie aduşi chiar azi la pretură. Uriadnici, la temniţă cu ei !

Uriadnicii, fluturîndu-şi săbiile, conduseră pe Tihon şi pe Olioha la arest.

Am avut impresia că mulţimea se lupta cu uriadnicii : oamenii fierbeau, se smuceau, zbierau cu deznădejde şi cu ciudă. Uriadnicii se luptau cu Isai şi cu Kostea care, cu furia celor ce-au pierdut totul, se zbăteau în braţele lor. Pe Gordei, nu-l băgai în seamă ; vedeam numai cum Maxim chiorul şi ipistatul băteau oamenii cu nuielele.

Pristavul îmbrînci spre ei doi ţărani străini de sat, cu nişte mutre speriate, flămînzi, cu nuiele în mîini, şi îi îndemnă :

— Ardeţi-i !

Toată mulţimea era parcă îngrozită şi înmărmurită ; dar bărbaţii şi femeile, adunaţi cu sila în semicerc în faţa şefilor, nu-şi dezlipeau privirile de la trupurile celor întinşi pe jos. Deodată, Kostea ne înfioră prin urletul şi ţipetele lui sfîşietoare ; mai urlă şi altcineva după el, poate Isai. Cei doi ţărani vene-

tici, cu obrajii schimonosiţi, biciuiau oamenii, şuierîndu-şi prin aer nuielele crude. Maxim şi cu Grişka Şustov continuau să lovească şi ei.

Asurzit de ţipete desperate şi de urlete, înnebunit de groază, mă refugiam în tulburarea mea ca într-un vîrtej, cu singurul gînd de a mă libera de acest coşmar. Şi mi se părea că nu numai Kostea urlă şi geme, ci mai mulţi; şi că nu şuieratul loziilor îmi sfredeleşte auzul, ci plesniturile ameţitoare ale unor bice lungi, ciobăneşti.

Îmi venii în fire în faţa izbei lui Potap, pe nişte grămezi de nisip, ca şi în ziua cînd fusesem călcat de roţile căruţei, şi tot ca atunci, Petka se afla alături de mine. Numai că şi acum, stîndu-mi aproape, el mă mîngîia ursuz:

— Nu mai plînge... De ce plîngi? Acum s-a dus acolo boierul, cu un şef şi cu doctorul. Ei au să risipească repede pe toţi vrăjmaşii noştri. Uite pe tuşa Nastasia, vine după tine. Scoală, scutură-te... Vai de capul tău! Halal bărbat! Îţi spuneam eu... Ce-ai căutat, ai găsit, neastîmpăratule...

Alergai cu toată însufleţirea în întîmpinarea mamei. Albă ca varul, ea îmi şoptea ceva, întinzîndu-mi braţele.

XIV

Pîcla dogoritoare se lăsase, aerul devenise străveziu, nori răcoroşi şi plini, vii, veseli, treceau în cîrduri ca nişte covoare fermecate din basm, iar cerul deasupra lor părea moale, cald şi drag. Lunca se zbîrlise din nou de o iarbă proaspătă; peste tot se aprinseseră bănuţi aurii de păpădie. Umbre cenuşii lunecau tiptil prin luncă şi atunci verdeaţa catifelată, atît de reavănă la soare, se stingea, se întuneca şi părea grasă, plină de sevă. Mirosea a pelin, a cimbrişor şi a salcie.

Dar secara de toamnă și semănăturile de primăvară de pe cîmp fuseseră pîrjolite și paiele lor ruginii erau înăbușite de buruieni, de rapița sălbatică, de brusturi, de neghină și de pirul năvalnic. Puține erau gospodăriile în care, printr-o minune, să nu se fi prăpădit un cal sau o vacă ; vite nu se mai vedeau acum decît la bogătani, ca bunăoară la cămătarul Serghei Ivaghin, la starostele Pantelei și la Maxim Susin.

Țăranii își înstrăinau ogoarele în mîinile chiaburilor, obloneau ferestrele și ușile cu bucăți de prăjini vechi de la pîrleaz și, cu traistele pe umeri, se tot scurgeau pe drumul mare, unii spre Volga, alții la Penza, iar patru familii, cărora nu le rămăsese decît un singur cal ciolănos, și-au pus tot calabalîcul în căruță și au plecat în Siberia. Bătaia pe care o îndurasera țăranii și soarta răzvrătiților legați cu funii, înaintați la pretură și trimiși la pușcărie îi zguduiseră pe toți, făcînd să slăbească pînă și credința lor. Plasa nu elibera acte de identitate, cei mai mulți erau cu dările neplătite, așa că oamenii fugeau pe furiș, noaptea, fără a mai sta pe gînduri, fără grija de a fi prinși în drum și retrimiși din post în post, acasă. Satul de baștină, izbele părintești le redeșteptau vedenii chinuitoare, ca niște locuri blestemate. Ziua de mîine nu le mai făgăduia nimic, în afară de sărăcie și de lipsuri. În sat, nu mai rămîneau decît familii unde oamenii zăceau de boală sau unde bătrînii nu se simțeau în stare să treacă nici pragul, de slabi ce erau, iar acolo unde mai rămăseseră în viață căișorii și văcuțele; numai vitele acestea mai mîngîiau pe țăran, pînă și-n zilele cele mai negre : o să răzbim noi și prin nevoile astea și pe urmă tot o să ne mai îndreptăm într-un fel, o să ne cîștigăm un blid de mîncare și o să ne plătim dările și îndatoririle.

Cămătarul și lipitoarea de Serghei Ivaghin, cu obrazul spelb, cu ochii zborșiți, cu barba neagră, umbla într-o bechеșă scumpă, cu căciulă de castor și cu cizme lustruite ; trecea adesea cu droșca prin sat și, cu brațele încordate voinicește, mîna tînărul

armăsar catifelat, sur, rotat. Venea pe la izbele bătute în scînduri, lovea cu codirişca biciului împletit din cureluşe în pereţii vechi de bîrne şi scotocea cu picioarele-i strîmbe prin jurul ogrăzilor pustii. Apoi trecea pîrăul prin faţa izbei noastre, se urca pe pripor în uliţa de sus şi acolo îşi strunea armăsarul să gonească în trap mîndru pînă la conac. Era un musafir de toate zilele în casa boierului, dar ţăranii spuneau întunecîndu-se şi trăgîndu-şi şepcile pe ochi :

— Să ştiţi că-şi întinde labele spre pămîntul boierului, tîlharul! S-a procopsit cu ogoarele unei jumătăţi de sat şi a osîndit să fie rase de pe faţa pămîntului toate izbele nelocuite. S-a înţeles cu pretorul, cu secretarul de plasă, a plătit la plasă o nimică toată pentru datoriile ţărăneşti şi a pus mîna pe toate bunurile, de-a valma.

Nu o dată auzisem şi oamenii de pe uliţă, şi pe bătrîni, şi pe tata, înfierînd pe Ivaghin ca pe un nemernic, deşi glasul tatii, cînd povestea despre el, nu arăta nici o invidie răutăcioasă, ci numai admiraţie pentru modul cum ajunsese să fie bogătaş.

Acum cîţiva ani, acest Serghei fusese supus şi el la aceleaşi poveri ca toţi ţăranii. Împreună cu bunicul Foma, pleca din sat în fiece iarnă, îndeletnicindu-se numai cu cărăuşia. Ivaghin avea la Saratov o rudă apropiată care ţinea un han şi o fabrică de lumînări. La această fabrică, în beci, şedea un om tăcut, chel, numai piele şi oase. Într-o zi, după ce Serghei sosise cu carele încărcate de ceară şi dormea la fabrică, în toiul nopţii se ivi pe neaşteptate şi pe neauzite, ca o nălucă, stăpînul fabricii, un moşneag cu înfăţişare de sfînt, şi bătu cu cîrja în chepengul beciului, fără să-l bage în seamă pe Serghei, de parcă acesta nici n-ar fi fost acolo. Chepengul se ridică, lăsînd să răsară din groapa neagră tigva osoasă a omului misterios. Serghei pricepuse de mult că în subsol se petrecea un lucru de taină. Ştia că în beci se află o mare încăpere şi că acolo, la lumina lămpilor de petrol, omul acela ciolănos trece printr-un şir de găuri aflate într-o scîn-

dură, o coardă fără de sfîrşit. Coarda trecea prin ceara topită din cazane şi, îngroşîndu-se mereu, se înfăşura în jurul unor tambure, aşezate unul lîngă altul. De vreo două ori, în toiul nopţii, el văzuse cum nişte oameni muţi, cu glugi, împreună cu meşterul lumînărar, scoteau din subsol cîte două-trei lădiţe, de felul acelora în care se cumpără de obicei lumînările gata. Dar lăzile cu lumînări care altădată se încărcau în căruţe numai în timpul zilei erau predate acum fără o şoaptă, luînd aspectul unei isprăvi criminale, la miezul nopţii. Ca orice ţăran iscusit şi deştept, Serghei se prefăcea a nu fi observat nimic. Într-o zi însă, omul din subsol îşi scoase capul şi rosti surd :

— Ei, bine... tocmai aşa te vrem. Ştie el, stăpînul, pe cine să pună aici la încercare. Pune-ţi strajă gurii şi scoate-ţi ochii dacă vezi prea multe. Ai să fii în slujba noastră şi cînd nu vei mai fi la noi. Dar dacă scapi vreo vorbă, aşa, pe negîndite, te găsim oriunde şi te scurtăm de zile.

Serghei nu se sperie şi, clipind şiret către omul din subsol, îl linişti, cu un aer înduplecat :

— Tăcerea e de aur, dar tovărăşia care aduce folos e de briliant.

Dar el nu putu să participe la asociaţie. Într-o noapte tîrzie, moşneguţul cu chip de sfînt chemă pe lumînărar, bătînd cu cîrja în podea, şi-i porunci cu blîndeţe :

— Peste vreun ceas o să ne calce poliţia. Bagă totul la groapă, nimica să nu rămînă. Dă-i lui Serghei ceea ce mai ai la tine. Pe urmă, vino aici şi te culcă sus. Iar tu, Sergheika, înhamă repede caii la căruţă şi scoate-i, prin dosul ogrăzii, la drumul mare. Lăzile astea să le ascunzi acasă, cît mai bine, şi după aceea ai să faci aşa cum ţi-oi porunci eu. Să nu-ţi treacă prin cap să le deschizi cu de la tine voie, dacă ţii la viaţă. Ei, Domnul să te aibă-n pază, să te ocrotească Maica Precistă cu sfîntul ei acoperămînt. Ia-ţi lăzile şi dispari numaidecît.

Se spunea că Serghei, ajuns acasă, deschisese totuşi lăzile şi găsise în ele bilete de bancă noi-nouţe, foşnitoare, de diferite valori, de la cinci ruble şi pînă la sutare. Şi că de atunci, Serghei îşi începuse viaţa de bogătan; se apucă de negoţul de cereale, de lînă, de piei şi de cirezi de vite.

Se mai povestea că moşneguţul din Saratov, ruda sa, dăduse foc hanului şi topitoriei de ceară, împreună cu luminăraria, obţinînd o mare primă de asigurare. Pe meşterul ciolănos, l-ar fi sugrumat înainte de a fi dat foc casei. După aceea, evlaviosul moşneag începu să învîrte afaceri mari: caravanele sale de şlepuri cutreierau Volga în sus şi-n jos, iar noile lor vapoare-remorcă purtau numai nume de sfinţi şi cinuri de îngeri şi de arhangheli.

Serghei Ivaghin se ducea des pe la boierul Izmailov şi zăbovea mult acolo. Pînă şi graiul şi-l schimbase într-un chip cu totul ciudat, ca un străin de meleagurile lui: începu să apese semeţ pe „a" şi să pronunţe nişte vorbe caraghioase, nemaiauzite:

— La noi, şi una de trei e cît sutarul... Creditul, fărîmicios ca paiele. La mine, procentul la procent zboară...

Probabil, era convins că descoperise felul de a vorbi al domnilor cu ştiinţă mare. Pe feciorul său, care se juca cu copiii din sat, îl dusese în oraş, la liceu. Încercase o dată să se ducă, cu trăpaşul său, la Kliuci, în vizită la boierul Ermolaev, dar se pare că nu fusese primit acolo.

După Stodnev, el era acela care domnea şi stăpînea peste tot în sat. Spre mirarea ţăranilor, cumpără de la Izmailov o sută şi cincizeci de deseatine, alături de loturile ţăranilor şi de proprietatea lui Stodnev.

Într-o zi, tata se duse cu necazul lui la Kliuci, la boierul Ermolaev: ar fi dorit să ia în dijmă vreo două deseatine. Canţileristul moşiei, un orăşean fercheş, cu mustăcioara răsucită, cu pălărie de pai, îl întîmpină şi-l ascultă cu o atenţie risipită, cu un zîmbet batjocoritor.

— Cu toate că porţi cizme şi vestonaş, domnule, dar cu ce eşti mai breaz decît un opincar de la noi? Iar noi, pe-ai noştri, aproape că-i luăm la goană cu cîinii. Ia îndreaptă-ţi hulubele spre sat şi vezi-ţi de casă. Spune şi altora că administratorul v-a ameninţat c-o să dea drumul ogarilor asupra voastră.

Tata povestea despre toate acestea fără supărare, ca despre ceva firesc şi inevitabil, şi chiar rîdea domol, cu îngăduinţă:

— Vai, ce coţcar! Ce hoţ! Dar tot şi-a dat seama mitocanul că nu-s opincar. Ei, s-a mai muiat, i-a mai scăzut glasul.

Mama, peticind cămăşile, tăcea şi se prefăcea că este absorbită de cîrpele ei. N-avea ce găti în afară de ciorbă de urzici cu ceapă şi de caşă de mei amestecat cu dovleac. Eu şi cu tata ne duceam la cîmp (aveam şi eu un lot întreg, partea mea de plugărit). Tata ara şi semăna secară, iar eu grăpam semănăturile. Pe-alocuri, nişte gloabe împleticite tîrau sohale şi boroane, iar prin alte părţi, ţăranii şi femeile cu copiii săpau pămîntul cu hîrleţele. După ce am isprăvit cu aratul şi cu boronitul, tata dădu cu chirie iepşoara celor ce n-aveau cal, primind în schimb pînza şi preşurile femeilor. El, ca şi bunicul, era înclinat să învîrtească treburi bănoase cu vecinii, profitînd de nevoia lor. Dar acest lucru nu-i plăcea de loc mamei; într-o zi, ea avu o discuţie aspră cu tata şi respinse pînza:

— Eu, Fomici, n-am să-mi dau pierzării sufletul — rosti ea cu durere în ochi şi cu o mîndrie sfioasă în glas. Nu mi-am mîntuit viaţa prin nenorocirea altuia. Iar la nenorocire şi la năpastă, tot eu o să alerg cea dintîi în ajutor, oricui, şi n-o să mă cruţ. Pe mine, la vatagă, parcă m-au apucat oamenii de braţe şi m-au scos la lumina zilei. Acolo nevoia îi face pe oameni să fie toţi pentru unul şi să trăiască cu sufletele unite într-unul singur. Iar pînza asta e udă de lacrimi, te frige nenorocirea din ele.

Încremenii, auzind aceste vorbe cutezătoare şi pline de convingere ale mamei. În tăcerea care urmă, auzii deodată rîsul domol, încurcat, al tatii şi vorbele lui glumeţe:

— Cu bunătatea ta, Nastenka, o să ne muşcăm mîinile pînă la os. Bunătatea ta nu vine din deşteptăciune, ci vine din sufletul tău care e prea sincer cu fiecare. Ei, fie: o să duc înapoi muierilor cîrpele astea. O să le zic: a spus Nastenka să vi le dau, cu bineţe de la ea.

Tata era mulţumit de purtarea mamei: o admira. Acum însă îl cunoşteam bine: nu-i înţelegea sufletul şi nu-i simţea zbuciumul.

Cu toate că Petka trăia lîngă noi, ceva mai la vale, la poalele colnicului, îl întîlneam rareori: după moartea mamei sale, el şi-a luat asupră-şi toată povara gospodăriei: trebăluia în grădina de zarzavat din dosul izbei, spăla rufe, gătea mîncare, îşi îngrijea tatăl. Pe mine nu mă băga în seamă, iar faţa îi era aspră şi îngrijorată, ca a unui bărbat încercat. Şi nu l-am văzut niciodată nici hoinărind în deznădejde, nici fără treabă, nici distrus de nenorocirile care se abătuseră asupra lui, cu toate că era încă un copilandru necopt. Doar atît că devenise mai înverşunat şi ceva mai adus de spate.

Mama nu-l putea admira îndeajuns:

— Ce inimă de aur! Nici durerea nu-l răpune... Altul în locul lui s-ar fi topit pe picioare, şi-ar fi pierdut mintea...

În fiecare zi, ea găsea cîte un prilej pentru a se repezi pînă la izba lui Potap, să dea o mînă de ajutor: să spele ceva, să facă curăţenie, să vorbească din inimă cu Petka. Uneori, zăbovea mai mult pe-acolo şi se întorcea acasă îmbărbătată.

Am încercat de mai multe ori să leg prietenia de odinioară cu Petka, dar el mă întîmpina cu indiferenţă, ca un om în toată firea, şi nu-mi dădea nici o atenţie, căci n-avea timp de pierdut cu mine, pentru nişte mofturi.

— Tu, deocamdată, să nu-mi baţi capul — mă înştiinţă el, binevoitor şi cumpătat. N-am timp nici ca să răsuflu, iar treburi, pînă peste cap. Uite, o să-l pun pe taica pe picioare, o să deschidem covăceria şi atunci vino şi tu să ajuţi la foale. Acum n-avem nici ce să mîncăm, fără să mai vorbim de cvas. Cu cvas, ştii, îl lecuiam pe taica întotdeauna. Astă-vară, i-am dat să bea măselariţă cînd am văzut că nu-l mai drege cvasul. El a sărit ca ieşit din minţi, scuipînd sînge, dar, începînd de a doua zi, i-a trecut de parcă n-ar fi avut nimic.

Cu Kuzear mă întîlneam lîngă hardughie. S-ar fi părut că se lăsase cu totul de grijile gospodăriei şi căuta să fugă de lîngă maică-sa bolnavă ; îmi cunoşteam însă bine prietenul : sprinten, plin de foc, se scula cu mult înaintea răsăritului, îşi făcea de lucru prin ogradă, gătea te miri ce fiertură pentru prînzişor, se ducea la cîmp cu căluţul său care era pe jumătate mort, îl purta să pască pe haturi şi, între timp, cosea cu hreapca, strîngînd secara rară.

De obicei, mă primea cu glume pline de îngăduinţă:

— Ei, volniţă nesocotită ! Ai dormit de te-ai săturat, ai fluierat, ai alergat şi pe-un nor te-ai legănat. Iar eu, uite, mi-am rupt braţele de-atîta coasă. Vreau să te chem la clacă, poate că ai să culegi, aşa, ca un snop de pe lanul meu. Nu pretind o claie, nu ; dar un snop şi cu alt snop fac o pereche.

Dar mie nu-mi ardea de glumă : socoteam ca un păcat greu să trăncănesc şi să fac pe prostul în locul acela. Acolo oamenii fuseseră bătuţi ; acolo plînsese Paruşa... Iar acum Tihon şi prietenii săi se chinuiau la închisoare şi-şi aşteptau judecata. Ei apăreau dinaintea mea ca vii, însîngeraţi, torturaţi, dar de neîmblînzit. La a doua întîlnire, i-am retezat-o lui Ivanka :

— Ai uitat oare ce s-a petrecut aici ?

— Cum să fi uitat ? se aprinse el, supărat. Poate că nu fără rost vin eu pe-aici...

— Ei, atunci să rînjeşti mai puţin ! Păcatul ăsta e

mai rău decît oricare. Mai bine hai să ne întîlnim mai des pe-aici, ca să facem nişte scrisori lui Tihon.

Ivanka îşi pierdu şirul vorbelor, de uimire, holbă ochii la mine şi se apucă de cap:

— Tii, ce necaz îmi este! Cum ai născocit tu asta, şi nu eu! Şi eu sînt mereu necăjit, mi-e scîrbă de toate... Îmi vine să plîng!

Şi am luat hotărîrea să aducem chiar a doua zi hîrtie şi cerneală şi, împreună cu Mikolka, să întocmim o scrisoare lungă către Tihon, la închisoare. Tulburaţi de această hotărîre, o pornirăm spre şcoală, unde dulgherii isprăveau scările mici şi împodobeau pervazurile şi cornişele, cu figuri tăiate măiestrit din lemn, iar zugravii din Moreevka vopseau ramele în alb. În bătătura dintre ograda bisericii şi şcoală, tîmplarii construiau pupitre. Tabla de clasă se afla tot acolo, gata să fie vopsită în negru.

Munca era condusă de Arhip Ukolov şi de tatăl lui Mikolka, Mosei. Acum Mosei nu mai făcea pe măscăriciul şi pe prostul, ci se ţinea drept, arăta mai întinerit şi, mereu cu securea în mînă, conducea lucrarea, dînd porunci răsunătoare. Tăia iute şi îndemînatic cu ferăstrăul şi cu dalta ornamente dantelate pentru pervazuri, pentru scări şi pentru streaşinile clădirii. Ne întîmpină cu un zîmbet prietenos şi ne strigă cu un glas de falset scîrţîietor:

— Copii! Ce, nu vă mai rabdă inima? Ia uitaţi-vă ce şcoală arătoasă are să fie! Să învăţaţi şi să vă aduceţi aminte de noi, bătrînii. A fost aici o casă mare de rugăciuni pentru pocăinţă şi pentru suspine, iar acum este o clădire plină de lumină, numai lemn înflorit şi podoabe cioplite. Şcoală n-am avut de cînd lumea, iar acum, la bătrîneţe, eu şi cu Arhip ne desfătăm sufletele de frumuseţe.

Arhip, fără să-şi întrerupă lucrul, urla răguşit, ca un ostaş:

— Hei, băieţi, hei, bravi ostaşi, haideţi să ne războim cu turcul! Dragii mei băieţaşi! Numai cu voi, drăcşori fără păcat, viaţa e viaţă...

Eu şi cu Ivanka ne împotrivirăm :

— Noi, moş Arhip, nu ne ducem la cătănie.

— Ce-i aia: „nu ne ducem"? se răţoi el cu ciudă. Recrutul nu face ce vrea : mi-l ia şi mi-l tunde.

Dar noi umblam să-l înţepăm şi mai usturător :

— Pe soldaţi, uite, îi trimite împotriva ţăranilor. În hîrtiuţele alea împrăştiate de cineva, ce era scris ? Că în judeţul Balaşov şi la Bekovo, soldaţii au tras în popor. A spus-o şi Tihon, spun şi oamenii...

Mosei miorlăia subţirel, mirat şi fericit, lovindu-şi şoldurile :

— Ia te uită, Arhip, ce fel de copii sînt acum ! Noi, cînd aveam anii lor, eram blînzi ca viţeii. Şi nu noi pe ei, ci ei pe noi caută să ne înveţe minte. Auzi, Arhip ? Vezi ce fel de lume se ridică acum ?

Arhip îl asculta şi voia să apară în ochii noştri ca un om cumplit. Brăzda pămîntul cu piciorul lui de lemn, îşi înşuruba privirile în noi şi mîrîia :

— Vai de voi, răzvrătiţilor, neisprăviţilor ! Cine v-a făcut să săriţi la bătaie ? Cine vi-a răscolit inimioarele ?

Kuzear, cu o sinceritate cutezătoare şi indignat, îl luă din scurt pe Arhip :

— Dar ce-au făcut şeful zemstvei şi cu pristavul ? Aşa ceva nu poţi să uiţi pînă la moarte. Doar n-am fost orb, moş Arhip : am văzut eu cum îţi curgeau lacrimile. Dar Tihon şi cu Olioha, Gordei şi cu Isai pe unde-s acum ? Eu şi cu Fedeaşka o să le facem mîine o scrisoare ; le spunem noi ce crede lumea despre ei...

Arhip îşi zvîrli sculele, privi cerul, încruntîndu-se, şi capul i se cutremură. Deodată, începu să sară caraghios pe piciorul său de lemn şi îşi smulse şapca din cap, plesnindu-şi-o în palmă.

— Hei, Mosei meştere ! Trebuie să le ridicăm o şcoală, să rămînă de pomină. Ei, tinerele odrasle n-au să ne uite. Asta înseamnă, aşadar, că nu degeaba m-am războit cu turcul şi că mi-am vărsat sîngele... Iar Dumnezeu m-a ţinut în viaţă, ca să slujesc oamenilor, cu meşteşugul meu. Noi amîndoi, Mosei, tre-

buie să ne umflăm în pene. Ai auzit şi tu cîtă minte au copiii ăştia? Şi inimile, şi minţile le fierb, dau în clocot. Vai, dragii mei pui de om!

Mosei zîmbea în barbă şi, dînd la rindea, vorbea cu glas legănat:

— Eu şi cu tine, vrăjitorule Arhip, am făcut şi am făurit tot ce-am vrut: şi case, şi coşciuge, şi mori, şi jitniţe. Dar pentru cine le făceam? Pentru boieri şi pentru jecmănitori ca alde Stodnevi şi Izmailovi. Şi ei sînt pricepuţi la scris şi la carte. Vezi să nu clădim şcoala pentru ca să ne lovească pe urmă tot pe noi. Păi la şcoală se fac cei care se pricep la scris. Mă tem grozav de ăia care scriu! Uite, fratele meu cel mare, om priceput la scris, a ajuns în lanţuri şi a prăpădit şi pe un flăcău nevinovat.

Arhip îşi ciugulea favoritele şi izbea în pămînt cu piciorul de lemn:

— Omul tău, omul priceput la scris, şi-a vîndut sufletul diavolului, chiaburului, lipitoarei... Aşa-i trebuie. Dar pentru flăcăul nevinovat, o să se chinuie toată viaţa. Ştiinţa de carte e tare prin dreptatea ei, nu prin rău.

Pentru întîia oară îl vedeam pe Arhip, cuprins de o asemenea tulburare, plin de mînie. Acest moşneag, cu piciorul lui de lemn care scîrţîia, om nevătămător, singuratic, mi se păruse pînă acum ca unul biruit de slăbiciunea bătrîneţii, un om care îşi pierduse sănătatea în slujbă obştească de-a lungul atîtor ani şi în munca de toate zilele. Numai noi copiii îl simţeam aproape de inimă şi-l înţelegeam, şi numai cu noi, cu cei tineri, glumea el. Acum însă, pe neaşteptate, el mi se arăta puternic, înţelept, plin de căldură şi păstrînd în suflet ceva sfînt, nebănuit de oamenii de la noi. În aceste clipe, înclinam să-l asemuiesc cu Volodimirîci.

— Dragii mei băieţaşi! bîiguia el, mişcat. Să vă ajute Dumnezeu să învăţaţi carte cu bine! Să trăiţi fără frică şi să vă încingeţi de nădejde cu dreptatea! Nu-i nimic mai tare pe lume decît dreptatea...

Iar Mosei, fără caraghioslîcuri, rosti pentru el, cu un suspin :

— Nu degeaba se zice : o nenorocire aduce alta, te mînă cu durerea şi tot ea plînge.

XV

Cînd clădirea şcolii a fost isprăvită, iar vopseaua albă se usca pe ramele şi pe cercevelele ferestrelor deschise, dulgherii, ceva mai încolo, începură să ridice o altă casă de bîrne. Lipitoarea satului, Serghei Ivaghin, dărîma de zor izbele părăsite şi căra bîrnele afumate la această construcţie nouă, începută la oarecare depărtare de şcoală. Oamenii din sat ştiau bine acum că această casă, cu două odăi şi cu curte împrejmuită, se construia pentru popa care avea să vină din alt judeţ. Se ştia de asemenea că acest popă, nu de mult, fusese cap de obşte de staroveri, iar pe urmă trecuse la „credinţa oficială", cu alte cuvinte, era un renegat. Dar de astfel de popi se fereau pînă şi „mirenii" : „transfugii" aceştia prigoneau pe „pomorenii" [1] din gubernie, într-un chip mai neomenos decît popii de credinţă nouă. Nu se ştie de ce Serghei Ivaghin se prăpădea după acest popă, care mai înainte slujise undeva într-un sat sărăcăcios din judeţul vecin. Ţăranii îşi şopteau pe ascuns între ei că Serghei Ivaghin punea la cale, cu ajutorul lui, fel de fel de isprăvi necurate, iar vorbind pe faţă, spuneau că, în plasa lui, acest popă izbutise să impună surghiunirea tuturor pomorenilor mai îndîrjiţi şi că pusese mîna pe avutul lor. Dar ţăranii se mîniaseră şi-l goniseră din satul lor.

Într-una din zilele răcoroase ale toamnei, foarte străvezii şi cu depărtări clare, eu şi Kuzear şedeam ca de obicei pe treptele şcolii şi reciteam o cărticică

[1] Poreclă batjocoritoare dată staroverilor : mulţi dintre capii acestora erau originari din ţinutul maritim al Rusiei de nord („pomorean", om de la mare). (n.t.)

de poezii de Nekrasov, pe care mi-o dăruise Anton Makarîci. Cărticica asta o aveam întotdeauna la mine, în buzunar, şi mi-o închipuiam vie şi plină de freamăt. Mă simţeam oarecum strîns legat de cartea asta şi n-o simţeam ca pe ceva aparte, ci ca pe un lucru care trăia înăuntrul inimii mele, iar cuvintele ei atît de grăitoare şi melodiile însufleţite ale versurilor îmi tulburau dureros inima. Se asemuiau cu spovedania tristă, gînditoare, a bunicii Natalia, şi cu vorbele înţelepte ale croitorului Volodimirîci. Dar de fiecare dată cînd deschideam această cărticică, vedeam aievea ochii atenţi şi adînci ai mamei, plini de tristeţe şi de speranţă visătoare. Kuzear fusese atît de uluit de aceste versuri, încît, timp îndelungat, el nu mai ştiu să vorbească despre altceva.

Gîfîind de fugă sau de emoţie, Ivanka, cu ochii aprinşi, scanda stihuri cu un glas de cîntec :

Cu Praskovia însurat, i-arată
Bărbăţelul zestrea-i toată :
— Ici coşaru-i, sta într-însul vaca,
Dar văcuţa a murit, săraca !

Nici unul dintre noi nu citisem vreodată poezii asemănătoare cu cele din cărticică : cuvintele ni se păreau de un înţeles înfocat, fiecare vers era zguduitor prin realitatea cuprinsă în el, prin viaţa adevărată, aşa cum este ea. Era viaţa noastră cu grijile şi cu necazurile ei, cu munca de robi, cu boieri şi cu bogătaşi, cu lipsă de pămînt şi cu sărăcie, cu foamete şi cu boli, cu gînduri la o soartă mai bună şi cu căutarea dreptăţii omeneşti.

Dar n-a trecut multă vreme şi noi am învăţat multe versuri pe dinafară, le recitam amîndoi sau le cîntam cu glas tare.

Alături de Nekrasov, răsunau cîntecele lui Kolţov [1], „Cîntecul despre negustorul Kalaşnikov" [2]. Dar la ce

---

[1] Kolţov Alexei Vasilievici (1808—1841), talentat poet rus. (n.t.)

[2] De Mihail Iurievici Lermontov, mare poet rus (1814—1841). (n t.)

bun au fost scrise: „Bova“, „Guak“[1], „Poşehonienii“[2]? Ştiam şi atunci că în viaţă nu s-au petrecut niciodată cele istorisite în cărţile acelea. Minciunile şi scornirile prosteşti stîrneau în mine şi în Kuzear o duşmănie făţişă şi o scîrbă sinceră pentru o astfel de înşelăciune, de vorbărie goală. Cu toate că poveştile lui Gogol ne pasionau prin aventurile lor hazlii şi neobişnuite, noi încercaserăm îndeajuns puterea loviturilor realităţii noastre neprietenoase şi învăţasem să fim realişti. Ni se părea că flăcăii şi fetele lui Gogol n-au altă treabă decît să joace gopac şi să cînte, iar ţăranii să se veselească şi să mănînce găluşte; toţi mănîncă pe săturate, sînt bine îmbrăcaţi, habar n-au nici de dureri, nici de nevoi, şi n-au pe cap nici boieri, nici autorităţi, nici lipitori! Chiar şi expresiile folosite de el ni se păreau prea arătoase şi prea sărbătoreşti. Dar, în cazul lui Nekrasov, fiecare poezie îţi atingea sufletul.

De după ograda bisericii, dinspre hardughie, o fată foarte tinerică venea la noi ca plutind, cu un pas uşor. Era îmbrăcată într-un chip nemaivăzut în sat: de sub scurteica de postav cenuşiu, care semăna cu un veston, apărea o fustă albăstrie cu volane în mai multe rînduri, unduitoare. Părul blond, strîns în două cozi, îi cădea pe piept. Obrazul ei trandafiriu, cu năsucul mic, ne zîmbea. Kuzear mă apucă de braţ şi şopti speriat:

— Cine o fi? De unde vine ea? Parcă a picat din senin!

Dar îndată, tot el rîse molcom:

— Las' că ştiu eu cine e...

Inima îmi bătea cu putere; sării în picioare. Kuzear îşi deschise larg ochii spre fată şi rîse întrerupt, ritmic, acoperindu-şi gura cu palma, de parcă ar fi vrut să-şi oprească izbucnirea asta neroadă. Lunganul Mikolka venea cu paşi întinşi dinspre hardughie pe urmele fetei.

---

[1] Romane occidentale medievale foarte răspîndite în acea vreme (în traduceri proaste). (n.t.)

[2] Cărticică de anecdote şi de aventuri ridicole, unde ţăranii erau ironizaţi. (n.t.)

Îşi vîrîse cămaşa ţărănească în pantaloni şi călca mîndru şi caraghios: cu capul dat pe spate, cu braţele încrucişate, îşi mişca picioarele într-un chip ciudat, comic. Era clar că se fudulea în faţa noastră; el fusese cel dintîi care întîlnise această fată şi o conducea acum la noi. Dar, dintr-un fel de bună-cuviinţă proprie ţăranilor, el rămăsese respectuos în urma ei, aşa cum trebuie să facă orice flăcău de însurat.

Fata se repezi la noi, veselă şi vioaie, sclipind în haina ei colorată, ca un fluture.

— Ei, noroc, copilaşi! Hai să facem cunoştinţă: eu sînt învăţătoarea, mă cheamă Elena Grigorievna. Iar voi, pesemne, mă aşteptaţi aici şi doriţi să vedeţi deschizîndu-se şcoala. Ei, chiar acum o să intrăm pentru întîia oară în ea. Dar şcoala e tare frumuşică: parcă e împodobită toată cu dantele.

Noi nu puteam rosti nici o vorbă şi rămăsesem în faţa ei ca doi prostănaci. Eu îmi venii cel dintîi în fire. Asemenea domnişoare nu erau ceva neobişnuit pentru mine: mai văzusem multe de-astea la Astrahan şi pe cheiurile Volgăi.

— Ei, băieţaşi, vă rog să mă conduceţi la şcoală. Voi sînteţi gazde, iar eu, deocamdată, sînt musafiră. Dar de ce vă sfiiţi? Sînt oare atît de uricioasă?

Ca la o joacă, îmi mîngîie cu o palmă gingaşă umărul şi părul.

Ţineam să-i arăt că sînt om umblat şi că ea nu mă tulburase cîtuşi de puţin.

— Satul nostru e într-o fundătură — răspunsei dezgheţat. Şcoală, n-am avut niciodată. Şi nici unul dintre cei cu ştiinţă de carte nu s-a pripăşit pe la noi. La conacul boieresc vin ei, nu-i vorbă, dar noi nu-i vedem. Eu am fost şi la Volga, şi la Astrahan, şi la vatagă am trăit, împreună cu mama. Dar Ivanka, uite, n-a fost nici dincolo de arie.

— Să ştii că-mi place asta! rîse ea. Mie-mi place tot ce e nou şi toate cele ce n-au mai fost pînă acum... şi-mi place să mă minunez de ele.

Sprinteană, îmi luă cartea din mînă.

— O! Nekrasov! Va să zică, citiţi amîndoi? Şi vă place să citiţi? Şi ce fel de cărţi aţi citit? Ce scriitori? Ştiţi, Nekrasov a scris cîndva c-o să vină vremea cînd oamenii de la ţară nu vor mai pleca din tîrg cu „Mylordul cel prost“ [1], ci cu Belinski şi cu Gogol în mînă.

Iar eu, ascunzîndu-mi tulburarea, i-o trîntii aşa, întrerupînd-o:

— Noi am citit şi pe Lermontov, şi pe Gogol, şi pe Puşkin. Iar cîntecele lui Kolţov şi ale lui Nekrasov, noi le spunem pe de rost.

Kuzear se liniştise, se posomorîse şi se uita la noi cu ciudă şi cu o ironie veninoasă.

— Dar acum nici n-avem cînd să citim... eu, mai ales... eu duc toată povara gospodăriei pe umerii mei. Şi pe deasupra mai e şi foametea... recolta proastă... a fost holeră în fiecare izbă. Oamenii se zvîrcolesc, zac de lungoare. Astă-vară, oamenii au fost bătuţi cu vergi... iar pe unii i-au cărat la închisoare. După o nenorocire ca asta, nu-ţi mai arde de citit.

Învăţătoarea ne luă de braţ, urcă scara cu noi şi ne conduse prin micul coridor. Intrarăm în anticamera încăpătoare, pe urmă în clasa luminoasă, cu ferestrele larg deschise. Şi în anticameră, şi aici, în clasă, mirosea plăcut a brad şi a vopsea de ulei. Băncile negre, lucioase, înşirate pe trei rînduri, umpleau toată camera, iar pe locul îngust din faţa lor fusese rezemată de perete tabla, tot neagră, tot lucioasă. Mai încolo, lîngă fereastră, era o măsuţă sclipind de vopsea proaspătă, şi lîngă ea, un scaun nou.

Elena Grigorievna atinse tabla uşor, cu vîrful degetelor, pe urmă se întoarse spre bănci, mîngîind luciul negru.

---

[1] E vorba de o strofă din poemul „Cine o duce bine în Rusia“ de N. A. Nekrasov, în care autorul are viziunea marii revoluţii culturale, înfăptuită în zilele noastre. „Mylordul“ despre care se pomeneşte în strofă era ducele englez Wellington; portretele lui, ca fost comandant al trupelor în lupta cu Napoleon I, se tipăreau şi se vindeau în Rusia, unde numai o parte infimă din populaţie ştia cîte ceva despre el. (n.t.)

— Totul e gata. Cu începere de mîine, vom înscrie copiii la şcoală. Am adus din oraş şi cărţile, şi cele necesare pentru scris. Ah, ce plăcut e mirosul de răşină de brad!

Mikolka se rezemase cu umărul de uşorul intrării şi clipea cu mult înţeles. Dar eu şi cu Ivanka ne prefăceam că nu-l băgăm în seamă.

— Lucrul de care mă bucur este că vă place să citiţi. O să citim împreună în fiecare zi. Veţi cunoaşte cărţi minunate şi scriitori admirabili.

Mikolka, cu şiretenia lui insinuantă de totdeauna în glas, stinse vorbele entuziaste ale învăţătoarei:

— Kuzeariok tot n-are să meargă la şcoală: n-are cînd, are toată gospodăria în grija lui. Fedeaşka ăsta stă bine, că e liber. Dar Kuzeariok e argat la el însuşi. Şi stă ca legat cu lănţişorul de maică-sa bolnavă.

Elena Grigorievna surîse încurcată şi-l privi iscoditor pe Kuzear. Glasul lui Mikolka parcă ar fi avut darul să-l frigă pe acesta: el se îndreptă furios spre uşă şi ţipă, scos din sărite:

— Nu e treaba ta, lunganule! N-ai să-mi porunceşti tu ce să fac! Tu să rămîi la hardughia ta, trîntorule, şi să nu-ţi bagi nasul unde nu-ţi fierbe oala!

Dar Mikolka rîdea liniştit, prietenos, amuzîndu-se de ieşirea lui Ivanka. Hotărît, voia să se arate în faţa învăţătoarei ca un flăcău copt şi deştept, înclinat să necăjească puţin pe cei mai tineri decît el.

— Ei, Vanea, eu ţi-am spus-o prieteneşte. Tu eşti minunea satului: pe cîmp, plugar, în izbă doftor şi bucătar.

Ivanka se linişti repede, însă luminiţe rele îi mai tremurau în ochi. Lui Mikolka îi întoarse spatele şi, zîmbind în neştire, rosti aspru, cu încăpăţînare:

— O să pridideasc eu şi cu gospodăria şi o să şi-nvăţ. N-o să mă ploconesc la nimeni şi n-o să mă plîng.

Mirată, Elena Grigorievna nu-şi lua ochii de la el: văzuse în el ceva neobişnuit. Îi puse mîinile pe umeri şi se dădu uşor înapoi, admirîndu-l; pe urmă, se

apleca repede și-l sărută pe frunte. Ivanka se pierdu de tot, se zăpăci și, uitîndu-se năuc în jur, arătă un zîmbet jalnic. Ochii i se umplură de lacrimi și se repezi la ușă cît putu de iute. Mikolka, mulțumit de tulburarea pe care o pricinuise, ieși în urma lui.

Apoi sosi clopotarul Lukici, cărunțel, gălbui, înduioșat ca întotdeauna, și făcu dinaintea Elenei Grigorievna o adîncă plecăciune. Fusese numit paznic la școală.

— Dumnezeu să-ți ajute la osîrdia ta cea dreaptă! Numai să nu te necăjească hoinarii noștri, că tare ești tinerică... Ei, dar am să te păzesc eu. Cu toate că-s bătrîior, am să mă descurc eu și cu clopotele, și o să-ți slujesc și ție.

Învățătoarea îi făcu și ea o plecăciune și-i strînse mîna.

— Nu trebuie să-mi slujești mie, moșule. O să trăim bine și o să ne ajutăm unul pe altul.

Împreună cu el, cercetă toate băncile, iar în anticameră, cele două dulapuri noi, verifică lacătele și-și luă cheile în buzunar.

Mikolka și Kuzear stăteau la scară, ca și cum nu le-ar fi păsat de nimic, și-și zvîrleau din pumni, în gură, boabe de linte. Mikolka mînca în silă; era pesemne sătul, pe cînd Kuzear mesteca grăbit și cu lăcomie. Izbutea să-și umple gura și, totodată, să țină buzunarul în așa fel, ca Mikolka să poată lua linte. Băieții de la noi socoteau lintea și mazărea ca deosebit de gustoase, dar fiertura de linte numai rareori se ivea prin case. Mosei căpătase această linte de la Serghei Ivaghin, în schimbul a cine știe cărui fel de trudă.

Ivanka veni în fugă la mine și mă înștiință cu bucurie:

— Uite... la primăvară o să semăn linte pe lotul meu. Am căpătat-o de la Mikolka, în schimbul vrăbiilor fripte de la mine.

Elena Grigorievna dori să știe despre ce vrăbii fripte era vorba. Îi povestii cum foamelea îl învățase pe

Ivanka să prindă vrăbii, să le frigă la cuptor şi cum îl ispitise şi pe Mikolka să mănînce o vrabie de la el, lucru socotit la ţară ca un mare păcat. Pe vremea foametei, oamenii mîncau vaci şi oi moarte, dar nu se atingeau nici de porumbei, nici de vrăbii : porumbelul era privit ca o pasăre sfîntă, iar vrabia, ca una spurcată.

Elena Grigorievna rîse puţin şi-l bătu prietenos pe umăr :

— Vai, ce păcătos eşti, Vanea !

— Da, la naiba ! se revoltă el. Aşa este obiceiul din vechime pe la noi : să nu otrăveşti gîndacii, să nu sperii vrăbiile, să nu le prinzi, să-ţi fie milă şi de şoareci, fiindcă toţi aceştia îţi făgăduiesc belşugul şi îndestularea cu de toate. Şi alta : să te ploconeşti pînă la pămînt înaintea bătrînilor, oricît de vrăjmaş ţi-ar fi el, bătrînul. Dar prostia asta vine împotriva simţirii mele. Nu m-am uitat la Maxim chiorul că e moşneag. L-am plesnit ca pe Iuda trădătorul, cu o piatră-n falcă !

— Ei, Vanea, asta e dezgustător — îl osîndi Elena Grigorievna, dar ochii îi jucau în cap veseli. E o poznă nepermisă.

Lukici, cu pălăria lui străveche în formă de strachină, stătea în spatele învăţătoarei şi-l mustra pe Ivanka cu un glas subţirel, de muiere :

— Ah, ce derbedeu eşti ! Cu toate că, Vanika, eşti harnic, Dumnezeu să-ţi dea sănătate, tot un derbedeu rămîi. Maxim e gospodar, e un om împovărat. E ctitor la biserică. De cîte ori vine părintele de la Kliuci să slujească la noi, îi strînge mîna.

Kuzear nu-i rămase dator cu nici o vorbă :

— Dar de ce această huidumă de chiabur umblă să ne vîndă fruntaşii la şefii lui ? Sigur, trebuia să-i astup gura !

Lukici clătină din cap, îndurerat şi mînios :

— Eşti un mucos înalt de un arşin, cu căciulă cu tot, dar cîte păcate ai pe suflet !

Elena Grigorievna tăcea şi era atentă la convorbirea lor.

Mikolka aţîţa indignarea lui Kuzear:

— Dacă n-aş fi fost eu acolo, el şi cu Fedeaşka i-ar fi scos lui Maxim şi celălalt ochi, cu pietrele lor. E curată nenorocire cu ăştia, zău!

Am condus-o pe învăţătoare pînă la casa obştii a lui Pantelei; voiam să-i găsim o locuinţă, dar ne-am răzgîndit amîndoi în aceeaşi clipă şi, schimbînd priviri, am înţeles că ne gîndeam la unul şi acelaşi lucru.

— Elena Grigorievna — o întrebai cu îngrijorare — dar unde o să locuiţi cu casa? La noi, numai cei înstăriţi au case cu cîte două odăi.

Ea ne aruncă o privire iscoditoare.

— Starostele vostru mi-a propus să mă stabilesc la un oarecare Maxim Susin. La el, jumătate din izbă e goală.

Kuzear sări în sus de mînie:

— Tocmai în ăsta zvîrleam noi cu pietre. Omul ăsta o să vă facă viaţa amară!

— Dar unde să mă adăpostesc, prietenii mei? Ajutaţi-mă!

Am rămas încurcaţi şi am schimbat priviri între noi, neştiind ce răspuns să dăm.

— La băbuca Paruşa! strigă deodată Kuzear, bucuros, dar îi stinsei într-o clipă elanul de bucurie:

— Băbuca Paruşa are o familie numeroasă. Cum te poţi gîndi la aşa ceva?

Îmi adusei aminte de izba goală a boiangiilor: ei au o odaie încăpătoare şi luminoasă. Kostea şi cu nevasta lui locuiesc în atelier.

Pornirăm pe hudiţă, pe lîngă izba curăţică a Paruşei, cu gardul scund, înverzit în dreptul ferestrelor. Iar mai încolo, în depărtare, se zărea izba şubredă a lui Kuzear, ca o bătrînică legată la cap cu o broboadă spălăcită. Pe Kuzear îl fulgeră gîndul să dea fuga pînă acasă, dar se răzgîndi, deşi obrazul lui oglindea o expresie de plictiseală şi de oboseală. De la ferestrele izbelor „locuite", femeile şi fetele se uitau cu-

rioase la noi. Liosînka şi Malaşa, nurorile Paruşei, ne priveau şi ele cu o mirare prietenoasă, iar Liosînka ne strigă cu vocea ei molatică :

— Ascultă, cred că n-ai s-o scoţi la capăt cu băieţii noştri, aşa tinerică cum eşti !

Învăţătoarea îi răspunse vesel :

— Dar uitaţi-vă ce prieteni am ! Mi-au şi găsit un adăpost.

Şi rîse.

Paruşa ne privea înduioşată peste umerii nurorilor şi vorbea cu glasul ei gros, prietenos :

— Dragii mei, încotro o duceţi ? N-are la ce să se uite : peste tot, e numai sărăcie şi durere.

Kuzear, cu înfăţişarea lui de gospodar, o lămuri :

— Noi, babă Paruşa, ne ducem la boiangii. Vrem s-o aşezăm pe Elena Grigorievna în odaia lor. Nu poate trăi fără odaia ei.

Paruşa se alarmă, agitîndu-şi mîna ei mare :

— Ia staţi, ia mai staţi, nu le faceţi chiar după capul vostru ! Vin şi eu cu voi. Ce fel de treabă bună o să faceţi voi acolo, singuri ?

Cele două nurori se dădură înapoi de la fereastră, se neliniştiră şi începură care mai de care să cotcodăcească.

— Vai, măicuţă, nu te osteni ! Ne ducem una dintre noi, pe care o trimiţi tu. Şi-om face tot ce ne porunceşti.

— Nu, nu, drăguţelor ! O să găsim acolo de lucru şi pentru voi.

Paruşa, mare, greoaie, ieşi pe portiţă, proptindu-se în cîrja ei lungă.

— Ei tu, floare de in, condu-ne. Iar tu, Ivanuşka, ai face bine să te duci lîngă maică-ta.

Kuzear răspunse cu obidă :

— Ei, las' că nu moare ea ! O să mă duc şi acasă cînd o să fie nevoie. Are la îndemînă tot ce-i trebuie.

Ograda boiangiilor era toată zopotită, ca întotdeauna, de mormane de zdrenţe vopsite în albastru.

Şi cu toate că dincolo de zaplazul vechi înverzea grădiniţa de meri, cu desişul ei de vlăstare lungi de rug, această ogradă mă îngrozea totdeauna cu gunoaiele ei otrăvitoare. Acum, totul se afla aci în paragină, iar bojdeuca părea nelocuită şi dărăpănată.

În tindă era întuneric, mirosea a ceva iute şi usturător. Învăţătoarea tăcea, oarecum încurcată. Cînd Paruşa deschise larg uşa de la odaia de lucru, eu şi Ivanka ne repezirăm în cea curată. Avea o uşă din lemn vechi, masivă, căptuşită cu pîslă. Am deschis-o larg şi învăţătoarea intră cea dintîi în camera spaţioasă, luminoasă, ticsită de căzi, de mese sinilii, cu fel de fel de scule şi vechituri. Într-un colţ, se afla o sobă rotundă din tablă, iar la dreapta, colţul din fund, cu patul de lemn gol, era despărţit de restul odăii printr-o perdea găurită.

— Minunată odaie, băieţi ! Dacă se face curăţenie şi se deretică mai acătării, nici n-am nevoie de alta mai bună.

Mie însă această izbă nu-mi plăcu : mi se părea că era toată îmbîcsită de otravă. Toţi acei care locuiseră aci, înăbuşiţi de aburii duhnitori, se gălbejiseră şi încetul cu încetul muriseră. Bătrînii se aflau în morminte, iar unul dintre feciori fugise undeva, pe meleaguri străine. Kostea, după bătaie, fusese înaintat la pretură, împreună cu Tihon şi cu Olioha. Se întorsese de acolo bolnav, cu tot trupul umflat, cu o mînă atîrnată de gît şi cu mai mulţi dinţi săriţi. Nu mai ieşea din bojdeucă, iar nevasta lui, tînără, nu ieşea decît pînă la fîntînă.

Paruşa intră împreună cu Kostea în odaie, ca stăpînă, şi începu să dea porunci ca la ea acasă :

— Ei, Konstantine, uite că ai şi tu o chiriaşă. Ia te uită la ea, e ca lumina soarelui ! O să trimit îndată pe nurorile mele şi ele o să scoată numaidecît de aici toate catrafusele, o să răzuiască podeaua, o să spele, o să aerisească totul. De un pătuc, fac eu rost de la casa obştii, unul de fier şi cu arcuri. Nu face pentru o

fată să doarmă pe unul de lemn. Iar de la Serghei Ivaghin, o să scot nişte scaune curbate. E zgîrcit diavolul, dar las' că ştiu eu ce să-i fac, ca să fie mai darnic.

Kostea stătea nepăsător şi tăcea, ca unul care ar fi picat acolo din întîmplare. Cu obrazul gălbejit, cu ochii stinşi, ca îndobitocit, nu mai era Kostea cel de altădată, bun cîntăreţ şi flăcău chipeş. Buzele lui uscate îi dădeau o înfăţişare de moşneguţ, iar în ochi îi stăruia, nemişcată, o expresie de spaimă ori, poate, de durere.

— Nu are fata unde să-şi plece căpşorul — spuse Paruşa, cu aceeaşi voce groasă. Ea o să-ţi plătească, înţelege-te tot cu ea.

Kostea răspunse surd:

— Fă tu ce vrei, tuşă Paruşo.

Spunînd aceasta, ieşi din izbă, călcînd încet şi în silă.

Învăţătoarea, care nu-şi lua de la ei ochii îngrijoraţi, îl petrecu pe Kostea cu o privire plină de curiozitate şi de compătimire.

— Ce s-a întîmplat cu el? De ce arată aşa de nefericit?

— Ei, maică — tună Paruşa, mînioasă, bătînd cu cîrja în podea. După schinguirea la care a fost supus, e de mirare că a rămas şi aşa...

Kuzear întrerupse cu inimoşie spusele Paruşei:

— La noi, ţăranii au ridicat de la chiabur nişte grîne pentru cei înfometaţi şi nevoiaşi. A sosit şeful zemstvei cu poliţia. Dar pe urmă, cînd s-au ridicat grînele de la boier, a căzut asupra noastră o haită de uriadnici. Iată, pe el l-au bătut... După aceea l-au mai schingiuit şi la pretură, de i-au sărit dinţii.

— E groaznic, groaznic! se indigna Elena Grigorievna. Şi în acelaşi chip, ţăranii sînt schingiuiţi pretutindeni. Dar aceste răfuieli neomenoase ridică poporul şi-l silesc să gîndească.

XVI

Din ziua aceea, a început o perioadă nouă în viaţa mea. Sosise vremea unor descoperiri neaşteptate, de bucurii de neuitat, de năpaste apăsătoare şi de zguduiri sufleteşti, foarte complicate pentru anii mei. Amintirea acestor ani îmi este însă scumpă, fiindcă e legată de vremea cînd vegheam, de vremea luptei grele pentru viaţă, pentru dreptul de a fi om. Şi nu o dată, în cursul acestor ani, m-am aflat la un pas de pieire, şi mă salvau nu numai nişte întîmplări fericite, dar şi visul zilelor luminoase care aveau să vină.

În satul nostru, în zilele acelea, încercate de foamete, de molima holerei şi de lungoare, se iviră nişte oameni neînfricaţi, ca studentul Anton, iar dintre ţărani, Tihon Kuvîrkin, Olioha, boiangiul Kostea, Isai şi Gordei. Şi parcă pămîntul a zvîrlit din adîncurile lui secătuite nişte foiţe nemaivăzute pînă atunci, nişte chemări mînioase, aidoma unor învinuiri profetice aduse bogătaşilor şi boierilor.

Pe vremea aceea, asemenea foiţe am descoperit şi noi, eu, Kuzear şi Mikolka, şi le-am citit cu răsuflarea întretăiată. Am alergat la Tihon şi i-am pus sub ochi cele găsite. El nu se miră, doar zîmbi şi rosti cu mult înţeles :

— Ei, copii, vedeţi că şi pămîntul a vorbit. Eu cunosc astfel d foiţe şi de cărţulii.

Starostele Pantelei şi cu ipistatul au alergat prin sat din izbă în izbă, au scotocit prin toate ungherele, de îi treceau şapte rînduri de sudori, dar nu au găsit nici un fel de răvaşe sau cărticele. Pomorenii învăţaseră din vremuri străvechi să-şi tăinuiască, de ochii stăpînirii, hrisoavele lor sfinte, şi nici un fel de copoi nu le-au putut descoperi. Din timpuri îndepărtate, între pomoreni şi mireni exista o înţelegere comună, ca să se apere unii pe alţii şi să prostească autorităţile. Aşa cum odinioară fuseseră ascunse icoanele şi ceasloavele din casa de rugăciuni, tot aşa

nu s-a putut găsi nici un bob de cereale, nici un firişor de făină, în timpul raziei cînd şeful zemstvei şi ispravnicul au năvălit cu poliţia. Anii îndelungaţi de prigoană dezlănţuită asupra pomorenilor îi deprinseseră pe oameni cu ştiinţa de a-şi păstra cu sfinţenie cele de taină şi cele ce nu puteau fi cedate, în lupta cu poliţia. Ascultînd sfaturile şi convorbirile evlavioase de la „privegheri", le tîlcuiam pentru mine într-un chip simplu, fără nici un fel de înţeles mîntuitor pentru suflet: ca să-şi ferească de stricăciune „tîlcul" [1], obştea [2], integritatea ţăranilor şi să-i dezarmeze pe „ighemoni" [3] — pe moşieri, poliţia şi popii — ei trebuiau să se ţină ciotcă, uniţi, să nu-şi trădeze fraţii, să rămînă muţi în faţa autorităţilor şi stăpînilor şi să nu le fie frică de nici un fel de schingiuiri, precum nu se temuseră de ele bunicii şi strămoşii. Pomorenii primeau în mijlocul lor pe oricine le respecta hotărîrea lor nestrămutată de a rămîne strîns uniţi şi le îndeplinea datinele.

Această „credinţă ţărănească", credinţa oamenilor săraci şi a celor veşnic oropsiţi de soartă, sălăşluia în inima celor mai mulţi ţărani, iar „bespopovenii" [4], pe care autorităţile şi popii îi socoteau duşmani ai bisericii şi ai ordinii poliţieneşti, stîrneau în oameni sentimente de compătimire, şi toţi uimiţi şi plini de respect pentru tenacitatea lor. Toţi cei din sat se închinau în faţa bătrînului Mikituşka, omul care suferise pentru dreptatea ţărănească, şi-şi aduceau aminte de el ca de un erou şi-şi mustrau slăbiciunea cu care oamenii îşi părăsiseră căpetenia, în ceasul de pe urmă.

Anul acesta însă satul parcă devenise altul. Ţăranii nu se mai risipeau în fugă în faţa autorităţii, ci păstrau o tăcere duşmănoasă. Nu mai dădeau de

---

[1] Aici, în sens de rit religios. (n.t.)
[2] Aici, în sens de comunitate religioasă. (n.t.)
[3] „Stăpîni", „superiori" (alterat din limba greacă). (n.t.)
[4] O mare parte dintre cei de credinţă veche, care n-aveau preoţi oficiali. (n.t.)

gol pe nici unul dintre capii lor, iar cînd uriadnicii au încercat să-i întindă pe Tihon, pe Olioha și pe Isai la pămînt, ca să-i bată, toată gloata parcă a scăpat din lanț; a dat peste cap și pe uriadnici, și pe pristav. Nu mai fugeau țăranii; acum poliția fugea de ei ca să-și scape pielea. Pe țărani îi întărîtase și-i unise atît foametea, cît și holera; îi tulburaseră „foițele împrăștiate" care erau citite cu nesaț de toți cei care erau în stare să buchisească rîndurile de tipar, măcar silabisindu-le. Pesemne, oamenii au chibzuit multe în acest an, după încercarea lor nereușită de a face, cu de la ei putere, arături pe pămîntul boieresc, și după arestarea lui Mikitușka și a lui Petrușa. Dar nici chiar în ziua aceea îngrozitoare, cînd, la căderea nopții, Tihon, Isai cu Gordei, Olioha și Kostea au fost ridicați și bătuți sălbatic, legați și înaintați la pretură, iar vreo zece țărani bătuți cu nuiele, pe luncă, lîngă hardughia pompierilor, nici unul n-a făcut act de pocăință, nu și-a denunțat vecinii, ci doar a urlat și a gemut sub lovituri.

Iată în ce zguduiri sufletești, în ce grozăvii trăite mi-am început viața de școlar.

În cea dintîi dimineață, la școală, se adunară voluntarii; nu eram mai mulți de zece la număr. Niște copilandri ceva mai răsăriți decît mine. Printre ei, se aflau și Mikolka, și Sioma, care slăbise mult după lungoare. Venise și Șustionok, bosumflat, fudul, cu un zîmbet țepos în ochii mici, subțiați.

Elena Grigorievna s-a prezentat la școală în aceeași rochie și bluză, dar își pusese un șal alb, înnodat, cum se poartă la țară.

În clasă, ea înscrise toți copiii pe o foaie de hîrtie, puse pe fiecare să citească din carte și-i scoase pe rînd la tablă să scrie cîteva cuvinte. Sioma nimeri la clasa întîi, la cei neștiutori de carte, și-l vedeam supărat și rușinat de nevoia de a sta numai el acolo, om în toată puterea, alături de copiii mici. Noi patru — eu, Kuzear, Mikolka și Șustionok — nimerirăm la clasa a doua. Pentru vreo clasă superioară,

nu se găsi nici unul. Cu toate că noi citeam şi scriam bine, nu cunoşteam nici gramatica, nici aritmetica.

La început, Şustionok şedea de-a valma cu ceilalţi elevi, dar mai pe urmă, cînd am fost împărţiţi pe grupe, el se aşeză morocănos în cea din urmă bancă şi, ca dinadins, izbucnea mereu în cascade de tuse, ca un om răcit. El se ridica, aplecat strîmb într-o parte, şi începea să-şi frece nasul ba de un umăr, ba de celălalt. Era caraghios şi toată lumea chicotea de rîs. Pînă şi Sioma, vlăguit de boală, se topea rîzînd. Învăţătoarea, mirată, îl întrebă pe Şustionok ce are, dar el nu răspunse, ci o privi pieziş, numai cu un ochi pe care-l mută apoi în altă parte. Mikolka se întoarse spre el şi cu seriozitate lămuri :

— El, Şustov, îşi ţine limba în buzunar. Acolo e ascunzătoarea ei ; ea se teme de oameni, fiindcă se ştie că umblă cu pîra.

Toată lumea rîse iar, dar Elena Grigorievna îşi încruntă sprîncenele, arătîndu-se nemulţumită, şi-l reduse pe Mikolka la tăcere.

— Nu glumi aiurea, Nikolai ! Respectă-ţi locul şi tovarăşii !

Se apropie de Şustionok, dar el se retrase din faţa ei, tocmai pînă în colţ.

— Nu mă atinge ! mugi el, răguşit.

Elena Grigorievna se înroşi, apoi se întoarse la măsuţa ei. Ne privi pe toţi, îngîndurată şi severă, şi ne vorbi ca unor oameni vîrstnici. Ne propovăduia că şi învăţătura la şcoală este o muncă, dar că această muncă nu se face de unul singur, ci în comun, la un loc cu multă lume unită, aşa cum se munceşte la cositul fînului, ori la arie, ori la clacă. Iar pentru ca această muncă, adică învăţătura, să fie spornică, cu biruinţă şi cu bucurii, sînt necesare ordinea, înţelegerea comună, liniştea, aşa cum există în toate familiile numeroase şi bune. În familie există un tată şi o mamă care sînt ascultaţi şi nu li se vorbeşte cu împotrivire, aiurea, fără socoteală ; ei au experienţă, au trăit mult şi au văzut multe şi ştiu cum trebuie con-

dusă gospodăria şi cum să-şi crească copiii în chip înţelept. Şcoala este şi ea o familie. Ea trebuie să fie solidă şi bine închegată, iar cea mai mare în această familie este învăţătoarea. Elevii trebuie să asculte de ea şi să i se supună ca unei mame. Ea nu-i povăţuieşte decît cele bune, îi învaţă să citească, să scrie şi să socotească, pentru ca să fie deştepţi şi vrednici în viaţă.

Într-o dimineaţă, se opri din goană în faţa şcolii un trăpaş corbiu, cu coama mătăsoasă încordată ; parcă era dintr-un tablou. În tarantasul negru, lucios, şedea boierul din Kliuci, Mihailo Sergheievici Ermolaev, iar lîngă el, un popă buhăit, cu pălărie şi cu anteriu violet. Mihailo Sergheievici sări sprinten jos şi, înalt, vioi, cu bărbuţa neagră, ascuţită în pană, cu nasul lung ca un cioc de cioară, veni călcînd larg spre Elena Grigorievna, zîmbindu-i lipicios, şi-şi scoase prietenos pălăria boţită.

— Să trăieşti, fată dragă ! Ei, cum te-ai gospodărit ? Te-ai obişnuit puţin ?

Elena Grigorievna, înroşindu-se, răspunse cu un aer rezervat şi cuviincios :

— Desigur, Mihail Sergheievici, nu sînt la prima încercare.

Călcînd bătrîneşte, Lukici veni în fugă la popă şi îşi întinse spre el braţele, cu palmele adunate căuş.

— Ei, moşule, ajută-mă să cobor din rădvan. Te blagoslovesc eu pe urmă.

Lukici îi bolborosea ceva, cu glăsciorul lui de muiere. Într-adevăr, popa nu se dădu jos din tarantas, ci se rostogoli din el, proptindu-se cu mîinile grase pe umerii lui Lukici.

Mihailo Sergheievici aruncă o privire spre cîrdul de copii şi ne salută prieteneşte cu vocea lui groasă :

— Noroc, copii ! Iată că aveţi acum şi şcoală. Învăţaţi cu sîrguinţă.

Se întoarse spre popă şi dispuse fără mofturi :

— Treci, părinte ! Chiar acum vom începe sfeştania. Pofteşte-ne, tinerică gazdă !

Învățătoarea rosti cam încurcată, cu o plecăciune:
— Intrați, vă rog, Mihail Sergheievici! Poftiți, părinte!
Popa mîrîi gros:
— Lukici, aprinde cădelnița!
Se urcă greu pe scară şi dispăru după uşă.
Ermolaev se sui uşor, în fugă, după el, și de pe scară, înconjură iar cu privirea toți copiii.
— Cheamă-ți înăuntru elevii, Elena Grigorievna! Iar voi, copii, intrați în ordine, cuminte şi frumos.
Îşi arăta dinții galbeni de sub mustăți; ochii i se limpeziseră, întineriți.
— Tare-mi plac aceşti pui de țărani! Muncitori, deştepți, cu pricepere înnăscută.
Învățătoarea răspunse curajos:
— Sînt deştepți, Mihail Sergheievici, tocmai fiindcă de la o vîrstă fragedă trăiesc în muncă. Și vara trecută a fost pentru ei o grea încercare: recoltă proastă, holeră, pierderea celor dragi, sărăcire totală, supărări... Aceşti copii nici nu gîndesc copilăreşte.
Mihail Sergheievici o privi foarte atent, curios, și două cute de la rădăcina nasului în sus îi brăzdară fruntea.
— Da... da... întîmplări triste care nu trec fără urme... Aşa e! Ei, Elena Grigorievna, adu-ți liota...
Dădu boiereşte din cap şi trecu pragul micului coridor.
În şcoală se şi aflau vreo douăzeci de oameni, jumătate dintre ei pomoreni. În timpul sfeştaniei, bineînțeles, nici unul dintre aceştia, și nici eu, nici Kuzear, nici Sioma nu făceam semnul crucii, nici plecăciuni, ci stăteam drepți şi nemişcați ca stîlpii. Boierul Ermolaev stătea în spatele popii, ceva mai la o parte, lîngă fereastră, şi-i ținea isonul cu un glas de strană, lăsînd să i se vadă mărul lui Adam:
— Do-o-amne, miluieşte-e!
Iar popa, înveşmîntat în patrafir, se juca cu cădelnița, iar uneori îi făcea vînt, şi fumulețul albastru, în-

miresmat, se răsucea în inele şi în rotocoale mici, ridicîndu-se spre tavan.

Lukici se furişă pînă la noi şi, cu o spaimă răutăcioasă în ochii spălăciţi, ne şopti şuierător :

— Rugaţi-vă, păcătoşilor ! Staroveri smintiţi ! El, părintele, o să vă sucească vouă capetele, nelegiuiţilor !

Dar noi stăteam cuminţi şi nemişcaţi ca nişte momîi. Învăţătoarea se apropie de moşneag şi-i şopti ceva cu dojană.

Apoi au intrat starostele Pantelei şi ipistatul printre oameni, cu mutrele lor de stăpîni, şi s-au aşezat în faţă, iar Pantelei o împinse la o parte şi pe Elena Grigorievna.

Popa rosti o povaţă acră şi de neînţeles ; pe urmă, începu să împroaşte apă peste noi şi peste bănci, cu mătăuzul făcut dintr-o coadă de cal. După aceea, cu crucea, făcu nişte semne înspre noi şi i-o întinse lui Ermolaev. Boierul o sărută numaidecît ; învăţătoarea făcu la fel, iar după aceştia, copiii, unul după altul, se înşirară să treacă prin faţa crucii. Noi, bespopovenii, rămăseserăm ca şi pînă atunci ca idolii şi ne îngrămădiserăm în spatele tuturor, chiar lîngă uşă.

— Dar voi, jegoşilor, ce căutaţi acolo ? ne strigă popa, aspru şi fără răutate. Sînteţi staroveri ? Ei, să ştiţi că vă las în plata Domnului, ereticilor !

Mihail Sergheievici întoarse capul spre noi şi, zîmbindu-şi în mustaţă şi în bărbuţa ascuţită, ne felicită cu glas de bas, surd şi prietenos, pentru deschiderea şcolii, şi mai rosti nişte vorbe plictisitoare din care n-am înţeles nimic.

Mikolka şi cu Sioma, ca flăcăi mai răsăriţi, se uitau cu sfială de după pervazul uşii, de parcă ar fi venit din altă lume. Şustionok se răzleţi din mulţimea de elevi şi se ţinu scai de taică-său. Se întorcea mereu spre noi şi rînjea obraznic : priviţi-mă cum stau lîngă tăticu, ca lîngă un munte de piatră.

Popa își scoase patrafirul, își netezi cu ambele mîini părul de muiere și, cu un zîmbet respectuos, îi făcu lui Ermolaev o plecăciune.

— O faptă mare ați făcut, Mihail Sergheievici, iată, ați deschis încă o școliță, ați aprins o făclie în beznă și bezna n-are s-o cuprindă. Lumina lui Hristos ne luminează pe toți, chiar și pe rascolnici. Iar bezna și mocirla de baltă stăpînesc aici cam de mulți ani. Și dumneavoastră ați izbit cu toiagul culturii în fortăreața beznei și a țîșnit un izvor de apă vie.

Ermolaev asculta pe popă, gîndindu-se aiurea, cercetînd cu privirea camera de clasă, și nu știu de ce, deodată îl înștiință grăbit :

— Ei, părinte, am plecat !

Veni la învățătoare și-i strînse mîna.

— Elena Grigorievna, îți urez succes în munca dumitale rodnică. Te rog să poftești pe la noi. Bucuroși totdeauna să te vedem. Dacă vei avea nevoie de ajutorul meu, te rog s-o spui fără sfială.

Elena Grigorievna zîmbi fără intimidare și-i mulțumi. Ermolaev trecu prin fața starostelui și a ipistatului, dar nici nu se uită la ei.

Pe Mihail Sergheievici Ermolaev îl socoteau ca pe un om drept, atît țăranii săi, cît și cei din împrejurimi. Se spunea că la el în gospodărie nu erau apăsați oamenii nici prin înrobire, nici prin ispășirea prin muncă a datoriilor ; că el ajuta pe săraci cu semințe, în condiții foarte omenoase, arîndu-le ogoarele mici cu caii săi, iar la moșia lui ținea argați străini de sat. Boierul nostru Izmailov, deși se găsea în legături de prietenie cu el, îl ocăra mereu, fără să se rușineze de prezența slugilor sale, mustrîndu-l că prea își bate mult capul cu țăranii ; că se ține pe picior de familiaritate cu ei, că e îngăduitor cu trîntorii și cu bețivii ; că deschide școli și spitale prin centre de plasă, dar, mai ales, șubrezește gospodăria dvorenească și seamănă tulburare în mijlocul țăranilor. Dar tulburarea zguduise și satul nostru, atunci cînd Ermolaev vînduse o parte din pămîntul său, cu preț convenabil și cu

plata în zece rate anuale. Ţăranii noştri încă nu uitaseră de tocmeala ce-o făcuse Izmailov, cu lipitoarea Stodnev, pe spinarea lor, şi hotărîră să vină la Izmailov, cu cererea de a le ceda pămîntul pe care obştea de la Danilovka voia să-l cumpere de la el, prin Banca Ţărănească. Dar Danilovka era un sat mare şi bogat: acolo se aflau mulţi negustori, geambaşi care ţineau în mînă pe ţesătorese, pe ciurari, pe curelari, pe lingurari şi pe strungari. Ţăranii noştri nu s-au învoit la o nouă înrobire: la prima vedere, Banca Ţărănească acorda înlesniri mari, dar, după socoteala lor, reieşea că această bancă, deşi se numea ţărănească, era de fapt şi mai necruţătoare la jaf decît moşierul. Erau aceleaşi plăţi de răscumpărare care fuseseră impuse ţăranilor la trecerea lor „în slobozenie". Se repeta aceeaşi poveste ca şi cu vînzarea pămîntului lui Stodnev. Iar cînd ţăranii au spus sus şi tare că ar vrea să cumpere pămîntul la acelaşi preţ şi în aceleaşi condiţiuni ca şi obştea de la Kliuci, Izmailov s-a stropşit la ei, zbierînd şi izbind din picioare.

Şi astfel, ţăranii noştri au rămas cu buza umflată.

XVII

La început, copiii nu erau numeroşi; îi reţinea de la şcoală groaza străveche faţă de învăţătura împărtăşită odinioară de moşnegi, nu tocmai ştiutori de carte, care întipăreau slovele în memoria copiilor, cu cîte un gînj făcut dintr-un prosop sau cu chinga de şa. Iar familiile din sat, nu numai pomorenii, dar şi mirenii, priveau şcoala mireană cu neîncredere, ursuze, aveau o judecată de schitnici: oamenii erau obişnuiţi să lege învăţătura de cuvîntul lui Dumnezeu, de faptele mîntuitoare ale sufletului, sau, mai simplu, de schingiuire. Nu oricine era în stare să treacă prin această încercare; nu o răbdau decît cei cu chemarea de a în-

văţa carte sau cei deprinşi din anii copilăriei cu o smerenie pioasă, pe cînd cei nărăvaşi şi neascultători se apărau cu mîinile şi cu picioarele de această tortură şi preferau să rămînă analfabeţi.

Cînd însă copiii se împrăştiau în fugă de la şcoală pe la casele lor şi, copleşiţi de emoţie, povesteau cît de frumos şi de plăcut e la şcoală, şi ce prietenoasă e învăţătoarea, şi cum ea găseşte o vorbă drăguţă pentru fiecare, şi cum cu cei mici, ea a cîntat literele şi i-a pus să copieze de pe tabla neagră beţişoare şi covrigei, copiii au început să vină la şcoală în fiecare zi. Fără curaj, sfioase, au venit şi fetiţele. După vreo două săptămîni, nu mai era nici un loc liber în bănci. În clasa noastră, nu s-au mai adăugat decît doi elevi: băieţelul grădinarului boieresc, Garaska, slăbuţ, palid, dar atotştiutor şi mereu fără astîmpăr, înfăţişîndu-se după vorbă ca o loază de boier, şi, spre mirarea mea, Petka covaciul. El intră în clasă odată cu Elena Grigorievna, deşi cam stîngaci, dar cu seriozitatea obişnuită a omului de treabă şi încercat.

Elena Grigorievna îl îmbărbătă prietenos:

— Nu te sfii, Petea, vezi, aci e toată lumea de la voi, îi cunoşti pe toţi.

Petka îi răspunse judicios:

— Doar nu trăiesc prin întunecimi de codru!

Nimeni nu rîse de vorbele sale; toată lumea se purta faţă de el, cu toată cuviinţa.

Numai Garaska, împins de zburdălnicia lui, nu se stăpîni şi, cu sclipiri vesele în ochii plin de bucuria vieţii, glumi:

— E cît un degetar ţărănelul ăsta, dar vorba lui e grea ca piatra.

Petka şedea în bancă, cu demnitatea muncitorului chibzuit căruia nu-i şade bine să răspundă cu aceeaşi monedă la prostiile celor fără treabă. Nu dădu nici o însemnătate ieşirii cutezătoare a lui Garaska. Eu şi Kuzear ne dădurăm cu cotul şi privirile noastre se întîlniră. Lui Kuzear îi scăpărau în ochi luminiţe răutăcioase.

El şi cu mine am avut atitudini deosebite faţă de Garaska: mie-mi plăcea băiatul, şi pentru înfăţişarea lui îngrijită, şi pentru îndrăzneala lui, neobişnuită pentru un copil de la ţară, şi pentru că avea ochii albaştri, veseli, care ne priveau plini de prietenie şi de încredere. Dar Kuzear îi arunca priviri piezişe, duşmănoase: nu putea suferi pe nimeni dintre cei care veneau de la conac. Numai faţă de Anton Makarîci, care o vizita pe maică-sa bolnavă, el se arăta respectuos şi, potrivit cu caracterul său, sfios.

— Hai, nu mai schelălăi, potaie! îi strigă el lui Garaska, sfidător. Aici nu eşti printre slugi boiereşti!

Elena Grigorievna îl ameninţă pe Kuzear cu degeţelul, clătină din cap a dojană, dar ochii ei zîmbeau înveseliţi.

— Eu nu sînt potaie! răspunse Garaska cu obidă şi roşu de mînie. Dar tu, tu de ce latri la oameni? La şcoală, sîntem cu toţii egali.

Iar Kuzear îl înştiinţă pe neaşteptate, cu o privire serioasă:

— Chiar azi ne vom bate cu pumnii! Te pricepi să plescăieşti din limbă, dar cum te arăţi la bătaie, asta o s-o spună pumnii.

Elena Grigorievna se nelinişti:

— Uite, asta nu e bine, Vanea. Prietenia vă vrea la o strîngere de mînă, nu la bătaie.

Dar toţi copiii se mişcară în timp ce fetiţele se strîngeau una într-alta, şuşotindu-şi în felul femeilor, cu ochii la Kuzear şi la Garaska.

Elena Grigorievna ne rîndui clasa în altă ordine: pe Mikolka, fiind mai 'nalt, îl aşeză în banca din fund, pe Petka cu Garaska, în spatele nostru, iar Şustionok rămase din nou singur în bancă, înaintea lui Mikolka şi în spatele lui Petka şi Garaska. Întorceam capul spre Petka şi nu vedeam decît faţa lui concentrată, preocupată, şi privirea lui atentă, încordată de aşteptare, îndreptată către Elena Grigorievna. Era acelaşi Petka, muncitor, deştept, cu o minte mai ageră decît pentru anii lui, stăpîn pe sine, şi mă miram între-

bîndu-mă cînd și de la cine izbutise el să învețe să citească și să scrie : doar și acasă, și la fierărie, avea de lucru pînă peste cap, iar astă-vară fusese copleșit de o seamă de nenorociri, în stare să strivească și un bărbat în toată firea. Judecînd după cît știa, înțelegeai că se străduise mai mult de un an, ba la abecedar, ba la cartea de citire, ba la hîrtia pe care, stăruitor și sîrguincios, scria litere și cuvinte. Dar cine-l ajutase ? De la cine învățase mînuirea condeiului la scris ? Cîtă voință și răbdare trebuie să fi avut ca să nu se piardă cu firea, să nu se descurajeze în munca lui, să nu slăbească voioșia proprie unui copil. Ceea ce știam era că Potap, muncitor din fire, îl ținea tot timpul pe Petka lîngă el, îl deprindea cu greutățile lucrului și-i împărtășea pe nesimțite dragostea de muncă, cu bunăvoința unui om cumsecade. Mi-am adus aminte cum, acum doi ani, pe iarnă, Petka îmi răspunsese cu indiferență la vorbele mele lăudăroase, pentru că știam să citesc : la ce bun îi trebuie lui bucoavna la fierărie și la gospodărie ? Tatăl său e meșter iscusit, cunoscut chiar și așa, fără carte, în tot jurul. Îmi veni să rîd : Garaska îi zugrăvise în chip potrivit firea lui de pui de țăran care își păstrează pentru sine gîndurile și faptele și care nu scapă niciodată din mînă nimic din ceea ce i-ar putea fi de folos.

Elena Grigorievna parcă se juca cu copiii. Trecea de la o clasă la alta ; lucra cîte puțin cu cei mici, le dădea cîte o lucrare pe care s-o facă ei singuri — să scrie bunăoară tot felul de bețișoare și de covrigi — apoi se întorcea la noi. Și de fiecare dată, aducea fiecărei probleme, fiecărui exercițiu, cîte ceva surprinzător de nou și de atrăgător. Era însă de ajuns ca vreunul dintre cei de la clasa întîi să se agite sau să se arate plictisit, pentru ca ea să se întoarcă îndată la cei mici :

— În picioare, copii ! Stați jos ! Iar în picioare !

Și, împreună cu ei, își ridica brațele în sus, apoi le întindea în lături. Copiii se înveseleau și zîmbeau ca treziți din ațipeală.

Ea se întorcea la noi cu un surîs în ochii ei albaştri, uitîndu-se înapoi la cei mici, ca şi cum ar fi vrut să se joace mai departe cu ei. Dar, stînd lîngă noi, fără să-şi stingă zîmbetul, ea ne punea întrebări şi ne asculta răspunsurile. Kuzear era cel dintîi care îşi repezea braţul în sus, cu două degete întinse, nerăbdătoare, spre ea, cu sclipiri de biruinţă în ochi. După el, cu aceeaşi voioşie de om sigur pe ce ştia, îşi ridica mîna Mikolka. Acesta, ca un flăcău serios, nu stăruia cu braţul în sus, ci arăta doar că şi el e gata să vorbească, dacă învăţătoarea ar fi fost dispusă să-l asculte. Rareori îşi ridicau braţul Petka sau Şustionok ; Petka nu era vorbăreţ din fire şi răspundea la întrebări fără să fie întrebat, dacă el nu era de acord cu vreunul. Dar Şustionok privea numai pieziş, cu ochii strînşi, apropiaţi unul de altul lîngă nas, şi fornăia aplecat deasupra pupitrului. Garaska se purta ca un mînz zglobiu.

Una dintre lecţiile care m-au uimit mi-a rămas pentru totdeauna vie în amintire ; a izbucnit o ceartă care ţinu pînă la sfîrşitul lecţiei şi a continuat în timpul recreaţiei şi în vestiar.

— Iată, copii, noi am citit şi am analizat aici nişte versuri despre ploaia care cade ca aurul din cer, iar aurul acesta va fi cules cu grînele de bob plin, care vor umple hambarele. Bătrînii spun că acestea au fost aşa, din timpurile cele mai vechi, iar acum, oamenii sînt tare necăjiţi din pricina recoltelor slabe. Bine, dar pămîntul e acelaşi şi oamenii sînt aceiaşi, de ce s-au făcut asemenea schimbări ?

Elena Grigorievna i se adresă lui Mikolka. Acesta se ridică din bancă şi spuse înţepător :

— Bine, dar sînt ani şi ani. Cîteodată, dă Dumnezeu şi plouă toată vara, iar uneori, cum a fost astă-vară, avem numai secetă şi pîrjol. Bătrînii, ştii, spun întotdeauna că în trecut toate erau mai bune. Dacă mai stai de vorbă cu ei, au să spună că pe vremuri şi oamenii erau de două ori mai înalţi şi laţi în spete de un stînjen.

Kuzear pufnea, se zbătea, avea un scormon de ciudă şi-l fulgera pe Mikolka din ochi :

— Şi cum vine asta ? Aşadar, după judecata ta, bătrînii îndrugă verzi şi uscate, gugumănii ? Mă-ă, boule !

— Vanea, nu vorbi aşa urît ! se amestecă Elena Grigorievna, retezîndu-i vorba. Trebuie să te obişnuieşti mai întîi să asculţi ce spune tovarăşul tău şi numai după aceea să spui ce ai tu de spus.

— Dar el de ce face pe prostul ? sări Kuzear, mai aprins. Bătrînii, auzi, spun adevărul ; locurile noastre aveau de jur-împrejur numai pădure ; tot pîrăul se pierdea în verdeaţă, cu albia plină, iar din maluri ţîşneau izvoare, de se auzea de departe susurînd. Iar de pe treptele de piatră se prăvălea apa, cu un zgomot de sticlă. Pămîntul se umplea de mustul izvoarelor pe săturate. Iată de ce rodea bine pămîntul. Iar acum, ce e ? E neted ca-n palmă, pretutindeni lut şi nisip, izvoarele seacă şi pîrăul nu e pîrău, ci mai curînd o băltoacă de broaşte.

— Stăvilarul boierului l-a zăgăzuit, asta e — îl corectă Petka, dar Kuzear se răsti şi la el :

— Păi şi pe-acolo trece apa printr-o portiţă de scurgere ; nici un stăvilar nu ţine toată apa de prisos.

Mikolka nu se supără, îşi încreţi obrazul şi-şi ascuţi privirile de un dispreţ mut. Se aşeză la loc cu o nepăsare grăitoare, dar continua să-i pună piedici lui Kuzear, prin întrebări scurte, nevinovate, ca din partea unui ageamiu :

— Bine, Vanea, dar pădurea ce s-a făcut ?

— Au tăiat-o oamenii, iată ce s-a făcut. Şi n-au tăiat-o ţăranii, cu toate că pădurea de la pîrău a noastră era, ci boierii. Răposatul meu taica spunea că asta s-a petrecut la scurt timp după slobozire. Boierul şi-a trimis în codru slugile, cu topoare şi cu joagăre, iar ţăranii au sărit asupra lor, cu coase şi cu furci. An după an, ştii, s-a ajuns la omor în bătaie. Ţăranii nos-

tri se plîngeau la judecată, dar judecata tot pe ei îi condamna pentru tîlhărie.

Din rîndurile celor de la întîia, Sioma o trînti deodată :

— Dreptatea o poartă țăranul în sîn, dar strîmbătatea se îngrașă și umblă slobodă prin lume.

Zicătoarea asta am mai auzit-o nu o dată, prin sat. Numai că Sioma a chibzuit-o și a trăit-o împreună cu bunicul și cu bunica.

Elena Grigorievna asculta cu multă atenție și nu l-a oprit pe Kuzear, ba chiar a venit la el și l-a privit cu laure-aminte, plină de mirare.

— Și-apoi, de unde vrei să fie recoltă ? urmă Kuzear, încins rău de data asta. Pe lanul tău, n-ai să faci minuni, pămîntul n-are odihnă, e mereu cu secară și tot cu secară. Nici nu e lăsat de obleagă, iar de jurîmprejur, cît vezi cu ochii, totul e al boierului și al lipitorii...

Pe neașteptate, izbucni în rîs :

— Aurul, aurul pică din cer... Atîta doar că aurul nu-l culegem noi, ci-l culeg boierii și chiaburii, ca Stodnev și Ivaghin. Versurile astea tot un boier le-a scris pentru el și pentru feciorașii de boieri.

Trăgeam stăruitor în jos mîneca lui Kuzear, dar Ivanka bătea mînios din picior. Îi șoptii cu ciudă :

— Mă, ai uitat cine șade în spatele nostru ? Șustionok atîta așteaptă ca să ne prindă.

Elena Grigorievna, îngrijorată și ea, curmă discuția.

— Așadar, copii, hai să ne dumerim în ce privință au dreptate bătrînii și de ce recoltele slabe se țin lanț. Vanea a vorbit bine ; pîraiele și izvoarele seacă, pentru că în multe locuri pădurile au fost nimicite. Numai pădurile păzesc apa. Acum vreo sută de ani, Volga era adîncă și lată, fiindcă curgea prin păduri dese, iar acum, după ce pădurile au fost doborîte, apele s-au nămolit. Bineînțeles, cu pămînt puțin, cu reîmpărțiri de loturi, cu îngrășăminte proaste și cu mereu aceeași sămînță pentru semănături, ogoarele se

istovesc. Atunci nici ploaia nu mai este de cine știe ce ajutor. Numai că trebuie să băgați de seamă, copii : noi n-avem voie să cercetăm legile și sîntem încă prea mici, la anii noștri, ca să osîndim orînduielile de la noi. N-avem voie să citim decît cele tipărite în carte.

Și atunci, Șustionok ne ului pe toți ; cu glasul lui dogit de o răceală veche, el sîsîi :

— Păi, asta e! Iar Kuzear și cu Fedka sînt staroveri. Aștia, de cînd sînt, n-au umblat decît printre cei răzvrătiți. De mult are de gînd taica să le tragă o bătaie la casa obștii.

Toți din clasă au rămas înmărmuriți ; pînă și cei mai mici se întoarseră spre noi și, speriați, s-au ghemuit unul într-altul.

Kuzear, furios, se întoarse și el spre Șustionok :

— Lui taică-tău nu-i ajunge mîna pînă la noi!

Pentru întîia oară, Elena Grigorievna se supără :

— Vanea Șustov, îți interzic să-ți mai ameninți tovarășii! Ești un elev, și nu un ipistat. Ești încă un copil! Iar la școală, ești dator să trăiești în pace și în înțelegere cu noi, să-ți cîștigi dragostea și încrederea tovarășilor tăi. Altfel, și învățătura ți se va opri în gît. Dacă vrei să înveți, trebuie să prețuiești prietenia elevilor, și dacă vei umbla cu pîra, tot tu ai s-o pățești odată urît. Iar tu, Vanea — îl preveni ea pe Kuzear, cu tot atîta severitate — să nu vorbești despre lucruri despre care nu știi de loc cum stau.

După lecții, noi, de obicei, o conduceam cu toată grămada pe Elena Grigorievna pînă la locuința ei. Sioma rămase de data asta la izba lui. Îmi bombăni cu obidă :

— Trebuie să vii s-o vezi pe băbuca Ana. Tot uitîndu-se la izba voastră, și-a stricat vederile ; îi e dor de tine. Iar tat-tu și cu maică-ta nici nu se mai gîndesc la noi. Vino, am să-ți arăt ceva ; ai să plesnești de necaz și tot n-ai să pricepi ce e.

Școala nu-i spunea nimic, se simțea străin în ea. Nu-l interesau decît treburile lui ; se zbătea pentru cine știe ce născocire meșteșugită. Era atras de cui-

bușorul său, de cămăruța unde își înjghebase un fel de atelier, iar cititul, scrisul și aritmetica nu-l interesau.

În viața noastră, se desfoie deodată floarea de foc, fericirea cea vie care ne orbi și ne aprinse în suflete un freamăt de bucurie nestinsă, asemenea unui cîntec minunat. Trăiam aievea o poveste tulburătoare. Îmi revenea în minte, fără să vreau, bîlina lui Ivan Buianîci, priveliștea uimitoarelor palate de pe fundul mării, fecioara Moreană, ușoară ca năluca. Și în clipele acelea, credeam că basmele trăiesc și în viața noastră; că fericirea licărește oricînd în suflet, ca o lumînare, și plutește pe aripi deasupra omului, ca îngerul său păzitor, dar nu așa cum îl înfățișa băbuca Ana, vorbind despre el, ci aidoma cu o rîndunică tremurătoare și cu soarele drag de primăvară.

Kuzear își lumină fața, ochii lui de foc priveau cu închinare de sine pe învățătoare, și atunci întărîtarea aceea furioasă, răzbunătoare pierea din privirile lui. El, ca și mine, era gata să nu plece de lîngă ea, nici ziua, nici noaptea, și s-o păzească fără să-și cruțe viața. Iar Mikolka devenise și el serios, chibzuit, și o admira într-un fel, de la distanță, ca și cum i-ar fi fost frică să n-o jignească prin stîngăcia lui de flăcău de la țară.

În mica văgăună dintre răchite, Elena Grigorievna ne oprea și, fără nici un înțeles, suspina.

— Ce frumos e aici! E o mireasmă de sălcii de toamnă și de pîrău.

Iubeam și eu locul acela; toată coasta prăvălită a dealului era acoperită de un hățiș țepos de mărăcini, împletiți cu corzile de mure prin care n-ar fi străbătut nimeni, iar jos, între sălcii, creșteau plopi întunecoși, tineri stejărei și mălini. La stînga, sub malul drept, și jos, pîrăul doinea zglobiu printre pietre. De acolo se ridica un iz de argilă albastră. Această argilă, vîscoasă, uleioasă, forma un strat lung sub pături de mraniță neagră și de gresie, coborînd pînă la apă. Noi, copiii, luam din această argilă, moale ca

aluatul nedospit, şi plămădeam din ea căluţi, văcuţe şi păpuşi. Mirosul amărui de sălcii şi aroma iute de argilă, în aceste zile de toamnă răcoroasă, te făceau să-ţi pipăi sufletul liniştit, în armonie cu tine însuţi, şi oarecum trist. Ai fi voit să respiri din toate puterile, să taci, să nu te mai gîndeşti la nimic.

Noi petreceam pe Elena Grigorievna numai pe acest drumeag: era pustiu, iar femeile veneau după apă la puţ numai dimineaţa şi seara. Pentru noi, calea aceasta era plină de descoperiri minunate, asemănătoare basmelor de necrezut.

In fiece zi, Elena Grigorievna ne dezvăluia taine uluitoare cu privire la locurile care, pînă în zilele acelea, fuseseră pentru noi numai nişte maluri stîncoase, rîpe, costişe înalte de dealuri arcuite, dincolo de pîrău, pe ale căror creste se întindea şirul lung de izbe cu ogrăzi gospodărite şi cu şoproane de paie. Toate acestea se iveau aproape de mintea şi de priceperea noastră, era locul nostru de baştină, satul nostru unde noi cunoşteam fiecare pietricică, fiecare groapă, fiecare izvoraş zburdalnic şi fiecare potecuţă. Şi deodată, ne-am pomenit cu descoperirea că toate acestea îşi trăiau viaţa lor proprie, nemăsurată cît necuprinsul, în veşnicii fără de margini. Mie mi se păruse mai de mult că noaptea sub stele, în liniştea înfiorătoare, pămîntul este viu, că el răsuflă şi priveşte prin bezna înstelată, la fel cu mine, că şi lui îi e teamă de tăcerea tainică a întunecimilor.

Era uimitor de unde ştia învăţătoarea despre cele ascunse în pămînt şi cum a fost pămîntul în vremurile de demult.

Iată, aflăm că aceste dealuri ale noastre şi această văgăună dintre malurile de stei de piatră fuseseră roase şi săpate de pîrăul nostru, uite aşa cît îl vezi de mic. El a răzbit pînă în mormintele veacurilor neînchipuit de vechi şi a dezgropat, pentru desfătarea noastră copilărească, aceşti troienaşi de nisip curgător. Iar „săgeţile de trăsnet", „degetele dracului" nu sînt nici săgeţi şi nici degete de demoni, ci sînt codi-

țele a cine știe căror ființe slute, marine. Prin urmare, aici, la noi, se zbăteau apele unei întinderi nemărginite, de felul Mării Caspice. În nebănuitul noian de timpuri îndepărtate, pe aici creșteau păduri întunecoase, dar oceanul a dat năvală peste ele, iar ele au pierit înecate pe fundul lui. Au fost nămolite de noroaie, de var și de tot felul de săruri. Iar deasupra codrilor, înotau toate neamurile de pești și toate pocitaniile mărunte. Elena Grigorievna povestea într-un fel foarte interesant și atrăgător cum copacii se prefăceau în piatră, iar mai apoi, cînd pîrăul i-a dezgolit, cum au început să se despice tulpinele în plăcuțe sunătoare, albe ca neaua. Buturugile lor de piatră apăreau la lumină prin surpările veșnic umede de pe malul opus, care era mai ridicat, și copiii aduceau la școală bucăți întregi din ele. Dar cînd și în ce chip a luat naștere omul? Elena Grigorievna zîmbea cu taină și scăpa de răspuns prin vorbe făgăduitoare:

— Mai așteptați, mai învățați; veți citi multe și felurite cărți înțelepte și multe veți afla.

Eu vedeam din ochii ei că ea cunoștea și istoria apariției omului, dar pentru o socoteală de neînțeles nu voia să ne dezvăluie știința ei.

Petka se arăta nepăsător la povestirile învățătoarei: cu mîinile la spate, privea distrat răchitele și asculta croncănitul ciorilor.

XVIII

În fiecare zi, după școală, Elena Grigorievna dădea o raită pe la izbele în care zăceau bolnavii. Începea cu Grunia, mama lui Kuzear. Ore întregi se trudea s-o liniștească: o cerceta, o mîngîia, îi punea pe burtă oblojeli calde, o făcea să-și ia doctoria, îi dădea să mănînce cirul, să bea ceai, și-l povățuia pe Kuzear să nu-i dea nici varză, nici cvas, nici cartofi. Mai pe urmă, ea a continuat să treacă pe la ea, împreună cu

Anton Makarîci care, nu ştiu de ce, nu pleca din sat. Zilnic, după lecţiile de la şcoală, Elena Grigorievna se plimba cu el pe luncă, iar uneori se duceau amîndoi la Kliuci, fie la Ermolaev, fie la învăţătorul de acolo. Grunia începu să se întremeze văzînd cu ochii, dar Elena Grigorievna o ţinu să nu-şi părăsească patul. Prin sat se răspîndise vestea că învăţătoarea pusese pe Grunia pe picioare, şi acum nevestele veneau la Elena Grigorievna, chiar în clădirea şcolii. O aşteptau pînă la sfîrşitul orelor şi o luau la ele.

Nurorii Paruşei, Liosînka, i se îmbolnăvi băiatul, în vîrstă de vreo şase ani. Fusese cu maică-sa la pîrău, unde ea zolea rufele şi le bătea cu bătătoarea, pe cînd el, băiatul, umbla prin apa rece, de toamnă. Venind acasă ud leoarcă şi învineţit de frig, în timpul nopţii el se înăbuşi de tuse, iar acum se zbătea chinuit de fierbinţeală. Liosînka veni în zorii zilei la Elena Grigorievna şi o aduse în grabă la ea. Elena Grigorievna arătă că, după părerea ei, copilul e bolnav de pneumonie. Îi puse o compresă caldă şi-i spuse Liosînkăi să-l mai schimbe de două ori pînă se va întoarce ea de la şcoală. Dar de la şcoală, ea se repezi pînă la conac şi se întoarse de acolo cu Anton Makarîci. Pe înserate, el plecă singur, iar Elena Grigorievna rămase de veghe toată noaptea lîngă căpătîiul băieţaşului. Alături de ea, şedea Liosînka, în zbuciumul durerii, ca bolnavă. Şi ca din senin, această tînără femeie, pînă mai ieri plină de viaţă, slăbise şi se pierduse cu firea atît de mult şi de repede, încît corpul îi amorţi, faţa i se trase, mereu cu lacrimi amare.

— Numai eu, păcătoasa, sînt vinovată — gemu ea. A mea e vina... Nu mi-am păzit copilaşul... O să moară şi o să mă culc în acelaşi mormînt lîngă el...

Paruşa ieşea din partea locuită a izbei şi, cu o durere măsurată, o liniştea cu glasul ei gros, duios, dar Liosînka se smulgea din braţele ei, îşi zvîrlea tulpanul şi volosnikul de pe cap, se prăbuşea pe pat şi se strîngea lîngă copil. Malasa, în odaia de alături, citea

psaltirea pentru mîntuirea copilului de sub năpasta bolii.

Elena Grigorievna săvîrşi minuni şi cu Liosînka. Ea spuse Paruşei ceva în şoaptă şi o scoase afară din odaie; pe urmă o îmbrăţişă pe Liosînka, şoptindu-i ceva şi ei. Rămase apoi îndelung aşa în îmbrăţişarea ei, pe urmă izbucni în rîs ca o fetiţă. Liosînka se potoli, zîmbi şi ea, cu supunere. După aceea, amîndouă începură să trebăluiască în jurul băiatului. Şi Liosînka nu mai auzea decît glăsciorul convins şi serios al Elenei Grigorievna:

— Se va însănătoşi curînd... va trăi. Anton Makarîci îl vindecă. Şi va fi tot atît de vioi şi de vesel ca şi tine. Dar nu mai plînge şi nu mai deznădăjdui; în felul ăsta nu-i faci decît rău. Aude şi el cum îl boceşti...

Şi ca un răspuns la aceste cuvinte rostite de Elena Grigorievna, băiatul suspină slab, subţirel, ca în delir:

— Nu trebuie, mamă... Mă doare... Dar de ce nu cînţi? Tu cînţi atît de frumos...

— Ei vezi, Liosocika? Ca să-ţi însănătoşeşti copilul, trebuie să fii veselă ca şi pînă acum, să-i zîmbeşti... şi să-i cînţi încetişor... din cînd în cînd...

Şi Liosînka, spre mirarea tuturor celor de-ai casei, deveni iar iute, sprintenă în toate cele ale gospodăriei; cîntecul ei melodios răsună din nou şi prin ogradă, şi în izbă, iar ochii i se luminară de bucuria speranţei.

Orice zvon se răspîndeşte foarte repede prin sat. Orice fel de certuri şi de neînţelegeri, toate necazurile şi bucuriile mari şi mici ajung numaidecît la urechile tuturor din fiece izbă şi se discută cu aprindere în familie. De obicei, toate zvonurile şi bîrfelile iau naştere la taifasul nevestelor şi fetelor, la fîntîni, unde ele se adună dimineaţa şi seara. Ele zăbovesc îndelung, cu cobiliţele pe umeri, şi deapănă pe toate feţele, toate faptele mărunte ale familiei: bîrfesc, se aprind, se

plîng de necazurile lor şi-şi uşurează sufletul în lacrimi sau în rîsete vesele.

Şi mama tot de-acolo a aflat cu cîtă deznădejde Liosînka îşi boceşte copilaşul, aşa încît a doua zi dis-de-dimineaţă îşi făcu drum pînă la Paruşa. În astfel de clipe, tulburată, tremurătoare, ea se oţelea în toată făptura ei de setea de muncă şi era într-adevăr foarte harnică şi dîrză. Îmbrăţişă şi sărută pe Paruşa, se repezi la Liosînka, liniştită în urma convorbirii inimoase cu învăţătoarea, deşi desperarea prin care trecuse o slăbise mult, şi se îmbrăţişă cu ea cu aceeaşi însufleţire. Fără s-o lase din braţe, îi vorbi iute, cu patimă, sever, dar duios, cu stăruinţa drăgăstoasă: păi se poate să se bocească ea deasupra pătucului copilului şi să verse lacrimi? Că moartea numai atîta aşteaptă! Iar copilaşul se chinuie, se topeşte ca ceara pe foc şi soarele din ochişorii lui se stinge. Trebuie să te apropii de el cu credinţă luminoasă, să-i insufli voie bună şi să torni puterea ta în inima lui mică.

Pe sub seară, ea dădu iar fuga la Paruşa şi se arătă plină de însufleţire faţă de Elena Grigorievna, care avea de lucru pe lîngă copil; urmărea gesturile învăţătoarei care punea bolnavului comprese şi se uita cu cîtă afecţiune găsea cuvîntul de îmbărbătare, încovoiată deasupra băiatului. Elena Grigorievna îi plăcu foarte mult şi se alipi repede sufleteşte de ea. O întrebă amănunţit ce trebuie să facă şi cum să facă şi rămase la Paruşa pînă la masă. De atunci s-a împrietenit mama cu învăţătoarea. S-au simţit alăturea una pe alta, cu sufletul, şi au schimbat zîmbete încrezătoare.

Băiatul s-a însănătoşit şi toată suflarea din sat a rămas cu convingerea că Elena Grigorievna este o doctoriţă minunată. Într-adevăr, o pusese pe picioare pe Grunia, care zăcea de atîta amar de vreme, de un an şi mai bine, iar acum smulsese pe nepoţelul Paruşei din ghearele morţii. Nici chiar baba vrăciţă Lukeria nu-i putuse fi de nici un ajutor Gruniei, pe cînd învăţătoarea, împodobită de o veselă tinereţe, ca un în-

ger, o tămăduise atît de uşor ca şi cum ar fi atins-o în treacăt. Dar ceea ce i-a mişcat mai mult pe oameni a fost dezinteresarea ei.

Uneori, ea se abătea în fugă şi pe la noi şi atunci, în nevolnica noastră bojdeucă, veşnic posomorîtă şi întunecoasă, parcă se aprindea o torţă vie. Glăsciorul Elenei Grigorievna, plin de bucuria vieţii, şi rîsul ei răsunau încă din ogradă : ea se întîlnea acolo cu tata sau cu mama şi stătea cu ei la un schimb de vorbe de duh. Eu săream ca ars de la masa la care îmi pregăteam lecţiile şi, cu învolburarea în inimă, dînd uşa de perete, mă repezeam în întîmpinarea ei.

Tata, măgulit de vizita ei, se silea să i se arate ca un om umblat care ştie cum să se poarte cu oamenii de la oraş, cu cei care învăţaseră carte. Se ţinea îngrijit, cu capul aplecat puţin spre umăr, şi se arăta într-un fel anume înaintea învăţătoarei. Vorbind cu ea, el avea un glas jucăuş, îşi zîmbea în barbă şi-şi dădea ochii peste cap. Curticica noastră era mult înclinată în trepte de piatră spre vale şi întunecată de şopronul cu acoperişul lui de paie. Intr-un colţ, în faţa ieslelor, stătea iepşoara bălţată ; pretutindeni mişunau găinile şi se răspîndea o mireasmă de fîn din căpiţele aflate în celălalt colţ şi un miros de catran.

Mi se părea mie că locul Elenei Grigorievna nu era aici, în curticica noastră posomorîtă, ticsită de tot felul de vechituri de-ale gospodăriei, îngrămădite pe lîngă zaplazuri. Alături de învăţătoare, mama se lumină deodată la obraz, cu un zîmbet tremurător, şi în ochii ei larg deschişi se aprinse o luminiţă de fericire.

Elena Grigorievna se lipi cu obrăjorul ei delicat de obrazul mamei şi-i mîngîie încetişor mîinile.

— Ei, ce nervoasă eşti, Nastia ! Zău, din înfăţişarea mîinilor tale se poate citi toată soarta ta.

Mama îi răspunse cu glasul ei de cîntec :

— Şi de unde ne-ai sosit în zbor ? Uite, te privesc şi-mi bate inima ca la o porumbiţă. Credeam că am să mă prăpădesc pe-aici, în locul acesta oropsit care e locul nostru, dar cînd te privesc, presimt altceva :

că n-o să mai rămînem mult aici şi că oricum ar fi, tot o să fugim într-o bună zi, fără să ne mai uităm înapoi.

Elena Grigorievna îşi rotea privirea în jur prin izbă şi o admira:

— Tu, Nastia, faci dintr-un coteţ mic o căsuţă drăguţă. În acest cuib curăţel, numai o femeie cu gînduri frumoase poate trăi.

Mie şi mamei ne făcea plăcere că învăţătoarea numea bojdeuca noastră o căsuţă. Mama o dichisea cu străşnicie şi o împodobea în fiecare zi; duşumeaua, deşi era şubrezită de decenii, avea întotdeauna scîndurile galbene ca ceara. Faţa de masă, ţesută şi brodată în gospodăria noastră, era totdeauna întinsă la locul ei. Pe policioara cu icoane străvechi şi la ferestre, atîrnau prosoape albe, cu capete late, împodobite cu acul de mama. Iar pe pereţi, bătute cu ţinte de cizmărie, erau nişte tablouri mici, luate de la un negustor călător, în schimbul cîrpelor: „Demonul şi Tamara", „Sirin şi Alconst" şi portretele lui Puşkin, Lermontov şi Gogol. În odăiţă mirosea întotdeauna a izmă de la buchețelele creţe ce stăteau pe policioară.

Mama avea o slăbiciune pentru broderia frumoasă şi Elena Grigorievna îşi aducea lucrul ei de mînă, cusături de canava şi broderie, după care mama îşi copia desene complicate, pe pînză de in. Se aşezau amîndouă la masă, iar Elena Grigorievna o învăţa pe mama să brodeze în aşa fel, ca să nu aibă nici fire încurcate, nici noduri pe dos. Eu simţeam că mama se legase din toată inima de Elena Grigorievna şi se desfăta cu nesaţ de vecinătatea ei.

— Olionuşka, de ce-ai venit aici, în mocirla noastră? se mira mama; dar Elena Grigorievna scăpa printr-o glumă prietenoasă:

— Cum, de ce? Mă chema aici frăţiorul Ivanuşka[1].

— Oh, cum mi-aş lua zborul, cu Fedea, pînă la capătul lumii! Trăiesc aici ca o pasăre în colivie.

[1] Aluzie la basmul poetic popular rus, în care cei doi copii, Olionuşka şi Ivanuşka, sînt prigoniţi de mama lor vitregă. (n.t.)

Elena Grigorievna se uita atent la obrazul mamei, şoptind în gînd, ca pentru ea :

— Oamenii de rînd, Nastio, o duc prost peste tot. Uite, tu ai fost la vatagă. Era oare mai bine acolo ? Păi acolo vi se istoveau toate puterile.

— Ce să mai spun... — consimţi mama, care se îmbujora de un zîmbet. Da, dar în schimb, ce oameni erau acolo... Oricît de ucigător ne-ar fi fost traiul şi tot într-acolo aş zbura acum ca o pasăre.

Lecţiile de la şcoală erau pentru mine mai interesante şi mai atrăgătoare decît jocul ; în fiece zi, descopeream cîte ceva neaşteptat, nou şi nebănuit. Pămîntul, iarba, aerul, cerul albastru, soarele, luna şi stelele, toate acestea le vedeam în fiecare zi şi în fiecare noapte ; aceasta era lumea noastră obişnuită, de toate zilele ; dar în convorbirile cu Elena Grigorievna, această lume se transforma pe dată într-o imensitate fără de sfîrşit, plină de taine şi de destăinuiri extraordinare. Şi era zguduitor de interesant să-ţi dai seama că şi eu, şi noi toţi sîntem nişte raze de soare, prefăcute în chip vrăjitoresc în oameni. Pentru ce a făptuit-o Dumnezeu ? Ce este Dumnezeu ? Din icoanele noastre, ne privea un moşneag bătrîn, cărunt şi bărbos. Prin urmare, îmbătrîneşte şi el ca bunicul Foma ori ca paznicul Lukici ? Iar dacă îmbătrîneşte, asta înseamnă că şi moare. Dar i se zice cel făr'de moarte. Atunci de ce a îmbătrînit ? Ce l-a găsit să mai creeze la bătrîneţe ? De ce n-a creat atunci cînd era tînăr ? Chiar şi mai înainte el mi se înfăţişa ca un bătrîn crud şi crunt, care nu făcea altceva decît să pedepsească oamenii, aşa, fără vină, fără pricină : trimitea peste ei boli, foamete, sărăcie, boieri şi lipitori care jecmăneau poporul, iar şefii zemstvelor şi poliţia mezdreau oamenii în bătaie cu vergi şi-i băgau în puşcării. Pesemne, pînă nici îngerii nu i-au mai putut răbda samavolnicia, de s-au răzvrătit, iar el s-a răfuit cu ei, ca ispravnicul cu capii noştri.

Atîta timp cît zilele se menţineau senine, foarte clare şi fără vînt, noi ne duceam în zilele de duminică, cu

învățătoarea, afară din sat, în crîngul de mesteceni. Foarte bătrîni, mestecenii se înghesuiau strîns, în desiș, cu plopii negri, tineri, cu sălciile și cu zmeura, iar jos, pîrăul curgea ropotind în cîntec printre straturile de piatră și albiile de prundiș.

Aici mirosea iute ca o aromă amăruie, din frunza veștejită și putredă, din iarba ofilită și din cine știe ce miresme amețitoare, cărora le scoate suflarea numai aceste zile de toamnă molcome și triste. Dar în această atmosferă vaporoasă, aeriană, în mijlocul trunchiurilor argintii cu negru ale mestecenilor, în desișul îmbietor, prietenos, al tinerilor plopi negri, în mijlocul frunzișului roșietic și al copăceilor drepți, Elena Grigorievna era plină de fericire. Își smulgea basmaua de pe cap și părul ei avea și el sclipiri aurii. Uita și de noi, și de sine, și alerga ca o fetiță printre trunchiurile argintii. Pe urmă se oprea în loc, asculta cu luare-aminte liniștea pădurii, plină de foșnete nesurprinse, de bocănitul sec al ciocănitoarei, de fluieratul sfios al păsărelelor nevăzute, și recita cu o voce mlădioasă :

Trist anotimp, dar plin de frumusețe !
Îmi place vraja ta de bun rămas —
În ofilirea-ți plină de tristețe
Gătiți în purpură stau cedrii, fără glas...

Ar fi dorit pesemne să se ascundă în desiș, să rămînă singură în mijlocul lui de nepătruns și să stea locului așa, tăcută. Pe noi, parcă nu ne băga în seamă și, întorcîndu-și privirea, se uita la lumea dreaptă a trunchiurilor albe care, strălucind de lumină, se cățărau pe coastele repezi ale văgăunii. Pletele lungi ale crengilor înciucurate se lăsau pînă jos, asemenea cosițelor despletite. Și pretutindeni, frunzele galbene, căzînd încet, tremurau ca fluturii. Aș fi vrut și eu să mă gîndesc la ceva trist și drag, să privesc zborul înaripat al frunzelor de aur.

Ca bineînțeleși între noi, rămîneam în urma ei, săream de pe țărmul stîncos, jos la pîrău, la niște mici

căderi de apă dintre pietre, şi ne apucam să construim stăvilare, iar Mikolka, flăcău în toată firea, se aşeza pe o buturugă scorburoasă, la oarecare depărtare de noi, şi se plictisea. Nu ne slăbea nici Şustionok, cu toate că era făţiş neprietenos, ca un pui de lup. Cu el, nu se împrietenea nimeni : toţi se fereau de el ca de copoi şi-l socoteau în stare de toate vicleniile.

Într-una din aceste zile de aur, noi ne hodineam pe malul pîrăului şi ne înghesuiam grămadă în jurul Elenei Grigorievna, care ne povestea despre migraţiunea păsărilor şi despre frunzele de toamnă care îşi iau şi ele zborul din arbori. Vorbea atît de viu şi de atrăgător, încît frunzele galbene, în căderea lor, ca nişte fluturi, păreau vii, iar copacii ce se dezveleau pentru iarnă apăreau enigmatici, într-un chip nou : erau şi ei vii, şi fiecare copac se înfăţişa cu un caracter propriu, dar ceea ce părea hazliu era că ei se dezbrăcau taman în prag de iarnă, în loc ca tocmai atunci să se îmbrace mai gros. Aflarăm însă îndată că acest lucru nu se făcea fără temei : frunzele nu sînt o şubă, ci un organ de hrănire şi de respiraţie. Ele sorb razele soarelui de vară şi aceste raze săvîrşesc o muncă minunată în frunzişul verde : gătesc hrana, produc oxigenul pe care îl respirăm noi. Arborii şi ierburile sînt prietenii noştri cei mai apropiaţi ; fără ei, n-am putea nici trăi, nici respira, nici mînca, nici a ne îmbrăca.

Aşezîndu-se ceva mai în susul pîrăului, Şustionok tulbura apa cu un ciomag şi aceasta curgea spre noi, mîlită şi otrăvită. Ca întotdeauna, căuta cu tot dinadinsul să ne necăjească. Kuzear îi urmărea mişcările : ochii lui începură să fiarbă de ură.

Elena Grigorievna strigă la Şustionok, prietenos :

— Vanea, vino-ncoace ! De ce tulburi apa, acolo ?

Noi i-am întregit batjocoritor vorba :

— Totdeauna tulbură apa..Altă plăcere decît să bălăcească în noroi n-are.

— Nu, el e în stare să fie şi un tovarăş bun. Ştie şi simte şi el că fără prieteni traiul nu e posibil.

Dar el continuă să tulbure cu încăpăţînare apa :

— Stau bine şi aici. Iar cu vrăjmaşii, pîine şi sare tot nu mănînc.

— Bine, dar atunci de ce naiba te mai ţii scai de noi? se răsti Kuzear, furios. Trebuia să fi rămas acasă şi să nu ne fi ca sarea-n ochi.

Garaska ne ironiză cu dispreţ şi cu veselie:

— Atunci cine să umble cu pîra la taica?!

Elena Grigorievna îl dojeni din cap şi se apropie de Şustionok.

— Ei, Vanea, lasă băţul jos şi hai cu mine, să fim cu toţii la un loc. Nu e bine să-ţi duşmăneşti tovarăşii, fiindcă tot ţie îţi poate ieşi ceva urît din asta. Ai auzit ce convorbire interesantă avem?

Şustionok, ca pentru a-i face în ciudă, se apucă să plesnească din răsputeri cu ciomagul în noroi; stropii negri ajungeau pînă aproape de noi. Elena Grigorievna făcu o săritură înapoi, privindu-şi speriată mînecile bluzei.

Mă simţii ca ars cu foc: cum a îndrăznit acest pui de lepră să jignească pe Elena Grigorievna! Scos din fire, mă repezii la el într-o suflare, îi smulsei dintr-o singură lovitură ciomagul din mîini şi, apucîndu-l de urechi, începui să-l zgîlţîi.

El era atît de uluit, încît, fără să-şi ridice barem mîna, mugi de durere.

Elena Grigorievna mă desprinse de el cu forţa, dar Mikolka, cu un zîmbet batjocoritor, încercă să mă sperie, pe un ton de încurajare:

— Viteaz, nimic de zis, dar de aci înainte ţin-te bine, c-o să-ţi facă ipistatul multe zile fripte...

— Ah, tare m-ai speriat!

Kuzear îl îmbrînci pe Şustionok încotrova, spre pădure:

— Bravo! Ce apărători viteji ai, Liolia!

Anton Makarîci venea în fugă, coborînd coasta repede dintre mesteceni. In veston cenuşiu, cu şapca lui mototolită, cu marginile albastre, dată pe ceafă, plin de însufleţire în mişcări şi plin de sănătate, mă cucerea

prin simplitatea lui, prin bucuria de viață și printr-o putere lăuntrică, de neînfruntat.

Elena Grigorievna se îmbujorase și tremura din tot trupul de bucurie. El se apropie de ea, îi luă mîna și o duse la buze. Acest lucru era atît de surprinzător pentru noi, încît ne-am îmbulzit laolaltă grămadă, ca să privim pe învățătoare și pe Anton Makarîci, muți de uimire. Kuzear rînjea și-și pupa prostește mîna. Dar Garaska îl lovi peste mînă și bolborosi ceva cu necaz, ca un flăcău care cunoștea obiceiurile boierești:

— De ce îi maimuțărești, nerodule? Așa e obiceiul la ei, la orășeni. Cavalerul vine totdeauna să sărute mînuța.

XIX

Intr-o zi, în timpul lecțiilor, răsună pe neașteptate un dangăt vesel de clopote. Prin fereastră se vedea cum Lukici, suit în clopotniță, săltat de funie, trăgea cu amîndouă mîinile, de parcă ar fi bătut un joc drăcesc. Copiii, alarmați, își părăsiră locurile. Elena Grigorievna, îngrijorată și palidă, izbuti cu chiu cu vai să-i liniștească și spuse cu un glas pierdut, ca vestind o nenorocire:

— Intră popa-n sat!

Cu toate că numai arhiereului i se cuvenea să fie întîmpinat cu clopote, pesemne că starostele hotărîse să-l întîmpine și pe părintele, tot cu clopote. E un eveniment însemnat pentru poporeni: de mulți ani n-au mai avut aici un preot al lor.

Chiar în clipa aceea, ușa clasei se deschise și în prag se ivi ipistatul, cu ochii bulbucați amenințător, în scurta lui de postav, cu sabia la șold.

— Invățătoare! comandă el soldățește: Iți poruncesc să-ți conduci elevii în întîmpinarea cucerniciei sale părintele! Și, auzi, să văd totul în regulă, frumos! Toată lumea afară, marș!

N-o mai văzusem pînă atunci pe Elena Grigorievna atît de mînioasă și de autoritară. Ea înaintă curajos spre ușă, cu capul sus, și se adresă ipistatului:

— Cum ai îndrăznit dumneata să dai buzna în clasă, fără voia mea, şi să strici lecţia? Ieşi afară şi să nu mai îndrăzneşti să calci pe-aici!

Eu, cu o năvalnică bucurie în suflet, urmăream fiecare mişcare a învăţătoarei şi mă umflam în pene observîndu-l pe ipistat, care rămăsese opărit în pragul uşii date de perete şi bolborosea năuc:

— Păi cum aşa, fă? Nesupunere va să zică! Da' cine eşti tu, aici?

— Eu sînt stăpînă aici! Iar tu, aici, eşti un nimic! Eu nu mă supun decît inspectorului şcolilor primare. Închide uşa şi să nu te mai arăţi pe-aici!

Ipistatul, încurcat şi otrăvit de parapon, se trase înapoi şi se stropşi:

— Bine, stai... am să te denunţ la pristav... te raportez eu părintelui...

Elena Grigorievna îl dădu la o parte cu o mînă, fără să-i răspundă, şi închise uşa. Se întoarse la măsuţa ei, deşi puţin palidă, zguduită, dar în ochii ei licăreau cu căldură luminiţe tremurătoare, iar ea deveni parcă mai 'naltă de stat, şi în întreaga ei făptură gingaşe simţeai mîndria şi satisfacţia unei luptătoare.

Cu un surîs drăguţ, ea învălui cu privirea pe toţi copiii şi rosti simplu, liniştit:

— Ei, dragii mei copii, la treabă! Să ne vedem de lecţii!

Dangătul clopotelor continua să se reverse de sus, tot atît de tulburător şi de asurzitor, dar, nu ştiu de ce, nu acoperea glasul Elenei Grigorievna. Kuzear îmi şopti, înecat de satisfacţie:

— Aşa da! Nu i-a fost frică să-l scuipe pe Grişka în bot. Aşa trebuie să fie un om! Iar el, dulăul, şi-a strecurat coada între picioare şi a pierit dinaintea ei.

Mikolka ne făcea şiret cu ochiul şi o privea pe Elena Grigorievna cu un aer de îngrijorare şi de nedumerire: vedeam că el nu se aştepta la nimic bun pentru ea, în urma ciocnirii cu ipistatul, şi avea temeri în privinţa sorţii acesteia.

În recreaţie, am zărit o mulţime de bărbaţi şi de neveste lîngă noua casă a popii, o troică trasă de cai, staţionînd mai încolo, şi două care cu mobile. Popa, înalt, în anteriu cafeniu, pieptănat lins, cu coada de păr împletită ca la muieri şi făcută nod la ceafă, binecuvînta mulţimea cu semnul crucii, din două degete [1], şoptind vorbe evlavioase şi unsuroase. Obrazul său era înrămat în barba neagră, cu mici încreţituri în jurul ochilor, şi omul, privit de la distanţă, semăna foarte mult cu iereul Ioann Kronstadtski [2], al cărui portret, de o execuţie grosolană, atîrna pe pereţi în izbele mirenilor. Starostele şi ipistatul, cu capul descoperit, îi dădeau tîrcoale.

În ziua aceea, nu ne veni la şcoală, şi noi, ca de obicei, am ascultat-o pe Elena Grigorievna care ne citea. Ea ne făcuse să rîdem bine, cu poezia lui Alexei Tolstoi :

La poarta diacului mulţimea venea
Buluc...

Eu, Kuzear şi Garaska o rugarăm să ne-o mai citească o dată, şi încă o dată.

Ea întrebă cu şiretenie :

— Dar ce v-a plăcut mai mult în versurile astea?

Nouă ni se părea că aceste cuvinte veninoase, bine ticluite, fuseseră scrise despre satul nostru, despre boieri şi lipitori : fiecare propoziţiune era limpede, ne oferea un înţeles lesnicios şi se întipărea cu putere în memorie, prin tăria ei acidă. Noi spuneam, care mai de care, stihuri răzleţite. Kuzear rosti ironic :

Dar spune prostimea că-n pîntecul ei
E bocluc.

---

[1] „Cei de credinţă veche" îşi fac şi azi semnul crucii cu două degete, în loc de trei. (n.t.)

[2] Popă „tămăduitor" şi făcător de minuni, şarlatan celebru în vremea de atunci. (n.t.)

Dar Garaska, poznaş, repezindu-se la el:

Nătărăi! Graşi să-mi fiţi ca buhaii,
Zice diacul cumătru...

Eu îi întrebam pe amîndoi, acuzator:

— Bine, dar poporul n-are ce mînca. De unde să fie el grăsuţ?

Garaska sau Kuzear răspundea cu mulţumire de sine:

Uite-n dumă aseară abia am gătat
Un nisetru!...

Copiii mureau de rîs şi nu ne slăbeau cu vorba:

— Ia mai ziceţi ceva! Vai ce frumos e!

Elena Grigorievna se molipsise şi ea de jocul nostru şi ne citea acum versurile despre Orgoliu [1]. Iar Kuzear, în trecere prin vestiar, dîndu-şi capul pe spate, recita tărăgănat cu un aer grav:

Orgoliul se plimbă umflat în pene,
Ca barca pe valuri se leagănă alene...

Băieţii şi fetişcanele se topeau de rîs şi ciripeau de admiraţie:

— Ia te uită ce minunat joacă! E leit Serghei Ivaghin!

Elena Grigorievna rîdea şi ea, observîndu-ne atent pe fiecare. Dar Mikolka stătea ca un om cu experienţă ceva mai la o parte şi, rînjind cu înţeles, ne încuraja cu o naivitate prefăcută:

— Cred că aţi fi buni să daţi reprezentaţii la iarmaroc... Să ştiţi că v-aţi alege cu cîte o grivină [2] de căciulă...

Sioma, cu braţele încrucişate la piept, făcînd pe înţeleptul, zîmbea îngăduitor. Nu se amesteca în poznele noastre vesele. Aici, el nu se simţea în apele lui:

---

[1] Tot de Alexei K. Tolstoi, poet remarcabil şi mai ales autor dramatic din secolul trecut. (n.t.)

[2] Grivină — monedă valorînd zece copeici. (n.r.)

avea prea multe griji gospodărești. Bunicul bolea și zăcea de mult pe cuptor: anul din urmă l-a sleit de puteri prin lipsa de bucate și de nutrețuri și prin distrugerea familiei.

Mama îmi povestise cum venise el o dată în izba noastră și, ca un cerșetor, îl rugase pe tata să-l ajute să are pînă la capăt pămîntul luat în arendă de el, de bunic, împreună cu Tit. Tata și mama i-au făcut o primire prietenoasă, l-au cinstit cu masă și l-au tratat ca pe un oaspete drag. Bunicul, mișcat, se plîngea de neajunsurile lui, de ruină, își rechema anii de demult și plîngea, măturîndu-și cu degetele bătucite lacrimile rostogolite în barba căruntă. Dar pe urmă, din obișnuința lui veche de stăpîn unic al casei, s-a apucat să-l dăscălească pe tata, învățîndu-l ce fel de trai așezat trebuie să ducă, cum să-și dreagă rosturile gospodăriei, și să-l certe pentru plecarea sa din familie, cum și pentru viața destrăbălată pe care ar fi dus-o pe meleaguri străine. Tata stătea la masă, alături de el, și-și freca ochii cu palmele, tăinuindu-și zîmbetul de satisfacție răutăcioasă.

— Această sărăcie s-a abătut peste noi numai din pricina ta și a prăpăditei tale de neveste: v-ați tăvălit prin locuri străine, v-ați făcut una cu lumea celor păcătoși, v-ați spurcat, ați uitat povețele din moși-strămoși... Iată că Dumnezeu ne pedepsește acum, iar dracul ne tulbură și seamănă dezbinarea. Pînă și pe băiat l-ați zvîrlit în cotețul mirenilor, spre bucuria diavolului...

Tata nu-i răspundea nimic împotrivă, nu-și arăta ciuda pe față, dar îl sfătui, conștient de demnitatea sa:

— Tătucule, să fii mai bine cu ochii în patru la Titka: te pomenești că te lasă pe drumuri. Tu crezi că el aduce totul în casă, dar el te despoaie pe furiș de tot ce ai.

Bunicul își pierdu cu totul cumpătul și, ca pe vremuri, țipă mînios:

— Gura ! Tu trebuie să înveţi de la el cum să respecţi rosturile casei. Un fecior ca el, mai rar. El, nici ziua, nici noaptea, nu uită de vorba lui Dumnezeu şi de semnul crucii.

— Ei, uite, tătucule, el, tocmai el, cu crucea şi cu vorba Domnului, îţi dă cu praf în ochi, cum ţi-ar da cu un descîntec de vrajă.

Dar bunicul bătea nestăpînit cu pumnul în masă şi clocotea de mînie :

— Uite, eu m-am tîrît pînă la tine cu necazul meu ; la nevoie, nu mi-am cruţat bătrîneţele, pe cînd el, în genunchi, îmi face plecăciuni pînă la pămînt şi face cîte zece rînduri de mătănii înaintea icoanelor pentru păcatele mele ! I s-a găurit preşul lui de rugăciune şi i s-au ros coatele de-atîta evlavie. Iar înaintea mea şi a maică-si nu scoate o vorbă, un pas nu face fără binecuvîntare de la mine : cine din sat mai are aşa fecior ?

— Eu nu mă amestec între voi, tătucule : pune-ţi treburile la cale aşa cum voieşti. Totuşi eu văd mai bine de la locul meu : nu e mare lucru să înşele cineva cu vorba lui Dumnezeu ; nimic mai uşor. Mai bine scotoceşte la acest rugător al lui Dumnezeu şi smerit şi află de ce ţine lucruri îngropate la arie.

Bunicul sări de la masă şi i-o reteză furios :

— N-ai să mă înmormîntezi tu, Vaska, ci el, Titka. Tot el are să mă îngroape, ca un fecior ascultător. Iar cu tine, n-avem o viaţă laolaltă întru Domnul : te-ai dat diavolului şi te-ai înglodat cu totul în ispite.

Se închină cu evlavie la icoane, suspină de cîteva ori în semn de pocăinţă, silindu-se să-şi frîneze neastîmpărul şi, călcîndu-şi pe inimă, rosti cu blîndeţe :

— Dumnezeu să te ierte, Vasenka. Avem păcate cîtă ghindă în stejar. Aşa că ieşi mîine la cîmp.

Şi gheboşat de bătrîneţe, o luă spre uşă. Tata îl petrecu respectuos pînă dincolo de pragul portiţei, fără să-şi ascundă zîmbetul aceluia care ştie şi poate fi îngăduitor. Bunicul porni devale, tîrîndu-şi ciubotele prin nisip, iar mama, ridicînd jumătatea de jos

a ferestrei, îl privea din urmă cu milă, cu ochii întunecați. Acest bătrîn, mic de stat, cu tot obrazul năpădit de o lînă fumurie, parcă se făcuse una cu pămîntul: călca șovăitor, cu picioarele îndoite din genunchi, fără să le ridice, ci brăzdînd nisipul cu ele, cocîrjat și fără moarte, ca piaza rea a casei, și care mamei, de cînd fusese tinerică și pînă azi, îi strivea viața. Dar inima i se strîngea de milă: în această făptură gîrbovită, sfîșiată de munci la boieresc și de sărăcie, se citea o dureroasă resemnare și deznădejde. Se părea chiar că, din clipă în clipă, el era gata să se poticnească, să se prăbușească în mijlocul drumului și să nu se mai scoale.

Deodată el se opri, se uită înapoi și, ridicînd o mînă, îi făcu semn tatii să vină. Pe urmă porni în întîmpinarea lui, voinic și sprinten ca un tînăr, și mama văzu de departe cum privirile lui de sub smocurile sprîncenelor cărunte se înfipseseră sfredelitor și lacom în obrazul tatii:

— Uite, Vasenka, tu te-ai legat cu Serghei Ivaghin: umbli cu gloaba lui prin împrejurimi, cumperi cu banii lui piei, pînzeturi și păr de porc. Iar el îți dă cîte un semișnik[1] din fiecare rublă cîștigată, ca unui cerșetor. Ia-mă mai bine pe mine ca părtaș: mie mi-ar intra cîte o rublă în pungă, pentru fiecare semișnik care ar intra într-a lui.

Mama nu voi să mai asculte și trînti zgomotos fereastra la loc.

XX

Popa a venit la școală chiar a doua zi după sosire. Lukici, care slujise din vechime popii din Kliuci, ca un cîine devotat, dădu de perete ușa clasei și țipă cu un zîmbet de muiere printre lacrimi, cu încîntare și cu spaimă:

— Părintele poftește pe la noi! Părintele! Păsto-

[1] Semișnik — monedă de aramă valorind 7 copeici. (n.t.)

rul nostru cel binecuvîntat! Veniţi, veniţi cu toţii să-i sărutaţi mînuţa!

Blînd, dar cu severitate, Elena Grigorievna îi taie vorba:

— Ei, las' să vină întîi... Ce mare lucru-i ăsta? Iar ţie, Lukici, eu ţi-am interzis să mai dai buzna în clasă, fără învoirea mea...

— Dar e părintele... e preotul...

El se retrase şontîcăind bătrîneşte, fără să mai bage în seamă ceva, zăpăcit, lăsînd uşa larg căscată.

Popa se ivi, înalt, autoritar şi sigur de sine, în anteriu violet, cu crucea de argint pe piept, netezindu-şi cu palma părul de pe cap. Ne ridicarăm toţi ca unul la intrarea lui, iar Elena Grigorievna îi ieşi în întîmpinare, cu ochii stinşi, respectuoasă, dar rece.

El făcu semnul crucii înspre învăţătoare şi-i întinse mîna sub nas. Ea se încurcă, roşi puternic şi-şi lipi cu stîngăcie buzele de mîna lui care îmi păru mare şi grea.

— Ei, bună ziua, copii!

Ridică din nou mîna şi făcu larg semnul crucii înspre noi:

— În numele Tatălui, şi al Fiului, şi al Sfîntului Duh, vă binecuvîntez. Din voia Domnului, sînt trimis aici, ca păstorul menit să adune laolaltă toate oile rătăcite de turmă.

Cu un aer de proprietar şi de stăpîn, trecu înainte, dînd-o pe învăţătoare la o parte, şi deodată, privindu-ne iscoditor, porunci cu asprime:

— Cei pravoslavnici, staţi jos, iar ceilalţi, pomorenii, rămîneţi în picioare!

Şi cum se oprise în faţa tablei, pe fondul ei pătrat, negru, popa se înfăţişa ameninţător, sinistru. Faţă de acesta, popa de la Kliuci era un biet grăsun blajin; el venea la noi în orele de religie, totdeauna cam cherchelit, şi nu se interesa de loc care dintre noi e pomorean şi care aparţine bisericii de stat.

Iată însă că acum, noul popă, părintele Ivan, se revărsă deodată în toată camera. Lumina se închise de-

venind vîscoasă şi grea, iar Elena Grigorievna trecu la măsuţa ei şi, întinzîndu-şi cu putere şalul de lînă moale de la piept, ţinîndu-l de colţuri ca ferindu-se de popă, se uita cu atenţie la el şi, palidă, nemişcată, se gîndea la ceva, pesemne la chipul în care trebuia să se ţină cu demnitate faţă de el, ca să ne apere de despotismul lui şi să nu se facă de rîs nici ea.

Stăpînindu-şi emoţia, Elena Grigorievna, cu glasul foarte încet şi prietenos, ne îngădui să stăm jos. Iar popa trecu grav şi demn prin faţa noastră, de la măsuţa învăţătoarei pînă la uşă şi înapoi, mîngîindu-şi anteriul pe burtă, şi-şi înfipse degetele grase în crucea de argint de la piept.

— Eu, copiii mei, din anii tineri, din adolescenţă şi pînă la maturitate, m-am cufundat în bezna rătăcirii, ca un vierme în tina bălţii, aflîndu-mă în schisma pomoreană. Dar un prealuminos înger mi s-a ivit în vis şi, cu degetul său de foc, mi-a atins fruntea. Şi mi-am căpătat îndată darul vederii, cuprins de flăcări. Iată, am adus lumina asta şi în mijlocul beznei de la voi, ca să tămăduiesc orbirea părinţilor voştri şi să împărtăşesc sufletelor voastre darul adevărat al cunoaşterii.

Vorbele îi curgeau măsurat, catifelate, rostite cu inspiraţie. Cu elocvenţa lui de păstor, el semăna cu Mitri Stodnev, care îşi prăpădise fratele şi pe Mikituşka, căutătorul dreptăţii, şi lucrul acesta îmi trezea nelinişte şi împotrivire faţă de popă.

El a alarmat tot satul: cu ajutorul starostelui, porunci să se pună caii la două căruţe şi, cu patrafirul de gît, porni împreună cu Lukici din uliţă în uliţă, din izbă în izbă, cu crucea în mînă, iar după rugăciune, poruncea :

— Aduceţi la căruţă ceva ouşoare, făină, mei... Această danie se va face în numele Domnului şi a preasfintei şi precistei Maicii Domnului.

Trecea fără să aleagă şi pe la mireni, şi pe la pomoreni, şi hotăra cu străşnicie celor din urmă să sărute crucea. Oamenii însă se împotriveau şi se tră-

geau înapoi de a săruta crucea şi de a plăti noul bir. Popa, fără să răspundă, se închina la icoane, făcându-şi semnul crucii cu două degete, şi pleca din izbă, cu aceleaşi încreţituri de zîmbet în jurul ochilor. Dar a doua zi, o căruţă poposi la pomoreni, şi Grişka Şustov, cu doi ajutori ai săi, dădu poruncă să se descuie sărăcăcioasele hămbăraşe, cotrobăi prin cămări şi ridică ouă. Ţăranii încăpăţînaţi care nu s-au supus ordinului suteanului au fost închişi la arest. Iar de sărbători, în timpul slujbei de la biserică, popa Ivan ţinu predici grăitoare, punînd sub învinuire lumea pomorenilor şi asmuţînd pe poporeni împotriva lor. În sat, se dezlănţuiră certuri şi duşmănie.

Ca să nu nimerească la arest, tata rupse cu ciudă din merindea familiei cele pretinse de popă, dar nu veni să sărute crucea. Popa, cu blîndeţea de păstor bun, surîzînd cu zbîrciturile lui din jurul ochilor, spuse cu părere de rău :

— Dar pe tine, Vasili, tare te urăsc cei de o credinţă cu tine ! Le eşti ca sarea-n ochi : ai trăit pe meleaguri străine, te-ai unit cu mirenii. Şi aduci ispita în lume, înveţi şi pe alţii să fugă din sat.

Tata păli şi se dezvinovăţi cu glas răguşit :

— Eu nu răspund decît de mine, iar de alţii, mie nu-mi pasă. Fiecare cu nebunia lui.

— Nici eu, Vasili, nu-ţi încuviinţez purtarea. Nu-i bine să tulburi norodul. Spune lumea că te-ai întors de la Astrahan cu bani şi că banii aceştia i-ai agonisit pe căi necurate. Bagă de seamă, fereşte-te să nu-ţi tragi şi băiatul la isprăvi protivnice lui Dumnezeu. Se spune despre el că stoarce, de la bătrîne şi de la nevestele soldaţilor, tot felul de foloase pentru el, pentru ştiinţa lui : ouă, unt şi felurite soiuri de lucruşoare. Unde va ajunge el tot umblînd, încă din copilărie, pe asemenea căi ? Mai bine, Vasili, te-ai uni şi tu, cu toată familia ta, la biserică : ea are să te oblăduiască de orice rău şi de năpastă. Iar schisma aceasta pomoreană stă în afara legii, ca şi făcătorii

de rele. Dacă te îndrepţi tu, şi alţii se vor îndrepta spre mîntuire.

Pentru întîia oară îl auzeam pe popă într-o convorbire particulară. Se afla acum la noi, în izba noastră scundă, el, mare, înalt pînă la tavan, în anteriul lung pe care i se odihnea barba neagră, mătăsoasă, înrămată de lanţul de argint şi cu crucea tot de argint. Iar tata, stînd în faţa lui, mic, tulbure, ca acoperit de praf, nu se înclina, nu se speria, ci, cu capul lăsat pe umăr, cu sprincenele ridicate de încordare spre frunte, privea cu ochi răi, undeva pe de lături de popă, şi cu o voce înţepată, i-a răspuns:

— Noi, părinte, trăim aşa cum ne îndeamnă cugetul. Iar dumitale, nu-ţi şade bine să împrăştii bîrfelile oamenilor. Ai luat de la mine, din munca mea, în numele lui Hristos, şi pentru o nimica toată... ei, ţi-o ajunge! Şi socot că-i păcat pentru dumneata să-mi pîngăreşti cinstea, după cum nu se cade, cu cinul pe care-l ai, să-mi urgiseşti băiatul. Cu ce te-a supărat?

Nu mă aşteptam de loc la un asemenea curaj din partea tatii, dar pesemne mînia şi ura faţă de musafirul nepoftit şi jăcuitor îl făcuseră să clocotească de furie; nu se mai putea stăpîni. Mama îl privea pe popă cu o mirare mînioasă şi pentru întîia oară observai că era mulţumită de purtarea tatii.

Popa se închină la icoane, făcîndu-şi larg semnul cruci şi rostind cu smerenie:

— Dumnezeu să-ţi ierte trufia şi dispreţul faţă de părintele tău duhovnicesc. Dar dacă ţi se-ntîmplă, prin voia Domnului, vreun neajuns, vino la mine şi am să-ţi uşurez boala care ţi s-a cuibărit în suflet.

— Drum bun, părinte. Să mă lepăd de credinţa cea veche n-am făcut-o şi n-am s-o fac niciodată.

Popa, scăpărînd din ochi, porni demn spre ieşire, sprijinindu-se în toiagul lung.

În fiecare zi, el, în anteriul său pînă la pămînt, cu pălăria neagră, încet şi semeţ ca un stăpîn, trecea pe uliţele satului, cu cîrja în mînă şi, cu un zîmbet şiret de iscoadă, se uita cu ochi scormonitori la izbe,

adulmecînd văzduhul. Moşnegii şi babele se sculau de pe prispe şi-i făceau temeneli adînci. El se apropia măreţ de dînşii, făcea semnul crucii deasupra lor, iar ei se repezeau cu palmele rotunjite căuş, ca să-i prindă mîna şi s-o sărute cu evlavie. Se întindea întotdeauna plin de milosîrdie la vorbă cu dînşii, ba despre gospodăria lor, ba despre rubedenii, îi întreba de sănătate şi chema mereu harul Domnului asupra lor. Dar totodată, ca şi cum l-ar fi răzbit jalea de ei, le spunea cu părere de rău, suspinînd :

— Dar uitaţi-vă cîtă ciudă are acuma pe voi Paruşa : ea care altădată se plimba pe uliţă trufaşă de puterea ei şi pe care toată lumea o cinstea cînd biserica tînjea în paragină, iar pomorenii vă ţineau în mrejele nevăzute ale robiei. Mai marele lor, Mitri Stodnev, uitaţi-vă, vă sugrumă şi acuma cu asupririle lui. Credincioasa lui părtaşă întru cele duhovniceşti, Paruşa, şi-a preschimbat în ochii voştri faţa de ieri, în făţarnică urgisire şi umilinţă. Ajuns-am acum pentru dînsa, ca sarea-n ochi.

Cu asemenea vorbă asmuţi el o dată împotriva Paruşei, pe o prietenă veche a ei, pe vecina Orina, „mireanca“, una uscăţivă, cu obrazul scofîlcit de viaţă trudnică.

— Ca păstor, sînt cu inima îndurerată de toate clevetirile pe care le scorniţi unii împotriva altora, neamuri împotriva neamurilor. Iată, cică un oarecare din familia voastră ar fi furînd snopi de pe aria Paruşei. Şi mai spun pomorenii că Terenti ameninţă să înfigă furcoiul în unul dintre voi. Doamne, ce păcate, Doamne !

— Da' de ce, părinte, de ce vorbeşti asemenea lucruri cu neputinţă de crezare ? se împotrivea bătrînul şi baba lui. Doar întotdeauna am trăit în bună înţelegere cu ai Paruşei.

— Sărmani oameni blajini, pe care vă orbeşte viclenia altora ! se necăjea popa Ivan. Dar ia amintiţi-vă oare n-au fost ei, cei din casa Paruşei, care se foloseau pe furiş, hoţeşte, de tulumbe şi de sacale, ca să-şi

stropească lanurile lor? Oare nu ea, Paruşa, la bătrîneţe, nu ea a îndemnat în adunare oamenii la samavolnicie şi la cădere în păcat? Iar acuma, uitaţi-vă cum ponegreşte cu viclene scorneli pe cei pravoslavnici şi pe mine de-a valma cu ei! Voi nici nu vă daţi seama că acum dînşii, staroverii, vor să aducă vătămare celor pravoslavnici, cu tot felul de ponoase: ba că sînt hoţi, ba că fură snopi, iar pe urmă că le-ar da în gînd să pună şi foc caselor! Ei, numai că Dumnezeu tot ne ajută şi nici eu n-am să vă las.

Apoi, cu ifose de apostol, îi binecuvînta căutîndu-şi de drum, ca unul împovărat foarte de grija păstoriţilor săi.

Dar în izba cu pricina, de îndată se dezlănţui un nemaipomenit tărăboi: ţipau nevestele, strigau bărbaţii, iar baba Orina, mînioasă, o luă la goană într-un suflet la Paruşa. După plecăciunile de datină, una faţă de alta, după întrebările de cuviinţă despre sănătate şi mersul treburilor, bătrîna mai întrebă, ca într-o doară cu spumegări de obidă, cam cine a fost acela şi cînd a văzut el pe careva din casa Orinei, furînd snopi de la Paruşa, şi Terenti a avut atîta neobrăzare, ameninţîndu-i cu furca pe cei din casa ei?...

Paruşa îşi frămîntă braţele-i puternice, uitîndu-se cu nedumerită uimire la obrazul vecinei.

— Doamne, fereşte-ne şi ne miluieşte! Ce ticălos ţi-a putut sufla la ureche una ca asta, Orinuşka? Au nu ne leagă pe amîndouă, din tinereţe, o prietenie credincioasă, dreaptă, de n-am plecat urechea la nici un fel de clevetire de cînd ne ştim? Nici prin gînd nu mi-a trecut şi nici n-are să-mi treacă să vin la tine cu piatra-n sîn, cu răutatea în suflet. Crezi tu c-am să dau crezare celor ce pălăvresc pe seama voastră? Lovesc cu cîrja ca să scap de ele, dar n-am să las pe nimeni să-mi întineze sufletul. Prietenia noastră am s-o păstrez pînă la mormînt.

— O, Doamne sfinte! se sperie Orina. Dar ce fel de clevetiri, Paruşenka?

— Păi... Mi-a ieşit în uliţă ăla al vostru, cu coama lungă, şi s-a pornit să facă de departe cruci înspre mine. Şi unde nu gîfîia, şi se clătina din tot trupul, şi se văieta: „Auzi ce mi-au spus Orina şi cu moşul ei?..." Cică i-aţi sărutat crucea şi l-aţi rugat să păzească biserica în timpul nopţii, fiindcă noi vrem să-i punem foc.

Orina se zgudui în hohote de plîns şi strigă:

— Doamne! Paruşenka! Nici prin gînd nu mi-a trecut! Nu crede una ca asta, că nu-s din cele să-mi încarc sufletul cu păcatul zavistiei...

— Ştiu, Orişa. Ei, nu te tulbura. Eu i-am atins cu degetul crucea de pe pieptul lui şi l-am făcut să-i plesnească obrazul de ruşine: „Pentru a cîta oară, popă, zic, îl răstigneşti pe Hristos? De ce cîrteşti cu vorbe de minciună împotriva oamenilor fără vină? Eu mi-am trăit toată viaţa cu Orina şi cu cei din casa ei, ca nişte neamuri de sînge. Tu nu-i slujeşti lui Dumnezeu, ci satanei". Şi făcui un pas înainte, luîndu-l în piept. „Ştiu, zic, la ce păcat anume vrei să ne împingi; semeni bănuiala şi zîzania, cauţi să ispiteşti oamenii pînă la omor, de dragul celui necurat şi al antihristului!"

Orina, cuprinsă de deznădejde, începu a se pocăi:

— Iartă-mă în numele lui Hristos, Paruşenka! Ce-am făcut, ce-am făcut din pravoslavnicia mea?! Viaţa noastră, surato, ne-am făcut-o de ocară...

— O să mai vină şi altele, mai gogonate, Orino. Nu o dată o să ne mai negrească viaţa; să nu pui mîna în foc pentru asta. El, lepădătura credinţei, trăieşte numai din minciună şi din păcat. Auzi, s-a apucat prin dăjdii, prin prădăciune şi prin clevetiri să-şi aducă parohia la mîntuire! Şi umblă, şi tot adulmecă, întocmai ca lupul în preajma turmei...

Vicleanul popă începu să adune în jurul său pe cei mai oropsiţi dintre ţărani şi să-i domesticească. În zilele de dajdii, trecea la cîte un nenorocit sărăcit şi flămînd, dădea poruncă lui Lukici să aducă din căruţă

ceva-ouă, mei sau mazăre, şi spunea cu o dulce milosîrdie:

— Primeşte darul acesta, fiule, ţi-l trimite Dumnezeu pentru mîntuirea sufletului. Nu cîrti, roagă-te, pocăieşte-te de păcate. Spovedeşte-mi-te la biserică, spune-mi cine-ţi tulbură sufletul. Din voia Domnului, te vom ajuta şi trupeşte, şi sufleteşte.

Ţăranul cădea în genunchi dinaintea lui, iar popa, ca un bun păstor, îl povăţuia să fie smerit şi ascultător la vorba dreaptă a preotului. În felul acesta, a izbutit el în scurtă vreme să lege de el destui săraci. Pe aceşti ţărani, îi asmuţea acum cu dibăcie împotriva pomorenilor ca şi împotriva altor vecini care umblau „cu gîndul de răzvrătire".

Totuşi, într-o zi, el se pomeni pe cap cu un tărăboi răsunător, căşunat pe neaşteptate de nişte femei. Trecînd din izbă în izbă, se abătuse în ziua dăjdiilor pe la nevasta lui Isai care, împreună cu nevasta lui Gordei, prietena ei, o duceau foarte greu. Isai şi cu Gordei se aflau tot la închisoare. Nenorocirea asta avusese darul să lege şi mai strîns pe cele două femei. Amîndouă, cu copiii lor, locuiau acum într-o singură izbă, împărţindu-şi între ele totul, pînă la ultima firimitură. Cu toate că se topiseră de atîta flămînzire şi boleau, ele nu cereau nimic de la nimeni şi nu se milogeau în faţa lipitorilor. Iar cînd se duceau în oraş să-şi vadă bărbaţii, luau din casă cu ele cele din urmă bucăţi de pînză pe care le ţesuseră cîndva la războaiele lor. Aduceau din oraş cîte o pîine şi cîte o jumătate de sac de făină. La început, popa nu se abătea cu rugăciunea pe la casele acestor „răzvrătiţi", iar la biserică, pe cei zavergii şi tulburători de păcate grele împotriva autorităţilor stăpînitoare îi învinuia de prădăciuni, de samavolnicie, de pizmă faţă de cei bogaţi, susţinînd că dacă n-au nimic, prin lenevia lor n-au. Pedeapsa Domnului loveşte aspru în toţi păcătoşii de teapa lor, dar pe cei ce se pocăiesc şi se spovedesc de păcate, Dumnezeu în mila lui îi iartă şi-i răsplăteşte însutit. Însă nevestele celor doi „răzvrătiţi", Marta şi Frosinia, au-

zind aceste predici învinuitoare ale popii, au încetat de a mai veni la biserică şi l-au ocărît pe „coamă lungă“ cu tot felul de vorbe. Atunci popa a luat hotărîrea, pesemne, să le biruie prin bunătatea lui şi prin uitarea de cele rele. Cu prilejul unei noi strîngeri de dăjdii, el, împreună cu Lukici, cu patrahirul de gît, intră în izbă la Marta şi Frosinia, le cîntă o rugăciune şi după ce dădu binecuvîntarea cu crucea, porunci lui Lukici să pună pe masă nişte ouă, o jumătate de găleată de mazăre şi o scafă de făină, clămpănind ceva despre darul de la Maica Domnului. Cînd se aştepta popa mai puţin, amîndouă nevestele au fost cuprinse de mînie şi au izbucnit cît le ţinea gura, una mai tare decît cealaltă :

— Ridică totul de-aici şi du-le la loc, Lukici ! Nu sîntem cerşetoare, nu ne trebuie lucrul altuia ! Nu ne zvîrli, părinte, ceea ce ai smuls cu japca de pe la alţii, tot atît de flămînzi ca şi noi ! Auzi cu ce ai vrut să ne cumperi ! Să ştii că noi avem obraz, dar tu n-ai. Cară-te de aici cît mai eşti încă teafăr !

Nu l-au lăsat pe Lukici nici măcar să se apropie de masă, cu pomana în mînă, şi aproape că l-au dat în brînci afară. Iar popa, oricît de încercat în spurcate isprăvi şi în cunoaşterea slăbiciunilor omeneşti, se lăsă şi el covîrşit de această împotrivire neaşteptată. De obicei, nevestele din sat îi lingeau miinile şi se încovoiau pînă la pămînt în faţa lui, dar acum, două prăpădite de muieri oropsite de soartă l-au buimăcit cu vorba lor... Încercă să le îmblînzească cu cuvîntul lui Dumnezeu şi cu prefăcuta lui smerenie, dar cele două femei se năpustiră cu mai mult năduf asupra lui. El, nemaiputînd răbda o asemenea ponosire, începu să le acuze de nelegiuire, de jignire adusă cinului său, de răzvrătire. Le ameninţă cu exoflisirea din biserică dacă nu se vor pocăi şi spuse c-o să ceară starostelui să le închidă la arest, drept pedeapsă pentru o asemenea necurată atingere, nemaipomenită. Dar femeile, care-şi ieşiseră din minţi, au sărit în urma lui pe uliţă, iar strigătele lor desperate, amestecate cu

plînsetele şi ţipetele copiilor, răsunau prin tot satul. Vecinii, repezindu-se afară din case, priveau din depărtare acest tărăboi nemaivăzut. Frosinia şi Marta, amîndouă îngrozitor de slabe, cu obrajii pămîntii, hărţuiau pe popă fără istov, îl înfierau ca pe un cîine şi un jecmănitor care lua de la gura celor nenorociţi cele din urmă firimituri şi zbierau la nişte cască-gură, porcăindu-i ca pe nişte nesimţitori şi laşi, fiindcă nu săreau în apărarea bărbaţilor care pătimesc pentru tot satul şi care nu s-au cruţat pentru a mîntui norodul de la prăpăd...

Despre intîmplarea asta s-a vorbit mult prin sat. Unii ocărau pe cele două neveste pentru lipsa de cuviinţă faţă de părinte, alţii rîdeau şi le lăudau cutezanţa. Totuşi, renghiul odată petrecut, i-a prins bine popii, sfada şi dezbinarea dintre bărbaţi şi neveste au dus la încăierări pe uliţe. Iar popa înteţea dihonia, şi prin predici, şi prin convorbiri pioase, colindînd din izbă în izbă. Şi punea toată lupta aceasta din sat, pe seama răutăţii şi a vicleniei celor de credinţă veche.

XXI

Eu şi Kuzear am simţit îndată în popa Ivan o piază rea. Lukici era plin de evlavie faţă de el, ca pentru un sfînt cumplit ; în primele zile, el dădea de perete uşa clasei şi şoptea cu groază :

— Părintele pofteşte pe la noi... Ieşiţi în întimpinarea lui !

Cu toate că învăţătoarea îl oprise de a mai deschide uşa şi de a-i tulbura elevii, acesta tot nu se putea stăpîni să nu ne înştiinţeze de apropierea popii ca de un eveniment extraordinar ; păstrămit, gălbejit, cu bărbuţa plivită, căruntă, se încovoia, tremura ca păcătosul în aşteptarea judecăţii din urmă şi se topea de mistuire evlavioasă. Elena Grigorievna, desigur, nu mai putea continua lecţia : se ofilea îndată, se închi-

dea şi părea ciudat de stingheră în încordarea ei atentă, nervoasă şi în starea aceasta de aşteptare duşmănoasă. Dar părintelui Ivan nu-i păsa de oraı : intra la şcoală pe nepusă masă, de obicei în timpul lecţiei, ca un stăpîn, făcea larg semnul crucii înspre grupul de copii în picioare şi, fără s-o bage-n seamă pe Elena Grigorievna, poruncea grohăind mieros şi blînd :

— Elevul de serviciu să spună rugăciunea !

Totuşi, într-o zi, învăţătoarea nu se mai stăpîni şi, palidă de indignare, i se propti înainte. Se opri în faţa lui, chiar în prag, şi-i spuse cu asprime şi cu bunăcuviinţă :

— Te rog foarte mult, părinte, să nu-mi întrerupi lecţiile. Dumneata ai o oră după orar ; ei, bine, foloseşte-te de ora aceea.

Dar el, cu o mişcare autoritară, o dădu la o parte cu mîna şi, tăcut, trecu la măsuţă, cu zîmbetul lui de păstor.

După un răstimp, deodată, Lukici încetă să mai deschidă larg uşa şi să ne prevină de sosirea popii. După înfruntarea îndrăzneaţă ce primise, părintele Ivan începu să vină numai la ora lui. Am aflat însă că el intra pe furiş în vestiar, se aşeza pe un scăunel chiar lîngă uşă şi trăgea cu urechea la ceea ce se petrecea în clasă.

Lukici era un moşneag bun şi duios ca o muiere. Singuratic, ponosit, învechit de sus şi pînă jos, înţolit în ţesături de casă, el purta vara ca şi iarna o pălărie năstruşnică în formă de strachină, aşa cum nimeni nu mai purta de mult ; el iubea, în felul său, copiii. Cînd aceştia în timpul recreaţiei alergau la haine sau afară, el striga la ei, cu un glăscior ascuţit, femeiesc, îi dojenea zicîndu-le „neascultători păcătoşi". Dar în vocea lui, în figura lui cuvioasă nu era nici răutate, nici asprime. Strigînd la copii ca să se astîmpere, el zîmbea, iar după ochii săi mici, fără culoare, se vădea că ne priveşte cu admiraţie. Iar cu

Elena Grigorievna el vorbea cu duioşie, cu drag, cu înţelegere omenească.

Într-o zi pe cînd spărgea lemne în magazioară, eu, Kuzear şi cu Mikolka ne-am înfăţişat la el şi l-am tulburat uşor prin dojenile noastre.

— Moş Lukici — il întrebă Mikolka, şerpuitor şi trist — cum nu ţi-e milă de învăţătoare ?

— Îndrugi la prostii, păcătosule ! se supără Lukici şi adăugă cu durere şi din inimă : Ce fetişcană plăcută !... Singurică... prin părţi străine... Şi n-are cine s-o mîngîie. Îşi ridică glasul şi se răsti : Să n-o necăjiţi, păcătoşilor ! Credeţi voi că-i vine uşor cu o povară ca asta, cu voi, haimanalelor !...

Dar Mikolka, obidit şi ursuz, îl întrerupse :

— Păi şi tu o laşi să fie necăjită de părinte...

— Ce necăjită, mîncată de vie ! întregi Kuzear, cu aprindere. Uită-te la el ce plăvan e, şi ea, mică !

Lukici păru atît de zguduit, încît îşi zvîrli toporul la pămînt şi se aşeză pe o buturugă.

— M-aţi năucit, păcătoşilor... Mi-aţi înecat sufleţelul... — bolborosi el plîngător. Cum eu ? Dar cum vine asta, băieţi ? Pe ea, chiar pe ea ? Dar... cred că... el e preot, auzi, om cu dar ! Cu crucea pe piept, la altar... Harul Domnului e cu el...

Nu mă stăpînii şi-i întorsei cu răutate spusele :

— Ei, şi dacă harul e cu el, nu-i păcat să facă zile fripte învăţătoarei ? O prigoneşte ca pe o căţeluşă. Cum o să se mai ocupe de noi ?

Lukici se năspri :

— Ei, voi amîndoi, tu şi cu Kuzearişka, sînteţi staroveri... şi nişte mucoşi... Păi credeţi că vă şade bine să nu-l respectaţi pe părintele ?

— Dar dacă el asupreşte pe învăţătoare şi-i face din trai, netrai, asta cum se cheamă ?

Kuzear îl înţepă pe Lukici, nu fără oarecare răutate :

— Cu toate că moş Lukici ne tot spune că pe Elena Grigorievna trebuie s-o mîngîiem, el e primul care o chinuie, el împreună cu părintele !

Atunci Lukici se supără şi se întunecă atît de tare. încît sări în picioare de pe buturugă, cutremurîndu-se din tot trupul, rănit de jignire. Obrazul său scofîlcit se zbîrci ; el ţipă cu deznădejde :

— De ce umbli cu vorba proastă, ţîncule ? Stai că-ţi rup eu perciunii, păcătosule ! Auzi cîtă voie şi-au luat aceşti pui de diavol ! Tu n-ai ce să-mi spui mie, neisprăvitule, şi nici eu n-am ce s-ascult de la tine : pe învăţătoare am s-o apăr cum ştiu eu : şi de mînă grea, şi de ochiul rău, şi de urechea vrăjmaşă.

Mikolka, scormonit, îl împinse pe Kuzear la o parte:

— Taci o clipă, arţăgosule ! Moş Lukici n-are să-şi dea sufletul pierzării, la bătrîneţe. Atîta doar că el respectă tipicul. Iar bătrînul meu nu degeaba spune ce spune: „Chiar şi după rînduială, mai trece cîteodată şi cîte un prost“. Las' că noi tot în tovărăşie cu moş Lukici o s-o apărăm pe Elena Grigorievna. Tot el are să ne înveţe la cele bune.

Vorba şireată şi plină de prefăcătorie şi de ocolişuri a lui Mikolka îl linişti pe Lukici şi-l înduioşă. Popa izbutise pesemne să-l nedreptăţească şi pe el; un biet bătrîn supus şi gata să slujească. Noi ştiam că el începuse să se folosească de Lukici, ca de un argat al său : îl punea să trudească la gospodăria lui, îl trimitea cu căruţele mirenilor după dăjdii ori la lemne, îi poruncea să curețe cartofi, să toace varză şi s-o pună la saramură, aşijderea şi castraveţii, ba chiar să spele şi duşumelele din casă. Preoteasa, gîlcevitoare, cu ochii ca melcii, ţipa la el cît o ţinea gura, îi făcea zile fripte şi nu-i dădea nici barem o bucată de pîine.

Nu trecuse nici o lună de cînd venise popa la noi, şi avea în ogradă vreo cincisprezece oi şi miei, două vaci care i-au fost aduse de la conac şi doi cai : unul i-a fost dăruit de Serghei Ivaghin, iar celălalt, de Maxim Susin. Cotcodăceau găinile, grohăia porcul. I se făcu şi un tarantas împletit din nuiele, iar Lukici însoţea ades pe popă. ca vizitiu.

Ţăranii vorbeau în glumă între ei :

— Nu ne ajungeau lipitorile, mai dă-ni-l şi pe ăl cu poala lungă. Aşa ne trebuie dacă sîntem proşti! Mîntuirea nu se dă pe degeaba: plăteşte-l, hrăneşte-l, cară-l în cîrcă pînă la rai. Vrei nu vrei, deznoadă-ţi baierele pungii. Nici în slujba Domnului popa nu se lasă de draci.

Astfel, popa Ivan prinse repede rădăcini adînci în satul nostru; umbla cu un toiag lung în mînă pe izlazul de lîngă casa lui, în apropiere de biserică, pe uliţe, cu pasul măsurat şi maiestos, ca un nou stăpîn pe moşia lui.

Ca să-l dezvăţăm pe popă de a mai fi iscoadă, eu şi Kuzear cerurăm o dată permisiunea să ieşim din clasă „pentru o nevoie". Ne înţeleseserăm mai dinainte cu Lukici să ne dea de veste despre sosirea popii, strigînd: „Doamne, strigat-am către tine, auzi-mă". Elena Grigorievna lucra cu clasa celor mici, iar noi rezolvam nişte probleme, scriind pe tăbliţele de ardezie. Cînd l-am auzit pe Lukici miorlăind popeşte prin tindă, am mai aşteptat cîteva clipe, prefăcîndu-ne că ne căznim cu toată sîrguinţa la dezlegarea unei probleme. Kuzear mă atinse cu genunchiul, se ridică şi ceru voie să iasă afară. Odată cu el, mă ridicai şi eu. Elena Grigorievna ne privi mirată şi cu îndoială, se uită înspre ieşire şi dădu din cap a încuviinţare. Mikolka îl trase o clipă de mînecă pe Kuzear şi şopti cu un zîmbet complice:

— Băgaţi de seamă, să nu vă găsiţi beleaua! Iar dacă daţi greş, faceţi şi voi pe proştii!

Kuzear rînji şi-i făcu un semn glumeţ cu ochiul. Trecu înaintea mea, în vîrful picioarelor ca să nu stingherească pe Elena Grigorievna la lucru, dar eu ştiam cu ce scop se furişează el spre uşă. Mie-mi venea să rîd şi totodată mă cam temeam: isprava ce-o puneam la cale era foarte primejdioasă. Aşa cum ne fusese înţelegerea, ne-am repezit în uşă şi aceasta se deschise cu multă putere în afară. Kuzear puse repede mîna pe clanţă şi-l văzurăm pe popă, apucîndu-se de cap şi sărind în picioare de pe scăunel.

Kuzear, scăpărînd cu viclenie din ochi, începu să scincească :

— Iartă-ne, în numele lui Hristos, părinte! De unde să ştim noi că stai chiar după uşă ? Dacă aş fi ştiut, aş fi deschis-o uşor, cu mîna mea, ca pe un fulg.

— În genunchi! mîrîi popa fioros, holbîndu-şi ochii îngrozitori.

Se dădu la noi, voind să ne apuce de urechi, dar noi ne-am tras în lături ; Lukici rămăsese ceva mai încolo, cu pălăria părintelui în mîini, şi o ţinea ca pe o icoană.

— Vai de capul vostru de păcătoşi! Derbedeilor! Doamne, ce vătămare i-aţi adus părintelui!

În clipa aceea, Elena Grigorievna, atrasă de zgomot, ieşi în fugă şi, cu o supărare nesigură, întrebă :

— Ce s-a întîmplat ? Ce-i cu voi ?

Popa îşi mai veni în fire, îşi netezi cu amîndouă mîinile părul şi-şi luă o înfăţişare autoritară. O cicatrice sîngerie i se rotunjea pe umărul obrazului.

— Învăţătoare, ai dat prea mult frîu liber derbedeilor dumitale ! De ce iţi fug elevii afară din clasă, în timpul lecţiei ? Uite, poftim...

Şi-şi puse degetul pe obrazul vătămat.

Dar Elena Grigorievna, roşie de emoţie, închise uşa clasei şi, potrivindu-şi un ton scăzut, hotărît şi fără sfială, rosti, privind în gol, pe-alături de popă :

— Dar pentru ce vrei să pedepseşti dumneata pe aceşti doi băieţi ? Ei n-au nici o vină.

— Adică, cum nu sînt vinovaţi ? se minună popa, descumpănit de tonul slobod al Elenei Grigorievna, arătîndu-şi din nou rana de pe obraz. Dar asta ce este ? Nu-i o dovadă ? Atunci, după dumneata, cine-i de vină ? Poate că oi fi eu ?...

Elenei Grigorievna îi tremura bărbia şi obrazul i se lumină de gropiţele rîsului de-abia stăpînit.

— Cred, părinte, că ai fost fără prevedere cînd te-ai aşezat prea aproape de uşă. Uşa se poate deschide în orice clipă, pot să ies şi eu sau pot să trimit vreun elev să aducă ceva din dulap... Deodată, cu o izbucnire de

rîs, obrazul ei exprima dispreţul. Dar ia să ne închipuim că, uite, eu dau uşa de perete, şi aşa cum s-a întîmplat, te lovesc eu cu uşa... ei, m-ai pune care şi pe mine în genunchi? În afară de asta, n-ai venit la ora dumitale. Nimeni dintre noi nu putea să creadă că dumneata ai să stai chiar după uşă, şi încă într-o stare atît de stingherită.

Popa era atît de buimăcit de vorbele Elenei Grigorievna, încît barba îi tremura, iar mîinile lui se agăţară cu putere de cruce.

— Va să zică, dumneata îmi răpeşti dreptul de a trece pragul şcolii şi de a pedepsi pe cei nemernici? rosti el cu o blîndeţe ameninţătoare. Dar cum îndrăzneşti dumneata să mi te împotriveşti mie, un preot, şi să-mi spui vorbe cutezătoare? Îmi terfeleşti obrazul înaintea acestor stîrpituri de staroveri şi înaintea acestui prost bătrîn!

Apoi pripindu-se, plin de mînie îşi smulse pălăria din mîinile lui Lukici şi se stropşi la el:

— Ce stai aici de pomană? Du-te de ţesală caii!

Fiecare vorbă a popii avu parcă darul s-o îmboldească pe Elena Grigorievna: ni se părea că ea creşte în faţa noastră şi înfloreşte de curajul ei, sigură de forţa şi de dreptatea ei; o vedeam pentru întîia oară liniştită, rece şi neînfricată.

— Părinte, obrazul dumitale nu ţi-l atinge nimeni. Ai însă orele dumitale. Şi nu-i frumos să faci pe copii nemernici şi stîrpituri, iar pe bătrînul Lukici, prost. Cinstea dumitale ţi-o înjoseşti singur. Toată gălăgia asta n-am iscat-o noi. Copiii n-au nici o vină dacă dumneata nu ţi-ai ales bine locul.

Noi nu ne aşteptasem nicidecum să ne vedem astfel apăraţi de Elena Grigorievna. Popa o pîndea pe învăţătoare şi probabil ticluia s-o prindă dacă ar fi auzit-o scăpînd niscai „vorbe slobode". Eram hotărîţi s-o ferim de viclenie, cu de la noi putere, să-l speriem pe popă cu uşa trîntită în cap, iar după aceea să ne prefacem copii nevinovaţi, morţi de groază văzînd ce i s-a-ntîmplat popii, pe neaşteptate. Eram pregătiţi

pentru orice rău care putea să mai vină: pentru această ispravă a noastră, învățătoarea se putea mînia, ne putea pedepsi; în schimb însă, noi o smulsesem din capcana popii. În afară de asta, acum aveam pică pe popă pentru vorbele lui batjocoritoare și otrăvite despre noi, staroverii. El ne numise „spurcați", „țînci", „păcătoși", „lepădați de biserică" și ne poruncise să rămînem în picioare la pupitre un ceas întreg, fiindcă nu ne făceam semnul crucii în timp ce se rostea rugăciunea în clasă; ne chinuia cu întrebările lui ca să ne încurce în privința unor tîlcuiri de „dogmă". Noi, nepricepînd aceste întrebări, tăceam prostește, iar el ne învinuia ca de o grozavă rătăcire și asmuțea pe copiii mirenilor împotriva noastră.

— Voi sînteți copii ai turmei credincioase a lui Hristos, dar uitați-vă, mă rog, la spurcații ăștia cum clămpănesc din dinți la voi, ca niște cățel de la o cățea, și cum sînt gata, păcătoșii, să vă sucească gîtul, vouă care sînteți mielușei curați. Dar vom avea noi grijă să tăiem colții celor păcătoși.

Cu toate acestea, noi păcătoșii, noi țîncii ne jucăm în timpul recreațiilor cu mielușeii curați, uitînd vorbele rele ale popii, care sădeau dușmănia între noi. Ne-am mirat mult de răspunsul îndrăzneț al Elenei Grigorievna: nu numai că nu-l lăsase pe popă să ne pună în genunchi, dar îl dovedise în ticăloșie. Ne simțeam fericiți, privind cînd la chipul ei care se lumina de un zîmbet, chiar și la supărare, cînd la obrazul popii care se năucise de un răspuns cutezător la care el nu se așteptase din partea acestei fete ce nu știa de frică. Aveam însă un sentiment de cea mai mare mulțumire răzbunătoare, admirîndu-i popii cucuiul roșvînăt din obraz.

El își îndesă pălăria și porni spre ușă, zvîrlindu-și amenințarea turbării sale:

— Asta, învățătoare, nu pot s-o las fără urmări. Dumneata semeni tulburarea, te împotrivești luptei pe care eu o duc împotriva celor necredincioși și-i strici pe școlari.

Dar Elena Grigorievna nu se clinti cîtuşi de puţin şi petrecu lunga stihie a popii în hlamidă, cu un zîmbet arzător, ironic. Şi numai în drum, cînd noi, ca de obicei, o conduceam acasă, ea ne mustră cu oarecare asprime:

— Vă pun în vedere, ţie, Fedea, şi ţie, Vanea: să nu se mai repete asta.

Noi ne-am dezvinovăţit cu aprindere:

— Dar de ce şi-a luat obiceiul să tragă cu urechea? Doar nu din joacă i-am dres falca; vă pîndeşte din spate, iar pe noi ne prigoneşte ca pe nişte lepădături. De-aci înainte, o să se lase de viclenie.

— Ei, aşa sau altfel, eu mă descotorosesc şi singură de el, dar voi, lăsaţi-vă de isprăvile voastre.

Atunci am făcut jurămîntul pe Dumnezeu că n-o să mai facem una ca asta. Dar am propus să se lase deschisă uşa clasei, pentru ca popa să nu mai îndrăzească să intre în tindă atunci cînd nu e ora lui. Propunerea mea îi plăcu atît de mult lui Kuzear, încît el scoase un strigăt de admiraţie; dar Elena Grigorievna rîse vesel:

— Ah, poznaşii mei dragi!

De atunci, uşa clasei rămînea mereu deschisă şi chiar Lukici, în timpul lecţiilor, dispărea şi el, stînd ori pe la magazie, ori în curtea popii.

Dar Elena Grigorievna căuta să-l scoată pe neobservate din robia popii: în timpul lecţiilor, îl trimitea ba la Kliuci, la doamna Ermolaeva, după cărţi, ba cu cîte un bileţel la conac la Anton Makarici, ba la locuinţa ei, unde el rămînea pînă la terminarea lecţiilor, iar pe urmă, pînă seara trebăluia la şcoală. Strigătele popii sau ale preotesei răsunau în pustiu.

Într-o zi, popa, cu prefăcută smerenie, o întrebă pe învăţătoare, privind-o atent, cu bănuială iscoditoare:

— Dar pe unde-mi dispare trîntorul ăsta de Lukici? Am de lucru la gospodărie pînă peste cap.

Elena Grigorievna se miră şi strînse cu nedumerire din umerii înguşti:

— Aşa ? Nici eu, părinte, nici eu nu ştiam că Lukici slujeşte ca argat la dumneata. În cazul acesta, voi fi nevoită să cer să se numească un paznic la şcoală.

Privind-o de sus, popa spuse:

— Bătrînul acesta este numit pe lîngă biserică, atîrnă de voia mea. Iar la şcoală se află numai cînd poate el ; şcoala însăşi se află sub supravegherea mea de păstor, nedespărţită de biserică. N-ai voie să dispui de bătrîn, fără învoirea mea.

Elena Grigorievna zîmbi şi în ochii ei scăpărară scînteile vesele ale dispreţului.

— Poate că şi eu mă aflu tot în voia dumitale şi sub supravegherea dumitale ! Însă şcoala noastră aparţine zemstvei şi nu e şcoală parohială. O supraveghează inspectorul învăţămîntului primar.

— Să nu uiţi, draga mea : sînt păstor. Iar în satul acesta unde sînt numeroşi staroveri, am binecuvîntarea să leg şi să dau dezlegare. Să ştii că n-am să îngădui nici o libertate de cugetare.

Elena Grigorievna glumi :

— Va să zică, părinte, dumneata eşti liber să dispui şi de sufletul meu, aşa cum dispui de Lukici, sluga dumitale fără simbrie ? Nu cumva ţi-ai luat o sarcină prea grea ? Dar în privinţa mea, părinte, ai greşit : eu nu sînt o oiţă. Şi n-am să las pe nimeni, nici măcar pe dumneata, să-mi robească sufletul.

Popa rîse, arătîndu-şi prin barbă dinţii lătăreţi, dar rîsul acesta era rînjetul unui dulău mare şi spăimîntător :

— Ei, fetiţo, te sfătuiesc să nu aluneci la gîlceavă cu mine.

Elena Grigorievna ieşi cu clopoţelul pe scară. La sunetul lui, se repezi în tindă şi năvăli în clasă toată gloata copiilor, plină de clopoţei şi ea.

Astfel a fost dezlănţuită lupta invizibilă dintre învăţătoare şi popă, în care, fără s-o vrem, am fost atraşi şi noi, cei „de la superioară".

XXII

Mă obişnuisem să mă duc la Elena Grigorievna nu numai de sărbători, ci, cîteodată, chiar şi în zilele de lucru, după şcoală, pe-nserat. Ea mă întîmpina cu o sclipire de duioşie în ochi. O găseam întotdeauna lucrînd la ceva: ba curăţind samovarul, ba spălînd rufe, ba cosînd sau uneori chiar în ogradă, la poala coinicului, unde săpa pămîntul, cu o cazma mică, şi sădea, impreună cu Kostea, merişori şi vişini. Îmbrăcată simplu, cu basmaua albă legată după datina femeilor de la ţară, cu şorţ de pînză, părea cu totul nearătoasă, altfel decît în toate zilele, şi mă simţeam oarecum poticnit, văzînd-o altfel decît cu haina ei frumoasă, de sărbătoare, ca o floare care îşi pierde petalele.

Grămezile de gunoaie albastre, otrăvitoare nu se mai aflau în ogradă: fuseseră scoase şi aruncate de ţărani, undeva în rîpă. Locul lui l-am desfundat noi, eu şi Kuzear, şi l-am netezit cu grebla, iar în faţa ferestrei am sădit vişini mici şi tufe de liliac, primite de la grădina boierească, prin tatăl lui Garaska.

Într-o zi, cu prilejul unei plimbări prin crîngul de mesteceni, Elena Grigorievna ne rugă, pe mine, pe Kuzear şi pe Mikolka, să aducem cîteva cazmale de la şcoală şi de la căsuţa paznicului bisericii.

— Vom dezrădăcina cîţiva mesteceni mici şi-i vom sădi în faţa şcolii. Aceştia vor creşte odată cu voi şi vă vor aduce aminte de mine.

Şi nu ştiu de ce, rîdea cu tristeţe.

Am scos din pămînt zece mesteceni mici şi i-am sădit de-a lungul gardului, în faţa ferestrelor şcolii.

Dar dacă o găseam pe învăţătoare în curte, la spălatul rufelor, ea mă primea prieteneşte, ca pe o rudă, şi întotdeauna îmi spunea veselă:

— Treci în odaie, Fedea. Eu isprăvesc îndată. Pînă atunci, aruncă-ţi o privire peste cărţile noi de pe masă.

În tindă, mă întîlneam cu Fenia, nevasta lui Kostea, o femeie tăcută, înaltă, cu un cuget tainic care se tră-

da printr-o privire osebită. Trecea pe lîngă mine, dar parcă nici nu mă vedea.

Nu-i auzisem glasul niciodată, iar cînd Elena Grigorievna îi vorbea, ea tăcea ca o mută. Uitîndu-mă însă la chipul ei şi la ochii noptatici ce păreau a privi într-o umbră lăuntrică, îmi aduceam aminte că Fenia fusese nenorocită de Serghei Ivaghin, iar după aceea, o lovise năpasta cu Kostea.

Elena Grigorievna vorbea despre ea cu milosîrdie şi cu căldură :

— Fenia este o femeie foarte bună : deşteaptă, aspră cu ea însăşi ca şi cu alţii. A suferit nespus de mult, dar la ea se gîndeşte cel mai puţin.

Fenia nu se împrietenise cu nimeni şi trăia cu Kostea, ca într-o chilie. Numai pe Paruşa o iubea, îi dădea toată cinstea şi rămînea cu ea între patru ochi atunci cînd Paruşa venea s-o vadă pe Elena Grigorievna.

Odată, înainte de căderea serii, pe cînd Elena Grigorievna, aplecată asupra albiei de rufe, cu mînecile suflecate, spăla de zor, mă întîlnii la scară piept în piept cu Fenia. Venea de la micul hambar din ogradă, cu niscai făină într-o copăiţă şi cu sita : înaltă, cu băsmăluţa albă care-i acoperea capul numai pe jumătate, altfel decît după rînduiala femeilor măritate. Pe mine mă moleşea totdeauna un fel de sfială, văzîndu-i obrazul îngîndurat, concentrat, şi ochii dureroşi, necruţători, care parcă nici nu m-ar fi văzut. Dar la această întîlnire, ea mă privi deodată cu mirare, surîse, şi zîmbetul acela îi lumina pe dinăuntru obrazul. Fără voia mea, zîmbind şi eu, simţii că înstrăinarea ei de mine dispăruse şi că ea devenise foarte blîndă din toată făptura ei ciudat de sfioasă, aşa cum era mama în clipele de izbucniri de bucurie. Cu glas domol, melodios, mîngîietor şi trist, dar cu atotputernicie de mamă, ea îmi porunci :

— Treci, Fedea, şi pe la noi ; Kostea e în izbă. Cuvîntează el ceva acolo cu o carte, de parc-ar vorbi unui om.

— Da, da, Fedea! se bucură Elena Grigorievna. Du-te pe la ei, stai puțin acolo pînă-mi isprăvesc treaba. Rîse cu șiretenie: Dar nu te lua după Fenia; ea mă ceartă mereu pentru că spăl singură, și nu mă pot lipsi de această plăcere.

Fenia mă împinse ușor spre treptele scării. Kostea stătea la masă; mîna legată îi atîrna de gît, şi aplecat asupra unei cărţi, silabisea ceva cu un sentiment de nemulţumire şi clătină din cap. Îmi apăru ca un bătrîn, în toată puterea cuvîntului: gura fără dinţi i se adîncea în fălci, iar nasul îi ieşea mare din obraz şi prăbuşit. Răsufla greu, ca şi cum s-ar fi năbuşit, şi slăbit, cu chipul cenuşiu, cu pomeţii obrajilor ascuţiţi şi cu ochii pungiţi, se certa cu cineva nevăzut, ca un bolnav în fierbinţeli:

— Iată, Kostea, ţi-am adus un om. Să stai de vorbă cu el, că bucoavna tot nu te-aude.

Cu mîna cea sănătoasă, Kostea îmi făcu semn să mă apropii şi fonfăi surd, uşor răguşit:

— Uite, un boier arată aici că ţăranul n-are nevoie de pămînt. Zice că n-are nevoie omul de pămînt decît pentru mormîntul lui — trei arşini. Şi după spusele boierului, reiese că dacă te-ai născut ţăran, cară-te cît mai neîntîrziat în mormînt, că pămîntul meu boieresc nu-i de nasul tău, deşi am mii de deseatine în stăpînirea mea. Boierul acela nici barem în glumă n-a scăpat vreo vorbă despre pămîntul său, dar pe ţăran l-a trimis la başkiri Ei, acum vede şi orbul unde bate boierul. Să nu fii pizmaş răzvrătit, să nu te gîndeşti la pămînt, să nu-ţi baţi capul cu el, ci numai atît: roagă-te lui Dumnezeu. Păsările cerului nu seamănă, nu seceră, şi totuşi nu flămînzesc. Păi bine, tocmai de-aia ele sînt păsări, pe cînd omul, acesta trăieşte prin munca lui. Ăst conte, ştiu şi eu, deşi nu e pasăre, el tot nu munceşte, şi e bine hrănit, şi bea, şi e îmbuibat cu de toate: în locul lui şi pentru bunăstarea lui, tot ţăranii muncesc... Iată ce fel de cărţi sînt pe lume, Fedor Vasilievici! Iar bietul ţăran încă n-a scris nici o carte despre el însuşi: el e înnegurat la minte,

țăranul încă nu cunoaște bucoavna. Ei, dar și fără bucoavnă știe el, își pricepe bine rostul cărții lui. Ai văzut ce-am scris astă-vară boierilor și lipitorilor?

Pe neașteptate, Fenia îi răspunse din cămară, printr-o glumă tristă:

— Ei, Kostea, dar tare-i greu scrisul vostru și scump se plătește. Vezi-te pe tine: ți-ai pierdut dinții, și o mînă, și pieptul ți l-au strivit.

— Totuși n-am pierit, și asta înseamnă că nu e fără folos — lămuri Kostea, tot printr-o șagă lipsită de răutate. Pentru mine, știința asta rămîne bună cît oi trăi, Feonușka: acum mi s-au descoperit toate și mi-am cunoscut bine drumul. Sînt și bătut, și trecut prin ciur. Dar tu, tinerică, pentru ce să pătimești tot felul de năpaste, alături de mine?

Fenia răspunse cu blîndețe și cu duioșie:

— Pentru dragoste, Kostenka.

Kostea privi tulburat înspre ușa deschisă a cămării și, cu chinul întipărit pe față, închise ochii. Zvîrli cartea la o parte, se ridică de la masă și se împotrivi cu un surîs sfios:

— Iubirea, Fenia, înflorește prin bucurie. Dar care a fost partea ta de bucurie? Sînt pe cruce, iar tu, sub cruce.

Fenia se ivi în cadrul ușii, de unde îl povățui, ascunzîndu-și zîmbetul sub o privire isteață:

— Pe tușa Parușa s-o întrebi, Kostea, dacă e cu putință iubire fără suferință.

Și dispăru iar în cămară. În clipele acelea, am prețuit-o ca pe o ființă neobișnuită și fără de asemănare cu alte neveste.

Pentru întîia oară în viața mea, auzeam o astfel de convorbire între soț și soție și eram oarecum nedumerit. Pînă atunci, văzusem în alte căsnicii altfel de legături între bărbați și neveste: supunerea fără murmur, de roabă, a femeii, și puterea oarbă a bărbatului. Într-o asemenea familie trăiam și eu, suferind și eu de chinurile mamei. O căsnicie bună era și la Parușa, dar și acolo, astfel de vorbe inimoase erau de

neînchipuit. Bănuiam că între Elena Grigorievna şi Anton Makarîci se legase o dragoste tainică, frumoasă, de neînţeles pentru lumea noastră de la ţară. Şi eram sigur că dacă ţăranii şi muierile i-ar auzi şi i-ar vedea pe Fenia şi pe Kostea într-o astfel de împrejurare, nu i-ar cruţa şi ar rîde de ei... Ţăranii pot să aibă o purtare îngăduitoare, plină de înţelegere faţă de student şi faţă de învăţătoare, aşa cum se cuvine atunci cînd e vorba de nişte oameni străini de mediul lor, pe jumătate boieri, să facă haz pe seama prieteniei lor, cu aspecte hazlii. Dar Kostea şi Fenia, ca nişte oameni de-ai lor, ieşeau mult în afară din lăcaşul datinilor şi obiceiurilor de odinioară şi-şi însuşiseră de undeva, poate de la „volniţă", toate apucăturile oamenilor „de soi". Tot aşa mai fusese odată cu Petruşa Stodnev, care vedea în nevasta lui o fiinţă egală cu el însuşi şi-şi îngrijea copilul, ca o muiere.

— Da. Aşadar, Fedor Vasilievici, poporul îşi scrie bucoavna cu sîngele său şi face punţi cu trupurile lui. S-a pătruns pînă în măruntaie pămîntul, cu sînge de mujic. Şi atunci, al cui este pămîntul? Mai aşteaptă, ai să vezi cum chinurile noastre amare, stropite cu sînge, or să se aprindă-n văpăi de foc, întinzîndu-se pe tot pămîntul nostru. Am trecut eu însumi prin vîltoarea asta de flacără veşnic arzătoare, prin toate cele douăsprezece patimi, şi am credinţă. Iar Tihon, un uriaş dacă-l judecăm după mintea lui, ca şi după puterea lui, a fost şi va fi căpetenie peste oameni. Pentru ce mă lungesc eu la vorbă despre astea cu tine? Ca să le ţii minte, să ţi le păstrezi bine în căpşorul tău. Nu citi ce scriu prinţii, ci caută oamenii deştepţi şi ascultă ce spun ei...

Clătină din cap, privind pe fereastră, şi-mi făcu semn cu ochiul.

— Vezi, oameni ca Olionuşka ori ca Anton Makarîci...

Fenia se ivi din cămară şi ameninţă mustrător pe Kostea, cu degetul. Dar eu mă supărai:

— Eu, tuşă Fenia, nu-s chiar atît de mic... Am văzut şi eu multe şi mărunte de cînd trăiesc...

Ea, surprinsă, ieşi din cămară şi, privindu-mă cu luare-aminte, ridică din umeri, scuturîndu-şi mîinile una de alta. Iar Kostea hohoti răguşit, tuşi, apoi îşi întoarse capul, rostind anevoie cîteva vorbe rocite cu glasul său de fonf :

— Şi tu vii să mă ameninţi, Feonuşka. Nu vezi ce om încercat avem noi aici ? A văzut măriile, l-au cercat durerile.

Fenia îmi luă capul în palme, mă sărută pe frunte şi mărturisi cu duioşie :

— Ia uite, Fedea, m-ai făcut de ruşine!... Numai din zăpăceală am vorbit aşa...

Vedeam însă foarte bine că ea se prefăcea, că se desfăta privindu-mă : un băieţaş care vrea să pară bărbat întreg, vorbind ca un om încercat în ale vieţii. Acest lucru mă supăra şi mai mult : trăisem şi eu printre oameni buni şi nici unul nu pusese prefăcătorie între el şi mine şi nici nu mă luase în glumă, ca pe un caraghios.

Fenia suspină şi rosti îngîndurată :

— Voi n-o să mai zăboviţi mult pe aici, tu şi cu maică-ta. În sat, sînteţi nişte venetici ca şi noi.

— Ba nu, puicuţo.

Kostea întinse braţul, se ridică de la masă şi, şchiopătind, făcu un pas spre Fenia. Ea se-ntoarse iute spre el şi, cu o cută de asprime pe frunte, deasupra nasului, strigă răstit :

— Ai uitat că nu trebuie să-ţi mişti braţul ? Fii ascultător ! Uite că vine Anton Makarici de la conac.

Dar Kostea o cuprinse numai cu mîna sănătoasă şi o sărută pe obraz.

— Nu, Feonuşka dragă, eu nu mă gîndesc să părăsesc satul. Nu sîntem venetici în ochii gloatei, dar sîntem străini în ochii lipitorilor şi ai celor care îi sug sîngele. Vagabond nu mă fac, iar cei laşi îşi pregătesc singuri soarta celor lepădaţi de lume.

Fenia îl atinse în glumă cu palma peste frunte şi-şi lipi obrazul de al lui. Mi se păru că ea se luminează la faţă. Iată zîmbetul de fericire!

Ce ciudat: pînă atunci, îi crezusem pe Kostea şi pe Fenia nişte oameni cumplit de obidiţi, nenorociţi, sortiţi numai necinstei şi suferinţelor. Kostea a fost bătut cu nuiele, a fost schingiuit la pricaz; Fenia, rămasă orfană, a fost aruncată pe drumuri de lipitoarea asta de Ivaghin, şi ea, după ce s-a măritat cu Kostea, a alergat zile întregi sute de verste, din tot sufletul, ca să-l scoată din temniţă. Dar uite, amîndoi sînt fericiţi, se iubesc şi, cu sufletele îndîrjite, nu sînt de loc istoviţi de suferinţă, ca şi cum toate năpastele care le-au căzut pe cap nu numai că nu i-au vlăguit, nu i-au umplut de deznădejde, ci i-au unit şi mai strîns, i-au făcut şi mai pricepuţi, i-au îmbogăţit cu credinţa lor în fericire. Odinioară, cînd l-am cunoscut pe Kostea, el era întovărăşit cu fratele său şi se îndeletniceau amîndoi cu meseria lor de boiangii: şi erau tineri, veseli, cîntau bine, ca toţi flăcăii de la ţară. Dar mai pe urmă, Kostea s-a schimbat de nerecunoscut: n-a mai rămas nimic în el din flăcăul de altădată. Pe Fenia n-o cunoşteam pe vremea aceea şi nimeni nu pomenea de ea. Acum însă a cunoscut-o tot satul şi ea, prin lupta ei dîrză şi deosebită pentru eliberarea lui Kostea, a stîrnit numai admiraţie şi milosîrdie respectuoasă. Elena Grigorievna a intrat în viaţa lor ca o rudă dragă, şi ei o numeau Olionuşka. Ea prînzea în odaia lor şi tot acolo, împreună cu Fenia, se trudea cu lucrul de mînă.

XXIII

De sărbători, acasă la Elena Grigorievna s-au întîlnit învăţătorii. Cel dintîi sosit a fost învăţătorul de la Kliuci, ţărănos, cu barba neagră, îmbrăcat într-o bluză lungă de postav şi cu cizme solide. Elena Grigorievna l-a primit cu prietenie, dar fără

zîmbetul ei obişnuit, plin de bucurie, ca pe acela care pică pe nepusă-masă.

— A, Mil Milîci... Pofteşte să te cinstesc cu un ceai.

— Ceaiul, Liolia, e bun. Cu dumneata la un ceai, se încălzeşte şi sufletul.

Îl chema Nil Nilîci, dar Elena Grigorievna îi schimbase numele în Mil Milîci[1].

Elena Grigorievna ieşi sprintenă de după paravan, aducînd micul ei samovar argintiu, dispăru apoi după uşă, în timp ce Mil Milîci o urmărea cu o privire înduioşată de părinte care-şi priveşte fiica dragă. Într-adevăr, era om în vîrstă, cu tîmplele atinse de cărunţeală şi cu ochii obosiţi. În vreme ce Elena Grigorievna aducea samovarul în odaia de primire, la Fenia, Mil Milîci îşi scotea cizmele; şi cum acestea erau ponosite de noroi, el mă îndemnă în şoaptă, nu ştiu de ce:

— Ia trage, băieţele, ciubotele astea şi pune-le undeva într-un colţ, să nu le vadă Liolia.

Începu apoi să se plimbe îngîndurat prin odăiţă, în ciorapii groşi de lînă, ţărăneşti, pieptănîndu-şi cu degetele groase, păroase, barba neîngrijită. Şi de cîte ori mă vedea, ca şi cum m-ar fi văzut pentru întîia oară, mă întreba cu un aer posomorît:

— Înveţi? E bine. Trebuie să înveţi şi să citeşti cărţi. Să înveţi şi să trăieşti pentru binele poporului.

De obicei, vorbea gros, surd, plictisitor şi neatrăgător, repetînd că un om trebuie să se gîndească numai la popor, să-l slujească, să înveţe de la ţărănime traiul frăţesc, fiindcă numai temeliile obşteşti poartă în ele libertatea şi viitorul spre mai bine. Se povestea despre el că la Kliuci, el ara cu calul boierului pămîntul celor care n-aveau cai; că izbutea să capete de la Ermolaev seminţe şi însămînţa, laolaltă cu ţăranii, micile lor ogoare. Cumpăra de la

[1] Joc de cuvinte: în limba rusă, adjectivul „mil" înseamnă „drag". (n.t.)

prăvălie, pe banii săi, stambă sau doc pentru copiii golaşi.

Elena Grigorievna îl asculta pe Mil Milîci cu răbdare, distrată, şi mi se părea că-i venea foarte greu să-i suporte glasul surd şi plictisitor. Şi după ce Fenia aduse samovăraşul fierbînd în clocot, Elena Grigorievna, cu un ţipăt de bucurie, se repezi la măsuţă, făcînd să tremure vasele:

— Ei, Mil Milîci, ia loc! Uită barem pentru o clipă temeliile obşteşti care nu există.

— Adică cum nu există? se sperie Mil Milîci, încremenind mînios şi uluit.

Elena Grigorievna rîse şi răspunse cu voie bună:

— Există lipitori... Există pretorul şi starostele... Sînt ipistaţi şi uriadnici... Şi, în sfîrşit, sînt nuiele... Ţăranii se pun pe fugă... E o ruină totală... foamete... Iar pe lîngă acestea, nişte Stodnevi şi Ivaghini, moşieri noi, care cumpără pămîntul, îl răpesc de la ţărani, îl lucrează cu maşinile şi fac negoţ cu cereale. Ei, să nu ne certăm, dragul meu. Ia loc!

Mil Milîci se înduioşă, privi cu căldură pe Elena Grigorievna şi aveam impresia că de-abia îşi stăpînea lacrimile.

— Draga mea fată! Cît de mult semeni cu răposata mea soţie!

Se aşeză pe latura îngustă a măsuţei, ceva mai la o parte de Elena Grigorievna, care îşi ocupă locul lîngă samovar, şi primi din mîinile ei paharul cu ceai tare.

— Mil Milîci, iată-ţi ceaiul negru pe care-l preferi! Sînt bucuroasă cînd ceaiul te face prietenos şi inimos, mai ales dacă o laşi mai domol cu profesiunea de credinţă.

El se topea de înduioşare, zîmbea printre lacrimi şi o privea cu admiraţie.

Intr-o zi, ea l-a rugat:

— Mil Milîci, vorbeşte-mi despre soţia dumitale.

El o ţintui cu privirea, apoi se ridică şi suspină din inimă. Mi s-a părut că gemuse. Îşi reluă plimbarea prin odaie, zbuciumîndu-se.

— Ei, Liolia... mi-ai atins dureros... rana care nu se vindecă.

Elena Grigorievna se alarmă şi întinse braţele spre el, într-o mişcare rugătoare:

— Iartă-mă, Mil Milîci! Nu ştiam că prin asta te supun la un chin...

El tresări şi-i apucă lacom degetele mici:

— Ba nu, ba nu, Liolia, şi eu voiam să-ţi povestesc odată despre Liza... dar am fost mereu stingherit de cineva...

— Dar băiatul acesta, Mil Milîci, nu te stinghereşte?

— Copiii nu mă stînjenesc niciodată. Nu. Ei sînt simţitori şi fac năzbîtii din nevoia de mişcare.

Cu o înţelegere prietenoasă, Elena Grigorievna îl pofti să stea jos. El clătină din cap în semn de refuz.

— Nu, rămîn aşa... o să mă mai plimb. Mă simt mai bine aşa. Ceaiul o să-l sorb încet. Am luat obiceiul să umblu prin odaie. La închisoare am luat obiceiul acesta... la celulă... exact şase paşi. În felul acesta, am măsurat cu pasul vreo mie de verste...

— Dar ce s-a întîmplat cu Liza dumitale?

— S-a prăpădit... s-a sacrificat... Era bolnăvicios de miloasă şi curată ca o sfîntă. Pe vremea noastră, tineretul de atunci nu trăia ca cel de azi: el nu năzuia decît să se jertfească pentru popor, era setos să sufere pentru popor. Şi cîţi au pierit, fete, oameni tineri şi împodobiţi de daruri! Toţi căutau să se topească în popor, ca să nu mai fie văzuţi, ca să uite de ei pînă şi fiinţele cele mai apropiate...

Elena Grigorievna îşi înălţă umerii şi zîmbi nedumerită:

— Vezi, asta nu pricep. O singură îndatorire are omul: să pună inimă în munca sa, să crească, să se dezvolte şi să nu se lepede de sine însuşi şi nici de viaţă.

— Nici eu, Liolia, nu mi-am trădat frumoasa mea credinţă şi n-o trădez. Această credinţă îi face şi pe oameni mai frumoşi. Ei se lipsesc de toate bunurile lor şi pătrund în tabăra celor ce pier pentru cauza măreaţă a iubirii. Aşa şi Liza... şi ea...

Elena Grigorievna repetă suspinînd :

— Înţelegerea mea nu ajunge pînă acolo... Dar mă închin. Sînt nişte eroi... Bine, dar Liza, Liza ?

Mil Milîci, liniştit şi îngîndurat, se plimba din colţ în colţ, apropiindu-se de măsuţă ; sorbi încă o dată din ceai şi făcu să tune glasul său gros, surd :

— Noi lucram împreună : ea învăţătoare, eu la zemstvă. Dar îndeletnicirea noastră de căpetenie era artelul. Atunci artelurile ţineau speranţele noastre, deşi cam toate scîrţîiau...

Elena Grigorievna obiectă surîzînd :

— Fiindcă nu era treaba lor. Se înşelau singuri.

— Nu, nu, Liolia — se indignă Mil Milîci. Era o măreaţă slujire şi o credinţă sublimă. Voi tinerii de azi v-aţi irosit credinţa. Artelurile acelea şi obştiile agrare, înjghebate din oameni veniţi de aiurea, nu piereau din lipsă de experienţă, ci tocmai fiindcă lipsa de credinţă începuse să roadă sufletele. Se spunea atunci : ne-am cuminţit, ne-am dezmeticit, iar unele guri rele îşi băteau singure joc de ele : „ne-am isprăvit jocul" ...

Elena Grigorievna întrebă cu nerăbdare :

— Şi Liza era pasionată de aceste arteluri ?

Mil Milîci răspunse, cu o privire hirsută :

— Da, ea punea patimă, nu în artelul propriu-zis, ci în visările cu care ea înveşmînta viitorul. Sau, mai exact, ea îşi închipuia un rai al ei. De altfel, era o fire neliniştită : trebuia să acţioneze, să lupte, să ardă. Munca domoală, cea de toate zilele, o descuraja. „Nu pot, Nil, mor de plictiseală. Fără o faptă măreaţă, nu se poate trăi. Iar noi sîntem salahori, argaţi. Nu vreau să mă tîrăsc pe glie, ca o gînganie ; vreau să mă înalţ sus, în zbor, să ard fără să mă mistui."

Şi iată că într-o zi, ne plimbam prin pădure cu nişte prieteni. Drumul mare trecea prin pădure. Noi am ieşit la marginea ei şi am văzut un mare convoi de deţinuţi şi de oameni liberi pe care-i strămuta poliţia. În faţă, zornăiau lanţurile, iar în spate — ţărani, femei, toţi desculţi şi în zdrenţe. Femeile erau cu copii, iar aceştia plîngeau. Liza a încremenit de groază ; în clipa următoare, ea s-a repezit în faţa convoiului şi a făcut o plecăciune adîncă.

Mil Milîci uitase de ceai. Cu o mînă îşi răvăşea părul, cu cealaltă îşi trăgea barba.

— Dar ce s-a întîmplat după aceea cu Liza ? întreabă Elena Grigorievna ca pentru ea însăşi, fără să-l mai asculte pe Mil Milîci.

Ea se ridică, trecînd la fereastră ; apoi se întoarse brusc şi se retrase tot atît de repede înspre peretele din fund. În aceeaşi clipă, se desprinse de la perete şi se rezemă cu amîndouă mîinile de speteaza scaunului.

— De altfel, ştiu... Bănuiesc...

Mil Milîci suspină şi răspunse după o scurtă tăcere :

— Da. In aceeaşi zi, ea mi-a spus : „Sîntem oameni neasemănători, Nil. Ţie-ţi place tihna lucrurilor, tu reduci pe cele mari, la cele mici. Eu dimpotrivă, vreau să ard, să mă tulbur, să fiu una cu furtuna, cu uraganul poporului. Nu pot trăi mai departe aşa. Avem drumuri diferite. Trebuie să mă despart de tine, Nil. Ştiu că pentru tine va fi o lovitură grea, dar înţelege-mă şi iartă-mă". A plecat de la mine într-un chip oarecum ciudat : primăvara, pe drumuri desfundate, prin noroi, în grabă, cu factorul poştal, într-o cotigă trasă de un cal. Nu ştiam încotro plecase. Pentru mine, ea dispăruse fără urmă. Aproape un an de zile am aşteptat veşti de la ea, dar n-am aflat nimic şi am pornit şi eu, singur, pe jos, la Volga. Am muncit ca hamal pe vapoare, am tras la edec în arteluri de edecari şi am căutat-o fără istov. Ea însă pierise, parcă intrase în pămînt.

Eu am zăbovit prin închisori cam vreo doi ani. Şi întîmplător am dat peste o notiţă dintr-un ziar din Astrahan: deţinuta cutare, în curs de anchetă, şi-a pus capăt zilelor în celula închisorii. Am plecat în grabă la Astrahan şi am aflat că în port, muncitorii părăsiseră lucrul şi se adunaseră într-o gloată imensă pe ţărm. Cazacii năvăliseră asupra lor, împrăştiind lumea, cu săbiile şi cu nagaicele. Liza fusese şi ea acolo: am aflat că ea lucrase laolaltă cu muncitorii din port. Îţi dai seama ce fel de activitate ducea ea? Ei, apoi a fost prinsă, împreună cu capii. Le-au tras tuturor cîte o bătaie soră cu moartea. Dar Liza n-a putut răbda bătăile şi torturile. Nici pînă azi n-am izbutit să aflu în ce loc a fost îngropată. Aşadar... dorea o faptă măreaţă... Şi a găsit ce a căutat: o moarte chinuită.

— Nu, Mil Milîci, dragul meu — protestă Elena Grigorievna, cu înflăcărare. Ea a luptat... pentru viaţă, pentru om a luptat. Ea şi-a găsit drumul, s-a regăsit pe ea însăşi...

Pe un căluţ costeliv şi răpănos, sosi călare de la Spaso Alexandrovka învăţătorul Bogdanov, un flăcău înalt, cu chica deasă, o fire blîndă şi glumeaţă. El dădu năvală în odaie, o apucă pe Elena Grigorievna de subsuori şi o ridică în sus. Şi amîndoi, de plăcere, se prăpădeau de rîs.

— Presimt, Alexandre, presimt — spuse Elena Grigorievna — că trebuie să fi adus tu nişte versuri noi.

Pe Mil Milîci nu l-a salutat, ci îşi sculptă un obraz ursuz, apoi mugi, întunecat şi morocănos:

— Ei da, desigur, aici!

„E ultimul nor alungat de furtună..."

— Şi tu, Bogdaşa,

„furtuna în braţe ai vrea să o iei..."

— rîse Elena Grigorievna.

Ca de obicei, Mil Milîci, cu un zîmbet neprietenos, reteză avîntul lui Bogdaşa:

„Iar el furtuna, răzvrătit, rîvneşte...
pe cînd ea cerul cu lungi neguri îl tiveşte!"

Bogdanov răspunse cu dispreţ:

„Furtunei, de va fi, i-om ţine piept..."

— Vai de voi, visătorii! suspină cu părere de rau Mil Milîci. Voi plutiţi în nori. Ştim noi cum se sfîrşesc anumite visuri...

Dar Elena Grigorievna porni şi ea la atac, împotriva lui:

— Cred că dumneata nu vorbeşti despre fiinţa care ţi-e dragă. Pentru mine, bunăoară, ea este o eroină pe care înţeleg s-o urmez.

Mil Milîci se apără de un gînd, cu mîna, fără să răspundă, şi, preocupat de ale sale, continuă să se plimbe prin cameră, cu barba mototolită în piept.

Dar Bogdanov glumea:

— Pe malul apelor însingurate,
el rătăcea cu gînduri blestemate,
cu ochii în podele...[1]

Eu mă amuzam să le urmăresc încăierarea. Cuvintele pe care şi le zvîrleau ei unul altuia îmi erau bine cunoscute.

Jocul acesta de versuri mi se părea fermecător. Aşadar, se poate vorbi şi prin cuvintele încîntătoare ale altora; trebuie să ştii doar să te foloseşti de ele în chip potrivit, la timp. O fi şi acesta un mod hazliu de a convorbi, dar întrebuinţarea acestui grai înălţător îmi plăcea mult într-o discuţie obişnuita.

---

[1] Versuri parodiate din „Călăreţul de aramă" de A. S. Puşkin. Celelalte versuri citate în acest „joc de versuri" sînt luate din poeziile lui A. S Puşkin, M. I. Lermontov. (n.t.)

Elena Grigorievna şi Bogdanov îmi apăreau într-o lumină atît de neobişnuită, ca într-o piesă de teatru. Dar Bogdaşa era într-adevăr un om neobişnuit: el compunea versuri şi le recita Elenei Grigorievna — ce spun eu? nu le recita, ci le cînta, cu un joc al mîinilor, ameninţînd cu pumnul pe cineva închipuit, iar glasul său cînd tuna, cînd gemea, cînd devenea jeluitor ca un suflet chinuit. El se învolbura şi-şi alina suferinţa: vedea pretutindeni robi şi asupritori, silnicie şi suferinţe, închisori şi lanţuri, dar, din mijlocul acestei viziuni, deodată el intona o chemare voioasă:

„'Nainte, dă zor
Pentru popor!..."

Elena Grigorievna aplauda cu palmele ei mici, iar Mil Milîci, rîzîndu-şi în barbă, grăia cu înţelepciune:

— Cu poezioare de-astea nu răzbaţi în viaţă. Viaţa este munca de toate zilele, e datoria...

Bogdaşa strigă, indignat:

— Noi vrem să luptăm pentru o soartă mai bună, chiar în mijlocul poporului şi în primele rînduri!

— Aha! De sărbătoare vă arde, de cîntecele! bombăni Mil Milîci.

„Dar viaţa jertfe ispăşitoare cere[1]."

Alexandr Alexeici făcea haz de el şi, prin împotriviri, căuta să dea viaţă cuvintelor. Dar el, ori tăcea ca un surd, călcînd molatic prin odaie, ori îl dojenea cu mîhnire pe Bogdanov:

— Zadarnic te dai peste cap, tinere: astea nu-s pentru mine. Sînt prea înaintat în vîrstă pentru asemenea înfruntări, aşa cum sînt prea mare pentru scutecele pruncie mele. Dacă te mai angajezi la discuţie, lucrul acesta înseamnă pentru mine că nu eşti încă sigur de ideile dumitale şi că eşti năpădit de muştele îndoielilor.

---

[1] Vers de N. A. Nekrasov. (n.t.)

Alexandr Alexeici rîdea :

— Iată o greşeală nostimă, Mil Milîci : nu cumva dumneata voiai să spui : chinurile îndoielilor ?

— Ba nu, chiar aşa am spus : muştele[1] îndoielilor. Pentru chinuri, n-ai bărbăţie. Iar bărbăţia e conştiinţă. Este ascetism şi smerenie, tinere, şi nu samavolnicie.

Mormăitul lui îl înveselea pe Alexandr Alexeici, care acum rîvnea mai mult să-l scoată din sărite şi să-l întărîte ; îl poreclea un „om de prisos", un „sărac cu duhul", o „conştiinţă ambulantă", un „cadavru viu" care vrea să se încălzească în această odăiţă, în preajma celor tineri. Dar Mil Milîci rămînea neclintit în tăcerea lui, călcînd greoi prin odaie şi vînturîndu-şi cine ştie ce gînduri nelămurite care mai cereau chibzuire.

Mi-a rămas omul acesta în amintire, sub o înfăţişare uimitor de neştearsă şi de vie. Scund, robust, cu părul ca peria pe obraz, el mă buimăcea uneori prin faptele lui neaşteptate. Astfel, într-o zi geroasă de iarnă, se pare că plimbarea lui nesfîrşită prin odăiţă stingherise foarte mult pe Elena Grigorievna. În cele din urmă, el îşi luă haina şi, sprijinindu-se în bastonul său gros, rosti cu un suspin de pocăinţă:

— Te-ai săturat de şederea mea, Liolia dragă ; te-am plictisit cum nu se poate mai rău. Ştiu. Mă mustru singur, îmi fac singur suferinţe, dar cu toate astea nu pot să-mi birui nevoia de a veni să stau în preajma dumitale. Şi cu un fel de geamăt : Văd mereu în dumneata, pe răposata mea Liza.

Afară, lîngă hambar, Fenia se silea din răsputeri să despice, cu ajutorul unor pene, un buştean noduros, mare cît toate zilele. Lemnele fuseseră aduse pentru învăţătoare din pădurea lui Ermolaev. Kostea stivuia lîngă zidul hambarului lemnele sparte. Mil Milîci se apropie de Fenia, îi luă toporul şi-i stre-

---

[1] Joc de cuvinte : în limba rusă, „muha" înseamnă „muscă", iar „muka" — „chin", „tortură". (n.t.)

cură în mînă bastonul lui. Elena Grigorievna, în șubuliță și în broboadă albă de lînă, veni în fugă la ei, observînd pe Mil Milîci cu o curiozitate atentă. Acesta își scuipă în palme, cumpăni toporul, aruncîndu-și-l dintr-o mînă în cealaltă, și-l privi de la capătul cozii, drept pînă la ascuțiș și pînă la muchie. Deodată, ochii săi se înviorară de un gînd năstrușnic, făcînd-o pe Fenia să surîdă și ea. Lăsă o dată toporul în jos, apoi îl săltă și-l înfipse în mijlocul buturugii pînă la muchie. Buturuga pîrîi zgomotos și se desfăcu în două. A fost o lovitură deosebită, calculată și fără greș. În acest chip, din cîteva lovituri sparse pe nerăsuflate bușteanul în bucăți. Cu aceeași îndemînare și iuțeală, despică și a doua buturugă în același chip, trecu toporul Feniei și-i zîmbi iar cu aceeași expresie de voioșie :

— Nu e cine știe ce meșteșug greu, Fenia dragă. Trebuie să știi numai cum să lovești drept în inima lemnului.

Își luă bastonul și porni spre poartă. Elena Grigorievna îl urmări cu o privire de admirație ; îl ajunse din urmă, lîngă portiță, îl opri și-i puse mîinile pe umeri.

— Ei, Mil Milîci, de ce te înfrînezi ? De ce nu te arăți așa cum ești în realitate ?

Și, pentru întîia oară, îl conduse la deal și dispăru cu el pe ulița mare.

Kostea, petrecîndu-i din ochi, îngîndurat, se plesni cu palma peste șold și rosti cu nedumerire :

— Stăm și-l judecăm pe om : e și fără de noroc, și fără grai... Dar, uite... cîte minuni se ascund în el!

Fenia suspină, zîmbi și răspunse încetișor :

— Cît e de nefericit ! Un om al nimănui, singur pe lume...

Sau altă întîmplare, tot cu el. Într-o zi, pe o vreme de toamnă, cu drumuri desfundate, cînd cernoziomul gras de pe la noi se făcea ca un aluat din care cu anevoie ți-ai fi putut scoate piciorul, iar pe drumuri nu se putea merge nici călare, nici cu cizme

lungi, ci numai pe marginile ierboase ale şanţurilor, între satul nostru şi Kliuci se împotmoli o căruţă, pînă la butucul osiei, în noroi.

Căluţul costeliv se zbătea, îngropat pînă la burtă în terciul lipicios, şi nu putea cu nici un chip să scoată căruţa din această mocirlă. Sleit de puteri, înrăit de sărăcie, ţăranul cu sumanul zdrenţuit, în aluatul negru pînă la genunchi, se năpustise ca ieşit din minţi asupra gloabei, lovind-o cu hăţurile peste coaste, cu pumnii peste bot. Calul se zbătea între hulube, sforăia, se clătina ; în cele din urmă, animalul se prăbuşi în noroi. Ţăranul se repezi la el, alergînd năucit în jurul lui. În căruţă, zăcea pe spate o femeie, cu un cojoc ciuruit şi cu copilul la sîn.

Mil Milîci venea dinspre Kliuci şi se ducea la Elena Grigorievna. Lui nu-i spunea nimic starea vremii, nici drumurile desfundate, aşa încît în fiecare sărbătoare îşi lua poteca, de la şcoala lui, pînă la izba lui Kostea, şi înapoi. Fără să stea mult pe gînduri, el se apropie de ţăran, îl îmbrînci la o parte, desfăcu chinga hamului, scoase dugaua şi, cu frîul, îndemnă calul să se ridice în picioare. Dar calul nu se urni din loc. Mil Milîci întrebă cu asprime pe ţăran care drac l-a îndemnat să pornească pe aceste meleaguri desfundate, dar ţăranul, drept răspuns, sughiţa lăcrimînd şi suduia de mamă. Muierea, picnită de boală, gemea şi se văicărea trăgîndu-şi toată vina asupra ei : ea l-a înduplecat pe bărbat s-o ducă la Lukeria, vrăciţa de la noi, ca să zacă o bucată de timp în patul ei, împreună cu copilul bolnav, că era cît p-aci să moară. Mil Milîci încercă să dea jos femeia din căruţă, dar ea gemu :

— Nu pot umbla, bade, că mi s-au muiat picioarele.

Atunci, cu un braţ, el luă copilul, iar cu celălalt îi ajută femeii să se suie pe umeri, îndemnînd-o să se sprijine bine în bastonul lui. Femeia urla de ruşine, dar Mil Milîci o ameninţă în glumă că o aruncă

în noroi. Femeia gemea şi se bocea: că a ajuns să fie purtată în cîrcă de învăţător, în văzul lumii, pe uliţă, şi cu ce vorbe urîte se va alege ea prin rohatcă. Nu se linişti decît după ce Mil Milîci îi făgădui că n-o va duce prin inima satului, ci de-a curmezişul ariilor, prin dosul caselor.

Fenia îl zări pe Mil Milîci din odaia ei, cu muierea în cîrcă, şi, împingînd de perete uşa cămăruţei Elenei Grigorievna, o chemă cu nerăbdare:

— Mai iute, Olionuşka, mai iute! Să vezi minune!...

Kostea, la fereastră, se cruci:

— Să vezi ce om e ăsta! Ei, spuneţi: care altul în locul lui ar mai împărtăşi o astfel de năpastă?

Fenia îi răspunse cu convingere şi cu duioşie:

— Nimeni altul în afară de tine, care ai face tot aşa, Kostenka... dacă ai mai fi în putere.

Elena Grigorievna rămăsese încremenită la fereastră.

Mil Milîci călca cu povara lui, fără nici o sforţare, de-a lungul gardului, spre izba Lukeriei, iar pe culmea colnicului şi lîngă cocioabele din rohatca celor oropsiţi, se opreau în loc femeile şi priveau cu mîinile la gură acest spectacol nemaivăzut. Mai tîrziu se vorbea prin sat că învăţătorul din Kliuci culesese din drum, din noroiul mocirlos, o femeie care zăcea în nesimţire, cu copilul pe jumătate mort, şi că nu şovăise s-o aducă pe umerii săi, la Lukeria.

El veni la Elena Grigorievna ca întotdeauna, mătăhălos, stîngaci, bătrîn pentru odaia ei de fată. A fost însă întîmpinat în tindă de Fenia, care nu l-a condus la Elena Grigorievna, ci în camera lor.

— Numai dumneata eşti în stare de o asemenea faptă, dragă Mil Milîci, numai dumneata! îl întîmpină Elena Grigorievna, adînc mişcată. De fiecare dată, te văd sub altă lumină.

El, cu o sfioasă nedumerire în ochi, se uita la Kostea şi la Fenia:

— Aş dori să-mi scot cizmele, aici, lîngă prag. Tare mult noroi am adus cu mine. Daţi-mi un scăunel. Mi s-a întîmplat ceva pe drum...

Şi el istorisi, scurt şi posac, ce anume se petrecuse pe drum şi cum el adusese la Lukeria, pe femeia bolnavă şi pe copil.

— O păţanie rară... A doua în viaţa mea.

Fenia rosti liniştită şi hotărîtă :

— Pentru o păţanie rară, se găsesc şi oameni de un soi rar. Prin aceştia se ţine lumea.

Elena Grigorievna îi apucă cu însufleţire mîinile mîlite şi şopti tulburată :

— Dumneata, Mil Milîci, eşti într-adevăr un om rar : s-ar zice că nici nu te gîndeşti la valoarea faptei dumitale.

Dar Mil Milîci o privi cu nedumerire, ca pe un copil, şi răspunse convins :

— Ei, ce fel de faptă ? Orice om cinstit face asta. Iar noi, Liolia, eu şi cu dumneata, avem o datorie faţă de popor, care nu se stinge niciodată.

— O, Doamne, dar ce fel de datornic eşti dumneata ? Un om muncitor nu poate fi datornic. Dumneata ţi-ai dăruit toată viaţa în folosul oamenilor.

— E-ei, ce vorbeşti ! Ia întreabă-i pe Konstantin şi pe Fenia, şi au să-ţi răspundă că sîntem nişte paraziţi.

Fenia îşi întoarse obrazul înciudat şi mormăi :

— Nici nu vreau să aud...

Elena Grigorievna izbucni în rîs :

— Iată, poftim şi răspunsul ! Îţi duci toată viaţa cu poporul, dar văd că nu cunoşti poporul.

Kostea îl mustră pe Mil Milîci, cu multă cuviinţă, dar cu indignare :

— Sînteţi un om deştept... cult... şi uite ce vorbe proaste spuneţi.

— Nu le spun eu, ţăranul le spune.

— Ba altceva spune ţăranul : uite unde sînt cei datornici, colo, sus, pe deal, e moşierul, iar dincolo, Serghei Ivaghin şi cu tot felul de lipitori.

Eu sării la Mil Milîci, apucai voiniceşte cizma lui nămolită toată din belşug şi mă silii din răsputeri să i-o scot din picior. Dar Mil Milîci îmi desprinse mîinile de pe cizmă şi-mi zîmbi cu dojană:

— Îţi simt inimioara, băieţaşule! Îţi mulţumesc! Dar nici pe copii nu-i las să-mi slujească. Sînt obişnuit să-mi port singur de grijă. Vreau să trăiesc în pace cu conştiinţa.

Îşi scoase cizmele, uşor şi repede.

— Fenia, ca să ştii, femeia aceea stă prost de tot. Probabil a născut de curînd şi nu s-a păzit. La spital ar fi trebuit s-o duc, nu la babă. Pruncul trage şi el să moară, de-abia mai răsufla. Iar căluţul ţăranului s-a prăbuşit şi nu s-a mai sculat. Ah, ce popor uimitor prin răbdarea lui!...

— Pînă la un timp! se smuci Kostea, ameninţînd pe cineva, cu mîna lui sănătoasă. Noi am răbdat şi ne-am bătut... O să mai răbdăm pînă la o nouă bătălie... Nu trebuie să ne lăudăm cu răbdarea: calul, uite, rabdă şi mai mult decît noi, şi ce soartă are? crapă în noroi, pe cînd omul trăieşte prin credinţa cea vie...

Mil Milîci, în ciorapii groşi de lînă, şedea pe scăunel lîngă sobă, aproape de intrare, şi, proptindu-şi palmele în genunchi, se gîndea undeva departe, zîmbindu-şi în barbă.

— Ei, aici ai vorbit bine. Tocmai aşa e. Prin credinţă trăieşte poporul. Rabdă, înseamnă crede, şi dacă crede, nimic nu e mai tare decît el. Dar în ce crede? Nici în Dumnezeu, nici în drac. Crede în el însuşi, crede în marea lui putere, crede în fericirea lui, crede în viitor... A închipuit basme despre această minune a credinţei lui. Cine mai are astfel de basme ca acelea despre floarea de foc, despre pasărea măiastră, despre iarba fiarelor? Nimeni nu mai are. Vezi, tocmai în credinţa asta m-am călit şi mai puternic, după fiecare încercare.

Fenia turnă din ulcior apă în spălătorul de lut ars, spînzurat de o frînghiuţă deasupra ciubărului,

şi-l pofti frumos pe Mil Milîci să se spele pe mîini. Acesta se ridică ascultător şi veni la spălător. Elena Grigorievna nu-şi lua ochii de la el şi i se lumina puternic faţa, fiindcă vedea în el ceva nou, neasemuit, nebănuit. Pînă şi limbuţia lui era neobişnuită. Fenia îl aştepta cu un prosop de pînză în mînă şi-n tăcere, cu ochii umbriţi de gene. Kostea asculta atent şi chibzuit, ca şi cum i-ar fi cîntărit lui Mil Milîci fiecare vorbă.

— La Volga s-a-ntîmplat ce-o să auziţi, lîngă Volsk...

Şi istorisi scurt, simplu, în vorbe de toate zilele, cum a muncit toată vara într-un artel de edecari; fără să-şi fi dat jos chinga de pe umeri, trăsese la nişte barcazuri, de la Astrahan pînă la Nijni.

— Bîntuia atunci o vară fierbinte, cu vînt uscat, de ţi se părea că arde şi cerul. Colbul încins zbura ca o negură dincolo de stepele de peste Volga. Pielea crăpa, ochii lăcrimau. Iar noi, artelul de vreo douăzeci şi cinci de oameni, şi tinerii, şi cei în vîrstă, în hamuri, eram legaţi cu postoroance de un odgon nesfîrşit de lung şi trăgeam un şlep încărcat pe Volga, în susul apei; îl trăgeam de săptămîni, de luni de zile, din revărsatul zorilor pînă la miezul nopţii. Călcam desculţi pe prundişul malului, prin mocirlă, prin nisipul lunecător. Picioarele tuturor erau năpădite de răni roase de apă şi de murdărie, iar umerii şi pieptul, zdrelite pînă la os. Oamenii se jeleau cu lacrimi de sînge. Pe acest drum îngrozitor, unii fugeau, alţii rămîneau în urmă, vlăguiţi, şi mereu alţii erau aduşi în locul lor. Hrană proastă şi puţină, iar stăpînii de pe şlep se ţineau de beţii şi de scandaluri, cu nişte muieri de pripas. Într-una din acele zile de iad, în preajma Volskului, edecarii n-au mai putut... Erau de nerecunoscut, se zbăteau toţi ca unul, în arcane. Unul izbucnea în hohote de plîns, altul urla şi înjura pînă se năbuşea de blesteme, cu neputinţă de reprodus. Alături de mine — eram în frunte — trăgea la edec un tînăr,

un flăcău; om cumpănit şi care se zbuciuma din răsputeri. Se gîndea mereu la vremea cînd, ajungînd la Samara, se va putea întoarce acasă cu bani şi se va însura. Şi deodată, cam pe la amiază, cînd se părea că în aer nu mai era nimic respirabil, iar soarele ardea ca focul, flăcăul a căzut în ham, s-a prăbuşit. Oamenii s-au speriat, s-au zăpăcit, şi-au pierdut orice cumpăt. Pe şlep, şi acolo era învălmăşeală, dar din beţie. Şi atunci am avut parcă o luminare a minţii : dacă sînt slujitorul poporului şi dacă datoria mea este să-i port povara şi să merg în fruntea lui, atunci trebuie să nu las oamenii copleşiţi de groază, fiindcă altfel, mortul ne va costa o mulţime de vii. Am ridicat trupul flăcăului, mi l-am săltat pe umăr şi am strigat din tot pieptul : „Fraţilor! Prieteni ! Ruşi sîntem, iar poporul rus nu se pierde niciodată cu firea. Să nu ne părăsim tovarăşul, ci să-l purtăm cu cinste pînă la mormînt..." Şi am pornit înainte în ham, cu trupul celui mort pe umăr, iar toată lumea s-a luat după mine, s-a urnit greu, cu gemete, din ultimele puteri, de parcă i-aş fi tras după mine cu chinga. Ai fi zis că între leşul tovarăşului pe care-l ţineam pe umăr şi lumea artelului se făcuse o legătură tainică.

Tăcu, zîmbind amintirilor sale, dar faţa i se întineri, se înseninà şi el deveni sprinten, vesel, cu sclipiri sfidătoare în ochi.

— Mi-am adus aminte de asta... aşa, fiindcă a venit vorba. Tot felul de lucruri neaşteptate li se întîmplă oamenilor.

Fenia îl privea neîntrerupt şi zîmbea. Pe urmă, îşi stinse zîmbetul, lăsă genele peste ochi şi se retrase în cămară. Dar Kostea întrebă cu un surîs de mirare :

— Dar cum, ce fel de năpastă v-a împins să vă faceţi edecar ? Un om cult, şi edecar... Nu prea încape una ca asta în mintea mea...

Mil Milîci îi răspunse surd şi trist :

— Conştiinţa, Konstantine, şi simţul datoriei. Noi nu sîntem eroi, ci nişte slujitori ai poporului, şi datoria noastră de totdeauna este

„să mergem într-acolo unde-i durere-amară,
pîn' şi răsuflul vieţii e-o povară,"[1]

acolo să fim noi cei dintîi. Tocmai de aceea trebuie să ne jertfim de dragul poporului.

Kostea îşi întoarse capul, se ciocăni cu degetul în frunte şi mormăi nemulţumit:

— Nu, căpăţîna mea nu mistuie una ca asta şi nici sufletul meu n-o primeşte. E un fel de „boieresc" de iobagi... ceva întors pe dos...

Elena Grigorievna, copleşită de înduioşare, se desprinse brusc de la fereastră:

— Dau o fugă pînă la Lukeria, să văd bolnava... şi copilul. Poate că o duc chiar astăzi la Verhozim, la spital... Ah, nu te chinui, Mil Milîci, dragul meu! Pentru ce te răstigneşti singur?

Şi ieşi în goană din izbă.

XXIV

Arar se abătea Ivanka Kuzear pe la învăţătoare: după şcoală, era prins mereu în gospodăria lui. Dar şi în zilele de sărbători, cele mai adesea dispărea la Mikolka, la hardughie, unde împreună cu Sioma jucau „arşice" sau „de-a ţapul" ori „ţurca". „Ţurca" era unul din jocurile preferate. Un lemnişor scurt de stejar, ascuţit la ambele capete, cam în formă de suveică, trebuia lovit cu băţul peste unul din capetele ascuţite şi, în clipa cînd ţurca zbura fulgerător în sus, învîrtindu-se, aceasta trebuia lovită cu băţul, la mijloc, şi zvîrlită cît se poate mai departe.

---

[1] Vers celebru de N. Nekrasov. (n.t.)

Eu mă simţeam însă atras de Elena Grigorievna, cu o forţă căreia nu puteam să mă împotrivesc: la ea, pe masă, erau mereu cărţi noi şi reviste ilustrate. Şi înainte de toate, o iubeam pînă la lacrimi. A fi lîngă ea, a o simţi în apropiere, a-i auzi vocea scumpă şi rîsul limpede, a respira aroma odăiţei ei — ce desfătare, ce fericire erau toate acestea!

Ea mă invita să mă aşez pe un scaun nou-nouţ, de stejar, lucrat cu grijă şi de o înfăţişare plăcută. Aceste scaune drăguţe i le lucrase Arhip şchiopul, iar masa, lăcuită pînă la strălucire, îi fusese trimisă de tînărul Izmailov ofticosul. Pătucul albastru, de fier, cu perne albe ca zăpada, era acoperit cu o velinţă roză.

Îi povesteam Elenei Grigorievna despre pescari, despre teatrul unde reînvia figura lui Stepan Razin, a lui Ivan Buianîci, sau despre evenimentele petrecute la noi în sat. Îi istoriseam cu emoţie cum năvălise poliţia; cum Kostea şi alţi ţărani fuseseră bătuţi cu nuiele; cum Tihon şi cu tovarăşii săi fuseseră legaţi şi duşi şi schingiuiţi la pretorat, şi înaintaţi de acolo la închisoarea orăşenească. Iar odată, i-am istorisit cum ţăranii se adunau în taină, noaptea, la marginea satului, lîngă cimitir, sau în gropile de lîngă baltă, şi că Anton Makarîci venea şi el în mijlocul lor.

Ea mă dojenea cu o asprime nu lipsită de duioşie:

— Pentru ce vorbeşti despre asta? Dacă asta e o taină, eşti dator să taci. Dacă eu scap, din nebăgare de seamă, o vorbă la cineva, cine va fi vinovat? Tu. Trebuie să ştii să păstrezi tainele.

Aveam însă încredere în ea şi simţeam din toată făptura mea că ea lua partea răzvrătiţilor noştri. În zîmbetul ei înţelegător era atîta căldură miloasă, atîta pătrundere înţeleaptă, încît îmi spovedeam inima cu încredere înaintea ei:

— Dumneavoastră am să vă spun totul. Nu scap nici o vorbă nimănui, dar faţă de dumneavoastră n-am să ascund nimic.

Ea, îngrijorată şi îngîndurată, mă preveni:

— Tu şi Vanea, fiţi cu ochii în patru. Păziţi-vă. Sînt oameni răi care pentru a-şi atinge ţinta lor ticăloasă nu-i vor cruţa nici pe copii.

În clipa cînd Anton Makarîci se ivea în odăiţă, eu săream de pe scaun, îl salutam şi mă îndreptam spre ieşire.

El mă apuca de mînă şi-mi zîmbea prieteneşte:

— Isteţimea este soră bună cu bunul simţ.

Cuvintele lui îmi plăceau foarte mult: ele sunau frumos, ca un cîntec sau ca o zicală desprinsă din vreo colindă. Elena Grigorievna roşea, ochii îi străluceau de bucurie, toată fiinţa ei devenea uşoară, ca-ntr-un zbor. Se oprea în faţa lui Anton Makarîci ca purtată pe aripi şi-i apuca mîinile:

— În sfîrşit!

Şi nu mă mai vedea. Iar eu alergam cît mă ţineau picioarele spre pîrău şi prin văgăuni, prin desişul de sălcii, soseam în goană la hardughia pompierilor, unde tovarăşii mei jucau „arşice" sau „ţurca". Mă întîmpinau cu glumele pizmei şi cu aluzii supărătoare. Mikolka era cel dintîi care, întrerupîndu-şi jocul, surîdea cu prefăcătorie:

— Ia uitaţi-vă la el, băieţi, umblă prin lume ca un căţeluş de pripas, cu coada covrig şi cu urechile ciulite!

Sioma mă mustra, înciudat:

— Vezi, te-ai obişnuit să te duci mereu la învăţătoare... Dar cum, măi nătărăule, nu-ţi dai tu seamă că eşti de prisos acolo, că o plictiseşti? La dînsa vine lume şi tu stai pironit în prag, ca un cerşetor.

Dar Kuzear, ca un prieten credincios, îmi lua cu bărbăţie apărarea:

— Nu te ruşina, Fediuk! Ăştia vorbesc din invidie. Şi eu te pizmuiesc. Şi mie mi-ar plăcea să fiu musafirul Elenei Grigorievna, dar nu-mi rămîne decît să muncesc pînă şi de sărbători, împotmolit în ale gospodăriei ca musca-n peltea.

Totuşi aceste întîlniri mă mîhneau. Nu glumele batjocoritoare ale lui Mikolka, ci mustrările lui Sioma îmi sfîşiau inima. Mi-era ruşine să recunosc că plictiseam cu grosolănie pe învăţătoare şi că nu simţisem eu, la timp, acest lucru, mai înainte ca prietenii mei să-mi fi osîndit purtarea. Ei sînt la muncă, în vreme ce eu fug de acasă, la învăţătoare, ca să mă bucur pe deplin de apropierea ei, fără să mă gîndesc că o stingheresc şi că o lipsesc de timpul de odihnă. Poate că şi Mikolka şi Ivanka şi-ar fi găsit timp să se ducă la Elena Grigorievna, dar se sfiesc: nu e cuviincios să intri în casa vecinului, fără treabă, şi cu atît mai puţin, la învăţătoare.

Odată, mi-am petrecut o săptămînă întreagă timpul liber de după şcoală, stînd acasă sau ascuns la covăcerie, unde trăgeam foalele. Potap devenise tăcut şi parcă era zăpăcit, ca şi cum ar fi fost bătut, iar Petka striga mereu la el, ca un gospodar încercat şi priceput. Potap se supunea de-ai fi zis că e argatul lui şi-l întreba sfios:

— Ei, aşa e, Potenka? Şi se înclina fără şovăire: Ei, dacă-i aşa, n-am nimic împotrivă.

Cu durere în inimă, mă duceam la Kuzear, urcînd dealul de la puţ, ocolind pe departe izba lui Kostea, pentru ca Elena Grigorievna să nu mă vadă de la fereastră. Kuzear îşi făcea de lucru după obiceiul lui, pe undeva sub şopron la săniile vechi ale tatălui său, ori la vreun ham hărtănit, sau strîngea bălegarul. Il ajutam să măture ograda, ori îi ciopleam grinzi noi pentru tălpice, sau mă duceam cu el la arie, cărînd în spinare ca şi el o legătură cuprinzătoare de paie de nutreţ pentru căluţ şi pentru văcuţă.

Intr-o zi, mă întrebă şiret:

— De ce nu te mai duci la învăţătoare? Să ştii că te aşteaptă.

A fost ca o lovitură dată drept în inimă. Lăsai să-mi cadă povara şi strigai:

— De ce-ţi baţi joc de mine? Dacă vrei să te baţi cu mine, vino-ncoace!

Cu un zîmbet de om cu cap, el îmi potoli aprinderea:

— Am glumit, caraghiosule... Dacă-i vorba de bătaie, nu merită să ne batem: sîntem prieteni. În afară de asta, am crescut mari.. Avem multe de făcut, dar-ar naiba-n ele! Uite, la iarnă, de Crăciun, ne-am putea încălzi cu pumnii! Mai bine, hai să cădem la învoială de-a ne duce la Elena Grigorievna împreună îndată ce ne va chema. Eu ştiu să stau la sfat cu ea; şi ei îi place să-mi asculte şi cele adevărate, şi cele mincinoase.

Îmi ridicai din nou snopul de paie în spinare, spunîndu-i cu revoltă:

— Măi, ce obicei ai şi tu să minţi şi iar să minţi! Ce folos ai tu din asta?

Auzindu-mă, el trînti legătura de paie jos; obrăjorii lui slabi deveniră deodată colţuroşi, iar ochii î se deschiseră larg, clipind de indignare. Încleştă pumnii şi, ameninţător, făcu un pas spre mine:

— Tu cauţi bătaia cu lumînarea, hai? Cînd am minţit eu?

Îmi aruncai şi eu povara şi mă proptii dinaintea lui:

— Despre lupi, n-ai minţit? Despre ciori, cînd ai istorisit că te-au purtat pe aripi, pînă jos, n-ai minţit? Despre bîtlan, n-ai minţit?

Ne-am încrucişat privirile înciudate şi am izbucnit amîndoi în rîs.

— N-am minţit niciodată, am născocit. Spune: basmele sau bîlinele sînt minciuni, ori născociri? Puşkin, Gogol minţeau, ori născoceau? Ia întreabă pe învăţătoare dacă Gogol a minţit în „Vi" sau în „O răzbunare cumplită"[1]; şi ai să vezi că are să

---

[1] Două povestiri de N. Gogol (1819—1852), în care elementul realului se împleteşte cu cel fantastic, împrumutat din folclorul ucrainian. (n.t.)

te ruşineze de n-ai să ştii unde să te-ascunzi. Ei, şi tu ai povestit despre Ivan Buiąnîci. Minţeai, ori spuneai o născocire? Mint proştii şi fricoşii, dar basme buimăcitoare se povestesc chiar şi în Evanghelie; adu-ţi aminte cum Hristos l-a înviat pe Lazăr din mormînt, cum făcea din apă, vin... Dar cînd născoceşti, fă-o în aşa fel ca şi cum ai fi văzut-o cu ochii tăi, ca să te creadă lumea. Hai, ridică-ţi legătura şi hai să mergem! Născocesc, pentru că născocirea mea creşte de-a dreptul din sufletul meu.

Vorbea cu atîta căldură, atît de chibzuit, încît m-a învins. Era cu neputinţă să te împotriveşti judecăţilor şi dovezilor lui. Era o fire de poet şi urzea tot felul de neadevăruri, atribuindu-le oamenilor, cu atîta putere convingătoare şi vie, încît şi el era încredinţat că arătau ca nişte lucruri adevărate. In asemenea clipe, faţa lui se înfrumuseţa: ochii lui căprui se aprindeau fierbinţi, toată fiinţa lui era o coardă şi, prin jocul trăsăturilor obrazului, cu mîinile şi cu tot trupul, ticluia, pline de viaţă, întîmplările născocite. Da; nu minţea, ci pur şi simplu crea viaţa, o transforma în felul său. Niciodată nu se tînguia şi nu se plîngea, dar se înfuria şi ocăra printre lacrimi dacă vreo vorbă din partea altuia i-ar fi căzut greu. Alt băiat, în locul său, s-ar fi scîrbit, ar fi lăsat totul baltă şi ar fi fugit fără să mai vadă încotro. Dar născocirile lui poetice înviau nişte chipuri de basm, aievea, şi-i luminau viaţa cu visări şi cu năluci minunate. In soarta lui grea, fără bucurii, aceste visări, pe jumătate copilăreşti, se năşteau singure, ca o forţă dătătoare de viaţă.

XXV

In noianul zilelor, treceam din cînd în cînd pe la bunica Ana. O iubeam atît de mult, încît pînă şi gemetele ei, nestîrnite de durere, ci mai mult cîn-

tătoare, mă ispiteau ori de cîte ori îmi aduceam aminte de ea. La această vîrstă, la care crescînd, făceam cunoştinţă cu viaţa, mi-o înfăţişam altcumva decît odinioară. Mi-era milă de ea : bună, blîndă, supusă faţă de bunic, ea nu osîndea pe nimeni, după ea toţi aveau dreptate şi mereu zîmbea cu tristeţe.

— Tare rău se chinuie oamenii... Toţi o duc greu şi amar, nimănui nu dă Dumnezeu bucurie. Dumnezeu nu ne mîngîie, ci doar ne pedepseşte. Răbdaţi, oameni, pătimiţi, treceţi prin încercări cu boli, cu foamete, cu lacrimi.

Eu nu înţelegeam această cruzime din partea lui Dumnezeu, mă revoltam şi întrebam :

— Dar ce nevoie are Dumnezeu de asta ? De ce se bucură el dacă oamenii suferă ? Să ştii că Dumnezeu îi iubeşte pe cei bogaţi, nu pe cei săraci.

Bunica îşi punea mîinile cu groază pe obraz şi gemea :

— Cum vorbeşti aşa împotriva lui Dumnezeu, hulitorule ? Uite că se mînie Dumnezeu şi te aruncă-n foc. O să-ţi rupă coarnele, ca unui berbec.

Nu-şi putea menţine însă tonul evlavios, zguduindu-se de rîs din tot trupul ei lipsit de vlagă.

— Ei, noroc că nu te-aude bunicul, că ţi-ar smulge perciunii. La atîta eşti bun, să împingi oamenii la păcat.

Dar eu mă semeţeam şi mai mult :

— Păi bunicul şi Dumnezeu sînt nişte moşnegi. Lor le place să li se ploconească lumea pînă la pămînt înaintea lor şi să rămînă supuşi — ascultători şi negrăitori.

— Of, nu vorbi ce nu-i îngăduit, păcătosule ! Încetează ! Că nimeresc şi eu la loc de patimă, cu tine, sub degetul Domnului.

Eu rîdeam şi o linişteam :

— Tu n-ai de ce să te temi de Dumnezeu ; de cîte ori nu ne-ai spus că umbli prin cazne, ca Maica Domnului ocrotitoarea. Uite, bunica Paruşa nici nu mă sperie, nici nu se teme.

Bunica Ana a fost toată viaţa roabă, şi sub iobăgie, şi acum sub puterea asupritoare a bunicului. S-a obişnuit cu această robie, fără dreptul la vorbă, şi ea însăşi era încredinţată că muierea este făcută pentru a fi sluga supusă şi blîndă a bărbatului şi a boierului. Puterea acestora este din voia lui Dumnezeu. Iată de ce suferea de răzleţirea neamului ei: de plecarea tatii, de samavolnicia lui Sîgnei şi chemarea lui la oaste, dar, mai ales de purtarea neascultătoare a Katiei care-şi alesese singură ursitul, neţinînd seama de voinţa bunicului, stăpînul familiei. Singuratică, părăsită de toată lumea, bunica se aşeza sub policioara cu icoane şi, aplecată cu faţa la pămînt, proptindu-se cu coatele pe genunchi, rămînea în nemişcare, fără măsură nici istov, piuind un fel de cîntec de-abia auzit, veşnic acelaşi stih:

Pentru păcate mult prea grele,
Trimite ţării Dumnezeu belele...

Apoi începea să bocească surd, de mila ei.

Simţeam în iubirea ei o undă de duioşie; ori de cîte ori veneam la ea, nu mă lăsa să mai plec. Iar cînd nu mă mai arătam un răstimp mai îndelungat, îmi ducea dorul şi plîngea molcom după mine. Bunicul îşi trăia viaţa lui şi parcă nici n-o băga în seamă. Umbla prin arii şi pîrloage sau trebăluia cu Tit la soha, ori la boroană, ori la hamuri, ori zăcea pe cuptor. Tata şi mama nu se duceau pe la ei, ca şi cum pîrăul ne-ar fi despărţit pentru totdeauna de izba bunicului. Bunica nu ieşea de loc din ogradă şi, cu toate că era ispitită să ne vadă, n-avea putere să biruie pripoarele şi hîrtoapele adînci, cu picioarele ei prea slăbănoage. Rareori însă ea se strecura prin ograda din dosul casei, către malul 'nalt de argilă, deasupra pîrăului, şi privea îndelung la vechea noastră bojdeucă povîrnită, cu un şold în poala dealului. Şi, dacă se-ntîmpla să iasă mama tocmai atunci din izbă, bunica îi făcea semne cu mîna, dîndu-i bineţe.

Sioma trăia şi el retras, ca un lup singuratic. Pe Tit, îl ura, iar Tit îl scutea duşmănos de muncile gospodăriei sau îl punea să facă cele mai murdare şi mai grele trebi. De aceea şi Sioma căuta să nu dea ochii cu el şi, chincit în fundul cămării, la lumina răruţă a beciului, scornea cîte o jucărie meşteşugită, pentru a o vinde. Lucrările şi le ducea la Terenti, care mergea des în oraş pentru interesele starostelui Pantelei, cu ceară, sau pentru ale lui Serghei Ivaghin, cu piei şi cu lînă. Şi întreg acest mic venit, produs din vînzarea jucăriilor, el îl dădea bunicului.

Intr-o zi însorită de toamnă, cu aerul străveziu, cînd cerul de azur părea să fie mai înalt şi mai pur, pentru că în văzduhul neadiat de nici o boare pluteau firişoare albe de funigei, eu, după ce-am ieşit de la şcoală, o conduceam pe bunica Ana în mica văgăună din dosul hardughiei, unde pîrăul făcea brusc o cotitură spre stînga, măcinînd încet malul rîpos de dincolo. Această văgăună se întindea larg în cotul pîrăului, hăt-departe, pînă la drumul de căruţe. Acolo, printre ierburi ofilite, se ridica hăţişul de tufe de mărăcini, pline de ciulini ţepoşi, creştea pelinul cărunt, salvia, nalba de cîmp şi măcrişul sălbatic. Bunica se ducea cu un săculeţ în mînă, pentru a culege ciorchini roşcaţi, ruginii, de măcriş, pe care îi punea în fiertura ce-o dădea bunicului s-o bea şi din care bea şi ea, împotriva unei boli necunoscute mie. Ea umbla anevoie, fără să-şi îndoaie genunchii, tîrşindu-şi cipicii cu boturi lătăreţe prin iarba moartă. Ciorchinii îi culegeam eu, iar ea venea din urmă cu săculeţul.

— Uite, pe această coastă de deal şi prin văgăuna asta, sub boierii vechi, a fost o mare grădină de toată mîndreţea — îşi amintea ea, cuprinzînd cu privirea poiana şi vîlceaua uşoară de la şcoală şi cea de la casa popii. Iar colea, pasămite, pe unde vezi dîmburi, şi gropi, şi şanţuri, lîngă toloacă, se aflau casele boiereşti, cu tot felul de acareturi:

hambare, grajduri de cai şi de vite, şi bojdeuci pentru oameni. Iar pe locul pe unde se întinde lunca de la noi şi dincolo pe unde trece uliţa noastră, mugea pădurea.

Gemînd, bunica se tolăni în iarbă şi-şi întinse picioarele umflate.

— Să stau să mă hodinesc puţin. Nici nu mă mai ţin picioarele. Iar tu mai umblă, mai culege...

Eu însă m-am aşezat alături de ea, ca să-mi alcătuiesc imaginea clară şi vie a acestei grădini minunate, în care creşteau meri şi vişini purpurii ca sîngele. Văzui în închipuirea mea cum toţi pomii aceştia rămuroşi se împodobeau primăvara cu flori albe ca fulgii mari de omăt. Iar mai la deal, în faţa caselor boiereşti, pămîntul înflorea şi el în toate culorile, de parcă ar fi coborît din cer curcubeul şi s-ar fi întins în brazdă, ca nişte pînze înflorate.

— O jumătate de veac a trecut de atunci — spuse bunica, oftînd şi suspinînd, legănîndu-se, dar glasul ei bătrînesc parcă ar fi cîntat o legendă sau un cîntec nesfîrşit, din străvechimea basmelor.

Ea ştia să depene cu fiecare cuvînt, deopotrivă cugetul ei mult chinuit, cît şi durerea inimii. Nici una din vorbele ei nu era lipsită de miez sau de prisos: ea îşi îmbrăca în ele tot sufletul, şi ele îmi păreau nişte cusături măiastre sau un desen simplu, gingaş, dintr-o carte cu chipuri.

Îndurerată de lipsă de noroc din viaţa ei de foamete, viaţă plină de năpaste, ea trăia cu amintirile tinereţii. Şi cu toate că această tinereţe fusese una de robie, bunica Ana găsea bucurie în a povesti zilele ei îndepărtate şi se însufleţea întotdeauna de icoanele tinereţii sale: obrazul i se lumina de un zîmbet domol, ochii i se întinereau, iar glasul şi graiul nu-i sunau ca un lucru obişnuit şi familiar, ci încîntător, măsurat, înălţător, de parcă ar fi povestit o bîlină în sunetele visătoare ale guslei. Vorbea cu drag despre părintele ei, guslear vestit la boier şi om slăvit în

tot ţinutul. Pesemne, tinereţea ei înflorea şi ea, în sunetele dulci ale guslei părinteşti.

— Am umblat şi eu prin grădina asta — îşi amintea ea, cu un zîmbet blînd şi trist. Îngrijeam florile şi le udam, iar florile acestea se aşterneau dinaintea caselor, sub soare, ca nişte covoare de preţ. Iar în jur era raiul verde şi păsărelele cereştilor grădini cîntau şi fluierau fără istov. Cneaghina ieşea dichisită, în mătăsuri şi în horbote, aidoma florilor, cu fiica ei, tinerică, frumoasă...

Toate acestea deşteptau în amintirile mele aluziile de neînţeles ale mamei şi ale Feniei, la o nenorocire năprasnică şi de pomină care se abătuse peste Paruşa pe cînd era fată.

Printr-un simţ lăuntric, am presupus că bunica va fi bucuroasă să-mi povestească despre această nemaipomenită întîmplare, de vreme ce a început să-şi amintească de tinereţe.

Şi-i mărturisii nesaţul meu:

— Bunicuţo, dar ce-a păţit Paruşa cînd era fată? Toată lumea îşi aduce amine de asta, dar nimeni nu povesteşte nimic.

Ea nu se miră, ci înconjură cu o privire senină toată coasta dealului şi zîmbi gîndurilor sale:

— Tocmai de-aceea nu se povesteşte, fiindcă ştie toată lumea.

— Păi uite că eu nu ştiu.

— E cam prea devreme, nepoţelule, să te amesteci în treburi muiereşti. Toate la vremea lor.

— Da' parcă puţine ştiu şi eu? mă supărai. Doar nu-s orb, nici surd. Vouă, celor mari, nici nu vă trece prin gînd cîte vedem şi noi şi cîte le băgăm şi noi în seamă, noi cei mici...

Ea îşi scutură umerii slabi, zguduită de un rîs mut, şi-şi ridică ochii umeziţi asupra mea. Mîngîindu-şi cu degetele umflate genunchii, ea gemu din obişnuinţă, ca şi cum ar fi voit să izbucnească în strigăte de jale sau în întrebări fără răspuns. Ştiam însă de mult că aceste gemete legănătoare ale ei şi zîmbetul de în-

duioşare făgăduiau întotdeauna fie o povestire despre întîmplări adevărate, fie o zvoană din vechime care învia în vorbele ei visătoare, ca o scumpă amintire a trecutului.

Iată şi acum, stînd cu mine, parcă trăgea cu urechea la glasul ei lăuntric şi, legănîndu-se potolit, începu să se jeluiască trist:

— Oamenii, pe vremea mea, nu trăiau după voia lor, ci după voia stăpînilor. Din asta se ţinea lumea şi de aici era multă nevolnicie şi în obşte, şi în vetrele oamenilor. E ştiut că şi în rai, oamenii erau opriţi de a avea voinţa lor şi că n-aveau nici îngăduinţa de a face un pas, nici să cugete barem, fără învoirea întocmai a Domnului. Iar dacă oamenii n-au fost cuminţi, dacă a urlat în ei nesupunerea, Dumnezeu i-a pedepsit să n-aibă noroc, nici parte, şi să muncească fără răgaz în vecii vecilor. Aşadar, trăim şi pînă acum prin voia lui Dumnezeu, fără noroc, în dureri şi chinuri. Şi ne pedepseşte Dumnezeu pe noi, păcătoşii, cu lipsa de pămînt, cu foamete, cu molimă

— Dar pentru ce, bunicuţo? mă răzvrătii eu. Sîntem noi oare mai păcătoşi decît boierii şi decît chiaburii? Ei sînt bogaţi, au şi pămînt, au şi slobozenie în toate. Adică pe Serghei Ivaghin, pe Tatiana Stodneva cea burduhănoasă sau pe Maxim chiorul, pe aceştia îi iubeşte Dumnezeu mai mult?

— Aşa s-a orînduit de la începutul veacurilor, nepoţelule. N-avem cum să supunem judecăţii noastre voinţa lui Dumnezeu.

Credeam că ea se va supăra de cuvintele mele, dar zîmbetul ei blînd, scînteietor de gîndire, nu se stinse pe obrazul ei.

— Nu ştim cînd se va pogorî Domnul, cu judecata lui. Acum, Domnul rabdă şi atît. Ne porunceşte şi nouă, celor săraci şi oropsiţi, să răbdăm. Dar cît am răbdat noi, lumea ţărănească, e cu neputinţă de spus. Cîţi inşi au fost nimiciţi în bătăi, în chinuri, răpuşi de o moarte cumplită! Iar cîţi alţii au pierit de foame şi de molimă... gloate făr' de număr. Dar

s-au ţinut, au pătimit, au răbdat... Astfel de oameni sînt pe placul lui Dumnezeu; unor astfel de oameni, Dumnezeu le dăruieşte putere şi minte şi-i ajută în chip nevăzut de nimeni.

— Bine, bunicuţo, povesteşte. Ce atîta răbdare-n sus, răbdare-n jos. Povesteşte despre Paruşa!

Ea se legănă din nou încetinel, cu acelaşi zîmbet încremenit, de-abia ghicit, pe obrazul ei buhăit, mozolit, şi privea cu aceeaşi chibzuinţă întrebătoare la iarba veştedă de toamnă.

— Păi iată că povestesc. Această văgăuniţă din faţa noastră, uite-o ce netedă e, se afla toată sub apă: aici era un iaz, iar stăvilarul se afla colea unde e drumul şi vadul peste pîrău. Iazul era mare ca un iezăr, iar pe maluri vuia pădurea şi se întindea pînă la codrul de la Varîpaevka. A mai rămas din ea numai crîngul de mesteceni. Boierul bătrîn — păcat de amintirea lui — era o fiară. Pe ţăranii săi, pe femeile lor, îi chinuia la cazne. Aproape că nu trecea o zi, fără unul de îngropat. Şi-i făcea plăcere să-i înmormînteze chiar el, şi cînta împreună cu popa: „Plîng şi mă tînguiesc..." Era rotofei, bondoc, chel, cu glăsciorul scîrţîitor. Se plimba cu bîta în mînă şi Doamne fereşte să-i fi ieşit în cale: te snopea cu ciomagul, de te lăsa mai mult mort decît viu. Bătea şi rîdea. Dar caii şi cîinii săi, el nu-i bătea, ci-i alinta ca pe nişte copilaşi. Cucoana era din capitală — în fiecare iarnă se ducea la Moscova, iar vara lîncezea ascunsă prin odăi. Numai fiică-sa, numai ea îl mai domolea pe taică-său; cînd vreo slugă era snopită în bătăi ori în odaia de cazne, ea alerga la el şi ţipa: „Destul!" El se dădea pe lîngă ea ca un cocoş şi se retrăgea. Tare mult se umilea şi se ruşina înaintea ei.

Iar omul care a făcut grădina, a închegat-o şi a făcut minuni în ea, a fost unul Romaşa, slugă la curte. Era înalt, rumen la obraz, isteţ şi neînfricat. Şi-şi ţinea capul bălăior drept, în faţa soarelui. Cîte şi mai cîte n-avea în grădina aceea! Şi mere de toate soiurile, şi pere ca chihlimbarul, iar aici, unde şedem noi acum,

pe toată coasta el sădise viță de vie, și ciorchinii ardeau la soare cu lumini de curcubeu. Boierul îl lăsa să plece, cu scrisori de la el, la Volga și la Don, după tot felul de odoare rare și nemaivăzute. Încă de tînăr de tot, îi rîvnea sufletul la copaci de rai și la flori și trăia aievea, și în gînd, și în vis, numai cu ele, cu frumusețea asta. Cucoana, pe atunci, era în putere și în frumusețe nestinsă. S-a convenit ca pe Romașa să-l țină mereu aproape de ea și se desfăta de vorba lui, îl asculta cînd îi povestea despre rădăcini și despre flori, despre mîndrețea de pe pămînt, despre bucuria oamenilor, și se bucura și ea ca un copil și rîdea. Dar odată îi porunci: „Fă-mi înaintea caselor mele covoare de flori și bolți de vișini rămuroși". Și el, bucuros, muncește de zor și-i împodobește tot pămîntul, atît cît pot cuprinde ochii de la ferestrele ei, pînă departe. El, la curtea boierului, cunoscuse și cartea și citea pe ascuns, să nu-l prindă boierul citind, niște cărți despre arbori și despre flori. Dar de l-ar fi aflat boierul, l-ar fi omorît în bătaie: o vită nu e făcută ca să știe carte, iar țăranul, pentru el, tot vită era. Ei, cum îți spun, Romașa, sub aripa cucoanei, era o desfătare pentru ea, ca o păpușă vie. Dar ei i-a dat în gînd să plece la franțuzi și s-a pus pe capul boierului: „Hai să mergem, hai să mergem și să-l luăm pe Romașa slugă la noi pe-acolo". Bine; au plecat. Au stat acolo la franțuzi cam o jumătate de an și cînd s-au întors, erau fără Romașa; îl lăsase pe-acolo boiereasa, ca să învețe grădinăria. Aici însă i se lipise de inimă o fată. O fată arătoasă, numai una ca ea în tot satul: falnică de stat, cu chipul dezmierdător, cu sprîncenele arcuite, negre, cu o mîndrie aspră în ochii căprui și cu cosițe lungi care-i cădeau pînă mai jos de mijloc. Vorba poporului: „Una ca asta te-a privit și parcă cu aur te-a dăruit". Și era voinică, ai fi zis un bărbat: dacă încerca vreun flăcău s-o atingă, să glumească nițel cu ea, fata îl îmbrîncea de zbura flăcăul de-a berbeleacul. Îți venea să rîzi, și rîdea toată lumea, dar ea nu mișca nici dintr-o sprînceană. Veneau boieri de

prin alte părți numai ca s-o vadă. Se uitau la ea, o vedeau muncind la boieresc cît doi sau cît trei și se minunau: „Asta nu e fată, e un bărbat năzdrăvan! Cu ea, nici calul nu-i stă alături. Poate numai ursul ar birui-o!" Și ea, înaltă, umbla mîndră ca o păuniță și parcă nici nu-i vedea pe boierii ăia, și nici nu le auzea vorbele. Boierului îi părea bine că-i așa; se lăuda: „Pe fata asta am s-o împerechez cu un uriaș pe măsura ei. Am să cumpăr unul, zdravăn ca un cal, de la Bitiug[1], și am să-i cunun; să-mi prăsească uriași pe moșie".

— Bunicuțo, dar de ce nu-i zici pe nume? o rugai eu. Cred că de Parușa e vorba.

— Ei, bine — urmă bunica, fără să-mi răspundă. Trece un an, mai trece încă unul, dar Romașa nu e și nu e. Au început vecinii să vină s-o pețească, dar ea s-a îmbrăcat în straie de călugăriță, în negru de sus și pînă jos, iar obrazul și l-a ascuns sub basmaua de zăbranic, și n-a legat-o cu colțul în sus, ci tot în felul călugărițelor, ca să-i acopere fruntea, ca o scufiță. La noi, o astfel de haină era socotită ca un semn de legămînt: s-a lăsat fata în voia Maicii Domnului, pentru fapta cea mare, și nu se mai gîndește la măritiș. Și cînd e așa, nici părinții n-au vreo putere asupra ei. Iar părinții ei erau foarte neînduplecați în ale credinței drepte. Și să vezi minune: părinții ei erau mărunței de stat, iar ea parcă nu se născuse din ei. Cînd fata și-a pus haina de schit, atît părinții cît și neamurile lor au zis: să știți că din voia Domnului s-a lăsat fata de cele lumești. De atunci n-a mai încercat nimeni s-o pețească.

Cucoana și cu fiica ei petreceau mai mult cu musafirii — depăna bunica, cu glasul ei legănat — iar boierul cu feciorii săi, ofițeri; cînd veneau în sat, lipseau mereu de-acasă, că plecau la vînătoare ori își omorau vremea cu cîinii sau cu caii. Și nu era săptă-

[1] Herghelii din sudul Rusiei, vestite pe vremuri pentru caii lor de tracțiune, uriași și bălani. (n.t.)

mînă să nu fi schingiuit şi să nu fi schilodit pe cineva. Asupra acestora a picat Romaşa la conacul boierului, cu o înfăţişare de om străin : cu surtucel, cu pălărie, cu faţa rasă. Numai părul lung îi rămăsese aşa cum fusese. Cu boiereasa stătea acum de vorbă franţuzeşte, îi răspundea, şi ei îi creştea inima. Boierului însă nu i-a plăcut : cum, ce înseamnă asta ? Un rob, un iobag să umble în surtuc ca un străin, şi mai îndrăzneşte să vorbească şi franţuzeşte... A bătut din picior, s-a răstit la el, a răcnit : „La grajd cu el ! Puneţi ciomagul pe el ! Ca să nu uite cine-i el ! Un rob ! Un mujic ! Daţi-i jos haina franţuzească !" Dar Romaşa stătea înaintea lui, alb ca spuma, şi-i răspundea : „Eu, boierule, sînt om ca şi tine şi cu sufletul slobod. Sufletul nu poţi să-l robeşti. Cu trupul sînt legat de tine prin iobăgie şi ai puterea chiar să mă omori. Dar pe om n-ai cum să-l omori, nici cu gîrbaciul, nici cu pumnii. Uite, ai să mă omori în chinuri, ai să-mi iei viaţa şi n-ai să te-alegi decît cu paguba : ai cheltuit bani cu mine cît am stat în ţară străină şi ai să pierzi un grădinar priceput". Ei, şi boierul a turbat rău de tot, a sărit cu bîta la Romaşa. Dar atunci s-au repezit în odaie boiereasa şi cu domnişoara : „N-ai voie !" ţipa domnişoara, iar cucoana poruncea : „Să nu te acoperi de ruşine, tu, tată, în ochii fiicei tale ! Iar în ce priveşte puterea ta de stăpîn, nu e greu să ţi-o arăţi pe pielea unui iobag fără apărare. Romaşa nu e iobagul tău, că e al meu, şi n-ai să-i porunceşti tu, ci numai eu". Şi l-a strivit prin aceasta pe boier atît de tare, încît a şters-o din odaie. Iar cucoana s-a aşezat şi a început să ciripească franţuzeşte cu Romaşa. Iar fiica ei, domnişoara, stătea şi-şi bolovănea ochişorii la el, ca la o mare minunăţie : cum a fost cu putinţă ca un rob să-şi recapete firea sa de om slobod ; cum se poate el înfăţişa înaintea ei şi înaintea mamei sale, cu surtuc şi cu frumoasă legătură înnodată la gît. Pe vremea de atunci, cucoana avea putere asupra boierului : era nebun după ea ; dar e drept că şi moşia fusese zestrea ei.

Şi din ziua aceea, a început Romaşa să alcătuiască grădina. Şi-a scos surtucelul, şi-a pus pe el minteanul de ţăran. Iar în casa boierească, la chemarea cucoanei, el se ivea tot în surtuc şi ea se desfăta vorbind franţuzeşte cu el. Boierul îl ura de moarte, tot izbea din picioare, punea mîna pe ciomag şi-l ameninţa cu tot felul de chinuri. L-ar fi omorît numaidecît în cazne, de n-ar fi fost la mijloc cucoana şi cu domnişoara. Şi cîte n-a crescut Romaşa în grădină : şi meri, şi pruni, şi peri, şi a mai adus cu el nişte fructe din ţări străine, din care nu mai fuseseră niciodată pe la noi de cînd e lumea. Mai întîi le punea la soare, într-o casă de sticlă, iar mai pe urmă a început să le deprindă cu locul deschis.

Prin cucoană, Romaşa şi-a adus lîngă el fata pe care o iubea, şi asta îi era de ajutor credincios în toate. Şi, în loc să apară ea acolo în chip de călugăriţă, venise acum în grădină ca o fată mare de măritat, voinică, arătoasă, toată numai lumină, ca înveşmîntată în flori de mac. Şi toţi ţăranii şi nevestele care munceau în grădină laolaltă cu el parcă ar fi trăit pe altă lume, mulţumită cucoanei : Romaşa le era tuturor de pază şi de ocrotire, împotriva relelor şi necazurilor.

Şi într-o zi de toamnă, cînd grădina se cam desfrunzise şi rămăsese roşie ca văpaia focului, intră el la cucoană şi-i aduce pe tavă nişte ciorchini de struguri copţi, nişte mere pline de sevă albă şi nişte pere galbene ca ceara. I-a făcut pe plac şi a mai înduioşat-o şi cu niscai vorbe franţuzeşti, în aşa hal, încît ea l-a întrebat pe nerăsuflate : „Cu ce să te răsplătesc, Romane ? Tu faci minuni : ne-ai făcut un rai pe pămînt. Cere-mi tot ce-ţi trebuie, am să fac pentru tine orice. Nu eşti un iobag de rînd la noi, ci te-ai făcut om, mai bun decît orice fecioraş de dvorean, care nu ştie decît să facă prostii şi să-şi bată joc de oameni."

Şi atunci Romaşa a căzut în genunchi înaintea ei şi a mărturisit pe faţă : „Iubesc pe fata cutare — zice — şi o iubesc de mult. Arată-mi mila ta de cneaghină,

îngăduie-mi să mă-nsor cu ea. Nici viaţa n-am să mi-o cruţ, am să mai fac multe minunăţii, aşa cum n-a văzut lumea, şi-am să mă închin la tine ca la o sfîntă cît oi trăi". Iar domnişoara juca de bucurie, strigînd: „Negreşit, mămico, trebuie să-i cununi! Dă-le învoirea şi binecuvîntarea ta!" A poruncit cucoana să fie adusă fata. Dar s-a uitat la ea şi şi-a adus aminte cum se lăuda boierul înaintea musafirilor că are s-o împerecheze cu un ţăran uriaş, şi a căzut pe gînduri, şi a încruntat sprincenele. „Eu — zice — văd în voi o pereche bună şi-mi dau învoirea. Numai că trebuie să mă înţeleg cu boierul." Atunci, amîndoi, şi Romaşa, şi Paruşa, i-au căzut la picioare şi i-au mulţumit cu lacrimi în ochi. Iar dînsa către ei: „E prea devreme, e prea devreme să-mi mulţumiţi. Boierul e iute la mînie şi nu e om de înţeles". Dar domnişoara, privindu-i cu atîta plăcere, bătu cu piciorușul ei în podea: „Lasă, mămico, îl fac eu să se-nvoiască". Dar cuconiţa dădu din cap şi faţa ei se umbri de mihnire. „Duceţi-vă-n pace — zise — am să mă gîndesc eu ce-i de făcut; pe urmă, am să vă chem iar." Merg ei amîndoi prin grădină. Romaşa se bucură, zburdă ca un băieţel, dar Paruşa se năspreşte şi se posomorăşte. „Eu, Romaşa — zice — am să-ţi rămîn credincioasă pînă la mormînt, cu toate că au să ne despartă. Ne-a unit Dumnezeu, dar boierul are să se ridice împotriva lui Dumnezeu şi are să ne despartă prin chinuri, prin cazne." El a mîngîiat-o, a liniştit-o cum s-a priceput, dar ea o ţinea una: „A căzut nenorocirea peste noi, Romaşa, şi are să ne strivească nenorocirea. Nu de mine îmi pare rău, ci de tine, ursitul meu drag, trimis la mine de Dumnezeu. Fugi de aici la capătul lumii, că demult şi-a pus de gînd boierul să te prăpădească. Acum, nici cucoana, nici domnişoara n-o să scape cu bine". Şi într-adevăr, s-a dezlănţuit furtuna şi totul s-a făcut puzderie...

Bunica tăcu şi ochii i se umplură de lacrimile ce-i curgeau în neştire. Fără să înceteze de a se legăna, ea îşi lipi palma la piept, ca la rugăciune, cufundată în

gîndurile ei; pesemne, toate întîmplările de pomină despre care povestea erau retrăite din nou și o zguduiau pînă și acum, după o jumătate de veac. Eram și eu tulburat de trista ei istorisire și tăceam ca și ea, știind prea bine că Romașa și Parușa fuseseră loviți de o pedeapsă groaznică. Credeam însă că amîndoi, și Romașa, și Parușa, vor trece prin toate chinurile și încercările, că iubirea lor, ca o putere făcătoare de minuni, va birui fiara...

— Pe vremea aceea, puterea și voința boierească erau atotvăzătoare și peste tot: noi, robii nevolnici, aveam parte doar de chinuri și de cazne. Cu toate că și acum sînt călăi mulți, dar puterea boierilor nu mai este nemărginită. Ei, dar nici atunci boierii n-aveau stăpînire pe sufletul viu, pe inima omului. Dar iată că Romașa avea să pătimească de două ori mai rău: el și-a luminat mintea și tot el, fiul luminii, trebuia să rabde nevolnicia de rob, cît și chinurile și toate grozăviile ăstei lumi pline de jale! Și nu numai că nu și-a stins sufletul, dar și pe alți oameni i-a aprins. Cucoana, mai înainte, știuse să potolească firea de fiară a boierului, iar domnișoara, deși era tinerică, nici ea nu-l lăsase să-și dea năravul pe față: așa cum era el, o fiară de om, dar le iubea ca un nebun. Ei, dar fie că boiereasa a nimerit la el, la despot, într-un ceas rău, fie că de mult îl zădărea dracul din el împotriva ei, numai atîta știu că a turbat, a pus mîna pe bîtă cînd i-a vorbit de Romașa și de Parușa: „Ei se iubesc de mult — zicea dînsa — trebuie să-i unim. Dacă n-ar fi decît pentru că el a durat aici o grădină de rai, ca un meșter mare, i se cuvine să primească atîta mîngîiere de la noi, să aibă binecuvîntarea noastră pentru cununie. Dragostea dintre el și fată este sufletească și spre fericirea lor".

Ce a mai fost între ei, acolo, nu putem ști, dar cucoana a căzut în nesimțire. Iar pe fiică, boierul a zvîrlit-o afară din odaie și a dat poruncă să fie încuiată în odăița de sus.

După aceea, doi călăi l-au tîrît pe Romaşa la el. Băiatul arăta mai mult mort decît viu şi alb la faţă ca pînza. A îmbrîncit el la o parte cînd pe unul, cînd pe celălalt. Dar boierul şedea în jilţ, cu luleaua lungă-n gură, leoarcă de sudoare, cu pieptul bombat în afară. „Ei, făcătorule de minuni, grădinarul meu, va să zică între tine şi iapa de Paruşka vi s-a năzărit de dragoste! Aşa e?" „Aşa e, boierule, e adevărat, e iubire. Dar fata nu e iapă, cum zici, ci o făptură de om, şi are un suflet de toată frumuseţea." Stă boierul, trage din luleaua lui groasă cît ciomagul şi se desfată, e bucuros, luluieşte ca un porumbel. „Dar cum vine iubirea asta la voi, la mîrlani? Ia spune-mi şi mie, robule." Romaşa şi-a dat numaidecît seama de soarta lui nenorocită şi s-a învîrtoşat mai tare decît steiul de piatră: şi într-un fel, şi în altul, tot o să aibă parte de patimi mari. „Înaintea lui Dumnezeu — zice — nu sînt nici boieri, nici robi, ci numai oameni. Iar iubirea este o scînteie dumnezeiască şi arde în sufletul omului." „Nu cumva de la franţuzi te-ai molipsit? Ei, ăia sînt nişte răzvrătiţi şi nişte tîlhari cunoscuţi în lume; ei au zburat capul ţarului lor; pe stăpînii lor îi ucid, ca pugaciovenii de la noi, şi-i izgonesc de pe moşiile lor de totdeauna. Uite, ai intrat şi tu, din pielea ta de rob, în surtucelul franţuzesc, iar pe cucoana şi pe domnişoara le-ai dus în ispită cu pălăvreala ta franţuzească. Voiai să te ridici din noroi, om de soi. Dar pugaciovenii nu merită iertare. Tu, cu scînteia ta nestinsă, duci în ispită pe toţi robii mei. Azi, ai momit numai pe fata aia de la grădină, dar mîine, toţi mujicii vor sări la răzvrătire; sîntem oameni, avem scînteie în suflet, ha? Uite, am să-ţi sting eu scînteia asta nestinsă: robul n-are voie, înţelegi? Dragostea este pentru oameni, nu pentru vite. Iar voi nu sînteţi oameni, ci vite de muncă sînteţi; ei, şi scînteia aia, iubirea, tu şi cu fata aţi furat-o tot de la boieri. Iubirea este putere, voinţă boierească, mulţumire de boier." A gungurit cît a gungurit boierul, şi deodată el răcni: „Cu cnuturile pe el, la atîrnătoare cu

el! Am să-i văd eu scînteia nestinsă. Iar fata să fie dată celui mai bicisnic dintre toți mujicii mei! Grădina să fie tăiată, să se smulgă pînă și rădăcinile, ca să-mi piară de-aici putoarea de mîrlani!"

L-au tîrît pe Romașa și l-au pus la caznă mare. Boierul arăta cum să fie bătut, cum să-l chinuie. Ședea în jilț și sorbea vin. Și luluia într-una ca porumbelul: „Ei, cum stai cu scînteia ta nestinsă? Las' că ai să stai spînzurat în atîrnătoare, și cînd îți va fi zburat, cu cnutul, toată carnea ta puturoasă de pe oase, ai să vezi cum ai să ceri iertare, și atunci o să-ți sfîrîie iubirea nestinsă, ca un tăciune în noroi". Iar Romașa, marele mucenic, zăcea aproape mort, plin de sînge, și-i răspundea răspicat: „Scînteia mea arde în sufletul meu, cu flacără mare, și iubirea mea te blestemă, fiară, gîde! Iubirea mea e cu mine: ea mi se aprinde mai tare prin chinuri, dar pe tine are să te ardă, cu toată averea ta de canibal. Pentru chinurile mele cumplite, are să se răzbune poporul".

Dar boierul sorbea tacticos din vin și rîdea. Îi venea să rîdă, auzind gemetele lui Romașa și vorbele lui de patimă și de mînie. „Îngropați-l în mormînt, la noapte, pînă la bot! Mîine dimineață, am să vin să văd cu ochii mei cum se va aprinde în el scînteia lui. Și atîta vreau să aud: ori rugă supusă de iertare, ori un grohăit de porc, în locul scînteii lui de nerod, ori să găsesc aici împuțitura hoitului său de rob.

Și l-au cărat pe Romașa, aproape mort, sfîșiat în chinuri, chiar pe locul acesta, uite aici unde-ți povestesc, și l-au îngropat pînă la gît. Pe fată au tuns-o, i-au pus hamul și au silit-o să tragă sohaua, iar la soha au pus pe cel mai prăpădit țăran din sat. I-au pus cnutul în mîini și i-au poruncit să șfichiuiască fata, fără milă, dacă nu va avea puteri să tragă brazda. Iar brazda trebuia s-o tragă de la conac pînă la izba țăranului. El, țărănelul, era însă un om bun și potolit, plîngea, o bătea și mormăia: „Iartă-mă, Parușenko, în numele lui Hristos. Nu te bat eu, boierul te bate". Și în aceeași zi au stîrpit toată grădina, de n-a

mai rămas acolo nici un copăcel, nici o tufiță, totul s-a făcut pustiu, pretutindeni numai mormănele de copăcei și de tufe ardeau, și vreo două zile s-a tot ridicat de-acolo fumul la cer.

Nu mă mai puteam stăpîni, sării în genunchi și strigai cu noduri de lacrimi în gîtlej:

— Dar ce-a făcut boierul cu flăcăul? A murit înăbușit în groapa aceea?

— De ce, puiul meu, îți faci inimă rea? se nelinişti bunica, ridicînd la mine ochii înlăcrimați. Trebuie să ne bucurăm nu să ne mîhnim. Uite, chiar pe locul acesta, el s-a luptat cu moartea. Nu, nepoțelule, nu s-a înăbușit, n-a murit, ci s-a înălțat...

— Da, da... — mă zvîrcoleam eu. Încearcă numai să stai în groapă, în pămînt pînă la gît, și pe deasupra mai mult mort decît viu! Cum vine asta: „S-a înălțat"?

— Uite așa, s-a înălțat. De dimineață, veni boierul, se uită, dar capul lui Romașa nicăieri și nici urmă de groapă. Dar pe-acolo, în fiece noapte umbla paznicul cu un cîine. Omul căzu la picioarele boierului, tremurînd de frică, și se încurcă în vorbă. Boierul cu ciomagul pe el: „L-ai scăpat, ticălosule, ai adormit buștean, așa și pe dincolo! Stai că te-ngrop eu, în locul celui fugit!" Gemea paznicul și repeta același lucru: „Au zburat îngerii din cer, boierule, în straie albe ...Și l-au luat pe Romașa, l-au scos așa de ușor și l-au înălțat... Iar mie mi-au amorțit și picioarele, și mîinile, și limba, și n-am văzut nimic. Pînă și cîinele mi-a pierit pe undeva..." Boierul și-a vărsat mînia pe el, l-a nenorocit în bătaie cu ciomagul, pe urmă a început să zbiere de răsuna toată curtea. Au alergat toate slugile, au dat drumul haitelor de cîini, au răscolit tot satul: să fie găsit Romașa, oriunde l-ar fi ascuns... Au răsturnat casă cu casă, au cotrobăit fiecare arie. Și cîinii au alergat, au căutat peste tot, dar n-au găsit nici un fel de urme. Și parcă s-a făcut o minune: cîinii, ca dinadins, ocoleau bojdeuca ble-

gului de țăran cu care a fost cununată Parușa, iar boierului i-a fost scîrbă să intre în ograda lui, că era numai sărăcie lucie. Țărănelul ăla, sărac, nenorocit, l-a întîmpinat în genunchi, a pus fruntea la pămînt, iar alături de el, tînăra lui nevastă, în genunchi, cu capul plecat, au vărsat lacrimi amare. Boierul a bătut cu ciomagul în pămînt înaintea lor și a urlat: „Iată-ți iubirea pentru toată viața! A fost de ajuns să scuip pe scînteia mîrlanului și s-a isprăvit cu ea, nu mai e. Iar pe mitocanul ăla am să-l răstignesc pe cruce ori o să pun cîinii să-l sfîșie". Ce de lume a pătimit atuncil Nici pe bătrîni nu i-a cruțat fiara, tot satul a fost bătut, de la un capăt la celălalt. Și din nou să vezi minune: nici pe țărănel, nici pe nevastă lui nu i-au atins măcar cu un deget, de parc-ar fi fost vrăjiți. Iar Romașa a pierit de parcă s-ar fi topit fără urmă, făr' de veste. Se spune că de atunci și-a pierdut cucoana mințile, nu mai ieșea din casă, iar cînd se ivea boierul înaintea ei, ea cădea în leșin.

— Dar pe Romașa cine l-a scăpat, bunico?

Ea răspunse simplu și liniștit:

— Cum, cine? Păi tot Parușa. Ea și cu nenorocitul ei de bărbat fără voie l-au scăpat și l-au îngrijit.

— Dar hainele albe pentru ce au fost?

— Cum, n-ai ghicit, floricica mea? Dacă ar fi dat peste ei paznicul ori călăii, s-ar fi prăbușit pe loc în nesimțire. Așa cum a fost la mormîntul Domnului cînd îngerii au pus în stare de nesimțire pe ostași.

— Dar pe urmă? Ce s-a mai întîmplat cu el?

— A pierit fără știre. Așa-i treceam noi pe cei năpăstuiți, la cei de credința noastră, din om în om. In acest chip, se putea duce pînă la capătul lumii. Iubirea omenească nu moare, e ca tufa aceea care nu se mistuie în foc. Unui om ca Romașa, toate drumurile îi erau deschise spre viața slobodă... Ei, hai să mergem să mai culegem ceva cimbrișor și niște pelin amar...

XXVI

Studentul Anton Makarîci a lecuit pe cei bolnavi pînă a început să cadă frigul şi ploile de toamnă. Într-o hăinuţă cenuşie, în cizme, cu un geamantănaş în mînă, călca pe uliţă, sprinten, uşor şi parcă vesel, ca unul care ştia că în fiecare izbă îl aşteaptă o primire prietenoasă şi recunoscătoare: numai în timpul verii de holeră şi de foamete, el a tămăduit şi a pus pe picioare nu numai pe mama, dar şi pe băbuca Ana, şi pe Sioma, care era aproape să fie mistuit de fierbinţeală, şi mulţi ţărani şi neveste. Trăia, ca şi înainte, la conac, învăţa copiii boierului, dar în fiece zi colinda la rînd casele unde zăceau cei bolnavi. Gonise holera din sat, dar oamenii, chinuiţi de foamete, au mai zăcut multă vreme de tifos şi de dureri în pîntec. Şi mai tîrziu, sub ploaie, prin noroi, în şfichiuiala vîntului rece, trecea cu aceeaşi poftă prin sat, mereu cu geamantanaşul său, fără să bage de seamă nici la noroi, nici la ploaia biciuitoare, deşi apa i se scurgea în şuviţe de pe şapcă pe bărbuţa blondă, iar mantaua i se îngreuna şi se scrobea ca o scoarţă. Dacă întîlnea pe cineva pe uliţă sau în preajma izbei, el striga vesel:

— Noroc, să trăieşti, Polikarpîci! E bine pe-acasă? O să trec la înapoiere pe la voi, să stăm de vorbă.

Cu toate că nu luase parte la evenimentele de peste vară, se întîlnea cu fruntaşii noştri la marginea satului, pe la ceasurile cînd toată lumea dormea, aşa cum am avut prilejul s-o văd eu însumi. Se spunea că el înduplecase şi pe tînărul Izmailov să împartă o bună parte din bucatele ascunse în jitniţele boiereşti, ca să scape ţăranii de la moarte. Se ducea ades pe jos, la Kliuci, la Ermolaevi, unde se legase prin prietenie cu fratele cocoşat al lui Mihail Sergheievici, judecătorul de pace, şi, împreună cu el, izbutise să-l convingă pe Ermolaev să dea pîine, din prisosul lui, pentru cei mai săraci dintre ţărani.

Îndată după sosirea învățătoarei, Anton începuse s-o viziteze. S-a aflat că erau prieteni de mult și că se întîlneau ca doi logodnici.

Coborînd de pe dealul boierului în sat, el trecea cîteodată pe la noi, s-o vadă pe mama. În felul acesta nu uita să cerceteze pe toți aceia pe care îi lecuise el și pe care-i socotea „neamurile“ sale.

Intra la noi în izbă pe neașteptate și, sărind ca un ștrengar din tindă pe pragul înalt, se apleca mult, ca să nu se lovească cu capul de ușorul ușii. Și tot din prag striga :

— Te văd, te văd, Nastia, ești bine sănătoasă ! Ce bine-mi pare, cît sînt de bucuros !

Mama, speriată de apariția lui neașteptată, dar bucuroasă, îi ieșea în întîmpinare și-i răspundea cu glas îmbietor :

— O, Doamne ! Ce musafir drag și dorit ne vine!

El își punea geamantanașul pe laviță, zvîrlea șapca alături și, apucînd mîinile mamei, se uita atent, zîmbind, în ochii ei.

— Ei, cum să nu mă bucur cînd văd pe cineva smuls de mine din ghearele morții ? În fiecare izbă mă întîmpină numai oameni ce-mi sînt dragi. La Moreevka, unii au vrut să mă omoare cu de la ei judecată. Chiar și cei de aici au pus mîna pe par. Dar acum mă simt bine și-acolo, și aici, ca într-o familie de neamuri.

Mama se însenina înaintea lui și, cu o licărire de fericire în ochi, șoptea printre lacrimi :

— Tu, Anton Makarîci, m-ai înviat din morți și nu te-ai cruțat. Moartea te-amenința și pe tine cu coasa ei.

— Fuge moartea de mine, ca dracu' de tămîie. Pentru asta sînt medic, ca să lupt cu bolile și cu moartea. Iar tu, dacă ai revenit la viață cu ajutorul meu, n-ai să mă mai uiți.

— Cum să te uit, Anton Makarîci ? N-ai să lipsești niciodată din sufletul meu.

— Ei, şi cum să nu mă bucur, Nastia? Am atîţia oameni dragi! Şi cu cît mai mulţi se adună, cu atît viaţa mi se pare mai uşoară.

Nu mă uita nici pe mine, mă bătea pe umăr, mă încuraja:

— Învaţă, drăguţule, şi nu te pierde cu firea! Fericirea se cîştigă prin luptă.

Mama nu-şi mai lua privirile sclipitoare de pe faţa lui Anton Makarîci şi-i spunea cu dulceaţă, curgător, inimos, cu glasul ei moale:

— Să-ţi dea Dumnezeu fericire şi iubire nestinsă cu Olionuşka, Anton Makarîci. Fără iubire, fără bucurie, viaţa e nevolnicie.

El o săruta simplu, ca pe o rudă, şi pleca de la noi, aidoma viteazului din basme.

Şi eu gîndeam că omul acesta se înrudea cu toată lumea, şi cu noi, şi cu cei de la Moreevka, şi cu cei de la Kliuci. Altfel cum s-ar mai juca copiii astăzi pe uliţe? Fără vindecarea lui, fără îndrumarea şi fără îngrijirea lui, toţi copiii aceştia ar fi fost în morminte.

În fiecare seară, el venea la Elena Grigorievna şi rămînea la ea pînă noaptea tîrziu. Sau rămîneau, uitînd timpul, amîndoi la Kostea, căruia el îi îngrijea mîna frîntă şi pieptul bolnav. Mîna lui Kostea rămăsese însă tot schilodită şi nici de oftică nu se tămăduise, dar începuse să iasă şi el de sărbători, cu flăcăii şi cu bărbaţii mai tinerei, care se adunau pe coînic în dosul hambarelor, acolo unde se făcea de obicei hora cu fetele şi cu nevestele tinere. Ca şi pe vremuri, tot Kostea dădea tonul la cîntece, cu toate că glasul nu-i mai era cel de altădată, ci surd, şi slab, şi înecăcios. Oamenii se purtau cu toată cinstea faţă de el, parcă le era teamă să-l atingă să nu-i vatăme mîna. Dar inima lui îi dădea ghes să mai joace în sunetele armonicii. De cele mai adeseori, ţăranii şi flăcăii mai în etate se strîngeau în jurul lui pe iarba ofilită de toamnă şi-l înduplecau să istorisească despre cum fuseseră schingiuiţi la pretură şi la temniţă, el, cu Tihon, cu Olioha, cu Isai şi cu Gordei; cum fuseseră încărcaţi

în căruțe, legați cu frînghii, bătuți, plini de sînge, cum se zbătuse Fenia ca să-l salveze și cum el, de-abia respirînd, fusese tîrît la pristav, pentru cercetare. Poate fiindcă Kostea nu fusese scris în obștea satului nostru, fiind socotit ca om străin, sau poate fiindcă pristavul își vărsase veninul și asupra Feniei, care a avut și ea de suferit de la nagaica lui, Kostea a fost zvîrlit din temniță în brațele ei. Ea l-a adus acasă cu căruțele oamenilor care aveau drum spre sat. El povestea însă despre ale sale, fără să se plîngă, fără obidă mînioasă, ca și cum ar fi vorbit despre altcineva, și lucrul acesta îi mișca pe țărani atît de mult, încît se ridicau în picioare, roșii de furia răzbunării, sau izbeau cu pumnii în iarbă. Iar cînd vorbea cu atîta drag despre Tihon, arătînd cum acesta scăpase de polițiști, prin bătaia de la pretură cînd zburau polițiștii de lîngă el ca mingile, toată gloata hohotea de rîs, ridicînd brațele, iar unii mai înfocați jucau pe genunchi, strigînd de bucurie :

— Ce om de treabă ! Ce om de luptă !

Cîte unul suspina cu durere :

— Păcat de Olioha ! Se prăpădește flăcăul ăsta... Că prea e iute ! Se dă uitării pe sine, nu se cruță de loc.

— A crescut fără părinți. Cui i-a fost milă de el ? Ei, de aceea n-are de ce să se cruțe... Și n-are ce pierde...

În unele seri ca acelea, venea uneori și Anton Makarîci, împreună cu secretarul de la birou, Gorohov, armonistul. El venea aici ca unul care ar fi vrut să petreacă sau ca neavînd altă treabă, dar țăranii și flăcăii se îmbulzeau în jurul său și-l copleșeau cu întrebări. Gorohov se retrăgea deoparte, pe lîngă fetele și femeile tinere, și acolo dădea drumul trilurilor jucăușe. Dar eu și Kuzear știam că Gorohov cînta la horă, numai pentru ca Anton Makarîci să poată vorbi pe îndelete cu țăranii. De obicei, țăranii ne alungau de lîngă ei, dar noi tot izbuteam să ne apropiem pe furiș în preajma lor, tocmai atunci cînd erau mai ab-

sorbiţi de vorba lui Anton Makarîci. De cele mai ades, ţăranii îl rugau să stăruiască pe lîngă boieri ca Tihon şi tovarăşii lui să fie achitaţi, precum şi toţi ţăranii de la Kliuci, mai ales că însuşi Izmailov şi Ermolaev îşi deschiseseră hambarele şi împărţiseră grîne ţăranilor. Anton Makarîci glumea :

— Pînă şi ei... într-adevăr... dar cine i-a pus să-şi calce pe inimă ? De bună voie nu v-ar fi dat nici un grăunte. Şi făgăduia serios : Ne străduim, ne străduim... Eu şi cu tînărul Dmitri Dmitrici am stat de vorbă cu cocoşatul, judecătorul de pace. Acela ne îndreptăţeşte să avem nădejde. Şi-i mustra cu haz : Vai de capul vostru, ţărani, ţărani ! Adevărat se spune : fiecare sat trăieşte în umbra gardurilor lui. Nu vă înţelegeţi între voi. Dar trebuie să vă bateţi în tot judeţul, în toată gubernia, nu în cîte un sat răzleţ. Mereu veţi fi învinşi şi legaţi unul cîte unul. Iar pînă la urmă, bătuţi cu nuiele cu toţii.

Ţăranii îi întăreau vorba :

— La dracu'... Parcă te poţi înţelege cu ei ? Fecior cu tată şi frate cu frate nu se înţeleg, iar vecinii, fiecare în dosul gardului său. Dar iată ce se-ntîmplă : Ivaghin şi Stodnev strică nişte zăplazuri putrede. Uite, Ivaghin dărîmă pînă şi izbe întregi. Nu va mai fi cuib, nu va mai avea omul de ce să se agaţe, şi atunci norodul va intra fără teamă chiar şi în gura dracului...

Într-o zi, Gorohov mă apucă de braţ şi-mi spuse în taină :

— Am o scrisoare de la Maşa. E în Caucaz. Mă cheamă la ea. Vă trimite salutări. O duce greu fără acte. Ei, dar tot i-am făcut rost de unul de la o văduvă. Spune-i mamei să nu se neliniştească.

Dar mama nu se neliniştea. Suspina numai şi o invidia pe Maşa :

— Ferice de ea !

Cu toate că eu, cu tata şi cu mama eram „amestecaţi" cu mirenii, nu m-am „curăţit" şi nu m-am „împăcat" cu obştea celor de credinţă dreaptă, adică nu m-am închinat niciodată cu metaniile în mînă, nu

m-am spovedit capului obştii, care era un moşneguţ împuţit, doar atît că mai treceam din cînd în cînd pe la casă de rugăciuni care acum se afla în izba veche, goală, a lui Serioga Kalganov, luată prin strîmbătate de Mitri Stodnev. Ca om evlavios, el o cedase pentru a fi lăcaş de rugăciune, dar impusese poporenilor o plată în „natură", obligîndu-i să-i dea în fiecare toamnă cîte o baniţă de secară „de fiecare fum". Mă simţeam atras să cînt la casa de rugăciuni „irmoase" şi „condace". Cîntasem şi mai înainte cu plăcere aceste „stihuri", stînd cu evlavie ceasuri întregi pe laviţa de lîngă analoghion. Aceste cîntări, executate pe diferite „glasuri", îmi plăceau mult, mai ales cel „de-al doilea" şi cel „de-al optulea". Fiind „feciorаş", eram lăsat să stau lîngă analoghion, iertîndu-mi-se „necurăţenia, pentru glăsciorul meu „sunător, îngeresc". Kuzear şi Sioma nu cîntau : aveau glasuri „necuviincioase", false, şi nici ei n-aveau poftă de „cîntări", ci se duceau la „priveghere" după datină, ca să fie în ordine. La analoghion, de obicei, stătea Tit şi citea fonfăit cartea psalmilor. Tot el dădea tonul la irmoase, cu glas răguşit şi urît, stricat de guturai.

Dar nu numai nevoia de a cînta mă atrăgea la casa de rugăciuni. Cu mult înaintea ceasurilor de slujbă, eu şi Kuzear veneam să ascultăm aşa-numita „convorbire", citirea din cazanii şi tîlcuirea lor de către Iakov, ca şi gîlceava dintre el şi unii moşnegi care se înţepeniseră în rînduielile lor străvechi şi care, întocmai ca bunicul Foma, nu puteau răbda gînduri „pripite" şi „viclene". Şi amîndoi, eu şi Kuzear, eram nespus de bucuroşi atunci cînd Iakov îi „bătea" pe aceşti moşnegi cu texte din cazanii.

Uneori, eu şi cu mama treceam pe la Katia. In izbă nu o vedeai decît pe ea : bătrînul zăcea pe cuptor, iar baba lui, surdă, zbîrcită, negrăitoare, şedea de obicei într-un colţ şi scărmăna lînă sau împletea cu igliţa nişte mănuşi. Dar într-o zi, baba îşi găsi de lucru cu o mare bucată de pînză : se ridica anevoie şi şi-o aşternea pe piept, potrivindu-şi-o după statură şi cîntînd

cu un glăscior dogit, bătrînesc, un fel de bocet de mort. Katia ne lămuri, zîmbind:

— Îşi pregăteşte linţoliu: uite, are de-gînd să moară!

— Şi de fiecare dată îl găseam pe Iakov la masă, în colţul din fund, aplecat asupra unui ceaslov gros, cu semne de diferite culori.

Mi se întipări foarte viu în amintire una din aceste zile, cînd Iakov îmi apăru în lumina unui proroc însufleţit, mînios, şi nu a unui ţăran de rînd. Aplecat asupra cărţii, dădea cu mustrare din cap, bolborosind ceva. Katia, rîzînd domol, strigă:

— Ce, nu vezi? Ne-au venit musafiri. Curată nenorocire cu ăsta: altă treabă n-are decît să scotocească prin aste cărţi, ca un cocoş prin gunoi.

El se ridică grăbit de la masă şi ne făcu o primire foarte prietenoasă. Ca o gazdă plină de voie bună, hotărî cu un gest ospitalier:

— Katerina Kationa, aprinde samovarul! Să ne cinstim, dragii noştri musafiri. Şedeţi, Nastasia Mihailovna, şi tu, băieţaşule. Prea rar vii să ne vezi.

Iar Katia, cu ciudă prefăcută, săltă capul şi i-o reteză sfidător:

— Ei, ai dat drumul la clopoţei, guralivule! Eşti bucuros de prilejul să ne arăţi că eşti iute.

Mama, scundă de stat, o îmbrăţişă pe Katia care era înaltă, respinse stăruitor ceaiul şi se grăbi s-o roage să nu-l necăjească pe Iakov:

— La noi acasă, avem ceaiul dinainte de dimineaţă pînă seara. Şi am venit la voi numai ca să stăm de vorbă, să ne sfătuim. Şi, împingînd uşor pe Katia spre cămară, o lăudă: Ce curăţenie e la voi, Katia! Şi miroase plăcut. Tare-mi plac oamenii curaţi!

Katia rîdea măgulită:

— Păi tot de la tine am învăţat meteahna asta. Ţii minte cum răzuiai pe jos la mămuca şi la taica, cum ştergeai geamurile mereu cîntînd, mereu vorbind. Iar taica şi Titka tîrşeau dinadins prin casă noroiul cu nemiluita pe picioare. Mămuca se supăra, dar se sfia

să le-o spună. Numai Paruşa, fără teamă, îl dojenea pe tata şi-l ruşina. Ei, şi toate astea mi-au prins tare bine.

Iakov se lăuda în faţa noastră :

— La mine stă Kationa, leit crăiasa din palat, toate se sprijină pe ea, ea porunceşte pretutindeni, chiar şi pe mine mă învîrte ca pe o sfîrlează. Iar eu mă uit la ea şi mă bucur : nici ca nevastă nu e dintre cele mai slute, iar ca muncitoare e bună, şi ca gospodină, e tot ce poate fi mai acătării.

Şi, făcînd mamei cu ochiul, glumea ca un om fericit :

— Nici nu mă pot dumeri care dintre noi s-a însurat şi cu cine : eu cu ea ori dînsa cu mine...

Katia îi răspundea pe faţă, cu vorbe de şagă :

— Tu cu mine-n vis, eu cu tine aievea.

Mama rîdea încîntată, privindu-i, şi-i admira cu invidie :

— Oh, ce oameni veseli amîndoi !

Iakov, cu cămaşa curată pe el, îngrijit, se lăuda cu Katia :

— Uite, în ea stă toată puterea. Parcă m-a scăldat în cristelniţă şi m-a adăpat cu apă vie. Tuşa Paruşa cînd vine, nu-şi mai poate stăpîni bucuria : „Fără o gospodină deşteaptă şi cu putere, casa e a nimănui sau, curat, un balamuc. Tu, Iakov, ai avut parte de Katia, ca de floarea de foc din noaptea sfîntului Ivan [1], şi ea ţi-a adus noroc. Dar tinereţea mea n-a fost bună şi iubirea mi-a fost răstignită pe cruce." Ea vine la mine să-mi asculte citirea şi tîlcuirea ei. De mult fusesem ispitit la lucrurile teascului şi ale cărţii, dar nu arătasem forţa acestui gust pînă acum, cînd m-am înălţat ca pe aripi.

— Hai, hai, vorbăreţule, du-te, mai caută prin cărţile tale pînă să dai de vorba cea înţeleaptă ! strigă Katia — că eu şi cumnata mai avem ceva de vorbit între noi, aici în cămară. Ia-l şi pe Fedenka sub ari-

---

[1] Superstiţie răspîndită în folclorul multor popoare : posesorul „florii de foc" devine fericit şi stăpîn pe orice vrea. (n.t.)

pioara ta, că şi el, uite, s-a umplut de carte ca pasărea de pene.

Luă pe mama de braţ şi amîndouă dispărură în cămară, închizînd uşa în urma lor.

— Are dreptate, cititorule: hai să ne apucăm să citim şi să stăm de vorbă. Aici, prin tot felul de cărţi de tîlcuiri ale noastre, am aflat eu nişte grăiri pe care bucherii şi cititorii vrăjmaşi le ascundeau oamenilor neluminaţi. Dar dreptatea, adevărul, n-ai cum să le ascunzi, ele tot se ivesc, ca fumuleţul, ca luminiţa, din ticăloşie şi din minciună. Şi sînt cărţi şi cărţi: unele slujesc minciunii şi strîmbătăţii, altele poartă în rîndurile lor lumina neîntinată a adevărului. Ei, iar în aceste ceasloave, în cazaniile sfinţilor părinţi, în vorbele înţelepte ale unor dascăli de toată mîna, adevărul e acoperit, e îngropat sub balega minciunii şi a înşelăciunii, pentru a prosti poporul de dragul avuţiei şi puterii asupra omului. Asta înseamnă că adevărul trebuie căutat şi dezmormîntat.

Flăcăul de altădată, tăcutul Iaşka, stîngaci, om de prisos în mijlocul flăcăilor din sat, îmi părea un neisprăvit la minte pe care nici fetele, nici flăcăii de însurat nu-l băgau în seamă, iar uneori, la horă, făceau haz pe seama lui. Mi-am adus aminte cît de caraghios a fost el de ziua Rusaliilor cînd tineretul s-a dus la crîngul de mesteceni să împletească cununi [1], iar eu şi Kuzear l-am speriat din vîrful unui mesteacăn. Acum însă aveam în faţa mea alt om: dezgheţat, îndrăzneţ în felul cum gîndea, stăpîn pe gîndurile lui.

Mă pofti să mă aşez lîngă el, dădu la o parte o carte groasă şi trase din teancul de cărţi, la fel de groase, una veche, cu scoarţe de lemn şi cu încuietori ferecate, nu tocmai mare, cu muchia de carton gros, scorojit. O deschise cu grijă la prima pagină şi citi: „Florărie". Cartea era scrisă cu slove slavoneşti de mîna unui iubitor de fapte frumoase, care-şi alesese această îndelet-

[1] După datină (din timpuri păgîne), fiecare flăcău sau fată zvîrlea în apă cununa de ramuri; cununa ce se scufunda cea dintîi prevestea moartea aceluia care o împletise. (n.t.)

nicire ca pe o lucrare dreaptă înaintea lui Dumnezeu. Foaia de titlu era împodobită cu scriere legată, subţire ca dantela, iar cea dintîi literă din text arăta ca o figură de podoabă, cizelată. Se vădea că acela care scrisese, lucrase cu patimă şi cu pricepere, ca un artist însufleţit.

— Această carte, Fedea, a fost scrisă în anul de năpastă al năvălirii celor douăsprezece neamuri [1], acum optzeci de ani. Şi cea dintîi vorbă din ea este despre Antihrist. Pentru popor, era Antihrist, iar pentru cîrmuitori, pentru boieri şi bogătaşi, era prieten şi tovarăş de isprăvi. Sîngele rusesc, sîngele nostru de ţărani a curs gîrlă.

Nu mă putui stăpîni şi dădui o lămurire:

— Sînt francezii. Lermontov a compus un cîntec: „Borodino".

— Aşadar — mă întrerupse Iakov — ce stă scris în această carte? Florărie, florărie, dar florile zac sub bălegar, iar pe bălegar cresc nişte ciuperci spurcate. Popii şi monahii, lacomi de bani, binecuvîntau balega cu crucea şi cu cădelniţa lor şi o dădeau drept harul Domnului. Iar unii mai blajini şi mai încrezători, ca ăla care a scris, slujeau şi ei orbeşte lui Antihrist. Şi obştea noastră, şi biserica numai pe această încredere oarbă se reazemă. Dar cine comandă pretutindeni? La noi, Mitri Stodnev; la cei cu biserica, popa şi cu Serghei Ivaghin, starostele Pantelei şi cu Maxim chiorul, şi ipistaţii, şi uriadnicii, iar deasupra lor şi laolaltă cu ei, boierii. Şi totuşi, oricît şi-ar îngrămădi ei gunoiul cu scîrna lor peste cuvîntul adevărului, el tot nestins rămîne: cînd dai la o parte mormanele astea de putregai şi de împuţiciune, adevărul se aprinde şi străluceşte ca o steluţă. Să-l zăreşti, să pricepi ce şi cum vine e grozav de greu. Cuvîntul adevărului, Fedea, tre-

[1] In limbajul folosit de biserica ortodoxă rusă, invazia lui Napoleon (din 1812) este numită „Năvălirea galilor împreună cu douăsprezece neamuri". (n.t.)

buie căutat toată viaţa; el stă încuiat la farisei şi la cei lacomi de bani. Ia citeşte aici, începutul ăsta!

Deschise, după semn, cartea la mijloc şi puse degetul pe o slovă roşie. Foile din carte erau veştede, ca de ceară, iar rîndurile grase, cufundate adînc în hîrtie. Şi aceste litere mari, care se asemănau cu nişte băbuţe de la casa de rugăciuni, iar cuvintele ciunte, cu titluri [1], arătînd ca nişte moşnegi fără dinţi, mă scoteau din sărite întotdeauna şi mă descurajau de graiul lor mort, de neînţeles, în care, ca în descîntecile vrăjitoreşti, se ascundea ceva primejdios, apăsător.

— „Chipeş foarte, clădit bine întru toate — citeam eu, poticnindu-mă — liniştit în toate împrejurările. Cu mînie nu grăieşte şi trist nu se arată, ci vesel oricînd şi, cu tot noianul de învăţătură, lumea o va ademeni".

— Stai! Iakov mă întrerupse, din nou, acoperind pagina cu palma. Ai înţeles ce-ai citit? Recunoşti pe acei despre care scrie?

Harababura asta mă năucise, aşa că nu răspunsei la întrebarea lui Iakov. El însă parcă nici nu-mi băgă în seamă tăcerea mea încordată şi, cu vioiciunea omului care descoperise înţelesul acestor vorbe nelămurite, zărind în dosul lor nişte oameni vii, mă ului:

— Păi, omule dragă, ăsta e curat Mitri Stodnev: „chipeş foarte, clădit bine întru toate, liniştit..." Ei, acum şi ceva despre popă. Dar cum e zugrăvită puterea lor? Despre asta, ia citeşte, uite aici.

Întoarse cîteva file şi se poticni iar cu degetul în nişte rînduri scrise. Obrazul său, înrămat în bărbuţa unui om tînăr, zîmbea cu şiretenie ca şi cum ar fi prevăzut un lucru neaşteptat, surprinzător, pregătit pentru mine, la fila aceasta din carte. Citeam mai departe cuvintele nemaiauzite pînă atunci, împiedicîndu-mă şi din cînd în cînd stîlcind textul:

— „Foamete şi cutremure de pămînt, oamenilor tulburare. Cerul nu dă ploaie şi pămîntul nu mai dă bu-

---

[1] Titluri sau sigle — semne speciale de prescurtare, folosite pînă nu de mult, în mod tradiţional, în scrierile bisericeşti şi în acte. (n.t.)

cate. Se va ofili frumuseţea fetei, toate făpturile ca moarte vor fi. Pe drumuri, trupuri moarte; pe uliţe, duhoare; şi în case, tot duhoare; pe cărări, foamete şi sete. Iar uliţa la fel cu drumul mare are să fie: pe uliţe, jale, prin case, jale. Atunci, fiecare pe aproapele său îl va întîmpina cu tînguiri."

— Iată! mă întrerupse din nou Iakov, arătînd cu degetul pe fereastră afară. A fost aşa la noi astă-vară? A fost şi va fi. Foamete, boli, holeră, moarte, „trupuri moarte pe drumuri şi în case". Antihriştii zic: e pedeapsa Domnului pentru păcate. Ale cui păcate? Păcatele celor fără stare. Dar de ce nu le vine pedeapsa celor ca alde Stodnevi şi Ivaghini, pentru toate păcatele lor de moarte? Se dă vina pe cei păcătoşi, pe cei nevinovaţi, fraţilor! Uite, aci la sfîrşit se spune: toate acestea sînt „ţinute de spurcata stăpînire a Antihristului". Şi tocmai ei sînt Antihrişti. Să nu uiţi ce-ai citit. Priveşte!

Cu o grabă înfierbîntată, se îndreptă spre mine, căută semnul şi deschise cartea mai spre sfîrşit. Prinse să fiarbă şi, ca un înflăcărat căutător de gîlceavă, îşi dovedea stăruitor dreptatea, scoţînd-o din scrierile aceloraşi „sfinţi părinţi" pe care-i folosea şi Mitri Stodnev, cel bun de gură, pentru a convinge poporenii de alt adevăr. Ochii lui Iakov scînteiau, pete roşii i se iviră pe pomeţii obrajilor, pînă şi mîinile îi tremurau de emoţie, de răzvrătirea mînioasă împotriva nelegiuitorilor şi făţarnicilor păcătoşi. Uitase că nu eram decît un copil; mă privea ca pe un pricinaş ori ca pe un om ademenit de Antihrist. Ieşirile lui, pline de însufleţire, îmi erau neplăcute, dar totodată era interesant să-l văd învinuind pe farisei şi pe mîrşavii stăpînitori acoperiţi de păcate mortale, săvîrşite împotriva oamenilor nenorociţi de ei:

— Priveşte! Citeşte şi gîndeşte. Ia-o aşa cum stă scris şi n-o răstălmăci în felul tău, *„cu strîmbătate, că-ţi faci păcate"*. Citeşte!

Începu însă să citească tot el, cu o nerăbdare răutăcioasă:

— „Suspina-vor şi se vor cutremura împăraţii de pe întreg pămîntul, şi capii mari, şi voievozii, şi toată rînduiala celor bogaţi, căci a avea multe pe pămînt prin strîmbătate a lor este năzuinţa." Şi mai departe? Ei, aici a nimerit în plin: „Şi jale fi-va peste stăpînitorii nedrepţi, care nu numai că fac silnicii prin fapta lor şi pe oamenii cu răni îi căznesc... ci îmbrăcăminte şi hrană nu le dăruie, ci, prin foamete, chinuiţi îi lasă... Căci veni-va răzbunarea, şi de groază mare vor fi apucaţi cei netrebnici... mîinile şi picioarele le vor tremura şi părul de pe capul lor se va ridica. Şi iarăşi, vai de voi, bogaţilor!" Dar pentru cine e ameninţarea asta? Se ştie: pentru toţi ucigaşii şi pentru stăpînirea ticăloasă. Şi de la cine vine ameninţarea? Vezi şi tu. Iar de nu vezi, gîndeşte-te. De la popor, de la cei oropsiţi, flămînzi şi jecmăniţi, de la cei lăsaţi să cerşească. Ei, vezi? Vezi, ce înţelepciune e? Adevărul, iată-l. Iar popii şi dascălii mincinoşi şi stăpînirea ticăloasă biciuiesc adevărul şi-l răstignesc. Asta înseamnă că toţi marii noştri mucenici, Mikituşka, Petea Stodnev, Tihon, Olioha... şi tot poporul nostru fără de noroc, ei sînt cu adevărat drepţii. Şi de la ei vine răzbunarea

Se aşeză la masă, închise zgomotos, cu ciudă, „Florăria", o vîrî în ungher sub icoane, izbi cu pumnul în masă şi izbucni mînios:

— Ca să vezi unde a ajuns poporul din pricina lor! Prin cîte chinuri nespus de groaznice trece el! Ţine minte ce ai citit! „Foamete, prăpăd, trupuri moarte prin case. Şi de ce? Din pricina ticăloasei stăpîniri. De mult, încă de cînd eram flăcău, mă sfîşiau gîndurile acestea. Cred că şi prorocii s-au ivit tot astfel în lume... Dar au să se cutremure de judecata cea înfricoşată şi cei bogaţi, şi voievozii nedrepţi. A fost Stenka Razin, a fost Emelea Pugaciov... numai că nu le era scris lor să răstoarne totul cu fundul în sus. Vine însă un alt jude înfricoşător... Peste tot se arată semne pentru venirea lui. Semnele astea sînt ca nişte păsări albe: zboară prin toate ţinuturile şi prin toate aşezările. Va fi răzbunare!... Va fi!

Izbi din nou cu pumnul în masă.

Bătrîna şedea într-un colţ îndepărtat şi, ca lipsită de suflu, depăna firele de lînă din două gheme, de pe degete pe cotul ei. Parcă nici nu ne vedea, cufundată în socotelile ei bătrîneşti.

Katia ieşi cu mama din cămară, amîndouă mulţumite, zîmbitoare. Katia, pe un ton de ceartă prefăcută, strigă :

— Tu de ce baţi cu pumnii, Iakov Ivanîci ? Ia uită-te la el cum face pe grozavul ! Tare eşti cumplit ! Şi arătîndu-l cu degetul, se lăudă înaintea mamei : A ajuns apostol... Uite, chiar faţă de băiat fierbe-n clocot, iar la casa de rugăciuni fulgeră-n dreapta şi-n stînga, ca moş Trăsnet. Nici nu mai ştiu dacă merită să mai fac copii — glumi ea, cu nedumerire ipocrită. Mi-e teamă să nu se apuce, zănatic cum este, să dea în oameni cu pruncii în loc de bîtă... Că şi aşa cum e, fug bătrînii de el.

Mama rîdea, admirîndu-i pe amîndoi.

— O, Doamne, vă privesc şi nu mă satur. Adevărat spune cine spune că fără iubire, nici cîntecul nu se cîntă şi nici casa nu se clădeşte.

— Nastasia Mihailovna, iubirea respiră cu frumuseţe şi înfloreşte cu flori. Dacă trăieşte iubirea, viu este şi sufletul nostru. Cu toate că şi în zilele noastre se mai vînd fete fără să le întrebe nimeni ce simte în inima lor, totuşi pînă şi iarba răzbeşte din temniţa pămîntului spre soare şi înfloreşte cu floare de foc : fără iubire, nici viaţă nu e.

— Ei, guralivule, iar ai dat drumul vorbelor de argint...

— Apoi, Katenka, vorbesc aşa fiindcă îmi descui inima şi pentru tine...

Mama îi asculta pe amîndoi, cu bucurie şi cu invidie, şi zîmbea printre lacrimi.

— Ei, ajunge, nu mai aţîţa focul ! Nu mai sfîşia inima cumnatei : cu fratele nu s-au iubit şi a cunoscut numai bătăi şi tortură. Au chinuit-o lupii de la noi pînă a dat în boala copiilor.

— Nu mai vorbesc, Katenka, tac! Iar tu, Nastasia Mihailovna, iartă-mă în numele lui Hristos! Şi nu te supăra, vino cu Fedea în fiecare zi, oricînd vrei, să stăm cu pace de vorbă.

*

Patruzeci de ani mai tîrziu, am regăsit această „Florărie" în cămara de jos a bunicului, într-un vraf de vechituri, şi am luat-o cu mine ca o amintire din copilăria mea, din felul meu de trai la ţară, amintirea primilor mei paşi spre cunoaşterea vieţii.

XXVII

A trecut mai mult de o jumătate de veac, de cînd, ca băieţandru, veneam la „privegheri", la casa de rugăciuni, ca să cînt în corul comun şi să ascult „gîlceava" în răstimpul dintre utrenie şi „ceasuri", dar toate ciorovăielile acelea aprinse, mîntuitoare de suflet, n-au fost date uitării nici pînă acum. Toate se reduceau la unul şi acelaşi lucru, la traiul ţărănesc, la starea jalnică cu pămînt neîndestulător, cu recolte proaste, cu foamete, cu atîrnare în suferinţă faţă de moşier. Dar timpurile acelea de recoltă proastă şi de flămînzire aţîţau cu deosebită încordare pe ţărani împotriva lipitorilor şi boierilor. Mai tîrziu, ca unul altfel încercat, căutam să mă dumeresc în aceste gîlcevi haotice, gălăgioase, şi ajungeam la concluzia că în vara aceea, gloata de la ţară fusese gata să dea iureş prin moşiile boierilor şi ale chiaburilor. În gubernia noastră, lucrurile stăteau chiar aşa: peste tot izbucneau răzvrătiri, pe alocuri se făceau jafuri în cuiburile nobililor, pîrjoluri, se tăiau vitele şi adeseori satele înfometate luau cu sila grînele de la moşieri şi de la chiaburi. Dar fiindcă în judeţe şi în plase ţăranii se ridicau prin sate răzleţe, şi nu toţi deodată, poliţia

şi cîrmuitorii zemstvelor se răfuiau lesnicios cu satele aprinse de răzvrătire şi reduceau la tăcere răscoalele. Clasa muncitorească încă nu era organizată şi nu se putea pune în fruntea mişcării ţărăneşti, ca s-o organizeze.

Iar sufletul zbuciumat al ţăranului oropsit de soartă căuta un răspuns la întrebări chinuitoare şi o ieşire din starea deznădăjduită. Fără ocol, fără cruţare, se puneau întrebări despre bogăţie şi sărăcie: al cui trebuie să fie pămîntul şi ce trebuie să se facă pentru ca adevărul şi dreptatea să fie biruitoare. În zilele de atunci, aceste întrebări se depănau în fel şi chip cu patimă, în adunările sectanţilor pomoreni de la noi. Frunzărind cărţile străvechi, scrise de mînă, culegeri de „cuvinte" şi de epistolii învinuitoare, compuse de vreunul dintre răzvrătiţi împotriva satrapilor şi ordinii crunte de drept, aud din nou aceste învinuiri înflăcărate şi chemările la luptă ce zburau de pe buzele lui Iakov şi ale Paruşei.

Iakov îi uimea pe toţi prin cunoaşterea cărţii: rostea pe dinafară texte împotriva bogaţilor, şi împotriva bisericii, şi împotriva cîrmuirii nedrepte, sau lua cărţi groase cu semne — panglici de culorile cele mai osebite — şi le deschidea, sigur de sine, exact la pagina unde se afla textul de care avea nevoie. Vorbea cu gură bogată despre judecătorii răi, despre lăcomia bogătaşilor moşieri şi chiaburi şi despre nelegiuirile lor, despre popii antihrişti care sînt în slujba prigonitorilor dreptăţii şi fac mărturisiri strîmbe, urmărind cu ură, aprinsă de pofta cîştigului, pe cei care muncesc. Iar cînd vreunul dintre ţăranii înstăriţi le arăta că, după porunca a zecea, a invidia avutul aproapelui este un păcat, Iakov, cu zîmbetul omului tare, se ridica de pe loc şi scotea din morma-nul de cărţi vreun foliant gros, cu încuietori de aramă, le făcea victorios să ţăcănească şi umbla cu cartea ca şi cum ar fi avut de gînd să o zvîrle în capul aceluia care îi vorbea împotrivă. De cele mai multe ori îngrămădea însă pe analoghion mai multe cărţi şi

manuscrise pestriţe, cu rînduri de slove albăstrii, le repezea sub ochii adversarului încurcat şi striga cu un glas acuzator :

— Dar cum glăsuieşte fericitul mucenic Ippolit în cuvîntarea a opta ? „Vor fi păstorii ca lupii, monahii şi cei de tagma călugărească la cele ticăloase o să pohtească, cei bogaţi în neomenia lor se vor închide..." E aşa ori ba ? Dar cine sînt ei ? Nişte oameni care „prin vorbe sînt temători de Dumnezeu, iar prin fapte sînt nelegiuiţi". Şi cum se spune despre cei săraci şi chinuiţi ? „Adevărat, fraţilor, de oriunde strîmtoraţi sîntem..."

Toată lumea dădea din cap a încuviinţare, suspinînd, privindu-se unii pe alţii, tunînd surd :

— E adevărat, curată strîmtoare. Şi n-ai nici unde să te-ascunzi.

— Vezi, asta e ! Încotro te întorci, numai lupi. Nici barem lupi nu sînt, ci nişte făcători de rele şi vrăjmaşi, călăi şi bogătani. Despre Mitri Stodnev, uite, stă scris : „Prin vorbe, sînt de Dumnezeu temători, iar prin fapte, nelegiuiţi". Şi despre popi, iarăşi : „Vor fi păstorii ca lupii". Nu vor fi, ci au fost şi sînt.

Pînă şi bunicul Foma şi-a ieşit din răbdări : răzleţirea familiei, recolta proastă, foametea l-au frînt cu desăvîrşire. Şi-a lăsat gospodăria în voia sorţii, umbla pe dincolo de arii, prin pîrloage, rămînea încremenit pe loc ca un smintit şi plîngea. Iar la casa de rugăciuni, unde oamenii, din ce în ce mai des, îşi spovedeau viaţa fără de izbăvire, unii ca Iakov, din oameni tăcuţi ce erau, închişi în ei înşişi, deveneau certăreţi, furioşi, se prăpădeau scotocind prin cărţi, spicuind texte nimicitoare pentru boieri, lipitori şi autorităţi. Bunicul asculta cu luare-aminte vorbele „sfinţilor părinţi" şi se pocăia :

— Ei, cum să nu-ţi aduci aminte de Mikita Vukolîci ? Luptînd pentru dreptate, a avut parte numai de chinuri. Iar Mitri, ca şi Nikon, cîinele, nelegiuitul, l-a năpăstuit şi i-a băgat baba în mormînt. Şi eu,

păcătosul, cu mintea mea proastă, cîntam în struna lui Stodnev...

Bătrînii şi bărbaţii mai tineri se învinuiau reciproc de slugărnicie faţă de Stodnev, de Serghei Ivaghin, şi chiar faţă de Maxim chiorul. Şi fiindcă nu era nici unul fără păcat, fiecare se pocăia, ca şi bunicul, şi-i învinuia pe toţi ceilalţi, spunîndu-le că sufletul lor omenesc se prăpădeşte.

Paruşa şedea cu modestie, aşa cum şed muierile, într-un pîlc de babe pe o bancă de la intrare şi, ascultînd, se tot uita la bărbaţi, cu priviri autoritare şi ştiutoare. Fără să vreau, îi urmăream purtarea, căci ochii ei de femeie sinceră, dreaptă, cîntăreau pe fiecare şi după acestea se putea judeca un om dacă e vrednic de încredere ori e o făptură de nimic, deştept ori moară-stricată, laş sau cu un caracter oţelit.

Într-o zi, Iakov scoase din vraful lui de cărţi o hîrtie mototolită şi citi în ea că ţăranii muncitori trebuie să se unească într-o familie înfrăţită, solidară, şi să lupte pentru pămînt şi pentru libertate, să ceară sus şi tare luarea pămîntului în întregime, fără răscumpărare, de la moşieri şi chiaburi. Toată gloata din casa de rugăciuni se tulbură şi, de spaimă, îşi pierdu pînă şi graiul. Astfel de fiţuici au mai fost trecute din mînă-n mînă prin sat, dar poliţia năvălea prin surprindere şi răsturna totul cu fundul în sus prin izbe, prin cămări, pe arii. De data asta însă cîţiva dintre ţărani se ridicară cu mişcări greoaie şi, murmurînd surd, suspinînd şi gheboşîndu-se, o porniră spre uşă.

Paruşa izbi în podea cu bîta şi strigă poruncitoare cu glasul ei bărbătesc :

— Hei, hei, oameni buni ! Încotro aţi luat-o ?

— Păi... treburi... de-ale gospodăriei. Las' că la priveghere ne-ntoarcem.

Dar Paruşa, cu o ironie necruţătoare, îi veşteji cu vorbe grele :

— Ei, chiar şi pentru priveghere trebuie să te pregăteşti. Laşitatea nu este o treabă dreaptă, ci o strîm-

bătate a sufletului. Dacă v-aţi pus coiful de luptă şi v-aţi încins cu sabia de dragul dreptăţii, porniţi după porunca obrazului vostru. Aici, n-o să aveţi parte de cununi. Ce povaţă ne-a lăsat marele mucenic Avakum? Aţi auzit-o? „De n-ar fi luptători, nu s-ar da cununi." În această epistolie, Iaşa, tocmai despre asta s-a scris, despre sărăcia şi dreptatea noastră. Avakum nu s-a speriat să se ridice împotriva ţarului, iar pe slugile ţarului el le scuipa drept în bot. Iată cum trebuie să trăim şi noi. Pe faţă vă arătaţi fraţi, iar în spate hoţi.

Iakov se uita la ea, rezemîndu-se cu cotul de analoghion şi zîmbea. El încercă să scape de ţăranii zăpăciţi, care, cu mutre vinovate, se înghesuiau la uşă.

— Lasă-i să plece, tuşă Paruşa. Iuda a plecat şi el de la cina cea de taină, petrecut numai de priviri. Astfel au aflat cu toţii cine-i vînzătorul.

Dar Paruşa se răsti şi la el, izbind cu băţul în podea :

— Tu, Iaşenka, eşti prea tînăr, ca să ponegreşti oamenii sau să-i necinsteşti. Ce fel de vînzători sînt aceştia ? Atîta numai că s-au spăimîntat de ţidula ta dreaptă. Dreptatea umblă pe pămînt cu furtună şi cu tunet, şi nu oricine o întîmpină fără frică şi fără tremur. Rămîneţi, oameni buni, că de trăsnet tot n-ai cum să scapi : te află el, oriunde te-ai ascunde. Să nu-l uitaţi pe Mikituşka şi pe tovarăşii săi. El nu făcea deosebiri între mireni şi pomoreni, numai sufletul curat să le fie.

Totuşi, ţăranii spălară putina, strecurîndu-se afară din izbă. Paruşa îi petrecu cu priviri aprige şi deodată, din tot trupul izbucni în rîs. Dar Iakov zîmbea răutăcios şi se uita cu fereală înspre uşă. Îşi închise zgomotos cărţile cu epistolii scrise de mînă, le duse în colţul din fund şi le înveli într-o basma albastră, mare.

Ropotul de vorbe surd şi agitat nu contenea şi vedeam că şi bătrînii, şi cei tineri erau parcă înţepaţi de cele auzite din foaie. Mai erau impresionaţi şi de

fuga micului pîlc de țărani. Unii ar mai fi fost ispitiți s-o ia pe urmele lor, dar vorbele Parușei îi pironiră pe loc. Ctitorul, un bătrîn nevolnic, nu prea tare în ale cărții și cam slab de minte, mormăia cu nemulțumire :

— Cuvîntul Domnului ar trebui ascultat... cu evlavie, în timp ce noi cu deșertăciunea lumii desfătăm vrăjmașul...

Dar Iakov, încins de vorbele Parușei, glăsui cu o neasemuită gură bogată :

— Tu, ctitore, ai trăit numai după porunca lui Stodnev. Iar Stodnev nu-l slăvea pe Dumnezeu, ci pe demonul agoniselii. De pofta cîștigului și pentru prădăciune și-a prăpădit fratele, asemenea lui Cain, l-a pus în lanțuri. Iată cum cuvîntul Domnului s-a întors în gura lui Mitri Stodnev și în ce fel de nelegiuire s-a prefăcut ! Pe Serioga Kalganov cine l-a mîncat de viu ? Cine ne-a nenorocit pe noi, cine ne-a smuls pămînturile și le-a udat cu sîngele mucenicilor ? Iată pentru ce fel de viclenie îi slujește păcătosului vorba Domnului. El a părăsit satul ca un sfînt și drept, dar a strîns cu putere funiile de gîtul țăranilor. Și poliția tot lui îi slujește cu dreptate și cu credință, lui, pierzătorului de oameni. Ați uitat oare ce a fost astăvară ? Aveți oare sufletul curat și nu vă este gîndul la frații noștri, la mucenici ? Unde sînt ei ? Schingiuiți, închiși, așteaptă judecata... Cine i-a schingiuit, cine i-a lăsat să fie sfîșiați ? Tot el, pierzătorul de oameni. Aici i s-a strîmtat locul ; în oraș are mai mult loc pentru învîrtelile lui, pentru a face negustorie tot cu bucatele noastre. El nu mai e aici, dar locul lui a fost luat de Serghei Ivaghin, un lup la fel cu el și, pe deasupra, starostele Pantelei și cu Maxim Susin. Nu, ctitore, dreptatea dumnezeiască nu poruncește să fim supuși, ci să ne facem luptători. Bine ne-a amintit tușa Parușa vorbele protopopului Avakum : „De n-ar fi luptători, nu s-ar da cununi". N-o să ne închinăm la funia de pe gîtul nostru, trebuie rupt ștreangul ăsta și călcat în picioare ! Precum stă scris în evanghelie,

nu dormiţi noaptea, vegheaţi cu candelele aprinse! Adevărul e cu neputinţă de stins. E prigonit, e călcat în picioare, dar arde veşnic, în chip nevăzut şi pătrunde pe toate căile în suflet, şi prin faptă, şi prin cuget, şi uite, chiar şi prin aceste epistolii de taină.

Şi această elocvenţă a lui Iakov, plină de o convingere arzătoare, pe care n-o mai auzisem, săvîrşea o lucrare adîncă asupra ţăranilor, cu o putere atrăgătoare: fiecare cuvînt al său era pe înţelesul lor şi le răsuna în suflete, prin gînduri din vechime despre sărăcie, despre soarta nenorocită, despre nedreptate. Prin cuvîntările lui, Iakov le aţîţa durerile şi pornirile de revoltă şi le dădea mirul nădejdilor dorite realizate şi presimţiri tulburi asupra întîmplărilor ce aveau să vină.

Dacă un tînăr domol şi nearătos ca Iakov a deschis gura să grăiască şi, printr-o minune, din mut cum fusese, devenise tulburătorul, mîniosul şi propovăduitorul, n-o să mai fie linişte şi pace; nu mai era chip să ţii oamenii în frîu, nici să-i înfunzi într-un staul întunecos, ca pe nişte cîrlani.

Nu zadarnică fusese încercarea de a smulge pămîntul de la Izmailov, fără să se gîndească vreunul la represalii din partea autorităţilor. Mulţi au fugit din sat, şi-au bătut uşile caselor în scînduri, dar pămîntul n-a sporit, toate ogoarele au ajuns în mîinile hrăpăreţe ale lui Ivaghin şi ale starostelui Pantelei, iar bîrnele izbelor le-a cărat Ivaghin cu sania la el pe cîmp şi a durat acolo o gospodărie, ca un moşier. Duşmănia şi ura faţă de lipitori şi de boier se aduna şi se revărsa după ani mulţi, iar acum, ca apele de primăvară, clocoteau şi spărgeau gheaţă.

Poate că Iakov, deschizînd gura şi lovind cu o nemaipomenită îndrăzneală în lipitori şi în boieri, era sigur de tăria nezdruncinată a obiceiului obştii de a se încuia în tăcere, de a nu vătăma celor uniţi în ea, de a nu pomeni nici un nume şi de a ţine în cea mai strînsă taină tot ce se petrecea la „întrunire". În anii trecuţi, cînd obştea era ţinută în mîinile lui Mitri

Stodnev, bătrînii i se supuneau întru toate, oftau şi suspinau cu smerenie sub apăsarea lui, înglodaţi în datorii cu neputinţă de plătit, iar bărbaţii tineri şi flăcăii căutau să fugă din casa de rugăciuni după ce se isprăvea „priveghierea", ca să nu simtă mîna apucătoare a „păstorului", înfiptă în ceafa lor, şi să nu-l audă acuzîndu-i de păcate. Dar acum, obştea de care el nu mai avea nevoie pentru geambăşia lui fusese trecută sub bunul plac al datornicului şi robului său credincios, ca s-o ţină în supunere: el avea nevoie de argaţi înrobiţi, pe pămîntul cumpărat de la Izmailov şi pe moşia din loturile luate de la datornici. Ca şi boierul, avea la moşioara lui şi pluguri, şi semănători în rînduri, şi o batoză mecanică, şi o secerătoare.

Acum obştea nu mai simţea ghearele apucătoare, ascuţite ale lui Stodnev. Tinerii ţărani nu se mai strecurau afară în răstimpul dintre „priveghieri", iar „convorbirile" le prefăceau în „gîlcevi" asupra necazurilor săteşti, în dezbateri prelungite, în care se vorbea despre felul în care omul trebuia să trăiască de azi înainte; despre cauza ruinii; despre mijlocul de a se smulge din robia lipitorilor şi a boierului, pentru a scăpa de legături, de chezăşia unul faţă de altul. La urma urmei, toate acestea se rezumau la lipsa de pămînt, la puterea nemărginită a bogătaşilor, a moşierilor şi a poliţiei. Şi de fiecare dată, cineva aducea veşti despre tulburarea din gubernie şi din judeţele din jur, despre isprăvile crunte ale poliţiei, despre focurile puse la conace, despre „foile zburătoare" care cheamă pe toţi ţăranii, săraci şi argaţi, să se înţeleagă în devălmăşie, ca să se ridice, asemenea unui zid năprasnic, la lupta cu bogătaşii şi cu autorităţile, pentru pămînt şi pentru libertate.

Dar bărbaţii şi flăcăii nu se adunau aici, în casa de rugăciuni, ci pe arii sau în mici văgăuni, dincolo de uliţa de jos. Iar la casa de rugăciuni se puneau la cale „convorbiri deosebite", în mijlocul pomorenilor,

fierbinţi credincioşi ai literii moarte a „pravilelor" de orice fel, stabilite prin „evlavia din vechime" pentru „chinovie", adică pentru cei uniţi prin viaţa comună de schit. În aceste „convorbiri", cuvîntul lui Dumnezeu nu mai era tîlcuit după capul lui Stodnev; nu se mai băgau în capetele ascultătorilor smerenia, răbdarea, supunerea slugarnică şi oblicirea în faţa bogăţiei, pentru nobleţe şi pentru puterea stăpînitoare, ci se alegeau şi se străluminau anumite texte care dădeau în vileag patima de sine hrăpăreaţă şi lăcomia lipitorilor şi ale celor de la putere, şi nu chemau lumea la pace cu ei, ci la ridicarea paloşului împotriva lor. Şi dat fiind că textele sfinte vechi, slavone erau întotdeauna primite ca o înţelepciune trimisă de Dumnezeu, ele aveau darul să cîştige nezăbovit pe toţi şi să-i tulbure. Pentru săraci şi pentru toţi cei ajunşi în starea de robie fără ieşire, aceste „convorbiri" erau şi mîngîiere şi nădejde, le trezeau simţămîntul de răzvrătire. Şi cînd Iakov dădea citire unor spicuiri din viaţa protopopului Avakum, despre ieşirile lui curajoase şi necruţătoare în care el apărea ca învinuitor, despre dîrzenia lui în lupta cu ţarul şi cu Nikon, despre îndărătnicia şi rezistenţa de care a dat dovezi în anii de prigoană şi de chinuri, toate acestea îi zguduiau pe cei tineri, ca şi pe cei bătrîni. Rugasem pe Iakov să-mi dea această „Carte a Vieţii", scrisă de mînă, iar acum eu şi Kuzear o citeam şi o reciteam. N-am aflat în ea nimic divin şi cînd dădeam pe neaşteptate peste sudălmile folosite de Avakum şi peste unele cuvinte care nu erau lăsate să vadă lumina tiparului, nefiind rostite decît pe uliţă, Avakum apărea în ochii noştri ca un ţăran deznădăjduit, un adevărat răzvrătit care îşi apăra dreptatea, fără să-i fie frică de nici un fel de pedepse sau răfuieli, şi se războia abitir cu autorităţile, mîndru şi fără încetare, iar autorităţile se temeau de el şi-l ţineau în beci, în lanţuri. Dar şi din beci, glasul lui ameninţător răsuna prin toată Rusia.

— Auzi, frate, aşa înţeleg şi eu! se uimea Kuzear şi ochii i se aprindeau de admiraţie. Ăla a fost om! Iaşka a fost un fel de leşinat, dar acum vezi-l cum intră drept în gura dracului. Parcă sufletul lui Avakum s-a cuibărit în el.

Eram şi eu de părerea prietenului meu Kuzear şi visam să devin un luptător tot atît de vajnic şi de neîmblînzit cum fusese Avakum.

Nu numai pomorenii, ci toată lumea din sat se minuna, vorbind în fel şi chip despre schimbarea lui Iaşa. Unii susţineau că poznaşa şi nărăvaşa lui Katia îl făcuse să se răzvrătească, aprinzînd în el gînduri tainice şi patimi ce fuseseră potolite de cinstea lui evlavioasă. Alţii însă credeau că omul citise prea multă biblie şi că din asta rămăsese scrîntit la minte. În sfîrşit, alţii erau convinşi că Iakov se înţelesese cu studentul doctor. Dar Paruşa, cu ironia ei aspră, răsturnă toate bîrfelile acestea:

— Ce tot îndrugaţi prostii? Ajunge! Nu v-aţi săturat de năpaste, nu? Nu v-aţi săturat de puţintimea holdelor slabe, scoase de pe dîmburi goale? Aici şi un copil ar avea de ce să cadă pe gînduri şi să urle cît l-ar ţine gura. Dar cîţi oameni buni de la noi au pătimit de dragul dreptăţii? Ian aduceţi-vă aminte. Iaşa, cu toate că era un viţel, se chinuia în sufletul lui şi căuta în cuvîntul lui Dumnezeu mîngîiere şi judecată dreaptă. Iar dreptatea se ridică totdeauna împotriva strîmbătăţii. Viţelul că-i viţel, şi tot creşte şi se face taur cumplit. Katenka, cu carahtirul ei voinic, i-a adus tocmai perechea ce i se potrivea.

XXVIII

Judecata ce s-a făcut în octombrie i-a achitat pe toţi — pe ţăranii de la noi şi pe cei de la Kliuci — pentru că amîndoi boierii, Ermolaev şi Izmailov, au mărturisit că ei şi-au deschis de bună voie jitniţele şi, cu căruţele lor proprii, au împărţit bucate celor în-

fometați. Dintre cei din satul nostru, numai Olioha nu s-a mai întors: a murit la închisoare, încă înainte de judecată. Judecătoria a respins reclamația lui Mitri Stodnev: Tihon a dovedit cu hîrtia semnată de Tatiana că între ea și ei a existat o înțelegere încheiată de bună voie. Lucrul acesta l-au confirmat și martorii, țăranii cărăuși, străini de sat. În satul nostru, toată lumea știa că pentru țărani luptase mult fratele ghebos al lui Ermolaev, precum și Anton Makarîci împreună cu tînărul Izmailov, și că ei au fost apărați, fără plată, de un avocat, coleg al cocoșatului.

Într-o zi de sărbătoare, eu și cu Ivanka ne luarăm după Tihon și Iakov, la Elena Grigorievna. Cu toate că era necuviincios din partea noastră să intrăm fără voie în societatea celor mari, dar tare ne era poftă să ascultăm despre ce anume vor vorbi țăranii, în vizită la învățătoare și, pe deasupra, să-l vedem pe Tihon așa cum arăta după întoarcerea sa de la închisoare. În odăiță erau numeroși musafiri; toți ședeau la masă, iar pe masă clocotea samovărașul și aburul țîșnea în tavan, într-o șuviță creață. Tihon și cu Iakov ședeau cot la cot; amîndoi purtau sumane și cămăși curate; Kostea, cu mîna legată, stătea în fața lor, alături de Fenia, care se așezase lîngă samovar, ca să țină locul gazdei. Elena Grigorievna luase loc lîngă Fenia și asculta zîmbind vorba iute, sfidătoare a lui Alexandr Alexeici Bogdanov:

— Pe dumneata, Nil Nilîci, viața nu te-a învățat nimic; de atîția ani tot vrei să-l bagi cu bîta pe țăran în rai. Iar țăranul, pînă acum, nu te pricepea și nu te primea. Dumneata îi povesteai tot felul de basme, snoave, dar țăranul e un om treaz; pe el să nu-l momești cu cocorul de pe cer, ci dă-i pițigoiul în mînă, dar nu pe acela care se lăuda că are să dea foc mării [1], că nu-l crede. Țarul Petru a creat toate frumu-

---

[1] E vorba de un proverb rusesc, cu înțelesul de „ce-i în mînă, nu-i minciună"; „pițigoiul lăudăros", prototip al demagogului, figurează într-o fabulă cunoscută, de I. A. Krîlov. (n.t.)

seţile acestei obşti, l-a legat cu lanţuri pe ţăran de roabă, şi a pus peste el un cîrmuitor fioros care a stors din el tot ce era de stors. Ei, şi ţarul Petru v-a înşelat.

Mil Milîci umbla încet prin odăiţă, gîndind la ale sale, cu un zîmbet subţire, că de-abia l-ai fi surprins din barbă. La vorbele lui Alexandr Alexeici, el răspundea binevoitor şi povăţuitor, ca unui băiat ştrengar şi fără pricepere:

— Tinere, e criminal lucru să-ţi baţi joc de oamenii drepţi, care îşi sacrifică viaţa pentru cauza poporului. Sînt nişte eroi, nişte sfinţi, şi nu palavragii şi nici măscărici ca de pildă dumneata. Oamenii aceia au creat o mare învăţătură despre obşte, asemenea evangheliei creştinilor din timpurile străvechi. Ei sîrguiau în sînul poporului ca apostolii. Şi nu numai că se jertfeau pentru obştea ţărănească, ci-şi creau obşti omeneşti de o mare credinţă.

Bogdanov rîse domol, ridică din umeri şi răspunse, întrerupînd vorba tărăgănată a lui Mil Milîci:

— De cine-mi bat eu joc? Eu îi stimez pe cei drepţi. Vorbesc despre ceea ce a fost. Această învăţătură măreaţă e un basm fermecător şi e un vis. Şi ce s-a ales din toate acelea?

Tihon asculta cu luare-aminte convorbirea între cei doi învăţători şi-l măsura ironic pe Mil Milîci. Cu un aer naiv, el întrebă:

— Domnule învăţător, dar pe unde se găsesc asemenea obşti?

Bogdanov rîse şi se grăbi să răspundă:

— Le-a luat vîntul... Iar dintre cei credincioşi, unii nu-s, iar alţii s-au dus. Unul singur ne-a rămas, e Nil Nilîci.

Elena Grigorievna, deşi zîmbea, se înfipse în Bogdanov:

— Auzi, Alexandr, alege-ţi cuvintele cînd vorbeşti cu Nil Nilîci: el a trăit o viaţă plină, fără să se lepede de crezul lui. Il stimez. De la el trebuie să învăţăm şi noi cum să fim tari în ideile noastre.

— Şi eu respect oamenii puternici şi tari, dar nu văd nici un merit în rătăcirile încăpăţînate.

Dar Tihon îl întrebă pe Mil Milîci, privindu-l ţintă, cu ochii uşor batjocoritori :

— Nu mă pot dumeri, domnule învăţător : dar cu care obşte ţărănească îţi baţi capul ?

Mil Milîci răspunse cu aceeaşi lipsă de supărare şi simplu :

— Eu, omule dragă, nici n-am de ce să-mi bat capul pentru ea : ea fiinţează şi acum. În ea trăiţi voi.

Tihon înconjură pe cei de faţă cu privirea ochilor lui miraţi şi duşmănoşi :

— Bine, atunci de ce am mai stat la puşcărie ? Va să zică şi răspunderea comună e un bine, şi jefuirea ţăranilor tot un bine e ; şi lipsa de rod de pe loturi, şi foametea iar un bine...

Mil Milîci replică netulburat :

— Eu, omule dragă, nu despre aceasta vorbesc...

— Cum, nu despre aceasta ? Păi obştea, mirul nostru, tocmai pe aceasta se bizuie. Nu, mai bine să nu-ţi baţi capul cu noi, că vom avea singuri grijă de noi, aşa cum vom putea. La noi, vezi că şi popii momesc lumea cu raiul pentru toţi cei oropsiţi după ce vor muri. Dar eu, uite, am hotărît să lupt cît voi trăi pe viaţă şi pe moarte, cu boierii şi cu lipitorile. Şi nu sînt singur : se înmulţeşte norodul cu oameni de soiul meu, zi de zi. Eu judec după puşcărie : acolo soseau necontenit oameni de-ai noştri.

Alexandr Alexeici rîse :

— Asta înseamnă : nu-l boteza pe cel botezat. Uite, am şi eu nişte dascăli buni : săracii şi argaţii. Eu trăiesc împreună cu ei la şcoală, ca într-o familie, şi mîncăm de la acelaşi cazan. Ei parcă s-au înţeles cu Tihon Kuzmici : vorbesc despre acelaşi lucru şi sînt gata să sară la orice bătaie. Uite, obştea asta îmi place.

Eu şi cu Ivanka stăteam rezemaţi cu spatele de peretele de lîngă uşă şi nu îndrăzneam să ne aşezăm

pe scăunelele libere de lîngă masă. Elena Grigorievna veni la noi şi, tăcută, cu un zîmbet prietenos, ne arătă să ne aşezăm. Ne cuprinse umerii cu braţele şi ne conduse la masă. Fenia ridică genele, dădu din cap în semn de bun venit şi ne turnă cîte un pahar de ceai.

În ziua aceea, Tihon ni se păru tot atît de dîrz, de butucănos, ca şi înainte de arestare; numai obrazul i se făcuse pămîntiu şi era uşor umflat. Părul său roşcat şi ochii verzui cu privire hotărîtă se zugrăveau mai pronunţat. Ceva arţăgos şi duşmănos îi stăruia nu numai pe faţă, ci parcă în toată înfăţişarea lui. Elena Grigorievna se uita la el şi-i asculta cu atenţie cuvintele cînd el punea o întrebare sau cînd vorbea singur. Probabil, se gîndise la multe şi suferise mult în cele cîteva luni petrecute la închisoare.

Coasta de deal din faţa ferestrelor strălucea de zăpada afînată, iar în aer zburau fulgi uşori şi se lăsau adormitor pe pămînt. Cerul era pufos din pricina zăpezii şi părea să fi coborît pînă la coamele izbelor din uliţa de sus. Ninsoarea făcea ca odăiţa să fie foarte luminoasă şi plăcută, iar pernele albe de pe pat şi perdeluţele trase în lături păreau a fi orbitor de argintii.

Iakov, cu părul tuns scurt în jurul capului, şedea cuminte, ca la casa de rugăciuni, dar pesemne se mai întîlnise cu Tihon, şi nu numai o dată; schimbînd priviri scurte, ei se înţelegeau fără cuvinte. De ceai, nu se atingea: prin regulile pomorene, era interzis a bea din vesela mirenilor. Tihon ciocăni cu degetul în paharul lui şi glumi fără să zîmbească:

— Uite, iar obştea... de pomoreni. O frumoasă capcană pentru ţărani. Să nu facă una cu mirul, să nu se amestece... Să mănînci şi să bei numai din vasul tău şi să asculţi numai de mai-marele tău. Lipitorilor le place să facă pe stăpînii în obşti ca astea. Şi asta înseamnă că obştea care a slujit la boieri, acum, cînd e slobodă, slujeşte şi la chiaburi.

Kostea şedea în capul mesei, lîngă samovar, alături de Fenia, şi tăcea. Îl privea pe Tihon cu o mîndrie de ortac.

Iakov îşi dădu paharul la o parte, ridică mîna cu degetele răsfirate şi aruncă tuturor o privire prietenoasă, de parcă ar fi avut de gînd să vestească fiecăruia cîte o bucurie :

— Întovărăşirea noastră de pomoreni, Tihon Kuzmici, este ca la gîndaci. Doar ştii şi tu. În vremurile de odinioară, oamenii prigoniţi se adunau să se roage pentru mîntuirea de nenorociri şi de năpaste şi să se sfătuiască în ce priveşte lupta cu stăpînitorii lumii. Iar acum, ei nu aşteaptă unul de la altul nimic bun : fiecare îşi pune nădejdea în zăplazul său şi se închină la banul de cinci. Iar cînd se iveşte pe uliţă popa şi cu uriadnicul, fug cu toţii la cocioabele lor. Uite, tu Tihon Kuzmici, m-ai luat în rîs. Dar nu ceea ce intră în gură este necurat şi ucigător, ci ceea ce iese din gură.

Cu o mişcare hotărîtă şi bruscă, apucă paharul de ceai răcit şi, din cîteva sorbituri mari, îl goli pînă la fund.

— Nu în aceasta e cuprinsă legea şi învăţătura prorocilor. Prin această poprire ne ţine de-alde Stodnevi în robia lor. Doar înşelăciunea se-ntîmplă să fie mai tare decît adevărul, iar mrejele, mai tari decît capcanele. D-aia se zice : fără păduchi, ţăranul nu e ţăran.

Toţi cei de faţă izbucniră în rîs, iar Bogdanov bătu chiar din palme, dar în aceeaşi clipă el îşi scoase din buzunar un carneţel şi un creion :

— Am să-mi notez, am să-mi notez...

Elena Grigorievna strigă, plină de admiraţie :

— Minunat ! Foarte just !

Iar Tihon zîmbi pentru întîia oară şi-i făcu lui Iakov cu ochiul.

— Nu degeaba am auzit că tu, la casa ta de rugăciuni, dezgropi din cărţile dumnezeieşti învinuiri împotriva bogaţilor, popilor şi cîrmuitorilor nedrepţi.

Iakov deveni foarte îndrăzneţ şi răspunse cu convingere, cu săgeţi în ochi :
— Am ajuns astăzi ca adevărul să fie strecurat numai pe ascuns.
Tihon îl aţîţă :
— Vezi să nu te lege şi pe tine şi să nu te-nchidă la puşcărie.
Iakov îşi subţie şiret ochii şi răspunse modest, în glumă :
— Păi are să treacă de la mine paharul acela... Ţăranii noştri sînt obişnuiţi să tacă, dar cine se poate împotrivi cuvîntului lui Dumnezeu? Iar graiul adevărului e pururea în sufletele noastre.
El vorbea fără şovăire, ca din cărţi, dar şi pentru mine era limpede jocul său de cuvinte, sub acoperămîntul evlaviei.
Elena Grigorievna îl privea cu o netăinuită curiozitate. Bărbia îi tremura de un rîs stăpînit. În ochii ei, Iakov era un om nou, un căutător al adevărului, care a ajuns prin mintea lui proprie, la înţelepciunea lui. El iubea cartea şi simţea o nespusă plăcere în a descoperi cuvinte preţioase în misteriosul grai slavonesc, ca un împătimit de dezlegarea unor probleme încurcate.
Bogdanov îl asculta şi el cu plăcere şi cu un zîmbet nestins, notîndu-şi ceva în carneţelul său.
— Iată viaţa cea vie, unde se află ea — se bucura el. Cu un asemenea popor trăiesc la şcoala mea şi, zi după zi, mă fac mai înţelept. El n-are nevoie de binele ce vor să i-l impună predicatorii raiului, prin obşte. Iar obştea sa cea adevărată este pusă în fiare de starostele acoperit de ura oamenilor, de ticălosul ipistat şi de făţarnicul popă.
Deodată, glasul lui Kuzear răsună plin de indignare:
— La noi, alaltăieri a intrat ipistatul, cu o condică de un arşin la subsoară. „Plăteşte-ţi rămăşiţele de bir şi pe deasupra partea celor fugiţi, după chezăşia obştească." Mama începuse să urle, voia să se arunce în genunchi înaintea lui, dar am închis-o în cămară!

„De la mine — zic — n-ai ce lua, sînt copil, n-am glas la adunare". „A, ești copil, — zice — ei, am să-ți iau și nădragii de pe tine." „Nădragii mi-s rupți — zic — ai să te alegi numai cu găurile" — zic. A plecat zbierînd în ogradă : „La mezat am să-ți vînd toată gospodăria prăpădită, tot calabalîcul!" Dar eu am ieșit din izbă și i-am rîs în spate.

— Vai, Vanea ! rîse Elena Grigorievna. Tu născocești ce n-a fost. Și pe urmă, nu-i frumos să te amesteci în vorba celor mari.

Încurajîndu-l, Tihon îl susținu pe Ivanka :

— Ba e adevărat, învățătoare! Băiatul este flăcău de-a binelea, înțelege și știe ce face. Și nu minte : a trecut ipistatul din izbă în izbă, cu condica aia de cislă. Și mie mi-a strigat ceva, dar de la distanță.

— Păi dacă se teme de tine ca de foc ! lămuri Kuzear, cu multă poftă. L-ai mai trîntit o dată, devale, iar acum, te pomenești că-i sufli afară sufletul dintr-însul.

Elena Grigorievna clătină din cap.

— Ei, Va-anea ! Ce vorbe urîte grăiești !

Kostea parcă tresări și se îndreptă. Obrazul îi căpătă o expresie de cruzime ; ochii îi scînteiară răzbunător :

— Da, a trebuit să fim bătuți și schilodiți, ca să fim și noi mai deștepți, ca să avem inima din noi aprinsă, odată pentru toată viața ! După învățătura asta, mi-a pierit orice teamă. Uite, și Feniușka, poate să spună și ea prin cîte chinuri a trecut și cum prin aceste chinuri s-a născut din nou.

Fenia spuse simplu și drăgăstos :

— În schimb, tu mi-ai rămas viu.

Elena Grigorievna o îmbrățișă și o sărută :

— Minunată femeie !

Tihon încleștă cu putere pumnul, apăsă în masă cu el și-l privi cu durere în ochii răi :

— Mie nu mi-a rămas nici nevasta, nici copiii. Numai noaptea neagră, numai ea știe ce am eu în inimă... Totul mi-au înghițit năpastele noastre cumplite. Și

mi se spune: aşa ţi-a fost scris să trăieşti, în mirul acesta de slugoi în care nici măcar actele n-ai cum să ţi le scoţi prin nici un fel de rugăminţi, iar dacă pleci fără ele, te mînă la urmă cu poliţia, ca pe o vită. Să nu ne făgăduiţi îngeri din cer — rosti el, cu un zîmbet răutăcios către Mil Milîci — ci, înainte de toate, goniţi-i pe moşieri şi pe chiaburi şi luaţi-le pămîntul. Pe urmă, vom şti noi cum să facem rînduială.

Bogdanov se întoarse brusc spre el, îşi furcui cu mîna părul peste cap şi, ridicînd sprîncenele, îl pironi privindu-l cu o expresie de mirare. Dar Iakov puse mîna pe pumnul lui Tihon şi spuse cu milosîrdie:

— Acum, din obidă şi din durerea ta grăieşti, şi nu din bună minte. Noi, Tihon Kuzmici, n-avem cum să nădăjduim şi să aşteptăm pînă ne-or veni binefăcătorii. Noi, poporul, numai pe noi trebuie să ne bizuim, ca să-l călcăm în picioare pe Antihrist.

Mil Milîci se plimba prin odăiţă şi părea că nu ascultă ceea ce se vorbea la masă. La cele din urmă cuvinte ale lui Iakov însă, mormăi blînd şi povăţuitor, ca înaintea unui ucenic:

— Atîta timp cît acest Antihrist al vostru stăpîneşte, trebuie să se facă pe îndelete, în vederea unui răstimp lung, faguri pentru mierea viitorului. Să se înceapă cu lucruri mărunte, de la buchie; în cele mici stau germenii celor măreţe. Noi înşine nu sîntem decît nişte îngrăşăminte pentru generaţiile viitoare.

Atunci Bogdanov nu se mai putu stăpîni şi exclamă cu un rîs de indignare:

— Nu-ţi prieşte că stai într-un singur loc, Nil Nilîci! Du-te de te fă edecar, acolo cel puţin o să primeşti şi bice. El ridică pumnul ameninţînd înspre fereastră: Antihriştii ăia, cum le zice Iakov Ivanîci, trebuiesc striviţi şi daţi afară. Dar de oameni învăţaţi n-are cum să se lipsească poporul: ei aduc lumina.

Mil Milîci murmură:

— Vine lumină şi de la incendiatori, dar incendiile nimicesc şi pe incendiatori. E un lucru ce nu trebuie uitat.

Dar Bogdanov îi răspunse printr-o privire piezişă de ironie :

— Se tem de lumină numai gîndacii şi cîrtiţele, dar poporul se avîntă spre ea. Şi noi sîntem cei chemaţi să-i luminăm drumurile. Căci, altfel, ne va lepăda poporul în aceeaşi grămadă cu antihriştii şi ne va face o baie de sînge... — vorbi el cu un aer de glumă şi rîse.

— Se-ntîmplă, de ce să ne ascundem după deget ?... — consimţi Iakov. Lumea care-i fără lumină în cap nu vede deosebiri. Şi, pe deasupra, mai vine şi vodculiţa şi braga cea beţivă...

Deodată, Tihon se sculă şi, cu zvîcniri în obraz, aşternu peste toţi o privire arzătoare :

— Uite, m-a dojenit Iakov că m-a scrumit nenorocirea, iar obida mi-a aţîţat arsura. Dar care dintre noi n-are durere şi obidă ? Şi de unde vin durerile şi obida la oameni ? O ştiu şi copiii. Uite, îmi povesteşte Fedeaşka despre vatăgi... Nu-i decît o ocnă şi oamenii sînt obidiţi acolo pînă în măduva oaselor. Dar Vaneatka ? De cîtă obidă şi durere n-a avut parte şi el, un copil... Dar el nu se plînge, nu se vaietă. Şi, spre mirarea tuturor, se înfurie şi strînge pumnii. Aţi auzit cum s-a agăţat de el ipistatul ? Nu minte, nu ! Îl cunosc ! Tot aşa şi eu : nu mă plîng, nu mă jeluiesc. Ştiu şi eu, nu mai prost decît domnii învăţători, cine şi ce dă naştere la toate nenorocirile şi obidele, la toată durerea noastră. Dar închisoarea m-a învăţat să gîndesc într-un fel E vorba de o mare bătălie, iar cele mici se iscă pe-aici, pe-acolo, ca în ajun de marea bătălie cu pumnii. Acum, nu mai sînt chinuri care să mai potolească poporul. Ne-am bătut şi noi în aceste încăierări. Ei, am păţit-o noi, totuşi ne-am luat ce era al nostru. Iar acum nu-mi mai caut partea mea decît în bătaia ce are să fie. Numai că, deocamdată, poporul nostru e încă întunecat la minte. Acum nu putem trăi fără oameni învăţaţi. Ce vorbeşte tînărul învăţător e adevărat. Şi învăţătoarei noastre mă închin... Şi într-adevăr, făcu o plecăciune Elenei Grigorievna. Ea ne

crește copiii și aduce poporului lumină veșnică. Și ce treabă măreață a făcut Anton Makarîci! Nu numai că a vindecat oamenii și i-a salvat de la moarte, ci ne-a însănătoșit și sufletele. Și nici el nu s-a speriat de întunecimea asta a noastră, de judecata noastră oarbă. Am să vă spun și eu: frica e moartea omului; mai bine să nu se nască pe pămînt.

Un glas vibrant, vesel, răsunînd pe neașteptate, alarmă toată lumea.

— Ei, mi se pare că am nimerit tocmai la timp. Convorbirea asta atinge și persoana mea; s-o continuăm.

Anton Makarîci apăruse ca un om invizibil: toți ascultau cu încordare pe Tihon și nici n-au observat cum s-a deschis ușa, cum a intrat Anton Makarîci și s-a rezemat de ușcioară.

Elena Grigorievna scoase un țipăt scurt și se repezi la el cu brațele întinse. Kostea și Fenia voiră să se ridice, dar el îi amenință cu pumnul.

— Just, Tihon Kuzmici! Frica distruge pe om. Omul cuprins de spaimă nu mai este om. Pentru asta se fac jertfe. În lupte, nu există frică.

Tihon păru că se scutură din tot trupul, privind la cei din jur cu o atenție înveselită.

Anton zîmbi larg și se uită țintă la Elena Grigorievna. Privirea lui o făcu să roșească. El se uită șiret la Fenia, dar aceasta ședea liniștită, cu ochii umbriți de gene.

— Vedeți, uitați-vă la femeile noastre, nici ele nu s-au înfricoșat, cu toate că arată cam slăbuțe. Cum a luptat Fenia pentru Konstantin, asta o știți. Dar ce fată e Liolia și de ce este ea capabilă, asta nici nu vă trece prin cap.

Spusele lui Anton o indignară pe Elena Grigorievna, care protestă printr-un gest din mîini.

— Nu, Liolia, nu protesta! Oamenii trebuie să știe și asta, este un lucru foarte însemnat. N-avem nevoie de modestie, după cum nici de lăudăroșenie. Uite, Tihon Kuzmici nu cunoaște spaima și nimeni n-are să-l sperie cu nimic, așa că n-are nevoie nici de mo-

destie. E un luptător, iar luptătorul este dator să meargă înainte, cu capul sus.

Tihon zîmbi şi-i întregi vorba :

— Dar astăzi, fără pumni, nu ajungi departe.

— E drept ! rîse Anton. Apără-te, dar loveşte ! Şi poţi lovi nu numai cu pumnii, ci şi cu neînfricarea şi cu credinţa curajoasă din inima ta. Şi aceasta este o faptă măreaţă. Cum spuneam, anul trecut, Liolia a plecat voluntară la barăcile cu holerici. A lucrat acolo ca soră de caritate. Muncea cot la cot cu doctorii, fără să ştie ce-i somnul sau odihna. Holera dobora oamenii, ca la seceriş. Medici erau puţini, iar ajutorii lor de la spitale dezertau. În schimb, au pornit la lupta împotriva molimei mulţi voluntari din rîndurile tineretului, fete şi băieţi. Poporul era înnebunit de groază, iar forţele obscure — poliţia şi popii — le aţîţau această nebunie, trezeau fiara din om, o asmuţeau contra medicilor şi personalului din spitale. Pentru ce ? Pentru a abate mînia poporului de la capetele lor proprii. Ştiţi şi voi cîtă omenire reavănă a pierit. Gloatele de gură-cască năvăleau în spitale, în barăci, devastau, dădeau foc, înşfăcau pe medici şi-i aruncau în flăcări sau îi sfîşiau. Unul dintre aceşti înhăitori a năvălit şi în barăcile unde lucra Liolia. Din tot personalul, numai medicul şi cu ea nu şi-au pierdut capul. Medicul s-a repezit lîngă bolnavă, iar Liolia, îmbrăcată de sus pînă jos în alb, cu crucea roşie pe piept, a ieşit în întîmpinarea mulţimii înfuriate ca o fiară. Mulţimea luase cu asalt poarta închisă. În faţa porţii, cu braţele în lături, ca răstignit, stătea bătrînul portar, mai mult mort decît viu. Gardul şi poarta trosneau şi se zguduiau de parcă ar fi fost vii. Spune, Liolia, ce simţeai tu în clipele acelea ? Că se petrecea un lucru mai groaznic decît o surpare de munte sau o deraiere — era uraganul omenesc.

Elena Grigorievna răspunse ruşinată :

— Nu ştiu. Totul s-a petrecut ca de la sine. Poate că am ieşit singură în întîmpinarea morţii, dar poate

că eram convinsă că mulţimea n-are să se atingă de mine, văzîndu-mă tînără cum eram, aproape o copilă.

Fenia se ridică, cu lacrimi în ochi, şi zguduită de emoţie, o îmbrăţişă pe Elena Grigorievna şi o strînse lîngă ea. Kostea nu-şi lua ochii de la Anton. Numai Mil Milîci, ca şi pînă atunci, continua să se plimbe foarte încet prin odaie şi, păstrîndu-şi surîsul său meditativ de totdeauna, îşi ciupea barba cu degete tremurătoare. Bogdanov scria grăbit ceva în carneţelul său. Tihon şi Iakov şedeau însă liniştiţi şi nemişcaţi, ca şi cum ceea ce povestise Anton nu i-ar fi tulburat de loc : toate acestea parcă le erau de mult cunoscute, ca viaţa însăşi. În schimb, noi, eu şi Kuzear, aşteptam încremeniţi cumplitul moment în care gloata avea să smulgă poarta, năvălind în curte, asemenea unui puhoi, sfărîmînd şi devastînd totul, sfîrşind cu turbare oamenii, chinuindu-i şi călcîndu-i în picioare. Simţeam sufletul lui Ivanka, la fel ca al meu propriu ; i-am apucat mîna şi i-am strîns-o din răsputeri.

— Iar sfîrşitul iată cum a fost — rosti Anton, rotindu-şi privirea asupra tuturor, cu sclipiri de bucurie în ochi. Micuţă, albă, Liolia strigă portarului : „Dă drumul porţii, moşule. Să intre oamenii aici !“ Dar în clipa aceea, i-a apărut înainte o fetiţă de vreo trei ani, cu o păpuşă de cîrpe în mînuţe. Era nepoata portarului. Liolia a luat-o în braţe şi s-a apropiat de poartă. Bătrînul, deşi ieşit din minţi de groază, a deschis ascultător poarta şi mulţimea s-a revărsat ca un val în ogradă, dar îndată s-a oprit, s-a încurcat în propria ei fiinţă, de parcă ar fi fost orbită sau respinsă de o putere. Liolia, cu copilul în braţe, stă neclintindu-se în faţa acestei clocotitoare dezlănţuiri, copilul cu păpuşa se strînge de trupul ei, iar Liolia le adresează o invitaţie prietenoasă : „Poftiţi... Dacă cineva are rude aici, poftiţi să-i vedeţi... Ca să vedeţi şi voi cum îngrijim noi bolnavii“. Nişte femei au alergat în fugă la ea. Sălbatice, furioase, au privit-o în tăcere, uluite de această înfăţişare. Copilul, silabisind ceva, întinse păpuşa spre mîinile femeilor. Şi deodată, cineva din

mulţime răcni: „Loviţi-i, striviţi-i! Aştia îngroapă oamenii de vii!“ Dar cei din faţă parcă amuţiseră şi păreau treziţi ca dintr-un vis cumplit. In clipa aceea, cu o sforţare desperată, au sosit în goană mai mulţi convalescenţi. Două-trei femei li s-au aruncat de gît. Dar bolnavii au ruşinat toată hoarda: „Cum aţi năvălit aici ca o haită de lupi? Aţi vrut să ne prăpădiţi pe noi, şi pe surioara asta a noastră aţi vrut s-o sfîşiaţi pentru binele ce ni-l face nouă, pentru că nu-şi cruţă viaţa... Închinaţi-vă ei pînă la pămînt...“ Ei, ce a urmat după aceea, n-am să vă mai povestesc: doar ştiţi şi voi ce se petrece în asemenea clipe. Aşadar, iat-o pe Liolia noastră: n-a sfîşiat-o fiara, ci, dimpotrivă, ea a supus-o.

Şi, în faţa tuturor, se aplecă şi o sărută.

— Nu, Anton, tu m-ai lovit greu acum! protestă Elena Grigorievna, descumpănită. De ce m-ai zugrăvit într-un chip aşa ciudat? Eroină? Nu mă recunosc de loc. Zău, n-a fost nimic extraordinar: totul a fost foarte simplu!

Pe neaşteptate, Mil Milîci se opri în faţa ei şi-i făcu o plecăciune adîncă. Nu spuse nici un cuvînt şi, neuitîndu-se la nimeni, ieşi tăcut din odaie.

XXIX

Anul şcolar se scurse repede şi pe nesimţite. In toamnă, cu prima zăpadă, Anton Makarîci plecă la Moscova, iar în primăvară, Elena Grigorievna se întoarse acasă, pe Volga; noi, copiii, aveam de lucru toată ziua fie prin ogradă, fie la cîmp ori la boieresc, precum şi la cei doi moşieri noi, Ivaghin şi Stodnev. Pe Ivanka Kuzear nu-l vedeam decît arareori: el se cufundase cu totul în grijile gospodăriei lui: ara, semăna, boronea, sădea cartofi în ogradă, cosea iarba pe haturi, pentru calul său. Petka era şi el prins, ori la fierărie, cu tată-său, ori la muncile cîmpului. Nu-

mai Mikolka, aşa cum făcuse şi pînă atunci, trîndăvea la hardughia de pompieri, iar Mosei cu Arhip ologul îşi vedeau de dulgherie la Serghei Ivaghin, la ferma acestuia.

Eu şi cu tata ne duceam şi noi pe hatul nostru sau ne tîram cu bălţata din sat în sat şi tîrguiam, pentru Serghei Ivaghin, pînzeturi, piei crude şi lînă.

Uneori de sărbători, venea la mine Garaska şi mă lua cu el în grădina boierească pe care tatăl său, grădinarul, o plantase de mult. Umblam prin această grădină şi uitam de toate, în verdeaţa bogată, în spuma de pomi înfloriţi, iar Garaska se lăuda mereu, spunînd că tatăl său este cel mai bun grădinar din regiune, că el ştie să producă soiuri noi de mere şi că a fost cel dintîi care plantase viţă de vie prin aceste meleaguri.

Încrederea în sine a tatălui meu, sigur de steaua lui norocoasă, de spiritul său întreprinzător şi plin de dibăcie, nu slăbea nici chiar atunci cînd era lovit mereu de nenoroc: pînzeturile, cusăturile şi pieile de cai şi de vaci moarte le preda lipitorii Serghei Ivaghin, în pagubă ori în acoperirea unor reţineri cu neputinţă de lămurit. Aceste pînzeturi şi piei zăceau în magaziile lui Ivaghin, în grămezi nemăsurate, şi el le stringea pînă la vremuri mai bune. Deschidea unul dintre depozitele lui, îi poruncea tatii să descarce din căruţă pînzeturile, pieile şi lîna, iar la urmă, cu un zîmbet nesincer, anunţa:

— Cam peste o săptămînă ai să-ţi iei cît ţi se cuvine.

Tata, uluit, cerea să fie plătit pe loc, dovedea că n-avea bani nici de pîine, nici de hrană pentru mîrţoagă, că se făcuse luntre şi punte, pierzîndu-şi timpul, cheltuindu-şi cel din urmă ban, colindînd satele. Iar Ivaghin, arătîndu-i grămezile de tot felul de mărfuri, îl lămurea cu blîndeţe:

— Şi cu calabalîcul ăsta ce vrei să fac? În oraş, acum toate astea nu fac nici o para chioară. Nici eu n-am parale.

Cu o usturătoare poftă de vorbă, tata povestea la cină cum Ivaghin, în neobrăzarea lui de speculant, il dăscălea :

— Fără capital, Vasea, nici o muncă n-o să fie spornică. Capitalul e ca drojdia : fără drojdie, nu dospeşte aluatul. Dar tu, ce fel de capitaluri ai ? Numai crucea cu şnur, iar şnurul nu-ţi ajunge nici ca să te spînzuri, şi pe deasupra ai ghinion în toate. Azi, cîştigul nu sporeşte prin copeică, ci prin procent : rublă la rublă şi dacă se poate chiar altîn la groş [1]. Tu, cu toate că ai numai o cruce de găitan şi un păduche la arcan, uite că eu te trimit cu mîrţoaga ta să jupoi gospodinele şi să smulgi nădragii de pe ţărani, iar pe cei fără nădragi, îi aduc la ferma mea, să are şi să muncească la maşini, aşa că, vezi şi tu, creşte capitalul meu, ca floarea-soarelui : dintr-o sămînţă, cinci sute, iar din nădragii ţărăneşti, un car de cînepă şi un butoi de ulei. Tu, Vasea, ai fost şi prin alte meleaguri străine, dar nu te-ai şmecherit de loc. Se spune că ai fost birjar de lux la Astrahan, ai plimbat oameni cu vază, dar una bună n-ai ştiut s-o bagi bine în scăfîrlie şi anume : capitalul e ca norocul, e un dar de la Dumnezeu. Şi se dobîndeşte prin pricepere, nu prin milogeală.

După mai multe zile de cărăuşie, tata căpăta de la Ivaghin o nimica toată. Dar după toate astea, îi pieri tatii orice poftă de a mai alerga după negoaţe prin ţinut şi luă grabnic hotărîrea să plece în Caucaz, la moara cu aburi, unde lucra Nikolai Andreici Şurmanov, soţul mătuşii Maria, care şi ea plecase la el.

La şcoală, alături de bucuriile prieteniei lui Kuzear, a lui Mikolka şi a lui Petka făurarul, iar mai pe urmă şi a lui Garaska, eu am avut parte de zile negre şi de năpaste grele.

[1] Un groş era echivalent cu un sfert de copeică. (n.t.)

La începutul celui de al doilea an școlar, o nenorocire mi-a căzut pe neașteptate pe cap. În timpul recreației, Elenei Grigorievna îi dispăru o carte de pe masă. De obicei, toți elevii ieșeau din clasă în tindă, unde se grămădeau în jurul învățătoarei ori dădeau fuga prin curte. În clasă, elevul de serviciu deschidea fereastra și dădea fuga afară ca și ceilalți. Ușa clasei nu se încuia ; din cînd în cînd, un băiat sau o fetișcană mai venea pe acolo, ca să-și ia din pupitru o bucată de pîine sau o turtă. Cînd am revenit la lecție, Elena Grigorievna a început deodată să-și cerceteze cărțile care erau așezate într-un mic teanc, pe o legătoare. Ea cercetă cu o privire îngrijorată pe toți cei din clasă și întrebă :

— Mi-a dispărut de pe masă Nekrasov, ale cărui versuri vi le-am citit. Care dintre voi și-a îngăduit o glumă atît de necuviincioasă ?

Toți tăceau speriați.

— Ei, atunci, copii, iată ce e : după lecție, cartea trebuie să fie la mine pe masă. Știu că nu-i vorba de un furt. Este un joc grosolan, prostesc. Țineți minte că asemenea glume, nici între voi, și mai ales față de mine, nu sînt îngăduite.

Kuzear, roșu de indignare, sări în picioare și strigă :

— Să se facă o percheziție ! Scoateți-vă din pupitru tot ce aveți în el ! Iar elevul de serviciu să cerceteze fiecare pupitru... Ridicați capacele !

Dar învățătoarea i-o reteză cu asprime :

— Îți interzic asta, Vanea. Tu să nu dai ordine aici! Sînt sigură că aici nu e vorba de un furt. Și nici nu-l voi căuta pe acela care și-a permis să facă o asemenea glumă pe seama mea. Ajunge ! Stai jos, Vanea !

Deodată însă glasul lui Șustionok, dogit de răceală, behăi :

— Știu eu cine a furat..

Cu o mișcare zgomotoasă, toată clasa tresări, toți se uitară țintă la Șustionok. Iar el se schimonosea și privea pe învățătoare cu obrăznicie, ca și cum și-ar fi bătut joc de ea.

— Stai jos, Şustov! porunci rece Elena Grigorievna. Aici nu ne aflăm la o secţie de poliţie. Repet, nu e furt, ci e numai o glumă. Tu nu poţi să ştii chiar dacă s-ar afla un hoţ în şcoala noastră. Cine fură o face pe ascuns, în aşa fel, încît să nu vadă nimeni.

— Dar am văzut eu — mîrîi Şustionok rînjind, şi ochii săi se înfipseră răutăcios într-unul dintre cei din băncile din faţă.

— Cine-i? Cine-i? Haide, spune! am început să ţip, împreună cu Kuzear, simţind că Şustionok pusese la cale o ticăloşie.

Elena Grigorievna, cu o încreţitură dureroasă în josul frunţii, fără să-şi ascundă dezgustul faţă de Şustionok, porunci cu un glas care nu era al ei:

— Ei, dacă ştii, spune.

Şustionok se bolborosi cu atîta sforţare, încît se auzi în toată clasa, iar el îşi lăsă ochii în jos: era evident că-i venea greu şi că se înfricoşase de ceva, fiindcă în clipa aceea deveni palid:

— Uite, ei... Fedka şi Kuzear, ei au furat... I-am văzut cu ochii mei... Au şterpelit-o de pe masă şi au fugit...

Eu şi Kuzear, năuciţi, am sărit în picioare. Inima începu să-mi bată cu atîta putere, încît mă înăbuşeam. Iar Kuzear, cu obrajii aprinşi, cu ochii sălbăticiţi, ţipă desperat:

— Eu? Şi Fedeaşka? Furăm noi? Minte, scîrba dracului...

I se frînse glasul de groază şi de indignare. Eu stăteam şi tremuram, de parcă ceva enorm şi teribil m-ar fi lovit greu. Rostind cu anevoie cuvintele, strigai şi eu deznădăjduit:

— N-am furat niciodată... Furtul e un păcat... Sufletul nu mi l-am prihănit... Şi nu mi-l voi murdări niciodată... Şustionok e pornit contra noastră... E neam de poliţist... Din patimă ne-a pîrît... Se răzbună pe noi... Şi pe ţărani îi spionează... Aşa-l învaţă tat-său, nu altul...

Şi mă aşezai, aproape fără suflare.

Dar Şustionok se întărîtă :

— Dar am văzut... I-am văzut cu ochii mei... i-am auzit cum s-au învoit unul cu altul şi i-am urmărit... Dar unde au ascuns cartea nu ştiu.

Elena Grigorievna îl sfătui, cu multă linişte, dar neprietenoasă :

— Ei, Şustov, dacă tu i-ai urmărit, atunci pentru tine nu-i nimic mai uşor decît să descoperi şi lucrul pierdut care, desigur, se află undeva pe-aici.

Şustionok mîrîi :

— Sigur că undeva pe-aici. Taica spune aşa : dacă l-ai strîns cu uşa pe hoţ, el singur are să arunce ce-a furat, aşa ca să-l vadă toţi.

Învăţătoarea zîmbea, nu ştiu de ce, şi se uită straniu la mine şi la Kuzear :

— Ei, copii, liniştiţi-vă ! Să trecem la lecţie. Tu, Şustov, degeaba ai stîrnit acest tărăboi. Eu cred, înainte de toate, în mine însămi : nici lui Fedea, nici lui Vanea nu le-ar fi trecut vreodată prin cap una ca asta.

Vocea ei m-a zguduit cu atîta putere, încît căzui cu capul pe pupitru şi izbucnii în plîns, în timp ce Kuzear se zbuciuma lîngă mine şi ţipa printre lacrimi ca din gură de şarpe :

— El a ticluit-o dinainte, el, lighioana de poliţist ! El şi cu tat-su, duşmani şi cîini cu toată lumea. Sînt sigur că el a furat-o şi a aruncat vina pe noi, ca să ne necinstească înaintea dumitale şi a părintelui.

Toţi elevii tăceau, copleşiţi şi miloşi de soarta noastră ; tăcea şi Mikolka. Dar ţipetele lui Kuzear parcă au avut darul să-l alarmeze ; el se ridică din bancă şi, fără să ceară voie, ridică brusc capacele pupitrului nostru :

— Scoateţi-vă toate cărţile afară !

Elena Grigorievna încruntă sprîncenele şi se grăbi să vină la el :

— Dar cum aşa ? Ţi-am dat eu voie să faci percheziţie ? La noi nu sînt hoţi. Fedea şi Vanea nu şi-ar permite asta, nici măcar în glumă.

Dar Mikolka parcă nici n-o auzea şi scotea cărţile şi caietele din pupitrul lui Kuzear. Îl prevenii pe Mikolka şi-mi zvîrlii singur cărţile afară:

— Vezi-le, cercetează-le!

Dar învăţătoarea se supără de-a binelea: obrazul i se făcu stacojiu:

— Nikolai, treci la loc!

În clipa aceea, încremenii de groază: ceva strident îmi ţiui în urechi, nişte ace mi se înfipseră dureros în obraz şi în mîini. Pe pupitru, în faţa mea, se afla cartea dispărută a Elenei Grigorievna.

— Aha! mîrîi hain Şustionok, în spatele nostru. Iată la cine era cartea! Ei, ţi-a răguşit pliscul? Şi chicoti şuierător: S-au nărăvit să jefuiască grînele altora... iar acum, ciordesc cartea ziua-n amiaza mare... e un fleac pentru ei... şi chiar de la învăţătoarea lor...

Împins de furie, Kuzear sări peste pupitru şi-l apucă de piept:

— Tu ai furat-o... şi ai strecurat-o la noi! ţipă el ca scos din minţi, înăbuşindu-se, şi ridică pumnul să-l lovească. Zbor sufletul din tine! Nu e mîna lui Fedka aici. Noi am fost afară amîndoi.

Învăţătoarea sări între ei şi descleştă degetele lui Kuzear din cămaşa lui Şustionok:

— Vanea! Vino-ţi în fire! Nu ţi-e ruşine?

Dar Kuzear, rostindu-şi cu greu cuvintele, se repezea nebuneşte la Şustionok.

— Ştiu eu... ştim amîndoi pentru ce a scornit el murdăria asta!

Iar Şustionok, strîmbîndu-şi răutăcios gura, hîrîia:

— Au furat cartea... hoţii! Sînt martor... Şi acum cînd sînt luaţi din scurt, aruncă vina pe mine... de ciudă...

Rămăsesem încremenit de neaşteptata lovitură cumplită şi simţeam o greaţă rece în pîntece, cuprins de deznădejde: sînt hoţ!

— Urîtă treabă, Elena Grigorievna — zise Mikolka, îngrijorat, întinzîndu-i cartea. Ar trebui să se

lămurească. Nu e simplu. Fedeaşka şi cu Ivanka nu s-au recunoscut hoţi, iar Şustov jură că le-a urmărit furtul. E ceva necurat la mijloc.

Toţi băieţii şi fetele stăteau uluiţi în băncile lor şi se zgîiau la noi, cu ochii larg deschişi.

Elena Grigorievna zvîrli cartea pe măsuţă şi porunci vesel :

— N-avem aici nici un fel de hoţi. Am mai spus o dată. Staţi jos ! Să trecem la lecţie !

Toţi ca unul se aşezară, închizînd cu zgomot capacele pupitrelor.

Kuzear nu se aşeză, ci rămase cu privirile pierdute, ciupindu-şi haina şi tremurînd din tot trupul. Pe mine mă podidi o fierbinţeală în inimă, asemenea focului : cu desperarea şi cu uraganul în suflet, mă ridicai în picioare şi strigai zvîcnindu-mi mîinile spre învăţătoare :

— Nu sînt eu... nu sîntem noi ! Am şi eu o carte de Nekrasov...

— Alţii l-au învăţat să facă una ca asta — se pronunţă Kuzear, cu convingere. Şi, pe deasupra, noi sîntem dintre pomoreni, aşa că trebuie să ne ponegrească în faţa copiilor şi în faţa satului întreg. Aţi auzit ce-a spus în privinţa grînelor : nişte jefuitori, zice el. Nu jefuitori, ci poporul însuşi se mîntuia de la moartea prin foamete...

Elena Grigorievna ne aşeză stăruitor în bancă, ne mîngîie pe cap şi parcă ne tămădui într-o clipă.

— Las' că-i aducem noi aminte de asta — ameninţă Kuzear, cu răutate. N-o să mai aibă pace nici noaptea, stîrpitura asta de jandarm.

— Vanea ! îl potoli Elena Grigorievna, cu mustrare în ochii care sclipeau de bucurie. Ai spus totul ; de mai mult, nu e nevoie.

Dar nici Şustionok nu se astîmpăra :

— Cînd i-o băga tăticu la arest şi le-a trage o sfîntă de bătaie, atunci au să mărturisească ei ! Toţi staroverii îs la fel : merg şi împotriva bisericii, şi împotriva stăpînirii...

Cu o expresie de mînie şi de durere pe faţă, Elena Grigorievna se apropie de Şustionok, îl privi atent, suspină şi nu rosti decît două cuvinte, dar ele parcă avură darul să-l strivească :

— Nenorocit copil !

În recreaţie, ea a rămas cu el în clasă. Nu se ştie ce-au vorbit, noi însă am presupus că a vrut să-l ruşineze, să-i tulbure inima şi să afle în mod precis pentru ce ne-a făcut o asemenea ticăloşie. Eram convins că învăţătoarea nu-i crezuse nici un cuvînt, fiindcă ea ne cunoştea bine, iar eu nu-mi petreceam nici o zi fără ea. Suspinul ei, vorbele ei rostite cu părere de rău : „Nenorocit copil !" ne scuteau de orice fel de dezvinovăţiri faţă de noi înşine.

Cînd a ieşit din clasă, împingîndu-l pe Şustionok de la spate, avea chipul obosit, stins, iar în josul frunţii îi tremurau două cute. Dar Şustionok, cu un rînjet tîmpit, a trecut pe lîngă noi şi a mai găsit timp să ne înţepe cu ochii săi mici, subţiaţi.

Întorcîndu-mă de la şcoală, mergeam cu durerea în inimă, cu o obidă apăsătoare, de parcă aş fi fost bătut fără nici o vină ori scuipat înaintea învăţătoarei şi în faţa şcolarilor, prin urmare, în faţa satului întreg. Hoţul ! La ei s-a găsit o carte care nu era a lor şi le-au dat hoţia pe faţă. Nu-i destul că Şustionok a ticluit-o dinadins, dar se vor găsi destui palavragii şi bîrfitori care să ducă vestea prin sat şi să mai mintă pe deasupra tot ce-o să le trăsnească prin cap. Iar popa şi cu poliţistul, ăştia n-au nevoie de mai mult.

Iată, chiar astăzi băieţii şi fetişoarele se vor întoarce în izbele lor şi vor striga :

— Ştiţi, Fedka a furat o carte ! Vanka Şustov l-a prins cu hoţia !

Printr-o asemenea stare de groază, n-am trecut niciodată. Şi pe cînd mergeam alături de învăţătoare, în cîrdul de copii, tovarăşii mei, simţeam că între ei şi mine se iscase o vagă înstrăinare. Pentru întîia oară, cu mintea mea de copil, mi-am dat

seama de valoarea cinstei nepătate. Mi se părea că tovarăşii îşi întorseseră faţa de la mine, tăindu-şi în suflet neîncrederea, şi că învăţătoarea nu-mi arunca nici barem o privire, iar obrazul ei era îngîndurat, sever şi străin.

Cotropit de desperarea neadormită, mă prăbuşii cu faţa în jos, înfigîndu-mi degetele în iarba uscată, şi izbucnii în plîns.

Toţi alergară la mine, iar Elena Grigorievna se aplecă asupra mea, cu o emoţie suferindă :

— Fedea, dragul meu, dar pentru ce te chinui atîta ? Trebuie să fii drept şi puternic în dreptatea ta...

— Nu sînt hoţ ! Nu sînt hoţ ! strigam desperat, plîngînd cu hohote. N-am luat niciodată un lucru străin... Cum aş putea să vă fac vreo supărare ?

— Puiule, dragul meu ! zise Elena Grigorievna, rîzînd printre lacrimi — dar eu te cunosc bine, nici prin gînd nu mi-a trecut să te bănuiesc. Şi ştiu de ce s-au petrecut toate acestea. Nici mie nu-mi vine uşor ! Lovitura asta e dată şi mie.

Iar Kuzear ţipa cu o emoţie mînioasă :

— Pe cine nu l-ar scoate din sărite... Auzi, aşa, din senin, hoţ ! Asta nu s-a făcut fără socoteală. De azi înainte, nu-l mai lăsăm pe Şustionok să răsufle...

Elena Grigorievna, neliniştită, se grăbi să i-o reteze scurt :

— Ei, Vanea, asta nu se poate. Nu vă permit să vă duşmăniţi la şcoală. Să nu faceţi nimic fără voia mea.

Mă sărută şi-mi zîmbi, îmbărbătîndu-mă.

Mutra lui Şustionok se întipărise în mintea mea, radioasă de bucurie, rînjind, subţiindu-şi ochii, privindu-mi cu cea mai mare plăcere groaza şi zăpăceala. Şi ştiam că el nu se gîndea decît cum să ne ticluiască vreo nouă ticăloşie, mie şi lui Kuzear : noi îl dispreţuiam şi-l urmăream ca pe un denunţător. El se temea de noi şi ne ura. Iar de cînd sosise popa şi-i zăpăcise pe ţărani cu dăjdii şi-i încurcase

în mreaja de clevetiri şi de certuri, vîrîndu-se autoritar în fiecare izbă şi amestecîndu-se în treburi de căsnicie, Şustionok, ca o potaie, îşi simţise în el stăpînul şi ocrotitorul. Fostul jandarm, Grişka Şustov, se făcuse om al casei popeşti şi punea la cale cu părintele Ivan cine ştie ce isprăvi de taină, iar Şustionok se lipise de popă, ca o mică lichea, şi începuse să se îngîmfe înaintea noastră. Prin privirile sale răzbunătoare, rînjind şi subţiindu-şi ochii, el ne lăsa să înţelegem că de aci înainte el este o putere, că se poate răzbuna pe noi în toată voia, că nu aşteaptă decît o învoire din partea părintelui şi a lui taică-su. Şi iată că azi, el s-a priceput să lovească în mine nemaipomenit de dureros, necinstindu-mă ca pe un hoţ şi, pe deasupra, îndrăznind să mintă cu neobrăzare că ar fi văzut cum eu şi cu Ivanka am furat cartea de pe masa învăţătoarei. Şi nu numai mie, ci şi tuturor copiilor li s-a întipărit în amintire, pentru multă vreme, clipa aceea în care învăţătoarea a venit la Şustionok, cu o tristă dojană în ochi, şi a rostit cu compătimire :

— Nenorocit copil !

XXX

Intr-o zi, în timpul lecţiilor, pe cînd noi, cei „superiori", rezolvam singuri o problemă grea, iar Elena Grigorievna făcea lecţia cu cei „primari" şi cu „mijlocaşii", clopotul mare din clopotniţă prinse a dăngăni ca la o înmormîntare. Copiii se alarmară ; unii săriră în picioare, speriaţi, alţii rămaseră înmărmuriţi, cu mutrişoarele uimite.

Deodată, Garaska exclamă cu glas tare :

— Să ştiţi că a murit tînărul Izmailov. De multe zile nu s-a mai dat jos din pat.

Elena Grigorievna dădu din mînă, liniştind toată lumea.

— A murit ţarul Alexandru al treilea, iar pe tron s-a suit, uitaţi-vă, acesta. Arătă portretul lui Nico-

lae, moştenitorul tronului, un ofiţer cîrn, cu mustaţă mică. El, Nicolae Alexandrovici...

Mikolka întrebă cu subînţeles şi cam cu şiretenia lui de totdeauna:

— Dar pe ţarul ăl vechi, Elena Grigorievna, pentru ce l-au omorît?

Elena Grigorievna se încurcă uşor, dar, stăpînindu-şi zîmbetul, răspunse puţin aspru:

— Nikolai, întrebarea asta este nelatimpul şi nelalocul ei.

Kuzear, încurcat, se răţoi la Mikolka:

— Eşti un prost, cu toate că eşti flăcău de însurat! Pentru o glumă ca asta, meriţi să mănînci cîteva labe peste bot. Mai bine întreabă-l pe Şustionok: ăsta are să te lămurească fără şovăire. Tat-su a fost jandarm.

Mikolka consimţi ascultător:

— Adevărat, Vanea; din prostie am trîntit-o. Vaneatka Şustov m-a învăţat.

Şi ne făcea cu ochiul şi mie, şi lui Kuzear, şi Elenei Grigorievna: înţelegeţi şi voi secretul, eu îl dau pe Şustionok în vileag.

Şustionok mîrîi, proptindu-şi capul în pupitru:

— Pe ţarul liberator l-au omorît nişte răzvrătiţi. Ei s-au întins peste tot, ca puricii. Şi pe ăla căutau să-l omoare, dar n-au izbutit.

— Ei, da — îl încuraja Mikolka — n-au izbutit răufăcătorii: le-a dat cu tifla-n nas şi a murit singur...

Bărbia învăţătoarei tresări, iar în ochi îi scînteie o luminiţă înveselită.

Vestea morţii ţarului nu-i tulbură pe ţărani: a fost un ţar cu barba lată, pîntecos, iar acum este altul nou, cîrn, bărbierit, cu mustăcioară, proaspăt însurat cu o nemţoaică. Se vorbea că poate noul ţar va scădea ceva din biruri şi va trece pămîntul de la moşieri, la ţărani. Curînd însă, toată lumea uită să se mai gîndească la aşa ceva. Numai popa, la biserică, nu o dată făcu pe grozavul, zbierînd că

tînărul ţar va nimici, prin foc şi prin fier, duhul răzvrătirii, că va stîrpi pe tulburători, ca pe nişte gîndaci, că le va scoate, cu cnuturi şi cu nuiele, toate aiurelile despre pămînt şi libertate.

Uneori, după lecţii, învăţătoarea pleca cu micul tarantas boieresc la tînărul Izmailov cel ofticos, care cerea să vină ea, sau la boierii Ermolaevi, care trimiteau de asemenea o trăsurică uşoară s-o aducă.

Intr-o dimineaţă, pe cînd eu şi Kuzear, ca de obicei, o întîmpinam pe luncă în drum spre şcoală, ea ne încunoştiinţă cu un zîmbet mînios:

— Noaptea trecută, nişte nemernici au aruncat cu pietre în fereastra mea şi mi-au spart geamurile. Noroc că în clipa aceea nu mă aflam la masă, că altfel m-ar fi nimerit cu piatra. Pesemne, cineva a avut de gînd să mă schilodească ori să mă facă să plec de aici.

Uluiţi, ne-am oprit în loc, tăindu-i învăţătoarei drumul şi, ca înţeleşi, am exclamat:

— E Şustionok! L-au învăţat tat-su şi cu popa.

Insă Elena Grigorievna încruntă sprîncenele şi întrebă:

— Dar de unde ştiţi voi, cu atîta siguranţă, că Şustov, sau cum îi ziceţi voi Şustionok, a făcut-o?

— Dar cine altul să facă una ca asta? se înfierbîntă Kuzear. La noi, băieţii sînt cuminţi.

Era limpede că un vrăjmaş necunoscut şi-a pus în gînd s-o sperie pe Elena Grigorievna şi s-o facă să tremure noaptea. Dar noi am luat hotărîrea curajoasă ca din ziua aceea eu şi cu Ivanka s-o păzim, să-l prindem neapărat pe păcătos şi să-l legăm.

Elena Grigorievna, mişcată:

— Ei, dacă am asemenea ocrotitori curajoşi, n-o să-mi fie frică de nimic şi de nimeni. Dar să nu vă osteniţi, că n-am nevoie de pază.

Eu şi Kuzear ne întrebarăm din priviri unul pe altul şi n-am mai contrazis-o: tot aşa cum vrem noi o să facem, numai să nu ştie ea nimic; e chiar mai bine aşa.

La şcoală, ne-am înţeles cu Mikolka, punîndu-l pe el să afle de la Şustionok cine l-a învăţat să arunce cu pietroiul chiar în fereastra lîngă care Elena Grigorievna şedea la masă. Mikolka se oferi singur să facă de pază alături de cîte unul dintre noi, prin apropierea locuinţei Elenei Grigorievna, pînă la miezul nopţii cînd va bate clopotul de la biserică.

La lecţii, Şustionok şedea ca în toate zilele morocănos şi nu i se putea citi pe faţă isprava ce-o făcuse. Mikolka n-a izbutit să stoarcă nimic de la el, însă a băgat de seamă că el parcă pălise şi se ghemuise; în noaptea aceea, eu şi Kuzear am făcut de strajă pînă la bătaia clopotului, dar n-am observat pe nimeni. Ne opream din cînd în cînd pe colnic şi priveam tăcuţi la pata tulbure a geamului dintre cadrele negre ale tocului ferestrei şi ne gîndeam că acolo, după perdea, şade Elena Grigorievna şi citeşte o carte sau corectează caietele noastre. Şi ştiam că nu numai eu, ci şi Ivanka avea dorinţa să stea aici toată noaptea, pînă-n zori, păzind liniştea învăţătoarei noastre.

Dar a doua zi, popa Ivan intră aşa în treacăt pe la unii poporeni şi le arătă că numai rascolnicii, împinşi de duşmănia lor faţă de cei pravoslavnici, au putut să facă necuviinţa de a arunca cu pietre în ferestrele mirenilor: iată, au aruncat un pietroi în geamul învăţătoarei, în aşa fel ochind, încît nu încape îndoială că au vrut să-i spargă capul. Azi au fost sparte geamurile la ea, mîine vor fi sparte la el, la păstorul lor. Răul şi ura le-au fost poruncite de dascălul lor, ereticul Avakum, cel care din voia celui mai blînd ţar a pierit de o moarte ruşinoasă. Şi astfel, ei vrăjmaşii şi păcătoşii trăiesc cu aceleaşi simţiri de ură şi de răzbunare, şi faţă de ţar, şi faţă de biserică, şi faţă de stăpînirea cea de la Dumnezeu, şi faţă de toţi creştinii pravoslavnici. Trebuie ca toţi mirenii să-i silească să se pocăiască şi să revină la biserică, iar de se vor împotrivi, să li se ia avutul şi să se dea bisericii, care-l va împărţi

celor mai săraci şi nevoiaşi, iar ei, rascolnicii, să fie lăsaţi să ajungă cerşetori. Să fie nenorocirile pe ei şi să-şi recunoască rătăcirile...

Popa a reuşit pe unii să-i zăpăcească : la adunare, cineva a început să strige, cerînd să fie daţi afară staroverii din sat, iar avutul lor să fie împărţit celor credincioşi. Dar alţii i-au ocărît, s-au repezit la ei cu ameninţări şi n-au lipsit nici aceia care chiar s-au apucat de piept.

— Ia te uită la ăştia şi la părintele, ce pofticioşi sînt la avutul altora !

— Păi asta e ! Nu degeaba umblă popa prin sat şi tulbură lumea...

— Aici, oameni buni, nu miroase de loc a rugăciune, ci a vînătoare de oameni... Trebuie să ne chibzuim bine, prieteni !

Popa venea la fiecare adunare obştească. Şi de astă dată, sprijinindu-se ţanţoş în toiagul său lung, şi-a scos pălăria, a făcut ţăranilor o adîncă plecăciune, cu vorba lui de totdeauna :

— Pace vouă, oameni pravoslavnici ! Harul Domnului să fie cu voi !

Şi se apuca din senin să-i mustre pe ţărani, învinuindu-i de păcatul că apără pe rascolnici. Ţarul şi Sfîntul Sinod socotesc pe rascolnici în afară de lege ; ei sînt nişte vrăjmaşi, sînt o haită de lepădături. Iată pentru ce lăcaşurile lor se închid şi cărţile lor sînt date focului. Nu s-a făcut oare la fel şi în satul nostru ?

In tăcerea ce-i urmă vorbele, glasul gros al Paruşei răsună cu putere :

— Dar cînd, oameni buni, s-a pomenit vreo despărţire între noi şi voi ? Aşa ceva nu ţin minte nici cei bătrînii, nici cei tineri. Am trăit unii cu alţii într-un singur mir, într-o singură muncă, în aceeaşi nenorocire, în aceeaşi întovărăşire. Dar iată că ne-a călcat şarpele ăsta al iadului, care şi-a luat chip de păstor şi s-a apucat să semene tulburare între noi. Nu la noi e dezbinare, ci tu, popă, tu ai adus-o cu

tine. Poţi să susţii că eu sau jumătate din cei aflaţi aici au spart geamurile la învăţătoare? Eu însămi am fost în cuibul învăţătoarei şi am primit-o la mine cu drag. Pe cînd tu, popă prădalnic, de la început te-ai apucat să jecmăneşti şi să jupoi lumea şi întărîţi duşmănia şi sfada printre noi, în dangătele clopotelor.

Popa îngăimă cu smerenie şi cu un zîmbet şiret:

— Dumnezeu să te ierte, bătrînă Paruşa, pentru vorbele tale mincinoase. Am intrat şi eu, prin slăbiciunea minţii, în bîrlogul vostru, şi am putut să aflu cum ademeniţi voi lumea prin vorbe linguşitoare.

Paruşa se mînie de-a binelea şi se îndreptă spre popă, sprijinindu-se în cîrjă:

— Eu să linguşesc, pe cine! Şi cu ce rost aş umbla eu să prostesc lumea? Eu numai de sufletul meu mă îngrijesc şi caut să nu fac nici un rău oamenilor cu care mi-am trăit viaţa. Dar uite, tu, venetic, despre care nimeni nu ştie de unde ne-ai picat, te bagi să ne spargi traiul. Eu toată viaţa m-am bătut cu lipitorile şi cu alţi asupritori, iar tu faci una cu ei. Nu te mînă Dumnezeu, ci te-a trimis satana agoniselii, călcătorule de lege!

Atunci Tihon veni la ea, o luă cu sfială de braţ, o conduse la locul ei şi rosti cu tărie:

— N-o să lăsăm pe nimeni, tuşă Paruşa, să se atingă de tine. Tu ţi-ai trăit viaţa frumos, fără frică şi în chip cinstit, să dea Dumnezeu să facă şi alţii la fel.

Ţăranii parcă şi-au venit în fire şi au început să strige cu toţii deodată, cu toată gloata, aşa cum fac ei întotdeauna la adunare, de nu poţi pricepe ce voiesc, dar noi, copiii, nu lipseam de la nici o adunare şi ştiam după feţele lor, după strigătele lor că toţi sînt de partea Paruşei.

Tihon, sigur şi hotărît, veni la popă şi-i spuse cu îndrăzneală, foarte răspicat:

— Iată ce e, părinte Ivan: proşti şi lipitori avem şi noi, dar după tot felul de nenorociri, după atîţia ani de restrişte, ne-au mai crescut la număr şi oamenii deştepţi. Omul muncitor şi ţăranul oropsit aceiaşi duşmani au: boierul şi chiaburul. Acum ai venit şi tu în ajutorul lor. Ai fost trimis aici ca să tulburi lumea, să aprinzi gîlceava, dar n-ai sosit la timpul său. Pe cei deştepţi n-ai cum să-i prosteşti, iar cei proşti, învăţaţi de nevoie şi de nenorocire, se deşteaptă şi ei. La noi să nu mai vii: ai drumul bătătorit spre lipitori şi spre biserică, unde găseşti pe starostele Maxim chiorul, schingiuitorul. Iar noi, aşa cum am trăit fără tine, vom trăi şi mai departe în prietenie şi în înţelegere cu pomorenii.

— Eşti un răzvrătit! i-o reteză popa, ameninţător. Ai stat la puşcărie. Chiar şi-acum răzvrăteşti poporul.

Iakov îl întrebă, strigînd la popă:

— Părinte, nu-ţi călca pe inimă, ci spune drept înaintea adunării, pocăieşte-te: pentru ce te-au dat oamenii afară din satul Balaşov? Acolo nu sînt oameni de credinţă veche şi totuşi ţăranii au pus caii la căruţe, au încărcat într-însele tot avutul tău, te-au suit pe tine şi pe preoteasă în telegă şi te-au mai şi ameninţat din urmă cu pumnii şi te-au huiduit. Ei, mărturiseşte cinstit, mint ţăranii de-acolo ori ba?

Popa, cu un zîmbet blînd, îşi ridică toiagul şi grăi cu evlavie:

— Am să-ţi răspund cu vorbele sfintei porunci: „Să nu mărturiseşti strîmb împotriva aproapelui tău". Vedeţi, aşadar, că rascolnicul ăsta s-a şi dat pe faţă ca un vrăjmaş.

— Vrăjmaş, contra cui? îl întrebă fără ocol Iakov, liniştit. Cui sînt eu vrăjmaş! Ţie-ţi sînt sau vecinilor mei şi celor din neamul meu?

Tihon reaminti popii, cu parapon:

— Dar la întrebarea lui Iaşa, părinte, tot n-ai dat nici un răspuns. Iakov e un rascolnic, eu sînt un răzvrătit. Dar cine eşti tu, păstorule cucernic? Spune

lumea că eşti un tulburător şi un înşelător. Cu cît ne vinzi pe fiecare?

Deodată, şontîcăind şi şchiopătînd cu piciorul său frînt, Kostea, cu mîna legată, ieşi grăbit din mulţime şi, cu obrazul palid, scuturat de mînie, se întoarse cu faţa la adunare şi rosti cu glas tremurător:

— Sînt un om fără pămînt, nu sînt scris la obştea voastră, dar de copil am trăit cu voi şi vă socotesc pe toţi neamul meu. Iată, şi pe mine, împreună cu ceilalţi săteni, m-au schingiuit şi m-au schilodit mai rău decît pe toţi. Am pătimit împreună cu Tihon şi cu Olioha pe care l-au omorît. Şi pentru ce? Pentru credinţă, pentru dreptatea noastră a tuturor. Şi n-am venit să mă pocăiesc, ci ţin la cinstea mea. Numai că sufletul din mine a amorţit pentru multă vreme. Şi acum, iată că Tihon, prietenul meu cel adevărat, şi Iakov, şi tuşa Paruşa, şi învăţătoarea nu m-au părăsit şi m-au făcut să învii din morţi. Ei, şi sfîntul acesta de detectiv împreună cu poliţistul au venit la mine, s-au apucat să mă-nduplece s-o urmăresc pe învăţătoare, la fiecare pas, la fiecare vorbă, pe ea ca şi pe acei care se duc la ea. Că altfel, zic ei, o să-mi rupă şi cealaltă mînă, o să-mi frîngă şi celălalt picior. Au început clevetirile împotriva doctorului. Iată, spun pe faţă toate acestea, înaintea adunării. Nu mi-e frică de nimic: după chinurile prin care am trecut, nu mai am de ce să mă tem, dar trădător şi iscoadă n-am să fiu.

Fără să-şi mai ascundă furia, popa strigă:

— Staroste, nu vezi ce se petrece aici? Aici, în faţa ta, ăştia îşi bat joc de preot şi tu stai de lemn! Ce, nu te-ai săturat de vorbele răzvrătiţilor? Am să-i raportez vlădicăi.

Cineva îl sfătui răutăcios:

— Aruncă-ţi pietricica mai aproape, părinte: la pristav sau la şeful zemstvei.

Starostele Pantelei, obişnuit cu gălăgia, se ridică în silă, îşi scutură barba-i roşcovană şi strigă ridicîndu-şi braţul:

— Astîmpăraţi-vă, oameni buni, înaintea părintelui: cu el v-aţi găsit să şăguiţi! Ţineţi seama de cinul lui... Nu vă îmbulziţi la păcat. Ipistatule, ian risipeşte lumea!

Dar ipistatul, cine ştie de ce, nu se urni din loc şi-şi holba ochii la mulţime.

Tihon rîse şi lămuri liniştit:

— Iată cum vine treaba: sfinţitul părinte nu-şi îndreaptă rugăciunea către Dumnezeu, ci către staroste şi poliţist. Mă, poliţistule, de ce nu sperii lumea?

Mulţimea rîse zgomotos. Kuzear, plin de bucurie, îmi şopti:

— Din pricina lui Tihon s-a zăpăcit... Un pas dacă ar face Tihon spre el şi s-ar şi da peste cap în rîpă, ca să scape de el. Şi din pricina asta, ei şi popa visează cum să se răfuiască cu el...

Popa se întoarse înţepoşat şi o luă încet spre ograda bisericii.

A doua noapte, eu şi Kuzear ne-am întîlnit din nou la postul nostru de strajă. Cu toate că ne era cam frică în bezna fără stele, în mijlocul tăcerii fără oameni, ne dădeam curaj şi ne îmbărbătam unul pe altul, călcînd apăsat şi plini de o atenţie încordată, ca doi vînători care ar fi pîndit o fiară.

— Uite, aşa mi s-a-ntîmplat vara trecută cînd munceam noaptea la cîmp... — şoptea Ivanka. Era întuneric beznă, o tăcere de mormînt, numai cosaşii şi greierii scîrţîiau. Iar alături, peste deal, cimitirul. Mormintele erau cu varul pe ele, dar mie mi se părea că sînt nişte stafii în giulgii. Şi, pe deasupra, mai fumega şi pămîntul pîrjolit, iar steluţele picurau prin negură, roşii ca sîngele. Şi iată că, cine ştie de unde, plutind, vine să mă cuprindă un întuneric mai negru ca noaptea. Am încremenit pe loc. Ei — îmi zic — să ştii că e holera şi că m-a apucat. Şi mi s-a făcut ciudă, ştii, aproape că îmi venea să urlu de necaz: păi cum să nu-ţi pară rău să mori, aşa, de mic băiat? Tocmai acum cînd mi-a

venit atîta poftă să trăiesc, mi-a şi sosit duşmanca de moarte, să pună şaua pe mine... Da, da, m-am prăvălit jos şi am căzut în nesimţire. M-am trezit, iar deasupra mea stătea un înger şi fîlfîia din nişte aripi de fulger şi aducea o adiere peste mine, ştii, aşa de plăcută şi de răcoritoare. Îngerul dă din aripi, rîde şi şopteşte de parcă flutură un vîntuleţ: „Sînt Molodeva cea dătătoare de viaţă, vin de la rîul Volga, unde sînt codri negri, unde-s nori cu fulgere. Şi uite, fiindcă deşi eşti tînăr de ani, totuşi te trudeşti şi eşti gata să înrourezi pămîntul cu lacrimile tale, ţi-am adus un dar, apă moartă şi apă vie, spre fericirea poporului..." Nici nu mi-am venit bine în fire şi a bubuit tunetul şi s-a pus ploaia cu bicele pe mine...

— Şi de minţit, tot ai minţit, nu te-a răbdat inima... — rîsei eu.

Cele născocite de Kuzear mi-au plăcut: parcă ar fi povestit un basm frumos, iar această „Molodeva" a sa îmi năzări în închipuire ca vie. Dar şi el credea în ceea ce povestise, căci în glasul său se simţea o uimire emoţionantă.

— Şi la ce bun să mint? Pe Molodeva asta n-am s-o uit cît oi trăi.

— Pe Molodeva, ai zis bine — consimţii eu.

— Păi tocmai! se bucură el. Cum se poate să mintă cineva, scornind o vedenie ca aceea? Dacă nu e foc, fum nu iese... tot aşa spunea şi Mikituşka.

O umbră neagră trecu prin faţa ferestrelor, ca o lumină tulbure, şi se topi în întuneric.

— Hai să fugim să-l ajungem din urmă! se alarmă Kuzear. Nu e Şustionok, e un bărbat.

Am coborît în goană colnicul şi am observat sub streaşina porţii un om înalt. Ni se păru că s-a ascuns de noi la poartă; haina de blană şi-o aruncase pe umeri, ca să nu-l recunoaştem.

— Care eşti tu ăla de acolo? întrebă Kuzear, cu glas tremurător, dar silindu-se să pară sever. Ieşi să te văd!

Glasul surd, răguşit al lui Kostea răspunse prietenos şi apropiat:

— A, tu eşti, Vaneatka? Şi Fedenka, şi el e cu tine? E a doua noapte de cînd mă uit la voi de pe colnicul nostru.

— Pe Şustionok îl pîndim, nene Kostea — îl prevenii eu. El a dat cu piatra în geam.

— Ne lipsim şi de viaţă, dar tot îl umflăm noi — hotărî Ivanka, răzbunător.

Kostea respira cu încordare, şuierător, şi abia acum, la ceasul acesta din noapte, îmi dădeam seama pentru întîia oară că el era grav bolnav.

— E bine că vă păziţi învăţătoarea. Şi ea ţine la voi, ştiu. Numai că, băieţi, aici nu e vorba de Şustionok. O fi el o stîrpitură de poliţist, dar el n-ar ridica niciodată laba împotriva învăţătoarei. E altcineva care ţine la Elena Grigorievna ca la sarea în ochi. Asta nu e numai o glumă, ci e o prigonire. Oamenii buni de la noi o respectă şi ea e prietenoasă cu ei, nu se scîrbeşte de ei. Care sînt ei, oamenii aceia? Nu-s numai Tihon şi cu Iakov, ci aproape tot satul, toţi sînt răzvrătiţi. Pot s-o rabde chiaburii, şi cu popa, şi cu poliţistul? De altceva mi-e teamă: să nu-i cadă pe cap cineva de la ispravnic ori de la şeful zemstvei şi să-i căşune vreun rău. Duceţi-vă pe la casele voastre. Pe Elena Grigorievna o păzesc eu singur. Sînt mai tare decît voi: n-aveţi decît beţe, iar eu sînt cu puşca cu alice. Uite-o aici.

Şi Kostea îşi arătă puşca de sub haină.

— O am de mult: pe cînd părinţii îmi trăiau, mergeam eu şi cu fratele la balta cu muşchi, la culici şi la raţe. Am şi lăsat să se zvonească: dacă se iveşte vreun strigoi, îi bag un pumn de alice mai jos de şale. Pentru vînătoare, nu mai sînt bun, s-a isprăvit şi cu vînătoarea, şi cu munca, pentru mine. Iată cum se chinuie lumea muncitoare!... Ei, cu bine, băieţi! Sînteţi oameni de înţeles şi aţi văzut

tot ce se petrece cu noi. Haideţi, duceţi-vă, pe învăţătoare n-o las eu fără apărare.

Gheboşindu-se şi tuşind răguşit, el o luă de-a lungul gardului împletit al curţii sale.

Şi cu aceasta, toată fapta noastră de vitejie luă sfîrşit.

Asta îl mîhni mult pe Kuzear, care tăcea îndelung, petrecîndu-mă pînă la trecerea peste pîrău, şi numai la despărţire zise cu ciudă :

— N-avem noroc, Fediuk... Dar las' c-o să ne vină şi nouă vremea să arătăm ce-i cu noi. Dă-te peste cap şi fă haz de necaz !

Pe Elena Grigorievna o găseam întotdeauna citind în nişte cărţi groase. N-o stinghheream ; ea mă primea totdeauna prieteneşte, punea pe masă, dinaintea mea, cărţi şi reviste ilustrate, apoi se adîncea şi ea în lectură. Cîteodată, suspina şi spunea ca din vis :

— Ah, Fedea, cît de minunate sînt cărţile ! O lume întreagă se dezvăluie în faţa ta şi simţi că omul e un creator de minuni şi că nu l-a făcut pămîntul pentru suferinţe, ci pentru munca privită ca o bucurie. Omul continuă să creeze în mod raţional ceea ce nu poate lua naştere de la sine. Citeşte, Fedea, caută să dobîndeşti în fiecare zi, în fiecare an, alte cunoştinţe noi. Fără muncă asupra lui însuşi, omul este mort sau, cum spuneau cumpărătorii de robi, o vită grăitoare. Insă asta e o neghiobie. O vită nu poate vorbi, fiindcă ea e vită. Dar omul nu poate să nu vorbească, fiindcă el e om. Limba şi-a dezvoltat-o el însuşi, pentru că a început să-şi alcătuiască viaţa în felul său, adică a început să creeze.

Astfel de vorbe, Elena Grigorievna mi le spunea des. Ea ştia să explice într-un chip uluitor de sim-

plu şi de clar cele mai complicate adevăruri, care păreau a fi încuiate pentru un băiat de vîrsta mea, fiindcă vorbea din inimă, mînată de o sinceră dragoste pentru om. Ascultînd-o, gîndeam că ea vorbea cu ea însăşi: nu se uita la mine, ci privea îngîndurată în depărtare sau, poate, în viaţa ei lăuntrică. Şi azi îi mai aud glasul, îi ţin limpede minte vorbele, îi văd chipul mirat şi îngîndurat.

Intr-o seară, pe cînd mă aflam la ea, Grişka ipistatul, băgăcios ca un om beat, dădu năvală în odaia ei. Am avut impresia că într-adevăr era băut.

— Noroc, învăţătoare! Uite c-am venit în vizită. Cum o duci, cum o scoţi la capăt cu viaţa?

Elena Grigorievna, mînioasă şi demnă, îi ieşi în întîmpinare:

— Şi ce te interesează pe tine? De ce ai venit la mine?

— Păi cum de ce? Îmi fac serviciul, îmi fac datoria; este? Am ordin să supraveghez poporul; ei, şi-l supraveghez, ca să fie pretutindeni ordine şi pace. Băiatul ăsta ce rost are la tine? Dar p-al meu de ce nu-l primeşti în casă? Şi pentru ce fel de treburi, Trişka şi cu alţi tulburători vin ca oaspeţi la tine? Şi tot felul de răzvrătiţi... Mă mănîncă palmele de ciudă, că nu m-au lăsat boierii să-l leg cobză pe studentul tău...

Elena Grigorievna, roşie de indignare, strigă pe un ton neobişnuit de autoritar:

— Ieşi afară! Imediat!

— Cum, cum? se clătină el în loc, faţă de riposta neaşteptată din partea învăţătoarei. Eu? Aşa?... Păi cînd vreau, te-nchid şi pe tine... Eu şi cu părintele ţi-am pregătit de mult o capcană...

Elena Grigorievna se repezi la masă, apucă o riglă lată şi subţire şi-l plesni cu ea, zgomotos, peste obraz:

— Marş de-aici, nemernicule! Şi locul acesta, de aci înainte să-l ocoleşti de la o verstă!

Grişka se încovoie şi se trase spre uşă. În clipa aceea uşa se deschise larg; Kostea apucă de guler, cu braţul lui sănătos, pe ipistat, şi-l scoase în prag:

— Ei, nerodule, ţi-ai găsit beleaua? Tu care ai fost şi jandarm! Tare tîmpit eşti! Fugi de-aici, iute, că de nu, are să te sfinţească şi mai abitir! Iar dacă te va pîrî boierului Ermolaev, să ştii că zbori de-a berbeleacul din postul tău de ipistat!

Elena Grigorievna rîdea la fereastră şi se bătea cu rigla peste palmă. Iar eu, cu obrazul lipit de geam, rîdeam pe-nfundate. Ipistatul, clătinîndu-se, alerga spre ieşire, poticnindu-se şi ţinîndu-şi bine sabia care îl lovea peste cizme şi-l împiedica la mers.

Elena Grigorievna mi s-a înfăţişat atunci foarte tare şi mîndră. Şi tot atunci, îmi dădui seama că mîndria este mai puternică decît orice forţă şi ca numai mîndria stăpîneşte puterea. O fată ca aceasta, tinerică şi gingaşă, a dat afară mogîldeaţa de ipistat de care mulţi bărbaţi, înfricoşaţi şi îndobitociţi, se temeau ca de orice poliţist cu sabie, numai pentru că în spatele lui se afla fiorosul pristav, iar în spatele acestuia, cumplitul ispravnic şi şeful zemstvei. Eu rîdeam cu hohote, fericit de fuga ruşinoasă a poliţistului, şi-l vedeam pe Şustionok, clătinîndu-se şi el înaintea mea, la fel de ticălos şi de laş.

M-a uimit şi Kostea: fără să se ferească de el, fără frică, l-a apucat de guler şi l-a tîrît în tindă. Grişka nu l-a atins nici măcar cu un deget, deşi ar fi putut dintr-un singur pumn să-l arunce într-un colţ, aşa bolnav, şchiop şi cu mîna schilodită cum era. Şi de asemenea, am cunoscut un adevăr nou: puterea nu stă în pumn, ci în conştiinţa dreptăţii tale. Iar vorbele cîntecului bunicii Ana, în care se spunea:

„Cînd plînge adevărul, triumfă strîmbătatea“,

mi se părea acum ca o tînguire de robi, aşa cum spunea Elena Grigorievna.

Kostea nu intră în odaia Elenei Grigorievna, ci, retrăgîndu-se, închise uşa, ca după un lucru ispră-

vit. În fața mea, nu se arăta niciodată dacă nu era chemat: se și sfia și credea el că astfel o ferește mai bine pe învățătoare de bîrfeli. Fenea îi ajuta în toate.

XXXI

Atît toamna aceea cît și iarna care i-a urmat au fost pline de întîmplări care au umplut de tulburare tot satul nostru, pe cei mari, ca și pe cei mici, și au ținut pe țărani într-o stare de neîntreruptă încordare. Liniștea veșnică a colțișorului nostru de țară, uitat de lume, a rămas în urmă, de domeniul trecutului, ca un basm adevărat din străvechimea vremilor, și numai bătrînii își mai aduceau aminte, cu un suspin, de ea. În nici o bojdeucă nu mai era nici rînduială patriarhală, nici pace, nici voie bună: țăranii tineri cu nevestele lor părăseau satul sau se despărțeau de părinți, se mutau în cocioabe pustii și, cu toate că duceau o viață de lipsuri crunte, cel puțin la început se simțeau liberi, ca oamenii scăpați de sub puterea bătrînilor. În satele dimprejur, zavera era și pe acolo în toi. Iar în satul unde Bogdanov era învățător, țăranii s-au înfățișat grămadă moșierului, cerîndu-i lemne pentru izbe. Boierul lor avea o pădure mare, cu lemn bun de construcție. Moșierul o vindea însă negustorilor: brazii seculari au fost doborîți parcelă după parcelă și cărați cu săniile în oraș. Țăranii locuiau în cocioabe de chirpici și numai lipitorile și cei înstăriți își durau case mari, din bîrne de brad, cu ogrăzi cuprinse. Moșierul i-a alungat pe țărani, asmuțind cîinii pe urmele lor.

Tot satul s-a alarmat și atunci țăranii s-au dus cu cotiugele în pădure, însoțiți de o gloată numeroasă. În fruntea mulțimii, stăteau acei care locuiau prin preajma școlii, împreună cu învățătorul, cum și acei care veneau pe la el, prietenii lui de taifas. Pe neașteptate, sosi șeful zemstvei cu poliția, puse mîna

pe țărani și-i legă, iar moșierul porunci ca arborii tăiați din pădurea lui să fie aduși la conac.

Nu era săptămînă care să nu împînzească în satul nostru o sumedenie de zvonuri despre răzvrătiri prin cătunele apropiate și mai de îndeparte: țăranii flămînzi ori ridicau grîne din hambarele boierești, ori devastau și puneau foc conacelor de moșieri și le luau vitele: într-un sat cu tîrg, un polițist călare a dat năvală în plină mulțime și a lovit cu nagaica un țăran, dar cineva de lîngă el a strigat: „Asta dă într-ai noștri!" Mulțimea s-a repezit la polițist, l-a scos din șa și a început să-l judece, dar cînd au mai sărit și alți cîțiva călăreți, s-a încins o bătaie în toată regula. Oamenii istoriseau cu invidie că în județul vecin, țăranii au dat buzna cu îndrăzneală în casa unei boieroaice și au silit-o să iscălească o hîrtie prin care le lăsa pămîntul în arendă, pe un preț de nimica. Boieroaica s-a speriat de moarte și nu numai că a iscălit hîrtia, dar le-a dat și cereale de sămînță.

Și pretutindeni, poliția, detașamente întregi, se revărsa asupra acestor sate și supunea fără alegere la bătaia cu vergi, toată lumea la rînd, pe cei bătrîni ca și pe femei. Vorbind cu jumătate de glas despre aceste întîmplări, oamenii își aduceau aminte de răfuiala de anul trecut cu țăranii de la noi și ochii tuturor scăpărau de o mînie răzbunătoare. Uitîndu-se în jur, țăranii se adunau grămadă, undeva între hambare, și gîlceveau cu o acreală morocănoasă:

— Cu bătaia și cu pușcăria, n-au cum să ne frîngă... N-au cum să bată toată omenirea și nici pușcăriile n-au să le fie încăpătoare. Atîta numai, că mai sînt printre noi mulți proști care se întind singuri ca să mănînce bătaie. Ce obște, ce mir, ducă-se pe pustii! Uite, Tihon și cu Olioha au plesnit peste bot poliția. Cu toate că i-au schingiuit și i-au schilodit, dar ei tot și-au păstrat cu cinste obrazul. Iată la ce trebuie să ne gîndim, oameni buni! Ți-

ne-te la locul tău cu toată lumea, înfrăţit cu aceasta, ca la bătaia cu pumnii, şi atunci nici o putere n-are ce să-ţi facă.

Noi, băieţandrii mai răsăriţi, umblam printre ei, jucîndu-ne, alergînd unul după altul, ascultînd vorbele lor învolburate. Ţăranii nu ne băgau în seamă : faţă de copiii lor, nu se ascundeau de loc. Dar eu şi Kuzear, mai mult decît alţii, ne strecuram în această ceată de ţărani, ascuţindu-ne auzul la fiecare cuvînt. Cunoşteam bine caracterele oamenilor de la noi şi puteam spune fără greş care dintre ei este îndrăzneţ şi neînfricat, care este laş, care e în stare să se ridice în apărarea gloatei şi care se uită pe de lături, tace şi-şi zice în gînd : „N-am fost, n-am văzut, nici pe-acolo n-am trecut", chiar dacă e sărac lipit pămîntului.

În chip deosebit, s-au tulburat ţăranii într-o zi de toamnă rece şi umedă, cînd, pe neaşteptate, a fost adusă de la tîrg, din post în post, o gloată de ţărani, cu neveste şi cu copii, toţi de-a valma. Altădată, erau aduşi din post în post cîte doi-trei oameni, dar acum mînau din urmă o mulţime întreagă. Zdrenţăroşi, îndobitociţi, frămîntaseră noroiul desculţi cale de vreo treizeci de verste, escortaţi de un uriadnic călare şi de şase delegaţi. Lîngă izba starostelui Pantelei, unde se afla casa obştii, toţi au fost strînşi grămadă şi ţinuţi timp nemăsurat, nelăsîndu-i să plece pe la casele lor : starostele şi cu uriadnicul şedeau în izbă, puricînd nişte liste. Dinspre toate marginile satului au venit în goană bărbaţii, şi babele, şi femeile. Ţăranii dădeau cu milosîrdie din cap, schimbau îndemnuri prieteneşti cu cei readuşi la vatră, care dîrdîiau învineţiţi de frig, încălzindu-se cu copiii în braţe. Unii rîdeau fioros, suduiau groaznic, tuşeau de răciţi ce erau şi mormăiau :

— Au pus mîna pe noi... Ne-au purtat prin puşcării, ca pe nişte hoţi şi tîlhari... laolaltă cu muierile şi cu copilaşii. Dar aici de ce ne-au mai adus ?

Să umblăm cu cerşitul, după pomana lumii? Acolo, pe meleaguri străine, ne mai cîştigam barem cîte o bucată de pîine prin munca noastră cinstită. Dar aici, uite, ni s-au cărat cocioabele, bîrnă cu bîrnă. Ei, n-o să stăm nici aci, că plecăm iar, nici unul nu rămîne. Cel mai tîrziu pînă mîine, nu ne mai aflăm aci. Puneţi-ne sare pe coadă...

Ţăranii îi priveau cu o milă omenească, plină de revoltă şi, fără nici o teamă, beşteleau stăpînirea:

— Ia priveşte ce fac ăia cu oamenii! Ah, blestemaţii de vrăjmaşi! Ce voiesc de la noi? Atîta ştiu, să chinuie ţărănimea...

A venit şi Paruşa, sprijinindu-se în cîrjă. Ea s-a înfăţişat gospodăreşte, cu o mîndrie de stăpînă, s-a oprit dinaintea oamenilor în suferinţă şi le-a făcut o adîncă plecăciune, le-a făcut urări de bine, cu o potolită mîngîiere. Pe urmă, cu glasul ei gros, a rostit poruncitor:

— Dar de ce staţi aici, nenorociţilor, şi vă chinuiţi nevestele şi copilaşii? Aţi ajuns acasă; ei, duceţi-vă acum pe la ungherele voastre, fiindcă v-aţi lăsat izbele pustii; iar care dintre voi n-aveţi adăpost, o să vă adăpostească vecinii. Doar sînteţi în satul vostru, sînteţi acasă. Nu e locul vostru aci, ca unor străini de lume. Mai-marilor le place să se îngîmfe şi să-şi bată joc de cei oropsiţi de soartă. Dar voi duceţi-vă, duceţi-vă, dragii mei mucenici! Cine n-are unde să se odihnească şi e împovărat de copii să poftească la mine...

Vorba ei neînduplecată şi inimoasă parcă i-a trezit pe toţi: femeile au izbucnit în ţipete, cu lacrimile pe obraz, iar bărbaţii s-au înviorat şi, bucuroşi, au rîs mînioşi, agitîndu-şi braţele:

— Daţi-i drumul, băieţi! Muieri, luaţi-o înainte! Aşa e, pentru ăştia, noi sîntem mai proşti decît vitele... Nu sîntem oameni, ocnaşi sîntem... Daţi-i drumul!... Las' c-o să dea ei de dracu', neamul lor de tîrfe, iar noi o să prăznuim, o să ne scoatem noi însutit paguba pentru chinurile astea...

Şi toţi ca unul au pornit pe uliţa satului, înconjuraţi de gloată.

Tot satul s-a tulburat: nu se mai vorbea decît despre cei reîntorși acasă, aduşi din post în post. Goi, desculţi, flămînzi, cu copii bolnavi, ei se adăposteau pe unde se-ntîmpla — pe la vecini ori prin căscioarele rămase întregi — iar cei care mai aveau cîte o bojdeucă cu ferestrele bătute în scînduri, şi pe care lipitorile, găsind-o prea șubredă, n-o dărîmaseră, au intrat în maghernițele lor, ca la puşcărie, fără paturi, fără o coajă de pîine. Nevestele, urlînd prin izbe neprietenoase, îşi plîngeau soarta vitregă. În astfel de izbe, se înghesuiau cîte două-trei familii. Vecinele miloase le aduceau, învelite în poalele şorţului, cîte o bucată de pîine, cîte o oală de cvas, ceva cartofi fierţi, şi se jeluiau împreună cu ele. Paruşa a dat adăpost la ea unei familii cu copiii răciţi şi i-a îngrijit pe micuţi ca pe nişte nepoţei ai ei.

— Vor plăti ei totul, tîlharii ăştia — bombănea ea, aspru. Nici o lacrimă de copil nu se pierde zadarnic; cît timp vor trăi copiii, au să poarte cu ei durerea lor. Cu ce rost sînt supuşi la suferinţe atîţia prunci nevinovaţi? În loc de bucurie şi de voie bună, numai rătăciri şi nevoi... Floricelele mele dragi, vă ofiliţi fără soare. Ei, dar veţi trece voi şi prin asta; durerile o să vă facă mai tari; strîngeţi mînia în inimile voastre mici, numai să nu vă pierdeţi, să nu vă frîngă încercările care sînt multe.

Iar cei readuşi cu silnicie, în zdrenţe, cu bărbile sălbăticite, şi pămîntii la obraz, frămîntau noroiul cu picioarele desculţe, umblau din izbă în izbă, semănînd numai tulburare în lumea satului, cu înfăţişarea lor, cu plîngerile şi blestemele lor nepotolite. Veneau şi pe la noi în izbă, sălbăticiţi, groaznici, cu privirile înnebunite şi, înjurînd de mama focului, urlau de zăngăneau geamurile. Mama le punea înainte pe masă cîte o strachină de ciorbă şi, tristă, îl poftea frumos pe omul nenorocit. Acesta mînca hulpav, apoi izbucnea în plîns, fără o vorbă, sinistru.

După o săptămînă, toţi cei aduşi de poliţie au plecat din sat, fără să se ştie încotro.

Cea de a doua iarnă o întîmpinam singur: tata lipsea dintre noi.

Tata, înspre tîrziul toamnei, plecase, parcă pe furiş, din sat. Mama se mai înveseli puţin; fără să-şi ascundă bucuria, chiar de a doua zi după plecarea lui s-a dus la conac, la munca cu ziua.

Seara, în amurgul siniliu, îi ieşeam în întîmpinare pe deal, lîngă un zaplaz. Stolul de neveste şi de fete se întorcea de la muncă cîntînd şi hăulind, iar glasul ei înduioşat, curat ca un cristal, răsuna de la primul stih al cîntecului, atît de frumos, încît îmi stătea inima-n loc şi un plîns năvalnic mă sugruma. Veneam în fugă la ea şi plin de fericire uneam vocea mea la cîntecul ei, cît mă ţinea gura. Pesemne acum, liberă ca la vatagă, îşi retrăia libertatea cu o bucurie în care vedeai uitarea de sine.

Cerul de toamnă, smălţat de stele, era de un albastru deschis, catifelat, iar ceasul străveziu al chindiei devenea pe nesimţite noapte; coastele dealului repezite în rîpi, şiragul strîns al izbelor şi al hambarelor de aici de sus, cum şi cele de dincolo de pîrău, cu căpiţele îndepărtate ale ariilor, totul se nălucea şi se mistuia în întuneric. Şi, cînd cîntecul se întrerupea la o notă ridicată a unei fete care ţinea isonul, o tăcere posomorîtă ne învăluia cu înfrigurare, în roua nopţii. Undeva, în depărtare, pe drumul mare al Denzei, o flacără de rug tremura şi pîlpîia; era pesemne vreun convoi de căruţe, oprit la popas de noapte.

Şi astfel, ca odinioară, eu şi cu mama am început să ne ducem viaţa singuri. În fiecare zi, ea, cu noaptea-n cap, pleca la muncă la boier, iar eu, înainte de a mă duce la şcoală, trebăluiam prin gospodărie: duceam nutreţ vacii, ceva de ciugulit găinilor, mă duceam după apă la puţ, cu găleţile pe cobiliţă, încălzeam soba cu vreascuri, îmi fierbeam cartofi pentru prînzişor, pe urmă fugeam la şcoală. După socotelile

noastre, pîinea și cartofii aveau să ne ajungă pînă la primăvară, iar meiul, uleiul, ceaiul și zahărul le cumpăram cîte puțin de la prăvălioara starostelui Pantelei. Samovarul îl aprindeam în fiecare seară cînd mama venea de la muncă și ședeam, uitînd timpul, cu ea, ospătîndu-ne cu ceai, cu o nespusă desfătare. Ea se întorcea de la lucru istovită, tremurînd de frig, cu fața cojită de vînt, cu mîinile învinețite, și de îndată ce intra în izbă, se repezea la samovarul clocotitor, încălzindu-și mîinile la aburi. După ceai, mă așezam să-mi pregătesc lecțiile, dezlegam probleme și-i citeam mamei versuri de Nekrasov. Iar ea asculta ca vrăjită : lăsa cusutul sau torsul și mă privea cu ochii ei strălucitori, gîndindu-se ca la ceva al său, la lucruri îndepărtate, cu neputință de înfăptuit. Mă uitam și eu la fața ei, silindu-mă să-i înțeleg gîndurile, și încetam lectura. Ea își venea în fire, suspina și mă ruga cu un glas înlăcrimat :

— Citește, Fedea, că tare frumos citești, parcă ți-ar înflori un cîntec din gură. Și cum ai învățat să citești! Ah, ce minune! Mie mi se pare că toată viața mea n-aș putea birui greutatea asta. Ce norocos îmi ești!

Și tocmai atunci, se aprindea sufletul în mine : trebuia să-i dezvălui numaidecît această „minune". Ea se pierdea cu totul, ca o fetișcană, dînd din mîini înspăimîntată cînd încercam să-i arăt literele. Nu se supunea decît în clipa cînd o luam de mînă. În prima seară, ea cunoscu și-și întipări în minte cinci litere și silabisi mai multe cuvinte de cîte o singură silabă. Aceasta o zgudui atît de mult, încît mă privea țintă, înlemnită pentru o clipă, pe urmă, tremurînd, mă îmbrățișă și mă strînse la ea. Mi-am dat seama că aceste cinci slove și cuvintele născute pe neașteptate din apropierea lor, fără șir, caraghioase și ciudate : „ah, da", „dar", „ban", se așezară ca un uriaș eveniment în viața ei ; că pentru ea, se descoperă o lume nouă, plină de taină. Ea rîdea fericită și-i auzeam inima bătînd puternic.

În noaptea aceea, n-am putut dormi mult timp: nu ne puteam linişti. Ea nu crezuse că va avea vreodată norocul să învețe să citească şi să scrie: este ştiut că femeilor de la ţară le vine greu să se înhame la astfel de treabă şi în sat nu e obiceiul ca muierile să învețe carte. Numai călugărițele şi cele rămase nemăritate stau în strană, la psaltire şi la ceaslov; ele s-au lepădat de lume, ca pururea fecioare. Li s-a luat tot ce este pămîntesc şi nu li s-a dat în schimb nimic. Ele, cu cîntul lor după carte, îşi roagă raiul şi nu se despart de mătănii, scară ridicînd la cer, dar cînd vor afla nevestele că Nastia citeşte şi slova civilă [1] se vor căina şi o vor lua în bătaie de joc. Am întrerupt-o scurt, cu două vorbe:

— Dar Raisa? Dar Praskoveia?

Ea tăcu resemnată, dar pe urmă, cu un suspin, cu un gînd mai departe văzător, nu-mi răspunse mie, ci ei însăşi:

— Sînt eu, oare, la fel cu ele? Ele şi-au croit drum în viață şi cu pumnii, şi cu mintea. Numai ele ştiu cîte parale fac, şi sînt mîndre. Şi nu trăiesc singure ca nişte orfane; ele ştiu să pătrundă uşor în sufletele oamenilor, iar oamenii se apropie de ele ca albinele de matcă. Lîngă Praskoveia şi lîngă Grişa, n-aveam nici o teamă, nici o sfială, eram gata să înfrunt orice primejdie. Cînd îmi aduc aminte cum Praskoveia a readus la viață pe Oliona, cum făcea pe alții să intre-n foc, stau şi mă-ntreb: De ce? Nu-s şi eu om? Sînt mai proastă decît alții? Toate drumurile îmi sînt oprite?

M-am revoltat ascultîndu-i vorbele jalnice şi m-am lăsat pe pat, ros de indignare:

— Nici nu-mi vine să te-ascult, mamă! Păi, dacă ai vrea, ai putea şi tu să înfrunți orice. La vatagă, îți mai aminteşti şi tu cum ardeai ca o făclie. Dar aici...

---

[1] Pînă la începutul secolului al XVIII-lea, în Rusia se folosea alfabetul slav bisericesc. Cel actual (propus şi prelucrat personal de Petru cel Mare) a fost introdus în 1700. (n.t.)

Nici în fața holerei n-ai dat înapoi, nici de molimă nu te-ai speriat, ai dat fuga singură la răposata tușă Pașa.

Nu eram părtinitor, nu exageram: o cunoșteam mai bine decît se cunoștea ea însăși. O iubeam ca pe nimeni în lume, nu numai ca pe o mamă, ci și ca pe cel mai apropiat prieten. Mi-a fost tovarășă, parcă ar fi fost de o seamă cu mine, și chiar din zilele de la vatagă s-a obișnuit să se poarte cu mine cum te porți cu un băiat cu scaun la cap, căruia nu-i era frică să se apere, care nu-și dădea cinstea pe rușine, nici la muncă, nici la baracă, și, pe deasupra, o susținea în clipe de slăbiciune și de boală, altfel de cum ar face-o un copil. Așa că simțeam și acum că ea mă vede ca pe un om în toată firea, că mă socotește mai iscusit și mai isteț decît ea, ca unul care stăpînește darul înțelepciunii de carte.

Seara îi citeam cărți împrumutate de la școală și ea îmi asculta citania cu nesaț, cu încîntare. Retrăia soarta eroilor, ca pe-a ei proprie, se tulbura, își lăsa lucrul din mînă și mă privea cu groază, sau cu o milosîrdie dureroasă, sau cu dorința nerăbdătoare de a afla cît mai repede destinul oamenilor pe care îl cuprindea cu mintea ei, ca pe niște ființe vii și apropiate, sau rîdea cu o nespusă plăcere de isprăvile lor hazlii.

Astfel, cînd îi citeam povestea „Cum s-a certat Ivan Ivanovici cu Ivan Nikiforovici", ea rîdea cu lacrimi, și de unul, și de celălalt.

— Auzi, proștii! Vezi cum înnebunesc oamenii de prea mult belșug! Altă treabă n-au! De plictiseală poți să-ți pierzi mintea, faci moarte de om...

Îndeosebi, îi plăcu „Mțîri"[1]. Ea asculta, uitînd de toată lumea, și-și repeta în șoaptă unele versuri răsunătoare. Nu o dată i-am recitat acest poem care, pentru ea, avea ceva tulburător, tainic și apăsător. Cînd isprăveam de citit versurile vrăjite, ea rămînea

---

[1] Poem de M. I. Lermontov (1814—1841). (n.t.)

pe gînduri, cu scînteieri fierbinți în ochi și cu o expresie de obidă dureroasă pe obraz.

— Dar pentru ce și-a prăpădit sufletul? mă întrebă ea odată, cu glasul stins. De ce s-a întors în temnița lui? Scăpase la libertate, nici de fiare nu-i fusese frică... Și viața slobodă i se deschisese acum înaintea lui. Și deodată, el se reîntoarce în chilie. Oh, e mai bine să moară omul decît să se chinuie în nevolnicie.

Cunoscînd-o și simțindu-i dorul de libertate, pricepeam că ea nu vorbea de Mțîri, ci de ea însăși, de soarta ei proprie. Ca și mine, ea n-a uitat niciodată poemul lui Mțîri; și-a adus aminte de el ani îndelungați. Iar eu, recitindu-l de atîtea ori, l-am învățat pe de rost. În schimb, ascultînd versurile lui Nekrasov, se întrista. Într-o zi, deopotrivă înciudată și mîhnită, îmi spuse:

— Îmi fac inimă rea, Fedea, după citirea asta: amar și chin simt, chin și foame... Ca și cum noi n-am ști ce-i asta! Noi, femeile, știm să bocim și să urlăm mai tare decît Nekrasov ăsta. Dar bucuria unde e? Uite, Mțîri a simțit barem pentru o clipă viața slobodă și puterea, i s-a frămîntat inima ca unui porumbel. Și eu aș vrea să-mi iau zborul ca o pasăre. Dar Nekrasov ăsta, îți întunecă sufletul și mai mult...

Pînă la Crăciun, ea, deși cu poticneli, izbutise să citească unele cărți ale mele, dar obosea repede. Pentru mine, era limpede că ea se hotărîse să biruie această greutate, să ajungă să citească tot așa de curgător și cu ușurință ca și mine. Nu puteam însă pricepe de ce se împotrivea și se supăra atunci cînd îi puneam dinainte, pe masă, caietul meu de școală și creionul. În ochii ei tremura o expresie de spaimă; își ferea mîinile și se trăgea pînă la capătul mesei, de parcă ar fi văzut ceva blestemat în acest caiet obișnuit și în acest creion. Într-o zi, nemaiputîndu-mă stăpîni, mă răstii la ea. Ea păli și rămase nemișcată, cu o rugă mută în ochi. În clipa aceea, chiar și mie mi s-a părut că cineva a suspinat în cămară, iar prin odaia scăldată în luminile amurgului, au trecut plutind um-

bre străvezii. Îmi adusei aminte cum băbuca Natalia stătea la taifas cu duhul casei şi rămăsei şi eu mişcat, copleşit de o groază nelămurită. Dar încă din vremea aceea, eu nu mai credeam nici în duhurile casei, nici în draci, nici în stafii: toate superstiţiile acestea primitive, copilăreşti mi le-au stîrpit muncitorii de la vatagă, care răspundeau singuri de ei, şi nu numai că nu se temeau de Dumnezeu, dar nu se temeau nici de lipitorile crunte, de patronii lor. Grişa, Hariton, Praskoveia, Karp Ilici mi se înfăţişau mai tari decît toţi dracii, iar Ivan Buianici stăpînea şi marea, prin poruncile lui. Şi-mi venea să rîd, închipuindu-mi aceşti draci săteşti, cu cornițe şi cu copite de ţapi, arătînd ca nişte cîini flămînzi, fără stăpîn. Totuşi, mama, fără să vrea, mă molipsi de un scormon ciudat şi de presimţirea unei năpaste necunoscute. Şi astfel, fiindcă amîndoi auziserăm ceva în cămară, ne priveam unul pe altul şi trăgeam cu urechea, fără să ştim de ce. În pupilele ei dilatate, am ghicit întunecarea atît de cunoscută mie şi pe care mă şi obişnuisem să n-o bag în seamă. Aceste valuri ale trăirilor ei sufleteşti erau de neînțeles pentru mine şi simţeam că în asemenea clipe ea vedea şi ştia multe lucruri de neconceput, pe care n-aveam să le văd şi nici să le aflu, nici eu şi nimeni altul.

Această sensibilitate nervoasă a ei şi necontenita ei nelinişte sufletească se exprimau fie prin presimţirea tremurătoare a unor întîmplări în viaţa noastră, fie printr-o subită stare de îngîndurare fără pricină, cînd ea se închidea complet în sinea ei şi semăna cu o „deocheată", sau, fără nici un motiv, se înveselea, plină de voie bună, rîzînd, cîntînd voios fără cuvinte şi forfotind prin casă ca o fetişcană. De altfel, cînta cu jumătate de glas, chiar şi în ceasurile de îngîndurare apăsată, foarte încet, foarte trist, şi nu rareori o găseam cu lacrimi în ochi. În cîntecele ei nu aflam melodii pe care să le mai fi auzit, ca şi cum ea n-ar fi fost în stare să-şi toarne simţirea şi gîndurile în cîntecele pe care le cînta toată lumea, ci-şi crea sin-

gură melodii proprii, alegîndu-şi cuvinte inimoase, de jale şi de plîns, împotriva sorţii ei vitrege, ori de cîte ori se tînguia cu glas tare şi se bocea, ca băbuca Ana. Probabil nici n-avea nevoie de cuvinte pentru aceste melodii : pesemne ele o împiedicau să dea viaţă întregii adîncimi a simţămintelor ei, pe cînd melodia îi izvora curgător din suflet şi era tot atît de mişcătoare şi de simplă în modulaţiile ei.

Dar de ce îi era frică să pună mîna pe creion şi să se apuce de scris în caiet beţişoare şi lanţuri, asta nu puteam s-o concep în nici un chip. Într-o zi, ea spuse cu un zîmbet care-i crispa obrazul :

— Ştii, Fedea, citesc pentru mine. Sorb fiecare cuvinţel, picătură cu picătură. Dar de scris... Mi-e frică să nu cheltuiesc ceva din mine : îmi deşert sufletul, îl aştern pe hîrtie şi rămîn fără de noroc, ca o prostuţă. Ce e pierdut e bun pierdut.

Pînă atunci, ea nu vorbise asemenea prostii. Nu-mi putui stăpîni rîsul : astfel putea trăncăni o muiere superstiţioasă, care nu cunoscuse nimic în afară de cămara ei, de găinile ei, care credea în cel necurat, în vise, în tot felul de semne ; dar mama văzuse lumea şi cunoscuse numeroşi oameni buni, inteligenţi, şi privea crezămintele de orice fel ca pe nişte basme deşarte. Mă uitam la ea şi mă prăpădeam de rîs.

Într-o seară, pe cînd îmi pregăteam lecţiile, ea citi cîntător, tărăgănat :

Ieri uşa temniţei deschis-am
Captivei mele zburătoare...

Şi deodată îşi lăsă capul pe mîna de pe carte şi izbucni în plîns. Sării la ea :

— Ei, mamă, ce-i cu tine ? Aşa, fără rost şi fără pricină ?

Ea îşi ridică faţa şiruită de lacrimi şi cu un zîmbet tremurător :

— Ce frumos e, Fedea ! Mi-a strîns inima... Parcă m-a ameţit de tot : cum, eu am citit asta ori altul ?

Şi aşa treceam noi nopţile lungi de toamnă şi de iarnă, în bătrînica noastră căscioară, ca într-o chilie de schit, adăpostită singuratic la poala dealului înalt. Nu ne era frică nici de vifornița care urla şi vuia dincolo de geamuri şi scutura zidurile, nici în nopţile tăcute, surde, cînd foşnetele şoarecilor păreau nişte zvîrcoliri ale duhului casei : eram ca de o seamă şi ne înţelegeam dintr-o privire, iar în tăcere, fiecare simţeam viaţa celuilalt, ca pe sine însuşi. Pentru întîia oară, trăiam plăcerea, neîncercată pînă atunci, de a ne simţi sufletul liniştit, de a avea conştiinţa bucuroasă a libertăţii şi independenţei noastre. Şi simţeam amîndoi că anii aceia n-au trecut degeaba pentru noi, că ne-au făcut mai înţelegători de multe, mai bogaţi sufleteşte, am cunoscut ceea ce nu ştiau oamenii şi femeile de la noi.

Eram foarte mulţumit că învăţătoarea nu vedea în mama o muiere de rînd, de la ţară, dintre acelea a căror tinereţe se mistuia într-o robie de sclavă şi de oarbă supunere, ci o femeie care cunoştea altă viaţă, cea de artel, de tovărăşie, care aruncă asupra vieţii frumuseţile unui vis de viaţă slobodă şi vrea să scape din strînsoarea traiului după legea veche, cea nedespărţită de murdăria dobitocească. Ea îşi lepădase de mult volosnikul, ieşea cu haine orăşeneşti pe ea, în pofida tuturor bîrfelilor, şi chiar prin această libertate a stîrnit tulburare printre fete şi tinerele neveste, urmată de un simţ de invidie respectuoasă faţă de ea. La casa de rugăciuni nu se ducea niciodată. Într-o zi, pe cînd mă pregăteam să plec la casa de rugăciuni să ascult convorbirea şi cearta dintre Iakov şi ceilalţi ţărani, ea îmi spuse :

— Îţi mai aduci aminte de Ulita de la vatagă, cred... Eu nu-s Ulita. Ea mi-a răsturnat inima. Femei ca Ulita, nu numai că nu ştiu să umble fără ham, dar mai bagă şi pe alţii în ham.

Eram însă sigur că dacă mama s-ar arăta pe la casa de rugăciuni, fără volosnik şi cu haina de orăşeancă,

ar fi alungată încă din prag, iar bisericoşii moşnegi şi babele ar face-o de ruşine, faţă cu tot norodul.

După plecarea tatii, de sărbători, au început să treacă pe la noi femei, ca să stea de vorbă cu mama, să se jeluiască, să-şi uşureze sufletul stînd cu ea. Aceste seri aveau multă asemănare cu şezătorile. Adeseori, femeile îşi aduceau lucrul de mînă — împletituri, cusături — şi zăboveau pînă la o oră tîrzie. Cu toate că ele mă stinghereau oarecum la pregătirea lecţiilor, le ascultam cu plăcere vorbele şi cîntecele lor domoale, îngîndurate.

Ele vorbeau despre micile lor supărări, dureri şi bucurii, bîrfeau în şoaptă şi rîdeau cu măsură. Pe mine mă vrăjea sobrietatea acestor şezători: fiecare din surate şedea aplecată asupra lucrului ei, dar lucrul părea că n-o interesează de loc, iar degetele i se mişcau de la sine, jucîndu-se cu andrelele sau cu acul. Feţele arse de vînt, mai aspre şi mai îmbătrînite decît le-ar fi îndreptăţit vîrsta, deveneau străine de grijile gospodăreşti, îndepărtate de la necazurile de toate zilele.

Dintre femeile care mai locuiau cu ai lor veneau numai două: Uliana, nevasta părăsită a lui Nikolai Podgarnov, şi Liosinka, nora Paruşei. Celelalte două-trei neveste tinere erau soţii de soldaţi care plecaseră din familiile bărbaţilor, înapoi în casa lor de feciorie, pentru timpul cît bărbaţii lor îşi făceau armata. Aceste „văduve de paie“, asemenea cucilor, nu-şi aveau cuiburi proprii: ele zburaseră din cuibul socrului, dar nu prinseseră rădăcini nici în gospodăria părinţilor lor. De obicei, erau socotite „slobode“ şi dispunea fiecare de sine aşa cum voia, fără să primească înrîurirea nici unei familii asupra lor. Munceau şi la boieri, şi la lipitori. Femeile care trăiau în familia lor, cu bărbaţii lor, le judecau aspru pe cestelalte şi le socoteau „pierdute“ şi născoceau tot felul de năzbîtii pe seama lor. Nevestele soldaţilor se ţineau în neatîrnare faţă de alţii şi dezgheţate. Rîdeau şi răspundeau cu sfidare:

— Lasă-le să latre: le e necaz că n-au avut şi ele parte de atîta noroc. E pricina pentru care ne bîrfesc şi ne hulesc: din invidie.

O pizmuiau însă şi ele pe mama, dar fără s-o jignească, ci silindu-se s-o imite în purtări prietenoase, în curăţenie, în priceperea de a se îmbrăca mai ca lumea.

În această izbă părăginită a noastră, tinerele femei şi nevestele soldaţilor îşi găseau şi plăcerea sufletească, şi libertatea în vorbe, aşa cum o doreau, şi mîngîiere în supărările lor, faţă de asprimile şi certurile duşmănoase din familii, şi cutezanţă ispititoare în visările lor, cu gîndul la libertatea la care tindeau ele, femeile. Mama le povestea despre lumea slobodă de la vatagă, despre solidaritatea din artel între muncitori, despre tulburări şi despre lupta celor uniţi, dusă pentru ca toată lumea să aibă parte de o viaţă mai bună. În istorisirile ei, oamenii păreau foarte apropiaţi, ca nişte fiinţe dragi, pe care nu e chip să nu le iubeşti şi pe care nu le poţi uita niciodată.

XXXII

Mil Milici nu-şi părăsea satul, ducînd acolo viaţa ursului în bîrlog. Îşi încetase vizitele la Elena Grigorievna, după ce Kostea făcuse odată un drum pînă la el, îndemnîndu-l în şoaptă să se cruţe mai mult, atît pe el cît şi pe învăţătoare. Nici Bogdanov nu mai venea. Dar într-o zi de iarnă, el, cu traista pe umeri, trecu pe la Elena Grigorievna şi, rizînd fără păs, stătu puţin la ea, îi citi cîteva poezii ale sale, după care se despărţi de ea pentru totdeauna.

În memoria mea fidelă, convorbirea lor a rămas neştearsă pentru multă vreme:

— Acum, Liolia, nu m-a izgonit guvernatorul, ci şeful zemstvei. Spre Volga mi-e drumul, acolo are omul loc de ajuns şi sînt nenumărate mulţimi de oameni muncitori.

Îşi luă rămas bun de la mine, şi luîndu-mi mîna, mi-o scutură şi rosti cu un zîmbet galeş:

— Ei, prietene dragă, ţine-te în voie bună! Crede, speră şi aşteaptă, o cale largă ai înaintea ta.

Elena Grigorievna îi mîngîie părul ciufulit şi-i spuse printre lacrimi:

— Dragă Bagdaşa, sînt sigură de tine: n-ai să stingi flacăra care arde în tine, ai să lupţi şi ai să scrii versuri. O să lucrez şi eu... într-un oraş industrial.

— Ştiu, Liolia... Anton e un om minunat. Tu îmi eşti ca o surioară dragă. Cu durere în inimă, mă despart de tine Pesemne aşa mi-e scris: să fiu un răzvrătit prigonit...

De mult înţelesesem că Elena Grigorievna îl iubea pe Anton Acum însă lucrurile mi se înfăţişau limpede: ea era logodnica lui. El va veni în primăvară şi o va lua cu el, în oraşul necunoscut, şi n-am s-o mai văd niciodată. Simţii dureros un fel de gelozie faţă de Anton.

— Părinţelul de la voi, ştii, e un păstor priceput: nu numai că-şi păzeşte oile de lupi, dar cutreieră şi el toate cotloanele şi toate vizuinele. Aici, la voi, Liolia, el a descoperit un cuib de răzvrătire. Cine a făcut cuibul acesta?

Alexandr Alexeici îşi umflă pieptul, îşi puse vîrful degetului în dreptul inimii şi, cu un aer de mîndrie, adăugă rîzînd:

— Eu!

Elena Grigorievna îşi luă o expresie de groază, îşi împreună degetele miinilor şi le ridică la bărbie:

— O doamne, ce răzvrătit fioros eşti, Bogdaşa!

Şi rîse tare.

Dar el continuă să se ia în glumă pe el însuşi, ca şi pe duşmanii săi:

— Păzeşte-te şi tremură, fată dragă! Sînt molipsit de lepra răzvrătirii şi a gîndirii libere. Nu degeaba mă izgoneau guvernatorii din voievodatele lor. Însă acum, pînă şi şefii zemstvelor, înţeleşi cu popii, au or-

ganizat o goană și au slobozit din zgardă o haită de copoi împotriva mea.

Deodată, el deveni grav și îngrijorat. Se uită cu îndoială la mine, îmi zîmbi distrat și, după chibzuință, amintindu-și pesemne că sînt condus de mîini sigure și că nu voi duce secretul pe uliță, rosti încet :

— Mi-e frică, Liolia, să nu te supere și pe dumneata. Cineva, din prostie, m-a lăsat să înțeleg că nu fără un dedesubt veneam pe aici.

Elena Grigorievna nu-i răspunse, ci, venind la mine, îmi cuprinse umerii.

— Îmbracă-te, Fedea, și urcă-te pe colnic. Știi pentru ce ?

— Știu.

În mers, îmi pusei șubulița, apucai căciula și mă repezii la ușă.

— Stai ! Dacă dai peste cineva pe-acolo, să nu te întorci la mine.

Mă urcai în goană pe colnic, mă uitai în jur. N-am văzut nici pe popă, nici pe ipistat, nici pe Șustionok ; în schimb, îl văzui pe Maxim chiorul : mergea agale de-a lungul hambarelor, cu ciomagul în mînă.

Zburdai în loc ca un cal nărăvaș și dădui fuga la izba bunicului. Privii în uliță de după colțul izbei lui Serioga Kalganov și-l văzui pe Maxim lîngă hambarul lui Kuzear, proptindu-se în băț și uitîndu-se în jos. Probabil supraveghea izba lui Kostea. De după hambare, se ivi în fugă Kuzear care zvîrli în spatele lui Maxim un bulgăre mare de balegă înghețată. Lui Maxim îi sări căciula din cap, la un stînjen de el. Cu un urlet, el se întoarse, dar Kuzear pierise după hambar. Maxim, scuipînd vorbe buruienoase de răsuna toată ulița, se aplecă să-și ridice căciula, dar un alt bolovan, venind din altă parte, i se propti în coastă. El se înfurie și, cu o pripeală bătrînească, alergă spre hambar, cu bățul gata să lovească. Însă Kuzear, apărînd în goană de după un alt colț, îi luă căciula și o zvîrli pe potecuța strîmtă dintre două hambare vecine. Maxim ieși să-și ridice căciula, dar n-o mai găsi

la locul ei. O căută cu ochiul său teafăr și, suduind de mama focului, o luă spre ulița lungă, acasă, ridicîndu-și amenințător ciomagul. Kuzear îl ura pe Maxim, ca și mine. De cînd Maxim umblase cu pîra împotriva țăranilor, pe la autorități, iar mai pe urmă, împreună cu ipistatul, îl bătuse pe Kostea, Kuzear un singur gînd nutrea : cum să se răzbune mai usturător pe el. I-a spart în timpul nopții geamurile de la izbă, iar Maxim își găsise adăpost la baie pînă și-a pus alte geamuri. Dar într-o noapte întunecoasă, după ce Maxim a plecat la popă, Kuzear s-a strecurat în casa lui, în izba goală, i-a scos din țițini ușa de la cămară, a rezemat-o de ușa de la intrare, a proptit-o cu cociorba și cu vătraiul, apoi a ieșit cu băgare de seamă afară, închizînd de nădejde ușa așa cum o găsise. Maxim se întoarse acasă tîrziu, trase brusc ușa spre el și toate cele îngrămădite de Kuzear se prăvăliră peste capul lui. Maxim se prăbuși, zăpăcit de groază, se trase tîrîș afară și fugi urlînd la vecini. Nu o dată Kuzear făcu asemenea isprăvi și lipi cu miez de piine, pe ziduri, hîrtiuțe pe care scrisese cu litere de tipar : „Pentru bătaie" ; „Pentru pîră" ; „Dușmanul n-o să aibă parte de viață". Popa, în predica lui la biserică, a învinuit de aceste năzbîtii pe cei fără popi și pe răzvrătiți, iar starostele și cu ipistatul au amenințat la adunare pe cei neastîmpărați, cu arestul la răcoare. Unii dintre moșnegi și cîteva babe osîndeau purtarea poznașilor pe care nu-i descoperise, dar oamenii rîdeau cu poftă de Maxim, și în ograda bisericească, și la ei acasă. La adunări, țăranii primeau amenințările starostelui și ale lui Grișka cu hohote de rîs. Ei se temeau de Maxim și-i purtau sîmbetele, și e de la sine înțeles că toată lumea își umplea inima de o bucurie răutăcioasă atunci cînd un ștrengar necunoscut îi juca astfel de renghiuri. Nimeni n-ar fi bănuit însă că asemenea puse-la-cale le-ar putea comite vreunul dintre năpîrstocii de copii ; toată lumea era sigură că numai cineva dintre flăcăi sau dintre bărbați îi făcea lui Maxim zile fripte.

În timp ce Maxim, dînd cu bățul, fără căciulă, străbătea grăbit ulița lungă, eu am dat fuga la Kuzear. L-am găsit lîngă hambarul său și, rînjind cu răutate, privea din urmă pe Maxim.

— Am văzut totul ! îi strigai de departe. Așa îi trebuie : spiona pe învățătoare.

Rîdeam cu hohote și l-am urmărit cu privirea pînă la izba lui.

— Nu mai pune ăsta piciorul pe-aici — spuse Ivanka, cu convingere. Acum și-a dat seama că i s-a-nfundat. Las' că-l dezvăț eu pe ticălos să mai vină pe-aici ! El a zvîrlit cu piatra-n fereastra Elenei Grigorievna. Căciula lui am s-o pun noaptea într-un par și-am să-l înfig în creasta coperișului său. Ca să rîdă lumea. Stai că mai născocesc eu și altele, de-o să-i sară capul...

Într-adevăr, a doua zi, căciula lui Maxim se legăna în vînt, pe vîrful bățului înfipt chiar în creasta izbei. Trecătorii și vecinii se adunaseră grămadă în uliță și rîdeau de isprava cea nouă a poznașilor.

Într-o zi, la Elena Grigorievna, cineva îmi trăda secretul, spunînd că mi-am învățat mama să citească și să scrie. Ea mă îmbrățișă brusc și începu să mă sărute, spunînd :

— Dragul meu, dar îți dai tu seama ce faptă mare ai făcut ? Pe omul cel mai apropiat l-ai scos din întuneric, la lumină. Adevărata fericire nu este altceva.

Iar eu, zguduit, am izbucnit în plîns.

— Ce ai, dragă ? Nu trebuie să plîngi, ci să te bucuri din toată inima...

— Dumneavoastră vă veți mărita și veți pleca de aici. Și n-am să vă mai văd niciodată...

— Ei, asta-i ! (dar era mișcată). Parcă n-ai să-mi scrii, Fedea ? Și eu îți voi răspunde. Și tu ai să pleci cu mama de-aici. Și va fi mai bine : în oraș ai să înveți, și oamenii de acolo au suflete mai bogate. Caută-ți drumul în viață, fără să te pierzi cu firea. Și trebuie să cauți cu stăruință. Slujește oamenilor,

dar să nu fii servitorul lor. Ai o mamă bună, ea va fi mereu lîngă tine.

N-am uitat niciodată clipa aceea unică : ea a aprins cu putere scînteia de nestins în sufletul meu. Şi cu această scînteie, călcam mai departe pe drumul meu spinos.

XXXIII

Anul trecut, ca şi anul acesta, săptămîna brînzei a fost plictisitoare : numai cei bogaţi şi înstăriţi s-au plimbat cu săniile cu clopoţei ; uliţele erau pustii şi nici obişnuitele colinde cu cîntece nu s-au mai făcut. In fiecare izbă, oamenii erau încă nemîngîiaţi de durerea prin care trecuseră, în urma pierderii celor dragi, după foamete, şi nu se întremaseră după valul de sărăcie. Uliţele arătau mai gîrbovite : multe izbe şi magazii stăteau fără coperişuri, iar ici şi colo, se zăreau vetre pustiite, cu mormane de gunoaie şi de putregai : Serghei Ivaghin desfăcuse, bîrnă cu bîrnă, cocioabele datornicilor fugiţi.

Ţăranii spuneau, privind uliţele cu paragini jalnice în locul caselor :

— N-a trecut Mamai [1], ci lipitoarea de Ivaghin şi-a făcut de cap...

Şi bojdeucile de lut, şi cocoşatele izbe înzăpezite păreau acum nişte morminte. Căluţii şi văcuţele nu-şi reveniseră nici după un an : slabi, ciolănoşi, cu pielea coastelor roasă, călcau ca nişte bolnavi, cu capetele plecate.

Cu toate că, după datină, în izbe şi în cocioabe se făceau blinî, familiile rărite îi mîncau fără unt de vacă şi fără lapte covăsit, ci cu lacrimi îmbelşugate.

Umflarea apelor de primăvară la pîrăiaşul nostru era întotdeauna un lucru mare pentru noi. Nu numai

---

[1] Hanul tătarilor, a cărui amintire a dăinuit secole de-a rîndul, din pricina năvălirilor lui pustiitoare. A fost zdrobit de oştile ruse, în 1382. (n.t.)

noi, copiii, ci şi cei mari aşteptau scurgerea sloiurilor de gheaţă. Pînă şi moşnegii încărcaţi de ani, şi babele se tîrau afară din izbele lor şi, proptindu-se în cîrje, mergeau agale spre malurile nalte de lut şi spre povîrnişurile repezi de pe cele două maluri şi rămîneau duşi pe gînduri, nemişcaţi, fără să-şi ia ochii de la pîrăul zbuciumat, numai zăpoare acoperite de zăpadă cu marginile de cristal fărîmiţate. Pîrăul se revărsa foarte larg, prin toată văgăuna, iar covăceria lui Potap şi izba lui de pe colnicel se ridicau ca de pe o peninsulă strîmtă.

În fiecare primăvară, stăvilarul moşierului se spărgea, apa cu un muget sălbatic şi cu un urlet asurzitor se repezea în hău, ca un puhoi galben, tulbure, în vîrteje de cascade clocotitoare, în troiene de spumă ruginie şi în nişte clăbuciri dese de aburi.

Gheaţa solidă nu se desprindea mult timp de pe maluri şi nu se fărîma sub presiunea apei de la fund, care, limpede, abundentă, scăpa din copci, curgea domol, liniştit, pe deasupra gheţei, ducînd cu ea gunoaie, balegă şi grămezi de spumă galbenă.

În văgăuni şi pe rîpele neadînci, ciripeau şi susurau pîrăiaşele, şi mîniile de apă, rozînd, spălînd malurile drepte, făceau să se prăbuşească jos, în pîrău, stînci imense, surpate. În zilele acelea, aerul cald şi umed, în abureala albăstrie de soare, respira mirosuri de pămînt dezgheţat, de iarbă din anul trecut, putrezită, de sălcii şi răchite dezmugurite şi încă de ceva ameţitor şi tulburător, ce nu se trezeşte decît în zilele acelea de ape mari, pline de voie bună, ca de Paşti. Pretutindeni, se resimte mult dorita tulburare şi fericita presimţire a întîmplărilor minunate de care primăvara e atît de bogată. Ele se deşteaptă în fiecare an, dar par întotdeauna începătoare, extraordinare, surprinzător de suave. Te trezeşti dimineaţa, împins de o nelinişte nelămurită, şi, desculţ, dai fuga afară din ogradă, în aerul viu, pe pămîntul ud, rece, pe şuviţele de apă împletindu-se între ele pe zăpada moale, plină de apă. Sus, fîlfîie cîrduri de stănci, rotindu-se în vîr-

tej şi ţipînd de bucurie. Undeva, fluieră grangurii: un erete pluteşte maiestuos în tăriile albastre. Soarele drag este tînăr, fierbinte. Se pare că el ne trimite un rîs orbitor, îmbrăcat în albastrul cerului, şi priveşte cu plăcere pămîntul pe care îl face dătător de viaţă şi-l înveşmîntează în verdeaţă şi-n frunzuliţe, după somnul de iarnă. Şi se mai pare că şi pămîntul nostru drag zîmbeşte fericit soarelui şi cerului şi se destinde cu un tremur. Şi pentru întîia oară, îmi dădeam seama că Paştile, sărbătoarea de bucurii şi de flori, este un triumf al reînvierii miraculoase a vieţii. Cu toată făptura mea, cu trup şi cu suflet, cîntam împreună cu pămîntul: „Bucură-te şi te veseleşte, Sioane!" Acest „Sion" răsuna în mine ca o viziune de străluciri.

În această primăvară, pîrăul se revărsa cu multă apă şi larg: se ridicase pînă aproape de mijlocul înălţimii malului de lut de lîngă hardughia pompierilor; cărînd cu el lespezi prăbuşite şi plescăind în clocot, surpa malul. Iar aici, în văgăuna dinspre partea noastră, apa se bulbucea domol sub spuma moale şi parcă se dădea îndărăt, cărînd încet cu ea sloiuri mici şi îngrămădindu-le în mormane de cristal în faţa covăceriei. Pîrăul tulbure se repezea năvalnic, revărsîndu-se larg în vîrtejuri înspumate. Dimineaţa, sloiurile pluteau ca nişte solzi mari, încălecîndu-se, ciocnindu-se şi spărgîndu-se între ele. Pe tot pîrăul se auzeau murmure şi trosnete. Iar mai jos, la o cotitură bruscă, sub surpăturile dealului înalt, toată sumedenia de sloiuri se izbea în steiurile de piatră, ca într-un zid uriaş. Ele se zăporeau, se rostogoleau, se măcinau, alunecau din nou în torentul clocotitor de apă, se dădeau la fund, răsăreau în afară, răsturnau altele şi le făceau ţăndări. Pe aceste insuliţe acoperite de zăpadă şi murdare, pluteau grămezi mici de bălegar, de paie, cîrpe, opinci rupte, coşuri vechi de nuiele şi tot felul de gunoaie. Aşa trecea gheaţa apelor satului nostru, începînd de la moara boierească, dincolo de care venea clocotind apa curată.

Sloiurile de la iaz se clădeau de la sine în locuri ridicate, la cotitura bruscă a pîrăului de sub malul boie-

resc, şi răsăreau ca un stăvilar de cristal de la un mal pînă la celălalt. Pe urmă însă, pe neaşteptate, acest stăvilar se năruia într-o clipă, iar sloiurile răzbeau grămadă în apele noastre descătuşate de gheaţă. Începea o nouă scurgere de sloiuri.

Intr-una din aceste zile, Garaska veni, zor-nevoie, la mine, de la conac, îmbrăcat sărbătoreşte cu mintean nou, cu cizmuliţe făcute cu grijă, şi cu şapcă cenuşie, plată ca o clătită. Bălăior, alb şi rumen la obraz, cîrn, încă de la distanţă rîdea la mine cu ochii săi rotunzi, cîntînd stihuri :

Vine primăvara, vine !
Noi puişorii ei sîntem !

— Nu puişori, ci soli — îl corectai, repezindu-mă în goană la deal, în întîmpinarea lui.

— Ba puişori. Pe noi nu ne trimite nimeni, zburăm singuri ca nişte păsări libere.

Ne ciocnirăm îmbrăţişîndu-ne şi izbucnirăm amîndoi în rîs, de o bucurie fără motiv.

— Mă duceam la Elena Grigorievna — îşi aduse el pe dată aminte — dar, uite, te-am văzut şi nu m-a răbdat inima. Numai cu tine sînt prieten, alţi tovarăşi n-am în afară de tine. Şi e o desfătare să fiu prieten cu tine.

— Dar cum vrei să ajungi la Elena Grigorievna ? întrebai mirat. Nu mai e nici o punte, iar apa... Vezi, s-a întins aproape pînă la izba lui Petka.

El, cu un aer mîhnit, încruntă sprîncenele şi mă privi ţintă, grav :

— A murit tînărul Dmitri Dmitrici... de oftică... Şi pe mine m-a trimis s-o înştiinţez pe învăţătoare. El, ştii, o respecta mult... şi cerea mereu să vină să-l vadă.

Deodată el se înflăcără iar şi parcă înflori. Ochii i se deschiseră larg şi se făcură albăstrii, cu sclipiri de uimire admirativă :

— Pricepi... Dimineaţa e soare, e plin cerul de soare... Dar el striga : „Scoateţi-mă în primăvară !“

Maică-sa plîngea, taică-său alerga prin odăi și-și smulgea barba... Și l-au scos cu fotelul în grădină... Iar el parcă s-a luminat, a plîns, dar pe urmă a rîs. Tata mi-a povestit. A cerut să i se dea puțin pămînt și a spus părinților lui : „Trimiteți la Liolia, adică la Elena Grigorievna, trimiteți pe Garaska la ea..." Pe mine m-a ales, pricepi ! exclamă Garaska, mîndru și înduioșat. N-a uitat de mine ! „Să-i spună el — zice — că lîngă ea, mă gîndeam numai la cele bune." Și-a ridicat mîinile spre cer, a zîmbit și a murit.

Garaska îl închipuia pe Izmailov murind și se înlăcrima atît de mult, încît începui și eu să-i reproduc ca o oglindă gesturile, expresia obrazului, cuvintele, retrăind evenimentul împreună cu el.

Acest Dmitri Izmailov, chipeș, tînăr, cu bărbuța neagră și cu mustăcioară mică, cu ochii negri și adînci, trist, uscățiv, îmi plăcuse mult încă din ziua cînd el, cu studentul Anton, venise cu trăsurica la puțul nostru.

Și ciudat lucru : acum cînd Garaska povestea într-un mod atît de viu moartea tînărului Izmailov, nu simțeam nici o milă pentru el, iar chipul în care murise îmi păru neobișnuit, de basm : parcă s-ar fi aprins cu flacără vie și ar fi dispărut în razele soarelui. Același lucru pesemne îl simțea și Garaska : strălucea cu toată făptura lui la soare ; pe obrazul lui cîrn și în ochii rotunzi, albaștri, îi juca o expresie de admirație și de mirare, față de o minune surprinzătoare și uimitoare. Poate că a mai născocit, a mai adăugat ceva și de la el în povestirea lui ; eu însă credeam fiecare cuvînt ; în această zi însorită cînd se scurgeau sloiurile, de ziua învierii primăverii toate păreau minunate.

Garaska își veni în fire și tresări :

— Hai să ne-apropiem de mal. Elena Grigorievna stă sus pe mal, mai jos de ulița Orfanilor. Și Vanea Kuzear e tot acolo : i-am văzut de sus.

O pornirăm devale pe drum, pe lîngă izba lui Potap, și o cotirăm spre poienița netedă, care se așternea chiar deasupra pîrăului, pe malul drept de cer-

noziom, unde apele surpau malul la fiecare revărsare. Pe țărmul opus, în margine, stătea Elena Grigorievna, cu broboada groasă pe umeri, și Ivanka Kuzear care, cu o prăjină în mînă, îi povestea cu aprindere ceva, iar dînsa rîdea.

Noi am salutat-o strigînd, iar ea și-a ridicat prietenos o mînă în aer. Părul ei se lumina la soare și părea de aur. Din depărtare îi vedeam bucuria în ochi, șirul neîntrerupt al dinților și bărbia tremurînd de rîs.

Ivanka ne strigă :

— Ochii văd, inima cere, da' de unde! Flămîndul Proșka, pentru o coajă de pîine, trece peste mare pe o lingură călare. Așa că, săriți ca țapii, aici!

Dar Garaska îi curmă scurt strigătele glumețe, vestind moartea tînărului Izmailov. Elena Grigorievna rămase încremenită. Nu știu de ce, își aruncă șalul peste cap, iar fața i se făcu mică, palidă și străină :

— Vanea, nu știi pe unde aș putea să trec pîrăul ?

Într-un avînt de bucurie, Kuzear sări la ea, își trase căciulița pe ceafă și, fără să stea mult pe gînduri, o pofti să-l urmeze :

— Cunosc un loc pe unde se poate trece. Dumneavoastră, Elena Grigorievna, nici n-o să vă udați piciorușele. Am să vă croiesc eu drumul.

— Doamne, Vanea, ce curajos ești! Pentru tine, nu există nici un fel de primejdii.

Se grăbi s-o ia după Kuzear. Eu și cu Garaska ne urmam drumul pe partea noastră, fără să rămînem în urma lor.

Elena Grigorievna urmărea cu privirea mica făptură sprintenă și dibace a lui Kuzear, cu șubulița lui peticită, și rîdea cu duioșie. Eu eram mîndru de prietenul meu credincios și credeam în curajul și în inteligența lui. Dacă o conduce cu atîta hotărîre pe învățătoare, sus, spre locul de trecere, lucrul acesta arată că el mai fusese și singur pe pragul de gheață și mai trecuse peste podul acela. La revărsările primăverii, el părea totdeauna zbuciumat, alarmat și, oricît de multă treabă ar fi avut la gospodărie, el alerga cu

prăjina lui pe mal, de la puț pînă la rîpile adînci din fața morii moșierului. Odinioară cînd eram mici, adeseori născocea tot felul de povestiri înspăimîntătoare sau hazlii ; credea și el în născocirile lui, dar nu mințea numai de dragul minciunii. Viața din sat era domoală și plictisitoare, tatăl său, un om speriat, sfios și tăcut, maică-sa, veșnic bolnavă, iar el n-avea nici o bucurie. Dar era un băiat plin de viață, activ și dornic de cunoștințe. Așa că, închipuia tot felul de scornituri, uimindu-ne cu ele pe mine și pe ceilalți băieți. Nu trecea o zi ca el să nu pună la cale lupte corp la corp, sau o luptă cu pumnii, sau să nu scornească vreo păcăleală care, adesea, se încheia tot cu bătaie. În toate ștrengăriile lui căuta să-și arate superioritatea, îndrăzneala, spiritul inventiv, cu toate că făcea și el glume proaste. Simțea însă o plăcere deosebită, hărțuindu-se cu feciorașii de boieri : era de ajuns să apară aceștia pe ulița lungă, pe drumul spre Kliuci sau la Varîpaevka, călări pe cai bine hrăniți, lucioși, pentru ca Kuzear, cu un strigăt, să-și adune băieții și să-i urmărească pe călăreții dichisiți, zvîrlind în ei cu bulgări de noroi uscat sau cu pietriș de la rîu de care-i erau totdeauna pline buzunarele. Ardea de o ură nestinsă față de dușmanii săi și visa tot felul de isprăvi răutăcioase, care ar strica viața stîrpiturilor de boieri.

Acum însă crescuse, se făcuse ceva mai cuminte, iar năpastele prin care trecuse în anul de foamete și de holeră, deși nu-i stîmpăraseră caracterul zvăpăiat, totuși avuseseră darul să-l dezbare de pozne. Se făcuse un gospodar chibzuit, iar prisosul de puteri și mintea lui agitată și le îndrepta spre învățătură. Îndrăgise cu devotament pe Elena Grigorievna, ținea mult la ea, dezlega înaintea tuturor problemele, iar la lecții prindea totul din zbor, pronunțîndu-se uneori atît de liber și de fără ocol, încît învățătoarea, alarmată, îi tăia vorba cu o prefăcută asprime, ca să-l liniștească și să-l oblige să tacă. Cu toate acestea, ea

îi privea cu plăcere, îi vorbea cu poftă și cu însuflețire pe cînd se întorceau de la școală.

Așa și acum : simțeam în el un om care nu-și zvîrle vorba în vînt, ci răspunde de purtarea sa : o conducea pe Elena Grigorievna spre locul de trecere, pe gheață, în mod sigur, și prin toată înfățișarea lui mîndră, prin siguranța de sine, arăta că este gata să răspundă cu viața pentru învățătoare.

Pîrăul își involbura iute apele, murmurînd, gîfîind și plescăind în ochiuri ametitoare. Un vuiet surd ne venea din față și pîrăiașele vorbărețe care la fiecare pas ne tăiau drumul jucau printre pietre și prin rîpe mici, sclipind la soare.

În fața noastră, se ridica drept în sus zidul înalt, cu coasta știrbită de surpături și străpunsă de straturi de gresie. Mai încolo, el făcea o cotitură spre dreapta, iar din malul opus, ca o coastă ascuțită, ieșea în afară un alt zid de lut, învîrstat cu pături liniare de gresie și de prundiș presat. Mai încolo de malul drept, se întindeau cîmpurile cu pete de pămînt, pleșuvit de zăpadă. Aici, în această gură strîmtă, se vedea de la distanță zăgazul de gheață. Sloiuri mari se încălecaseră în mormane colțuroase unul peste altul, albe sus și de un albăstriu străveziu la unghiurile de spărtură. De sub ele și între ele, trecea clocotind apa murdară, iar mai încolo, la locul unde albia se lărgea mult, sloiurile o acopereau toată. Se părea că acest zăpor se legăna pe la mijloc și lîngă malul nostru povîrnit, că se menținea fără statornicie pe vreo creastă din fund. Și cînd zării aceste blocuri stîncoase de gheață și suprafața umflată, calmă a golfului de pîrău, mă îngrozii de cutezanța lui Kuzear : cum ar fi cu putință să treacă pe învățătoare dincolo de această creastă cumplită, ce sta gata să sară în orice clipă de pe ridicătura de la fund să se repeadă cu tunet și cu vuiet în jos pe pîrău, aruncată de mulțimea deasă de sloiuri care se vor repezi și ele, prin spărturi, ca o avalanșă nimicitoare ? Elena Grigorievna se opri în fața acestui zăpor și, încurcată, îl cercetă cu ochii îngrijorați. Observai că-i

era frică şi că ea nu se hotăra să treacă peste îngrămădirile diforme ale gheţii lunecoase, ude, acoperite de zăpadă poroasă.

Ivanka sări pe un sloi care fusese zvîrlit pe mal şi, sprijinindu-se în prăjină, întinse braţele spre învăţătoare:

— Săriţi, Elena Grigorievna! Nu vă fie frică! Am să vă conduc ca într-o luntre.

Iar eu, cuprins de groază, strigai:

— Treci tu mai întîi peste podişca asta! Dacă porneşte gheaţa...

Garaska, palid, uluit, urmărea mişcările lui Kuzear, murmurînd:

— Vai, drac impielițat! Ce cap desperat!

Elena Grigorievna, fără să-i întindă mîna, tăcea şi se uita atent la îmbulzeala sloiurilor aduse de curent. Kuzear porni încrezător, în salturi, pe creasta acestei însolzite punţi, înfigîndu-şi în ele prăjina ascuţită.

Deodată, mă ruşinai de Elena Grigorievna, pentru frica mea şi lipsa mea de hotărîre: dacă-mi citeşte pe faţă că sînt un laş mizerabil şi-mi va întoarce spatele pentru totdeauna?...

În clipa aceea, sfidarea şi setea de cunoaştere, proprii unui băiat de vîrsta mea, m-au îndemnat să părăsesc malul drept şi să mă urc pe un sloi mare care muşca ţărmul. Am făcut un pas, cu hotărîre, peste muchia ascuţită a unui sloi mic, aşezat de-a curmezişul, şi m-am pomenit pe o lespede de gheaţă netedă, aplecată, acoperită de zăpadă suflată.

Kuzear călca sprinten, venindu-mi în întîmpinare şi glumind pe seama mea:

— Uite, uite! Păzea! Se lasă sloiul de sub tine! Cazi... şi ai pierit din lume!

Dar, pe neaşteptate, el singur alunecă, cercă un sprijin în prăjină şi se prăvăli zgomotos pe o bucată netedă de gheaţă cristalină. Elena Grigorievna ţipă ascuţit, dar el rîse, încrezător în sine. Simţeam însă gheaţa de sub picioare legănîndu-se greu, tremurînd şi trosnind. Sării peste treptele sloiurilor în ajutorul

lui Kuzear, care se zbătea pe suprafaţa lunecoasă şi nu se putea ridica în picioare. Cizmele i se bălăceau în apă. El îmi apucă mîna şi dintr-un salt fu în picioare; rîdea cam galben: sloiurile se clătinau şi se dizlocau în lături. M-am speriat: am avut impresia că puntea noastră e gata să se surpe, că eu şi cu Ivanka ne vom prăbuşi în apa năvalnică şi furioasă. Ne-am pomenit şi cu Garaska lîngă noi. Palid şi zăpăcit ca totdeauna, el se strecură pînă la noi, pesemne mînat de dorinţa de a dovedi că nici lui nu-i era teamă de nimic. Kuzear se făcu hatman: el porunci să ne postăm, Garaska pe malul său, iar eu, la mijloc; pe urmă, se întoarse spre Elena Grigorievna şi, cu aer poruncitor, îi întinse prăjina:

— Haideţi, veniţi, Elena Grigorievna! Vedeţi şi dumneavoastră ce pod minunat s-a făcut: poţi să treci peste el şi cu troica.

Faţa Elenei Grigorievna se îmbujoră şi, apucînd cu hotărîre capătul prăjinii, sări pe un sloi cu suprafaţa aspră de zăpadă grăunţoasă. Astfel Kuzear o conduse pînă la mine, dar nu mi-o trecu mie, ci-mi comandă să aleg o potecă pe sloiuri, mai aproape de creastă, ca să nu alunece. În felul acesta am ajuns pînă la potmolul de sloiuri de lîngă mal. Dar în clipa aceea, sloiurile se mişcară, trosnind şi încălecîndu-se unele pe altele. Sării pe un sloi care fusese împins pe mal, apucai mîna Elenei Grigorievna şi o trăsei spre mine. Elena Grigorievna ţipă de spaimă şi sări pe sloiul care se urni din loc, împins de altele, se clătină şi se învolbură în apă. Elena Grigorievna alunecă, dar, printr-o minune, n-o lăsai să cadă. Kuzear zbieră:

— Ţin-te, Fedeaka! Sări, Garaska!

Învăţătoarea izbuti să sară pe mal, dar apa îi pătrunsese în încălţăminte. Ea parcă nici nu băgase de seamă că se putea prăbuşi împreună cu mine în apa care se scurgea şuvoind pe deasupra sloiului şi strigă poruncitor:

— Vanea, înapoi! Fedea, treci numaidecît pe mal! Vedeţi, toată gheaţa se mişcă. Vanea, mai bine vino

aici, n-ai cum să te mai întorci. Ah, ce prost a ieşit! De ce m-am luat după tine, Vanea?

Kuzear se sperie şi el: privea zăpăcit împrejur, şi înapoi, acolo unde sloiurile, ca nişte monştri vii, se răsturnau, se ciocneau zgomotos, luîndu-se la trîntă, şi se prăbuşeau în apă. Elena Grigorievna îi întinse mîna şi încercă să sară jos, dar Garaska o ţinea din răsputeri de cealaltă mînă:

— Elena Grigorievna, nu se poate! striga el, gata să plîngă. Nu vă las... Se poate aşa ceva? Acolo e o cascadă grozavă...

Eu şi Kuzear rămăsesem faţă-n faţă pe două sloiuri: eu, pe unul de la mal, proptit cu un capăt în noroiul mocirlos de la poala malului; el, pe o mare bucată de gheaţă, lipită de zăpor; între noi curgea clocotind apa ruginie, ducînd cu ea cirul des de gheaţă măcinată. Cu fiecare clipă care trecea, ea inunda tot mai mult sloiurile, le clătina şi le împingea spre spărturi.

— Sări la mine, Vaniok! îi strigam lui Kuzear. Cu îndrăzneală! Dă-mi mîna!

Învăţătoarea îi porunci sever:

— Vanea, îţi cer să te supui. Vino-ncoace numaidecît! Sau vrei să sar să te salvez eu?

Ea sări de pe malul drept, dar se cufundă adînc în noroiul alunecător, umflat de izvoarele subpămîntene şi de o mulţime de pîrăiaşe care curgeau de pe deal.

— Vanea! striga ea cu desperare. Sări odată pînă nu va fi prea tîrziu... Cu prăjina, e mai uşor să sari. Haide! Nu mă chinui, Vanea...

Eu ţipam fioros:

— Ce, ai înţepenit acolo, nerodule? Sau vrei să te îneci?

— Păi şi eu vreau să sar, de ce aţi turbat aşa? se dezvinovăţi el, ruşinat. Hai, Fediuk, apucă-mă!

Dar în clipa aceea, toată clădirea de gheaţă din spatele lui Ivanka porni încet şi greoi, trosnind şi pîrîind asurzitor, pe pîrău în jos, iar mormanele de sloiuri,

năvălind unele peste altele, se zdrumicau, zvîrlind în toate părţile cioburi de cristal. Sloiurile noastre se mişcară din loc cu o putere necuprinsă, nebănuită de noi, şi porniră plutind domol pe pîrău. Sloiul lui Ivanka se roti şi-l întrecu pe al meu, iar acesta, mare, pătrat, legănîndu-se la vîrteje şi pe valuri, alunecă aproape de mal. Apa clipocea izbind în margini, dar nu-l inunda : pesemne nu atîrnam prea greu pe sloi. Ivanka se silea să atingă cu prăjina fundul, dar prăjina era scurtă şi trasă în josul apei de curent. El îmi striga :

— Nu-i nimic, curaj, Fediuk ! La cotitură dăm de mal. Lîngă fierărie, apa nu-i adîncă şi atunci, cu prăjina, împing la mal şi corabia ta şi pe-a mea.

Pe coasta de mal, în urma noastră, fugeau Elena Grigorievna şi Garaska. Dădeau din mîini, făcîndu-ne semne şi strigînd ceva înspre noi. Dar nu-i ascultam : priveam cu groază apa clocotitoare şi coamele cenuşii ale sloiurilor care ne depăşeau pe la mijlocul pîrăului, iar unele se desprindeau din opreliştile lor şi se îndreptau spre noi. Scuturat de un fior de groază, mă aşteptam în fiece clipă, neputincios, să mă ciocnesc cu vreun sloi uriaş, care, izbind în insuliţa mea plutitoare, o va despica, făcîndu-mă să mă scufund în hăul apelor clocotitoare. Ivanka lucra fără istov cu prăjina lui, folosind-o ca pe o vîslă, mînîndu-şi sloiul spre mine şi din ce în ce mai aproape de mal.

Din ambele părţi ale satului oamenii ne-au văzut şi, alarmaţi, începură să se-mbulzească pe cele două maluri. De pe dealul nostru şi de pe coasta de deal de dincolo, ţăranii şi flăcăii se coborau în fugă spre noi, aducînd prăjini smulse din gard, lopeţi de lemn, strigînd care mai de care la noi, încurajîndu-ne şi pregătindu-se să ne scoată din greaua cumpănă. Elena Grigorievna şi cu Garaska nu rămîneau în urmă, dar erau departe : curentul de pe locul inundat ne abătu de la malul nostru jos, cu toate că acolo pîrăul nu curgea atît de năvalnic ca la mijloc şi ca lîngă malul opus, înalt şi crestat de rîpi.

Kuzear se învioră brusc şi-mi strigă victorios :

— Ei, Fedeaka, a noastră e izbînda! Am atins fundul. Acum vin la tine şi te împing din urmă pînă la covăcerie. E la un pas. Uite, şi lumea dă fuga spre noi. Numai că pe Elena Grigorievna am făcut-o să alerge atît în urma noastră. Vai, dar de ce s-o fi neliniştind? Ce, sîntem neputincioşi? Şi ce face ea, cu ce ne ajută văietîndu-se? Numai cu of şi cu vai, atîta! Totuşi, am vîslit binişor amîndoi, cu toate că am şi plîns puţin...

— Împinge spre mal! ţipau oamenii şi nevestele de pe cele două ţărmuri. Împinge! Vai de capul vostru de nesăbuiţi, păcătoşilor! N-are cine să vă tragă o mamă de bătaie...

Dar Ivan rîdea înfruntîndu-i şi le răspundea strigînd:

— Am făcut o faptă bună, n-am făcut pozne! Aş vrea să vă văd pe voi în locul nostru, bărboşilor! N-aţi fi avut nici curajul, nici dibăcia!

Acum, el mă îndruma în salturi spre fierărie, pe apa întinsă, calmă, unde risipitura de apă se rotea domol pe bancuri de nisip. Cu fiece sforţare, sloiul său venea plutind tot mai aproape de mal. Ivanka se proptea de nădejde pe fundul albiei cu prăjina lui şi mă împingea din ce în ce mai des şi mai iute spre şirul de sloiuri, înţepenite acolo după prima lor scurgere. Cînd simţii sub picioare că sloiul atinge foşnind nisipul, sării iute pe mal şi nimerii numaidecît în braţele Elenei Grigorievna. Ea mă sărută plîngînd şi rîzînd:

— O Doamne! Ce noroc! Aţi scăpat! Dragii mei! Iertaţi-mă: eu sînt vinovată!

Dar Ivanka, de pe sloiul său, o mîngîie cu o veselă sfidare:

— Ba nu sînteţi de loc vinovată. Noi ne-am făcut treaba şi pe deasupra, am vîslit de ne-am săturat!

— Ei, Vanea, sări aici! îl chemă Elena Grigorievna nerăbdătoare, cu lacrimi de bucurie. Amîndoi o să zăbovim vreo două zile pe-aici pînă va scădea apa. Dragul meu băiat, aş vrea să te sărut, dar să te şi cert pentru nechibzuinţa ta.

Bărbaţii şi flăcăii, cu prăjini şi lopeţi, se adunau în goană pe mal. Unii rîdeau, alţii suduiau de zor şi ne ameninţau cu o păruială straşnică. Pe dîmbul înalt din faţa hardughiei, lumea se îngrămădise tot aşa ; şi de acolo veneau pînă la noi strigăte, ocări şi rîsete. Dar şi în aceste vorbe de ocară şi de ameninţare, se presărau strigăte de uimire veselă pentru cutezanţa noastră.

Ivanka îşi zbură căciula, salutîndu-ne, şi-şi făcu sloiul să se desprindă de mal :

— O iau acasă... Cu bine !

Elena Grigorievna alergă după el, strigînd supărată :

— Înapoi, Vanea ! N-ai voie să rişti ! Ai să te-neci, Vanea ! Îţi poruncesc să ieşi pe mal !

— Dar acasă cine să rămînă în locul meu ? Sînt singurul muncitor în gospodărie. O să vedeţi şi voi ce frumos trec eu dincolo cu corabia asta.

Sloiul se roti în loc şi se desprinse cu iuţeală de mal, iar Ivanka, proptindu-se de fund, îl sili să iasă în curentul repede, spre scurgerea deasă de gheaţă din care se rupeau sloiuri răzleţe ; şi tot acest amestec de gheaţă tocată şi apă se zbătea înspre noi. Învăţătoarea o luă la fugă de-a lungul malului, prin noroi. Bărbaţii, nevestele şi fetele se îmbulzeau spre noi şi strigau vorbe neînţelese. Nu auzeam decît :

— Ah, pui de diavol ! Ah, derbedeule ! Copii crescuţi fără părinţi !

În partea opusă, pe deal, rămăseseră nişte oameni, ţipînd şi gesticulînd. Ivanka strigă lui Mikolka ; acesta stătea în faţa hardughiei şi-l ameninţa cu pumnul :

— Fugi în grabă, Mikolka, adu-mi o frînghie ! Viu la mal, iar tu aruncă-mi un capăt...

Silindu-se să-şi păstreze echilibrul, el se ţinea la mijlocul sloiului, înaintînd cu fereală şi cu socoteală tot mai aproape de puhoiul repede de gheaţă curgătoare. Oamenii încetară să mai strige. Elena Grigorievna se oprise şi ea, rămînînd nemişcată. Eu şi Garaska am ajuns-o din urmă şi ne-am oprit lîngă ea, fără să ne

luăm ochii de la Kuzear. Iar Mikolka venea acum în fugă, cu frînghia spre țărm, pe coasta dealului.

Tustrei am țipat de spaimă, în aceeași clipă : Ivanka se izbi de un sloi, alunecă, dar nu scăpă prăjina din mîini. Apa năvăli asupra lui și-l acoperi pînă la mijloc. Izbuti însă să sară pe un alt sloi și, fără să se oprească, pe un al treilea. Oamenii de la hardughie au reînceput să strige, alergînd după Mikolka. Îl sfătuiau de zor pe Ivanka să facă nu știu ce, dar el nu-i asculta, absorbit de lupta cu sloiurile : respingea unele, ca să prindă altele mai mari și să-și mute locul, prin salturi, de pe unul pe altul. Făptura lui mică părea cu totul neputincioasă.

Astfel, ajungînd la ultimul sloi de dincolo, începu să-l îndrumeze cu sîrguință și cu siguranță spre mal, ferindu-se cu prăjina de alte sloiuri care se apropiau pe de lături. Mikolka sosi în goană și-i zvîrli, cît putu de voinicește, un colac întreg de frînghie. Ea se desfășură, iar Ivanka o prinse din zbor.

— Trage, Mikolka ! Trage, nu smuci ! comanda Ivanka, voios și sigur de sine. A noastră e biruința ! Nu ne temem nici de dracu !

Mikolka trase sloiul spre el și Ivanka sări jos pe mal.

Elena Grigorievna îi strigă cu bucurie, printre lacrimi :

— Vanea, dragul meu ! Poznașul meu !

Iar el își smulse căciulița, o zvîrli în sus și răspunse cu glas sfidător :

— Ura, Elena Grigorievna ! Tună, glas al biruinței !

Elena Grigorievna, cu un nod de lacrimi în gît, repeta cuprinsă de admirație :

— Ce viteaz ! Ce băiat uimitor ! Cîtă stăpînire de sine !

Unul dintre țărani, cu o ușoară părere de rău, spuse :

— Iată cui i-ar prinde bine o sfîntă de bătaie... Nu e feciorul meu, că l-aș jupui de piele...

Cu aceeași emoție și bucurie, Elena Grigorievna îi răspunse :

— Cu un astfel de băiat, ar trebui să te mîndreşti, nu să-l baţi.

Mama, zguduită, ne ieşi în întîmpinare şi mă privea tăcută, cu groază şi cu bucurie în ochii larg deschişi. Şi numai în clipa cînd mă îmbrăţişă, rosti cu un glas pierdut :

— Dar dacă te-ai fi înecat ? Atunci, pentru mine viaţa n-ar mai fi avut nici un preţ.

Elena Grigorievna o mîngîie cu duioşie :

— Nu-l certa, Nastia. Asta n-a fost o greşeală copilărească. Nici eu, nici ei n-o vom uita niciodată. A murit tînărul Izmailov, şi ei, uite, el şi cu Vanea m-au trecut pe cestălalt mal...

Mama rosti încet şi inimos :

— Ştiu, ei nu se vor apuca niciodată de isprăvi urîte.

XXXIV

Mereu neliniştită şi simţitoare faţă de tot felul de zvonuri şi bîrfeli, mama a fost copleşită de o încordare bolnăvicioasă după ce Maxim Susin a ameninţat-o de faţă cu alţi oameni că se va răfui cu noi, învinuindu-ne de fuga din sat a tuşii Maşa, iar cu mine, pentru că făceam pentru ea care nu ştia să scrie, epistole adresate secretarului Gorohov şi i le duceam la conac. Nu mă simţeam cu nimic vinovat : da, într-adevăr, scriam bileţele din partea Maşei şi le înmînam lui Gorohov, dar mai făceam scrisori şi pentru alte femei. Fiind încă micuţ, nu pricepeam multe dintre legăturile complicate care leagă oamenii. Doar le îndeplineam, naiv şi ascultător, rugăminţile şi dorinţele, ca alcătuitor de scrisori. Iar pe Maşa o şi iubeam cu o iubire miloasă şi mă făceam de bună voie mijlocitor între ea şi Gorohov, cu care ea trăia ca soţ şi soţie. Şi mi se părea neomenesc lucru că samavolnicul socru umbla s-o închidă cu sila în izba lui şi să-i frîngă, prin schingiuiri, împotrivirea, pînă la întoarcerea lui Filka. Ea venea noaptea de la Kliuci, de la conac, îmbrăcată în

haine orăşeneşti, înaltă, frumoasă, mîndră, neclintită în convingerile ei, şi se aşeza împreună cu mine la măsuţa veche. Nu mai plîngea, nu se mai chinuia ca altădată cînd trăia sub puterea fioroasă a socrului, nu mai rămînea încremenită de desperare, cu chipul năsprit, sătul de suferinţă. Acum vorbea cu îndrăzneală, cu bărbăţie, cu capul sus, fără volosnik de nevastă, cu o încăpăţînare dispreţuitoare :

— Pe mine, nimeni n-are să mă prindă cu una cu două. Fac moarte de om. Nici socrul, nici bărbatul, nici duşmanii mei n-au să se atingă de mine. Soţul meu cel adevărat este Mihailo Grigorici, de el sînt legată pînă la moarte. Iubirea mea, Fedea, este mai tare decît toate legile lor. Şi de nici o grozăvie nu mă spăimînt. Scrie, dragul meu, şi nu-mi scăpa nici o vorbă. Scrisoarea ta e ca focul, iar focul, îl am aici...

Şi-şi punea mîna pe inimă.

Cel din urmă bileţel îl scrisesem cu emoţie. Maşa îi făcea cunoscut lui Gorohov să vină la Kliuci, să-şi ia rămas bun de la ea.

— Iar tu, surato — îi spuse poruncitor mamei — pleacă şi tu de-aici. Din pricina mea, n-ai să te alegi nici tu cu nimic bun. Socrul e răzbunător : o să-i căşune răutate pe tine, nici pe Fedea n-are să-l cruţe. Toţi bogătaşii şi moşnegii sînt de partea lui, iar noul popă e în stare de orice viclenie. Are poftă să strivească pe staroveri şi e gata să se agaţe de orice lucru în neorînduială. Mă tem să nu-l nenorocească şi pe Fedea.

S-a despărţit de mama cu destulă răceală, cu o faţă care nu mai spunea nimic de parcă şi-ar fi tăinuit un sentiment neprietenos faţă de ea. Ieşii împreună cu ea, în bezna nopţii licăritoare de stele : trebuia să duc numaidecît bileţelul lui Gorohov la conac. Ea urcă dealul cu mine, pînă la zaplazul boieresc, şi-mi şopti cu înfrigurare :

— Fereşte-te, Fedea. Nu umbla singur prin sat, iar seara, rămîi acasă. Noaptea, încuiaţi-vă, nu lăsaţi pe

nimeni să intre la voi. Tare mă tem să nu păţiţi ceva din pricina mea.

Mă îmbrăţişă în grabă, sughiţînd de plîns, şi dispăru devale, în întuneric.

Liosînka venea des pe la noi, pălăvrea la nesfîrşit cu mama şi de fiecare dată bîrfea, nemaistăpînindu-şi inima de emoţie şi de bucurie : Maxim Susin turbează, îşi smulge părul de necaz că Maşarka a ştiut să spele putina chiar de sub nasul lui.

Şi şoapta ei fierbinte, cu păreri de rău ţipate mai tare şi cu zîmbete, avea darul s-o neliniştească pe mama ; ea tresărea ca arsă, pălea şi-şi frîngea nervos degetele.

— Vino neapărat la noi, Nastenka ! striga cu patimă Liosînka, din prag. Mama mare nu mai poate de nerăbdare, vrea să vă vadă, pe tine şi pe băiat. O să-ţi fie de mîngîiere şi o să te povăţuiască cum nu se poate mai bine.

După plecarea ei, mama rămînea pe gînduri, nemişcată, ca lovită de trăsnet, cu spaima îngheţată în ochi, şi tăcea. Pe urmă, suspina cu un zîmbet întristat, întinzînd braţele spre mine.

Şi cînd veneam lîngă ea, se strîngea de mine şi întreba cu deznădejde :

— Ce ne facem, Fedea ?

Mi-era milă de ea, pînă la durere ; ne simţeam lipsiţi de apărare şi lăsaţi singurătăţii. Îmi făceam însă curaj şi o îmbărbătam :

— Mai ţii minte, mamă, cum Raisa şi Praskoveia te dăscăleau : fii fără frică ; cu lupii, lupoaică să fii ! Pe cei sfioşi, îi mănîncă gaia.

— Păi, Fedea, aşa am fost noi în oraş şi la vatagă... Acolo, vezi bine, e artelul, oamenii trăiesc laolaltă, mînă-n mînă. Dar aici, ca în codru, te pîndeşte fiara de după fiecare copac.

Eu însă o contraziceam cu încăpăţînare :

— Dar pe tuşa Maşa cine a scăpat-o ? Prinde-o, ia-o de unde nu-i !

Buzele îi înfloreau ascultînd răspunsurile mele înflăcărate.

Iar eu simţeam biruind îndoielile ei, observînd-o pe mama care, treptat, îşi venea în fire şi se linişteа.

Nu ştiu de ce, dar Uliana Podgornova se ivea pe la noi seara în amurg. Nu venea dinspre coborîşul greu şi nu intra prin uşa de la tindă, ci prin ogradă, ca şi cum s-ar fi ferit. Mama aprindea lampa ce spînzura sub un talger de tablă şi trăgea perdeluţele. Nu puteam pricepe pentru ce venea la noi această femeie cu chip de băbătie şi mă întrebam : de ce o fi atît de îngrozitoare, veşnic chinuită parcă de gîndul nimicitor al răzbunării, fără să se cruţe pe sine însăşi. Mama o întreba tainic dacă primeşte vreun ajutor de la bărbat, dacă nu cumva are de gînd să se ducă la el, dacă-l iubeşte, şi pînă cînd se va mai speti în ham.

Uliana nu se mişca, era ca vrăjită şi, cu faţa împietrită, ea tăcea. Pe urmă, ca şi cum s-ar fi trezit din somn, se îmbujora de un surîs. Se schimba văzînd cu ochii, întinerea, privirile i se înseninau şi glasul îi tremura inimos :

— Nu-mi trebuie nimic. Sînt stăpînă pe mine însămi. Dar trăiesc în casa altuia, aşa, de bună voie, ca să-mi fac pe plac.

Ţin minte una din asemenea seri, cînd ea, ca în delir, povestea :

— N-am bărbat... şi nici copil nu sînt... n-am noroc şi n-am avere... Bărbatul a pierit fără urmă, iar pe copii i-a luat Dumnezeu. Am fost jefuită de tot ce-am avut. Ştii şi tu, Nastia, cum mă chinuiau cei din casă ; şi cu muncă din răsputeri, şi cu bătaie. Ca o roabă, trebuia să îmblînzesc şi pe socru, şi pe soacră, şi pe cumnate, şi pe cumnaţi... N-aveam un locşor pe corp care să nu fi fost învineţit în bătăi, mi se răstignea sufletul. Am făcut doi copii, ca să am o mîngîiere, şi au pierit, nici barem sub ochii mamei lor : unul cu capul zdrobit sub un gard ce s-a prăbuşit peste el ; celălalt s-a mistuit de fierbinţeală. S-a zvîrcolit, s-a chinuit, a ţipat : „Mămico ! Mămico !" Şi s-a stins din viaţă.

Lîngă el ar fi trebuit să fi fost atunci, să-l tămăduiesc eu, cu inima mea, dar pe mine nu mă slăbeau ăia nici o clipă : încălzeşte baia, spală-ţi socrul, bagă-ţi soacra-n baie, pe cumnată s-o piepteni şi s-o îmbraci, mulge vaca, nălbeşte pînzele, frămîntă aluatul pentru pîine... Iar bărbatul, hoinar, pribegeşte pe meleaguri străine. Pentru ce fel de păcate m-a supus Dumnezeu la pedeapsă? Cu ce am mîniat eu pe Maica Domnului? Şi am ajuns ca o smintită, lumea s-a făcut vîrtej dinaintea ochilor mei. Am ţipat din toată fiinţa mea, nici nu mai ţin minte cu ce grabă am coborît de pe dealul nostru, jos, şi fugeam încotro vedeam cu ochii peste pîrău. Mi-am venit în fire lîngă puţ, unde m-am oprit, mirîndu-mă : de ce mă uit în puţ şi nu mă pot sătura de plîns ? Nu sînt eu aceea care plînge, ci obrazul meu se jeleşte. Şi, Nastia, nu mă pot mira de ajuns : parcă n-aş fi plîns eu, ci mi se părea că stă şi mă priveşte răposata maică-mea, care geme de mi se răvăşeşte sufletul : „Nu te mai necăji aşa, floricica mea dragă ! Nu-ţi mai chinui sufleţelul ! Nu te-a culcat încă durerea, nu te-a vlăguit de putere, ci te-a curăţit de închipuirile urîte. Să nu umbli cu cuţitul şi cu toporul în sîn, ci scoate-ţi soarta din chin, în lumina vie. Nu te mai omorî, destul ! Eşti şi tu o muiere slobodă : croieşte-ţi singură soarta, fă-ţi pîrtie pînă la soare. Şi eu, cînd eram tînără, am trăit asuprită, dar nu m-am prăpădit, nu m-am lăsat pradă morţii. Nu m-a mîntuit nici un Făt-frumos, ci am simţit omul care zvîcnea în mine. Iar dacă se răzvrăteşte omul, atunci nu se mai teme de nimic, nici de grozăvii, nici de năpaste". Ei, mi-am venit în fire, m-am uitat în jur şi m-am pomenit cu Paruşa înaintea mea. Şi nu m-a mîngîiat, nici n-a plîns cu mine, ci a izbit cu cîrja în pămînt şi s-a mîniat tare mult. Din clipa aceea, Nastia, m-am schimbat, sînt alta, de parcă m-ar fi spălat cu apă vie.

Ea mă speria cu tăinuita ei patimă răzbunătoare care-i fierbea în ochi şi-i aprindea obrazul, în clipele de ciudată amorţeală ce-o cuprindeau, şi în acelaşi timp, devenea atrăgătoare prin zîmbetul care îi nete-

zea încrețiturile feței. Mama o îmbrățișa și-i spunea în grabă cuvinte dragi, din cîntec:

— Vom pleca, Ulinko, ne-om lua zborul ca duse de nourași. Vom scăpa din bîrlogul ăsta, din țarc. Iar după aceea, o viață slobodă și înfrățită. O să poți trăi și fără hîrtii de la stăpînire. Minte, și putere, și curaj să fie, că hîrtiile poți să le prinzi din zbor.

Așa visau ele plecarea, în fiecare seară, iar după ce Uliana ieșea de la noi, mama scotea din ladă niște rufe și niște haine sărăcăcioase și le cosea într-o bucată de pînză groasă.

Pe urmă, cosea cîte ceva și cînta încetișor, fără cuvinte.

XXXV

Am plecat cu două căruțe la Slavkino, la examen. Într-o căruță, în frunte, mergeam noi, băieții, scuturați la hopuri, iar în cealaltă, pe un snop de paie, acoperită cu șalul gros, cenușiu, ședea Elena Grigorievna. Era gătită în rochie albă, cu pieptar scurt, brodat cu mărgeluțe. O admiram de la depărtare și nu-mi puteam lua ochii de la ea. În clipele acelea, nu-mi era frică nici chiar de examenul care, pînă atunci, îmi apărea în închipuire, ca un fel de judecată de apoi; această judecată o va face inspectorul învățămîntului primar, un om lung și ciolănos, cu un smoc de barbă neagră, dar fără mustăți, cu ochelarii ca de gheață, îmbrăcat în surtuc albastru-închis, cu cîte un epolet de aur pe fiecare umăr. Într-o zi de iarnă, el a sosit pe neașteptate, cu chibitca trasă de o pereche de cai cu clopoței, direct la școala noastră, și eu m-am speriat de el, simțind cum mi-a scăzut toată voia bună, fiindcă Elena Grigorievna pălise și ea, cuprinsă de sfială. Dar el a intrat în clasă cu un mers deosebit, moale și legănat. Și cînd s-a adresat învățătoarei, cu un glas catifelat, descoperindu-și zîmbind niște dinți uriași, ea rîse limpede și ne privi pe toți șăgalnic, cu vioiciune. Noi am răspuns la întrebările lui în mod curgător și

fără codeală. Iat-o şi acum, dînd din cap spre noi şi rîzînd. Ne prăpădim şi noi de rîs, fără nici un motiv. Pînă la satul mare, Slavkino, erau vreo şapte verste, şi în fiecare sărbătoare, dangătul surd, puternic, al clopotului bisericii, ajungea de acolo, pînă la noi, întraripîndu-se peste codrul întunecos şi peste crîngurile cu ramuri crețe.

Această dimineață caldă de primăvară, scăldată în unde sclipitoare de aer înfierbîntat, cu trilurile pline de fericire ale ciocîrliilor din azurul prietenos, limpede şi curat, trăia, juca şi rîdea împreună cu noi.

Calul alerga sprinten pe drumul neted, cenuşiu, iar Mikolka, pentru a-l înviora, îi pusese zăbala şi-i smucea capul pînă la duga, sfîşiind liniştea cu țipete, ca un surugiu de seamă, iar nouă ni se părea că zburăm în goana unui trăpaş, iute ca vîntul, în timp ce alături, treceau fulgerător tinere semănături de toamnă şi cele de primăvară şi arături de un negru cald, iar pe marginile drumului, fugeau în lături, ca nişte puişori, păpădiile galbene. Cu iuțeală, treceau grăbiți porumbei fumurii şi stoluri de stăncuțe zbîrlite, stîngace, iar în tăria azurie, dădeau tîrcoale vulturi de stepă, plutind împărăteşte pe aripi vaste. Şi toate acestea făceau întinderile cîmpului să pară nemărginite ; colnicele joase, de un verde moale, întretăiate de fîşiile negre ale ogoarelor, şi crîngurile albastre de la drumul mare al Penzei tremurau în trîmbe de aer încins, plutind deasupra pămîntului. Satul Kliuci, întins, cu clopotnița lui de piatră albă, dispărea în mijlocul căpițelor de fîn proaspăt cosit ale grădinilor. Iar la stînga, pe dealuri scunde, unduitoare, se întindeau pînă în zare cîmpiile de la Kliuci şi de la Danilovka, cu mori de vînt, singuratice. Bradul 'nalt, bătrîn, ridicîndu-se deasupra codrului siniliu la drumul mare, stătea şi el tot singuratic, tainic, trist şi îngîndurat, cu coroana din trei rînduri de ramuri încununîndu-l.

Mă simțeam uşor, slobod, dispus să strig, să cînt şi să zbor în văzduh printre păsările cerului. Numai în copilărie şi în adolescență, în anii de creştere furtu-

noasă sufletul se scaldă în soare, în aer albăstriu, ameţit de respiraţia de primăvară a florilor şi de viaţa fericită a lumii vegetale, de trilurile ciocîrliilor şi de strigătele scurte ale prepeliţelor, sunînd ca o chemare. Numai în zilele acelea, sufletul dezmugurit retrăieşte visul nespus al vieţii, odată cu trezirea viguroasă din somn a pămîntului. Şi eu îl simţeam din tot trupul cum trăieşte, cum respiră, cum îmi zîmbeşte şi mie, şi soarelui. Vedeam că şi tovarăşii mei treceau prin aceleaşi clipe de fericire trăită : rîdeau fără nici un temei, ţipau, roşii în obraz, iar ochii le scînteiau viu, oglindind în ei cerul şi florile. Îi iubeam din toată inima mea necuprinzătoare şi ştiam că şi ei mă iubesc.

— Hei, băieţi ! strigă voiniceşte Kuzear, ridicîndu-se în picioare. Ia uitaţi-vă, ce duga ! Dar fără clopoţei. Haideţi să cîntăm noi în locul lor.

Şi intonă cu glasul plin :

Iar darul Valdaiului drag, clopoţelul,
Năvalnic[1] răsună sub arc...

Mai multe glasuri, la fel de sonore şi pline de bucurie, se adăugară cîntecului. În clipa aceea însă, Şustionok, trîntindu-şi cu pornire pumnul, strigă ameninţător :

— Fiecare cîntec cu cuvintele lui, Kuzear, dar tu îl croieşti după capul tău ! Eşti în stare să faci din orice rugăciune o jucărie pentru un drac ! Te-a zăpăcit Fedka de tot !

Kuzear se opri din cîntec şi se mînie foc. Păli şi căzu pe locul unde se ridicase, pe paie. Rînjindu-şi dinţii mici şi ascuţiţi ca nişte cuişoare, sări la Şustionok şi zbieră ca scos din minţi :

— Adică, cum m-a zăpăcit ? Ce eşti tu ? Copoi eşti ?

---

[1] Pe vremuri, tîrguşorul Valdai (între Moscova şi Leningrad) era vestit pentru turnătoriile lui de aramă. În cîntecul popular (din care sînt luate aceste versuri), în loc de „năvalnic" se spune „trist". (n.t.)

Şustionok zîmbi răutăcios şi-şi propti privirea ochilor tulburi, obraznici, în faţa lui Kuzear :

— Eu ştiu tot, eu văd tot. Tu te mişti numai după porunca lui Fedka : el, de cînd s-a dezlipit de sat, pe la vatagă, şi-a luat prea multă slobozenie. Face scrisori de ispită pentru muieri ; chiar şi pe mătuşa lui, sucind-o de la bărbatul ei care trăieşte, a încurcat-o cu canţileristul de la conacul boierului. Iar părintele spune că Fedka, pentru staroveri, se face luntre şi punte. Învăţătoarea vă ocroteşte pe amîndoi sub aripioara ei, vă primeşte la ea acasă. Şi mai vine la ea fel de fel de lume străină... nişte nelegiuiţi fără Dumnezeu... şi împotriva ţarului...

— Dar tu cine-mi eşti, lighioană ? ţipă Kuzear, furios. Tu eşti potaia popii. Şi tîrăşti în noroi pe oricine.

De la această stîrpitură, mă aşteptam la orice : doar el mă clevetise, minţind că am furat cartea Elenei Grigorievna. Norocul meu a fost că băieţii s-au ridicat cu toţii în apărarea mea, iar Elena Grigorievna, nedîndu-i nici un pic de crezare, i-a dezvăluit defăimarea. Dacă acum m-ar fi atins numai pe mine şi pe Kuzear, nici nu mi-aş fi plecat urechea la bolboroseala lui. Dar, auzindu-l cum o ponegrea pe învăţătoare, m-au cuprins toate mîniile deodată şi, ca ameţit, sării la el şi începui să-l lovesc cu sete pe unde nimeream. Auzeam ca prin vis cum ţipa Elena Grigorievna şi cum Mikolka, strunind hăţurile, ne ocăra în chip prefăcut :

— Măi, pui de satană ! Vă zvîrl din căruţă... Ce, nu v-aţi săturat de bătaie cît a fost iarna de lungă ?

Mă pomenii încălecat de Kuzear, iar Garaska îmi strîngea de nădejde mîinile. Mă înăbuşeam, spunînd cu glas stins :

— Să nu ne-o facă de ocară... să nu umble cu şoalda... Să nu o ponegrească pe Elena Grigorievna... Pe noi, ştim noi cum să ne apărăm... dar pentru învăţătoare fac orice, nu mă cruţ...

— Ești un prost ! mă certa Kuzear. Nu-ți dai seama că el a plănuit dinadins să te facă să sari la bătaie ? Și de față cu martori ?

Băieții priveau în altă parte și rîdeau pe înfundate.

Dar Șustionok sughița de plîns și mîrîia amenințător, cu gîndul la răzbunare :

— Las' c-am să te țin minte... o să-ți pară rău, Fedka... O să-ți pară rău, ai să-ți muști degetele... Și tu, Kuzear, ai să capeți una și bună.

Uram pînă la desperare pe acest nemernic și tot nu mă puteam liniști : mă înăbușeam, inima îmi bătea dureros în piept. Simțeam însă și o bucurie răutăcioasă : totuși l-am pedepsit și nu mi-e frică de amenințările lui ; mai mult, eu sînt o amenințare pentru el. Ședea ghemuit, ca un dușman laș și viclean, vîrîndu-și între umeri capul cu nasul lui ca un plisc de cioară, sughițînd de plîns și smiorcăind. Mă așezai la loc și privii victorios la toți băieții. Ei îmi zîmbeau și-mi făceau cu ochiul, cu un aer de aprobare : i-ai tras o bună lecție lui Șustionok, ce-a căutat, a găsit ! O să știe de aci înainte ce pedeapsă îl așteaptă pentru ticăloșia lui. În clipa aceea mă simțeam erou și parcă mă cunoșteam pentru prima oară așa cum sînt : sînt în stare să mă răfuiesc cu trădătorii, cu bîrfitorii și cu clevetitorii, furtunos, fără să stau pe gînduri, și nu mi-e frică de nici o amenințare. Eram puternic prin dreptatea mea ; am apărat pe ființa nespus de scumpă mie, pe Elena Grigorievna. Șustionok smiorcăia însîngerat, iar buza de jos o avea umflată și mînjită de sînge. Acest lucru m-a dezmeticit îndată; am băgat de seamă că dinadins, cu palmele, își întindea sîngele pe obraz. Prin asta, nu-mi mai stîrni revolta și ura, ci disprețul și scîrba. Îmi dădui seama că el își mînjea obrajii cu sînge, ca să-i arate învățătoarei cît de rău l-am bătut și să aibă de partea lui mila copiilor. Kuzear stătea în genunchi, în dreptul meu și, țintind din ochi pe Șustionok, își freca în bătaie de joc obrazul cu palmele, mulgîndu-se de lacrimi și zvîrlindu-le peste margi-

nea căruţei. Băieţii pufneau şi se înecau de rîs. Mîkolka alinta calul cu hăţurile, ca să-l îndemne la drum, îşi arăta dinţii, pe alocuri ştirbiţi, se strîmba de un zîmbet pehlivănesc şi, cu glas învăluitor, ne aţîţa pe mine şi pe Şustionok, unul contra altuia:

— Tu, Fedea, ai sărit ca viteazul Gheorghe pe balaur... Să nu crezi că Ivan Şustov ştie numai atît: să stea ascuns într-o crăpătură ca un pui de ploşniţă. El e mai tare, mai abraş decît noi toţi şi decît tot satul. Ce, nu-i aşa? Chiar şi tu, Ivan Şustov, mai bine luptă-te cu pumnul pentru dreptatea ta, decît să faci pe supăratul. Ia uite cum ţi-ai văcsuit mutra, parcă e dată cu lac... Doar nu eşti sperietoare într-o holdă! Are să fugă la examene toată lumea de tine ca de un drac...

Şustionok se oţărî răzbunător:

— Eu, uite, am să mă arăt, să mă vadă toată lumea: iată cum m-a bătut Fedka staroverul. Pentru ce m-a bătut? Pentru că... pentru staroveri, fiindcă părintele le face zile fripte. Pentru ce-i ţine învăţătoarea partea? Pentru că el e javra ei...

Mă repezii din nou cu pumnii la el.

— Nu te-ai săturat de chelfăneală?! ţipai sugrumat de durere. Nu te-atinge de Elena Grigorievna, lighioană!

Kuzear mă împinse la locul meu, mă răsturnă în paie şi-mi şopti apăsat:

— Lasă, prostule, nu mai sări la bătaie. L-ai bătut măr, ajunge.

Acum nu-mi mai plăcea nici cîmpul verde cu miresmele lui, nici ciocîrliile de pe cerul de peruzea, nici valurile de cleştar ale aerului tremurător. Jocul vesel, ţipetele şi rîsul băieţilor încetară.

Slavkino era un sat de tîrg, înconjurat din toate părţile de mici crînguri de mesteacăn, cu hăţişuri dese de aluni şi de stejari tineri. Izbele, de-a lungul uliţei largi şi lungi, erau acolo din vechime, din lemn de brad, cu acoperişuri de şindrilă cu streşini şi pervazuri de lemn cioplit. In fiecare duminică, pe o

boişte, se deschidea bîlciul la care se-mbulzeau ţărani din toate împrejurimile, iar primăvara şi toamna se făcea cîte un mare iarmaroc bogat, cu barăci de caraghioslîc, cu căluşei, cu paiaţe şi cu teatre sub cerul liber. Acolo se aduceau, din oraş şi de prin sate, tot soiul de mărfuri: fierărie, ţesături, articole de băcănie, lucru de mînă, roţi, ciururi, lopeţi, dugale zugrăvite, frînghii, hamuri, pielărie. Fusesem şi eu odată acolo la iarmarocul de toamnă, împreună cu tata, şi i-am păstrat o amintire vie pentru totdeauna. Trecuse vreme de cînd îl văzusem, şi tot se mai iveau stăruitor înaintea mea hulube de căruţe ridicate în sus, dese ca o pădurice, stambă de culori ameţitoare, basmale înflorate, panglici, zborul sclipitor al căluşeilor, feţele vopsite ale clovnilor cu păr roşcat, cu pantalonii lor din stofă pestriţă şi cu flanelele lor întinse pe corp ca băşicile, cu bonete de pîslă înalte, trase pe ceafă, mirosuri iuţi de piele de cizmă, bomboane ieftine şi balegă de cal. Tot acolo am văzut, pentru întîia oară, femei mordvine în şuşpane[1] albe, cu cusături roşii pe la mîneci şi pe piept, şi cu ciudate tichii cu coarne, împodobite cu meşteşugite cusături. Ele vorbeau o limbă cîntată, asemenea gunguritului pruncilor. Mult timp mi-a răsunat în urechi cîntecul ţipător al mordvinelor :

Perikala kudînea,
Kudînisen babinea...

Am poposit pe oborul vast, lîngă ograda bisericii, în dreptul şcolii de lemn, cu ferestre largi. Pe poiana cu iarba strivită pe-alocuri, mai zăboveau cîteva căruţe, iar lîngă acestea se înghesuiau buluc băieţi şi fetişcane care sosiseră şi ei tot la examen. Unii purtau cămăşi din pînză de casă şi opinci din scoarţă de copac în picioare, iar alţii, ca şi noi, aveau haine de stambă şi de doc, de la fabrică, şi erau încălţaţi în cizme. Ştiam dinainte, după hainele lor, că opin-

[1] Rochie lungă (de postav sau de pînză de casă). (n.t.)

carii mai mult strigau decît vorbeau, apăsînd pe „a", pe cînd cei care se mîndreau cu cizmele şi cu hainele de doc apăsau cu putere pe „o" [1].

Elena Grigorievna sări sprintenă din căruţă şi veni în fugă la noi, cu ochii larg deschişi de mirare şi de mînie. Mă apucă pe neaşteptate de mîini:

— Fedea, pentru ce l-ai bătut pe Şustov? Ce te-a apucat? In nici un caz nu mă puteam aştepta la un lucru ca acesta de la tine.

Intîlnii privirea rece, tăioasă, a ochilor Elenei Grigorievna şi lăsai privirile în jos, cu obidă.

— Hai, vorbeşte, Fedea! De ce taci? Cum nu ţi-a fost ruşine să-ţi baţi tovarăşul, şi încă într-o zi ca aceasta, în drum la examen! Doamne! Şustov are obrazul însîngerat!

Kuzear privea şiret pe învăţătoare şi pe mine şi rîdea pe înfundate:

— Dacă-i aşa, Fediuk, mărturiseşte-ţi vina, n-ai încotro! Că noi ştim cu toţii, pentru ce i-ai făcut nasul piftie... — mă zădărî el şi în tonul său glumeţ auzeam îndemnuri de încurajare: spune-i pe faţă tot adevărul, că noi toţi te susţinem.

Eu însă tăceam, cu capul plecat: nu voiam să denunţ pe altul, mîndria mea de copil nu mă lăsa să mă dezvinovăţesc. Nu-mi părea rău de răfuiala cu Şustionok, nici nu-mi era ruşine de ce făcusem; simţeam că luasem cu vrednicie apărarea Elenei Grigorievna şi că Şustionok dacă s-ar apuca din nou s-o jignească, i-aş sări în cap cu aceeaşi vijelioasă răzvrătire. Şustionok se rezemase de căruţă, cu mînjeala negricioasă de sînge uscat pe obraji şi pe mîini. Privea cu un aer jalnic, ca încolţit de toţi, la clopotniţa rotundă, de piatră, şi voia să pară nenorocit. Era limpede rîvna lui de a atrage asupră-i atenţia copiilor străini care, într-adevăr, se apro-

---

[1] Tendinţa de a pronunţa „o" neaccentuat, ca „a", aparţine graiului folosit, mai ales, în jurul Moscovei; pronunţarea netă a lui „o" este caracteristică, între altele, regiunii de pe Volga de sus şi de mijloc. (n.t.)

piau de căruţa noastră şi, miraţi, îl priveau atent, cu milă.

În sfîrşit, Kuzear nu se mai putu stăpîni şi, împlinindu-şi înţelesul vorbelor cu mîinile, începu să povestească din ce pricină şi cum se iscase bătaia între noi. Era stacojiu de emoţie, ochii îi scăpărau de răzvrătire şi de rîs, iar trupul său firav se zbatea, imitînd lupta cu Şustionok din care acesta ieşise snopit în bătaie :

— Cînd s-a apucat să vă vorbească de rău, Fedeaşka s-a repezit asupra lui : „Să nu bîrfeşti — zice — pe Elena Grigorievna !"

— Ei, Fedea, cum se poate asta ? mă dojeni Elena Grigorievna, clătinînd din cap. Trebuia să-l ruşinezi, să-i arăţi că ne insultă pe toţi, dar tu, în loc să faci ce trebuia, te-ai năpustit asupra tovarăşului tău cu pumnii... Dreptatea nu stă-n pumni.

— Nu mi-e tovarăş ! mă oţărîi cu ură. Dacă tat-su e ipistat şi dacă el umblă cu turnătoria pe la popă, cît crede el c-are să-i meargă ? Las' să ţină minte că pentru fiece vorbă urîtă despre dumneavoastră o să mănînce cîte o bătaie.

Elena Grigorievna mă privea cu o curiozitate în care se amesteca supărarea şi, fără să scoată o vorbă, cu o expresie de mirare, îmi examină din ochi, şi capul, şi obrazul, şi umerii, ca şi cum ar fi descoperit pe neaşteptate, pentru prima oară, ceva nou la mine.

— E foarte frumos să lupţi pentru cinste şi pentru dreptate. Dar prin asta, să nu căşunezi vreun rău ţie sau altora.

Mă prinse cu blîndeţe de umeri şi mă întoarse înspre ea :

— Ia uită-te la mine, Fedea.

La aceste cuvinte, rîse uşor, ca ruşinată. Mărgeluşele de pe pieptarul ei de catifea sclipeau într-un roi de scîntei, ca şi cum ar fi rîs şi ele împreună cu ea.

Îmi ridicai privirea şi o măsurai cu îndrăzneală, dar nu m-am putut stăpîni: i-am apucat mîna palidă, cu vinişoare albastre, şi mi-am culcat obrazul în ea. Elena Grigorievna se apropie de Şustionok, îi spuse o vorbă rece, arătîndu-i copiii străini, îl luă de umăr şi-l trase în clădirea şcolii.

XXXVI

In clasa spaţioasă şi luminoasă, cu hărţi de geografie pe pereţii albi şi cu tablouri nedeosebite de cele de la noi din şcoală — un vulcan scuipînd foc, deşertul de nisip cu cămile — s-au aşezat în bănci vreo treizeci de elevi, grupaţi după localităţile de unde veneau. In faţa fiecăruia, era cîte o coală de hîrtie liniată.

Spre uimirea mea, lîngă mine se aşeză Şustionok, spălat şi pieptănat. Mă revoltai şi-i făcui vînt din bancă, îmbrîncindu-l. El scînci şi se trase fricos înapoi.

— Dar unde să stau? Că şi ceilalţi mă alungă...

Kuzear se aşezase în bancă cu Garaska, în spatele meu, şi rîdea ca un ştrengar:

— S-a băgat în sufletul tău, ca să-ţi copieze lucrarea...

Ii răspunsei cu mustrare:

— Dar tu de ce-ai fugit de lîngă mine? Aşa face un tovarăş?

El se prefăcu jignit, dar în ochi îi scînteia rîsul:

— Păi credeam că te-ai împăcat cu el şi că te-ai aşezat ca să fii singur cu el. Ei, şi-atunci m-am întovărăşit şi eu cu Garaska.

Iar Garaska se apleca spre pupitru şi nu-şi putea stăpîni rîsul.

Voiam să chem în ajutor pe Elena Grigorievna, dar ea rămăsese lîngă masă, cu învăţătorii, vorbindu-le cu însufleţire, şi nu se uita la noi. Mikolka se

așezase cu Petka făurarul, posomorît și îngrijorat, ca și cum nici nu s-ar fi sinchisit de necazul meu. Petka se încrunta, nemulțumit: nu-i plăcea tărăboiul nostru. Mă trăsei înspre marginea pupitrului, astfel încît numai drumul dintre rîndurile băncilor mă despărțea de Șustionok, și, cu vorbe mînioase, îl îndepărtai de lîngă mine:

— Du-te dracului de-aici! Tot nu te las. Ești o stîrpitură și un vrăjmaș! Cu ticăloșii, eu nu stau de vorbă decît cu pumnul.

Băieții din alte sate care ocupau rîndul băncilor de alături și din fața noastră ne amenințau cu degetul, speriați și stingheriți, șoptindu-ne:

— Stați liniștiți! Fără scandal!

Deodată, în mijlocul tăcerii generale, Șustionok începu să scîncească:

— Vedeți și voi că nu mă lasă... Unde să stau? Nicăieri n-am loc...

Invățătorii se întoarseră spre noi, iar Elena Grigorievna, roșie de tulburare și îngrijorată, se grăbi să vină în mijlocul nostru:

— Ce faceți voi aici, copii? De ce nu sînteți cuminți ca la școala voastră?

— Fedka nu mă lasă, m-a dat afară în brînci... — scînci Șustionok. Și toți mă gonesc... Doar n-am să stau pe podea...

Eu strigai cu ură:

— Alături de secătura asta nu stau... Mai bine cu străinii.

— Dar de ce ați împins lucrurile pînă aici? Ce rău îmi pare! N-am fost atentă, am avut încredere în voi... Cum se poate să vă purtați așa, într-o zi și într-un ceas ca acesta? Hai, repede! Așezați-vă în bănci în ordinea în care ați stat la școală.

Dar n-a mai avut timp să restabilească ordinea: chiar în clipa aceea, cineva a chemat-o la inspector. Mil Milîci veni la noi și, fără să spună o vorbă, puse o mînă pe umărul lui Șustionok, iar cu cealaltă, mă dădu la o parte de la marginea băncii.

Şustionok sări în bancă şi se încleştă cu amîndouă mîinile de locul lui.

După ce Mil Milîci se îndepărtă, m-am întors spre Kuzear şi i-am cerut să se mute cu mine; acesta însă mi-o reteză scurt, cu ciudă:

— Dacă nu stai cuminte şi fără gălăgie, ai să fi dat afară din clasă...

Cuprins de deznădejde, îi trîntii:

— Ei, atunci nu-mi eşti tovarăş, eşti un trădător...

— Eu trădător? sîsîi el, ameninţător. Las' că ne răfuim noi în recreaţie. Şi, pe neaşteptate, izbucni în rîs: O să ne răfuim de o să ne săturăm de rîs...

La început, nu eram în stare să pricep de ce ne-am amestecat aşa, în clasă, însă mai pe urmă, în pauză, Kuzear mi-a explicat, hohotind de rîs, că Mikolka se înţelesese cu el şi cu Garaska să ne facă pocinogul de a ne aşeza unul lîngă altul în aceeaşi bancă, pe mine şi pe Şustionok! Bineînţeles, ei se aşteptau din partea mea să mă răzvrătesc şi să-l dau afară pe Şustionok, după cum şi din partea acestuia, să-l vadă zvîrcolindu-se ca unul care e respins de toţi şi care se simte tratat ca o lichea, fără putinţă de a sta printre noi. Dar această glumă proastă m-a jignit atît de adînc, încît m-am îndepărtat de Kuzear şi de Mikolka. Mă apăsa chinuitor zănatica ispravă a prietenilor mei şi mă temeam mult să nu mă fac de rîs la examen. Numai Petka veni în recreaţie la mine, să mă încurajeze:

— Nu te mîhni, Fedka! Dă-i la naiba de proşti şi vezi-ţi de treabă. Derbedeii! Acum şi-au găsit vreme de năzbîtii...

La masă şedea inspectorul uscăţiv, cel cu un smoc de barbă, fără mustăţi, în uniforma cu epoleţi de aur, şi-i explica Elenei Grigorievna ceva din carte. De o parte şi de alta, avea cîte un popă — al nostru şi unul bătrîn, pesemne cel din Slavkino, roşcovan la obraz, cu barba căruntă şi cu ochii prietenoşi, zîmbitori. Ceva mai departe de ei, se aşezaseră

învăţătorii. Unul dintre ei, tinerel, dolofan, imberb, spunea ceva în şoaptă şi vesel unui alt învăţător, ofticos, cu barba neagră, foarte trist şi care părea că nu-l ascultă de loc, cufundat în gîndurile sale. Inspectorul se apleca înspre popa cel bătrîior, mişcîndu-şi buzele. Cuviosul se ridică, îşi trecu palma peste piept şi rosti cu glas blînd :

— Sculaţi-vă, dragi copii, să ne rugăm Domnului ca să vă ajute să treceţi cu bine la examene.

Toţi se ridicară zgomotos, iar învăţătorii, popii şi inspectorul se retraseră spre colţul din fund, unde se afla o ramă de aur, cu icoana lui Hristos şi cu o candelă aprinsă dinaintea ei.

— Vasea Ştuokolov — rosti cu blîndeţe bătrînul — spune rugăciunea, drăguţule !

Un flăcăuaş cu părul bălan din prima bancă îşi ridică capul şi începu să rostească sonor rugăciunea rînduită a fi spusă înainte de învăţătură. După rugăciune, toată lumea se aşeză la loc, iar inspectorul chemă pe Elena Grigorievna şi-i întinse o carte. Mie-mi plăcu mult că inspectorul i se adresase tocmai învăţătoarei noastre şi o poftise să facă dictarea ; m-am bucurat însă şi mai mult atunci cînd ea rosti fără sfială, cu un zîmbet vesel :

— Vă voi dicta, copii, iar voi să ascultaţi cu atenţie şi să scrieţi pe foile voastre, cu socoteală, corect, frumos, fără ştersături. Nu vă tulburaţi ; lucraţi în linişte ca la voi la şcoală. Dar băgaţi de seamă : fiecare răspunde numai de el, să nu vă întrebaţi unul pe altul.

Ea ne citi bine, cu plăcerea ei obişnuită, o mică povestire din „Rodnoe slovo“ [1], ne învălui cu privirea, cu un surîs de încurajare în ochii ei albaştri şi, făcînd un semn cu cartea, rosti :

— Incepem !

[1] „Graiul nostru“, cartea de citire pentru şcoli primare, scrisă de marele pedagog progresist rus K. Uşinski. (n.t.)

Începu să citească rar, pe un ton legănat, repetînd fiecare cuvînt. Eu scriam totdeauna corect şi sigur, aşa că acum aşterneam cu uşurinţă şi curgător pe hîrtie povestirea bine cunoscută.

Şustionok smiorcăia şi fornăia la urechea mea şi-l simţeam trăgînd cu ochiul peste umărul meu, ca să vadă cum scriu eu cuvintele dictate. I-am întors spatele, dar el se milogea în şoaptă, răguşit:

— Nu mai ascunde, mă! Şi de-o nimica toată îţi pare rău? Nu sînt parale, n-ai cum să le bagi în buzunar. Ai ceva de pierdut?

Şi mă împingea stăruitor în cot. Elena Grigorievna trecea pe-alături şi mă dojenea şiret:

— Cum, Fedea, îţi vine mai lesnicios să scrii pe marginea pupitrului? Şezi drept, nesilit.

Şi, cu un zîmbet înţelegător în ochi, privi atent pe Şustionok:

— Iar tu, Vanea Şustov, dă-te puţin mai la o parte de lîngă Fedea, ca să nu-l stinghereşti.

Ridicai capul şi, dintr-un scurt schimb de priviri cu Elena Grigorievna, simţii că nu e demn de mine să mă ascund de Şustionok. Mă îndreptai, descoperindu-mi lucrarea sub ochii lui, ba chiar împinsei foaia spre el. El se grăbi să-şi vîre nasul în ea şi, cu o mînă tremurătoare, se apucă să taie litere şi să scrie altele deasupra cuvintelor. O umbră lată se aşternu între mine şi lumină: lîngă Şustionok se oprise Mil Milîci, iar mîna lui apăsa capacul negru al pupitrului, între mine şi Şustionok:

— Trăieşte cu mintea ta, băiete. Numai luna luminează cu lumină străină.

Şustionok se ghemui, îşi trase capul între umeri şi sforăi pe nas, atît de puternic, de parcă cineva ar fi voit să-l sugrume. Pe urmă, tinerelul învăţător ne dictă o problemă de aritmetică, dar care mi s-a părut foarte încurcată. Am avut întotdeauna oroare faţă de cimiliturile cifrelor şi pentru problemele despre vînzare-cumpărare, despre nişte surugii care go-

nesc din două părți opuse și despre cîntărirea baloturilor cu bercovețul [1] și cu pudul, nevăzută niciodată de mine; simțeam o cursă vicleană, o înșelăciune, ca și cum m-ar pune cineva să caut un lucru cu ochii legați ori să descîlcesc niște gheme de ață încurcată. M-am apucat să rezolv această problemă, simțind fiori de gheață în inimă. Probabil, arătam ca mort de spaimă: Elena Grigorievna se apropie de mine și mă întrebă speriată:

— Ți-e rău, Fedea, nu? Am să-l rog pe inspector să-ți dea voie să ieși puțin prin curte.

Ea însă înțelesese că eram tulburat din pricina problemei și, rîzînd prietenos, mă mîngîie pe păr și pe spinare:

— Nu te speria, dragă! Liniștește-te, gîndește-te mai bine; nu te grăbi. E o problemă ușoară.

Citeam și reciteam datele problemei, dar ea mi se părea tot mai grea și mai încîlcită. Iar Șustionok, ca dinadins, zgîria sprinten hîrtia cu penița, îngrămădind coloane de cifre, înmulțind, împărțind și întorcîndu-se de la mine, cu lucrarea lui. Fără să vreau, mă ridicai năbușit de emoție. Tocul îmi căzu din mînă zgomotos pe podea. Și, deodată, în clipa cînd mă aplecai să-l ridic, toată problema se limpezi cu atîta claritate, vie, netedă, ca o panglică, iar toate operațiunile se așezară distinct în mintea mea, în grupuri frumoase, dedesubtul rîndurilor de text explicativ. Surprinsei privirea îngrijorată a Elenei Grigorievna, care se pironise asupra mea, dar în aceeași clipă ea zîmbi. Scriam cu siguranță și iute și, după ce mi-am verificat lucrarea, o văzui înaintea mea, vorbindu-mi:

— Ai și terminat problema, Fedea? Văd, văd. Tare mă temeam pentru tine, dar uite că ți-ai și isprăvit lucrarea, 'printre cei dintîi.

---

[1] Un bercoveț conținea 40 de puduri, aproximativ 656 kg. (n.t.)

Şustionok se canonea încă la foaia lui, gîfîind, o mîzgălise de sus pînă jos şi, cu ochi răi de şobolan, îşi agăţa privirea de foaia mea.

Copiii erau acum scoşi la tablă, în pîlcuri răzleţe, cîte unul de la fiecare şcoală. Inspectorul nu mă mai înfricoşa, cu uniforma lui, cu bărbuţa-i ciudată, fără mustăţi. Zîmbea fiecărui băiat şi-i vorbea cu o blîndă duioşie, oarecum atent. Şi dacă băiatul răspundea voios şi curgător, ochii inspectorului se înviorau, iar sprîncenele îi tremurau de plăcere. Dădea din cap, cu laude tărăgănate :

— Bravo, bravo! Frumos.

La religie, ne examinau popii. Învăţătorii ne surîdeau ca să ne încurajeze, fiecare înspre elevii lui. Elena Grigorievna se frămînta, ofta, obrazul i se făcea cînd palid, cînd de un roşu aprins. La început, în clasă stăpînea o tăcere sfioasă şi o aşteptare apăsătoare, iar cei dintîi elevi scoşi la tablă, auzind întrebările ce li se puneau, au răspuns cu atîta tremur în glas şi atît se ghemuiau, încît ai fi zis că cineva a ridicat braţul să-i lovească. Pe urmă, pe neobservate, toată lumea începu să se obişnuiască şi să se învioreze, ca şi cum o căldură prietenoasă s-ar fi revărsat asupra noastră de la masa învăţătorilor. Şi cînd unul dintre elevi îşi luă libertatea de a discuta cu îndrăzneală, susţinînd că pentru cosit trebuie folosită o coasă cu hreapcă, şi nu una simplă, inspectorul îşi dezveli dinţii mari, în toată sclipirea lor, iar ochii săi cenuşii deveniră limpezi şi sfidători. Preotul cel bătrîior rîse prietenos şi, mîngîindu-şi barba căruntă, îmbărbătă pe băiat :

— Aşa, dragă, aşa! Ce muncitoraş cu experienţă eşti tu!

Un val de veselie străbătu rîndurile strînse ale copiilor.

Ieşii la tablă, gata să răspund voios la orice întrebare : să citesc, să povestesc cu vorbele proprii ale textului, să răspund la gramatică. Citeam atît de curgător, încît, fără să vreau, lăsam impresia că mă

laud cu ştiinţa mea de carte, iar la gramatică am făcut analiza unei propoziţii întregi, fără să aştept să mi se mai pună întrebări. Inspectorul făcu chiar o mişcare spre mine, ridicîndu-şi mîna cu degetele-i lungi şi cu un inel de aur la arătător :

— Stai, stai, ştrengarule ! Ai luat-o prea iute. Foarte frumos ! Mai bine spune-mi regula : în ce cazuri se scrie semnul moale în terminaţia verbelor ?

Pe nerăsuflate, dar desluşit, îi spusei această regulă, întregind-o cu exemple. Elena Grigorievna mă privea cu înduioşare : simţeam că era mîndră de mine.

Dar în clipa următoare, se petrecu un fapt care mă zgudui adînc, umplîndu-mi ochii de lacrimi. Popa al nostru mă arătă cu degetul gros şi, cu ochii strepeziţi, îmi scălîmbăie un fel de rîs răutăcios :

— Ăsta e grămăticul rascolnicesc, viitorul lor cărturar. Deştept, nevoie mare ! La noi, duce în ispită toate nevestele soldaţilor, le face scrisori grăitoare, după trebuinţă şi fără trebuinţă.

Rămăsei încremenit, mi se făcu negru înaintea ochilor. Pesemne, m-am clătinat ameţit, fiindcă inspectorul se ridică, cu o expresie de mînie pe obraz, şi aplecîndu-se peste masă, întinse mîna şi mi-o puse pe umăr. Elena Grigorievna mă îmbrăţişă şi, de-abia stăpînindu-şi emoţia, îmi şopti :

— Linişteşte-te, Fedea. Nu-i nimic, nu-i nimic. Părintele glumeşte.

Auzii într-un chip nedesluşit vocea inspectorului, care-mi părea venind de undeva de departe :

— Părinte, noi facem aici o examinare şcolărească, şi nu o şedinţă de judecată bisericească. Şi nu este potrivit să te răfuieşti cu un copil, aici.

Elena Grigorievna izbucni cu indignare, cu un accent zguduitor :

— Tot ce ai spus, părinte, nu este adevărat, este o bîrfeală. Pe Fedea îl cunosc foarte bine. E un băiat cinstit şi dornic de carte.

Bătrînul preot suspina cu părere de rău :

— O-of, părinte Ivan, părinte Ivan...

Izbucnii în plîns; Elena Grigorievna mă conduse pînă la banca mea. Printre lacrimi, văzui pe Şustionok zgîindu-şi dinţii mărunţi, ascuţiţi, privindu-mă cu o bucurie otrăvită.

Dar vocea popii de la noi tuna gros, neînduplecat:

— Un copil... Copilul ăsta are doisprezece ani. Iar ştiinţa lui de carte este numai spre folosul obştii de staroveri.

Pesemne, inspectorul nu mai putea să rabde; glasul său surd, dar poruncitor, puse capăt bombănitului popii:

— Mai bine, părinte Ivan, să nu ne abatem de la treburile noastre. Să nu tulburăm copiii.

Cînd îmi venii în fire şi mă liniştii oarecum, inspectorul îmi rosti numele şi-mi făcu semn cu mîna să viu la el. Mă apropiai cu sfială de masă şi fui întîmpinat de rîsul blajin al popii de la noi. El îşi grebla barba cu degetele; raze de mici încreţituri, de la ochi pînă la tîmple, i se mişcau prietenos. Şiretenia îi licărea în ochii ageri:

— Dar de ce te-ai speriat aşa, Fedor? Tocmai tu care ai trăit la mare, cu cei de la vatagă! Doar sîntem prieteni şi mi-ai fost un ucenic vrednic. Pune-i întrebări, părinte Serghii.

Mie-mi tremurau însă mîinile şi picioarele: ochii săi mă frigeau şi mă sugrumau; mă simţeam chinuit de groază. Aşa se simte pesemne un şoricel, sub privirile unui motan care se joacă cu el.

Nu-mi mai aduc aminte de chipul în care am răspuns la întrebările blînde ale moşneguţului. O singură clipă mi s-a întipărit în memorie: părintele Serghii, ca un bunicuţ inimos, se ridică de la masă, nu ştiu de ce, mă mîngîie pe cap, mă conduse la loc şi-mi şopti la ureche, înfiorîndu-mi gîtul cu barba:

— Învaţă, învaţă, puiule! Învăţătura este putere. Şi mai cu seamă, să îndrăgeşti adevărul! Iar adevărul trăieşte în suflet. Şi candela aceasta să nu ţi-o stingi niciodată. Linişteşte-te, dragul meu!

XXXVII

După examene, m-am simţit crescut şi mai încercat, ca şi cum aş fi ieşit învingător dintr-o luptă grea. Pentru întîia oară, îmi trăiam bucuria nemăsurată a acestei izbînzi şi sentimentul de libertate cîştigată de mine, atît prin munca de la şcoală, cît şi prin legăturile cu oamenii veniţi din altă lume.

În fiecare zi, după munca din gospodărie — trebuia să duc vaca la turmă, să tai vreascuri pentru foc, să aduc apă de la puţ — alergam la Petka, la fierărie, şi mă apucam de treabă la foale.

Cînd treceam pe la Elena Grigorievna, ea mă întîmpina cu bucurie prietenească în odăiţa ei:

— A-a, a venit Fedea!

Ceea ce mă durea, cînd îmi revenea în minte, era că peste puţin timp ea urma să plece acasă, iar eu n-aveam s-o mai văd niciodată. Îmi întorceam privirea, stăpînindu-mi cu greu lacrimile.

— Fără dumneavoastră, cei de aici au să mă mănînce de viu — bolboroseam îndurerat; buzele îmi tremurau. Am pleca şi noi, eu şi cu mama, dar nu ne trimite tata banii. Iar izba n-o cumpără nimeni şi vaca urmează s-o dai pe nimic, că toţi duc lipsă de bani.

Ea se apropia de fereastra deschisă: afară, strălucea arzător ziua însorită; nouraşi dolofani, de un alb orbitor, străluceau pe albastrul catifelat al cerului. Ea mă îmbărbăta:

— Ai să vezi, te vei strămuta în oraş, acolo vei trăi mai slobod. Bine ar fi dacă ai putea să înveţi mai departe: să-ţi termini liceul, să intri la universitate.

Într-o zi, veni la ea părintele Ivan. Se opri în mijlocul camerei, îşi făcu de trei ori semnul crucii, cu mişcări largi, în chipul staroverilor, şi se închină tot de trei ori, cu plecăciuni adînci, spre colţul din fund. Zîmbind părinteşte, el glumi cu un ifos de oblăduire:

— Ei, dragă domnişoară... Dumneata nu te aşteptai la venirea mea, ştiu, dar uite că am venit să te văd. Am hotărît să te firitisesc de rezultatele bune, de încheierea cu bine a anului şcolar. De fapt, ar trebui ca o învăţătoare, o fată tînără, să-l cinstească ea cel dintîi pe preot, venind ea la el, să-şi primească binecuvîntarea de la el, dar sînt îngăduitor faţă de tinereţea dumitale.

Potrivindu-şi codiţele deasupra urechilor, mîngîindu-şi cu mîna stîngă rasa de pe burtă, el îşi strîngea şi-şi destindea razele de încreţituri din jurul ochilor şi, ca unul care avea puterea, străbătu încet, tacticos, odaia, uitîndu-se atent la pereţii cu fotografii şi cu tablouri mici, prinse în cuişoare, şi la cărţile împrăştiate prin cameră, şi în hîrtiile de pe masă.

Elena Grigorievna, îmbujorată la obraz, tulburată, stătea la fereastră lîngă masă, zîmbind descumpănită, dar în ochii ei limpezi tremura o umbră de nelinişte.

— Ia loc, părinte! Iartă-mă, te rog, că n-am trecut pe la dumneata; în fiecare zi, în timpul din urmă, am lucrat la alcătuirea raportului către inspectorul învăţămîntului primar.

Părintele Ivan nu se aşeză, ci continuă să umble încet prin cameră, foşnind cu rasa lui lungă.

— Pentru plimbări, domnişoară, se găseşte timp, şi chiar acum, uite, văd că nu eşti ocupată cu lucrul, ci te distrezi cu deşteptul nostru rascolnicel. Şi n-ar trebui să-l mîngîi şi să-l încurajezi, ca să nu mă stinghereşti în lupta ce o duc împotriva celor de credinţă veche. Iar lupta asta e necesar s-o ducem împreună: că învăţătorimea, la noi, slujeşte spre folosul bisericii şi al patriei.

Elena Grigorievna apucă foile scrise de pe masă şi, cu mîinile tremurătoare, le făcu sul. Urechile şi obrajii îi erau roşii de năvala sîngelui, iar pe gîtul ei trandafiriu se zbătea o vinişoară. Cu tremur în glas, dar stăpînindu-şi mînia, Elena Grigorievna se împotrivi:

— Eu, părinte, funcționez la o școală civilă, a zemstvei. Învăț copiii carte, dezvolt în ei dragostea pentru carte, pentru știință. Mă străduiesc ca fiecare dintre copii să fie curat, cinstit și să iubească munca.

Popa zîmbi cu asprime, ascultînd-o pe Elena Grigorievna, și o întrerupse cu glas răsunător:

— Fără cuvîntul lui Dumnezeu, nu există neprihănire sufletească. Numai lumina lui Hristos luminează pe toți.

Elena Grigorievna rosti curajos și ferm:

— Intelectualii învățători nu vin la țară pentru lupta religioasă, ci pentru luminarea poporului, pentru a face educația omului.

Părintele Ivan se opri și, ridicîndu-și energic mîna, respingîndu-i cuvintele, grăi cu învinuire:

— Pînă și vorbele dumitale proclamă schisma, însă cea ateistă.

Elena Grigorievna protestă cu indignare:

— Dumneata ești preot și trebuie să prețuiești adevărul și conștiința.

Popa zîmbi blajin, iar în ochii săi se iviră scîntei de viclenie.

— Nu te supăra pe mine, domnișoară. Față de dumneata n-am nici o pretenție. Pentru mine, om curios, este interesant să cercetez oamenii tineri din timpul nostru, îndeosebi femeile. Și văd, observîndu-te nu numai pe dumneata, că fetele, primind cultură, devin independente. Nu mai sînt potrivite pentru viața de familie, năzuiesc spre egalitate în drepturi cu bărbații și se molipsesc de gînduri care nu sînt de loc ale femeii. E dureros că ele își omoară sentimentul de mamă.

Elena Grigorievna rîse și începu să-mi pieptene părul cîrlionțat, cu grijă și cu atenție deosebită.

— Din ce se vede aceasta, părinte Ivan? Concluziile dumitale nu sînt de loc întemeiate.

Nu mă simțeam bine. Popa parcă umplea cu el toată camera și eram descurajat. Ceva apăsător, ca simțul de groază, îmi strîngea inima. Aș fi vrut să

mă strecor pe uşă afară şi să fug cît mai iute acasă. Eram însă ca în nesimţire, paralizat de o putere sinistră care intrase acolo împreună cu omul acesta în rasă.

El se opri în faţa mesei şi începu să caute printre cărţi. Cercetă pe toate feţele una din ele, o cîntări în mînă şi zîmbi :

— Iată cum ! Pisarev... Belinski... Pe duşmanii bisericii Domnului îi ţineţi la loc de cinste. Şi mi te pui potrivnic atunci cînd eu duc lupta împotriva slăbirii bisericii. Nu este întîmplător faptul că la dumneata se adunau în taină oameni răzvrătiţi, atît de uniţi în cuget... Unul dintre ei a şi fost izgonit...

Fără să-i răspundă, Elena Grigorievna veni la el, îi smulse cartea din mîini, o puse la loc alături de altele şi duse tot teancul pe pervazul ferestrei.

— Văd, părinte — rosti ea, pe un ton rece, rezervat — că aceste cărţi ale mele te supără, cu toate că, pe cît se pare, nu le-ai citit. Şi mai cred că nu este cuviincios să scotoceşti pe masa altuia, cu scopuri detective.

Reproşul acesta al Elenei Grigorievna n-avu darul să-l tulbure pe popă. El continuă să umble prin odaie, vorbind cu admiraţie evlavioasă despre un oarecare Nepliuev, despre nemaipomenita lui carte, plină de frumuseţe minunată şi de înţelepciune. Vorbea cu avînt, punînd în joc, cu pricepere, cînd glasul, cînd obrazul, scuturîndu-şi cu însufleţire capul şi ridicîndu-şi braţele din mîneci largi spre cer. Se iubea atît de mult admirîndu-şi vorbirea, ascultîndu-se singur, încît pînă şi eu simţii farmecul vocii lui pătrunzătoare şi podoaba muzicală a cuvintelor sale care se revărsau curgător, năvalnic, zburînd apoi deasupra capului său de apostol. Îmi adusei aminte de Mitri Stodnev, dar acest ctitor n-avea măreţia autoritară a popii, nici atitudinea lui impunătoare de predicator.

Elena Grigorievna mă luă de mînă, de pe scaun, şi-mi şopti :

— Pleacă, Fedea ! Mă tem pentru tine. Dar vezi, să-l saluţi.

Răsuflai cu uşurare şi silabisii sfios:

— La revedere, părinte.

El parcă nici nu-mi auzi cuvintele, tot vorbind şi umblînd prin odaie, înotînd din mînecile-i largi.

Afară, în faţa scării, lîngă verdele gard viu, care alcătuia împrejmuirea, dădui peste Kuzear. Acesta, indignat şi încordat, mă copleşi de mustrări arzătoare:

— Ce dracu' ai pierdut pe-aici? Ai dat peste popă; aşa e? Acest popă numai atîta caută: pe cine să mai prindă, pe cine să mai dea de gol. Aşa a fost şi astăzi... Au ieşit de la biserică, popa, înhăitat cu Maxim chiorul, cu ipistatul şi cu starostele. Şi, pe deasupra, Şustionok cu ei. S-au dus la casa de rugăciuni şi au dat toată lumea afară. Paruşa a sărit la popă ca o ursoaică: „De ce, lepădatule, goneşti tu oamenii din faţa lui Dumnezeu? Întocmai ca şi Iuda vînzătorul, ai adus şi poliţia cu tine... Spune lumea că la tine, nici Dumnezeul tău nu poate nimic fără ipistat şi fără staroste". Iar el, ca un sfînt, făcu semnul crucii înspre ea şi porunci: „Pune mîna pe ea, ipistatule — zice — şi pe hulitoarea numelui lui Dumnezeu, închide-o la arest ca să se pocăiască!" A făcut norodul zid în jurul ei, împotrivindu-se s-o ridice. Zarvă, tulburare... Şi mirenii sînt de partea ei: „Părinte, e o faptă nedreaptă. Pe Paruşa noastră n-o vom lăsa fără apărare..." Şi aşa a fost dusă la arest...

Ne-am repezit cît am putut de iute la deal, spre luncă. Lîngă casa de rugăciuni, adăstau moşnegi cu bărbi cărunte, proptindu-se în cîrje, şi babe în scurteici, gîlcevindu-se posomorît pentru ceva nelămurit. Noi am trecut în goană pe lîngă ele; auzii strigătul jalnic, asemenea unui geamăt, al băbucăi Ana:

— Fedeanka, să nu te duci acolo! Fugi acasă ca să n-o păţeşti! Aia nu cruţă nici copiii!

Cu tot glasul ei speriat, nici nu mi-am întors capul spre ea. Mi-am adus aminte cum ipistatul, beat, o arestase odinioară pe băbuca Natalia, cum o chinuise, bolnavă, în drum spre arest, pînă cînd au smuls-o

Arhip şi cu Potap din mîinile lui. Astăzi, acelaşi ipistat pe care toată lumea din sat îl urăşte, a ridicat-o din porunca noului popă pe băbuca Paruşa şi a închis-o în casa de arest. Mi se părea ciudat că această bătrînă voinică nu-l zvîrlise la o parte pe scîrba de ipistat, ci se supusese lui, ascultătoare. Tot alergînd, îi împărtăşii lui Kuzear nedumerirea mea, dar el strigă, clocotind de deznădejde şi de mînie, printre lacrimi :

— Şi eu l-aş fi plesnit peste botul lui de beţiv ! Dar uite că...

Deodată se opri, se prăbuşi în iarbă şi izbi de vreo două ori cu pumnul în pămînt. Pe urmă se ridică, înconjură cu privirea toată întinderea din jur şi o luă înainte, sărind năbădăios de-ai fi zis că cineva îl împinge de la spate, luptînd cu împotrivirea lui.

— Auzi tu, Paruşa nu e proastă. Popa şi-ar fi asmuţit îndată haita împotriva ei şi ea ar fi fost bătută şi legată cu frînghii. Şi nu numai atît... S-ar fi iscat o bătaie în lege... poate că şi popa, şi ipistatul s-ar fi ales cu o chelfăneală pe cinste. Popa, ştii, e o lepădătură, e mai rău decît pristavul, mai fioros decît o fiară. Adu-ţi aminte numai cum a scornit tot felul de neadevăruri şi de clevetiri... Ei, lasă, că n-am să-l uit cît oi trăi.

Lîngă căsuţa coşcovită a arestului, înnegrită, acoperită de mucegai verde-cenuşiu, se oprise un pîlc de babe şi de moşnegi. Bătrînele se ţineau ciotcă la o parte şi plîngeau ştergîndu-şi lacrimile cu colţul broboadei, iar bătrînii, cu cîrje şi cu ciomege în mîini, stăteau posomorîţi şi mormăiau surd şi nelămurit, fără ca vreunul să asculte vorba celuilalt. Lîngă ferestruia de aerisire a arestului, se afla Katia noastră, iar lîngă ea, mama, strigînd una mai tare decît cealaltă în pătratul geamului îndemnuri de încurajare şi, se pare, chiar cu oarecare voioşie. Cele două nurori ale Paruşei, Liosînka, înaltă, şi Malaşa, scunduţă, lipindu-se de zid, se ţineau una pe alta în braţe, cu obrajii şiroiţi de lacrimi, cu privirile îndurerate,

trimise undeva, departe. Iar bărbosul Terenti explica ceva lui Iakov, împungîndu-l din cînd în cînd cu degetul în piept.

Eu şi Kuzear ne-am strecurat pînă la ferestruie, unde am început să strigăm, acoperindu-ne cu glasul unul pe altul :

— Băbuco Paruşa! Să nu plîngi, să nu te căinezi!... Tot satul e cu tine...

Katia ne scurtă vorba cu necaz :

— Ce ştiţi voi ? Auzi, tot satul ! Sare lumea la bătaie, om la om ! Ai face mai bine, Fedenka, să nu umbli pe-aici cu Kuzearinok, fără nici un rost, că şi aşa vrăjmaşii te ponegresc în fel şi chip, cu toate că eşti un băieţel...

Mama cu neliniştea în ochi, mă îmbrînci la o parte de la ferestruie şi-mi şopti cu stăruinţă :

— Chiar acum... Fugi numaidecît...

Glasul gros şi blînd al Paruşei se auzea ca tunetul prin gaura neagră a ochiului de aerisire :

— Spiculeţele mele de aur! N-aţi uitat-o pe bătrînă. Nu, nu, dragii mei ! Nu cer iertare, nu-mi prihănesc eu sufletul. Cum am trăit după dreptate, după cinstea obrazului, tot aşa am să mă cobor şi în mormînt. Las' că o să vină el singur popa şi-o să se roage de mine. Tot el o să-mi ceară iertare.

Rîse greoi, cum rîd bătrînii.

Noi o luarăm spre hardughie, unde stătea Mikolka; acesta, zvîrlindu-şi mereu seminţe în gură, nu-şi lua ochii de la casa de arest. Kuzear îl împinse cu umărul şi, tremurînd de nerăbdare, îi făcu un semn poruncitor cu mîna, chemîndu-l în hardughie. Ochii i se aprinseră ca de o năzbîtie glumeaţă, iar de la gură pînă la bărbia ascuţită se iviră zbîrciturile lui răutăcioase. Ştiam că în asemenea clipe, Kuzear era gata să facă tot felul de isprăvi cutezătoare. Iar Mikolka, de dragul şotiei, adeseori îi aţîţa pornirea, îi ţinea isonul, îi ispitea închipuirea la tot felul de prostii, după care, îşi bătea joc de el şi-l făcea să turbeze de furie.

Nu puteam bănui ce-l tulbura pe Ivanka, ce fel de gînd pusese stăpînire pe el, dar aveam încredere în el.

Mikolka, tot continuînd să-şi arunce seminţe în gură, intră în magazie, cu rînjetul lui obişnuit de om şiret şi cu nişte strîmbături de măscărici, totdeauna pornit să facă haz pe seama oamenilor.

— Să vezi ce popă vîrtos aveţi! Ce zici, Fedea? S-a apucat să-i dea afară pe toţi din casa voastră de rugăciuni. Nici şefilor nu le-a trecut prin cap să facă una ca asta. Şi toţi au fugit ca oile. Numai Paruşa s-a ridicat împotriva lui, l-a înfruntat fără frică, dar voi de ce v-aţi temut, de ce n-aţi scăpat-o?

Îi reamintii că eu de mult nu mă mai duceam la casa de rugăciuni şi că dădusem mîna cu mirenii.

— Da' ce, crezi că eu mă duc pe-acolo? sări Kuzear la Mikolka. Nici la biserică n-o să ne ducem! Numai vitele sînt mînate la ţarc cu ciomagul. Şi acum, popa, cu poliţia, tîrăşte babe la arest, la închisoare. Auzi, har al lui Dumnezeu ce are ăsta! Jandarul, cu popa şi cu starostele îţi bagă cu arcanul sufletul în rai, vrei.nu vrei! Dar, la drept vorbind, la arest este raiul...

Mikolka, mai mult ca să-l rîcîie, bolborosi mieros, maimuţărindu-l pe bătrînul Lukici:

— Păi poţi să te ţii împotriva crucii? Înaintea crucii se tîrăşte pînă şi dracul pe burtă. Numai învăţătoarea nu i se prosternă. Dar uite că mi-a dat părintele porunca şi binecuvîntarea lui să scriu pentru el cîte un bileţel în care să-i arăt cum ne învaţă ea, cum zice ea că Dumnezeu nu e şi cum voi aţi făcut-o să-l cunoască pe Iakov ereticul şi pe Tihon răzvrătitul.

Nu mă mai putui stăpîni şi mă repezii la el, cu atîta putere şi revoltă, încît îmi pierdui răsuflarea:

— Şi tu ai ascultat de el, ai scris? Ai scris tu pîra împotriva învăţătoarei tale?

Dar Kuzear mă apucă de cingătoare şi mă trase la o parte din faţa lui Mikolka:

— Stai, mă! Ce, ţi-a sărit muştarul? Eu ştiu de ce face el pe prostul: ca să-i dăm de veste Elenei Grigorievna. Ce, tu nu înţelegi planul lui? Avem nevoie de el, cu orice preţ. Auzi, Mikolka: trebuie s-o scăpăm pe băbuca Paruşa de la arest.

Mikolka nu se miră cîtuşi de puţin, ca şi cum ar fi ştiut dinainte pentru ce venisem în goana mare la el:

— Dar cum s-o scăpăm? Să spargem lacătul, nu? Rangă este, topoare sînt. Atîta numai că în locul Paruşei, nimerim noi la puşcărie, şi ce ne facem acolo? Să jucăm, să cîntăm? Poate luăm şi jocul de dame cu noi...

— Dar cine o să afle? se împotrivi Kuzear, cu patimă. Noaptea, ne suim pe acoperiş, dăm şindrila la o parte, ridicăm cu ranga o scîndură din pod, luăm scara cu noi, Paruşa iese pe scară afară, iar pe urmă, tot pe scară se coboară. După aceea, batem şi dregem la loc totul ca şi cum n-ar fi fost nimic. Nu ţii minte cum a fost şi la casa de rugăciuni?

Planul descris de Kuzear mă cîştigă prin simplitatea şi îndrăzneala lui. Pe băbuca Paruşa însă o cunoşteam bine şi eram sigur că ea nu se va învoi să iasă de la arest. Voiam să-i împărtăşesc părerea mea lui Kuzear, dar mă împiedica vechea lui rugăminte de a nu-i vorbi împotrivă. Cu mîinile în buzunarele pantalonilor, Mikolka întinse înainte un picior, pe urmă, pe celălalt; în ochii săi înşelători se aprindeau scîntei de viclenie. Vedeam că el ticluia ceva, înveselindu-se, şi se uita la mine şi la Kuzear, cu şiretenia unui flăcău mucalit care vrea să ne aţîţe la o ispravă cutezătoare, făcînd oamenii să le sară căciula de uimire. Îşi scoase mîinile din buzunare şi bătu din palme:

— Mă băieţi, sînteţi buni de toate drăciile! Mie, aşa ceva nici nu mi-ar trece prin cap. Bine, apucaţi-vă de treabă. Veniţi la noapte, am să vă pregătesc totul: şi ranga, şi toporul, şi scara. Cu oameni îndrăzneţi ca voi, nici Paruşa n-o să aibă ce zice.

Kuzear sări în sus de bucurie şi trosni din degete:

— Dar şi tu, Mikolka, ai să mergi cu noi : fără tine n-o scoatem la capăt.

Mikolka îşi potrivi o mutră serioasă şi, ţanţoş, nu se învoi :

— N-am voie, Vaniok, ştii şi tu că eu nu pot să părăsesc hardughia nici barem pentru o clipă. Pe mine mă controlează şi noaptea. Dar am să vă ajut.

Simţeam la ce se gîndea Mikolka : voia să stîrnească o zarvă mare pentru nimica toată şi să tulbure tot satul. Nici nu-i trecea prin cap s-o scoată la slobozenie cu adevărat pe Paruşa şi, pe deasupra, ar fi fost o prostie să se amestece în isprava noastră ; el, ca mirean, pentru ce să se împotrivească popii ? Viclenia lui de măscărici mă revoltă ; nu mă stăpînii şi-l dădui în vileag :

— Eu ştiu ce drac te scurmă. Faci pe pehlivanul ca şi tat-tu, însă noi nu sîntem ortacii tăi ; joacă-te, dar nu umbla cu coţcării ca să faci haz, că pe pielea ta le faci.

Nu ştiu cum, pe neaşteptate, intră în hardughie Maxim Susin, cu obrazul lui năpădit de păr cenuşiu, îmbrăcat într-o scurtă uşoară de postav, cu şapca trasă pe frunte. Cu nasul roşu, cu pungi de grăsime sub ochi, el iscodi cu privirea toată magazia, îşi apleca păsăreşte capul într-o parte şi-şi pironi asupra mea ochiul lui singuratic şi fioros. Rămăsei ţintuit locului de acest ochi şi inima mi se opri. Altădată, cu prilejul unor întîlniri întîmplătoare, el nu mă băga în seamă ori mă petrecea de departe cu o privire batjocoritoare, oprindu-se pentru o clipă şi bombănindu-şi ceva în barbă. Acum, nu-l vedeam nici pe Mikolka, nici pe Kuzear, şi stăteam ca pe marginea unui ţărm prăpăstios. Auzii, venind de undeva de departe, glasul învăluitor, rablagit :

— A-a, cărturarule... bun pentru toate rosturile ! Da' de ce nu treci şi pe la noi, cuscruleţule ? Doar sîntem neamuri, prin Maşarka.

Tăceam şi simţeam fiori usturători furnicîndu-mă prin spate şi prin picioare. Aveam o dorinţă arzătoare

să sar din loc şi să fug din hardughie, dar moşneagul parcă mă vrăjise şi mă împietrise pe loc. Kuzear îmi strînse degetele şi mă trase la o parte.

— Ei, de ce taci ca un buştean? Doar nu te mănînc. Cu nevestele soldaţilor şi cu babele, ţopăi ca vrabia şi guiţi. Ca poştaş, zburai ca mînzul pînă la conac.

Glasul îi suna dogit, usturător, şi se întrerupse ca să facă loc unui rîs de o blîndeţe prefăcută:

— Ei, dar ce să-ţi mai cer socoteală! Părinţii păcătuiesc, iar copiii nu răspund pentru ei. Muierile, uite, de tinere trebuiesc spînzurate de cozi, atîrnate de furci şi bătute măr, ca să iasă dracul dintr-însele, că toate au turbat...

Înaintă un pas spre mine, bîţîind într-un chip ciudat din genunchi, şi deodată, intrînd în mine cu barba lui deasă, întrebă:

— Dar Maşa pe unde mai locuieşte acum?

Tăceam, ca solomonit, pironit în loc de ochiul său fioros. Kuzear îmi strînse iar cu putere degetele; Mikolka întrebă cu sfială prefăcută:

— Păi de unde să ştie el? Că cei mari nu stau cu cei mici la sfat despre treburile lor.

— Da' ce, pe tine te-am întrebat, nerodule? se răsti Maxim la el. Ce te bagi unde nu-ţi fierbe oala? E mic, dar voinic.

Şi un zîmbet lipicios se tîrî ca o libarcă rece, umflată, pe obrazul său.

— Eu cred că tuşa Maşa vă trimite şi scrisori. Şi cred că-i răspundeţi. Nu cumva o duce prost cu traiul pe meleaguri străine?

Mă dezmeticii oarecum, mă trăsei îndărăt şi răspunsei ursuz:

— Habar n-am. Ce mă tot iscodeşti?

În clipa aceea, mama intră în goană în magazie — era palidă, tulburată, cu groaza în ochi — şi mă apucă de mînă.

— Du-te numaidecît de aici, fugi, Fedea! Şi ţie, cuscre Maxim, să-ţi fie ruşine, om bătrîn, să chinui un copil.

Odată cu ea, o zbughii afară pe luncă. Fără să mă uit înapoi, am simţit că şi Kuzear fugea după noi. Mama nu-mi lăsa mîna ; gîfîind de supărare sau poate de fugă, mă întrebă îngrijorată :

— Ce te-a întrebat? Nu cumva voia să afle pe unde se ascunde Maşa? Asta să n-o spui nimănui, să n-o spui!

— Ei, parcă eu n-aş şti să mă conduc singur... — mă supărai şi-mi smulsei mîna. Ce, sînt un plod? Ai alergat de parcă ai fi sărit să mă scapi de la bătaie...

Mama se opri, rotindu-şi privirea în jur, şi rosti cu un glas pierdut :

— Din pricina ăstui om, n-o să mai avem parte de viaţă liniştită... Cîtă lume a băgat ăsta în mormînt de cînd trăieşte... Nu degeaba spune lumea că a ameninţat să ne ducă la pierzare pe mine şi pe tine.

Inima îmi tremură de o spaimă nelămurită şi strigai cu deznădejde :

— Dar ce naiba căutăm pe-aici? S-o luăm din loc, şi pace. Lasă totul baltă şi chiar mîine, hai la Petrovsk, la tren...

Mama suspină adînc şi o luă încet pe lîngă arest, cît mai departe de oameni, pe cărarea ducînd spre sălciile din vale.

Kuzear strigă din urmă, plin de nemulţumire :

— Vino deseară pe la noi, pe deal, la horă! Mai stăm de vorbă despre treaba noastră, că pe urmă ne ducem la băbuca Paruşa.

Mă uitai înapoi şi-i făcui lui Kuzear un semn cu mîna.

— Dar ce-aţi pus la cale? se nelinişti mama, uitîndu-se peste umăr la Kuzear. Vezi să nu te ispitească la vreun necaz. Şi nu uita : noi atîrnăm de un fir de păr.

XXXVIII

La căderea serii, mama se duse pe deal, la horă. Acolo, în dosul hambarului, fetele şi nevestele tinere se adunau cîntînd. Glasurile fetelor păreau foarte îndepărtate, iar cîntecul suna îngîndurat, frumos. Pe alocuri, la noi ca şi pe malul potrivnic, luminiţe tulburi licăreau la ferestre. Peste tot, stăruia o tăcere somnoroasă, de seară, ca tristeţea de după amurg, şi se părea că pămîntul se descleştează, moleşit, şi aţipeşte. De la pîrău se revărsa plutind răcoarea umedă, cu mirosuri de mîl şi de iarbă, şi pe acolo doineau, abia auzite, izvoraşele neastîmpărate de la poalele malurilor drepte. De undeva, din uliţa îndepărtată de pe deal, se auziră acorduri de armonică şi cîntul sfîşietor al fetelor, răsunînd ca un plîns.

În amurg, fără zgomot, se roteau în zbor săgetat în jurul meu liliecii, iar undeva sus, pe malul de dincolo, cucuvaiele chemau singuratic şi sinistru: „cu-cu-vai!“ Şi foarte departe, la stînga, dincolo de hotarul satului, pitpalacii stihuiau scurt şi sec, iar mai încoace, în apropiere de arii, crîsteii ne vesteau prin ţipete scîrţîitoare.

În această linişte de noapte, fără oameni, fără să ştiu de ce, m-am simţit năpădit de groază, iar inima mi se strînse dureros de o jale tulbure şi nelămurită. N-aveam de loc poftă să mă duc dincolo, iar hotărîrea noastră de a o libera pe Paruşa mi se părea acum o năzbîtie prostească. Fie că eram bolnav, fie că presimţeam cine ştie ce nenorocire, fapt este că eram muncit de o oboseală atît de puternică, încît mă aflam ispitit de dorinţa să mă opresc în loc, chiar acolo pe colnicel, şi să-mi ascult îndemnul meu lăuntric şi întunericul deşert, fără oameni. Eram indignat pe mama: de ce s-a dus la deal, la horă? Să aibă ea, într-adevăr, chef de joacă şi să cînte cu fetele acum cînd sufletul mi-e greu şi zbuciumat? Nu aude ea oare cum bufniţa ţipă sinistru, cum în văgăună, lîngă

moara boierului, o pasăre ciudată mugește ca un bou, ca duhul casei ?

Cu toate acestea, mergeam călcîndu-mi sub picioare oboseala și jalea nelămurită : potrivit cu înțelegerea ce-o avusesem cu Kuzear, trebuia neapărat să ne întîlnim lîngă hambarul său, pe poieniță, acolo unde fetele și flăcăii se adunau la joc. Trecui pîrăul pe podeț, ascultînd cum plescăie și zburdă rostogolindu-se peste prunduri, și mă suii pe urcușul potecii, pe colnicel, pe lîngă băile negre, cu miros de fum rece și de tîrnuri.

Pe poienița înclinată, fetele stăteau în buchetul lor, iar flăcăii, ceva mai încolo de ele. Fetele, strîns înghesuite, ciripeau ceva nedeslușit, iar flăcăii vorbeau toți în același timp și rîdeau fără oprire. Cîte unul se apropia de fete, își scotea aleasa din grupul lor înțesat și o trăgea deoparte.

Ea se apăra cu prefăcătorie, țipa subțirel, dar pe urmă pleca supusă, îmbrățișîndu-se cu el după ce se mai îndepărta puțin spre hambare.

M-am tolănit în iarbă, nu prea aproape de flăcăi, în așteptarea lui Kuzear. Sclipeau stelele rare, foarte îndepărtate și înșelătoare, ca niște scîntei mici. Felia știrbă a lunii se odihnea chiar pe creasta izbei Parușei, și tulbure, se stingea în văzduhul care se răcorea, încenușîndu-l.

Îmi plăcea să umblu noaptea, prin gloata veselă și vorbăreață a flăcăilor și a fetelor, să mă joc cu Kuzear și cu copiii vecinilor. Acum însă eram ros de o presimțire grea, inima mă durea, aș fi vrut să jelesc de tristețe, fără pricină.

Fetele își începură jocul în îndemnul strigăturilor chiuitoare, iar în jurul lor alergau jucîndu-se niște fetițe de o seamă cu mine. Flăcăii nu s-au apropiat de fete, ci s-au adunat grămadă într-un loc și vorbeau despre ale lor, atenți la tot ce se petrece în jur.

Kuzear se ivi pe neașteptate, ca și cum ar fi țîșnit din pămînt :

— M-a reținut maică-mea, că i s-a făcut rău. Cu greu am liniștit-o. Și am mai dat Roșculețului niște iarbă. Treabă pînă peste cap, las-o-n pustie! Ei, hai să mergem. Dar de ce te-ai blegit așa? Stai ca o găină plouată, parcă n-ai avea măduvă-n tine. Păi așa merge omul la o ispravă îndrăzneață?

Cu inima apăsată de aceeași presimțire nestinsă, alergai împreună cu el la magazie.

Lîngă arest nu se afla nimeni; simțeam însă că această cocioabă cufundată în pămînt este vie; era plină toată de vajnica Parușa și mi se părea că aud răsuflarea ei, că-i văd zîmbetul prietenos, licărind pe obrazul ei aspru de bătrînă neînvinsă.

Mikolka se plimba prin fața hardughiei și îngîna surd cine știe ce cîntecel. Ne apucă de braț și ne conduse la sania în care fuseseră grămădite niște răngi lungi.

— Iată-vă toate sculele, prieteni luptători! Și scara, și toporul, și două răngi.

Kuzear îi tăie vorba cu ciudă:

— Nu fă pe prostu', Mikolka, că de noi tot nu scapi cu una cu două. Mergi cu noi și te sui tu, cel dintîi, pe coperiș.

Mikolka, speriat, se dădu îndărăt:

— Păi nu e caz de incendiu. Și n-am două capete pe umeri.

— Dar să-ți bagi tovarășii în belea, ca s-o pățească rău, asta-ți place? Îți place să răscolești lumea; ei, atunci, fii gata s-o plătești cu capul. Mîine, tot tu ai să ne faci de basm prin tot satul, ca să faci haz.

Mikolka porni să se jure pe Dumnezeu și pe tot ce mai știa că va rămîne mut ca mormîntul: ne-a fost întotdeauna un tovarăș credincios.

— Atunci, pune mîna, ajută-ne! îi porunci Kuzear, arătîndu-i scara.

El apucă o rangă grea, iar eu, toporul.

Mikolka mai făcu un pas îndărăt și-și cufundă mîinile în buzunarele pantalonilor:

— Eu n-am nici un amestec, băieţi, şi nu mă depărtez nici un pas de magazie. Dar şi vouă vă vine mai cu spor: am să stau de pază. Şi dacă se iveşte cineva, eu vă fac semn.

Vedeam însă că el se fîstîcise şi nu mai ştie cum să se descurce din această ispravă. Eu şi cu Ivanka judecam ceea ce plănuisem ca fiind o faptă vrednică, pe cînd el o socotea drept o distracţie şi un leac împotriva plictiselii. Credea că ne vom lăsa ca nişte jucării, în mîinile lui, că în cele din urmă ne va speria în toiul lucrării noastre şi se va prăpădi de rîs de prostia noastră. S-a pomenit însă într-o situaţie ruşinoasă, căzînd în propria lui cursă. Kuzear era mai deştept, avea mai multă experienţă: viclenia lui Mikolka nu scăpase minţii lui agere. În asemenea împrejurări, Kuzear fierbea de indignare şi se arunca necruţător asupra lui, dezvăluindu-i faţa lui dublă, îl învinuia de laşitate şi-şi bătea joc pentru lipsa lui de prevedere.

Deşi mic şi slăbuţ, Kuzear îl apucă curajos de piept.

— Pune mîna pe scară şi dă-i drumul! Pentru noi, lungane, tu eşti cel dintîi vinovat.

Mikolka se fîstîci de tot şi rînji, cu un aer vinovat:

— Credeţi că eu sînt împotrivă? Ziceam şi eu aşa, în glumă... dar voi aţi luat-o în serios... Numai că, băieţi, asta nu e o nimica toată: pentru o ispravă ca asta, te leagă stăpînirea şi te bate măr la casa obştii.

— Hai, hai, ia scara-n spinare şi nu mai trăncăni! Ai intrat în horă, trebuie să joci.

Mikolka săltă scara pe umăr şi porni spre arest. Jalea chinuitoare îmi tot apăsa sufletul, aş fi vrut să las totul baltă şi să fug acasă. O putere neînvinsă însă mă reţinea, ceva asemenea datoriei de tovarăş şi poruncii aspre a conştiinţei.

Mikolka, ajungînd la arest, îşi propti scara de coperişul şubred de şindrilă. Scîndurile erau pesemne putrede; au început să trosnească, să pîrîie şi, de sus,

au căzut aşchii de lemn, mîncat de vreme. Dinăuntrul arestului, se auzi tunînd glasul gros al Paruşei :

— Cine-i acolo ? Noaptea, nu-mi dau pace şobolanii, iar acum umblaţi să mă speriaţi, pe mine, o bătrînă...

Zvîrlii toporul jos şi dădui fuga la gratiile de aerisire :

— Băbuco Paruşa, nu te teme ! o liniştii vorbindu-i încet. Noi sîntem, eu, cu Ivanka şi cu Mikolka. Ne-am pus în gînd să te scoatem de-acolo... prin pod şi prin coperiş. Am adus şi scara... Numai că tu... vrei să ieşi ori ba ?

În golul întunecat al ferestruii se ivi o pată albicioasă : obrazul Paruşei care se desluşea greu. Suspină cu uimire, se înecă de rîs şi izbucni în tuse.

— Vai de voi, păcătoşilor ! Dragii mei copilaşi ! Cine v-a învăţat, spiculeţele mele de aur ? Ah, tu, in-pelin ! Duceţi-vă, duceţi-vă acasă, copii ai lui Dumnezeu ! Că vă ajunge din urmă necazul. Cum porniţi voi să mă scoateţi, fără să mă fi întrebat ? Păi dacă aş vrea, aş ieşi singură cu ajutorul lui Dumnezeu. Dar uite că nu vreau. Cine m-a jignit tot el o să-mi dea drumul, numai atît că o să-şi plece capul înaintea mea. N-are să mă biruie prin spaimă vrăjmaşul meu, ci eu o să mă ridic înaintea lui ca muntele cel înalt. Pe mine nu mă sperie cu închisoarea : dreptatea mea nu mi-o vînd. O să ies de aici ca o dreaptă luminoasă, încinsă cu putere, înaintea norodului. Duceţi-vă, duceţi-vă ! Fugiţi numaidecît, să nu vă mai văd ! porunci ea aspru, cu glasul ei gros, dar nu se putu stăpîni şi mai rîse o dată. Ah, floricelele mele de aur ! Dacă află popa şi starostele, o să vă bage la arest, ba poate o să vă care şi pe la pretură.

Numai în clipa aceea, îl simţii pe Kuzear care stătea în spatele meu, ascultînd tăcut cuvintele Paruşei. Respira adînc ca şi cum ar fi avut un nod în gît, dădu desperat din mînă şi fugi înapoi. Dar cînd m-am întors la locul din partea opusă, unde fusese rezemată scara, nici Mikolka, nici Kuzear nu se mai aflau acolo.

Nu mai puteam îndura această chinuitoare ofilire din inimă ; într-un chip ciudat, încetai să mă mai simt existînd ; mergeam fără conştiinţă, simţindu-mi paşii ca pe ai unui străin, şi eram străin mie însumi, cu toată făptura mea:

Aveam o dorinţă nestăpînită de a o găsi pe mama, de a mă strînge lîngă ea, ca în copilărie, ducînd-o acasă, ca să rămîn între patru ochi numai cu ea...

Ca într-un vis urît, urcai dealul şi într-o clipă am uitat totul, am uitat pe unde fusesem şi cum. Umbre fantomatice se iveau brusc în amintirea mea şi se stingeau ca nişte crîmpeie de întîmplări — rîsul bătrînesc al Paruşei de la ferestruia neagră a arestului, strigătele înflăcărate ale lui Kuzear.

Lîngă hambarele negre, scunde ca stogurile, pe poiana largă, se mişca gloata nelămurită de fete şi de femei tinere ; vorba şi rîsul lor se împleteau cu vrăni de cîntec şi de armonică. Copiii se jucau de-a v-aţi-ascunsul. Mama se trăsese la o parte cu Uliana şi cu două neveste tinere şi oftînd, le vorbea încet şi potolit. Nu se miră văzîndu-mă, ca şi cum ar fi ştiut că tocmai în clipa aceea aveam să vin în goană la ea şi că aveam să o prind de mînă. Se grăbi să plece cu mine, printre hambare, la vale.

XXXIX

Intrînd în izbă, m-am prăbuşit pe laviţă, sleit de puteri, şi m-am cufundat într-un somn adînc. Era firesc ca întîlnirile apăsătoare pe care le avusesem şi tînjeala ce mă cuprinsese, seara, nu ştiu de ce, ca şi presimţirea unei întîmplări groaznice şi necunoscute să mă fi vlăguit cu desăvîrşire. Somnul acesta semăna aidoma cu leşinul ; nici n-am simţit cînd am fost ridicat de mama de pe laviţă şi aşezat jos, pe aşternutul de pîslă ; nici cînd mi-a scos cămaşa de sărbătoare, punîndu-mi alta de toate zilele ; am fost

însă trezit de un vuiet care venea din toate părţile şi de nişte urlete de lup. Un ţipăt de spaimă, deznădăjduit, mă asurzi şi n-am mai văzut decît limbi de foc şi o ploaie de scîntei revărsîndu-se de sus.

— Ardem, Fedea! ţipa nebuneşte mama. Ardem! Ne-au oblonit ferestrele... N-avem cum să ieşim!

Dădu uşa la perete, dar în tindă ne prăpădea focul. Mama ţipă sfîşietor şi o trînti la loc. Îmi aduc aminte: cu ceva găsit la îndemînă, am bătut în lemnul putred al ramei, dar o proptă fixată dinafară apăsa de nădejde fereastra. Mi se păru că undeva mugea vaca şi că furtuna ne bîntuia cu trăsnete, vuind. Mă zvîrlii cu toată greutatea corpului peste propteaua grea de la fereastră şi începui s-o zgîlţîi încolo şi încoace în toate felurile. Împingînd, mă pomenii deodată zburînd prin fereastră afară, împreună cu propteaua şi cu şomoioagele de paie aprinse, care căzuseră peste mine. Cineva mă apucă de subsuori şi mă aruncă la o parte. Îmi dădui în treacăt seama că ţipătul meu era răguşit, cu înţepături în gîtlej. Izba şi curtea cu şopron ardeau în învolburări de flăcări, răbufniri enorme de foc ţîşneau cu vuiete şi cu trosnete în sus, în norii îngreunaţi de un fum roşu. Din toate părţile, de pe deal şi de dincolo, soseau în goană bărbaţi şi femei, cărora focul le lumina faţa. Clopotul mare din clopotniţă bătea alarma. Doi bărbaţi s-au repezit la ferestre şi, printr-o izbitură, au făcut să cadă la o parte prăjinile groase care propteau blăni largi de lemn la ferestre. Prin gaura oarbă a ferestrei, zburau, luate-n braţe de-a valma, boarfe, şube de oaie, cizme; un cufăraş căzu rostogolindu-se. Mama salva avutul. Ea ţipa sfîşietor din izbă:

— Daţi drumul vacii! Că arde vaca!

Cineva, cu o ironie veselă, răspunse:

— Ieşi afară tu! Vaca ţi-a ars de mult...

Şi cu alt glas liniştit, spuse cuiva:

— Dar să ştii că păcătosul ăsta voia să nimicească şi pe Nastenka, şi pe băiat.

Uliana, trecînd pe lîngă ei, le întregi vorbele cu ciudă :

— A lui Maxim e isprava... Se răzbună pentru Mașarka.

Țăranul i-o scurtă cu asprime :

— Asta de unde-o știi tu ? Dacă te cheamă la judecată, ai să-ți înghiți limba...

Se adună lume multă, îmbulzindu-se într-un semicerc larg, departe de dogoarea focului. Numai doi inși, niște flăcăi, în cămăși, fără cingătoare, zoreau pe lîngă ferestre și zvîrleau cît mai departe lucrurile salvate de mama prin fereastră. Ograda nu mai era nicicum ; în locul ei, se mistuiau în foc grămezi de gunoaie, căpriorii izbei și stinghiile prăbușite. Acoperișul se prăbușise și el, într-un zgomot asurzitor, și un vîrtej de flăcări și de scîntei se înfipse în cerul învăluit de fum.

Și bărbații, și femeile din mulțime strigau fără nădejde :

— Nastia ! Nastenka ! Ieși, scapă-ți viața !

Fugii spre izbă ca s-o scot pe mama prin fereastră. Un fum des se învălmășea prin spărtura ferestrei, iar de sus curgeau scîntei și tăciuni aprinși. Cineva mă apucă de brațe și mă trase înapoi, iar eu țipam răgușit, stins :

— Lasă-mă ! Lasă-mă ! Se prăpădește mama ! O scot eu !

— Auzi, viteazul ! Prin minune ai scăpat și tu... Ești plin de arsuri...

Și numai în clipa aceea, am simțit dureri arzătoare pe mîini, pe gît, pe spinare.

Uliana se cățără la fereastră, apucînd o cercevea ca să-și facă vînt înăuntru. Ea striga mînioasă :

— Dă-mi mîinile, Nastio ! Mai iute ! Se prăbușește tavanul... Arzi, Nastio ! Ieși afară !

Iakov sări la ea, o îmbrînci cît colo și se strecură sprinten prin spărtura oarbă. Ulianei i se aprinse broboada. Niște femei din mulțime, cu un oftat de groază, izbucniră în țipete, dar Uliana își smulse

broboada de pe cap, o zvîrli jos, dar tot nu pleca de la fereastră:

— Trage-o încoace, Iaşa! O prind eu în braţe! Unde eşti tu?

Iakov apăru afară de-a-ndaratelea, trăgînd-o pe mama după el. Amîndoi o duseră pe iarbă.

— Am pătruns în izbă — striga el cu o veselie de neînţeles. O chem, o strig, o caut, iar o caut — nu-i. M-am împiedicat de ea. Zăcea pe podea ca moartă. Dacă n-aş fi fost acolo, s-ar fi prăpădit...

Ca o întărire a spuselor lui Iakov, toată izba se prăbuşi zgomotos, pierind nevăzută, zvîrlind în sus un nor întreg de scîntei, de tăciuni arzători, de fum negru şi de săgeţi de foc. Mă repezii la mama şi n-o recunoscui: zăcea în nesimţire, cu obrazul şi cu mîinile negre. Uliana, îngenuncheată lîngă ea, o mîngîia pe frunte, pe piet, şi o îndemna cu duioşie:

— Nu-i nimic, Nastenka... A avut Dumnezeu milă... Vino-ţi în fire, puicuţo... Uite, şi băieţaşul e lîngă tine...

Eu mă aşezasem lîngă ea, pe iarbă, şi plîngeam. Femeile au făcut cerc strîns în jurul nostru, într-un plîns dureros. În spatele lor, bărbaţii îşi spuneau unii altora necazul:

— La noi, în sat, nimeni n-a fost lovit cu foc de cînd e lumea... Nici bătrînii nu pomeneau de foc. Şi acum, uite ce nenorocire...

— N-a fumat nimeni la noi, niciodată, şi din pricina asta nu s-a-ntîmplat să ardă ceva.

— Bine, dar asta cum o lămureşti? Că nici acum n-avem fumători, şi uite.

Cineva lămuri usturător:

— N-avem fumători, dar avem chibrituri... Odinioară, nu erau chibrituri. Focurile, ca să vezi, se aprind şi fără ţigări: răzbunarea arde singură... iar duşmănia din inimă e ca pucioasa arzătoare...

— Doamne, ce nelegiuit! se minună cineva, cu o durere mînioasă. Pe muiere şi pe băiat au vrut să-i

ardă de vii... Dar vita, ce vină are vita ? Uite, zace aici văcuța lor... O-of, e bun de omorît, vrăjmașul...

— De omorît, de omorît... — răspunse un alt glas. Aici, mă omule, trebuie să ai cap : e un semn pentru tot satul. Țineți minte vorba mea : de aici înainte o să avem foc în fiecare an...

Cineva îi făgădui cu dușmănie :

— Ei, și atunci, la cel dintîi foc, o să te legăm cobză pentru punerea focului.

— Pe mine, de ce ?

— Ei, așa... fiindcă ai făgăduit foc. Nu este foc, fără să pună cineva foc.

Cineva, cu o mirare fără de margini, strigă înveselindu-se :

— Ia priviți minune : au sosit pompierii cu butoaiele de apă... Băieți, haideți la cumpene ! Desfaceți tulumba !

— Dar ce vrei să faci cu tulumba asta ? A ars izba, s-a prăpădit toată...

— Rîd și găinile ! Cu sticluța ! Îi place omului să facă pe caraghiosul...

Pe locul izbei noastre, se lățea acum un morman de bîrne, linse de flăcări, și de cenușă încinsă. Focul bîntuia în văpăi și mistuia cu nesaț lemnul acoperit de bășici orbitoare și, ca roiuri de păsări strălucitoare, zbura peste tot locul pîrjolului. Aerul era otrăvit de dogoare, uscat, acrit de fum. Dealul parcă ardea și el ; văgăuna, pînă la pîrău, se înfășurase în volburi de fum, întinzîndu-și iarba de un verde viu și răsucind-o sub palele luminii flăcărilor năvalnice, iar pereții malurilor deasupra pîrăului se rumeneau pe la coastele surpate, ca de jeratic.

Cîțiva flăcăi și țărani bărboși trebăluiau de zor, pe lîngă pompa roșie. Cîțiva oameni descurcau tulumba, zbierînd :

— Dați-i drumul, băieți ! Apăsați ! Mai vîrtos, zi-i așa !

Bărbaţii de la pompă parcă aşteptau aceste comenzi: cu mişcări largi şi vînjoase, începură să pompeze. O suliţă de apă cenuşie zbură trosnind asupra focului şi se sparse în stropi. Iar mie mi se părea că acum limbile de foc se'nălţau mai sus, mai apucătoare.

Mama se trezise ca din somn. Ea a deschis larg ochii, s-a ridicat îngrozită în genunchi şi a întins braţele spre prăpăd: apoi s-a prăvălit la loc şi s-a ghemuit în ţărînă.

Nişte mîini moi, foarte uşoare, m-au îmbrăţişat, auzeam vocea scumpă a Elenei Grigorievna:

— Doamne, cît sînt de fericită! Sînteţi în viaţă! N-aţi pierit!

Strigai fără glas:

— Cineva a vrut să ne ardă de vii, ne-a astupat ferestrele...

— O Doamne, ce crimă sălbatică!

Mîngîindu-mă, Sioma spunea plin de bucurie că de aci înainte o să trăim iar împreună, că vom meşteri, tot împreună, o sumedenie de minunăţii, iar Kuzear, risipindu-şi orice îngrijorare, îmi dădea curaj:

— Nu-i nimic, frate, ce naiba! Ce-ţi mai trebuie? Eşti viu, eşti teafăr, încolo ce-ţi pasă?

Îmi aduc aminte că mergeam cu Sioma şi cu Kuzear la vale spre pîrău şi că mă simţeam ca şi cum n-aş fi mers eu, ci altul. Îmi mai aduc aminte că pe poteca de la puţ, bunica Ana ne-a întîmpinat în hohote de plîns, gemînd şi bocindu-se.

Scunduţa noastră izbă se mistuise în foc. Ici şi colo mai ardeau ruguri puternice, iar deasupra lor se roteau scîntei şi fum.

Oamenii forfoteau, copiii alergau, nevestele şi bătrînii în cîrje zăboveau în pîlcul lor, umbrele lor nelămurite se întindeau pe pămîntul sîngeriu. Coastele repezi, malurile de lut şi izbele deasupra lor se aprindeau de lumina roşiatică şi se stingeau în cele din urmă pîlpîiri ale tăciunilor aproape adormiţi.

XL

Trăiam din nou în izba bunicului. Totul aici îmi era familiar încă din frageda copilărie; pînă şi gîndacii, după amar de timp de la despărţire, îmi păreau nişte prieteni vechi. Sioma, mulţumit de întoarcerea noastră, cînta încetişor cîntece fără cuvinte. Bunica trebăluia pe lîngă cuptor şi, stacojie de dogoare, cu vătraiul în mîini, zîmbea în pragul cămării, mormăind ca o bolnavă:

— Ei, acum sînteţi iar în casa voastră. V-aţi rupt, v-aţi despărţit, aşa cum au vrut taică-tău şi maică-ta să trăiască în felul lor, dar uite că Dumnezeu i-a pus la încercare. Voie bună şi bucurie în casa ta să fie şi înfrăţiţi cu ai tăi, nimic mai mult...

Nu era zi în care să nu fi bombănit aşa, din inima ei bună, insuflîndu-ne, mie şi mamei, înţelepciunea ei de viaţă. Ştia să împodobească prin vorbe inimoase adevăruri statornicite cu temeinicie din felul de viaţă de la ţară, cîntînd parcă o doină sau o baladă. Iar mama, cu sufletul ei poetic, zîmbea îngîndurată şi se părea că şi ea îşi căuta cele de taină în lumea viselor.

Eu şi cu mama ne adăposteam în cămara din faţa izbei. Lucruşoarele noastre şi-au păstrat timp de cîteva zile duhoarea de fum şi izul respingător al locului pîrjolit. Trimisei tatii un răvaş scurt, fără nici una din podoabele vorbirii pe care le înşiram de obicei în scrisorile făcute pentru nevestele soldaţilor şi pentru babe. Îi aduceam la cunoştinţă că cineva ne-a pus foc casei, că izba a ars împreună cu vaca şi cu găinile, că ne vine greu să stăm la bunic, în sat: dar nu avem încotro şi, pe deasupra, ne temem de răufăcători. Am părăsi satul fără zăbavă, dacă am avea bani. Aşteptăm cu nerăbdare ajutorul de la el, într-o scrisoare.

Bunicul nu se mai grozăvea cu puterea lui despotică, nu ne mai ameninţa nici cu cnutul, nici cu hăţurile, nu-şi mai făcea de cap, nu mai băga toată lumea în sperieţi şi nimeni nu mai umbla în vîrful picioarelor prin faţa lui. Cu toate că bunica Ana preamă-

rea familia patriarhală, o astfel de familie nu mai ființa la noi; se destrăma: noi, pînă acum, am trăit despărțiți; de cînd îl știu, Sîgnei dispărea în răstimpuri de-acasă, iar acum era soldat; Katia se măritase. Nu mai rămîneau în izbă decît Tit, holtei, și Sioma. În izba pustiită de suflete, cu unghere deșarte, bunicul samavolnic, rămas singur cu bunica, începu să se usuce ca un stejar cu rădăcinile moarte. Pleca ades la aria năpădită de bălării sau, cu moșnegi la fel cu el, se încălzea la soare, undeva, pe lîngă hambare, și se mai îndulcea vorbind despre te-miri-ce, pesemne despre vremurile fericite de odinioară și despre zilele negre de acum cînd oamenii, fără să întrebe pe nimeni, surpă rînduiala de veacuri.

El parcă nici nu mă băga în seamă, iar pe mama o disprețuia și se scîrbea să se așeze cu ea la masă. Ceea ce-mi plăcea mai mult la mama era s-o văd cum, fără să dea bătrînului vreo atenție, fără nici un semn de sfială sau de frică, își punea strachina „mirenească" pe colțul cel mai îndepărtat al mesei, își tăia pîinea și mîncam împreună cașa noastră proprie.

Bunicul își rotea privirea asupra celor din jurul mesei, parcă nu recunoștea pe nimeni și-și tîrșea vorbele în silă, cu o acră smerenie:

— Iată, Ana... pentru păcatele noastre... uite unde am ajuns noi... Uite... La aceste cuvinte, bunicul ne amenința cu degetul. Uite, ăștia... ca gunoiul în vînt... Și-au pierdut chipul omenesc și s-au murdărit de parcă s-ar fi tăvălit într-o gunoiște, și straiul lor e străin, și vorbele le sînt străine, ca la niște lepădați. Astrahanenii! Băutorii de ceaiuri! Dvorenii! Dar ceea ce nu știu ei este să se închine pînă la pămînt, și nu o dată, și nu de două ori... Să se pocăiască, să-și facă pedeapsa duhovnicească... Și cum le-a ajuns cuțitul la os, hai la tata, într-un an de foamete și de holeră. Dumnezeu, uite, i-a și pedepsit: le-a ars totul. Și atunci încotro s-au îndreptat? Tot la mine, cu duhoarea lor de păgînie...

— Ei, tată, ajunge, nu mai judeca! se împotrivi tînguitor bunica. Doar nora şi cu Fedenka sînt neam din neamul tău. Ce rău ţi-au făcut? Ce pagubă şi necaz ţi-au căşunat?

— Cată-ţi de treabă: taci din gură, că-i acoperi!

Dar bunica îl dojenea cu blîndeţe şi cu milă:

— Sufletul nu tace, tată, iar tu te mînii şi te cufunzi în păcat: dezbinarea tu o semeni şi alungi de la tine pe cei lipsiţi de apărare.

Într-o zi, mama nu mai putu să rabde: se ridică de la masă şi, cu o lumină tremurătoare în ochi, cu un zîmbet pieziş de mîndrie jignită, făcu bunicului o plecăciune, apoi rosti cu un glas frînt:

— Dacă eu şi băiatul v-am strîmtorat ori v-am făcut neamul de ruşine, tată-socrule, nu ne mai adăposti la tine; în nenorocirea ce ne-a lovit, în prigoana cea rea, ne vom duce să supărăm oameni de bine, cu nevoia noastră. De la o zi la alta, aştept să-mi vină banii de la Fomici. Primesc banii şi în aceeaşi zi plec la el.

Mă ridicai şi eu de la masă şi-mi luai locul lîngă mama, fericit şi mîndru pentru purtarea ei semeaţă, plină de demnitate. Deşi se silea să respecte rînduiala ţărănească şi staroverească, spunînd numai vorbe domoale, de bună-cuviinţă, simţeam în graiul ei suav şi blînd că mama e tare prin simţul ei de independenţă. Pot să presupun că în clipa aceea, ea încerca o nespusă plăcere de a se arăta neînfricată. Văzui că bunicul rămase ca de piatră: se uită în jur şi se trase de barbă ca un zăpăcit. Iar bunica izbucni în plîns, tînguindu-se:

— Da' ce te-a apucat, noro? Ai putea tu să crezi că tata n-are inimă sau n-are cinste? Nu e tocmai potrivit să te plîngi de el: gîndeşte-te la cîtă durere l-a lovit, cîtă sărăcie a îndurat! S-a frînt de tot la bătrîneţe de nenorociri şi de năpaste. Şi tu, de ce vorbeşti cu păcat? Crezi că te-am lăsa noi să pleci în lume cu nepoţelul şi să trăieşti sub coperiş străin?

Mama, auzind-o, se apropie într-un suflet de bunica şi-i sări de gît. Bunicului îi tremura barba; el mor-

măia cu parapon, mogîldindu-se și împingînd pe bunică de umăr:

— Hai, lasă-mă să trec, Ano! Lacrimi muierești! Văicăreli cum fac toate muierile! Vai de capul vostru... oi fără cap! Sculați-vă, e vremea de rugăciune!

Tit gospodărea, șui, prin ogradă, căutînd ca totdeauna ceva pe jos, tot uitîndu-se tîlhărește în jur. Cînd bunicul umbla, după obiceiul lui, prin ogradă, bombănindu-și ceva în barbă, Tit, cu o stăruință respectuoasă, îl îndemna:

— Eu, tăticule, o scot singur la capăt cu toate treburile. Nu duce nici o grijă, îndepărtează-ți necazurile. Eu fac totul, supus, așa cum vrei tu.

Vorbele lui Tit și supunerea lui erau pe placul bunicului care, într-adevăr, s-a și retras de la orice treabă. Dar Sioma rînjea dușmănos și mi se jeluia mie:

— Unul mai șiret și mai înșelător ca Titka n-ai să găsești de l-ai căta cu lumînarea ziua-n amiaza mare. Doamne, ce viclean! Pe taica l-ar jupui cum jupoi un tei de scoarță.

Despre el nu vorbea; simțeam însă că pe Tit îl ura. Îndemnat de patima lui pentru meserie și, poate, de această ură nimicitoare față de Tit, ceru într-o zi bunicului să-i dea voie să se ducă cu Arhip Ukolov și cu Mosei la Petrovsk, să facă dulgherie la Mitri Stodnev, care își dura acum hambare solide, încăpătoare, pentru grîne, și-și mai clădea o casă nouă, bogat împodobită cu lemnărie cioplită, cu balconașe, turnulețe și scări meșteșugite. Bunicul îl lăsă numai după ce Arhip veni la el, cu piciorul său de lemn scîrțîitor, și făgădui să-l învețe pe Sioma meseria de dulgher și de tîmplar și să-i verse lui în mînă întreg cîștigul lui Sioma. Bunicul se arătă foarte mulțumit de această învoială și încetă de a mai crede că Sioma, plecînd din sat cu cei doi bătrîni meșteri, trecea în rîndul haimanalelor. Lipsa de parale și nevoia îl sileau să nu mai țină seamă de poruncile străbunilor. Nici nu l-a mai povățuit pe Sioma „să nu se amestece“ cu oamenii și „să nu se unească cu mi-

renii". Păcătoasa de rublă se dovedea a fi pentru el mai de preţ decît toate poruncile pomorene.

— Fii fără frică, Foma Seliviorstîci — îl asigură Arhip — că Semaşka nu se pierde: ţine băiatul ăsta prea mult la meserie! Are şi mînă, are şi minte ageră. Mie-mi plac băieţii de felul lui: lîngă ei îţi cîntă şi inima. Un flăcău ca Semaşka n-are să se rătăcească niciodată.

Bunicul suspină şi zîmbi apucîndu-se de barbă, ca şi cum s-ar fi silit să-şi pună frîu gîndurilor păcătoase:

— Ei, ce să-i faci! Acum, toată viaţa noastră se învîrteşte în jurul banului. Fără copeică în buzunar, nici rugăciunea nu ţi-o faci: rămîi gol şi desculţ. Din pămîntul nostru, nu poţi să-ţi pui deoparte nici cît pentru un mormînt, nicidecum să-ţi mai scoţi o bucată de pîine din el. Acum, şi omul e preţuit după banii ce-i are. Învoieşte-l pe Siomka să-şi cîştige pîinea de la străini şi să-şi ajute neamurile.

Cu traista pe umeri, Sioma plecă din sat, bucuros de parcă ar fi stat îndelung în temniţă, iar acum ar fi scăpat în libertate. Îl petrecui pînă la arie, de unde-l priveam cu invidie, îndepărtîndu-se cu un pas de stăpîn, ajungîndu-l din urmă pe Arhip, care-şi sălta anevoios piciorul de lemn, şi pe gîrbovul Mosei, care cred că nici în clipa aceea nu înceta să facă pe caraghiosul. De la stîlpul vărgat al hotarului, se desprinse Tihon care porni şi el împreună cu ei, tot cu traista pe umăr. După închisoare, era silit să se poarte cu multă fereală: atît popa cît şi Grişka Şustov şi lipitorile satului îi purtau sîmbetele. În fiecare zi i se putea întîmpla să fie înaintat la pretură şi zvîrlit din nou la închisoare.

Pe cînd mă întorceam de la arie, tocmai cînd ajunsesem în uliţa lungă a rohatcăi, o troică de la conac trecu în goană prin faţa mea, iar în trăsura împletită din nuiele, se afla bătrînul boier Izmailov, care-şi arăta bărbuţa îngrijită, tunsă scurt, şi alături de el, Elena Grigorievna, cu o pălărie de pai galben şi cu

şalul în pătrăţele pe umeri. *Mă* oprii uluit şi mi se tăie răsuflarea, ca sub povara unei cumplite nenorociri ce s-ar fi abătut pe neaşteptate peste mine. Elena Grigorievna strigă ceva, îşi flutură mîna în semn de despărţire, se ridică la bicigaş, dar boierul o făcu să se aşeze la loc. Troica zbură în goană, stîrnind colbul de pe drum, ca şi cum bătrînul ursuz, asemenea încruntatului Kaşcei [1], ar fi răpit pe învăţătoare. Alergai ca un smintit după trăsură, podidit de plîns. Troica dispăru într-un nor de praf şi pieri înecată în lacrimile mele. Viaţa mea parcă se rupsese cu o durere pe care n-o puteam stăpîni şi mi se părea că soarele se stinsese şi că eu rămăsesem singur pe fundul unei rîpi de iad.

Uliţa era pustie ; numai găini şi cloşti cu pui umblau în preajma izbelor. Trîmbele de colb îşi mutau locul, plutind din drum către hambare, unde se topeau acolo, cernîndu-se uşor pe iarbă. Tăcerea acestor paragini, fără ţipenie de om, era somnoroasă şi plină de un gol sufletesc apăsător. Plecase din sat Sioma, se dusese şi Tihon, dispăruse, într-un zbor de troică, Elena Grigorievna, pierise ca o nălucă, pentru totdeauna, ca să nu mai vadă nici popă, nici ipistat, nici pe starostele care împreună cu ceilalţi nu-i dădeau pace. Iar eu, băiat de doisprezece ani, mă simţeam ca un iepure pitulat sub o tufă şi urmărit de cîini. Altă lume mi se năzărea în gînd : marea, vatagele, Volga... Cum aş pleca fără zăbavă, fără şovăire, în Kuban, la tata, ca să nu mă mai întorc niciodată...

Trecui la Ivanka Kuzear, dar nici în ogradă, nici în izbă, nu era nimeni : pesemne plecase cu maică-sa la cîmp. Mi-era scîrbă să mă duc acasă, izba era plină de muşte, în cămară nu puteai străbate prin mulţimea de vechituri şi nici mama nu se afla acolo : plecase dis-de-dimineaţă la plivit. La hardughia pompie-

---

[1] Vrăjitor, simbol al puterii răului, biruit (în basmele populare ruseşti) numai prin puterea neînfricată a binelui şi a iubirii. (n.t.)

rilor, tolănit pe scînduri fără aşternut, Mikolka sforăia răzbit, iar cînd l-am trezit din somn, cu ajutorul unui fulg de găină, găsit pe jos, în luncă, se holbă năuc la mine şi mă mustră :

— Nu-l laşi pe om nici să doarmă. Ce tot umbli haimana şi nu dai oamenilor pace ?

— Bine, Mikolka, dar tu nici n-ai voie să dormi, dacă se întîmplă să izbucnească un foc mare-n sat ?

— Ajunge un foc : aţi ars voi ; acuma, iar o sută de ani odihnă.

— Ai dormit buştean, ai pierdut prilejul de a vedea pe tat-tu şi pe învăţătoare — îl necăji cu asprime. Nici nu ţi-ai luat rămas bun de la ei. Să fi văzut cum se uita ea...

— Cunosc ei drumul şi fără mine, şi tata, şi dînsa.

— Nici eu nu i-am putut spune nici un cuvînt bun la despărţire — mărturisii cu amărăciune şi cu greu mă stăpînii să nu plîng. A dus-o Izmailov, a trecut în goană pe lîngă mine şi nu s-a oprit.

— Ei, atunci sîntem chit : nici ea, nici noi. Şezi să jucăm dame.

În loc de răspuns, făcui un gest de lehamite cu mîna şi ieşii în fugă pe luncă. Şcoala se ivea ca oarbă : avea ferestrele închise, cu obloane de fier, la fel cu acelea ce se vedeau la ferestrele casei de rugăciuni. Şi mă gîndeam cum s-o fi bucurînd acum învăţătoarea, împreună cu boierul Izmailov, în goana cailor, pe drumul mare spre Petrovsk, în sfîrşit liberă...

La costişa dinspre văgăună, mă oprii pe locul unde şezusem odată cu bunica : îmi adusei aminte de Romaşa pe care călăul boierului îl îngropase pînă la gît în pămînt, pe jumătate mort în chinuri. Mi se păru chiar că văd o mică groapă şi mă gîndii că aceasta nu se va astupa niciodată ! Poate că în fiecare noapte Paruşa vine aici, vine şi Romaşa, tot atît de tînăr şi de chipeş cum a fost pe vremuri.

Mă coborîi la pîrău, ca să trec peste podeţul făcut din două trunchiuri de copac, pe malul celălalt, şi

să mă tolănesc în albul nisipului ca zăpada. Troienașele lui orbitoare, împodobite cu încrețituri dantelate, mă fermecau cu întinderea lor catifelată și ades mă cufundam în pătura lor moale care mă înfiora plăcut. Jos, la poalele malului de cernoziom, îl zării pe Șustionok ; lăsîndu-se pe genunchi, își făcea de lucru lîngă izvoraș. El se ridică speriat în picioare și se repezi fricos la podeț. Palid, cu o strîmbătură plîngăreață în obraz, își înfipse ghearele murdare în parmaclîcul podețului și încremeni de spaimă. Pesemne se aștepta să mă vadă năpustindu-mă cu pumnii asupra lui, lovindu-l cu o brutală sete de răzbunare. Se ghemui și, trăgîndu-și între umeri capul mic, fără frunte, își îndreptă cerbicea, gata să înfrunte răfuiala. Eu însă mă oprisem la marginea malului jos și-l măsuram cu o scîrbă plină de dispreț.

Înfățișarea lui de mișel vinovat și frica întipărită pe fața-i de vrabie mi-a trezit pornirea de a-l zvîrli în pîrău. Stăteam însă nemișcat și simțeam că strivisem această stîrpitură. În ochii lui, apăream ca un uriaș cumplit și puternic, venit să-l pedepsească.

— Nu mă atinge... — bîigui el răgușit, jalnic. Mă duc la părintele...

— Cu pîra, la părinte ? îi răspunsei fățiș, batjocoritor. Ești licheaua lui. Du-te, nu te ating ! Nu vreau să-mi murdăresc mîinile. Numai din ticăloșie știi să trăiești și nici tat-tu nu te-nvață ceva mai bun. Și cu ce ai de la unul și de la altul, ai ajuns să fii copoiul care ești. Ții minte cum i s-a făcut milă învățătoarei de tine cînd ți-a spus : „Nenorocit copil !“ Știi, atunci cînd i-ai furat cartea și ai strecurat-o printre cărțile mele...

Îmi aruncă pe furiș o privire din ochii lui mici de șoarece și smiorcăi — leit pungașul înșfăcat de guler. Nu-i venea să creadă că-l voi lăsa fără să-i coșcovesc spinarea. Nici îndărăt, pe malul opus, n-avea putere să meargă : întîlnirea cu mine — numai atît — îl țintuise pe loc. Ca să mă domolească, el fonfăi lingușitor, zîmbind jalnic :

— Dar de-atunci, Fedea, m-am pocăit. Cînd m-ai bătut în căruţă, i-am cerut iertare învăţătoarei. Tu eşti cel mai bun în satul nostru, întreabă şi tu pe cine vrei. Dar pe mine mă ţine tata tot într-o bătaie, mă învaţă să-l slujesc smerit, ca un cîine. El m-a pus să mă ţin de pulpana părintelui, iar acesta face şi el din mine tot ce vrea. Eu aş dori să fim prieteni, şi cu tine, şi cu Vaneatka.

Am avut pentru o clipă impresia că aud în tînguirile sale, în pocăinţa lui, sinceritatea unui băiat îndobitocit care visează şi el, cu durere, la o prietenie curată. Dar privirea lui răutăcioasă şi iscoditoare îmi stinse această impresie.

— Eu plec în curînd de aici şi nici Ivanka n-are să-ţi fie prieten. Pleacă de-aici, ce stai de lemn ! Du-te şi fă temenele popii !

Îi întorsei spatele şi o luai înapoi pe potecuţa de pe coasta dealului. Şustionok o rupse la fugă în goană printre buruieni, şi numai după ce se socoti destul de departe, urlă ca un animal :

— Prostule, te-am minţit, de patru ori te-am păcălit... acum te-am înşelat pentru a cincea oară, că eşti prost ca o cioară... Ţine minte, staroverule... Nici lui Kuzearinok n-o să-i fie bine cum umblă cu cei răzvrătiţi, o să fie dovedit şi curăţat !

Şi, sărind cînd într-un picior, cînd într-altul, alerga spre casa popii.

Ameninţările lui nu m-au tulburat : de multă vreme ni se arătau sperietorile, de la depărtare, mie şi lui Kuzear, cu tot felul de năprasne. Dispreţuindu-l, totuşi nu mă gîndeam de loc că trăncănise cai verzi pe pereţi şi ştiam că el dădea pe faţă urzelile tîlhăreşti ale popii şi ale lui taică-său. Aceste persecuţii îndreptate contra pomorenilor şi rascolnicilor fuseseră chibzuite cu Maxim chiorul şi cu alte lipitori, după cum se pare pe îndelete, fiindcă au ştiut să-şi facă biestemăţia pe neaşteptate şi cu pricepere, şi puţin a lipsit ca să mă coste viaţa.

Nemaiştiind ce să fac, trecui în desişul de mălini din preajma conacului, ca să mă duc de acolo, prin arii, la Kliuci, la poştă: trebuie să ne fi trimis tata banii de drum. În umbra deasă a acestui hăţiş, dădui peste Kuzear. Şi el era numai amărăciune: despărţirea de învăţătoare fusese şi pentru el o înlăcrimată zguduire. Se întinsese pe iarbă, cu mîinile sub cap, şi privea cortul de verdeaţă pe care-l alcătuiau crengile coroanelor înfrăţite.

— Uite, s-a dus şi Elena Grigorievna — spuse el, cu o egală întristare şi mînie de neînţeles. A trecut boierul ca s-o ia, a ridicat-o, şi dusă a fost. Pînă şi la deal troica zbura ca o săgeată. N-am ajuns-o din urmă nici la hambar; troica nu se mai vedea din colbul drumului. Aşa că nici nu mi-am luat rămas bun de la dînsa.

— Nici eu. Dar, în trecere, din fuga cailor trăsurii prin faţa mea, Elena Grigorievna mi-a făcut semn cu mîna.

— Într-adevăr, a făcut semn... Ai fi zis că o stea a lunecat şi s-a stins.

— Ba nu s-a stins de loc! exclamai eu. Meteorii se sting, dar stelele nu. Ea va arde întotdeauna în inimile noastre.

— Dar cu ce folos? Nu mă mai pot gîndi la nimic după plecarea ei.

Se ridică în capul oaselor şi, cuprinzîndu-şi genunchii cu braţele, aruncă în zarea îndepărtată o privire chinuită.

— Mult te pizmuiesc cînd mă uit la tine — mormăi el, morocănos. Uite, acum m-aş bate cu tine. Eşti slobod ca vîntul, te pregăteşti de drum, că ai să pleci şi tu. Iar eu cunosc un singur cîntec: ograda, mîrţoaga, sohaua, boroana şi birul. Încotro s-o iau? Pe cine să-mi vărs necazul? Parcă mi-ar fi ars totul, odată cu izba ta. A plecat şi Tihon, iar Kostea de-abia mai suflă. Numai Iakov singur se mai răzvrăteşte ca un prost. Să vezi că popa o să pună chinga şi pe el. Doar Paruşa, ca o cloşcă, mai adună lumea

la un loc: popa ne-a împrăştiat pe toţi, a închis casa de rugăciuni, dar ea a adăpostit pe ascuns adunarea în casa ei. Bătrînă, bătrînă, dar nu tremură de frica nimănui.

— Aşa a fost ea din tinereţe, de cînd era fată — lămurii eu, aducîndu-mi aminte cele povestite de băbuca Ana. Ea încă din vremea iobăgiei şi-a prostit boierul: şi-a scăpat logodnicul de la moarte şi l-a lăsat să plece slobod.

— Păi asta o ştiu de mult — zîmbi Ivanka, mulţumit că aflase cu mult înaintea mea taina Paruşei. Sînt la ea ca în sînul lui Avram. Ea nu se teme de nimeni şi de nimic. Totuşi, frate, o să-mi fie urît fără tine. Şi am poftă să mă răzvrătesc.

— Las' că n-o să fie întotdeauna aşa — îl îmbărbătai eu. După ce mai creşti niţel, ia-ţi lumea-n cap. La noi în Caucaz să vii! Şi pînă atunci, să ne scriem unul altuia.

El se simţi atît de atins de vorbele mele, încît sări în picioare şi, de bucurie, porni să joace.

— A-ah! Ce frumos vezi tu lucrurile! Niciodată nu m-am gîndit la asta. Ei, acum n-o să mai am linişte şi pace. Trăiam fără de nici o bucurie în suflet, nu mă lăsa inima să mă apuc de ceva, mi se năzăreau fel de fel de închipuiri. Dar acum, ca Ruslan [1], mă simt tămăduit, fiindcă am băut apa vieţii şi apa morţii. Hai să ne jucăm de-a capra, pînă la arie, pe nerăsuflate: dacă izbutim, se va împlini, iar dacă nu... ei, şi atunci tot se va împlini, fiindcă după voia mea vreau să trăiesc.

Astfel, sărind unul peste altul „de-a capra", am ajuns în fugă la arie. Gîfîiam de oboseală, dar eram foarte mulţumiţi; nici unul dintre noi n-a rămas încălecat pe spinarea celuilalt, ci săream ca iepurii, lin ca în zbor. Pe arie, ne-am tolănit pe un peticuţ de

---

[1] Viteazul Ruslan (erou al basmului poetic „Ruslan şi Ludmila" de A. S. Puşkin) învie din morţi şi este tămăduit de răni, fiind stropit cu „apa morţii" şi pe urmă cu „apa vieţii". (n.t.)

covor moale, verde-auriu, de secară tomnatică, lăstărită acum nelatimp dintr-o rămăşiţă de grăunţe treierate cîndva.

— Se va împlini! răsuflă Ivanka, sigur şi convins de vorba lui, iar eu întării cu voie bună :

— Se va împlini!

Totuşi, ca să-mi spună ceva de necaz, îşi subţie şiret ochii :

— Dar dacă nu se împlineşte?

Cu tărie, îi risipii îndoiala :

— Zilele acestea, noi tot plecăm ; pune-ne sare pe coadă. Acum hai să mergem la Kliuci, poate că banii noştri au şi sosit la poştă...

— Da, frate... eşti încleştat în credinţă... Ce naiba! Las' că am să cred şi eu. Îmi vine să cînt, îmi vine să spun stihuri...

Şi, 'nălţîndu-şi capul, strigă cît îl ţinea gura :

Nori ai văzduhului, nori călători!...

Deodată, ca şi cum mi-ar fi stat inima, copleşit de o fericire nouă, îl întrerupsei :

— Hai, Vaniok! Să începem şi noi să facem versuri!

El se holbă uluit la mine ca la un nebun. Dar eu scosei din buzunar o foiţă de hîrtie mototolită, un creionaş, şi mă întinsei pe burtă.

— Chiar aşa... — consimţi el, cu glas nesigur. De ce nu, ce naiba? Dar despre ce?

— Păi despre ceea ce vedem... despre ceea ce gîndim. Uite cum luminează soarele, ce frumos e în jur...

Şi parcă nu vorbisem eu, ci altcineva în locul meu :

Văzduhu-i încins pălălaie,
Norii-s covor zburător...

Mă oprii şi rămăsei mut, ca sugrumat de un nod în gîtlej. Iar Ivanka se aprinse pe neaşteptate, ridicîndu-şi braţele :

— Stai, mai departe, eu...

Cînepa creşte, curînd fi-va-n claie...

M-am revoltat de aceste cuvinte grosolane, în stare să strice orice cîntec. Nu toate cuvintele sînt potrivite cîntecului, ci numai acelea care cîntă singure, chiar mai înainte de-a fi alcătuit un stih.

— Ce-ţi veni, măi Vaniok, cu cînepa asta? Zi şi tu ceva care să-ţi ameţească inima. Uite, cam aşa ar trebui...

Şi alte năluciri suave mi se iviră înaintea ochilor:

Un roib, ca un fulger, prin crîng trece-n zbor...

Kuzear mă pironi cu o privire de drac furios:

— Unde-ai văzut tu roibi, la mine sau la tine? Ai greşit-o! În fiecare gospodărie n-ai să vezi altceva decît nişte gloabe; şi alea-s crăcănate.

— Dar la conac? Acolo poţi vedea roibi rotaţi.

— Bine, măi, dar nu pot suferi boierii! Noi despre noi facem versurile. Ei, la urma urmei... las' să zboare prin poezia noastră calul boieresc, numai aşa, de frumuseţe. Dar mai încolo, cum vine? Stai! Am născocit ceva! Iată:

Pe el, boieraşii vicleni se bălăbăne...

Izbucni într-un hohot de rîs triumfător.

— Na! Nu poţi să zici că nu i-am zugrăvit aidoma pe boierii cei mai de soi!

Îmi păturii în buzunar hîrtiuţa şi creionaşul şi ridicîndu-mă în picioare:

— Mergem, Vanea! N-am făcut nici o treabă. E departe griva de iepure...

Dar el, cu o simţire jignită, sări la ceartă:

— Dar ce în clin în mînecă am eu cu covorul tău zburător şi cu pălălaia? Tu nu mai vezi nimic, în afară de focul care v-a ars casa şi nu te gîndeşti decît cum să faci ca s-o iei la sănătoasa din sat. Dar eu sufăr dacă nu-mi vărs durerea pe boieri şi pe lipitori, pe popă şi pe ipistat... Am o sete nestinsă să mă răzbun pe ei într-un fel ori într-altul. Poate că nu-ţi place că i-am scos proşti, în poezie, nu? „Pe el —

adică, pe cal — boierașii vicleni se bălăbăne". Le-am zis-o! În plin! Ei, bine c-am învățat, că numai așa o să scriu despre toți vrăjmașii. De rușine și de rîs am să-i fac înaintea lumii cumsecade.

Rîdea și bătea din palmele lui mici, uscate.

Pînă la Kliuci, erau cam două verste; privit însă dinspre ariile noastre, satul, întins de-a lungul drumului mare, părea aproape de tot. Ambele capete ale comunei coborau lin spre pîrău, iar partea de mijloc dispărea în dosul dealului din apropiere. Izbele se pitulau toate după arii, printre livezile ogrădite. Numai la capătul stîng, se înălța mult în sus clopotnița de piatră albă, iar alături de ea, se ridicau casa mare a boierului, acareturile și clăile galbene de paie. Ajunserăm la stîlpul vărgat de hotar și o luarăm la dreapta. De acolo se întindea larg în lături izlazul boieresc unduitor, de un verde viu, împestrițat cu flori de cîmp. Bîzîiau bondarii ca niște strune groase; ciripitul de argint al ciocîrliilor se înălța de pretutindeni.

Pe cînd ne coboram în vîlceaua năpădită de măceși și de căciuli de zmeură sălbatică, o zărirăm pe Parușa, care venea dinspre partea opusă, cu ciomagul în mînă, impunătoare, pe cărarea îngustă.

— Hei, spiculețele mele aurii, încotro fugiți?

Mă cuprinse cu mîna ei moale, grea, și mă strînse la piept.

— Ghicesc, floricica mea: la poștie alergai. Cînd vă ardea casa, eu m-am canonit toată noaptea la arest sub zăvor. M-am zbătut pînă-n zori la ferestruie; o fiară în capcană ai fi zis că sînt. Toate s-au întîmplat atunci laolaltă, ca potrivite dinadins...

Mă culcușisem în văgăunița aceea, în desiș de tufe pletoase, smălțate de floricele albe, la un izvoraș limpede pe fundul căruia se mișca și clocotea nisipul de mărgăritar, iar șuvița de pîrăuaș sclipea la soare cu izbucniri de fulgere.

— Nouă ne-a pus foc casei — strigai îndurerat și mînios — iar pe tine te-au înjosit și nimeni n-a sărit

să te scape! Popa, dracu' ştie de unde ne-a picat, şi uite că se tîrăsc toţi pe burtă înaintea lui. Cînd nu era el aici, nimeni nu putea să-ţi căşune vreun neajuns. Crezi că popa nu ştie că acela care ne-a pus foc e Maxim? Dar amîndoi fac o singură pereche.

Paruşa mă îndepărtă cu blîndeţe de ea şi, cu o cascadă de rîs, continuă:

— Aşadar, popa a venit singur la mine şi mi-a dat drumul din arest. Era dulce ca Hristos la pruncie, nu altceva! „Iartă-mă — zice — în numele lui Hristos! Nu eu te-am zvîrlit în temniţă, ci sfînta pravoslavnică biserică, pentru cerbicia ta de eretică şi pentru ca să-ţi bagi mintea în cap. Nu se află pe lume daruri şi haruri — zice — cu care să nu te copleşească biserica dacă vei intra în sînul ei". Iar eu îi rîd în barbă şi-l izbesc făţiş cu vorbele: „Sînul bisericii tale e în troaca ta de maţe — zic. Ştiu ei, cei de sus, că prigonitori mai răi decît lepădaţii de la credinţă nu sînt. Lasă, mai aşteaptă, însutit o să se răfuiască norodul cu tine". Şi am pornit spre casă, din faţa lui. Nurorile mele dragi m-au apucat de braţ. Au bocit ele cît au bocit, dar eu le-am spus rîzînd: „E prilej de bucurie, fetelor! S-a dat înapoi diavolul de la mine, s-a murdărit cu ispitele lui de vînzător". Chiar azi m-am gîndit să mă duc la cucoana Ermolaeva, şi m-am dus. I-am povestit eu ce isprăvi face popa la noi. Iar dînsa, o femeie simţitoare ca şi mine, oftează îngrozită, bate din palme şi cheamă pe boier: „Ia auzi, Mihailo Sergheici, ce isprăvi nelegiuite face popa de la Cernava!" Ei, şi boierul, slab, dar cu inimă bună, m-a ascultat. „Stai că-l îmblînzesc eu — zice — prin arhiereul din Saratov." Dar noi, spiculeţe de aur, doar în noi trebuie să avem nădejdea şi să nu ne prostim singuri, să n-aşteptăm nimic de la arhiereu: că cine l-a asmuţit pe vrăjmaşul de popă împotriva noastră tot arhiereul este. Ei, şi acum, haideţi cu mine acasă, că la poştie n-aveţi ce căta. Am trecut eu pe-acolo, şi uite, vă aduc înştiinţare, ţie şi maică-ti, că v-a sosit o scrisorică cu bani de la tata. Du-

ceţi-vă chiar azi să vă luaţi banii şi plecaţi cu Dumnezeu.

Paruşa îşi desfăcu basmaua şi-mi strecură în mînă o foiţă tipărită, iar eu, ca şi cum aş fi ameţit, apucai foiţa şi mă repezii cît mă ţineau picioarele spre sat. Ivanka, hohotind, îmi striga ceva din urmă : Paruşa mormăia şi ea, dar nici nu mi-am întors capul, nici n-am ascultat ce mi se striga. Strîngeam în mînă înştiinţarea făcătoare de minuni, acest talisman mult dorit care ne deschidea, mie şi mamei, drumul liber spre meleagurile de la miazăzi.

XLI

Pe cînd alergam în căutarea unei căruţe care, din păcate, nu se găsea — Terenti plecase în cărăuşie, pe undeva, cu poveri, calul lui Iakov şchiopăta, iar bunicul nu-l lăsa pe Murgul său, stors de bătrîneţe, nici măcar să iasă din ogradă — în prima duminică din zilele acelea, s-a dezlănţuit o nenorocire cumplită.

Mă retrăsesem la umbră, pe prispa izbei, lîngă peretele fără ferestre dinspre luncă. Bunicul şi bunica, în straie de sărbătoare, stăteau la taifas cu Paruşa, dovedindu-i că viaţa nu mai e de trăit ; boierul vinde pămîntul în dreapta şi-n stînga la tot felul de lipitori, iar cu arendă, nu mai e chip să capeţi nici barem un peticuţ. Noii moşieri îşi lucrează singuri pămîntul cu maşinile, iar argaţii sînt aduşi din alte părţi, fără altă simbrie în afară de hrană. Popa seamănă dezbinare şi zîzanie între oameni, folosind clevetiri şi scorniri, şi nu numai pomorenii, dar şi mulţi dintre mireni sînt prigoniţi de popă. Iar cîţiva ticăloşi, ca Maxim şi Grişka Şustov, ciracii săi, nu lasă o săptămînă să treacă fără să pricinuiască oamenilor necazuri. Ţăranii îşi bat uşile în scînduri şi fug care încotro, pe unde văd cu ochii. Se destramă casele, ogrăzile sînt pustii. Pînă şi pămîntul nu mai dă roadele de altădată. Numai moşierii şi chiaburii îşi sporesc osînza

pe burtă. Altădată, mai ţeseau muierile ceva pînză, iar acum, vezi că seamănă in şi cînepă pe peticele lor din ogrăzi, dar numai de mîntuială, şi chiar aceste petice, an de an, trec sub semănături de cartofi şi de mazăre. Uite că nici în cărăuşie nu mai poţi pleca : atît negustorii cît şi chiaburii au caii lor. Ne-a lăsat Dumnezeu la bătrîneţe să pierim de foame.

Văicărelile bunicului şi bunicii nu erau pe placul Paruşei, care bombănea cu asprime :

— Nu intra în păcat, Foma ! Cere mai mult de la tine însuţi. Cît de puţin era pămîntul, acesta avea grijă de tine. Dar fă şi tu ceva pentru el : hrăneşte-l cu bălegar, lasă-l să se odihnească, ară-l mai adînc. Noi, ţăranii, avem obiceiul să-l stoarcem de cel din urmă strop de vlagă. Obştea-i obşte, dar oamenii se duşmănesc între ei. Dacă ar avea fiecare grijă de ogorul său, fiecare om ar avea parte de o bucată de pîine mai mult. Dar glia, mamă dragă, pedepseşte pe muncitorii noştri pentru puturoşenia lor. Uite, noi nu ne-am lenevit, gîndul nostru la brazdă a fost. Voi şi cu vecinii aţi rîs de noi atunci, dar noi am primit de la pămînt mai multe daruri decît voi. Pe vremea cînd se schimbau mereu stăpînii pămîntului, ogorul ţărănesc, la cei puturoşi, rodea numai pe jumătate, o dată la doi ani, şi chiar atît cît dădea era în două cu buruieni.

De mult mi-era lehamite de vorbele astea : ele reveneau cu rost şi fără rost, în fiecare zi, îndată ce vecinii se adunau în vreo izbă ori se întîlneau de sărbători prin preajma hambarelor. Ţăranii oftau greu, se tînguiau, se scărpinau după ceafă, îşi scărpinau coastele, apoi îşi vedeau de casele lor, călcînd greu, legănat, ca picniţi de boală.

Paruşa însă nu se jeluia niciodată ; ea învinuia cu ciudă pe ţărani, atît de istovirea nesăbuită a pămîntului cît şi de chipul neprietenos în care se poartă ei între ei sau de lăcomia lor de milogi. Pămîntul cere să fie iubit şi îngrijit fără istov, dar nu numai de cîţiva de colea şi de alţi cîţiva de mai încolo, ci mun-

cit bine de toţi, de-a valma, fiindcă pămîntul este obştesc ; fără înţelegere şi fără tovărăşie, fără munca înfrăţită a tuturor, foametea şi molima vor izbi fără cruţare în oameni în fiecare an şi, pe deasupra, se năpustesc lipitorile şi cu boierii cei mari şi-i mănîncă de vii. A fost destul să vină între noi popa, din lumea celor lepădaţi, pentru ca oamenii să înceapă a se ciocni unii de alţii duşmăneşte, ca berbecii, risipind toată omenia care legase odinioară om de om în obştea pomorenilor. Ai temeiuri binecuvîntate ca să-l pomeneşti cu o vorbă bună pe Mikituşka cel drept. El ştia în ce ne stă puterea şi fericirea : ne chema la o viaţă frăţească, dar noi l-am predat în mîinile vrăjmaşilor. Iar cînd Paruşa s-a rostit fără şovăială împotriva popii, a fost zvîrlită în arest. I-a luat careva apărarea ? Toţi s-au furişat pe la casele lor, mînaţi de frică. Numai doi băieţi din sat s-au gîndit s-o scoată din temniţă. Cu toate că ea a rîs de ei, totuşi i-a fost scumpă dorinţa lor curată de a o smulge din ghearele potrivnicului cu coamă lungă. Dacă s-ar ridica lumea toată împotriva lui aşa cum au făcut-o băieţii aceia, lupul cel turbat nu s-ar mai face păstor în turma noastră.

Bunicul bodogănea morocănos :

— Pentru pozna lui, băiatul ăsta ar fi bun de cnut. Dacă ar şti popa, în veci n-am mai scăpa de blestemul lui.

Paruşa tuna mînios :

— Vai, Foma, Foma ! Uite aşa ajungem să culegem ce am semănat. Băieţii aceştia cînd vor creşte mari n-au să trăiască şi n-au să gîndească aşa cum faci tu astăzi. N-a fost o poznă, a fost o faptă dreaptă.

Mama stătea cot la cot cu bunica şi tăcea, îngîndurată. Iar cînd Paruşa vorbi de încercarea noastră de a o scăpa de la închisoare, mama privi la mine ţintă, neliniştită de o bănuială care se citea în ochii ei larg deschişi, şi clătină cu uimire din cap.

Lunca netedă care se lăţea în dreptul bisericii îşi întindea la soare verdeaţa catifelată şi sclipea în un-

duiri de aur. Pretutindeni creşteau păpădii galbene, floricele albe de trifoi, aidoma unei spume mişcătoare. Cîţiva cai ciolănoşi, cu piedici la picioare, păşteau iarbă, fără să ridice capetele, şi nişte stănci fumurii umblau alene printre ei. Jos, aproape de vîrful ierbii, rîndunelele cu pieptul alb săgetau aerul. Aveam o dorinţă neţărmurită să alerg zbenguindu-mă pe această luncă moale, întinsă, şi să ţip de bucurie în faţa soarelui drag şi a cerului ca peruzeaua.

În ograda bisericii, în faţa pridvorului, se îmbulzea lumea, iar pe treptele 'nalte ale scării nişte moşnegi şi babe îşi făceau semnul crucii şi se închinau. Deodată, din clopotniţă, se auzi dangătul vesel al clopotelor mici. Dar sunetul lor avu parcă darul să tulbure gloata şi să alarmeze satul. Mi se păru că izbele de pe dealul înalt de dincolo au tresărit, s-au scuturat şi au sclipit din ferestrele lor. Stolurile de stăncuţe şi-au părăsit brusc lunca şi, cu ţipete de spaimă, şi-au îndreptat zborul la pîrău, spre sălcii. Caii şi-au ridicat toţi deodată capetele, aruncînd o privire în lanul de pir, apoi, liniştindu-se, s-au întors iar să pască iarbă.

Mulţimea deasă podidise afară din biserică, dar nu ştiu de ce, se înghesuia în ogradă, înflorind sărbătoarea cu straiele lor colorate. Bărbaţii, fără şepci, şi bătrînii cu părul cărunt o porniră deodată grămadă de-a lungul zidului cenuşiu al bisericii şi se strînseră unii în alţii, nu departe de aripa altarului. Începură să se gîlcevească cu aprindere, agitîndu-şi braţele, iar mulţi se uitau înspre partea noastră, clătinînd din cap.

Babele şi nevestele tinere puse pe ceartă se repezeau la bărbaţii lor.

— S-o fi-ntîmplat ceva acolo — se nelinişti Paruşa. Tărăboiul acesta nu e degeaba. O fi făcut popa ceva...

Bunica se uita înspre biserică, cu o nepăsare de bolnavă, şi mormăia domol. Mama se ridică, deopotrivă de curioasă şi de neliniştită.

— Eu, băbucă Paruşa, sînt atît de obişnuită cu tot felul de năpaste — spuse ea, cu un tremur în glas — încît acuma, după foc, mă aştept în fiece zi la orice nenorocire.

În pridvor ieşi popa, cu ipistatul şi cu un mustăcios în veston alb, cu găitane pe piept. Ei se îndreptară cu o semeţie de stăpîni spre mulţimea de lîngă zidul bisericii şi se contopiră cu aceasta, iar mulţimea se înghesui mai mult în jurul lor, ascultînd cu încordare. Popa spuse pesemne ceva oamenilor, fiindcă se stîrni zarvă : mulţimea se mişca şi, ca la întrunire, lumea prinse a se gîlcevi cu aprindere, smucindu-şi mîinile de parcă ar fi vrut să se apuce de piept. Iar clopotele dăngăneau mereu, vesel şi bogat sunător, ca într-o melodie de joc voinicesc.

Popa, cu pălărie pe cap, ieşi cu un aer impunător din mulţime, împreună cu ipistatul şi cu cel mustăcios, şi toată gloata porni buluc în urma lor. Ieşind pe poarta vraişte a ogrăzii, popa, cu toiagul lung în mînă, o luă maiestuos înspre noi, iar alături de el, ca o pază de înaltă cinstire, mergea călcînd vitejeşte, ostăşeşte, cu o siguranţă ameninţătoare, lunganul de ipistat Grişka Şustov, starostele cu picioare strîmbe şi mustăciosul cu şapcă albă şi insignă sclipitoare în frunte. Era uriadnicul de la pretură, pe care-l văzusem a doua zi după incendiu : el o întrebase pe mama şi pe cîţiva dintre ţăranii şi flăcăii de faţă, încercînd să afle cine pusese focul. În urma lor, se întindea o coadă lungă de bărbaţi şi de femei ; moşnegii şi babele mergeau grăbiţi, proptindu-se în cîrje. Cei de la urmă se răzleţeau şi se împrăştiau pe unde le era drumul.

Simţeam că o năpastă grea se apropie de noi ca un nor sinistru şi fiori de gheaţă îmi cutremurau întreg corpul, iar inima mi se strînse dureros. Mama, palidă, amorţită, încremenise şi privea fără să mai clipească gloata cu popa în frunte şi cu uriadnicul. Bunicul şi bunica, împuţinaţi de bătrîneţe, aşteptau cu o mută resemnare sosirea acestui puhoi cumplit, care venea

să se reverse peste ei. Iar Paruşa se ridicase încet de pe prispă şi, sprijinindu-se în bîtă, făcu un pas în întîmpinarea acestui alai ameninţător. Obrazul ei împietrit şi aspru o arăta gata să-l înfrunte pe popă şi pe oamenii cu care trăise laolaltă toată viaţa în pace şi în bună înţelegere.

Zîmbind dulce ca un păstor cumsecade, popa scoase pălăria şi făcu o plecăciune :

— Pace să fie în toate vorbirile dintre voi, Foma Seliviorstîci ! Eu şi cu pravoslavnicii poporeni, aici de faţă, ţi-am venit cu mînie şi cu straşnică mustrare pentru jignirea grozavă adusă sfîntului nostru lăcaş, bisericii Domnului. Voi, rascolnicii, în duşmănia voastră oarbă faţă de pravoslavnicie, sînteţi gata sa săvîrşiţi tot felul de isprăvi scîrbavnice, ca să ne pîngăriţi casa de rugăciuni. Şi nepotul tău, cărturarui, fiind de cineva învăţat, şi-a folosit în rău ştiinţa de carte şi a scris pe zidul bisericii nişte vorbe murdare, de hulă.

Paruşa izbi cu ciomagul în pămînt şi strigă cu un nemaipomenit chef de sfadă :

— Minţi popă ! Umbli cu clevetirea împotriva băiatului : mîna lui nu se va mişca niciodată pentru o ispravă urîtă. Nici un suflet de om cu obraz din sat n-are să-i pună în seamă vreo asemenea nelegiuire.

Babele şi tinerele femei pentru care făcusem scrisori către feciorii şi bărbaţii lor au început să ţipe care mai de care, unele cu sfială, altele cu toată însufleţirea :

— N-a scris el urîciunile alea... Păi se poate ca un băiat ca el să facă una ca asta ? Părinte, cu strîmbătate îl învinuieşti. Noi n-am auzit şi nici nu ştim nimic nevrednic despre el.

Increţiturile blînde de pe obrazul popii, de la ochi şi pînă la tîmple, se mişcară de un zîmbet plin de duioşie :

— E dureros şi pentru mine să fac copilului vreo supărare şi nu m-ar lăsa inima să mă ating de un fir de păr din căpşorul său. N-am venit însă din voia

mea : l-au arătat martorii, l-au văzut chiar ei cu ochii lor cum mîzgălea cu un mănunchi de iarbă aceste slove hulitoare.

Zguduit de deznădejde, ţipai cu o sfîşietoare sinceritate :

— N-am făcut-o eu ! Eu tremur numai la gîndul de a mă apropia de biserică ! Şi aruncă necinste împotriva mea... Cunosc şi pe acela care a minţit : Şustionok a minţit...

Mama se repezi la popă şi, nemaistăpînindu-şi groaza, rosti cu un glas domol, la marginile mîniei :

— Se poate, părinte, să n-ai nici ruşine, nici obraz, ca să-mi nenoroceşti băiatul ? Ce rău ţi-a făcut el ?

Şi, adunîndu-şi forţele într-o mişcare desperată, vorbi către mulţime :

— Oameni buni, dragi vecini, nu ne lăsaţi năpăstuiţi fără apărare ! Scăpaţi-l pe Fedea al meu de clevetirile vrăjmăşeşti !

Şi nevestele, şi babele, şi cîţiva dintre bărbaţi strigară :

— Nu putem crede să fi făcut-o el, cît om trăi ! De la el, nici o vorbă murdară n-ai să auzi şi cu atît mai puţin să vezi o faptă urîtă. Mai frumos decît el n-are să scrie nimeni o epistolă pornită din inimă...

Dar, drept răspuns la acestea, alţii, de ici, de colo, strigară cu necaz :

— Aştia care se pricep la scrisori, tocmai ei sînt în stare de tot felul de ticăloşii. Staroverii sînt gata să facă orice... Sînt prigoniţi şi, în duşmănia lor, pot să pună foc şi bisericii...

Auzii ţipătul ruginit al lui Maxim Susin :

— Cărturarul ăsta face legături între nevestele oamenilor cu ibovnicii lor. Face scrisori şi de la ei la ele, şi tot el umblă cu poşta...

Bunica se cutremura de plîns, nefiind în stare să rostească nici o vorbă, iar bunicul rămăsese înlemnit, cu obrazul sluţit de un zîmbet înlăcrimat.

Paruşa nu-l slăbea pe popă :

— Ei, părinte Ivan, dar care sînt martorii tăi? Arată-i care sînt?

Uriadnicul se trase de mustăţi şi i-o reteză ca la poliţie:

— Nu e treaba ta, babo. Las' că cercetăm noi totul.

Paruşa, fără să-l ia în seamă, cu glasul ei gros şi mînios, învinuia pe popă:

— Nu intra în păcat, răule păstor! Tu ţi-ai pus în gînd o ispravă nelegiuită, să asmuţi lumea împotriva noastră, ca să ne prăpădească. Şi pe mine m-ai ţinut o dată sub lacăt. De cîte ori ai umblat cu zavistia împotriva oamenilor? Toată lumea ştie asta. Acum vrei să jertfeşti pe băiat. Domnul Dumnezeu n-are să te rabde! Dreptatea n-ai s-o ucizi cu minciuna. Tot tu o să ai parte de chinuri!

Uriadnicul îşi potrivi şapca pe cap, îşi întinse găitanul roşu şi comandă:

— Ei, destulă trăncăneală! Pe băiat îl arestez şi o să fac cercetări! Ipistat, executarea!

Făcu un pas spre mine, mă apucă de mînă şi mîna lui îmi păru atît de ucigătoare, încît mă smucii şi scosei un ţipăt sfîşietor. Mama, desperată, ţipă şi ea, apărîndu-mă de uriadnic. Grişka Şustov o îmbrînci de lîngă mine cu atîta putere, încît ea se prăbuşi la pămînt.

Paruşa îşi ridică bîta şi se răsti impunător la el:

— Ce faci, nerodule? Cum ai îndrăznit, cîine, să ridici mîna la o nevastă?

Grişka, fricos dar obraznic, îi tăie vorba:

— Tuşă Paruşa, nu te-amesteca! Aici e ceva serios.

— Aş, serios! Te cunosc de mult, cîine păcătos! Tu ai prăpădit-o şi pe Natalia, şi pe Petruşa Stodnev l-ai nenorocit, şi-ţi vinzi obrazul pe nimic... Eşti tocmai perechea acestui vrăjmaş de lepădat...

Popa, cu aceeaşi smerenie dureroasă, grăi către mulţime:

— Ei, acum vedeţi şi voi, oameni pravoslavnici,

cîtă răutate au oamenii ăştia. Bătrînica în loc să se pocăiască de păcatele ei, ea se repede ca o lupoiacă. Nici pe copii nu-i învaţă la lucruri bune. Vaneatka! strigă el către Şustionok. Ia fă-te-ncoace!

Dar Şustionok nu se arătă: se ascundea prin mulţime.

— Cu tine vorbesc, Vaneatka! porunci îmbăţoşat popa. Ieşi în faţă! Pe unde umblă ăsta, oameni pravoslavnici?

Una dintre muieri strigă cu scîrbă:

— Iată-ţi stîrpitura!

Grişka ipistatul răcni răcăneşte:

— Vanka! La mine, marş!

Şustionok fu scos din mulţime şi, smiorcăind pe nas, înţepeni ca un pui de fiară, rotindu-şi privirea fricoasă în jur.

— Ia spune-ne, Vaneatka, ce-ai văzut...

Şustionok îşi lăsă ochii în pămînt şi fonfăi piţigăiat ca un bolnav:

— Pe Fedka l-am văzut. Stătea lîngă zid şi murdărea cu iarbă nişte foi de tinichea. Apoi a fugit din ogradă. M-am apropiat şi am văzut nişte vorbe murdare, scrise de curînd...

Cu o desperare năvalnică, îi strigai:

— Minţi, ticălosule! Tu le-ai mîzgălit şi arunci vina pe mine. Cine a furat cartea învăţătoarei şi mi-a strecurat-o printre lucrurile mele, ca să mă dovedească hoţ? Cine a fost dat de gol atunci? Uite, şi acum la fel faci...

Popa, cu o smerenie înduioşătoare, clătină din cap:

— Iată, oameni pravoslavnici... Aţi auzit? Martorul e de faţă. Făptaşul îşi tăgăduieşte întotdeauna vina. Rascolnicii sînt oameni primejdioşi, lucrează pe sub ascuns. Eu însumi am fost în lăcaşul acela al iadului, la casa lor de rugăciuni. Eu îi cunosc, dar acum autoritatea are să descurce totul...

Uriadnicul se înfipse în umărul meu şi mă tîrî peste drum, spre hambare. Am înţeles că mă conducea la casa obştii în izba starostelui.

Clopotele continuau să bată voios, de parcă le-ar fi părut nespus de bine că mustăciosul uriadnic mă ducea la răfuială ca pe un criminal. Mama mergea pe lîngă mine şi, în hohote de plîns, se silea să-mi smulgă mîna din laba puternică a uriadnicului.

Acesta făcu o mutră fioroasă şi scuipă o înjurătură.

— Ipistat! Îmbrînceşte-o, la dracu' cu ea!

Grişka o apucă pe mama de subsuori şi o aruncă sălbatic la o parte.

În urma noastră, veneau neveste şi babe, iar eu, apărîndu-mă de uriadnic, plîngeam şi ţipam ca din gură de şarpe, simţind totuşi că toate femeile din faţă aveau milă de mine şi că nu dădeau crezare calomniei popeşti. Unele plîngeau, altele suduiau cu ciudă şi pe popă, şi pe uriadnic, şi pe ipistat. Întrezării pentru o clipă, de la depărtare, pe bunic cu bunica şi cu Paruşa, iar pe mama o ţineau de subsuori nişte neveste tinere, mîngîind-o.

Deodată, clopotele amuţiră, iar uriadnicul se opri locului şi răcni cît îl ţinu gura:

— Bă, ale dracului muieri, încotro vă tîrîţi? Marş înapoi acasă, că mă pun cu nagaica pe voi! Ipistat, alungă-le de-aici!

Grişka îşi desfăcu larg braţele, tăind mulţimii drumul, şi urlă ameninţător ca la o turmă:

— Înapoi, oameni! Căraţi-vă acasă! N-aveţi ce căuta aci, la naiba! S-a isprăvit liturghia, duceţi-vă să daţi de mîncare bărbaţilor la masă!

Dar mama, trecînd pe lîngă el, mă cuprinse în braţe şi, plîngînd cu hohote, lovi pe uriadnic peste mînă. El îşi rînji fioros colţii şi o lovi cu piciorul. Mama ţipă asurzitor şi se prăbuşi în iarbă.

Băieţii şi codanele satului se iviră, înspăimîntaţi, din dosul hambarelor, dar, lămurindu-se, se risipiră în grabă ca iepurii.

Oamenii se împrăştiau în pîlcuri răzleţe prin luncă, uitîndu-se în jur şi gîlcevindu-se cu înfocare.

Dar pe uliţă, de amîndouă părţile, în pas iute sau alergînd, treceau ţărani şi flăcăi. Se uitau miraţi la

noi, își șopteau unii altora, neliniștiți. Printre ei se aflau și mireni, și pomoreni, toți laolaltă, și era limpede că nu pricepeau nimic, petrecîndu-mă uluiți, cu priviri atente.

Pe cînd uriadnicul mă tîra prin ulița lungii rohatce, îl văzui pe Kuzear alergînd spre mine, cu fața cenușie, cu privirile năucite de emoție.

— Bădiță uriadnic! țipă el, cu lacrimi în glas. Nu-l lua pe Fedeașka! N-a murdărit el biserica, și cine a făcut-o e Vanka Șustov... Pe capul meu, jur... Popa și cu Maxim Susin l-au învățat... Sînt martor...

Sări la uriadnic și se rotea în preajma lui, copleșit de sentimentul neputinței sale. Uriadnicul îl amenință cu nagaica și se stropși la el ca la o potaie. Dar Kuzear nu dădu înapoi și, podidit de lacrimile furiei, îmbulzea pe uriadnic, ca un cocoșel:

— Nu-i vinovat... Dă-i drumul! De ce-l ridici? Nici nu cunoști adevărul și-l arestezi... Pe Șustionok să-l iei, gîndac mustăcios!...

Uriadnicul făcu un pas pripit spre el, prelungindu-și mîna cu nagaica. Mă smuci dureros de mînă, cu atîta putere, încît mă așternui lat pe drumul prăfos. Uriadnicul mă trase în sus, dar nu mă puteam ridica și mă zvîrcoleam în colb.

Nu mai țin minte cum m-a tîrît uriadnicul în izba încăpătoare; nici nu mai știu ce-a făcut cu mine; m-am trezit întins jos, cu o usturime arzătoare în spinare, și văzui deasupra mea pe omul stăpînirii, cu mustăți roșcate, cu nagaica în mînă, sfredelindu-mă fioros cu ochii lui sălbatici.

— Ei, te-ai trezit, pui de lepră! Acum, scoală-te! S-aude? Vrei să te mai ard o dată?

Mă înșfăcă de păr și mă puse în picioare. Ca într-un vis urît, vedeam înaintea mea o namilă de monstru care umplea toată odaia. Nu plîngeam, ci mă înăbușeam și horcăiam, pe jumătate amețit. Nu simțeam decît durerea nesuferită din spinare, de parcă m-ar fi spintecat.

— Spune-mi cine te-a învățat să scrii pe biserică vorbe murdare? zbiera uriadnicul, mișcîndu-și nagaica.

Pierdusem însă puterea de a vorbi, simțeam că-mi tremură tot corpul și nu puteam de loc să-mi stăpînesc capul care mi se clătina fără oprire, chinuitor.

Uriadnicul se așeză pe lavița, în capul mesei, își puse nagaica lîngă o foaie de hîrtie curată și un șip de cerneală, apoi începu să scrie ceva, cu o mînă șovăitoare de om cu puțină carte.

— Ei, așadar... Bine! Nu te mai bat, să n-ai nici o teamă. Spune-mi cine te-a învățat să scrii pe zidul bisericii?

Și, ca din altă ființă, bolborosii:

— N-am scris eu... Nu m-a învățat nimeni... Nu sînt eu vinovatul... Nu știu nimic...

— Așa, nu știi... N-ai scris tu. Dar te-au văzut oamenii scriind. Ei, după părerea ta, minte părintele?

Eu bîiguii ca în delir, înecat în lacrimi:

— Nu știu... N-am fost eu... Eu nici nu mă apropii de biserică. Și de cînd sînt pe lume, n-am rostit ocări murdare...

Uriadnicul mișcă răutăcios din mustăți și își subție amenințător ochii:

— Așa, așa... Va să zică, n-ai mîzgălit tu porcăriile alea, cu toate că te-au prins oamenii lîngă zidul bisericii. Și după tine, părintele a ticluit-o dinadins? Vorbește, neam de cîine, mărturisește, că iar te iau la bătaie. Te omor în bătaie și limba tot am să ți-o dezleg. Hai, vorbește!

Și din nou, parcă nedeslușit, altcineva din mine strigă:

— Se poate, chiar dinadins... Popa e mînios pe pomoreni. Îi prigonește... și pe băbuca Parușa a ținut-o la arest. Iar Maxim Susin din dușmănie a pus foc casei noastre... Ei ar putea să-ți spună multe, vrute și nevrute...

— Oho, vezi cum mi-ai vorbit! se bucură uriadnicul și mă străfulgeră fioros cu ochii lui de om beat.

Ei, după cum te văd, nu eşti de loc un bleg şi un tîmpit ca alţi proşti din sat. Ai fost la vatagă, ai hoinărit cu maică-ta pe meleaguri străine: ştiu! Altul, în locul tău, n-ar ajunge cu mintea să rostească astfel de vorbe. Ei, dar cine altul, în afară de tine, ar cuteza să facă o asemenea pîngărire? Şi acum, nu-ţi mai rămîne decît un pas: să povesteşti care dintre ticăloşii de staroveri te-a împins la această fărădelege...

În clipa aceea m-a cuprins atîta deznădejde fără ieşire, încît m-am făcut ghem şi, în hohote de plîns, am prins a ţipa:

— N-am fost eu... N-am scris... N-am ce vorbi...

Afară, la fereastră, se adunase pesemne o gloată de bărbaţi şi de neveste: dinspre partea aceea, venea un vuiet de glasuri, ţipetele de revoltă ale femeilor. În mijlocul acestui vuiet general, desluşii vocea mînioasă a lui Iakov, chemările tînguitoare ale nevestelor. Nu era însă nici ceartă, nici bătaie. Cineva se apropie de fereastră, izbi cu pumnul în ramă şi strigă poruncitor:

— Mă, uriadnicule! Nu-l chinui pe băiat! N-ai nici un temei de lege să schilodeşti copiii...

Uriadnicul se repezi la fereastră şi ameninţă cu pumnul, pe urmă, călcînd larg, se duse la uşă, o dădu de perete şi răcni:

— Ipistat! Alungă toţi proştii de pe-aici! Şi să-mi stai de pază aici, nu chincit sub şopron!

În clipa aceea, bunicul, cu o blîndeţe sfioasă, bătrînească, se ivi în prag.

— Ce cauţi aici, bărbosule? tună la el uriadnicul. Afară! Acuşi îţi ridic viaţa!

Bunicul zîmbea cu un aer molatic, mototolindu-şi şapca în mîini:

— Domnule uriadnic... băiatul ăsta, ştii, e nepoţelul meu. Dă-i drumul, pentru Hristos... Fără dreptate l-au pîrît...

Uriadnicul sforăi şi repezi un pumn zdravăn în capul cărunt al bunicului. Acesta pieri după uşă, iar uriadnicul îl mai lovi o dată cu piciorul şi trînti uşa la loc. Nasul cărnos i se umflă de furie, iar ochii lui de om

ursuz şi beat se holbau în afară dintre pleoape. Peria de păr roşcat i se mişca întocmai ca părul zbîrlit de pe grumazul unui cîine rău; eu, cu respiraţia tăiată, aşteptam ca monstrul să se năpustească iar cu pumnul încleştat asupra capului meu. Cu paşi mari, veni la masă şi izbi asurzitor în ea, cu arma aceasta ucigătoare. Şipul de cerneală sări în sus, se răsturnă, iar cerneala împroşcă hîrtia cu pete grase.

— Ei? Mai vrei să mă tragi pe sfoară, pui de năpîrcă! Eu n-am chef să-mi pierd timpul cu tine. Mărturiseşte!

— Nu ştiu nimic... Izbucnii în plîns, pironit de ameninţările lui. Pentru ce-ai dat în bunicul?

Nu-mi mai aduc nimic aminte ce-a urmat. Mi-a rămas în memorie simţul ameţitor de prăbuşire şi mi s-a părut că această prăbuşire mi-a despicat capul.

Mi-am venit în fire, pe jos, ca trezit dintr-un vis groaznic. Simţeam un fel de bale sărate în gură. Îmi dădui seama că uriadnicul m-a ameţit în pumni, că mi-a strivit nasul şi buzele. Zăceam nemişcat, aproape în nesimţire, întocmai ca atunci în izbă, după ce fusesem călcat de o căruţă.

De undeva, din depărtare, ajungeau pînă la noi strigăte de răzvrătire din mulţime, crîmpeie de plîns desperat din gura femeilor şi un glas furios, lătrător. Cu o sforţare însoţită de dureri ridicai capul şi, cu un geamăt, îl lăsai să cadă iar pe podea. Uriadnicul nu se mai afla în izbă; mi-am dat seama că el era acela care lătra afară, împrăştiind, pesemne, împreună cu ipistatul, mulţimea.

Mă pusei pe picioare, tîrîndu-mă spre uşă, clătinîndu-mă. O deschisei inconştient şi trecui pragul înalt. Nici în tindă nu era nimeni. Uşa care dădea spre ogradă era larg deschisă. Kuzear se aruncă pe scară, în dreptul meu, ca pe aripi, şi cu o nerăbdare viscolitoare pe obraz, privind cu fereală în jur, mă prinse de braţ şi mă trase pe trepte în jos.

— Iute! Să fugim cît mai iute de aici! Fugim prin ograda din dos! La arie! Acum n-o să te caute dia-

volul ăla: l-a luat lumea la rost... S-a adunat toată rohatca noastră, l-au apucat de piept, tot pentru tine. Tare urlai, măi, cînd te snopea în bătaie! Ei, şi s-a răzvrătit lumea: n-ai voie să-l baţi pe băiat! Dintr-un pumn al tău — zic — dărîmi jos şi calul... Cineva l-a ameninţat cu boierul Ermolaev, spunîndu-i că vine acum. A dat fuga tuşa Nastia pînă la el.

Mă tîrîi grăbit prin grădina starostelui, pe urmă într-un hăţiş de mălini. Desişul acesta se întindea fără întrerupere legînd între ele grădinile de-a lungul ogrăzilor din dos. Ne-am afundat în el, ne-am ascuns acolo, oprindu-ne numai pentru un pic de odihnă — nu puteam fugi iute, crunt bătut de uriadnic cum eram sau, poate, stîlcit de cizmele lui. Mi-era greaţă, capul îmi vîjiia groaznic.

Cînd ne-am oprit pentru odihnă în tufiş, Ivanka m-a privit înţelegător în obraz:

— Rău te-a bătut, lepra asta afurisită! Eşti plin de sînge. Dinţii nu ţi i-a scos? O-o, asta-i asta! Toată cămaşa în spinare ţi-e plină de sînge. Ce-o mai fi şi asta? Te-a bătut şi cu nagaica? Ei, acum să ştii, frate, că Şustionok o să vadă numai stele verzi, iar Grişka nu mai are trai bun cu satul. O să-i rupă lumea bojocii. Popa, cu el şi cu Maxim chiorul au pus toate astea la cale, ca să aducă, de spaimă şi de silă, toţi pomorenii la biserică şi ca să nu mai facă răzvrătiri. Auzi cum bîntuie mînia norodului?

De-abia acum auzeam vuietul de glasuri fără de număr, de parcă s-ar fi încins o încăierare. Prin tufişuri, am ajuns la grădina Paruşei, ne-am deschis drum prin răzoarele înguste şi, aproape de-a buşelea, am alergat spre arii.

XLII

N-a mai fost nevoie să rămîn ascuns pe arie sub o claie de paie de anul trecut. Kuzear a venit în goană la mine, strigînd victorios, încă de departe:

— Hei, Fediuk! Ieşi, hai, să mergem în sat! A sosit boier Ermolaev cocoşatul. Pe uriadnic l-a pironit pe loc, nu altceva! A dat poruncă să te găsească şi să te aducă la el. „Vreau — zice el — să-l examinez eu singur", adică pe tine. Să nu te temi, frate, înfăţişează-te la el aşa cum eşti, cum te-a zugrăvit bătăuşul, de toată frumuseţea. Iar pe uliţă, vai-vai-vai! Ce de norod! I-au chemat pe uriadnic şi pe ipistat şi i-au înşfăcat de piept. Toţi sînt ca diavolii, iar nevestele parcă au scăpat din lanţ. El, cînd într-o parte, cînd într-alta, îşi arată colţii ca un dulău, dar n-are încotro, i s-a înfundat ca în mîl. Iar pe Grişka, l-au făcut din om, neom: lungan, dar i s-a spuzit botul şi muge ca omul după bătaie. Dacă nu sosea judecătorul cel cocoşat, şi-ar fi lăsat potcoavele pe-acolo amîndoi, şi uriadnicul, şi Grişka...

Toate acestea, Kuzear izbuti să mi le povestească în grabă, gîfîind, în clipele acelea scurte, în timp ce ieşeam tîrîş din vizuina mea de putregai de sub claie. Mă apucă de subsuori, îmi ajută să mă ridic în picioare. Eram acoperit de sus şi pînă jos de gunoi putred, iar în păr mi se-ncîlcise tot felul de murdării. El a încercat să-mi dea jos cu palmele gunoiul de pe spinare, dar o durere de foc mă străfulgeră prin tot trupul. Un vaiet, şi căzui în genunchi. Kuzear se trase la o parte, speriat. Mă privea încurcat, cu o strîmbătură chinuită.

— Ce, te doare? Şi acum ţi-i udă cămaşa...

— Pe popa şi pe Şustionok i-aş tăia pe loc... — horcăii cu un geamăt. Ce-au făcut din mine!

— Pentru toată lumea pătimeşti — se înfurie Kuzear şi, arătîndu-şi dinţii, îşi vîntură pumnişorii. Au pus arcanul pe tine, iar oamenii noştri de dreaptă credinţă s-au ascuns ca gîndacii. Popa, la biserică, a aţîţat gloata. Abia mai tîrziu au început oamenii să se adune, cînd te-au auzit ţipînd în casa obştii. Eu alergam pe uliţă ca smintit şi urlam de parcă mă opărise: Îl omoară uriadnicul pe Fedeaşka!

Mergeam, dar cu greutate; cămaşa mi se lipise de corp şi la fiecare pas o durere usturătoare îmi sfîşia pielea. Capul mă durea ca ameţit de fum, iar braţele şi picioarele îmi erau ca strivite de o roată de car. La început, de spaimă, nu simţisem durerea, dar acum ea se răspîndea prin tot trupul, ca o umflătură.

— Ţin-te bine, Fedeaşka — mă îmbărbăta el. Să te întremezi puţin şi atunci îi plătim noi lui Şustionok: n-o să-i rămînă nici un locşor teafăr pe pielea lui. Lui Maxim, destule zile fripte i-am făcut, dar acum o să-i născocesc o caznă, să nu-şi afle loc în lume.

De la gardul Paruşei, am intrat pe uliţă şi deodată mă simţii cuprins de frică. Mă oprii şi mă trăsei înapoi cînd zării mulţimea deasă de bărbaţi şi de neveste de la casa obştii, făcînd gălăgie ca la adunare. Ceva mai încolo, la intrare, aştepta un căluţ murg, pepenos, iar pe capra trăsuricii cu hulubele negre, încovoiate, şedea tînărul vizitiu, în caftan fără mîneci. Pe dîmbul ghebos de dinaintea ieşirii, se îmbulzeau băieţi şi băietane.

Nici nu m-am uitat bine împrejur pentru a mă dumeri, cînd mama s-a prăbuşit în genunchi dinaintea mea şi, cu hohote de plîns, m-a strîns în braţe. Am ţipat de durere, smucindu-mă din braţele ei. Ivanka îi strigă la ureche, de parcă ar fi fost surdă:

— Tuşă Nastia, nu mai pune mîinile pe el, că e o rană de sus şi pînă jos.

Mama se ridică grabnic în picioare şi, cu ajutorul lui Kuzear, mă scoase în faţa mulţimii. Bărbaţii mă întîmpinară cu priviri posomorîte, iar tinerele neveste şi fetele, cu o curiozitate dureroasă şi mînioasă. Cu paşi repeziţi, cu coatele în lături, ciufulit, răvăşit de ciudă, Filaret ciubotarul, cu barba neagră, veni în fugă la noi. Împinse la o parte pe Kuzear şi pe mama, mă apucă de subsuori şi mă arătă gloatei:

— Priviţi! strigă el, cu încordare, răsuflînd greu de emoţie. Priviţi cum tot felul de puşlamale ne cotonogesc copiii... Cine ar putea răbda aşa ceva? Netotul ăla are nişte pumni de cîte un pud fiecare... Îi trebuie

mai mult, ca să nenorocească un băiat? Şi, pe deasupra, l-a mai bătut şi cu gîrbaciul... Vedeţi cum l-a zugrăvit? Domnule jude de pace, unde, în ce lege scrie să fie chinuiţi copiii?

După toate cele petrecute în sat, omul era parcă scos din minţi, repezit, întărîtat, ardea din toată făptura lui, de ură faţă de autorităţi, de lipitori şi de popă. El însuşi se alesese cu o bătaie la pretură şi cu o coastă ruptă. Era mirean, dar cu staroverii se purta ca un frate. Pe popă nu-l lăsa să-i calce pragul, că-l întîmpina cu un calapod în mînă. Acum, el mă arăta în dreapta şi-n stînga în văzul tuturor:

— Luaţi-l, priviţi-l! Băiatul e plin de sînge... Pe cine au sărit ei cu clevetirea! Pe cine au pus ei la chinuri!...

Veniseră oameni din toate părţile, dar Filaret îi îmbrîncea cu coatele şi mă purta cu uşurinţă ca pe un copil mic. Iakov, înflăcărat, cu gesturi din mînă, spunea ceva cocoşatului, iar Katia, în mulţime, striga cît o ţinea gura, mînioasă.

Cocoşatul mă privi cu luare-aminte şi întrebă cu voce răstită:

— Care dintre voi poate să spună că băiatul acesta e în stare de o ispravă criminală?

Se făcu tăcere în gloată ca şi cum glasul acesta le dezvăluia cine ştie ce nedreptate. Filaret sări şi, clocotind de răzvrătire, strigă înspre cocoşat şi mulţime:

— Nimeni dintre noi, domnule jude, nu-şi poate încărca sufletul de păcat... Pe băiatul acesta l-au chinuit pe nedrept, după clevetire şi din ticăloşie... E dintr-o casă de oameni cumsecade băiatul... Iar popa se războieşte cu staroverii... L-a ales dinadins pe băiat. ca să necinstească şi să jignească prin el toată lumea... Ce, nu-i adevărat? Hei, oameni buni!...

Strigătele lui parcă ardeau cu foc oamenii, cu toate că mulţimea, şi fără asta, clocotea şi se agita. Înaintea mea, mişunau ochi răi, şi miloşi, şi sălbatici, şi guri deschise. Protestau şi bărbaţii, şi femeile, cu toţii laolaltă, cu mînie, cerînd dreptate. Cocoşatul, cu capul

dat pe spate, avea lîngă el un flăcău tînăr în cămaşă ţărănească şi cu şapca mărginită de albastru şi asculta cu o faţă potolită ţipetele asurzitoare ale mulţimii. Cînd tărăboiul se mai potoli oarecum, un ţăran din spatele mulţimii sări cu gura :

— La noi în sat, slavă Domnului, sînt puţini cărturari... Iar Fedka e tare priceput la scris, el a mîzgălit-o, păcătosul...

Cocoşatul răspunse aspru acestui glas :

— Pentru necuviinţe, nu-i nevoie de un cărturar. Numai nişte suflete de ticăloşi sînt pornite spre mîrşăvii şi crime.

Kuzear strigă tunător, cu tremur în glas :

— Ăla care zbiară acolo e licheaua popii şi a lui Maxim. Iar pacostea asta a făcut-o Şustionok, nu o dată ne-a ameninţat... Popa şi cu tat-su, ipistatul, l-au trimis... Tot el s-a pus şi martor mincinos... Şi uriadnicul l-a chemat să-l întrebe...

Iakov îl trase de umăr la o parte şi-i porunci aspru :

— Tu, Vaneatka, să nu-ţi dai drumul gurii prea mult, c-o să pună ăia arcanul şi pe tine.

Dar Kuzear se mînie şi ţipă :

— Nu mint, eu spun adevărul cel adevărat... Le cunosc toate vicleniile... Nu tot Şustionok a fost acela care a furat astă-iarnă cartea învăţătoarei şi a strecurat-o printre cărţile lui Fedeaşka, numai ca să ne scoată necinstiţi, pe el şi pe mine ?

Tînărul cu şapcă de student mă luă din braţele lui Filaret şi încercă să-mi ridice cămaşa, dar eu scosei un ţipăt de durere.

Cocoşatul îl sfătui încetişor :

— Fă un proces-verbal, Valeriane. Ai un material atît de strigător...

Isai urla desperat, sărind încolo şi încoace :

— Se răzbună ei... Băiatul nu le-a căşunat nici un neajuns, dar voiesc să ne ameţească şi să ne lege cot la cot pe cei fără parte în lume. Aţi văzut ? Se mînie norodul, fierbe, dar starostele şi cu ipistatul unde s-au ascuns, hai ? Ar fi păţit-o şi uriadnicul, dar a scăpat

fugind călare. Mergem la popă cu tot norodul! Sărim pe el şi-i cerem să ridice ponosul de pe băiat. Cum să nu-i nimicim pe aceşti vrăjmaşi? În corn de capră voiesc ăştia să ne frîngă! Cel cu coama lungă a mai fost izgonit şi dintr-alt sat pentru isprăvile lui...

Iakov îi taie vorba cu necaz:

— Îndrugi prostii, Isai... N-au băgat destulă învăţătură în tine... Popa şi cu poliţia atîta aşteaptă, ca poporul să se dedea la dezordine, pentru ca să arunce soldaţii asupra noastră.

Paruşa, cu ciomagul în mînă, se înfipse mînioasă în faţa cocoşatului:

— Ei, conaşule, vezi şi tu şi judecă: pe băiat, l-a cotonogit uriadnicul, iar pe bunicul său, pe bătrînelul de colo, puţin a lipsit să nu-l omoare. N-avem nici apărare, nici judecată dreaptă, numa-n tine poate omul să aibă nădejde. Trăiam în sat ca fraţii, dar a intrat popa între noi şi s-au iscat atîtea certuri şi minciuni, încît nu mai e tovărăşie, ci duşmănie. Altădată, ne jupuia boierul, iar acum, păgînul acesta de vrăjmaş. Pe băiat, pe spiculeţul meu de aur, ar trebui să-l cerceteze doftorul, nu cumva să-i fi vătămat ceva într-însul ucigaşul rău.

Cocoşatul zîmbi şi o linişti:

— Uite, tînărul acesta e medic. El va rămîne aici şi va face tot ce trebuie, iar eu am să vă trimit nişte leacuri.

Apoi o luă pe mama de braţ, făcînd-o să se aplece spre el:

— Uite ce e, soro: pleacă imediat de aici din sat! Fugi unde vrei şi cît mai departe. Că altfel s-ar putea să-ţi ridice băiatul şi n-ai să-l mai vezi niciodată.

Mama era cutremurată de fiorii fierbinţelilor.

— Am pleca noi, da, dar nimeni n-are cai pentru un drum mai lung. Izbăviţi-ne, conaşule, în numele lui Hristos! Poate că porunciţi dumneavoastră să ne ducă de aici, pe mine şi pe băiat...

— Bine, o să spun. Plecaţi astă-seară. Pregăteşte-te!

Şi, cu glasul său tăios, întrebă :

— Unde-i starostele ? Găsiţi-l şi aduceţi-l încoace !

Cineva răspunse răutăcios :

— Ipistatul a luat-o la sănătoasa, cu greu a scăpat teafăr, iar fără ipistat, starostele nostru să ştii că s-a ascuns undeva pe arie, ori şade la popă. Ia-l de unde nu-i !

Cocoşatul zîmbi şi o rugă respectuos pe Paruşa :

— Te cunosc de mult, băbuco, şi te stimez. Fii bună, spune oamenilor să se împrăştie cu toţii. Pe tine au să te-asculte.

Paruşa hotărî cu glasul ei gros şi impunător :

— Hei, bărbaţi, muieri, haideţi acasă ! Că vă aşteaptă şi vitele, şi cămările. Faceţi loc să treacă boierul. În năpastă, la el o să ne ducem cu păsul nostru. Un suflet drept are dînsul. Să nu fie cu supărare, conaşule : toate astea nu pot să aibă un sfîrşit bun.

Oamenii l-au petrecut pe cocoşat, în tăcere, dar binevoitori. El sări uşor, băieţeşte, în trăsurica lui, şi la plecare îşi scoase şapca albă. Doctorul mă luă de braţ şi, împreună cu mama, mă conduse în casă. Dar mulţimea nu-şi vedea de-ale ei : glasurile lui Iakov, Filaret şi Isai încă mai strigau în urma noastră.

Kuzear venea după noi, împreună cu Paruşa, cu capul ridicat sfidător, dînd din mîini.

În izbă, studentul mă întinse pe laviţă, cu burta-n jos, şi ceru să i se aducă apă caldă. Mama, cu graba ei de totdeauna, se repezi în cămară, scoase de la cuptor ceaunul cu apă şi o turnă în căldare.

— Vai, Maică Precistă — se minună ea cu aprindere. Păi şi un bărbat s-ar pierde de atîta chin, darămite un băiat mic ? Cum ai putut răbda, Fedenka ?

Studentul, cu o ciudă ironică în glasul lui de bas tînăr, mormăi :

— Uriadnicii şi ispravnicii pentru asta sînt făcuţi, ca să-l ciomăgească pe ţăran şi să-l cîrpească peste bot. Iar ţăranul are datoria să-şi încovoaie spinarea înaintea autorităţilor şi să mulţumească pentru atîta

mărinimie. O să dea ei țăranului ceva mai multă învățătură și poate că se va mai dezmetici și el și va pune mîna pe bîtă. Acum, tu... Nastia te cheamă? ia-ți căușul și toarnă cîte puțin. O să am eu grijă de operația asta.

Studentul îmi udă spinarea cu apă caldă, mîngîietor și cu grijă, apoi o bătători ușurel cu palmele. Îmi făcea plăcere să-i simt mîinile, deși o durere tăioasă îmi străbătea spinarea. Mama îmi spăla obrazul și mîinile.

Bunicul și bunica nu se aflau în izbă: se vor fi îmbolnăvit de atîtea supărări. Parușa stătea la o parte, proptindu-se în ciomag, cufundată într-o tăcere posomorîtă. Iar Kuzear nu-și găsea locul și, cu o curiozitate înfierbîntată, urmărea mișcările mîinilor studentului.

— Vai, Fedenka, cum ți-au jupuit pielea de pe tine! se minuna el cu spaimă. N-am să uit asta cît oi trăi.

Studentul se întoarse la Kuzear și-l întrebă:

— Dar tu, tinere, ce tot umbli pe aici fără rost?

Kuzear îi respinse curajos întrebarea neprietenoasă:

— El e tovarășul meu de inimă. Din casa obștii, de sub cnutul uriadnicului, eu l-am scos cînd a fugit ăla să risipească lumea. Dar la arie cine l-a dus, cine l-a ascuns în vizuină, sub claie? Tot eu, nimeni altul.

Studentul îl lăudă:

— Ei, atunci e altceva. Curajul și credința în prietenie sînt darurile cele mai de preț ale omului. Să trăiești!

— Iar la noi, uite, ne-a schimbat popa, cu cădelnița și cu viclenia lui; prietenia noastră s-a preschimbat în vrăjmășie, într-o încăierare de cîini — rosti Parușa, cu o aspră părere de rău. A fost la noi un dascăl, Mitri Stodnev, mare slăvitor al lui Dumnezeu și lipitoare. Ăla, pentru a sufletului mîntuire, a pus în fiare niște oameni buni și i-a trimis în Siberia. Pe fratele său bun, de viu l-a mîncat. Iar acum,

alt lup s-a ivit între noi. A semănat în norod zavistie şi dezbinare. A îndemnat pe cineva să scrie pe zidul bisericii cine ştie ce vorbe murdare ori poate că chiar el le-a mîzgălit, dar l-a arătat pe Fedea. Pe uriadnic, a avut grijă să-l cheme din vreme. Şi uite la ce schingiuire a supus pe copil. Eu însămi, cu toate că-s bătrînă şi femeie slabă, am dat fuga prin izbe şi-am cerut ajutor. Şi uite, Vaneatka, Dumnezeu să-l aibă-n pază, a răscolit şi el lumea. Că altfel, prost de tot ar fi păţit-o Fedenka, l-ar fi omorît în chinuri uriadnicul.

Studentul îmi dezlipi cu uşurinţă cămaşa de pe spinare, iar mama mi-o scoase cu totul de pe corp. Paruşa se ridică şi se apropie să-mi vadă spinarea sfîşiată de răni.

— Iată cum se poartă ei cu norodul — oftă ea, cu mînie.

— Da, băbuco Paruşa — consimţi studentul, cu acelaşi zîmbet maliţios. E puternică spinarea poporului şi va ţine bine. Răbdarea tot putere este, numai că e fără rost. Iar popa, tot prin răbdarea voastră izbeşte-n voi. El, după cum se vede, nu-şi pierde vremea degeaba. Alte scopuri are el, băbuco : să dea pe mîna autorităţilor pe cei nemulţumiţi şi răzvrătiţi.

Paruşa, cu o pornire neîndurată, se răsti la student :

— Nu ne cunoşti sufletul, tinere domn. Ştim să răbdăm şi nu ne temem să pătimim pentru dreptate. Isprăvile necinstite, clevetirile sînt partea celor hrăpăreţi, vrăjmaşi şi lipitori. Apărarea şi adăpostul ne stă în munca dreaptă şi în ajutorul obştesc.

Studentul se opuse cu respect vorbelor ei :

— Ajutorul lumii împotriva vrăjmaşilor nu e destul de susţinut. Aici e nevoie de o luptă cot la cot. La voi, fiecare se ascunde după gardul său. Uite, a suferit băiatul, dar ajutorul obştesc s-a pitulat cît mai departe de păcat. Cei răzleţi nu intră-n socoteală.

Pe neaşteptate, mama veni în ajutorul doctorului :

— Şi tu, tuşă Paruşa, ai fost zvîrlită în temniţă, dar ajutorul lumii tot n-a sosit.

— Cum, n-a sosit ? protestă Paruşa, în glumă. În seara aceea întunecoasă, cine s-a înfăţişat să mă slobozească de la arest ? Uite-i, cei doi voinici, Ivanka şi Fedea.

— Fără artel, tuşă Paruşa, fără voinţa obştească, omul e copil fără părinţi. Aici nu-i rost de trai decît pentru lupi. Tot tu spui că popa, vrăjmaşul, bagă dezbinarea în întovărăşire. Vezi că şi el, Fedea al meu, a plătit scump dezbinarea asta.

În izbă intră tînărul vizitiu, acela care fusese văzut în trăsurică, şi-i trecu doctorului o trusă de piele. Pe cînd studentul îmi ungea spinarea cu o alifie lipicioasă, mi-o oblojea cu vată şi mă înfăşa, vizitiul chemă pe mama la o parte şi-i porunci ceva.

Studentul îl anunţă ca pe un om de-ai săi :

— Ies îndată, Mişa.

Mă ridică pe braţe şi mă aşeză pe pat.

— Ei, te las cu bine, cîrlionţatule ! Mai stai niţel culcat, linişteşte-te, vino-ţi în fire. Zîmbi aprobator şi-mi întinse mîna. Ai ieşit cu bine din încercare, fii tare şi mai încolo. Nedreptăţi şi lovituri multe or să mai fie în viaţă. Dar să nu te pierzi cu firea !

Strînse mîinile tuturor, iar pe Ivanka îl bătu pe umăr :

— Tu, prietene, mi-ai plăcut mult. Ţine-te şi mai departe la fel, ca un viteaz.

Şi pentru Paruşa el găsi o vorbă bună :

— Nu degeaba ţi-ai trăit viaţa, băbuco Paruşa : prin femei ca tine îşi păstrează poporul şi puterea, şi mîndria.

Paruşa îi făcu o plecăciune şi răspunse cu demnitate :

— Să nu fie cu supărare, tinere dragă ! Trăim în muncă, tot în muncă ne vom da obştescul sfîrşit. Eu nici în tinereţe nu mi-am vîndut cinstea pe bani. Şi trăiam fără frică, cu sufletul deschis, împotriva celui necurat şi celor făcători de rele. Dreptatea te duce

întotdeauna spre soare, iar strîmbătatea, cu nagaica şi în rasă neagră, umblă s-o răstignească. Dar nu se teme dreptatea de ameninţare.

Îi făcu iar o plecăciune şi-l rugă cu blîndeţe:

— Fă-ţi milă, tinere: uită-te la moşneguţ, la bunicul lui Fedenka. Tare greu l-a miruit uriadnicul: l-a doborît jos cu pumnul. Ce, parcă mult îi trebuie bătrînelului?...

Ieşiră din izbă, iar Ivanka se aplecă spre mine şi-mi şopti:

— Te-aştept deseară, la despărţire, lîngă stîlpul de hotar. Nu mă uita, o să ne trimitem scrisori unul altuia.

Stăpînindu-şi cu greu lacrimile, se smulse de lîngă mine şi ieşi fugind din izbă.

XLIII

Sub seară, trăsurica veni la izbă. Bunica mormăia şi plîngea, iar bunicul, care îşi luă cuviincios rămas bun, rosti cu anevoie numai atît:

— Ei, pace vouă, la drum! Să nu vă pierdeţi peacolo. Să nu uitaţi de părinţi. Vàsenka să trimită barem vreo două rublişoare.

Şi astfel plecarăm din sat, pe furiş, nu pe drumul mare, ci peste haturi de cîmp şi pe drumuri puţin umblate. Kuzear ne-a aşteptat la hotarul Kliucilor în timp ce noi alesesem alt drum, în altă parte. Era tare dureros pentru mine: el, fără îndoială, a aşteptat mult şi cu răbdare, a stat singur în tăcerea tulburătoare a nopţii pînă la cel dintîi cîntat al cocoşilor, şi a plecat acasă ca un om înşelat, cu obida grea pe suflet şi cu durerea despărţirii fără de despărţire, fără cel din urmă cuvînt, fără o îmbrăţişare.

Lanurile din jur piereau în întuneric şi se făceau una cu noaptea, iar secara de lîngă drum unduia, sclipind în aburii fumurii şi reci ai nopţii, rămînînd

în urmă, topindu-se în beznă. Foarte departe, în faţă şi în lături, se zăreau crînguri ca nişte nori negri. Cerul era de un albastru fără fund, cu scîntei mici, rare, de stele. Şi mai aproape, şi mai încolo, ciocăneau liniştea pitpalacii, iar cristeii scîrţîiau neliniştiţi, de parcă le-ar fi fost frică să rămînă singuri în pustiul nopţii fără viaţă, strigînd unii la alţii, ca să nu se simtă singuratici şi fără apărare. Cristeii clămpăneau în neştire: „Pă-zea-a! Pă-zea-a!“ în timp ce pitpalacii îşi făceau curaj: „Fără zarvă! Fără zarvă!“ Mi se părea însă că mie-mi strigau ei, ca să mă feresc, ca şi cum ar fi ştiut că noi fugim din sat şi că uriadnicul poate sări călare în urmărirea noastră.

Mama se uita des înapoi şi ofta cu neîncredere; trăgînd cu urechea, întorceam şi eu capul, privind spre satul nostru îngropat în întunecimile depărtărilor. În această încordare plină de tresăriri şi de temeri chinuitoare, ropotul roţilor şi tropotul copitelor căluţului nostru ager păreau un vuiet îndepărtat al unei turme întregi de cai, gonind să ne-ajungă din urmă. În clipele acelea, nu-mi simţeam de loc durerea din spinare, nici bandajul gros şi strîns de pe trup. Pentru o clipă, înmărmurii de groază cînd, deodată, se iviră pe drum nişte umbre negre de călăreţi care se mişcau şi parcă ne pîndeau în tăcere. Se sperie şi mama; fără să vrem ne-am strîns unul lîngă celălalt. Dar vizitiul era liniştit pe capră, fumîndu-şi ţigărica, şi îndemna calul cu hăţurile. Umbrele înfricoşătoare se dovediră curînd a fi fost un desiş de tufe pe un răzor.

Vizitiul îşi va fi dat pesemne seama că eram mereu stăpîniţi de încordare, în aşteptarea nervoasă a urmăririi; se întoarse spre noi şi rîse:

— Voi de ce v-aţi ghemuit? Ce, vă temeţi c-o să vă ajungă din urmă şi o să vă lege? Nu vă temeţi. Mutrosul ăla de uriadnic a dat şi el bir cu fugiţii: el şi toţi copoii lui se tîrăsc acum ca limbricii înaintea judecătorului nostru. Judele îi ţine sub cuţit pen-

tru neomenia lor. Boierii noștri nu-s oricine; ei sînt la Petersburg ca la dînșii acasă. Dormi liniștit, băiete, tu ai fost încercat mai mult decît toți ceilalți.

Rîse din nou, se întoarse spre cal și plescăi din buze ca și cum i-ar fi spus ceva. Apoi se aplecă iar spre noi și ne destăinui cu jumătate de glas:

— Tînărul doctor, știi, e student. E neam cu ei, tot din Petersburg. Dar ține mai mult la popor: umblă prin case, lecuiește pe cei bolnavi. Iar seara face tovărășie cu flăcăii, de parcă ar fi deopotrivă cu ei. E prieten și cu mine. Dar eu nu stau de mult aci și nu-s din partea locului. Cu el odată, cu studentul am sosit. Sînt muncitor de la uzină. M-au dat afară, fără drept la lucru. Am mers împotriva capitaliștilor, împreună cu tovarășii. Cîțiva inși am fost zvîrliți pe drumuri. În capitală n-avem loc. Pe cînd aici are omul de lucru berechet, ajunge pentru multă vreme. Și studentul, bineînțeles, ne-ajută și el. Cocoșatul, știi, închide ochii: el și cu fratele lui, cu Mihail Sergheici, sînt socotiți și la Piter prieteni ai muncitorilor. Așa că m-au primit la ei.

Și, liniștit de tot, aproape în șoaptă, uitîndu-se împrejur, își întregi repede înțelesul:

— Știu, am întrebat despre starea voastră; știu că vă duceți la tata, care-i muncitor. Dacă-i așa, merg și eu bucuros cu voi și nu mă ascund. Noi, muncitorii, sîntem o singură familie. Iar pentru năpasta ce v-au pus-o la cale dușmanii voștri, vom sta noi odată de vorbă și-i vom da de gol pe vrăjmași. Și vom lua pe cîțiva dintre ai voștri în tovărășie. Nici nu bănuiți voi ce fel de tulburare uriașă vine: o să fie o bătălie strașnică. Clasa muncitoare este o mare putere: ea își pregătește pumnul de fier. Ea va orîndui totul după gîndul ei. Capitaliștii și moșierii n-or să mai aibă parte de stăpînire.

Mama i se spovedi tot încet:

— Eu și cu Fedea am trăit într-un artel de muncitori, am muncit la vatagă.

— Ei, aşa da! se bucură vizitiul. Trebuie să mă pricepi dintr-o jumătate de vorbă.

Mama îl asculta cu o vie curiozitate: era limpede că ea îl credea, fiindcă am văzut-o liniştită. Muncitorul acesta îmi plăcu şi mie: mi-a cîştigat inima prin glasul lui prietenos, prin încrederea lui în nestrămutatele noastre credinţe, ca şi prin dispreţul său faţă de uriadnic. Îndeosebi însă mă cuceri prin ura lui faţă de poliţie, de popi, de bogătani, şi prin milosîrdia lui atentă faţă de încercările prin care trecusem.

El îmi aducea aminte de prietenii mei de la vatagă, de Grişa şi de Hariton. Am învăţat să simt şi să ghicesc astfel de oameni şi să recunosc în ei suflete înrudite. Asemenea oameni mă fermecau fără zăbavă prin puterea lor lăuntrică şi năzuiam spre ei cu toată inima mea, ca la nişte apărători de nădejde.

— Tare străină de înţelegere e lumea de pe la noi — se plînse mama, cu obidă în glas. Se ascunde fiecare după gardul său şi se ţine de coada calului ori de coada vacii.

Mişa rîse, rămase pe gînduri şi se întoarse:

— Păi tocmai în asta stă nenorocirea: barba îl ţine-n frîu pe ţăran. Pentru zicători d-astea, ţăranul e şi el meşter nevoie mare. Nimeni mai bine ca el nu-l ia în rîs. Sau altă zicătoare a lui: ţăranul altă bucurie n-are decît o spărtură şi o gaură mare. Şi mai adăugă: numai musca nu rabdă de foame. Aşa că, de barbă îl ţine stăpînirea pe ţăran.

Se întoarse din nou la noi şi se spovedi tot în taină:

— Şi la noi, la Kliuci, şi pe alte moşii se mai ivesc muncitori, cîte unul, cîte doi. Oameni ca mine. Pe moşii, peste tot, grînele se lucrează cu maşini. E nevoie şi de lăcătuşi, şi de mecanici, şi de tot felul de meşteri. Uite, la noi, Ermolaevii au de gînd să clădească o moară cu aburi, iar pe lîngă ea, o fabrică de spirt şi de zahăr. Dar noi, pînă una alta, noi ne vedem de treabă.

Şi mergînd astfel pe cale lungă, prin mirosuri noptatice de iarbă şi de spice tinere, am ieşit la drumul mare, dincolo de satul foarte întins. Nu mai eram cu gîndul la urmărire : bunăvoinţa prietenoasă a flăcăului şi siguranţa lui voioasă cu care ne spusese că noaptea ei n-or să-şi dea seama de lipsa noastră, iar uriadnicul se va dezmetici poate de-abia mîine şi că poate nici atunci nu va îndrăzni, fără pristav, să năvălească în sat, mă umplu de linişte. Dar şi mama se mai înveseli puţin, parcă uşurată de povara groazei prin care trecuse : nu se mai strîngea lîngă mine, înţepenită de spaimă, ci se îndreptase din şale şi privea înainte, cu un fior de fericire. Lăsase să-i cadă basmaua de pe cap pe umeri şi-i vedeam prin întuneric zîmbetul care-i lumina obrazul.

Groaznicele zguduiri din ziua aceea m-au frînt atît de mult, încît am căzut într-un somn adînc ca leşinul şi n-am mai simţit nici un fel de dureri.

Mama nu mă trezi decît la gară şi cea dintîi impresie care m-a izbit a fost fluieratul locomotivei.

Astfel, prin fugă, a luat sfîrşit viaţa noastră de la ţară. O zare necunoscută ni se deschidea înaintea ochilor, plină de făgăduieli nelămurite şi de speranţe.

Nr. 1682
Redactor de carte: Alexandrina Poterașu
Tehnoredactor : Gh. Iacob
Corector : A. Maior

Dat la cules 30.III.957. Bun de tipar 29.VII.957. Tiraj 8050 ex. broșate și 2050 ex. cartonate. Hîrtie semi velină de 65 gr. m.p. Coli de tipar 29,25. Coli de editură 24,3. Ft. 32/84×108. Com. editurii 2392. Ediția I. A. 01007. Pentru bibliotecile mici indicele de clasificare 8 (S)=R.

Tiparul executat sub com. nr. 513 la Combinatul Poligrafic Casa Scînteii „I. V. STALIN".
București — R.P.R.

Lei 10,50